

**Doctrina internațională a tratării
trecutului comunist**
Culegere și comentarii

Gabriel Andreescu, Diana Botău, Măriuca Oana Constantin
(editori)

**Doctrina internațională a
tratării trecutului comunist**
Culegere și comentarii

Editura C.H. Beck
București 2015

Cuprins

Partea I. Introducere.....	1
I. Doctrina tratării trecutului comunist. Recunoașterea și condamnarea crimelor.....	3
II. Comparatismul – temă a moștenirii trecutului comunist. Comparatismul metodologic	14
III. Imprescriptibilitatea crimelor comuniste.....	20
IV. Tema lustrației. Verificarea datelor din dosarul personal	24
V. Lustrația morală.....	30
VI. Limitarea asocierii politice și a înființării de partide cu platforme comuniste.....	34
VII. Folosirea simbolurilor comuniste.....	37
VIII. Accesul la dosarul personal creat de polițiile politice.....	40
IX. Negaționismul crimelor comuniste	43
X. Concluzii	46
Partea a II-a. Documente. Doctrina politică.....	47
Rezoluția 1096 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei cu privire la măsurile de desființare a moștenirii fostelor sisteme totalitare comuniste (1996).....	49
Raportul domnului Adrian Severin. Măsuri de desființare a moștenirii fostelor sisteme totalitare comuniste (1996).....	53
Rezoluția Parlamentului European la cea de-a 60-a aniversare a finalului celui de-Al Doilea Război Mondial în Europa (2005)	75
Raportul domnului Göran Lindblad. Necesitatea condamnării internaționale a crimelor regimurilor comuniste totalitare (2005)	77
Rezoluția 1481 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei cu privire la necesitatea condamnării internaționale a crimelor regimurilor comuniste totalitare (2006).....	86
Declarația de la Praga privind conștiința morală europeană și comunismul (2008)	88
Declarația de la Bruxelles privind proclamarea zilei de 23 august drept Ziua europeană a comemorării victimelor stalinismului și nazismului (2008)	93
Rezoluția Parlamentului European referitoare la conștiința europeană și totalitarismul (2009)	97
Rezoluția privind reunirea unei Europe: promovarea drepturilor omului și libertăților civile în zona OSCE în secolul XXI. Declarația de la Vilnius a Adunării Parlamentare a OSCE (2009)	101
Declarația de la Praga privind Crimele Comunismului (2010)	103
Declarația de la Tallinn privind Ziua Memorială pentru victimele crimelor comise de regimurile totalitare (2015).....	105

Partea a III-a. Spețe. Doctrina juridică	107
I. Imprescriptibilitatea crimelor comuniste	109
Cauza <i>Streletz, Kessler și Krez c. Germania</i>	109
Cauza <i>K.-H.W. c. Germania</i>	109
Cauza <i>Glässner c. Germania</i>	131
Cauza <i>Kolk și Kislyiy c. Estonia</i>	139
Cauza <i>Tess c. Letonia (nr. 2)</i>	147
Cauza <i>Kononov c. Letonia</i>	150
Cauza <i>Polednová c. Republica Cehă</i>	185
Cauza <i>Janowiec et alii c. Rusia</i>	200
II. Tema lustrației. Verificarea datelor din dosarul personal.....	220
Cauza <i>Wierzbicki c. Polonia</i>	220
Cauza <i>Turek c. Slovacia</i>	225
Cauza <i>Zdanoka c. Letonia</i>	235
Cauza <i>Matyjek c. Polonia</i>	242
Cauza <i>Luboch c. Polonia</i>	248
Cauza <i>Zickus c. Lituania</i>	255
Cauza <i>Jalowiecki c. Polonia</i>	260
Cauza <i>Zablocki c. Polonia</i>	264
Cauza <i>Zawisa c. Polonia</i>	268
Cauza <i>Szulc c. Polonia</i>	271
Cauza <i>Naidin c. România</i>	278
III. Informațiile depozitate în arhivele polițiilor politice și accesul la acestea.....	283
Cauza <i>Rotaru c. România</i>	283
Cauza <i>Haralambie c. România</i>	295
Cauza <i>Kamburov c. Bulgaria</i>	307
Cauza <i>Tudor c. România</i>	312
IV. Lustrația morală.....	319
Cauza <i>Petrina c. România</i>	319
Cauza <i>Petrenco c. Republica Moldova</i>	328
Cauza <i>Ciuvică c. România</i>	349
Cauza <i>Andreescu c. România</i>	355
V. Folosirea simbolurilor comuniste	360
Cauza <i>Vajnai c. Ungaria</i>	360
Cauza <i>Fratanoló c. Ungaria</i>	369
VI. Limitarea asocierii politice și a înființării de partide cu platforme comuniste	373
Cauza <i>Partidul Comuniștilor (Nepeceriști) și Ungureanu c. România</i>	373

Partea I
Introducere

I. Doctrina tratării trecutului comunist. Recunoașterea și condamnarea crimelor

Identificăm Doctrina internațională a tratării trecutului comunist cu pozițiile de autoritate ale unor organizații internaționale (în sensul unei doctrine politice) și cu jurisprudența prin care Curțile internaționale au răspuns unor aspecte legate de moștenirea trecutului comunist (în sensul unei doctrine juridice). În fapt, singurele organisme internaționale care au produs o doctrină politică sunt cele europene: Consiliul Europei, Uniunea Europeană și Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE). Deși cea de-a treia implică actori non-europeni, doctrina politică a tratării trecutului comunist rămâne până în acest moment o doctrină europeană. Adăugăm la seria documentelor de doctrină luări de poziție care au avut impact asupra dezbaterii internaționale și au inspirat ori au fost parțial incluse în rezoluțiile și declarațiile unor actori internaționali. **Declarația de la Praga privind conștiința morală europeană și comunismul din 3 iunie 2008**, Declarația privind Crimele Comunismului, adoptată la 24 februarie 2010, tot la Praga și Declarația reprezentanților miniștrilor de Justiție de la Tallinn, din 25 august 2015, sunt trei exemple în acest sens.

Singura Curte Internațională care constituie astăzi sursa unei doctrine juridice în materie este Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO). Curtea de Justiție de la Luxembourg nu a judecat cazuri care să aibă relevanță în privința moștenirii comunismului¹. Un aspect, pozitiv, al situației, este dialogul dintre doctrina politică și cea juridică, acest lucru putând însemna și amendarea în timp a primei, prin cea de-a doua, când emană de la aceeași autoritate organizațională (Consiliul Europei) sau de la una cu obligații interpretative (UE)². Astfel, deși în anul 1996, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei (APCE) sugerase ca limită a aplicării politicilor de lustrare anul 1999, prin decizia Marii Camere a CEDO din 2006 în cauza

¹ Însă deciziilor ei li se poate da un sens politic. Partidul comunist din Luxemburg a condamnat unele decizii ale Curții de Justiție considerându-le drept probă a necesității de a abolii Uniunea Europeană, „unică șansă de a susține drumul spre o dezvoltare democratică, socială și pașnică, în interesul poporului muncitor din Luxemburg și Europa” (*Socialist Voice*, iulie 2008 – <http://www.comunistpartyofireland.ie/sv2008-07/02lux.html> – accesat la 1 octombrie 2014).

² Nu doar țările membre UE, dar și sistemul normativ al UE trebuie să respecte jurisprudența CEDO. De altfel, în acest moment, UE este în procesul aderării la Convenția europeană a drepturilor omului (a se vedea, în acest sens, C. Achimescu, *Les rapports entre les systèmes juridictionnels européens dans la perspective de l'adhésion de l'Union européenne à la Convention européenne des droits de l'homme*, în *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 3/2004, pp. 3, 4; I. Gâlea, *Aderarea Uniunii Europene la Convenția europeană a drepturilor omului. Analiză critică*, Ed. C.H. Beck, București, 2012; J.P. Jaqué, *The accession of the European Union to the European Convention of human rights*, *Common Market Law Review* no. 48, 2011, pp. 995-1093.

Zdanoka c. Letonia și a celor ulterioare pe aceeași temă, care au contestat un asemenea termen, poziția APCE a devenit caducă.

Camerele Extraordinare ale Curților din Cambodgia (Tribunalul Khmerilor Roșii) au o natură hibridă – internă și internațională. Deși Curte cambodgiană, Tribunalul Khmerilor Roșii a fost stabilit printr-un acord cu ONU și include judecători străini. În sarcina lui stă judecarea actelor de natura crimelor internaționale: genocid, crime de război, crime împotriva umanității de care s-a făcut vinovat regimul Kampuchiei Democratice, de sorginte comunistă. Complicațiile apărute între timp, datorate, conform unor critici redevabili, procedurilor îndelungate și lipsei de corectitudine a investigațiilor, au afectat credibilitatea procesului juridic¹. Considerăm că activitatea Camerelor Extraordinare ale Curților din Cambodgia nu poate fi sursă a doctrinei internaționale a tratării trecutului comunist.

Camera Reprezentanților a Statelor Unite a adoptat, la 22 mai 2014, Ziua Panglicii Negre, Ziua comemorării victimelor nazismului și comunismului (23 august). Este de așteptat ca Senatul să confirme măsura și astfel să includă SUA între țările care au adoptat data ca zi oficială. Un astfel de pas internaționalizează interpretări de largă miză, încă disputate: considerarea Pactului Ribbentrop-Molotov drept referință a declanșării Marii Conflagrații Mondiale și echivalența etică a celor două tipuri de totalitarism.

* * *

La 25 de ani de la prăbușirea comunismului european, atitudinile față de fostul sistem criminal și în oglindă, față de democrație, acoperă o paletă largă, cu valorizări divergente, uneori chiar opuse, cu ponderi care depind de la țară la țară. Între explicații, frustrarea față de dificultățile tranziției², necunoașterea faptelor din timpul regimurilor totalitare, nedumeririle față de cele întâmplate³. Dar neuniformitatea

¹ *J.D. Ciorciari, A. Heindel*, Experiments in International Criminal Justice: Lessons from the Khmer Rouge Tribunal, Michigan Journal of International Law no. 35, 2014, pp. 369-442; *A. Heindel*, Accused Khieu Samphan Alleges Lack of Opportunity for Adversarial Debate on Documentary Evidence, Cambodia Tribunal Monitor, June 17, 2013.

² Există numeroase sondaje pe acest subiect. O cercetare făcută după 20 de la căderea comunismului de Pew Research Center a stabilit că, în perioada 1991-2009, s-a înregistrat o scădere generală a încrederii în pluralismul politic, în unele cazuri dramatică: de la 76% la 52% în Bulgaria și de la 72% la 30% în Ucraina. O ușoară creștere s-a produs doar în Slovacia (de la 70% la 71%) și în Polonia (de la 66% la 70%) – a se vedea End of Communism Cheered but Now with More Reservations. The Pulse of Europe 2009: 20 Years After the Fall of the Berlin Wall, Pew Research Center. Global Attitudes & Trends, November 2: <http://www.pewglobal.org/2009/11/02/end-of-communism-cheered-but-now-with-more-reservations/> – accesat la 10 noiembrie 2014.

³ Sondajele dau deseori rezultate neintuitive. Interpretarea lor poate, de asemenea, să înșele. Conform sondajului IRES din luna aprilie 2014, 71% dintre respondenții români considerau că Ceaușescu nu și-a meritat soarta, iar 41% l-ar vota astăzi ca președinte, dacă ar candida. Astfel de cifre nu pot fi luate *ad litteram*. Ele se explică prin nostalgii față de tinerețea de altădată a respondenților, prin nemulțumiri față de realitățile prezentului ori prin alți factori – mai amintim interesele legate de manipularea politică a istoriei.

apare inerentă și firească în orice abordare populară a faptelor istorice. Este dezideratul unei doctrine a tratării trecutului comunist să susțină crearea unui curent de autoritate legitimat de principiile eticii și politicii memoriei. Prezentul volum este menit să contribuie la promovarea unui astfel de curent de autoritate, prin identificarea standardelor actualei doctrine internaționale în materie, în esență, o doctrină europeană.

Primele elemente de doctrină datează de la mijlocul anilor 1990, rezultat al unor inițiative din cadrul Consiliului Europei. Începutul a fost făcut de Rezoluția Adunării Parlamentare adoptată în anul 1996, privitoare la măsurile de desființare a moștenirii fostelor sisteme totalitare comuniste¹. Cauze implicând fapte ale perioadei comuniste au ajuns la Curtea Europeană a Drepturilor Omului după aderarea la Consiliul Europei a noilor democrații, la începutul anilor 1990. Decizii ale CEDO **invocând crimele regimurilor comuniste** vor fi adoptate abia în anii 2000. Judecătorii europeni au încercat să găsească problemelor ridicate de trecut, soluții acceptabile într-un context democratic. Deciziile în materie au nuanțat abordările statelor, pe care le-au pus «în matca» drepturilor și libertăților ființei umane. În acest sens, jurisprudența CEDO a avut un aport decisiv în aprofundarea temelor post-comunismului.

Se ridică și întrebarea dacă doctrina în materie și-a dovedit eficacitatea la nivel național ori internațional. Temele trecutului au constituit în mod constant un capital politic, dar nu avem argumente care să susțină că tezele organismelor interguvernamentale europene privitoare la trecutul comunist au marcat atitudinile sociale².

Revizionismul politic al Federației Ruse, stat succesor al U.R.S.S., și în special, agresiunea asupra Ucrainei pot fi interpretate și ca expresie a unui eșec al eticii memoriei și, în acest sens, al „doctrinei memoriei”, la nivel internațional³. Federația Rusă, stat succesor al Uniunii Sovietice, are nu doar beneficiile acestui statut, ci și responsabilitățile. Or, un „argument” implicat adus de președintele rus **Vladimir Putin** în favoarea politicii sale față de Occident și în particular, față de țările din vecinătatea Federației l-a constituit calificarea dizolvării imperiului sovietic drept cel mai mare dezastru al secolului XX. Dacă după 1990, comunitatea democrațiilor ar fi insistat să discute tragedia socială produsă de Uniunea Sovietică în țările ocupate, în mod sistematic și nu doar sub forma unor declarații principiale, președintele Rusiei ar fi avut dificultăți să atenționeze statele din regiune (în particular pe români și polonezi)

¹ Rezoluția 1096 a Adunării Parlamentare (Strasbourg, 27 iunie 1996).

² Spre exemplu, „felul în care sunt tratați agenții și colaboratorii regimului non-democratic precedent a reprezentat o sursă importantă pentru diviziunile politice din Europa post-comunistă” (*K. Williams, A. Szerbiak, B. Fowler, Explaining Lustration in Eastern Europe: A Post-communist politics approach*, Sussex European Institute, Brighton, 2003, p. 3).

³ Din cauza evoluției rapide a evenimentelor în perioada 2013-2015, principala sursă de înțelegere a fenomenelor rămân analizele unor specialiști prezentate la recente conferințe internaționale și publicații de nișă (a se vedea, printre altele, *N. Todd, Rehabilitating the KGB and Historical Revisionism: Putin’s Mission to Return Russia to Great Power Status*, Paper presented at the annual meeting of the Midwest Political Science Association 67th Annual National Conference, Chicago, November 29, 2014; *A. Applebaum, Don’t Accept Putin’s Version of History*, *Foreigners*, October 4, 2014; *O. Cichowlas, „How Putin Manipulates Russians Using Revisionist History”*, *Forbes Opinion*, 5 mai 2014.

pentru zelul lor atlantist. Dacă s-ar fi insistat asupra carnagiului uman și național din țările încorporate de U.R.S.S. și dacă ar fi fost susținute cererile adresate Federației Ruse să plătească despăgubiri pentru cele întâmplate, atunci, probabil Moscova nu ar mai fi amenințat Țările Baltice când acestea au cerut protecția armatei americane, ori când Lituania și Letonia au amintit de reparații¹. Odată stabilit rolul Uniunii Sovietice în declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial, ar fi fost improbabil ca guvernul de la Moscova să mobilizeze rușii din Estonia, în anul 2007, împotriva mutării Soldatului de Bronz, dedicat ostașilor Armatei Roșii². Era de așteptat ca o acțiune concertată a diplomațiilor occidentale în condamnarea fostei politici anexioniste a U.R.S.S. să intimideze regimul Putin în a-și legitima acțiunile de intervenție în afara granițelor Rusiei. Oprobiul internațional față de păstrarea ori ridicarea pe teritoriul rusesc a monumentelor dedicate unor lideri comuniști responsabili de crime împotriva umanității (Lenin, Stalin) ar fi făcut mai puțin credibilă propaganda Moscovei privitoare la „fascismul juntei de la Kiev”³.

În acest sens, politica războinică a Federației Ruse în vecinătatea ei⁴ și agresiunea asupra Ucrainei sunt și urmarea unui eșec la nivel simbolic. Ele dovedesc necesitatea de a păstra vie și a da mai multă vigoare în conștiința publică mondială, responsabilității pentru crimele comunismului. Au fost adoptate în timp rezoluții și declarații de condamnare a comunismului ale Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, Adunării Parlamentare a OSCE și ale Parlamentului European, a unor forumuri constituite din demnitari politici ori foști deținuți politici. Ele s-au dovedit insuficiente pentru a conștientiza obligațiile internaționale ce au urmat căderii comunismului. Federația Rusă a protestat când Adunarea Parlamentară a OSCE a condamnat, în Declarația de la Vilnius, Pactul Ribbentrop-Molotov, considerându-l factor care a

¹ Comisii sau experți au evaluat daunele aduse Lituaniei în timpul erei sovietice la circa 20 de miliarde de dolari, iar în Letonia – la 25 de miliarde (*N. Coleman*, MPs seek Soviet occupation damages: Softly softly should be the Latvian approach, says victims „representative”, *The Baltic Times*, 12 octombrie 2000: <http://www.baltictimes.com/news/articles/2873/> – accesat la 25 noiembrie 2014).

² La o populație de circa 1.300.000 de locuitori, numărul rușilor atinge aproape 330.000. Ministrul de Externe al Rusiei și Camera Superioară a Dumei au amenințat autoritățile de la Tallinn cu represalii dacă statuia va fi mutată. În timpul demonstrațiilor violente din luna aprilie 2007, un participant a murit, iar 12 polițiști și 44 protestatari au fost răniți (*Deadly Riots in Tallinn: Soviet memorial Causes Rift between Estonia and Russia*, *Spiegel Online International*, 27 April, 2007: <http://www.spiegel.de/international/europe/deadly-riots-in-tallinn-soviet-memorial-causes-rift-between-estonia-and-russia-a-479809.html> – accesat la 25 noiembrie 2014).

³ În timpul și după protestele împotriva lui Viktor Ianukovici, în Ucraina au fost distruse peste 100 de statui ale lui Lenin. În U.R.S.S., majoritatea statuiilor lui Stalin au fost distruse la ordinul lui Nikita Hrușciiov, în anii 1960. În anul 2009, o amplă decorație cu portretul lui Stalin a fost realizată într-o stație de metrou din Moscova, iar o statuie a lui Stalin (de aur) a fost ridicată în 2011, la Penza.

⁴ În particular, ansamblul conflictelor înghețate din vecinătatea Federației Ruse, ca forme de control politic și militar (a se vedea *A. Bebler*, „Frozen conflicts” in Europe, *Barbara Budrich Publishers*, 2015; *M. Kapitonenko*, *Resolving Post-Soviet „Frozen Conflicts”: Is Regional Integration Helpful?*, *Caucasian Review for International Affairs*, vol. 3 (1) – Winter 2009).

dus la izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial¹. Federația Rusă a patronat acțiuni menite să blameze hotărârea Marii Camere în cauza *Kononov c. Letonia*². Nu a existat o dezbatere la nivel internațional privind faptul că Rusia este condusă la cel mai înalt nivel de un fost ofițer KGB³.

Oamenii care au trecut prin experiența comunistă și, mai ales, cei care au fost victime ale diferitelor forme de represiune, exprimă periodic sentimentul lor de injustiție față de modul „mult prea superficial” în care comunitatea internațională i-a tratat pe responsabilii crimelor extremei stângi. Asociațiile foștilor deținuți politici deplâng până astăzi absența a ceea ce ei consideră a fi „condamnarea fără echivoc” a ideologiei comuniste și a promotorilor ei⁴. Cea mai radicală cerere a lor este înființarea unei noi curți internaționale cu reședința în cadrul Uniunii Europene, care să-i judece pe comuniștii vinovați de crime internaționale. Astfel, aceștia ar fi condamnați într-o manieră similară celei prin care criminalii naziști au fost condamnați de tribunalul de la Nürnberg, sau criminalii războiului interetnic de la începutul anilor 1990, de către Tribunalul penal internațional pentru fosta Iugoslavie⁵. La 25 august 2015, reprezentanții miniștrilor de Justiție din Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Republica Cehă, Slovacia, Ungaria și Georgia au susținut acest deziderat, solicitând la Tallinn cooperarea supranațională pentru „crearea unei instituții speciale care să investigheze crimele regimurilor totalitare, inclusiv crimele regimului comunist”⁶.

Diferența de context dintre prăbușirea nazismului și a comunismului a fost uriașă. Faptele indică mari dificultăți, cel puțin practice, în ce privește crearea, astăzi, a unui „Tribunal Nürnberg al comunismului”. Cererile, declarațiile și apelurile în acest sens, care se repetă, ridică întrebarea dacă aspectele principiale și practice ale unui proces internațional similar cu cel care a dus la condamnarea nazismului au fost vreodată aprofundate pe măsura complexității lor.

¹ „Considerăm inacceptabil faptul că rezoluția Adunării Parlamentare a OSCE încearcă să denatureze istoria, în scopuri politice, a declarat purtătorul de cuvânt al Ministerului de Externe rus, Andrei Nesterenko la 9 iulie 2009” (*M.A. Smith, The Russian Chronologies July – September 2009, Defence Academy of the United Kindom.*

² „Mișcarea internațională pentru drepturile omului *O lume fără nazism* consideră decizia Marii Camere a CEDO ca o revizuire a rezultatelor Procesului de la Nurnberg la nivelul justiției europene: «Este o tendință foarte periculoasă», a declarat adjunctul Consiliului mișcării, Valery Engel, la un eveniment organizat de Camera Publică a Rusiei” (*European Court decision on Kononov reviews results of Nuremberg Trials, RT Question More, November 26, 2010 – <http://rt.com/politics/kononov-russia-latvia-nuremberg/> – accesat la 15 octombrie 2016).*

³ Pentru conexiunea dintre cariera lui Vladimir Putin de după prăbușirea U.R.S.S. și cea anterioară, ca ofițer KGB, a se vedea *M. Gessen, The Man Without a Face: The Unlikely Rise of Vladimir, Riverhead Books, 2012*, tradusă în română la Ed. Pandora M, în același an.

⁴ A se vedea, în acest sens, Rezoluția celui de-al XXI-lea Congres al Asociației Internaționale a Foștilor Deținuți Politici (București, 21-24 august 2014).

⁵ Ibidem.

⁶ Declarația comună a reprezentanților miniștrilor de Justiție (Tallinn, 25 august 2015).

Luări de poziție europene de condamnare a crimelor comunismului

Prima organizație interguvernamentală europeană care a luat în discuție moștenirea comunismului a fost Consiliul Europei. Mai multe documente reflectă perspectiva specifică a organizației, a necesității adecvării diferitelor politici publice în materie la respectarea drepturilor și libertăților fundamentale: Rezoluția Adunării Parlamentare a Consiliului Europei 1096 (1996) cu privire la măsurile de desființare a moștenirii fostelor regimuri totalitare comuniste¹, Raportul Comisiei chestiunilor juridice și drepturilor omului a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei din 1996 asupra măsurilor de desființare a moștenirii fostelor regimuri totalitare comuniste și Principiile directe care trebuie respectate pentru ca legile de lustratie² și măsurile analoge să fie conforme exigențelor unui stat de drept³. În sensul documentelor adoptate, tema principală a Adunării Parlamentare nu a fost „tratarea trecutului comunist”, ci grija ca măsurile luate de guvernele naționale să nu afecteze standardele democrațiilor care au aderat la Consiliul Europei. Unii autori s-au exprimat negativ față de calitatea analizei propuse la Strasbourg, în particular cu privire la interpretarea legilor lustratiei: „[...] complexitatea problemei nu a fost tratată corespunzător, iar unele dintre soluțiile propuse, deși se doresc a fi atât democratice și în acord cu drepturile omului, cât și eficiente, dau expresie unor contradicții ireconciliabile, rezultate din neînțelegerea corectă a naturii juridice a instituțiilor vizate sau dintr-o dorință de compromis politic”⁴.

Rezoluția 1481 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei adoptată la 26 ianuarie 2006, a schimbat ținta și tonul discuțiilor. Rezoluția a caracterizat manifestările criminale din fostele țări comuniste drept „violări masive ale drepturilor omului”, este drept, diferite în funcție de cultură, țară și perioadă istorică. Violările „au inclus asasinări individuale și colective și execuții, morți în lagăre de concentrare, înfometare, deportări, tortură, muncă silnică și alte forme de teroare fizică de masă, persecuție pe criterii etnice sau religioase, violări ale libertății de conștiință, gândire și exprimare, a libertății presei, cât și lipsa pluralismului politic”⁵.

Memoriul explicativ al parlamentarului suedez Göran Lindblad, din 16 decembrie 2005, care este parte integrantă a actului politic de adoptare a Rezoluției, a caracterizat cuprinzător dimensiunea criminală a regimurilor comuniste⁶: ele au

¹ Rezoluția 1096 a Adunării Parlamentare (Strasbourg, 27 iunie 1996).

² Dintre multe lucrări adresate problematicii lustratiei, a se vedea cauza *V. Dvořáková, A. Milardović*, Lustration and Consolidation of Democracy and the Rule of Law in Central and Eastern Europe, Political Science Research Centre Zagreb, 2007.

³ A se vedea o analiză a documentelor în studiul lui *C.-L. Popescu*, Poziția Adunării Parlamentare a Consiliului Europei față de legislațiile și practicile statelor din Europa Centrală și Orientală în materia de comunizare, în *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 2/2005, pp. 5-36.

⁴ *Idem*, p. 36.

⁵ Rezoluția 1481 a Adunării Parlamentare (Strasbourg, 2006, §2)

⁶ După volumul coordonat de *S. Courtois*, *Le Livre noir du communisme. Crimes, terreur, repression*, Éditions Robert Laffont, 2007 (apărută în același an în limba română, la

însemnat o violare masivă a drepturilor omului; au mers mai departe de asasinări individuale și masacre locale și au integrat crima în sistemul de guvernare; după stabilizarea regimurilor, teroarea și-a pierdut o parte din vigoarea inițială, dar „memoria terorii” a jucat un rol important în continuare¹, amenințarea potențială înlocuind atrocitățile reale; când a fost nevoie, regimurile au revenit la teroare (Cehoslovacia în 1968, Polonia în 1971, 1976 și 1981 sau China în 1989); aceste elemente se regăsesc în toate regimurile comuniste istorice sau actuale, indiferent de țară².

Evaluarea are relevanță pentru regimurile comuniste supraviețuitoare. Adunarea Parlamentară a enunțat că regimuri comuniste totalitare „sunt încă active în anumite țări ale lumii și crime continuă să fie comise”³. Percepțiile asupra interesului național nu ar trebui să împiedice țările să critice adecvat regimurile comuniste totalitare existente. Adunarea condamnă puternic toate aceste violări ale drepturilor omului”⁴.

Declarația de la Praga privind conștiința morală europeană și comunismul, adoptată la 3 iunie 2008, a cerut evaluarea crimelor comunismului din punct de vedere legal, moral și politic, precum și din punct de vedere istoric. În acest scop, statele au datoria să furnizeze informații extinse despre trecutul totalitar comunist, capabile să asigure o mai bună înțelegere și abordare a lor. Multe crime comise în numele comunismului trebuie considerate crime împotriva umanității, și acesta fiind un motiv pentru propagarea unei conștiințe europene în măsură să definească o atitudine comună față de crimele regimurilor comuniste. Acceptarea responsabilității paneuropene pentru tragedia comunismului este complementară susținerii unei lupte eficiente împotriva crimelor care au loc în prezent în cele câteva țări care au perpetuat această formă de guvernământ anacronic.

Dezbaterea din Uniunea Europeană a creat premisele pentru proclamarea, de către Parlamentul European, la 28 septembrie 2008, a Zilei Europene a Memoriei Victimelor Stalinismului și Nazismului (Ziua Panglicii Negre). A fost aleasă ca dată a comemorării ziua de 23 august, când a fost semnat Pactul Ribbentrop-Molotov.

Ed. Humanitas), un alt volum de tip „monumental” pentru istoria criminală a comunismului aparține lui *J. Halliday, J. Chang, Mao: The Unknown Story*, Vintage, 2005.

¹ Pentru rolul jucat de memoria terorii în cazul românesc, textul de referință rămâne și astăzi cel publicat de *M. Berindei*, Roumanie: *Le naufrage planifié, Politique internationale* no. 44, été 1989, pp. 57-74.

² Necesitatea condamnării internaționale a crimelor regimurilor comuniste totalitare (Doc. 10765). Raport (Strasbourg, 2005). Raportul lui Göran Lindblad preconiza măsuri practice privind accesul la arhivele fostelor poliții politice, crearea de comitete independente de evaluare a crimelor, revizuirea cărților de istorie pentru elevi, crearea de monumente și muzee.

³ Referințele sunt, fără să fie numite, Coreea de Nord, Cuba și China. Informații revelatoare despre regimul sângeros din Coreea de Nord oferă volumele lui *K. Chol-Hwan*, *Aquariums of Pyongyang: 10 years in the North Korean Gulag*, Basic Books, 2015 și *P. French*, *North Korea: State of Paranoia*, Zed Books, 2014. Cu privire la represiunea împotriva mișcării Falun Gong din China și alegațiile asupra folosirii membrilor ei ca resurse de organe a fost publicat în limba română studiul doctorilor *D. Matas* și *D. Kilgour*, Raport despre afirmațiile făcute în legătură cu recoltarea de organe de la practicantii Falun Gong în China, în *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 1/2007, pp. 77-121.

⁴ Rezoluția 1481 a Adunării Parlamentare (Strasbourg, 2006, §9).

Forumul european a reiterat apelul pentru promovarea de către țările membre ale UE a acestei Zile a victimelor printr-o nouă rezoluție, la 2 aprilie 2009¹. Cu acea ocazie, Parlamentul European și-a exprimat respectul pentru toate victimele regimurilor totalitare și nedemocratice din Europa și a adus un omagiu celor care au luptat împotriva tiraniei și oprîmării². A solicitat tuturor statelor membre să depună un efort veritabil pentru a deschide arhivele, inclusiv pe cele ale fostelor servicii de securitate internă, ale poliției secrete și ale agențiilor de informații³.

Declarația de la Vilnius a Adunării Parlamentare a OSCE, de la 3 iulie 2009, a condamnat stalinismul, comparat cu nazismul, pentru a fi adus cu el genocidul, violarea drepturilor și libertăților omului, crime de război și crime împotriva umanității⁴. Comunismul a produs crime împotriva umanității în toate țările Europei Centrale și de Est, ca și în alte țări în care comunismul este încă prezent, a reiterat Declarația privind Crimele Comunismului, adoptată la Praga, la 24 februarie 2010. Întrucât **infracțiunile** împotriva umanității comise de regimurile comuniste nu cad sub jurisdicția curților internaționale existente, Declarația a cerut crearea unei noi curți internaționale dedicate crimelor comunismului⁵. Nepedepsirea responsabililor ar însemna desconsiderarea și șubrezierea legislației internaționale⁶. Recunoașterea acordată victimelor și respectul pentru suferința lor imensă motivează Europa să construiască un memorial în amintirea acestora, urmând exemplul memorialului din Washington⁷.

Trecerea în revistă a rezoluțiilor și declarațiilor adoptate de Adunările Parlamentare ale Consiliului Europei și OSCE și ale Parlamentului European al UE demonstrează că există astăzi, la nivelul retoricii celor trei foruri, o recunoaștere fără echivoc a crimelor comuniste. Sunt calificate drept violări masive ale drepturilor omului: genocidul, crimele de război, crimele împotriva umanității, iar condamnarea acestor atrocități reprezintă o datorie morală a comunității internaționale. Organismele paneuropene adaugă la imperativul condamnării, luarea de măsuri pentru accesul la arhivele fostelor instituții de opresiune, aducerea de reparații victimelor, asigurarea dreptății de către curțile și administrațiile din fiecare țară care a trecut prin comunism. Dacă în Europa există astăzi o problemă a tratării trecutului comunist, aceasta nu se află la nivelul doctrinei, clare și acoperitoare, ci la nivelul transpunerii în realitate a tezelor de doctrină.

¹ Rezoluția Parlamentului European referitoare la conștiința europeană... (Bruxelles, 2 aprilie 2009, §15).

² Idem, §1.

³ Idem, §6.

⁴ Declarația de la Vilnius, 3 iulie 2009, §3. O mai bună înțelegere a analogiei profunde dintre crimele celor două sisteme totalitare a adus între timp volumul lui *T. Snyder*, „Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin”, Basic Books, 2010, în limba română „Tărâmul morții. Europa între Hitler și Stalin”, Ed. Humanitas, București, 2012.

⁵ Declarația privind Crimele Comunismului (Praga, 24 februarie 2010, §4).

⁶ Idem, §5.

⁷ Idem, §11.

Condamnarea ideologiei comuniste

Având în vedere cât de puțin s-a realizat practic în privința tratării crimelor comunismului, raportat la principiile doctrinei, printre promotorii ideilor de justiție istorică rămâne răspândit sentimentul că nu există încă o recunoaștere a acestei forme tragice de regim politic. În particular, pare că Europa și lumea suferă de o amnezie în privința caracterului criminal al ideologiei comuniste. În Rezoluția privitoare la condamnarea publică a ideologiei comuniste și la despăgubirea victimelor comunismului, adoptată de Congresului Asociației Internaționale a Foștilor Deținuți Politic, din 2014, la București, s-a deplâns faptul că o condamnare „fără echivoc a ideologiei comuniste și a regimurilor sale de către Uniunea Europeană nu a avut loc niciodată, iar din partea guvernelor naționale s-a produs doar parțial”¹. Apelul adresat Parlamentului European pentru condamnarea crimelor și ideologiei comuniste la 21 noiembrie 2014, cu ocazia Conferinței internaționale inițiate de fostul președinte Emil Constantinescu², a invocat cererea, „mai mult decât legitimă, ca Parlamentul European, Consiliul Europei și Guvernele naționale să condamne ideologia și crimele comunismului”. A urmat concluzia: „Din păcate, răspunsul întârzie și azi”.

Aceste evaluări negative fac abstracție de luările de poziție existente ale principalelor organizații europene. Mai multe rezoluții de condamnare a crimelor comuniste, enumerate mai sus, includ și condamnarea ideologiei comuniste. Rezoluția Parlamentului European la cea de-a 60-a aniversare a finalului celui de-Al Doilea Război Mondial în Europa, din 12 mai 2005, menționează implicit acest lucru prin declararea unei poziții unite „împotriva tuturor regimurilor totalitare de orice înclinație ideologică”³.

Este și cazul Rezoluției 1481, din anul 2006, a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, care a subliniat că justificarea crimelor a fost făcută „în numele teoriei luptei dintre clase și principiului dictaturii proletariului”. În interpretarea regimurilor comuniste, aceste principii legitimau „eliminarea persoanelor considerate dăunătoare construirii unei noi societăți și, astfel, inamici ai regimurilor comuniste totalitare”⁴. Dezbaterile și condamnările la nivel național, adaugă rezoluția, nu elimină necesitatea ca la rândul ei comunitatea internațională să ia o poziție clară față de crimele comise de regimurile comuniste totalitare: „Aceasta are o obligație morală să o facă fără întârziere”⁵.

Raportul parlamentarului Göran Lindblad se referă la ideologia „care a stat la rădăcina terorii pe scară largă, a violărilor masive ale drepturilor omului, a morții a

¹ Rezoluția a fost adoptată la al XXI-lea Congres (21-24 august 2014), la București. O consecință a **absenței unei condamnări ferme** ar fi „diminuarea gravității ideologiei comuniste și reapariția virulentă a unor vechi mituri și povestiri ce acționează contrar valorilor democratice și pot fi instrumentalizate din punct de vedere politic”.

² Conferința internațională „25 de ani de la prăbușirea dictaturilor comuniste în Europa de Est: privind în urmă, privind înainte”, București, 20-21 noiembrie 2014.

³ Rezoluția Parlamentului European la cea de-a 60-a aniversare a finalului celui de-Al Doilea Război Mondial (12 mai 2005, §4).

⁴ Rezoluția 1481 a Adunării Parlamentare (Strasbourg, 2006, §3).

⁵ Idem, §10.

multor milioane de persoane, și a năpăstuirii unor națiuni întregi”¹. În numele ei au fost omorâți „zeci de milioane de țărani bogați (culaci), nobili, burghezi, cazaci, ucraineni și alte grupuri”².

Crimele comise în numele ideologiei comuniste continuă să aibă loc, ca urmare, Consiliul Europei nu are dreptul să rămână indiferent și mut: „Condamnarea internațională va da mai multă credibilitate și argumente opoziției interne din [țările unde mai au loc crime în numele comunismului] și ar putea contribui la dezvoltări pozitive. Acesta este minimul pe care Europa, leagănul ideologiei comuniste, îl poate face pentru aceste țări”³.

Declarația de la Praga privind conștiința morală europeană și comunismul (3 iunie 2008) vizează la rândul ei ideologia comunistă, care „este direct responsabilă de crime împotriva umanității”⁴. Aceste crime „au fost comise în numele teoriei luptei de clasă și a principiului dictaturii «proletariatului», folosind teroarea ca metodă de a menține dictatura”, iar ideologia comunistă „a fost folosită ca instrument în mâinile celor care au clădit imperii în Europa și Asia pentru a-și atinge scopurile expansioniste”⁵. Prin Declarația de la Vilnius (3 iulie 2009), Adunarea Parlamentară a OSCE își exprimă poziția „împotriva oricărui tip de conducere totalitară indiferent de sursa sa ideologică” (în sensul: „și comunistă”)⁶. Declarația privind Crimele Comunismului (Praga, 12 februarie 2010) atrage atenția că ideologia comunistă se află în opoziție cu principiile drepturilor omului care stau la baza democrațiilor europene⁷.

Condamnarea ideologiei comuniste se regăsește în rezoluții și declarații ale tuturor organismelor interguvernamentale europene, ca și în cele două declarații de referință din 2008 și 2010, de la Praga, la care se adaugă cea a reprezentanților miniștrilor de Justiție de la Tallinn, din 2015. În privința caracterului malign al ideologiei, se poate susține totuși că vocea Parlamentului European a fost ceva mai puțin fermă **ori detaliată decât ar fi fost de dorit.**

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului cu privire la natura crimelor comuniste

Natura crimelor comuniste a fost ridicată în mai multe cauze: *Kononov c. Letonia*, *Polednová c. Republica Cehă* etc. Prima cauză privește acțiunile unor partizani roșii care au operat pe teritoriul leton în anul 1944. Maltratarea și apoi uciderea unor săteni neînarmați, omorârea unor femei, aruncate în foc, au fost considerate de Marea Cameră drept crime de război și prin urmare, imprescriptibile.

¹ Necesitatea condamnării internaționale a crimelor regimurilor comuniste totalitare (Doc. 10765). Raport (Strasbourg, 2006, §4).

² Idem, §28.

³ Idem, §9.

⁴ Declarația de la Praga privind conștiința morală... (3 iunie 2008).

⁵ Ibidem.

⁶ Declarația de la Vilnius (3 iulie 2009, §11).

⁷ Declarația privind Crimele Comunismului (Praga, 24 februarie 2010, §7).

În legătură cu vinovățiile unor persoane care au contribuit la procesele falsificate, ducând la moartea condamnaților, o referință este cauza *Polednová c. Republica Cehă*. Curtea de la Strasbourg a apreciat că la data săvârșirii lor, astfel de acte, de care se făcuse vinovată petenta Ludmila Polednová, constituiau o infracțiune definită cu suficientă accesibilitate și predictibilitate¹. Câteva dintre judecățile Curții au o relevanță mai generală pentru tema tratării trecutului comunist. Astfel, judecătorii europeni au subliniat că este legitim ca un stat guvernat de preeminența dreptului să demareze proceduri penale împotriva persoanelor care au săvârșit infracțiuni în timpul unui regim anterior. La fel, este legitim ca instanțele care iau locul celor preexistente să aplice și să interpreteze prevederile legale în vigoare la acea vreme, din perspectiva principiilor care guvernează un stat supus preeminenței dreptului. În cazul dat, instanțele interne au stabilit că procesul în care Ludmila Polednová a fost procuror, încheiat cu condamnarea la moarte și cu executarea a patru persoane condamnate a făcut parte din **strategia punerii la cale a unui omor**. Practica eliminării opozanților unui regim politic, prin intermediul pedepsei capitale, dispusă la finalul unor procese care violează în mod flagrant dreptul la un proces echitabil și, în special, dreptul la viață, nu poate fi numită „legală”². Curtea a apreciat că Ludmila Polednová, care a contribuit, în calitate de procuror, la crearea unei aparențe de legalitate a procesului politic al Miladei Horáková și al celorlalți condamnați și s-a identificat cu acea practică inacceptabilă, nu se poate prevala de protecția garantată de principiul „nicio pedeapsă fără lege”.

Următoarea teză enunțată în cauza *Polednová c. Republica Cehă* va putea fi invocată cu folos în multe contexte asemănătoare: „nici măcar un soldat obișnuit nu ar trebui să manifeste obediență oarbă, totală, față de ordine care violează atât de flagrant principiile legislației naționale și drepturile omului recunoscute la nivel internațional, în special dreptul la viață; iar această observație este deplin aplicabilă în cazul petentei, care a acționat în calitate de procuror”.

Cauza *Glässner c. Germania* rafinează standardele în ce privește obligația morală a contemporanilor în tratarea trecutului. Nevoia de justiție istorică nu privește doar crimele atroce. În cauza *Glässner c. Germania*, judecătorii europeni au avut de calificat declararea unei infracțiuni de complicitate la violarea deliberată a legii referitoare la privarea de libertate din Republica Democrată Germană. În calitate de procuror, Ludwig Glässner i-a ajutat pe magistrați să îl trimită în închisoare (la sfârșitul anilor 1970) pe Rudolf Bahro, opozant al regimului. Acțiunea lui Ludwig Glässner a fost considerată imprescriptibilă, atribut care dă măsura tipurilor de infracțiuni ale regimurilor comuniste pe care le considerăm „de neuitat”.

¹ Ca urmare, nu a mai fost necesară examinarea cauzei din perspectiva principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate, miza aplicării art. 7 al Convenției europene a drepturilor omului în cazul când se invocă principiul prescripției.

² În sensul art. 7 al Convenției europene a drepturilor omului.

II. Comparatismul, temă a moștenirii trecutului comunist

Comparatismul metodologic

Poate fi surprinzător cât de insistent s-au raportat documentele reprezentative pentru doctrina politică a moștenirii trecutului comunist la totalitarismul de tip nazist. Rezoluția Parlamentului European la cea de-a 60-a aniversare a finalului celui de-Al Doilea Război Mondial, adoptată la 12 mai 2005, deplânge faptul că autorii crimelor care au acționat în cadrul regimurilor comuniste nu au fost aduși în fața justiției de către comunitatea internațională „cum s-a întâmplat în cazul crimelor oribile comise de Socialismul Național”¹.

Asupra temei va reveni Raportul care a stat la baza Rezoluției 1481, din 2006, a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei. Față de absența unei investigații internaționale a crimelor comise de regimurile comuniste, Göran Lindblad amintește că exista totuși un precedent, „cazul crimelor oribile comise de Socialismul Național (Nazism)”². Când analizăm consecințele implementării ideologiei comuniste, „nu putem ignora similitudinile cu consecințele implementării unei alte ideologii a secolului XX, mai precis nazismul. Deși reciproc ostile, aceste două regimuri au avut un număr de caracteristici în comun”³.

Pentru autorii Declarației de la Praga privind conștiința morală europeană și comunismul (3 iunie 2008), punerea față în față a celor două sisteme totalitare a constituit o teză cheie. Ei cer Europei să „recunoască nazismul și comunismul ca moștenire comună și să conducă o dezbatere sinceră și amănunțită despre toate crimele totalitarismului din secolul trecut”. Conștiința crimelor împotriva umanității comise de regimurile comuniste pe întregul continent „trebuie să se răsfrângă asupra tuturor minților europene în aceeași măsură cu crimele regimurilor naziste”. Declarația face apel „la o înțelegere paneuropeană conform căreia atât regimurile totalitare naziste, cât și cele comuniste să fie judecate fiecare în conformitate cu potențialul propriu de a dezvolta politici distructive de aplicare sistematică a formelor extreme de teroare”. În acest scop, ziua de 23 august, dată a semnării Pactului Hitler-Stalin (Pactul Molotov-Ribbentrop), a fost propusă „ca zi de comemorare a victimelor regimurilor totalitare, atât naziste, cât și comuniste, în același mod în care Europa comemorează victimele Holocaustului la data de 27 ianuarie”⁴.

Ideea unei zile comune de comemorare a victimelor regimurilor naziste și comuniste, care pune astfel, pe același plan, responsabilitatea Germaniei naziste și a

¹ Rezoluția Parlamentului European la cea de-a 60-a aniversare a finalului celui de-Al Doilea Război Mondial (12 mai 2005, §5).

² Necesitatea condamnării internaționale a crimelor regimurilor comuniste totalitare (Doc. 10765). Raport (Strasbourg, 2005, §5).

³ Idem, §45.

⁴ Declarația de la Praga privind conștiința morală... (3 iunie 2008, §8).

Uniunii Sovietice în izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial, a fost preluată de Parlamentul European în Declarația de la 28 septembrie 2008. Pactul Ribbentrop-Molotov, încheiat între Uniunea Sovietică și Germania la 23 august 1939, a fost identificat ca actul responsabil pentru divizarea Europei „în două sfere de interes, prin intermediul unor protocoale adiționale secrete”¹.

Asociind cele două regimuri totalitare, membrii Parlamentului European au subliniat, în Rezoluția adoptată la 2 aprilie 2009, necesitatea unei viziuni comune a țărilor UE asupra nazismului și stalinismului². Din perspectiva victimelor, „nu contează care regim i-a lipsit de libertate, i-a torturat, i-a ucis sau care a fost motivul”³. Iată de ce, Parlamentul European „condamnă ferm și fără echivoc toate crimele împotriva umanității și masivele violări ale drepturilor omului comise de către regimurile totalitare și autoritare”⁴. Recunoașterea diversității experiențelor istorice este o necesitate a construcției europene. Continentul nu va fi unit „dacă nu reușește să aibă o viziune comună asupra istoriei sale, dacă nu recunoaște nazismul, stalinismul și regimurile fasciste și comuniste ca o moștenire comună”⁵.

Un alt pas în asumarea principiului echivalenței sistemelor totalitare a fost făcut prin adoptarea de către Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), la 3 iulie 2009, a unui document propus de Lituania și Slovenia care „reconfirmă interesul comun [Adunării Parlamentare a OSCE] de a rămâne unită împotriva tuturor regimurilor totalitare, indiferent de baza lor ideologică”⁶. Atât nazismul, cât și stalinismul, au adus cu ele genocidul, violarea drepturilor și libertăților omului, crime de război și crime împotriva umanității⁷ și deci cele două regimuri totalitare ale secolului XX sunt echivalente moral. Autorii Declarației privind Crimele Comunismului (Praga, 24 februarie 2010) nu se arată dispuși să relativizeze crimele nazismului, precum nu acceptă relativizarea crimelor comunismului⁸.

Reprezentativă pentru paralela dintre regimurile naziste și comuniste, în anumite medii politice internaționale, a fost inițiativa miniștrilor de Externe ai Bulgariei, Letoniei, Lituaniei, Republicii Cehe, României și Ungariei din luna decembrie 2010, în favoarea unei directive menite să pedepsească negarea crimelor comuniste. În acest context, șeful diplomației lituaniene, Audronius Azubalis, a declarat că „toată lumea cunoaște crimele nazismului, dar numai o parte a Europei este conștientă de crimele comunismului”⁹. El a fost secondat de ministrul ceh de Externe, Karel Schwarzenberg, care a susținut necesitatea de a se aplica aceleași criterii ambelor sisteme totalitare.

¹ Declarația Parlamentului European privind Ziua Panglicii Negre (Bruxelles, 23 septembrie 2008, §A).

² Rezoluția Parlamentului European referitoare la conștiința europeană... (Bruxelles, 2 aprilie 2009).

³ Idem, §N.

⁴ Idem, §7.

⁵ Idem, §K.

⁶ Declarația de la Vilnius, 3 iulie 2009, §11.

⁷ Idem, §3.

⁸ Declarația privind Crimele Comunismului (Praga, 24 februarie 2010, §7).

⁹ „România și alte state membre UE: Vrem condamnarea crimelor comunismului, ca și în cazul Holocaustului”, Monitorul, 20 decembrie 2010.

Urmând aceeași linie de gândire, la Tallinn, în 2015, oficialii a opt state foste comuniste (Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Republica Cehă, Slovacia, Ungaria și Georgia) au deplâns faptul că actualele tribunale supranaționale nu au competența investigării crimelor comise de regimurile comuniste. O astfel de asimetrie afectează dreptatea, bază a reconcilierii.

Documentele europene citate militează pentru punerea față în față a regimurilor totalitare, dar unele notează „unicitatea Holocaustului”. O face și Rezoluția Parlamentului privitoare la conștiința europeană și totalitarismului¹, o repetă și Declarația de la Vilnius². Nu există „semn de egalitate” între crimele nazismului și comunismului, inclusiv Gulagul, Laogai și lagărele de concentrare, și deci fiecare dintre acestea trebuie studiat și judecat separat. Însă relativizarea nu este acceptabilă în cazul niciunei categorii, și deci crimele comuniste sunt de condamnat într-o manieră similară celei în care a fost nazismul³.

În concluzie, doctrina internațională creată în ultimii 15 ani susține comparatismul între cele două sisteme. Se enunță inadecvarea termenului „egalitate” – de aici, păstrarea atributului de „unicitate” cu privire la Holocaust – dar se afirmă similaritatea, echivalența morală dintre comunism și nazism⁴.

* * *

Paradoxal, dimensiunea comparatistă a doctrinei a fost subliniată de criticile, devenite uneori campanii vehemente, aduse acestei paralele făcute de forumurile internaționale⁵. Aproape fiecare dintre pașii meniți să promoveze condamnarea comunismului la nivel internațional a fost întâmpinat de opoziția unor forțe politice. Rezoluția Adunării Parlamentare a Consiliului Europei de condamnare a totalitarismului de tip comunist, din 2006, a oferit prilejul unor acuze vehemente ale

¹ Rezoluția Parlamentului European referitoare la conștiința europeană... (Bruxelles, 2 aprilie 2009, §G).

² Declarația de la Vilnius, 3 iulie 2009, §4.

³ Declarația privind Crimele Comunismului (Praga, 24 februarie 2010, §7).

⁴ Dezbaterile teoretice privind unicitatea Holocaustului formează o vastă literatură care pare dominată de poziționări ireconciliabile. Pe de o parte, negarea unicității Holocaustului este percepută ca o formă de antisemitism. La capătul celălalt, teza unicității este acuzată de exclusivism și oportunism: „teoria unicității Holocaustului [...] nu a apărut din senin. Din contră, este produsul hegemonic al multor ani de muncă intelectuală intensă a unei mulțimi de cercetători și scriitori evrei care și-au dedicat o parte, dacă nu cumva întreaga lor viață profesională, pentru a promova această idee exclusivistă. (...) ...nu doar că esența argumentului lor este demonstabil eronată, ci și pentru faptul că teza mai cuprinzătoare pe care o avansează într-un mod fraudulos este în esență rasistă și provocatoare de violență. În același timp, și mai mult, ea asigură un ecran în spatele căruia guvernele oportuniste încearcă astăzi să facă uitat propriul lor trecut și acțiunile lor genocidare” (*D.E. Stannard, Uniqueness as Denial: The Politics of Genocide Scholarship*, în Alan S. Rosenbaum (ed.), *Is The Holocaust Unique? Perspectives on Comparative Genocide*, Westview, Boulder, 2001, pp. 249-250).

⁵ În plan intelectual există o adevărată cultură a comparatismului. O referință „clasicizată” este volumul lui *F. Furet și E. Nolte, Fascisme et Communisme*, Hachette Littérature, 2012, tradusă și publicată în limba română la Ed. Art, în anul 2007.

partidelor comuniste și ale membrilor lor. În mod particular a atras atenția radicalitatea vocii lui Mikis Teodorakis, personalitate culturală, dar și vechi militant al Partidului Comunist din Grecia: „Consiliul Europei a decis să schimbe Istoria. Să o distorsioneze echivalând victimele cu agresorii, eroii cu criminalii, eliberatorii cu cuceritorii și comuniștii cu naziștii. [...] Nu am decât un cuvânt să adresez acestor «domni»: RUȘINE!”¹.

Adoptarea Declarației de la Praga din 2008 a determinat reacția unor surse media de combatere a antisemitismului, precum *DefendingHistory.com*, inițiată de Dovid Katz și Centrul Simon Wiesenthal (oficiul din Israel) condus de Efraim Zuroff, a unor oameni politici și teoreticieni ai unicității Holocaustului. Expresia cu aspirații largi internaționale a acestei mișcări contestată a fost „Declarația de la 70 de ani”², gândită a reprezenta un contra-răspuns la Declarația de la Praga adoptată în 2008³. Documentul acuză Senatul Parlamentului Republicii Cehe, întrunit la inițiativa lui Václav Havel, de a fi promovat punerea în umbră a Holocaustului, diluându-i unicitatea prin tratarea lui ca egală, similară ori echivalentă cu comunismul. Declarația de la 70 de ani face un apel la recunoașterea distinctă a tragediilor secolului XX. Autorii acestei campanii au așezat peste ideea echivalenței etice susținute de comunitatea internațională și de o întreagă categorie de specialiști, eticheta „dublului genocid”, prin ea înțelegând o formă de trivializare a genocidului împotriva evreilor⁴.

Rezoluția Adunării Parlamentare a OSCE din 2009 a avut de înfruntat critica amenințătoare a Federației Ruse. Ministrul de Externe al Federației a calificat documentul ca o încercare de falsificare a istoriei cu motivații politice⁵.

Ostilitatea față de compararea celor două sisteme a fost exprimată simultan de revizionismul istoric pro-sovietic („Comisia Prezidențială a Federației Ruse de Contracurare a Încercărilor de Falsificare a Istoriei în Detrimentul Intereselor Rusești”⁶, „Lumea fără Nazism”⁷ ș.a.), de partide comuniste europene (între care s-au

¹ Declarație dată la Atena, la 22 decembrie 2005: <http://en.mikis-theodorakis.net/index.php/article/articleview/445/1/69/>.

² 70 de ani de la Conferința de la Wannsee, când/unde a fost adoptată „Soluția finală”.

³ A fost inițiată de Dovid Katz, elaborată de Danny Ben-Moshe (conferențiar la Deakin University din Melbourne, important autor și regizor pe tema antisemitismului), publicată la 20 ianuarie 2012 în *DefendingHistory.com* și semnată de 70 de europarlamentari.

⁴ Pentru tipul de analiză, a se vedea site-ul militant de combatere a comparației dintre nazism și comunism, pusă sub eticheta „dublului genocid”: <http://defendinghistory.com/tag/double-genocide>.

⁵ Totuși, rezoluția a fost adoptată cu o importantă majoritate: 201 pentru, 8 împotriva și 4 abțineri (Resolution on Stalin riles Russia, BBC News, 3 July 2009). În perioada în care exprima astfel de opinii, Administrația Rusă se afla în plină acțiune de reducere a accesului la arhive – cum ar fi închiderea celei mai ample resurse istorice online, www.hrono.info; L. Harding, British academics protest after Russia closes down history website (*guardian.co.uk*, Monday 13 July 2009).

⁶ În engleză: „Presidential Commission of the Russian Federation to Counter Attempts to Falsify History to the Detriment of Russia’s Interests”. Organizația a fost înființată prin decret prezidențial la data de 15 mai 2009, iar în luna februarie 2012 a fost desființată.

⁷ În engleză „World Without Nazism”, fondată în anul 2010. Este cunoscută ca o organizație de propagandă a regimului de la Moscova.

distins prin virulență cele din Grecia și Marea Britanie) și de promotorii radicali ai unicității Holocaustului.

* * *

În ciuda opozițiilor, prin doctrina juridică, tema comparatismului a fost așezată pe un suport ferm, seria de hotărâri și decizii care au tratat imprescriptibilitatea crimelor comuniste sau dreptul la condamnare penală a faptelor care, fără să aibă dimensiunea de crime internaționale, erau contrare chiar și legislației din sistemul totalitar: cauza *Streletz, Kessler și Krez c. Germania*, cauza *Glässner c. Germania*, cauza *Kolk și Kislyiy c. Estonia*, cauza *Korbely c. Ungaria*, cauza *Kononov c. Letonia*, cauza *Polednová c. Republica Cehă*. **Apreciem** că, prin deciziile ei, Marea Cameră a stabilit echivalența de tratament ce trebuie aplicată crimelor motivate de ideologiile și practicile naziste și comuniste.

Există și alte aspecte ale tratării regimurilor criminale reflectate în atitudinile față de simbolurile specifice, înființarea de partide care reclamă moștenirea totalitară, lustrația motivată de colaborarea cu organele de represiune, negaționismul. În această privință, sursele de doctrină indică diferențe. Ansamblul acestor luări de poziție ale surselor de autoritate demonstrează dificultatea unei abordări a trecutului din perspectiva eticii și politicii memoriei care să evite compararea regimurilor naziste și comuniste. Actuala doctrină poate fi interpretată și ca asumare a unui „comparatism metodologic”.

III. Imprescriptibilitatea crimelor comuniste

Tema imprescriptibilității crimelor de care au fost responsabile regimurile comuniste apare încă în Rezoluția 1096 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, din 1996, cu privire la măsurile de desființare a moștenirii **acestor** foste sisteme **totalitare**: „procesul și pedepsirea oricărei persoane pentru un act sau o omisiune care, la momentul comiterii, nu era o faptă penală potrivit legilor interne, dar era considerată astfel potrivit principiilor generale legale recunoscute de națiunile civilizate sunt permise. Mai mult, acolo unde o persoană a încălcat în mod clar drepturile omului, afirmația că a acționat la ordin nu exclude nici ilegalitatea, nici vinovăția individuală”¹.

În perspectiva Declarației de la Praga (3 iunie 2008) „multe crime comise în numele comunismului ar trebui considerate crime împotriva umanității, servind ca avertisment pentru generațiile viitoare, în același mod în care au fost recunoscute crimele nazismului de Tribunalul de la Nürnberg”², ceea ce implică „introducerea unei legislații care să permită Justiției să îi judece și să îi condamne pe autorii crimelor comuniste și să compenseze victimele comunismului”³. Este nevoie să se exercite o presiune la nivel european și internațional „în direcția condamnării crimelor comuniste din trecut și în vederea susținerii unei lupte eficiente împotriva crimelor comuniste în desfășurare”⁴.

Declarația privind Crimele Comunismului (2010) merge mai departe. Crimele împotriva umanității nu doar că nu se prescriu, ci reprezintă un indicator al „drepătății” pentru lumea postcomunistă. Or, afirmă Declarația, atitudinea din ultimii 20 de ani față de autorii crimelor comunismului este extrem de nesatisfăcătoare⁵. În poziția lor comună din 2015, reprezentanții miniștrilor de Justiție de la Tallinn au reiterat obligația pedepsirii crimelor regimului comunist la fel cum au fost condamnate crimele regimului nazist.

Doctrina juridică europeană s-a confruntat cu tema imprescriptibilității crimelor comuniste în cauzele amintite anterior: *Streletz, Kessler și Krez c. Germania*, *Glässner c. Germania* (comentat mai sus), cauza *Kolk și Kislyiy c. Estonia*, *Korbely c. Ungaria*, *Kononov c. Letonia*, *Polednová c. Republica Cehă*.

Vasili Kononov, comandant al unui pluton de Partizani Roșii, a organizat la 27 mai 1944 atacul asupra satului Mazie Bati (Letonia), atunci fiind omorâți 6 bărbați și

¹ Rezoluția 1481 a Adunării Parlamentare (Strasbourg, 2006, §7).

² Declarația de la Praga privind conștiința morală... (3 iunie 2008, §1).

³ Idem, §3.

⁴ Idem, §5.

⁵ Declarația privind Crimele Comunismului (Praga, 24 februarie 2010, §2).

3 femei¹. La 30 aprilie 2004, Secția de Drept Penal a Curții Supreme a Letoniei a statuat că dl Kononov este vinovat „pentru a fi acționat cu deosebită cruzime și brutalitate și pentru că **partizanii** au ars de vie o sateancă însărcinată (...), **au violat** în mod deschis legile și cutumele războiului...”².

Odată cauza ajunsă în fața judecătorilor europeni³, aceștia au dat dreptate, **într-o primă fază**, fostului partizan roșu, pe motiv că el nu putea să prevadă în mod rezonabil, în 1944, că acțiunile sale ating gravitatea unei crime de război. Chiar presupunând că petentul a comis una sau mai multe fapte incriminate de dreptul național, răspunderea pentru aceste infracțiuni s-ar fi prescris cu mult timp în urmă.

În opinia lor disidentă, judecătorii Fura-Sandström, David Thór Björgvinsson și Ziemele au exprimat sensul și miza hotărârii luate. Referindu-se la opinia concurentă a unuia dintre judecători [Jan de Meyer⁴], care considera imprescriptibilitatea aplicabilă doar în cazul petenților implicați în crime naziste, și nu în cazul Kononov, „deoarece petentul a făcut parte din tabăra Puterilor Aliate, care au luptat împotriva naziștilor”, cei trei au pus întrebarea: „De ce ar trebui ca răspunderea penală să depindă de tabăra în care luptau cei vinovați de crime de război?”. Pentru contraargument, autorii tezei disidente au făcut apel la alte cauze în care Curtea „a statuat în mod clar că principiile de la Nürnberg au o validitate universală”.

Speța a fost soluționată de Marea Curte, unde decizia Camerei Secunde a fost răsturnată. De această dată, judecătorii europeni au apreciat în majoritate că „Având în vedere natura flagrant ilicită a relelor tratamente și a uciderii celor nouă săteni, în condițiile arătate ale operațiunii din 27 mai 1944, chiar și cea mai superficială reflecție i-ar fi indicat petentului că actele imputate riscă să fie contrare cel puțin legilor și cutumelor războiului, așa cum erau ele înțelese la acea vreme și, în special, că ele riscă să constituie crime de război pentru care, în calitate de comandant, îi putea fi angajată răspunderea penală individuală”. Punerea sub acuzare a petentului și condamnarea lui de Republica Letonia „în temeiul dreptului internațional în vigoare la data comiterii faptelor imputate și pe care l-au aplicat instanțele letone, nu pot fi considerate urmări impredictibile”.

S-a putut sesiza, în cauza *Kononov c. Letonia*, confruntarea a două perspective și a două sensibilități, unele provenind din trecutul Vestului, celelalte din al Estului, și o anumită dificultate în punerea lor în acord. Situația a fost asumată, în timp, la nivelul organizațiilor interguvernamentale europene. Au enunțat-o și parlamentarii europeni în Rezoluția referitoare la conștiința europeană și totalitarismul, din anul 2009, când, invocând experiențele istorice dominante: nazismul în Europa de Vest, comunismul

¹ Bărbații au fost bătuți „cu sălbăticie”, apoi împușcați; din cele trei femei ucise, două au ars în casele incendiate (una era gravidă în luna a noua).

² D. Botău, *Aplicarea dreptului internațional în subsistemul Convenției europene a drepturilor omului*. Cazul Kononov, Ed. Hamangiu, București, 2013.

³ CEDO, fosta Secție a III-a, cauza *Kononov c. Letonia*, hotărârea din 24 iulie 2008.

⁴ Printre altele, acesta susținuse că „Procesul de la Nürnberg și procesele subsecvente, la nivel intern și internațional, ale naziștilor și ale complicilor lor, aveau să fie ultima «decizie judecătorească» de drept penal cu privire la ceea ce s-a întâmplat în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. După aceea, toate statele puteau șterge urmele trecutului pentru a-și consolida viitorul”.

și nazismul în țările Europei Centrale și de Est, au făcut apel la înțelegerea „pentru dubla moștenire legată de dictaturi a acestor țări”¹.

Streletz, Kessler și Krez au fost condamnați la mai mulți ani de închisoare în Germania sub acuzația de instigare la omor. Ei au fost găsiți vinovați de moartea mai multor tineri cu vârsta cuprinsă între 18 și 28 de ani, care au încercat să fugă din RDG, în perioada 1971-1989, prin traversarea frontierei dintre cele două state germane. Șase dintre victime au decedat pentru că au declanșat mine antipersonal instalate de-a lungul frontierei, iar șapte, prin împușcare de gărzile de frontieră est-germane. Streletz și Kessler au făcut parte din Consiliul Apărării Naționale, care a decis emiterea ordinelor privind folosirea mijloacelor letale la frontiera RDG, iar Krez a participat și la luarea a două decizii ale Biroului Politic cu același conținut.

Curtea a considerat că o practică de stat cum este politica poliției de frontieră din RDG, care viola flagrant drepturile omului și mai ales dreptul la viață, „valoarea supremă în ierarhia internațională a drepturilor omului”, nu poate beneficia de protecția Convenției europene a drepturilor omului². Această practică ar lipsi de substanță legislația pe care ar trebuie să se întemeieze, impusă tuturor organelor statului RDG, inclusiv organelor judiciare, astfel încât ea nu poate fi considerată „drept”. Petenții, care ocupau funcții de conducere în RDG, au creat o aparență de legalitate și deci sunt responsabili pentru consecințele deciziilor lor.

Valoarea specială a hotărârii CEDO în cauza *Streletz, Kessler și Krez c. Germania* constă în recunoașterea dreptului instanțelor post-comuniste, în acord cu principiile Convenției europene a drepturilor omului, de a condamna demnitarii regimurilor comuniste pentru decizii de stat care au dus la moartea unor oameni.

Cauza *Kolk și Kislyiy c. Estonia* a adus în atenție acte de organizare a uciderii unor civili, sub pretextul luptei împotriva banditismului, calificate de instanțele din Estonia drept crime împotriva umanității. Curtea a considerat drept irelevant dacă acțiunile petenților ar fi putut fi considerate licite, în temeiul dreptului sovietic în vigoare la data evenimentelor, de vreme ce instanțele estone au constatat că ele sunt crime împotriva umanității. Or, crimele împotriva umanității nu pot intra sub regimul prescripției, indiferent de data la care au fost comise. Ca urmare, nu există motive pentru a se pune la îndoială modul în care instanțele interne au interpretat și au aplicat dreptul intern, în lumina dreptului internațional relevant.

La 21 iunie 2011, prin decizia în cauza *Polednová c. Republica Cehă*, CEDO a extins principiul imprescriptibilității la categoria proceselor politice. Ludmila Polednová a fost condamnată pentru a fi făcut parte din grupul principal de procurori într-o acțiune în justiție din anul 1950, care a culminat cu trimiterea la moarte a patru persoane nevinovate. Polednová fusese selectată după ce și-a dovedit sârguința în alte procese politice, a instrumentat condamnarea, a prezentat concluziile finale ale Parchetului și a asistat la executarea celor condamnați. Judecătorii europeni au apreciat că practica eliminării opozanților unui regim politic, prin intermediul pedepsei capitale, dispusă la finalul unor procese care violează în mod flagrant dreptul la un

¹ Rezoluția Parlamentului European referitoare la conștiința europeană... (Bruxelles, 2 aprilie 2009, §H).

² În sensul art. 7 paragraf. 1.

proces echitabil și, în special, dreptul la viață, nu poate fi numită „lege”, în sensul art. 7 din Convenție. Ei au respins argumentul potrivit căruia petenta nu a făcut decât să respecte instrucțiunile superiorilor săi ierarhici, mai experimentați. Ludmila Polednová s-a identificat cu o practică inacceptabilă, și deci nu se poate prevala de protecția garantată de art. 7.

Alte petiții judecate la Curte regăsesc principiile anterioare în cazul altor tipuri de infracțiuni (omucideri, deportări) pe care le așează în categoria crimelor împotriva umanității. Aplicarea de la caz la caz a principiului imprescriptibilității are de vegheat asupra calității și interpretării corecte a probatoriului. În cauza *Korbely c. Ungaria*, Ungaria a fost găsită vinovată de violarea art. 7 al Convenției europene. **Petentul împușcase un om, dar victima (Tamás Kaszás) nu făcea parte din categoriile de non-combatanți protejate de art. 2 al Convenției.**

Doctrina juridică dezvoltată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului până în anul 2005 pune sub autoritatea principiului imprescriptibilității o largă categorie de infracțiuni din timpul regimului comunist, de la deciziile unor înalți demnitari de stat care au avut drept consecință pierderi de vieți omenești, participarea la procese politice care au dus la condamnări la moarte cu executare, până la trimiterea în închisoare a unor opozanți ai regimului. În domeniul tratării crimelor regimurilor comuniste, doctrina politică și cea juridică se acordă și se susțin reciproc.

IV. Tema lustrației. Verificarea datelor din dosarul personal

Una dintre primele și cele mai dezbătute măsuri de tranziție ale societăților comuniste la democrație a fost lustrația, i.e., limitarea accederii foștilor membri ai nomenclaturii, ai polițiilor politice și ai colaboratorilor lor la anumite demnități de stat. Astăzi există o literatură diversă pe acest subiect¹. Cercetări recente sugerează că politica lustrației s-a dovedit a avea un efect pozitiv: există o relație confirmată între politicile de lustrație și evoluția democrației; magnitudinea acestei relații este substanțială. În timp, programele de lustrație extinse duc la niveluri ale indicatorilor democrației mai ridicate cu circa 30%².

Lustrația a fost principalul subiect al Rezoluției 1096 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europe (1996) cu privire la măsurile de desființare a moștenirii fostelor sisteme totalitare comuniste, motivată de politicile în derulare la acel moment din câteva țări post-comuniste: Albania, Bulgaria, Republica Cehă, Germania. Adunarea Parlamentară a dat propriul sens măsurilor de lustrație sau legilor de decomunizare³,

¹ **Lustrația a fost subiectul unor ample cercetări.** Pentru o sugestie privind varietatea geografică și de conținut, iată câteva titluri: *A. Szczerbiak*, Explaining patterns of lustration and communist security service file access in post 1989 Poland, SEI Working Paper no. 133, Sussex European Institute, 2014; *L. Damsa*, Lustration (administrative justice) and closure in post-communist East Central Europe, *International Journal of Public Law and Policy*, vol. 1, no. 4, 2011, pp. 335-375; *V. Behr*, Historiens militants ou historiens de bureau? Les producteurs du récit historique officiel à l'Institut de la mémoire nationale, *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, vol. 42, n° 4, 2011, pp. 5-35; *E. Jaskovska, J.P. Moran*, Justice or Politics? Criminal, Civil and Political Adjudication in the Newly Independent Baltic States, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, vol. 22, Issue 4, 2006, pp. 485-506. Pentru cazul german, a se vedea studiul în limba română: *W. Totok*, Lustrație de catifea. Politica de reconsiderare critică a comunismului în Germania, în *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 3/2013, pp. 23-35. Un număr de studii includ lustrația sub numele de „justiție (ne-penală) de tranziție” – a se vedea, printre altele: *L. Stan, N. Nedelsky* (eds.), *Post-Communist Transitional Justice Lessons from Twenty-Five Years of Experience*, Cambridge University Press, 2015; *L. Stan*, *Transitional Justice in Post-Communist Romania: The Politics of Memory*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014; *O. Simić, Z. Volčić* (eds.), „Transitional Justice and Civil Society in the Balkans”, Springer Science & Business Media, 2012; *L. Stan, N. Nedelsky* (eds.), *Encyclopedia of Transitional Justice*, Cambridge University Press, 2012; *M. Nalepa*, *Skeletons in the Closet. Transitional Justice in Post-Communist Europe*, Cambridge University Press, 2010.

² Cercetarea a folosit date comparative din 12 țări (*C.M. Horne*, *The Impact of Lustration on Democratization in Postcommunist Countries*, *The International Journal of Transitional Justice*, August 24, 2014).

³ Însă din perspectiva Adunării Parlamentare, cea mai bună garanție a desființării fostelor sisteme totalitare comuniste sunt reformele politice, legale și economice profunde în țările

văzând în ele măsuri menite „să excludă de la exercitarea puterii guvernamentale persoane în care nu se poate avea încredere că o vor face în acord cu principiile democratice, deoarece nu au dovedit respect față de ele sau o credință în ele în trecut și nu au un interes sau o motivație în a face tranziția spre ele acum”¹. Or, subliniază Adunarea, „în general, aceste măsuri pot fi compatibile cu un stat democratic și un stat de drept dacă sunt îndeplinite câteva criterii. În primul rând, vinovăția, fiind individuală și nu colectivă, trebuie dovedită în fiecare caz în parte – aceasta evidențiază necesitatea aplicării individuale și nu colective a legilor de lustrare. În al doilea rând, dreptul la apărare, prezumția de nevinovăție și dreptul la apel în justiție trebuie să fie garantate. Răzbușarea nu trebuie să fie niciodată scopul unor astfel de măsuri, și nu trebuie permis abuzul politic sau social al procesului de lustrare. Scopul lustrării nu este să pedepsească persoane presupus vinovate – aceasta este sarcina procurorilor cu ajutorul legii penale – ci să protejeze democrația nou emergentă”².

La principiile enunțate, Rezoluția 1096 (1996) a adăugat un număr de reguli care ar face lustrarea compatibilă cu ethosul democrației europene: să acopere acte (statutul de angajat sau membru) din perioada 1 ianuarie 1980-31 decembrie 1989, să fie limitată la pozițiile pentru care există motive întemeiate să se creadă că subiectul ar putea reprezenta o amenințare la adresa drepturilor omului și democrației, și să se aplice exclusiv la funcțiile neelective. Nu va viza pozițiile în organizații private sau semi-private, iar descalificarea pentru o funcție publică bazată pe lustrare nu trebuie să dureze mai mult de cinci ani. Legile lustrării sunt măsuri de tranziției, deci trebuie să aibă un termen, iar acesta ar fi, în perspectiva Adunării Parlamentare, anul 1999.

Rezoluției 1096 i s-au adăugat Raportul Comisiei chestiunilor juridice și drepturilor omului a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei asupra măsurilor de desființare a moștenirii fostelor regimuri totalitare comuniste³ și Principiile directe care trebuie respectate pentru ca legile de lustrare și măsurile analoage să fie conforme exigențelor unui stat de drept⁴.

Doctrina politică nu a adăugat de atunci vreo teză nouă asupra problematicii lustrării administrative a foștilor lideri comuniști și a membrilor aparatului de reprimare⁵. Lustrarea avea să devină în schimb o temă foarte prezentă în jurisprudența CEDO printr-o serie de cauze (dintre care unele includ și tematica accesului la dosar): *Sidabras și Dziautas c. Lituania*, *Rainys și Gasparavicius c. Lituania*,

respectiv, care duc la formarea unei mentalități și culturi politice democratice autentice (Rezoluția 1096 a Adunării Parlamentare – Strasbourg, 27 iunie 1996, §16).

¹ Rezoluția 1096 a Adunării Parlamentare (Strasbourg, 27 iunie 1996, §11).

² Idem, §12.

³ În momentul în care a fost elaborat raportul, legi de decommunizare fuseseră adoptate în Albania, Bulgaria, Cehia și Germania.

⁴ Pentru o analiză sistematică a documentelor, a se vedea studiul lui C.-L. Popescu, Poziția Adunării Parlamentare a Consiliului Europei față de legislațiile și practicile statelor din Europa Centrală și de Est în materia decommunizării, în Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 2/2005, pp. 5-37.

⁵ S-au făcut doar referiri în Raportul parlamentarului Göran Lindblad (2006).

Wierzbicki c. Polonia, Turek c. Slovacia, Zdanoka c. Letonia, Matyjek c. Polonia, Luboch c. Polonia, Zickus c. Lituania, Jalowiecki c. Polonia, Zablocki c. Polonia, Zawisa c. Polonia, Szulc c. Polonia.

Reclamanților Sidabras și Dziautas, foști agenți KGB, destituiți din funcțiile publice, li s-a interzis nu doar să fie angajați publici până în anul 2009, ci și angajați ai companiilor private¹. Măsura a fost considerată disproporționată, aducând atingere dreptului la viață privată, garantat de art. 8 al Convenției europene a drepturilor omului.

Hotărârea CEDO pronunțată în cauza *Rainys și Gasparavicius c. Lituania*² a vizat interzicerea exercitării profesiei de avocat și de consilier juridic a petenților, pe motiv că au fost agenți KGB. Și această formă de lustrație a fost calificată drept discriminatorie, întrucât creează obstacole la angajarea în sectorul privat. Sau iată o formulare mai generală, tot împotriva statului lituanian: „măsura de a interzice petentului să caute un loc de muncă în anumite ramuri ale sectorului privat [...] este disproporționată, în ciuda scopului legitim urmărit de această interdicție” (cauza *Zickus c. Lituania*). Regula se aplică chiar atunci când petentul a încălcat cerința stabilită prin lege, de a face cunoscută fosta colaborare în fața autorităților statului (*Zickus c. Lituania*).

Cauza *Zdanoka c. Letonia* a privit interzicerea drepturilor electorale ale foștilor lideri politici comuniști³. Petenta a fost membră a Partidului Comunist din Letonia (PCL), organizație a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. După declararea independenței Letoniei, în ianuarie 1991, PCL a fost implicat într-o tentativă de lovitură de stat. Ca urmare, în luna august 1991 a fost suspendat, declarat neconstituțional în septembrie 1991, iar legile electorale au interzis candidaturile persoanelor active în PCL, începând cu luna ianuarie 1991. Doamna Zdanoka a fost decăzută din mandatul de ales local obținut în 1997 și i s-a refuzat candidatura la alegerile parlamentare din 1998 și 2002. S-a adresat CEDO, iar Camera secundă a găsit statul leton vinovat de încălcarea dreptului la alegeri libere⁴. Printre argumente, Curtea a invocat și faptul că „deși reclamanta a ocupat un post important în cadrul Partidului Comunist din Letonia și a participat la ședințele organelor de conducere, nu s-a adus nicio probă pentru a demonstra că ea a săvârșit acte concrete urmărind distrugerea Republicii Letone sau reinstaurarea vechiului regim”.

Hotărârea primei Camere a fost însă desființată prin admiterea contestației de colegiul Marii Camere și răsturnarea ei. Mai multe argumente stabilite de judecătorii europeni în această cauză privesc problematica mai largă a lustrației în țările postcomuniste, având valoare de doctrină. Unul dintre argumente are în vedere vulnerabilitatea noilor democrații: „În timp ce o asemenea măsură nu prea poate fi acceptabilă în cazul unui sistem politic, de exemplu, într-o țară care are un cadru

¹ CEDO, Secția a II-a – cameră, hotărârea din 27 iulie 2004, cauza *Sidabras și Dziautas c. Lituania*, cererile nr. 55480/00 și 59330/00, definitivă.

² CEDO, Secția a III-a – cameră, hotărârea din 7 aprilie 2005, cauza *Rainys și Gasparavicius c. Lituania*, cererile nr. 70665/01 și 74345/01, definitivă.

³ CEDO, Secția I – cameră, hotărârea din 17 iunie 2004, cauza *Zdanoka c. Letonia*, cererea nr. 58278/00.

⁴ Garantat de art. 3 din Protocolul nr. 1 la Convenția europeană a drepturilor omului.

general al instituțiilor stabilit în urmă cu multe decenii sau secole, poate însă să fie considerat acceptabil în Letonia, luând în considerare contextul politic și istoric care a condus la adoptarea ei și luând în considerare și amenințarea față de noua ordine democratică prezentată de resurgența ideilor care, dacă li s-ar permite să câștige teren, ar putea să conducă la reinstaurarea vechiului regim¹.

În astfel de condiții, nevoile societății de a se proteja prin mijloacele lustrației intră în marja de apreciere a autorităților. Astfel, „Curtea acceptă în cazul de față că autoritățile naționale din Letonia, atât cele legislative, cât și cele judiciare, sunt în măsură să analizeze dificultățile care trebuie clarificate în vederea stabilirii și păstrării ordinii democratice. Rămâne la latitudinea acestor autorități să analizeze nevoile societății, pentru a avea încredere în noile instituții democratice, inclusiv în Parlamentul național, și să răspundă la întrebarea dacă aceste mijloace restrictive sunt încă necesare în realizarea scopurilor, în măsura în care Curtea nu găsește nimic arbitrar sau disproporționat în aceste decizii”².

Cauza *Zdanoka c. Letonia* a devenit o referință centrală pentru cauzele ulterioare de natura lustrației, judecate de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Stabilind un grad important de marjă de apreciere a statelor în materia lustrației, judecătorii europeni au eliminat și criteriile arbitrare referitoare la anul limită pentru adoptarea unor măsuri de acest tip (1999), cum propusese Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei în 1996.

Un aspect central al aplicării legilor de lustrație, care a alimentat jurisprudența CEDO cu un număr semnificativ de cazuri, privește capacitatea persoanelor acuzate de foste legături cu serviciile de informații de a se apăra în fața unor alegații care-i împiedică să aibă funcții în cadrul administrației publice. Apărarea implică accesul la datele existente în dosarul personal, create de fostele servicii secrete comuniste. În cauza *Turek c. Slovacia*, CEDO a arătat că atunci când un stat reglementează legile lustrației, trebuie să se asigure că persoanele afectate de această măsură se vor bucura de toate garanțiile procedurale conforme cu Convenția. Curtea de la Strasbourg acceptă că, în special în cazurile legate de acțiuni ale instituțiilor care se ocupă cu securitatea națională, pot exista motive legitime pentru a limita accesul la anumite documente. Însă, „în materia procedurii lustrației, această considerație își pierde aplicabilitatea. Procedura lustrației este, prin însăși natura ei, orientată spre clarificarea unor fapte localizate temporal în perioada comunistă și nu au o legătură directă cu activitatea prezentă și operațiunile actuale desfășurate de aceste instituții”.

Considerațiile anterioare au fost întărite în cauza *Luboch c. Polonia*, unde Curtea a insistat din nou asupra garanțiilor procedurale ale dreptului la un proces corect, aplicabile și procedurii lustrației. Participarea efectivă a inculpatului la proces presupune în egală măsură dreptul de a aduna note care să faciliteze pregătirea apărării. Din cauza restricțiilor în ce privește accesul petentului la dosarul personal, precum și ca urmare a poziției privilegiate a reprezentantului statutului (Comisarul pentru Interes Public) în cadrul procedurii lustrației, capacitatea lui Zbigniew Luboch de a demonstra că interacțiunile sale cu serviciile secrete din perioada comunistă nu a

¹ Cauza *Zdanoka c. Letonia*, pct. 12.

² Idem, §13.

constituit o colaborare intenționată și secretă, în sensul Legii lustrației, „a fost aspru restrânsă”.

Deși jurisprudența permite obținerea unor reguli generale de evaluare a situațiilor, este de reținut că detaliile cazului sunt decisive. Cauza *Wierzbicki c. Polonia* a rezultat dintr-un proces intentat lui Wierzbicki, redactor șef al ziarului *Gazeta Polska*, de către S.N., care apăruse pe lista colaboratorilor poliției politice publicate în ziar. Acesta din urmă a câștigat procesul. Curtea a găsit un argument decisiv că ziarul petentului nu a reușit să aducă vreo dovadă aflată în posesia sa, înscrisuri probatorii sau de altă natură, capabilă să susțină afirmația împotriva lui S.N. Pe de altă parte, petentului îi fuseseră respinse toate cererile de administrare a probelor existente în arhiva fostelor instituții de securitate și de audiere a martorilor. Or, în acest caz, Curtea a susținut că este în responsabilitatea instanțelor naționale să evalueze relevanța dovezilor legate de chestiunile cauzei, deoarece acestea sunt cele mai în măsură.

Putem sesiza o schimbare de accent în stabilirea echilibrului dintre statutul documentelor confidențiale depozitate de fostele poliții politice și cerințele procesului corect. În cauza *Wierzbicki c. Polonia*, decizia Curții a fost luată în 18 iunie 2002, decizia în cauza *Turek c. Slovacia* datează din 14 februarie 2006, iar decizia în speța *Luboch c. Polonia* din 15 ianuarie 2008. În prima din cele trei, judecătorii europeni susținuseră că petentul trebuia să țină cont de faptul că „orice documente care conțin [informații ale fostelor servicii secrete comuniste] erau protejate de obligația păstrării secretului oficial și că acestea nu puteau fi divulgate în instanță, într-un proces altul decât procesul penal”¹. Or, 6 ani mai târziu, în speța *Luboch c. Polonia*, Curtea și-a întemeiat decizia argumentând că dacă părții la care se referă documentele clasificate „nu îi este permis accesul la [materialele confidențiale], atunci va fi în mod substanțial redusă posibilitatea ei de a contrazice versiunea prezentată de agenția de securitate asupra situației de fapt”².

În situațiile în care procedura lustrației are o miză importantă, nu doar reputația, ci și posibilitatea interdicției de exercitare a profesiei pentru o perioadă lungă de timp, petentul trebuie „să aibă acces nerestricționat la documentele cauzei” (cauza *Zablocki c. Polonia*). În plus, păstrarea caracterului secret al anumitor documente, cu atât mai mult al celor produse de un regim politic anterior, are caracter excepțional. Este de avut în vedere că în anii 2000 „trecuse o perioadă considerabilă de timp față de momentul în care documentele respective au fost create” (cauza *Jalowiecki c. Polonia*, hotărârea din 17 februarie 2009; accesul la documente în procesul intern fusese solicitat la mijlocul anilor 2000).

Din principiile și regulile enunțate de Rezoluția 1096 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (1996), au rezistat jurisprudenței europene cele referitoare la garantarea dreptului la apărare, prezumția de nevinovăție, dreptul la apel în justiție și

¹ Cauza *Wierzbicki c. Polonia*.

² În cauza *Wierzbicki c. Polonia* petentul solicitase accesul la alte dosare ale poliției politice poloneze decât cele proprii. Faptul că procedura lustrației cere prin ea însăși examinarea documentelor legate de operațiuni ale agențiilor de securitate comuniste apare și în alte hotărâri (cauza *Zawisa c. Polonia*). Se ridică întrebarea dacă specificul lustrației este un argument care contrabalansează inegalitatea de arme în apărarea cauzei proprii.

excluderea de la procedura lustrației a pozițiilor în organizații private. În ce privește perioada faptelor luate în considerare, termenul limită al lustrației și statutul pozițiilor electivă, rămâne „la latitudinea [autorităților naționale] să analizeze nevoile societății pentru a avea încredere în noile instituții democratice [...] și să răspundă la întrebarea dacă aceste măsuri restrictive sunt încă necesare în aceste scopuri, în măsura în care Curtea nu găsește nimic arbitrar sau disproporționat...”¹.

Tema accesului la dosar a căpătat o miză specială în statele care au reglementat legile lustrației, deoarece însăși procedura lustrației presupune demonstrarea unor situații de fapt ce nu pot fi probate decât cu informațiile conținute în dosarele personale. Astfel, accesul la dosare condiționează atât apărarea, cât și, implicit, decizia instanțelor interne. Problema accesului restrâns a fost uneori dublată de o disproporție, în sensul că partea adversă, adică statul, reprezentat prin autoritățile competente în procedura lustrației (acolo unde este cazul), avea acces integral la dosarele din arhivă.

Cauza *Matyjek c. Polonia* a demonstrat importanța accesului la dosarele fostelor instituții comuniste pentru ca persoana implicată într-un proces să se poată bucura de egalitatea armelor. Tadeusz Matyjek a clamat dezavantajul pe care l-a avut în fața reprezentantului autorității pentru interesul public, întrucât statul avea acces la toate arhivele, dispunea de mijloace tehnice și financiare pentru a le cerceta, precum și de posibilitatea selectării materialelor care urmau să fie incluse în dosar. Cele mai multe documente de care Matyjek a avut nevoie în proces au fost considerate secrete. Ridicarea restricțiilor de confidențialitate a fost arbitrară. Petentului nu i s-a permis să facă vreo copie din dosarul studiat la arhiva secretă a curții de lustrație, nu i s-a permis să ia cu sine notițele scrise la arhivă, să le arate cuiva sau să le folosească la audieri.

Curtea a apreciat că natura confidențială a documentelor, restricțiile accesului la dosar în cazul persoanei vizate de legile lustrației, precum și poziția privilegiată a reprezentantului pentru interesul public în cadrul procedurilor de lustrație, îngădesc posibilitatea petentului de a dovedi că legăturile sale cu serviciile secrete ale perioadei comuniste nu pot fi calificate drept „colaborare secretă intenționată”. Curtea a statuat că aplicarea cumulativă a regulilor interne în materie, precum și contextul aparte al procedurilor de lustrație, i-au creat practic petentului o sarcină nerealistă și nu au respectat principiul egalității armelor.

¹ Cauza *Wierzbicki c. Polonia*.

V. Lustrația morală

Alături de „lustrația administrativă” mai există și o *lustrație morală*, „nu sub forma unor interdicții, decăderi, sancțiuni etc., ci și sub aspectul aflării adevărului, a dreptului de a ști”¹. Important „este accesul publicului la informațiile privind colaborarea cu serviciile represive ale regimului totalitar comunist a unor persoane care nu pot fi vizate de lustrația administrativă. [Privitor la aceste persoane există dreptul de a ști] dacă ele ocupă sau candidează pentru un mandat electiv [astfel ca alegătorii să decidă în cunoștință de cauză]; dacă exercită profesii sau ocupă posturi prin care pot exercita o influență majoră asupra persoanelor (lideri politici, sindicali și ai organizațiilor din societatea civilă, ziariști, cadre didactice) sau pot încălca încrederea garantată de secretul profesional (avocați, notari publici, medici, preoți)”².

Acestei cunoașteri i se adaugă oprobiul pe care opinia publică îl aduce prezumțiilor agenți ai aparatului de partid, ai aparatului de securitate și prezumțiilor colaboratori ai acestora. Eticheta pusă de societate celor care au ajutat regimurile criminale este eventual „oficializată” prin verdicte ale unor instituții publice.

Subiectul lustrației morale nu a fost abordat de doctrina politică, dar el apare implicit în mai multe cauze soluționate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Identificarea pe nedrept a unei persoane drept colaboratoare a regimului comunist, includerea ei arbitrară pe „listele rușinii” constituie o încălcare a dreptului la onoare, componentă a vieții private garantate de art. 8 al Convenției europene a drepturilor omului. Tratăm acele cauze care au reclamat încălcarea art. 6 în legătură cu acuzațiile de colaboraționism în urma aplicării procedurilor de lustrație drept o categorie distinctă³.

Atenționarea asupra erorilor și mistificărilor pe care le conțin arhivele polițiilor politice datează din anii 1990. Atribuirea arbitrară a statutului de informator, deschiderea unor dosare de rețea din rațiuni birocratice, manipularea informațiilor, intervenția agenților instituțiilor de represiune în materialele clasate sub numele unor persoane în necunoștință de cauză, în scopul atingerii scopurilor lor, politici de distrugere a dosarelor unei anumite categorii de informatori (membri ai Partidului Comunist), toate aceste aspecte s-au verificat ulterior⁴: Abia mai târziu au fost create instituțiile care gestionează arhivele pentru a permite cercetarea și accesul la dosarul personal, unele aparținând astăzi Rețelei Europene a Autorităților Oficiale Însărcinate

¹ C.-L. Popescu, Poziția Adunării Parlamentare a Consiliului Europei față de legislațiile și practicile statelor din Europa Centrală și Orientală în materia de comunizării, în Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 2/2005, p. 35.

² Ibidem.

³ Câteva cazuri au fost amintite la capitolul IV, mai sus.

⁴ Pentru cazul românesc un articol de referință aparține lui L. Turcu, Colaboraționismul la români, în Revista Română de Drepturile Omului nr. 29/2005, pp. 26-39.

cu Dosarele Polițiilor Politice¹ sau, într-o listă mai amplă, Platformei Memoriei Europene și Conștiinței².

În toate țările postcomuniste au apărut intense dezbateri publice în jurul falsurilor din dosarele polițiilor politice, care au afectat încrederea cetățenilor în justiția de tranziție³. În România a putut fi documentat un amplu proces de manipulare a dosarelor de securitate, implicând serviciile de informații, oameni politici și lumea culturală⁴. În raport cu complexitatea fenomenului restabilirii memoriei, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a adus o contribuție privitoare la condițiile și limitele în care **expunerea** în viața publică a prezumției de colaborare cu fostele poliții politice este compatibilă cu garanțiile art. 8 al Convenției europene a drepturilor omului.

În cauza *Petrina c. România*, plângerea petentului a urmat unor emisiuni acuzaatoare, care au culminat cu un articol (din 27 octombrie 1997) unde era prezentat drept „fost secretar de stat la Ministerul Afacerilor Externe, având gradul de «căpitan în Securitate», fiind de asemenea «o cârțiță» în P.N.Ț.”⁵ Liviu Petrina a pierdut procesul penal intern deschis pe motivul insultei și calomniei și s-a adresat CEDO.

În analiza sa, Curtea a reiterat principiile cunoscute în favoarea libertății de exprimare, printre care și faptul că limitele criticii admisibile sunt mai ample față de un om politic – cum era Liviu Petrina. În plus, dezbateră în care au fost făcute afirmațiile privitoare la petent, unde se discuta adoptarea unei legislații care să permită dezvăluirea numelor foștilor colaboratori ai Securității, reprezenta un interes major pentru societatea română. Dar chiar în aceste condiții, „a acuza anumite persoane implică obligația de a furniza o bază reală suficientă”, iar „o judecată de valoare se poate dovedi excesivă dacă este lipsită total de o bază reală”. La momentul în care s-a judecat cauza *Petrina c. România*, judecătorii europeni au avut la dispoziție răspunsul oficial al CNSAS, din 2004, care „a confirmat de altfel lipsa oricărei implicări a reclamantului în structurile Securității”. Liviu Petrina a câștigat în principal întrucât, în ce-l privește, s-a făcut o afirmație foarte precisă care nu a putut fi demonstrată („căpitan în Securitate”)⁶, iar CEDO a mizat pe evaluarea CNSAS⁷.

Raportată la primul exemplu, cauza *Petrenco c. Republica Moldova* a avut un grad sporit de dificultate. Domnului Petrenco i se reproșase într-un ziar

¹ European Network of Official Authorities in Charge of the Secret Police Files.

² Platform of European Memory and Conscience.

³ A se vedea, în acest sens, *M. Nalepa*, Tolerating Mistakes: How Do Popular Perceptions of Procedural Fairness Affect Demand for Transitional Justice?, *Journal of Conflict Resolution*, 24 April 2012.

⁴ A se vedea volumul dedicat în întregime acestei teme: *G. Andreescu*, Cărturari, opozanți și documente. Manipularea Arhivei Securității, Ed. Polirom, Iași, 2013.

⁵ Partidul Național Țărănesc.

⁶ Dosarul I 015156, vol. 12, pp. ff. 49-49v (privitor la Constantin Noica) arată că Liviu Petrina se ocupa în cadrul Ministerului de Externe de elaborarea unor articole pentru străinătate menite să intoxice exilul. Acest detaliu era suficient să îl definească drept colaborator al autorităților comuniste.

⁷ Evaluările CNSAS au fost de mai multe ori răsturnate de Înalta Curte de Casație și Justiție.

guvernamental că locul său la universitate în calitate de doctorand și cariera sa ulterioară de istoric erau consecința cooperării cu serviciile secrete din perioada Sovietică. Autorul articolului era de asemenea un istoric, fost vice-ministru al Educației. „Dovada” pentru cele afirmate ar fi fost că „în timpul perioadei Sovietice nimeni nu ar fi fost trimis la Moscova la studii de doctorat fără susținerea Partidului Comunist și a KGB”.

Judecătorii europeni au trebuit să țină seama că Petrenco era Președinte al Asociației Istoricilor din Republica Moldova, autor al programei școlare pentru disciplina „Istorie Universală”, deci o persoană publică, iar opiniile sale erau semnificative în contextul dezbaterii cu privire la conținutul manualelor de istorie. O discuție aprinsă între cei doi istorici contribuia la eficiența dezbaterii generale. Prin urmare, gradul acceptabil de critică al reclamantului în contextul respectivei dezbateri a fost relativ ridicat.

Al doilea aspect sensibil al cazului era în ce măsură cuvintele „susținerea Partidului Comunist și a KGB” reprezenta un enunț factual, ori o judecată de valoare. Și în acest ultim caz, a subliniat Curtea, „chiar dacă o afirmație constituie judecată de valoare, trebuie să existe o bază faptică suficientă care să o susțină, în absența căreia aceasta ar putea fi excesivă”. Opinia majorității a fost că articolul intenționa să insinueze colaborarea dintre reclamant și KGB: „...întrebarea dacă o persoană a colaborat cu serviciile secrete din perioada Sovietică nu este doar o problemă de speculație, ci o circumstanță istorică, capabilă a fi demonstrată prin probe pertinente”. Or, lipsa oricărei probe a faptului că reclamantul a fost agent KGB a determinat Curtea să considere articolul ca depășind limita acceptabilă pentru comentarii în contextul unei dezbateri de interes general. Art. 8 din Convenție a fost încălcat de statul moldovean.

Miza precedentului *Petrenco c. Republica Moldova* constă în absența unei gândiri asupra caracterului rezonabil sau nu al unor afirmații despre colaboraționism în contexte care sunt clare pentru supraviețuitorii regimurilor comuniste, dar pe care semenii lor occidentali le pot decoda mai greu. Un alt factor care putea fi luat în considerare era lipsa accesului la dosarele fostelor servicii secrete, sau accesul parțial la acestea. Cât se poate „tăcea” într-o societate aflată în efervescenta discutării trecutului din cauza lipsei probelor care se află sub controlul foștilor agenți, ori al unor oameni influențați sau formați de aceștia?

Opinia disidentă a judecătorului David Thór Björgvinsson a punctat câteva aspecte deschise ale cauzei *Petrenco c. Republica Moldova*. Judecătorul nu e de acord că declarațiile cu privire la pretinsa colaborare a reclamantului cu KGB-ul ar trebui privite ca acuzații directe de colaborare. Prin însuși modul de formulare, acuzațiile conțin cel mult o aluzie a faptului că reclamantul era privit favorabil de către KGB. În multe dintre țările ex-comuniste – în Republica Moldova de asemenea – astfel de insinuări sunt frecvente în dezbaterile politice și sociale de zi cu zi. Iată un enunț de referință: „Adevărate sau false, acestea ar trebui să fie privite ca o parte inevitabilă a dezbaterii publice, în condițiile în care se creează un nou sistem politic pe ruinele unui regim represiv, cu care mulți dintre prezenții actorii au fost asociați într-un fel sau altul în cadrul dezbaterii publice”.

Abordarea judecătorilor europeni în cauza *Petrenco c. Republica Moldova* se regăsește într-o altă cauză cu multe asemănări, *Ciuvică c. România*, urmare a condamnării petentului de instanțele interne pentru a-l fi insultat și calomniat pe Traian Băsescu, om politic cu înalte demnități de stat în toată perioada post-comunistă, candidat la primăria Bucureștiului la momentul evenimentelor. Făcând public un document intitulat „Registrul membrilor partidului [comunist] a căror colaborare cu Securitatea a fost aprobată”, în care figura numele lui Traian Băsescu ca „sursă” a Securității, Ciuvică l-a numit pe candidatul la primărie „fost informator” care din momentul revoluției până în prezent „s-a aflat într-o minciună continuă”. I-a reproșat că „își turnase colegii și prietenii la Securitate” și că prin informațiile trimise, informatorii ca el „au distrus vieți, cariere și au trimis oameni în închisorile comuniste”. Traian Băsescu „ar fi făcut parte din caracatița securisto-comunistă care conduce astăzi România”.

Curtea a găsit că plângerea depusă de petent privind încălcarea libertății de exprimare (art. 10 din Convenție) este vădit neîntemeiată. Pozițiile politice ale lui Traian Băsescu au fost luate în considerare, dar nu s-au dovedit decisive. Documentul incriminator nu a fost considerat pertinent pentru susținerea acuzelor lui Mugur Ciuvică, tratate ca susțineri de fapt, și nu judecați de valoare. Curtea a luat drept „dovadă” certificatul prin care CNSAS atesta că Traian Băsescu nu putea fi considerat colaborator al Securității și a susținut chiar obligația petentului de a fi solicitat el însuși opinia CNSAS.

Astfel de considerații ale judecătorilor europeni pot sugera o lipsă de cunoaștere a contextului special în care are loc dezbateră colaboraționismului în statele post-comuniste și în mod specific, în România. Argumentul de substanță al Curții ni s-a părut teza că termenii utilizați de petent nu au fost indispensabili pentru comunicarea mesajului. Doar că astfel, a fost pus un standard foarte înalt protecției onoarei, în orice caz, unul mult superior principiului consacrat în cauza *Lingens c. Austria*, conform căruia în dezbateră de interes public, art. 10 al Convenției protejează și ideile „care ofensează, șochează sau deranjează”.

Considerăm „contribuția” jurisprudenței CEDO la problematica lustrației morale relativ marginală. Deși instructivă pentru a fi subliniat obligația de a evita folosirea etichetei colaboraționismului arbitrar și ostentativ, ea pare să fi făcut abstracție de rolul fundamental al libertății de exprimare în contextul specific al creării unui nou sistem politic „pe ruinele unui regim represiv, cu care mulți dintre prezenții actorii au fost asociați într-un fel sau altul în cadrul dezbaterii publice” (David Thór Björgvinsson). Nu există, în această jurisprudență, o analiză a interesului legitim implicat în alegerile despre susținerea fostelor instituții de opresiune – dincolo de clamarea generală a interesului public¹; nici luarea în considerare a presiunii care se exercită asupra judecătorilor naționali de către persoanele acuzate de colaboraționism, cu poziții

¹ Se ajunge astfel la situația absurdă ca ofițerii de securitate care i-au instrumentat pe informatorii găsiți responsabili pentru activități de poliție politică să nu fi fost trași la răspundere ca agenți care au făcut poliție politică (*G. Andreescu*, Deconspirarea poliției politice comuniste. Evoluții, în *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 3/2006, p. 49).

importante în stat tocmai datorită trecutului lor¹. Dar mai ales, este surprinzătoare absența raportării la criteriul verosimilității în cauzele enumerate mai sus. Testul verosimilității separă situațiile aflate de o parte și de alta a liniei de echilibru dintre libertatea de a vorbi despre realitățile regimului totalitar și demnitatea persoanelor care sunt asociate, ca și prezumtiv colaboraționiști, acestui sistem.

O excepție a atitudinii Curții în problematica lustrației morale este cauza *Andreescu c. România*. Petentul fusese condamnat penal în țară pentru a fi „insultat” un fost ministru (al Culturii și al Afacerilor Externe), membru al Colegiului director al CNSAS, pentru alegerii privind posibila lui slăbiciune, altădată, față de Securitate și posibilitatea de a fi șantajat care i-ar fi putut influența deciziile de interes public. Judecătorii europeni au insistat în această cauză pe contextul special al unei dezbateri de ordin național privind o temă de interes general și extrem de sensibilă, pe exprimarea îndoielilor de către petent și asumarea subiectivității în prezentarea faptelor și aparențelor, pe caracterul oral al intervenției, cu ocazia unei conferințe de presă, „ceea ce l-a lipsit pe petent de posibilitatea de a le reformula, reface sau de a le retrage”. Buna credință și decența limbajului au fost considerate decisive pentru a stabili încălcarea art. 10 al Convenției în această cauză, dar tema fundamentală, după opinia noastră, a rezonabilității opiniilor despre comportamentele colaboraționiste din perioada comunistă, a fost din nou evitată.

¹ A se vedea, în România, procesele *Ristea Priboi c. Walter Sommerauer*, *Marian Ureche c. Marius Oprea*, *Radu Ciuceanu c. Ștefan Rădulescu-Zoner*, *Traian Băsescu c. Mugur Ciuvică* (*G. Andreescu*, *Dezbaterea colaboraționismului și presiunea asupra libertății de exprimare*, în *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 2/2005, pp. 55-73).

VI. Limitarea asocierii politice și a înființării de partide cu platforme comuniste

În Rezoluția 1481 Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei (2006) a adus argumentul că, în ciuda crimelor regimurilor comuniste totalitare, anumite partide comuniste europene au contribuit la construirea democrației¹. Faptul că e nevoie de o acomodare față de prezența acestora, situație de fapt permisă de democrații, se regăsește în apelul făcut de Adunarea Parlamentară ca „partidele comuniste sau post-comuniste din statele membre, care nu au făcut-o încă, să reanalizeze istoria comunismului și a propriului trecut, să se distanțeze clar de crimele comise de regimurile comuniste totalitare și să le condamne pe acestea fără nici o ambiguitate”². La aceste enunțuri, oricum marginale în raport cu problematica asocierii politice a comuniștilor ori pe platforme comuniste, doctrina politică nu a adăugat nimic. Subiectul a căzut sub incidența jurisprudenței CEDO.

Cauza *Rekvényi c. Ungaria* a devenit o referință pentru eventualele limite aduse asocierii politicii, motivate de traumele perioadei în care exista un monopol politic³. La mijlocul anilor 1990, angajații forțelor armate și de securitate proveneau din fostul aparat represiv. Acesta este contextul avut în vedere când, în anul 1993, prin amendamente la Constituție și legislația aferentă s-a interzis membrilor forțelor armate, ai serviciilor de poliție și ai serviciilor de securitate să facă parte din partide politice sau să desfășoare activități politice. László Rekvényi, polițist, secretarul general al Sindicatului independent din Poliție, a depus o plângere motivând încălcarea drepturilor sale fundamentale⁴.

Observând că obligația impusă anumitor categorii de funcționari de a se abține de la activități politice se regăsește în statele membre ale Consiliului Europei, că depolitizarea acestora contribuie la menținerea democrației pluraliste, judecătorii europeni au punctat și situația specială a Ungariei, care a ieșit dintr-un regim totalitar prin voința partidului la putere, susținut de poliție. Restricția impusă de noua legislație a Ungariei urmarea scopul legitim al protecției siguranței publice și apărării ordinii. Măsurile luate de stat pentru a proteja forțele de poliție de influența directă a

¹ Rezoluția 1481 a Adunării Parlamentare (Strasbourg, 2006, §4).

² Idem, §13.

³ CEDO, Marea Cameră, hotărârea din 20 mai 1999, cauza *Rekvényi c. Ungaria*, cererea nr. 25390/94, definitivă.

⁴ Drepturile garantate de art. 10 („Libertatea de exprimare”), art. 11 („Libertatea de asociere”), art. 14 („Interzicerea discriminării”) din Convenția europeană a drepturilor omului.

partidelor răspunde unei nevoi sociale imperioase și intră ca atare în marja de apreciere a statului care se raportează la un context istoric concret¹.

Constituirea de partide politice face parte dintr-un exercițiu colectiv al manifestării libertății de exprimare și a dreptului de asociere², în condițiile în care au un rol central în menținerea pluralismului și democrației. Curtea Europeană a Drepturilor Omului protejează în mod particular exercitarea libertății de exprimare și asociere, drepturi în beneficiul formațiunilor politice, totuși nu până la a le susține când devin instrumente împotriva democrației. Actuala doctrină a CEDO permite unui partid să mobilizeze populația în favoarea schimbării ordinii existente, a constituției și legislației statului³ dacă respectă următoarele condiții: (a) mijloacele folosite în campania de dobândire a puterii să fie legale și democratice; (b) scopul pentru care mobilizează alegătorii este compatibil cu principiile democrației⁴.

Din această doctrină decurge analiza judecătorilor europeni asupra petițiilor care reclamă interzicerea partidelor totalitare. Partidele politice care utilizează violența sau incită la violență, care susțin crearea unor regimuri totalitare nu se bucură de garanțiile Convenției europene a drepturilor omului. Pe o astfel de analiză s-au bazat hotărârile CEDO în cazul formațiunii islamiste Refah Partisi din Turcia⁵. Din motive până la un punct similare, nici plângerea Partidului Batasuna din Țara Bascilor nu a primit o hotărâre favorabilă din partea Curții.

În contextul primei hotărâri a CEDO în cauza *Refah Partisi et al c. Turcia* și a evenimentelor de la 11 septembrie 2001, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a adoptat la 18 noiembrie 2002 o rezoluție în care, reiterând devotamentul său pentru pluralismul asigurat prin activitatea liberă a partidelor politice, a stabilit că restrângerea libertății ori dizolvarea unui partid politic poate fi aplicată doar în cazul în care acesta „utilizează violența sau amenință pacea internă și ordinea constituțională”, constituind o măsură „doar de ultimă instanță și cu respectarea prevederilor constituționale și a procedurilor care garantează un proces echitabil”⁶.

¹ A se vedea, în acest sens, și C.-L. Popescu, Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului în materia decomunizării statelor din Europa Centrală și de Est, în Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 3-4/2005, pp. 51-71.

² Ca atare, se află sub garanțiile art. 10 și 11 ale Convenției europene a drepturilor omului.

³ A se vedea, în acest sens, hotărârea CEDO, în cauza *Partidul Socialist din Turcia c. Turcia*.

⁴ A se vedea studiul lui F. Molenaar, The Development of European Standards on Political Parties and their Regulations, Working Paper 4, 2010: www.partylaw.leidenuniv.nl/uploads/wp0410.pdf.

⁵ Formațiunea, interzisă de Turcia, s-a adresat CEDO și a obținut inițial condamnarea statului turc de Camera secundă (CEDO, hotărârea din 31 iulie 2001, în cauza *Refah Partisi et al c. Turcia*). Contestată în fața Marii Camere, decizia inițială a fost răsturnată, iar măsura Turciei a fost considerată a răspunde „unei nevoi sociale imperioase”, având un caracter „proporțional în raport cu scopurile urmărite” (hotărârea Marii Camere din 13 februarie 2003, în cauza *Refah Partisi et al c. Turcia*).

⁶ Resolution 1308 Restrictions on political parties in the Council of Europe member states (2002).

Aceste reguli, cu caracter general, au fost aplicate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în cazul neînregistrării sau interzicerii de partide politice care se reclamau **de la ideologia comunistă**. În cazul în care acestea nu exprimau scopuri totalitare și nu recurgeau la mijloace violente, judecătorii europeni au stabilit încălcarea de către respectivele state a dreptului la asociere¹. Este cazul Partidului Comunist Unit din Turcia a cărei interdicție a dus la condamnarea Turciei prin hotărârea din 30 ianuarie 1998, cazul formațiunii politice Liberální Strana din Republica Cehă² și Partidul comuniștilor (nepeceriști) din România – hotărârea din 5 aprilie 2005. Reproducem următorul pasaj din hotărârea CEDO privitoare la Partidul comuniștilor (nepeceriști) din România pentru relevanța mai generală a enunțurilor sale: „Conform Curtii, una dintre principalele caracteristici ale democrației rezidă în posibilitatea pe care o oferă de a dezbate prin dialog și fără recurgere la violență problemele ridicate de diferite curente politice de opinie și aceasta chiar dacă deranjează sau îngrijorează. Într-adevăr, democrația se bazează pe libertatea de exprimare. În această privință, o formațiune politică ce respectă principiile fundamentale ale democrației [...] nu poate îngrijora pentru simplul fapt că a criticat ordinea constituțională și juridică a țării și că dorește să o dezbată public pe scena politică. Or, în speță, instanțele interne nu au arătat în niciun fel prin ce anume programul și statutul PCN erau contrare principiilor fundamentale ale democrației. În această privință, Curtea nu poate admite argumentul Guvernului, conform căruia România nu poate accepta ca apariția unui partid comunist să facă obiectul unei dezbateri democratice.

Așadar, o măsură atât de radicală ca respingerea cererii reclamanților de înregistrare a PCN ca partid politic, luată chiar înainte ca acesta să înceapă desfășurarea activităților, este disproporționată cu scopul propus și, în consecință, nu este necesară într-o societate democratică, motiv pentru care, Curtea a constatat ca a fost încălcat art. 11 din Convenție”³.

În concluzie, în conformitate cu actuala ordine juridică, folosirea titlaturii „comunist/comuniste” de către o formațiune politică nu are vreo relevanță pentru legitimitatea interzicerii sau recunoașterii acestei formațiuni.

¹ Încălcarea art. 11 al Convenției.

² Cauza *Linkov c. Republica Cehă* (2006).

³ CEDO, Secția a III-a – cameră, hotărârea din 3 februarie 2005, cauza *Partidul Comuniștilor (Nepeceriști) și Ungureanu c. România*, cererea nr. 46626/99, definitivă.

VII. Folosirea simbolurilor comuniste

Folosirea însemnelor naziste nu se bucură de protecția Convenției europene a drepturilor omului, în particular a libertății de exprimare garantată de art. 10. Acestea sunt considerate componente ale limbajului urii și antisemitismului, ceea ce face ca petițiile adresate CEDO pentru a le apăra să nu treacă, în general, nici pragul admisibilității¹.

Nu același este cazul însemnelor asociate comunismului. Cauza *Vajnai c. Ungaria*² a jucat rolul de precedent pentru jurisprudența CEDO, fiind sursa hotărârilor în cauzele *Fratanoló c. Ungaria*³ și *Horváth și Vajnai c. Ungaria*⁴, care au tratat fapte identice: purtarea stelei roșii.

Attila Vajnai, vicepreședinte al Partidului Muncitorilor la momentul evenimentelor, a luat cuvântul în cadrul unei demonstrații organizate în centrul Budapestei, la 21 februarie 2003, purtând pe haină o stea roșie cu cinci colțuri⁵. O patrulă a poliției care se afla la fața locului i-a cerut dlui Vajnai să-și îndepărteze steaua roșie de pe haină, motivând articolul de Cod penal care interzice propaganda simbolurilor totalitare – inclusiv comuniste. Ulterior, s-au inițiat proceduri penale, în urma cărora Attila Vajnai a fost condamnat pentru fapta de a fi utilizat un simbol totalitar.

Ajuns în calitate de petent în fața Curții Europene a Drepturilor Omului, Vajnai a obținut condamnarea Ungariei pentru a-i fi fost încălcată libertatea de exprimare. Referindu-se la interdicția stelei roșii și ideologia totalitară cu care este asociată, Curtea a subliniat că răspândirea potențială a acestei ideologii, deși ar fi odioasă, nu poate constitui unica rațiune pentru a o limita printr-o sancțiune penală: „Un simbol care poate avea mai multe semnificații în contextul stării de fapt a cauzei, expus de către liderul unui partid politic înregistrat căruia nu i se cunosc ambiții totalitare, nu poate fi echivalat cu propaganda periculoasă. Cu toate acestea, secțiunea 239/B din Codul penal al Ungariei nu pretinde dovada faptului că etalarea simbolului echivalează cu propaganda totalitară. În schimb, simpla expunere este considerată a fi, indiscutabil, propagandă totalitară, cu excepția cazurilor în care etalarea simbolului servește unor scopuri științifice, artistice, informative sau educaționale. În opinia Curții, caracterul nediscriminatoriu al interdicției impune concluzia că aceasta este inacceptabil de largă. Curtea nu a neglijat faptul că teroarea sistematică folosită pentru a consolida regimul comunist al câtorva țări, printre care și Ungaria, a creat o

¹ A se vedea, în acest sens, *I. Haller*, „Analiza jurisprudenței CEDO privind limbajul urii”, în *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 3/2008, pp. 107-120.

² Hotărârea din 8 iulie 2008.

³ Cauza *Fratanoló c. Ungaria*, cererea nr. 29459/10, definitivă la 8 martie 2012.

⁴ Cauza *Horváth și Vajnai c. Ungaria*, cererile nr. 55795/11 și 55798/11, definitive la 23 septembrie 2014.

⁵ Cauza *Vajnai c. Ungaria*, cererea nr. 33629/06, definitivă la 8 octombrie 2008.

cicatrice adâncă în mintea și în sufletul Europei. De aceea, etalarea unui simbol odios din perioada acelor regimuri poate tulbura victimele trecutului și rudele lor, cărora asemenea gesturi le-ar putea părea, în mod îndreptățit, lipsite de respect. Cu toate acestea, astfel de sentimente, deși sunt de înțeles, nu pot, prin ele însele, să fixeze limitele libertății de exprimare”¹.

Interzicerea simbolurilor reprezintă o restricție a libertății de exprimare care, conform raționamentului Curții, cere ca „decizia petentului de a purta în public o stea roșie [...] să fie privită ca fiind modul său de a-și exprima opiniile politice. Etalarea unor simboluri vestimentare se încadrează în limitele de aplicare ale art. 10. [...] În al doilea rând s-au scurs aproape două decenii de când Ungaria a trecut la pluralism, iar statul s-a dovedit a fi o democrație stabilă: a devenit membru al Uniunii Europene, după ce mai întâi s-a integrat în sistemul de valori al Consiliului Europei și al Convenției. În plus, nimic nu sugerează că ar exista un pericol real și prezent ca vreo mișcare sau vreun partid politic să restaureze dictatura comunistă. Guvernul nu a demonstrat existența unei asemenea amenințări înainte de a institui interdicția menționată”².

Am sintetizat în volum și cauza *Fratanoló c. Ungaria*, similară cu *Vajnai c. Ungaria*, datorită unor noi argumente ale Curții. Există un singur element care, pentru judecătorii europeni, ar distinge această cauză de *Vajnai c. Ungaria*: conform Guvernului, comportamentul incriminat prezintă un pericol social întrucât indică identificarea petentului cu ideile totalitare. Asupra acestei chestiuni, Curtea nu este chemată să se pronunțe. Menționăm preocuparea CEDO pentru riscul ca o interdicție absolută a dreptului de a folosi un simbol precum steaua roșie să ducă la restrângerea și utilizarea lui în contexte în care nu s-ar justifica nicio restricție, sau opinia că „Nici chiar propaganda potențială a **ideologiei** comuniste nu ar **putea fi, singură, motivul** pentru a limita expunerea stelei roșii, prin norme de drept penal”.

Explicațiile anterioare ar fi putut susține, la fel de bine, purtarea însemnelor naziste în orice democrație europeană. De aceea, pentru înțelegerea perspectivei judecătorilor europeni sunt indispensabile observațiile privitoare la specificitatea simbolurilor comuniste. Chiar dacă violările masive ale drepturilor omului în timpul comunismului au discreditat valoarea simbolică a stelei roșii, totuși aceasta nu reprezintă exclusiv regimul totalitar comunist. Steaua roșie simbolizează și mișcarea muncitorească internațională care aspiră la o societate mai dreaptă, este folosită de partide politice legale, active în unele state membre ale Consiliului Europei. Expunerea vestimentară a stelei roșii nu înseamnă exclusiv identificarea cu ideile totalitare. Participarea petentului la o demonstrație pașnică, organizată legal, este conformă cu cerințele statului de drept ungar.

Cauza *Vajnai c. Ungaria* a reprezentat „ghidul de acțiune” pentru petenții care au ajuns ulterior la CEDO, reclamând încălcarea de către Ungaria a libertății lor de exprimare manifestată prin purtarea stemei roșii. Argumentele judecătorilor europeni, între care cele mai specifice țin de natura multiplă ca semnificație și expunere geografică a unui însemn precum steaua roșie, au totuși o acoperire limitată. Ele pot

¹ Ibidem.

² Ibidem.

fi invocate și în cazul aducerii la o demonstrație a unor postere cu secera și ciocanul, dar nu și a portretelor lui Stalin, sau ale lui Mátyás Rákosi. În acest sens, jurisprudența europeană privind folosirea simbolurilor comuniste rămâne restrânsă. Diferența importantă dintre numărul statelor membre ale Consiliului Europei care condamnă propaganda procomunistă și respectiv, numărul celor care interzic propaganda pro-fascistă¹, reprezintă și ea o explicație pentru această sărăcie a jurisprudenței. În **context**, condamnarea, în Declarația de la Tallinn, a afișării simbolurilor regimurilor totalitare „când ele servesc tentativelor de a justifica și de a glorifica acțiunile acelor regimuri”, nu poate orienta practica tratării simbolurilor comuniste².

¹ Sau a simbolurilor care sunt „inerent legate de conflicte comunitare” (a se vedea cauza *Donaldson c. Regatul Unit*, 2011).

² Declarația comună a reprezentanților miniștrilor de Justiție (Tallinn, 25 august 2015).

VIII. Accesul la dosarul personal creat de polițiile politice

Încă din 1996, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei saluta în Rezoluția 1096 deschiderea dosarelor poliției secrete pentru examinare publică, în unele dintre fostele țări comuniste. Consecventă cu această atitudine, Adunarea Parlamentară sfătuia toate țările în cauză să permită examinarea dosarelor deținute de fostele poliții politice de către persoanele afectate¹.

Întrucât progresul în această direcție a fost modest, Raportul pregătit pentru Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, de parlamentarul Göran Lindblad a exprimat regretul privind restricționarea accesului la arhive, în particular în Rusia, care nu permite o verificare adecvată a numărului victimelor comunismului². El a cerut, în consecință, schimbarea legislației în țările postcomuniste pentru a răspunde rigorilor Recomandării Consiliului de Miniștri (2000) 13 privind o politică europeană de acces la arhive³. Asigurarea unui cadru legal internațional privind accesul liber și nerestricționat la arhivele conținând informații despre crimele comunismului a fost una dintre tezele Declarației de la Praga privind conștiința morală și totalitarismul din 2008⁴.

În anul următor, Parlamentul European și-a exprimat dezamăgirea față de restricționarea nejustificată a accesului la documentele de relevanță personală și la cele necesare pentru cercetarea științifică, chiar și după 20 de ani de la prăbușirea dictaturilor comuniste din Europa Centrală și de Est. El a cerut „tuturor statelor membre să depună un efort veritabil pentru a deschide arhivele, inclusiv pe cele ale fostelor servicii de securitate internă, ale poliției secrete și ale agențiilor de informații”⁵. Declarația de la Vilnius a reiterat „cererea adresată tuturor statelor participante de a-și deschide arhivele istorice și politice”⁶, iar la Tallinn, în 2015, a fost pus accentul pe „arhivele care conțin informații despre crimele tuturor regimurilor totalitare”⁷.

Există ca urmare, în doctrina politică internațională, un angajament în a susține accesul la arhivele create de fostele organe de represiune comuniste. Jurisprudența CEDO va nuanța și întări aceste solicitări.

Jurisprudența CEDO în cauze privind accesul la dosarul personal este relativ bogată, și la fel este colecția de nuanțe aduse de doctrină⁸. În cauza *Rotaru c.*

¹ Rezoluția 1096 a Adunării Parlamentare (Strasbourg, 27 iunie 1996, §9).

² Raportul parlamentarului Göran Lindblad (Strasbourg, 6 decembrie 2006, §27, §3).

³ Idem, §53.

⁴ Declarația de la Praga privind conștiința morală... (3 iunie 2008, §13).

⁵ Rezoluția Parlamentului European referitoare la conștiința europeană... (Bruxelles, 2 aprilie 2009, §6). Europarlamentarii au atras atenția și asupra măsurilor menite să elimine abuzurile comise în scopuri politice.

⁶ Declarația de la Vilnius (3 iulie 2009, §16).

⁷ Declarația comună a reprezentanților miniștrilor de Justiție (Tallinn, 25 august 2015).

⁸ Spetele sunt uneori, cum s-a amintit deja, „amestecate” cu aspecte ale lustrației.

România, Curtea a considerat inadecvat sistemul românesc de strângere și de arhivare a informațiilor în raport cu dreptul la viață privată, Legea nr. 14/1992 neprevăzând nicio procedură de control în timpul aplicării măsurii de urmărire sau după ce aceasta a încetat. Dreptul intern nu indică cu suficientă claritate limitele și modalitățile de exercitare a marjei de apreciere acordate autorităților. Prin urmare, deținerea și folosirea de către Serviciul Român de Informații (SRI) a unor date privind viața privată a petentului Aurel Rotaru nu erau măsuri „prevăzute de lege”, ceea ce este suficient pentru a se constata o încălcare a art. 8 al Convenției europene a drepturilor omului. Astfel, scrisoarea SRI solicitată într-un proces de calculare a anilor de vechime în muncă conținea diverse informații asupra vieții petentului, în special asupra studiilor sale, activităților politice și cazierului său judiciar, parte din ele fiind culese cu mai mult de 50 de ani înainte. În opinia Curții, astfel de informații, culese sistematic și introduse într-un dosar ținut de agenți ai statului, pot fi analizate din punctul de vedere al noțiunii de „viață privată”, în sensul art. 8 parag. 1 din Convenție. Aceasta, cu atât mai mult cu cât unele informații au fost declarate nereale, riscând să aducă atingere reputației petentului¹.

O altă categorie de cauze are în vedere termenele accesului la dosarul personal. În cauza *Haralambie c. România*, Curtea a luat act de faptul că reclamantul a fost invitat să își consulte dosarul personal după șase ani de la prima sa cerere și după cinci ani de la data la care CNSAS l-a informat că a fost identificat un dosar pe numele său. În plus, Curtea a constatat că abia după ce cererea i-a fost comunicată Guvernului, reclamantul a obținut un răspuns la cererea sa. Documentele de la dosar au demonstrat că materialele identificate pe numele reclamantului fuseseră predate cu ani în urmă. Ca urmare, România a încălcat dreptul la viață privată, statul neîndeplinindu-și obligația pozitivă pe care o avea, de a oferi reclamantului o procedură efectivă și directă care să îi permită accesul, într-un termen rezonabil, la dosarul personal.

În cauza *Tudor c. România*, Curtea a găsit din nou vinovat statul român pentru a nu fi îndeplinit „obligația pozitivă pe care o avea de a le asigura reclamanților o procedură efectivă și directă, care să le permită să aibă acces într-un termen rezonabil la toate informațiile relevante care îi privesc și care au fost strânse de fosta Securitate, aflate încă în posesia autorităților publice”. Reclamanta a putut avea acces la o parte din documentele despre care luase cunoștință încă din 2001, după zece ani de la prima sa cerere depusă la Consiliul Național pentru Studierea Arhivei Securității.

Argumentele judecătorilor europeni au calitatea de a diseca, punct cu punct, seria de nereguli de fond și de procedură prin care autoritățile române au tratat cazul. Deși era obligată prin lege să furnizeze CNSAS toate documentele necesare sau să îi permită accesul la arhivele sale, SRI a informat CNSAS că nu mai deținea alte documente referitoare la tatăl reclamantei în afara celor deja trimise. Or, din informațiile obținute după comunicarea cererii, s-a putut dovedi că astfel de documente existau în arhivele SRI.

¹ O cauză semnificativă pentru problematica falsurilor din dosarele penale deschise de autoritățile comuniste este și procesul *Kamburov c. Bulgaria*, însă petentul nu s-a prevalat de posibilitățile asigurate de legea bulgară.

Legea națională privind protecția informațiilor clasificate nu exonerează statul român, căci legislația prevede, pentru acest tip de documente, o procedură specială – formarea unei comisii mixte SRI și CNSAS – care nu a fost urmată. Neinformând Consiliul Național pentru Studierea Arhivei Securității cu privire la existența acestor dosare, SRI a împiedicat CNSAS să își exercite competențele prevăzute de lege.

Deși petenta a semnalat existența altor dosare cu privire la tatăl său decedat, dosare la care nu obținuse accesul, instanțele naționale i-au respins cererea, fără să verifice temeinicia susținerilor sale privind autoritățile în cauză.

Curtea a evidențiat că, timp de peste zece ani, reclamanta nu a obținut nicio explicație referitoare la dosarele lipsă, în afară de răspunsul evaziv și lacunar al SRI-ului din 2003, care sugera că se afla în posesia altor documente care ar fi putut să o intereseze. Reclamanta nu avea la dispoziție niciun mijloc de a obliga această autoritate să îi furnizeze mai multe informații sau să îi pună la dispoziție documentele lipsă, deoarece, conform unei jurisprudențe constante, acțiunile îndreptate împotriva SRI erau inadmisibile din cauza lipsei calității de a sta în justiție. Judecătorii europeni au concluzionat că statul român nu și-a îndeplinit obligația pozitivă de a-i asigura reclamantei o procedură efectivă și directă, „care să îi permită să aibă acces, într-un termen rezonabil, la toate informațiile strânse de fosta Securitate cu privire la tatăl său decedat și care se aflau încă în posesia autorităților publice”.

Ca observație generală, restricțiile semnalate în privința accesului la dosarul personal creat de fostele poliții politice au avut trei cauze principale: (1) caracterul confidențial al documentelor din arhive; (2) ambiguitățile legislative cu privire la depozitarul dosarelor; (3) neîndeplinirea condițiilor impuse de lege pentru a avea calitatea de solicitant legitim. Pentru fiecare dintre aceste puncte, jurisprudența constantă a Curții a stabilit principii cu valoare operațională, ușor de valorificat în procesele interne.

IX. Neğaționismul crimelor comuniste

Mai multe țări postcomuniste au adoptat legi de condamnare a negării crimelor comuniste pe modelul neğaționismului față de Holocaust. Letonia, Lituania, Polonia, Ungaria și Republica Cehă condamnă neğaționismul ambelor regimuri totalitare, Bulgaria nu are în Codul penal delictul de neğaționism, iar România a decis numai sancționarea neğaționismului față de Holocaust¹ – dar nu și față de crimele comuniste.

În luna decembrie 2010, miniștrii de Externe ai Bulgariei, Letoniei, Lituaniei, Republicii Cehe, României și Ungariei s-au adresat lui Viviane Reding, Comisara de justiție europeană, solicitând promovarea unei directive care să prevadă pedepsirea „scuzării publice, a negării și trivializării grave a crimelor totalitariste”. Pedepsirea neğaționismului față de crimele regimului nazist se regăsește în legislația mai multor țări occidentale, dar în cazul lor nu regăsim măsuri împotriva negării crimelor comuniste.

Inițiativa celor șase state comuniste a fost motivată de adoptarea de către Uniunea Europeană a unei directive de pedepsire a negării crimelor naziste, Decizia-cadru 2008/913/JAI a Consiliului UE din 28 noiembrie 2008. Aceasta are ca scop combaterea anumitor forme și manifestări ale rasismului și xenofobiei prin intermediul dreptului penal. Decizia-cadru stabilește necesitatea unei abordări comune prin care să se garanteze că aceleași fapte constituie o infracțiune în toate statele membre, iar sancțiunile sunt peste tot efective, proporționale și cu efect de descurajare pentru persoanele fizice sau juridice care au comis sau sunt răspunzătoare pentru astfel de infracțiuni².

Art. 1 al Deciziei-cadru³ stabilește pedepsirea unor forme de neğaționism. Fiecare stat membru urmează să ia măsurile necesare pentru a se asigura că sunt pedepsibile, conform art. 1 alin. (1) lit. c): „apologia publică, negarea în mod public sau minimizarea vădită în mod public a gravității crimelor de genocid, a crimelor contra umanității și a crimelor de război, astfel cum sunt definite la art. 6, 7 și 8 din Statutul Curții Penale Internaționale săvârșite împotriva unui grup de persoane sau a unui membru al unui astfel de grup definit pe criterii de rasă, culoare, religie, descendență sau origine etnică sau națională, atunci când comportamentul respectiv este de natură să incite la violență sau ură împotriva unui astfel de grup sau membru al unui astfel de grup”. De asemenea, conform art. 1 alin. (1) lit. d) se sancționează „apologia publică, negarea în mod public sau minimizarea vădită în mod public a gravității crimelor definite la art. 6 al Cartei Tribunalului Militar Internațional, conform Acordului de la Londra din 8 august 1945, săvârșite împotriva unui grup de persoane

¹ Prin O.U.G. nr. 31/2002, ale cărei prevederi au fost preluate de Codul penal.

² Pct. 5 al Preambulului Deciziei-cadru 2008/913/JAI a Consiliului UE din 28 noiembrie 2008.

³ Are titlul „Infracțiuni de natură rasistă și xenofobă”.

sau a unui membru al unui astfel de grup definit pe criterii de rasă, culoare, religie, descendență sau origine națională sau etnică, atunci când comportamentul respectiv este de natură să incite la violență sau ură împotriva unui astfel de grup sau membru al unui astfel de grup”.

Art. 3 alin. (2) al Deciziei-cadru are următorul conținut: „Fiecare stat membru ia măsurile necesare pentru a se asigura că faptele menționate la art. 1 sunt pedepsibile cu sancțiuni penale, maximul pedepsei fiind cel puțin închisoarea de la unu până la trei ani”. Totuși, orice stat membru poate, la adoptarea de către Consiliu a prezentei decizii-cadru sau ulterior, să facă o declarație potrivit căreia acțiunea de negare sau minimizare vădită a gravității infracțiunilor menționate la alin. (1) lit. c) și/sau d) se pedepsește doar în cazul în care infracțiunile menționate la alineatele respective au fost stabilite printr-o hotărâre definitivă dată de o instanță națională a statului membru respectiv și/sau de o instanță internațională sau doar printr-o hotărâre definitivă dată de o instanță internațională [art. 6 alin. (4)]. Decizia-cadru invocă preocuparea pentru situația libertății de exprimare și de asociere, ca urmare, chiar un stat membru poate decide să nu aplice normele referitoare la competență prevăzute la alin. (1) lit. b)¹ și c) sau să le aplice doar în anumite cazuri sau circumstanțe².

În concluzie, în timp ce art. 1 al Deciziei-cadru stabilește pedepsirea penală a negării crimelor naziste, iar art. 3 al acesteia merge până la a preciza că maximul pedepsei este cel puțin închisoarea de la unu până la trei ani, totuși statele membre ale Uniunii Europene pot evita pedepsirea negaționismului prin referințe încrucișate la câteva articole ale actului analizat, în special, la art. 6. De aceea, Declarația-cadru apare mai curând ca o formă de presiune politico-juridică asupra statelor care fac parte din Uniune pentru adoptarea unor măsuri de sancționare a negării crimelor naziste.

Confirmând substratul său politic, preambulul prevede că Decizia-cadru nu împiedică statele membre să adopte o legislație națională prin care pedepsirea negaționismului, așa cum este stabilită prin dispozițiile art. 1 alin. (1) lit. c) și d), să fie extinsă la alte grupuri de persoane definite, spre exemplu, în raport cu „statutul social sau convingerile politice”. Întrucât statele nu au nevoie de această prevedere a Deciziei-cadru ca să condamne negaționismul clasicidului și politicidului, observația din preambul subliniază mai curând asimetria între crimele celor două categorii de regimuri totalitare.

Decizia-cadru a Consiliului UE din 28 noiembrie 2008 transformă condamnarea crimelor naziste într-o regulă internă a Uniunii Europene, a cărei încălcare îi face pasibili pe cetățenii europeni (în funcție de sancțiunile de la național) de pedepse care includ privarea de libertate. „Identitatea europeană” capătă astfel o dimensiune de natura unei etici a memoriei. Inițiativa miniștrilor de Externe din luna decembrie 2010 avea scopul de a extinde acest tip de identitate etico-istorică la nivelul

¹ Art. 1 alin. (1) lit. b) privește „săvârșirea unui act menționat la litera a) prin difuzarea publică sau distribuirea de înscrisuri, imagini sau alte materiale”, unde art. 1 alin (1) lit. a) se referă la „instigarea publică la violență sau la ură împotriva unui grup de persoane sau a unui membru al unui astfel de grup definit pe criterii de rasă, culoare, religie, descendență sau origine națională sau etnică”.

² Dar nu și alin. (1) lit. d).

„memoriei europene active” invocată în Declarația Parlamentului European privind proclamarea zilei de 23 august drept Ziua europeană a comemorării victimelor stalinismului și nazismului. Inițiativa a fost însă respinsă¹. Decizia-cadru tratează negarea crimelor naziste și a celor comuniste, în cadrul Uniunii Europene, într-un mod asimetric. Atitudinea pare susținută de opțiuni politice și populare majoritare și face subiectul activismului consecvent al unor grupări devotate interpretării Istoriei de până la căderea sistemului comunist².

¹ *L. Phillips*, EU rejects eastern states' call to outlaw denial of crimes by communist regimes, guardian.co.uk, Tuesday 21 December 2010, Guardian.co.uk: <http://www.guardian.co.uk/world/2010/dec/21/european-commission-communist-crimes-nazism> – accesat la 25 noiembrie 2014. *L. Phillips* a găsit relevantă pentru respingerea propunerii celor șase miniștri de Externe ai statelor post-comuniste declarația lui Efraim Zuroff: „Oricare ar fi teribilele crime ale USSR, nu poți compara oamenii care au construit Auschwitz cu cei care l-au eliberat”.

² *E. Zuroff*, Eastern Europe: Anti-Semitism in the Wake of Holocaust-Related Issues, *Jewish Political Studies Review*, 17:1-2 (Spring 2005).

X. Concluzii

Rezoluțiile și declarațiile organismelor interguvernamentale europene sau ale altor surse de autoritate politică, împreună cu jurisprudența CEDO, demonstrează că instanțele europene nu fac astăzi o distincție de substanță între problematica ridicată de regimurile naziste și cea care implică regimurile comuniste. Anumite asimetrii există, ele reflectând actualul nivel de solidaritate europeană, ca și specificul politic și juridic al statelor membre, dar nu ating chestiunile fundamentale, în primul rând, recunoașterea caracterului criminal al celor două tipuri de totalitarism. Tratarea crimelor cauzate de comunism nu are cum să urmeze, și nu trebuie să urmeze, procedurile care aplicate după cel de-Al Doilea Război Mondial. Respectarea drepturilor și libertăților fundamentale în civilizația europeană reprezintă condiția oricărei măsuri menite să trateze moștenirea unor regimuri brutale. Felul concret în care o țară sau alta întâmpină această moștenire este asigurată de marja de apreciere a statelor. Dincolo de această apreciere internă, există o doctrină de principii politice și standarde juridice care ghidează, în timp, tratarea trecutului comunist.

Partea a II-a
Documente. Doctrina politică

Rezoluția 1096 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei cu privire la măsurile de desființare a moștenirii fostelor sisteme totalitare comuniste

Text adoptat la 27 iunie 1996 (a 23-a Întrunire) – Strasbourg

1. Moștenirea fostelor sisteme comuniste totalitare nu este ușor de gestionat. La nivel instituțional această moștenire include (supra)centralizarea, militarizarea instituțiilor civile, birocratizarea, monopolizarea și reglementarea excesivă; la nivelul societății, merge de la colectivism și conformism până la supunere oarbă și alte tipare de gândire totalitară. Este dificil să restabilești un stat liberal, civilizată, un stat de drept, pe această bază – de aceea vechile structuri și tipare de gândire trebuie desființate și depășite.

2. Scopurile acestui proces de tranziție sunt clare: crearea unor democrații pluraliste, bazate pe statul de drept și pe respectul drepturilor omului și al diversității. Principiile subsidiarității, libertății de alegere, egalității de șanse, pluralismului economic și transparenței procesului decizional au toate un rol de jucat în acest proces. Separarea puterilor în stat, libertatea presei, protejarea proprietății private și dezvoltarea societății civile sunt unele dintre mijloacele ce ar putea fi utilizate pentru a atinge aceste scopuri, ca și descentralizarea, demilitarizarea, demonopolizarea și debirocratizarea.

3. Pericolele unui proces de tranziție eșuat sunt nenumărate. În cel mai bun caz, în locul democrației va domni oligarhia, în locul statului de drept va fi corupția, și în locul drepturilor omului va fi crima organizată. În cel mai rău caz, rezultatul ar putea fi o „restaurație de catifea” a regimului totalitar, dacă nu o înfrângere violentă a democrației incipiente. În acest caz, noul regim nedemocratic al unei țări mai mari ar putea reprezenta și un pericol internațional pentru vecinii săi mai slabi. Cheia coexistenței pașnice și a unui proces de tranziție de succes stă în atingerea echilibrului delicat care asigură dreptatea fără să caute răzbunarea.

4. Astfel, un stat democratic bazat pe statul de drept trebuie să aplice, în desființarea moștenirii fostelor sisteme totalitare comuniste, mijloacele procedurale ale unui astfel de stat. Nu poate aplica niciun alt fel de mijloace, pentru că atunci nu va fi cu nimic mai bun decât regimul totalitar pe care îl desființează. Un stat democratic bazat pe statul de drept are suficiente mijloace la dispoziție pentru a asigura dreptatea și pedepsirea vinovaților – nu poate, și nu trebuie, însă, să răspundă dorinței de răzbunare în locul celei de dreptate. Trebuie în schimb să respecte drepturile omului și libertățile fundamentale, cum ar fi dreptul la un proces echitabil și dreptul de a fi audiat, și să le aplice chiar și acelor care, atunci când au fost la putere, nu le-au respectat. Un stat de drept se poate apăra și împotriva renașterii amenințării totalitare comuniste, deoarece are numeroase mijloace la dispoziție care nu intră în conflict cu

drepturile omului și statul de drept, și sunt bazate pe utilizarea atât a măsurilor penale, cât și a celor administrative.

5. Adunarea recomandă statelor membre să desființeze moștenirea fostelor regimuri totalitare comuniste prin restructurarea vechilor sisteme legale și instituționale, un proces ce ar trebui să fie bazat pe principiul (principiile):

(i) demilitarizării, pentru a pune capăt militarizării unor instituții esențial civile, de exemplu administrarea militară a închisorilor sau trupele Ministerului de Interne, tipice sistemelor comuniste totalitare;

(ii) descentralizării, mai ales la nivel local și regional și în cadrul instituțiilor statului;

(iii) demonopolizării și privatizării, care sunt centrale construcției unei economie de piață și a unei societăți pluraliste;

(iv) debirocratizarea, care ar trebui să reducă reglementarea excesivă totalitar comunistă și să transfere puterea de la birocrăți la cetățeni.

6. Acest proces trebuie să includă o transformare a mentalităților (o transformare a sufletelor și minților) al cărei scop principal ar trebui să fie eliminarea fricii de responsabilitate, cât și eliminarea lipsei de respect pentru diversitate, a naționalismului extremist, a intoleranței, a rasismului și a xenofobiei, care sunt o parte a moștenirii vechilor regimuri. Toate acestea ar trebui înlocuite de valori democratice, cum ar fi toleranța, respectul pentru diversitate, subsidiaritatea și responsabilitatea.

7. Adunarea recomandă de asemenea ca actele penale comise de persoane în timpul regimului totalitar comunist să fie urmărite în justiție și pedepsite potrivit Codului penal standard. În situația în care Codul penal prescrie anumite infracțiuni, perioada de prescripție poate fi extinsă, deoarece este o problemă procedurală, nu de fond. Adoptarea și aplicarea unor legi penale retroactive nu este însă permisă. Pe de altă parte, procesul și pedepsirea oricărei persoane pentru un act sau o omisiune care la momentul comiterii nu era o faptă penală potrivit legilor interne, dar era considerată astfel potrivit principiilor generale legale recunoscute de națiunile civilizate, este permisă. Mai mult, acolo unde o persoană a încălcat în mod clar drepturile omului, afirmația că a acționat la ordin nu exclude nici ilegalitatea, nici vinovăția individuală.

8. Adunarea recomandă ca urmărirea penală a infracțiunilor individuale să meargă în paralel cu reabilitarea persoanelor condamnate pentru „infracțiuni” care într-o societate civilizată nu reprezintă acte infracționale, și a celor condamnați pe nedrept. Compensații materiale ar trebui acordate acestor victime ale justiției totalitare, și ele ar trebui să nu fie (mult) mai mici decât compensațiile acordate celor condamnați pe nedrept pentru infracțiuni din Codul penal standard în vigoare.

9. Adunarea salută deschiderea dosarelor poliției secrete pentru examinare publică în unele dintre fostele țări totalitare comuniste. Sfătuiește toate țările în cauză să permită persoanelor afectate să examineze, la cerere, dosarele lor păstrate de fostele poliții secrete.

10. Mai mult, Adunarea sfătuiește ca proprietățile, inclusive cele ale bisericilor, care au fost luate ilegal sau pe nedrept de către stat, au fost naționalizate, confiscate sau expropriate în alt fel, în timpul dominației sistemelor totalitar comuniste, să fie în principiu restituite proprietarilor inițiali *in integrum*, dacă acest lucru este posibil fără

violarea drepturilor actualilor proprietari care au dobândit proprietatea cu buna-credință sau a drepturilor chiriașilor care au închiriat proprietatea cu bună-credință, și fără să dăuneze progresului reformelor democratice. În cazurile în care acest lucru nu este posibil, ar trebui acordate doar compensații materiale. Revendicările și conflictele legate de cazuri individuale de restituire a proprietăților ar trebui să fie decise de instanțele de judecată.

11. În privința tratamentului persoanelor care nu au comis nicio infracțiune care să poată fi urmărită penal în conformitate cu parag. 7, dar care au ocupat totuși poziții înalte în fostele regimuri totalitare comuniste și le-au susținut pe acestea, Adunarea observă că unele state au considerat necesar să introducă măsuri administrative, cum ar fi lustratia sau legile de decomunizare. Scopul acestor măsuri este să excludă de la exercitarea puterii guvernamentale persoane în care nu se poate avea încredere că o vor face în acord cu principiile democratice, deoarece nu au arătat respect față de ele sau o credință în ele în trecut și nu au un interes sau o motivație în a face tranziția spre ele acum.

12. Adunarea subliniază că, în general, aceste măsuri pot fi compatibile cu un stat democratic și un stat de drept dacă sunt îndeplinite câteva criterii. În primul rând, vinovăția, fiind individuală și nu colectivă, trebuie dovedită în fiecare caz în parte – aceasta evidențiază necesitatea aplicării individuale și nu colective a legilor lustratiei. În al doilea rând, dreptul la apărare, prezumția de nevinovăție și dreptul la apel în justiție trebuie să fie garantate. Răzbunarea nu trebuie să fie niciodată scopul unor astfel de măsuri, și nu trebuie permis abuzul politic sau social al procesului de lustratie. Scopul lustratiei nu este să pedepsească persoane presupus vinovate – aceasta este sarcina procurorilor cu ajutorul legii penale – ci să protejeze democrația nou emergentă.

13. Adunarea sugerează astfel să se garanteze că legile lustratiei și măsurile administrative similare respectă cerințele unui stat de drept și se concentrează pe amenințările la adresa drepturilor fundamentale ale omului și procesului de democratizare. Vă rugăm să consultați ca text de referință „Ghid despre cum se garantează că legile lustratiei și măsurile administrative similare respectă cerințele unui stat de drept” [a se vedea Doc. 7568].

14. Mai mult, Adunarea recomandă ca angajații care își pierd pozițiile pe baza legilor lustratiei să nu își piardă în principiu drepturile financiare acumulate anterior. În cazuri excepționale, în care elita conducătoare a fostului regim și-a acordat drepturi de pensii mai ridicate decât ale populației obișnuite, acestea ar trebui reduse la un nivel obișnuit.

15. Adunarea recomandă ca autoritățile statelor în cauză să verifice că legile, regulamentele și procedurile acestora respectă principiile conținute în această rezoluție, și să le revizuiască dacă este necesar. Aceasta va ajuta la evitarea plângerilor privind aceste proceduri adresate mecanismelor de control ale Consiliului Europei în temeiul Convenției europene a drepturilor omului, procedurilor de monitorizare a Consiliului de Miniștri sau procedura de monitorizare a Adunării potrivit Ordinului nr. 508 (1995) privind onorarea obligațiilor și angajamentelor de către statele membre.

16. În final, cea mai bună garanție a desființării fostelor sisteme totalitare comuniste sunt reformele politice, legale și economice profunde în țările respective, care duc la formarea unei mentalități și culturi politice democratice autentice. Adunarea face, prin urmare, apel la toate democrațiile consolidate să își intensifice ajutorul și asistența către democrațiile emergente din Europa, în particular în privința suportului pentru dezvoltarea societății civile.

Raport. Măsurile de desființare a moștenirii fostelor sisteme totalitare comuniste

Doc. 7568, 3 iunie 1996

Raportor: Dl. Adrian Severin, România, Grupul Socialist

Sumar

Raportul se bazează pe o abordare din două direcții. În primul rând, încearcă să arate de ce este atât de important ca moștenirea fostelor regimuri totalitare comuniste să fie desființată, și cum se poate face aceasta. În al doilea rând, ridică problema obținerii justiției fără violarea drepturilor omului. Raportul schițează soluții la această problemă, inclusiv pașii concreți de urmat pentru a se asigura că legile lustrației și măsurile administrative similare respectă cerințele unui stat de drept, ceea ce sperăm că va fi acceptabil pentru o audiență largă.

Se speră că acest raport va fi o contribuție în sprijinul țărilor Central și Est-europene care se află în acest moment într-un proces unic de tranziție de la foste regimuri totalitare comuniste la democrație, și un ghid pentru țările Vest-europene și Consiliul Europei, despre cum să ajute aceste țări să își depășească cu succes moștenirea totalitară, fără violarea drepturilor omului.

I. Proiectul de rezoluție¹

II. Ghid pentru garantarea faptului că legile lustrației și măsurile administrative similare respectă cerințele unui stat de drept

Pentru a fi compatibile cu statul de drept, legile lustrației trebuie să îndeplinească anumite cerințe. Mai presus de orice, lustrația trebuie să se concentreze pe amenințările la adresa drepturilor fundamentale ale omului și procesului de democratizare; răzbunarea nu trebuie să fie niciodată o țintă a acestor legi, iar utilizarea abuzivă a procesului de lustrație în scopuri politice sau sociale nu trebuie permisă. Scopul lustrației nu este să pedepsească persoanele presupus vinovate — aceasta este sarcina procurorilor, cu ajutorul Codului penal — ci să protejeze nou-apăruta democrație.

a) Lustrația trebuie administrată de o comisie independentă special creată formată din cetățeni eminenți nominalizați de șeful statului și aprobați de parlament;

b) Lustrația trebuie utilizată numai pentru a elimina sau reduce semnificativ amenințarea adusă de subiectul lustrației la adresa creării unei democrații libere și

¹ Adoptată la 27 iunie 1996 (a se vedea mai sus).

viabile prin folosirea de către subiect a poziției sale speciale în scopul violării drepturilor omului sau blocării procesului de democratizare;

c) Lustrația nu trebuie folosită pentru pedepsire, retorsiune sau răzbunare; pedepsirea nu poate fi făcută decât pentru activități ilegale trecute pe baza Codului Penal obișnuit și cu respectarea tuturor procedurilor și garanțiilor unei urmăriri penale;

d) Lustrația trebuie limitată la pozițiile pentru care există motive întemeiate să se creadă că subiectul ar putea reprezenta o amenințare la adresa drepturilor omului și democrației, adică funcții publice neelective care presupun responsabilități semnificative în crearea și executarea politicilor și practicilor guvernului privind securitatea internă, sau funcții publice neelective din care pot fi ordonate sau comise abuzuri ale drepturilor omului, cum ar fi poliția, securitatea sau serviciile de informații, justiția sau procuratura;

e) Lustrația nu se va aplica funcțiilor electivă decât la cererea candidatului la alegeri – votanții au dreptul să aleagă pe cine vor (dreptul la vot poate fi retras doar unui delincent condamnat prin decizia unei curți de justiție – aceasta nu este o lustrație administrativă, ci o măsură a legii penale);

f) Lustrația nu se va aplica pozițiilor în organizații private sau semi-private, deoarece există puține, dacă există, poziții în astfel de organizații cu capacitatea de a submina sau amenința drepturile fundamentale ale omului și procesul democratic;

g) Descalificarea pentru o funcție publică bazată pe lustrație nu trebuie să dureze mai mult de cinci ani, deoarece capacitatea de schimbare pozitivă în atitudinile și obiceiurile unei persoane nu trebuie subestimată; măsurile de lustrație ar trebui să se încheie preferabil nu mai târziu de 31 decembrie 1999, pentru că noul sistem democratic ar trebui să fie consolidat până atunci în toate fostele țări totalitar comuniste;

h) Persoanelor care au ordonat, comis sau ajutat semnificativ în comiterea unor violări importante ale drepturilor omului le poate fi interzis accesul la funcții; acolo unde o organizație a comis violări importante ale drepturilor omului, un membru, angajat sau agent va fi considerat ca luând parte la aceste violări dacă era un înalt funcționar al organizației, cu excepția cazului în care poate arăta că nu a participat la planificarea, dirijarea sau executarea unor astfel de politici, practici sau acte;

i) Nicio persoană nu va fi subiectul lustrației doar datorită asocierii cu, sau activităților pentru o organizație care era legală la momentul asocierii sau activităților (cu excepția cazurilor detaliate la lit. h), sau pentru opinii și credințe personale;

j) Lustrația va fi impusă numai în privința actelor și calității de angajat sau membru din perioada începând cu 1 ianuarie 1980 și până la căderea dictaturii comuniste, pentru că este puțin probabil ca cineva care nu a comis violări ale drepturilor omului în ultimii zece ani să facă asta acum (această limitare nu se aplică, desigur, violărilor drepturilor omului urmărite penal);

k) Lustrația „colaboratorilor de conștiință” este permisă numai în cazul persoanelor care au participat în mod real alături de organizații ale statului (cum ar fi serviciile de informații) în violări importante ale drepturilor omului care au adus prejudicii altora și care au știut sau ar fi trebuit să știe că acțiunile lor vor cauza prejudicii;

l) Lustrația nu va fi impusă asupra unei persoane care avea sub 18 ani în momentul participării la actele relevante, care, voluntar și cu bună credință, a repudiat

sau/și abandonat asocierea, calitatea de membru sau angajat al organizației relevante înainte de tranziția la un regim democratic sau care a acționat sub constrângere;

m) În nicio situație nu poate o persoană să fie lustrată fără să i se ofere în întregime protecția unui proces echitabil, inclusiv, dar nu limitat la dreptul la reprezentare (din oficiu dacă subiectul nu poate plăti), de a confrunta și contesta probele utilizate împotriva sa, de a avea acces la toate probele incriminatorii și dezincriinatorii, de a prezenta propriile probe, de a avea la cerere ședință publică, și dreptul la apel la o curte de justiție independentă.

III. Memorandum explicativ

Sumar

A. Introducere	parag. 1-9
B. Scopul: construirea unei societăți democratice	parag. 10-20
C. Metoda: desființarea sistemelor totalitare comuniste	parag. 21-41
1. Principii	parag. 21-22
2. Justiția penală	parag. 23-27
3. Măsuri administrative	parag. 28-32
4. Consolidare instituțională	parag. 33-38
5. Societatea	parag. 39-41
D. Problema: obținerea justiției fără violarea drepturilor omului	parag. 42-68
1. Ghid	parag. 42-48
2. Albania	parag. 49-56
3. Bulgaria	parag. 57-60
4. Republica Cehă	parag. 61-65
5. Germania	parag. 66-68
E. Posibile contribuții ale democrațiilor consolidate	parag. 69-71
F. Concluzii și recomandări	parag. 72-76

A. Introducere

1. Moțiunea pentru o recomandare privind măsurile de eliminare a comunismului (Doc. 6615) din 7 mai 1992 a fost trimisă Comisiei pentru Afaceri Juridice și Drepturile Omului la 30 iunie 1992 (Referință nr. 1787). Moțiunea cerea examinarea legilor și regulamentelor adoptate într-un număr de țări din Europa centrală și de est sub titulatura generală de măsuri de eliminare a comunismului, pentru a afla dacă unele dintre acestea ar putea încălca prevederile Convenției Europene a Drepturilor Omului.

2. DI Espersen (Danemarca, Grupul Socialist) a redactat un raport către Adunare (Doc. 7209), care a fost trimis înapoi comisiei fără dezbateri, la 3 februarie 1995. Voi scrie raportul meu în contextul raportului anterior și comentariilor referitoare la acesta, dar mă voi baza în principal pe articolele dlui Sandor (Director al Centrului pentru Studii Politice și Analiză Comparativă din București, România) privind întrebarea generală, Prof. Dr. Schuller (Profesor la Universitatea din Konstanz, Germania) privind desființarea trecutului în Germania, și Dr. Cepl (Judecător al

Curții Constituționale din Republica Cehă) privind transformarea minților și sufletelor în estul Europei¹.

3. Voi lua, de asemenea, în seamă audierile comisiei privind măsurile de eliminare a sistemelor totalitare comuniste din 11 decembrie 1995 de la Zurich, cu participarea acestor trei experți. Din literatura care mi-a fost pusă la dispoziție vreau să menționez doar scrierea cea mai remarcabilă, cartea în trei volume *Justiție de Tranziție — Cum tratează democrațiile emergente fostele regimuri*, editată de Neil J. Kritz.

4. Raportul va fi bazat pe o abordare din două direcții. În primul rând, vreau să arăt de ce este atât de important ca moștenirea fostelor regimuri totalitare comuniste să fie desființată, și cum se poate face aceasta. În al doilea rând, intenționez să ridic problema obținerii justiției fără violarea drepturilor omului. Voi schița și soluții la această problemă, care sper să fie acceptabile pentru o audiență largă. Nu intenționez să atac vreă ideologie specifică, fie ea comunistă sau de alt fel; ceea ce atac este totalitarismul. Moștenirea fostelor regimuri totalitare fasciste a fost desființată în acest secol în mai multe țări, inclusiv în Germania, Italia și Spania, dar, deoarece fostele regimuri totalitar comuniste au căzut abia în 1989 sau mai târziu, Europa se confruntă cu această problemă pentru prima dată. Sper ca raportul meu să aducă o contribuție în sprijinul țărilor central și est-europene, care se află în acest moment într-un proces unic de tranziție, dar să fie și un ghid pentru țările vest-europene și Consiliul Europei despre cum să ajute aceste țări să își depășească cu succes moștenirea totalitară, fără violarea drepturilor omului.

5. Acest proces de depășire a moștenirii fostelor sisteme totalitare comuniste, numit și „decomunizare”, poate fi definit ca eliminarea legislației, instituțiilor, metodelor și politicilor de conducere, mentalităților și structurilor de personal (nomenclatura) totalitare. Acesta este un proces foarte complex care nu poate fi realizat într-o singură zi, ci poate dura ani, chiar zeci de ani, pentru a fi implementat în întregime.

6. După cinci ani de „decomunizare” în țările din Europa centrală și de est, a reieșit că un stat de drept, constituțional și liberal, nu este întotdeauna în cea mai bună poziție pentru a-i pedepsi pe vinovați. Aceasta poate duce la o dezamăgire profundă, mai ales printre victimele fostului regim. Pe de altă parte, dispariția cu timpul a imaginilor negative asupra trecutului totalitarist au dus la apariția unei atitudini nostalgice în multe astfel de țări. Oamenii își doresc – și uneori [aleg înapoi în anumite funcții oameni care să reprezinte] „valori”, cum ar fi egalitatea (egalitatea necondițională în locul egalității de șanse), colectivismul, protecționismul paternalist, stabilitatea fără progres (stagnarea), un viitor sigur prestabilit și alte caracteristici ale conformismului, specifice modelului totalitar comunist.

7. Motivul acestei nostalgii pentru trecut, al acestui aparent eșec al tranziției, se poate găsi – printre altele – în inabilitatea guvernelor postcomuniste de a administra așteptările populației. Aceste guverne ar fi trebuit să explice, de exemplu, că democrația nu este un proces ușor, că bogăția nu va fi obținută în mod automat etc.

¹ AS/Jur (1995) 49, AS/Jur (1995) 47 rev., AS/Jur (1995) 45.

Popoarele Europei centrale și de est ar fi suportat mai bine greutatea pe care le-au întâmpinat dacă s-ar fi așteptat la ele.

8. Ca rezultat, în unele foste societăți totalitar comuniste, consensul inițial pentru schimbare este în colaps, iar vechiul sistem devine din nou o alternativă, împotriva căreia trebuie să concureze democrația. Acest lucru nu poate fi drept; mai ales când sunt luate în considerare crimele comise sub fostele regimuri, unele dintre ele la fel de îngrozitoare ca cele comise de naziști în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, trebuie să fie clar că un sistem totalitar comunist nu poate fi o alternativă. Totuși, pe termen lung democratizarea poate fi garantată numai dacă se schimbă și atitudinile, comportamentul și modul de gândire al oamenilor, și nu doar regimul. Pentru aceasta trebuie să luăm atitudine.

9. Cu toate acestea, măsurile de desființare a structurilor totalitar comuniste trebuie aplicate în așa fel încât să fie evitată o fracturare a societății. O astfel de ruptură ar fi posibilă dacă fostele elite politice ar avea motive să se teamă de răzbu-nare sau respingere din partea noii societăți. Ar putea fi periculos să marginalizăm aceste elite, care ar putea atunci să conteste fundamentele democratice ale noului stat. Acelor membri ai fostelor elite dispuși și capabili să se integreze și să susțină noua societate democratică ar trebui să li se dea o șansă reală de a o face.

B. Scopul: construirea unei societăți democratice

10. Partidele comuniste din Europa centrală și de est au distrus statele și struc-turile sociale pre-existente și le-au luat locul, remodelând cele mai importante instituții și schimbând personalul cu unul nou sau reîndoctrinat. Sistemul legal a fost și el remodelat, pentru a acomoda ideologia comunistă și consecințele sale (de exemplu în cazul închisorilor, sau mai bine zis a sistemului gulag).

11. Scopul în 1989 a trebuit să fie astfel – și încă trebuie să fie – restabilirea unui stat de drept civilizată și liberal. Nu trebuie să fie lăsat niciun vid de putere: vechile structuri trebuie eliminate, dar unele noi trebuie să fie construite în locul lor, așa încât să nu existe spațiu pentru fenomenul denumit de dl. Sandor „fantoma comunis-mului”. O posibilă repetare a coșmarului prin care au trecut întregi popoare timp de zeci de ani trebuie evitată. Pericolul care pândește dacă moștenirea fostelor sisteme totalitare comuniste nu este depășită poate fi descris ca oligarhie în loc de democrație, corupție în loc de stat de drept, și crimă organizată în loc de drepturile omului.

12. Acest lucru nu poate fi realizat decât dacă există o schimbare de mentalitate. Nicio structură reziduală a vechiului regim nu trebuie lăsată să supraviețuiască în viața politică, economie sau în comportamentul individual sau colectiv. Entitățile totalitare, cum ar fi organizațiile politice și partidele comuniste sau serviciile secrete, nu trebuie lăstate să se reintegreze în noile societăți pluraliste, atâta timp cât folosesc democrația doar ca un vehicul pentru a accede din nou la putere și nu aduc nicio contribuție la progresul democrației. Altfel „restaurația de catifea” poate deveni o capcană istorică.

13. Scopul trebuie să fie deci crearea și/sau ocrotirea instituțiilor democrației parlamentare la nivel local și național. Alegeri universale, libere, corecte și secrete trebuie ținute pentru accesul în aceste instituții. De fapt, toate nivelurile guvernării și societății trebuie să fie democratizate. În acest cadru, este importantă separarea

tradițională a puterilor între puterea legislativă, executivă și judecătorească. Rolul parlamentului, care este legitimat prin vot popular, este central: acesta trebuie să controleze executivul. Principiile responsabilității și transparenței trebuie introduse în administrație. Dar este important și ca oamenii – electoratului – să li se dea extensiv oportunitatea de a participa activ în politică și în construcția noii societăți democratice.

14. Este de asemenea foarte important ca preeminența statului în fața cetățeanului, una din trăsăturile esențiale ale sistemelor totalitar comuniste, să fie abolită. Este necesară construirea instituțiilor care pot apăra individul în fața statului, de exemplu, curțile administrative (în care deciziile executivului pot fi contestate), Avocatul Poporului pentru drepturile omului, și alte astfel de instituții.

15. În aceeași manieră, este necesară o demilitarizare a statului și a instituțiilor sale. În particular, trupele Ministerului de Interne tipice sistemelor totalitare comuniste trebuie desființate, iar poliția, justiția și administrația închisorilor trebuie să fie demilitarizate. În majoritatea țărilor, eliminarea birocrațiilor totalitare comuniste este și ea vitală. Ea poate fi realizată prin dereglementare și prin descentralizarea administrației.

16. Electoratul, pentru a putea lua decizii informate, trebuie să aibă acces la informație imparțială și factuală. Instituțiile independente ale unei societăți democratice, cum ar fi presa liberă, centrele de cercetare și universitățile autonome, joacă un rol esențial din acest punct de vedere. O mass-media independentă poate fi văzută chiar ca o a patra putere în balanța de puteri care formează un stat de drept.

17. Importanța dezvoltării unui sistem legal și juridic democratic nu poate fi subestimată. Respectul pentru și protejarea drepturilor omului sunt esențiale: în acest context, participarea la instrumentele legale internaționale și integrarea în organizații multilaterale pot ajuta la protejarea procesului de democratizare. Statul de drept trebuie instaurat din interior. În acest caz, un început este adoptarea unor noi constituții democratice. În majoritatea cazurilor, întregul sistem legal și juridic – fost comunist – trebuie reformat; trebuie aprobate și implementate legi noi, mai ales, de exemplu, în domeniul legilor administrative și penale. Independența justiției trebuie să fie garantată.

18. Construirea unei societăți democratice trebuie să meargă în paralel cu construirea unui tip de economie de piață. Vechile structuri ale economiei de comandă trebuie să fie eliminate, permițând competiția liberă. Privatizarea și reforma terenurilor, deseori pe bază de restituție, s-au dovedit relativ de succes în ultimii ani, și ca metodă de pornire a economiei. Din punct de vedere legal, baza pentru astfel de măsuri trebuie creată prin recunoașterea și protecția proprietății, garantarea libertății activităților economice, asocierii și contractului.

19. În ceea ce privește economia, demonopolizarea este de cea mai înaltă importanță. Dacă monopolurile nu sunt eliminate sau sunt lăsate să se reconstruiască, crearea unei oligarhii economice și financiare devine foarte probabilă – o oligarhie care poate fi bazată pe corupție, sau poate fi o sursă de corupție.

20. La nivel psihologic, dar nu mai puțin important, rezolvarea problemei trecutului totalitar comunist implică schimbarea sistemelor de valori: toleranța trebuie încurajată și individul trebuie să primească autonomie ridicată (și să fie învățat s-o

folosească). Oamenii trebuie să învețe să accepte responsabilitatea pentru propriile acțiuni și să pună capăt supunerii oarbe față de organismele superioare. Mai presus de toate, ei trebuie să devină mai activi în toate sferele vieții. Acesta este unul din scopurile principale în depășirea sistemelor totalitar comuniste și în a se asigura că ele nu se vor întoarce niciodată.

C. Metoda: desființarea sistemelor totalitar comuniste

1. Principii

21. Un stat de drept democratic trebuie, în desființarea moștenirii fostelor sisteme totalitare comuniste, să aplice mijloacele procedurale ale unui astfel de stat. Nu poate aplica niciun alt fel de mijloace, deoarece atunci nu ar fi cu nimic mai bun decât regimul totalitar anterior care trebuie desființat. Așa cum am menționat deja în introducere, multe persoane cred că un *Rechtsstaat* democratic (un stat de drept) nu are suficiente mijloace la dispoziția sa pentru a garanta că justiția învinge și cei vinovați sunt pedepsiți. Totuși, deși este de înțeles, această atitudine poate deseori veni mai mult dintr-o dorință de răzbunare decât dintr-o dorință de justiție. Un adevărat *Rechtsstaat* trebuie să respecte drepturile omului și libertățile fundamentale, cum ar fi dreptul la un proces echitabil și dreptul la apărare, și trebuie să le aplice chiar și acelor persoane care, atunci când erau la putere, nu le aplicau ei înșiși.

22. Cred că este important să subliniez în acest context că un stat de drept democratic se poate apăra împotriva renașterii amenințării totalitar comuniste. Vechile structuri totalitare nu sunt mai puternice decât democrațiile incipiente, atâta timp cât aceste democrații sunt mobilizate. Un stat de drept democratic are mijloace vaste la dispoziția sa care nu intră în conflict cu drepturile omului și statul de drept, folosind atât justiția penală, cât și măsurile administrative. Mai jos voi face o prezentare generală a posibilelor măsuri ce pot fi aplicate.

2. Justiția penală

23. Actele penale comise de persoane în timpul regimului totalitar comunist trebuie urmărite penal și pedepsite conform Codului penal obișnuit. Unele persoane susțin „ștergerea cu buretele”, prin emiterea unei amnistii generale, pentru toate delictele comise în timpul fostului regim. Nu sunt de acord cu această abordare: mi se pare foarte nedreaptă față de victimele acestor delictes. În plus, o amnistie generală ar putea chiar destabiliza noua societate, dacă victimele sau familiile lor decid să ia justiția în propriile mâini. Astfel pare clar că delictesle trebuie urmărite penal și pedepsite. Dacă, de exemplu, un fost judecător a permis crime judiciare, sau un gardian de închisoare a torturat un prizonier, aceștia ar trebui dați în judecată și condamnați, dacă sunt găsiți vinovați.

24. Așa cum am arătat, este important să fie aplicat Codul penal obișnuit. Acest lucru este necesar deoarece – într-un stat de drept – adoptarea și aplicarea retroactivă a legilor penale nu este permisă. Acest principiu este inclus și în Convenția Europeană a Drepturilor Omului, în art. 7 parag. 1. Există două probleme principale care apar în conexiune cu această regulă: în primul rând, se poate extinde perioada de prescriere, și în al doilea rând, este această regulă aplicabilă atunci când delictul

comis a fost în realitate în mod clar un delict, chiar dacă nu apărea formal în niciun statut?

25. În ce privește prima întrebare, Curtea Constituțională Germană a decis că o extindere a perioadei de prescriere este doar o chestiune procedurală și nu una substantivă, și deci este posibilă într-un stat de drept. Eu sunt de acord cu această interpretare. În ce privește a doua întrebare, chiar și Convenția Europeană a Drepturilor Omului permite judecarea și pedepsirea oricărei persoane pentru orice act sau omisiune care, la momentul la care au fost comise, nu reprezentau o faptă penală potrivit legislației naționale, atâta timp cât era o faptă penală potrivit principiilor juridice generale recunoscute de națiunile civilizate (art. 7 parag. 2). Comportamente care violau în mod clar drepturile omului sunt astfel pedepsibile, indiferent de existența unor regulamente în sens contrar (care existau, de exemplu, în Republica Democrată Germană).

26. Totuși, rămâne uneori dificil pentru un stat de drept să trateze brutalele execuții în masă și alte crime împotriva umanității care au fost comise în cadrul și în condițiile unui aparat totalitar ca delict obişnuite. În particular, problema actelor făcute la ordin este deseori ridicată. Soluția este ca, în cazurile în care persoana a violat în mod clar drepturile omului, afirmația că a acționat la ordin să nu excludă nici ilegalitatea, nici vinovăția individuală. Soluția a fost aplicată, de exemplu, în Germania, gardienilor care au împuşcat mortal refugiații de la granița RDG.

27. Urmărirea penală a delictelor individuale trebuie să meargă în paralel cu reabilitarea persoanelor condamnate pentru „delicte” care într-o societate civilizată nu constituie fapte penale și a celor care au fost condamnate pe nedrept. Este discutabil dacă fiecare persoană condamnată pe nedrept trebuie să ceară ca pedepsirea sa să fie anulată individual printr-o procedură specială sau dacă anumite tipuri de decizii politic-judiciare ar trebui anulate în bloc. Eu aş opta pentru a doua opțiune, dar acesta este un subiect deschis dezbaterii. Ar trebui oferite de asemenea compensații materiale acestor victime ale justiției totalitare, și ele nu ar trebui să fie (mult) mai mici decât compensațiile acordate în prezent celor condamnați pe nedrept pentru delicte obişnuite.

3. Măsuri administrative

28. Dezbaterea principală privind măsurile de desființare a sistemelor totalitar comuniste are loc în jurul admisibilității măsurilor administrative. De exemplu, în zona americană după Al Doilea Război Mondial, foștii naziști au fost în mod obișnuit excluși din profesiunile lor sau dreptul lor de vot a fost retras. Multe țări central și est-europene au fost tentate să aplice măsuri administrative similare. Totuși, multe țări au crezut că ar fi contrar spiritului statului de drept, constituțional, să refuze foștilor membri ai partidului comunist dreptul de a vota sau candida, sau de a ocupa o poziție publică electivă.

29. Mai curând, majoritatea țărilor au optat pentru un tip de lustrație. Scopul lustrației este să excludă persoane de la exercitarea puterii guvernamentale dacă nu se poate avea încredere că o vor exercita potrivit principiilor democratice, deoarece nu au arătat că sunt dedicați lor sau cred în ele și nu sunt interesați sau motivați să facă tranziția la ele acum. Astfel lustrația este menită să creeze un spațiu de respiro pentru

democrație, unde să își poată pune rădăcinile fără riscul ca persoane în poziții înalte de putere să încerce să o submineze. Totuși, lustrăția nu este creată pentru a se ocupa de criminali (persoane care au violat în mod clar drepturile omului sub fostul regim) – aceste persoane trebuie tratate potrivit legilor și procedurilor penale – și nici pentru spectatori inactivi – cărora li se acordă prezumția de nevinovăție până când le este dovedită vinovăția și trebuie să aibă o șansă reală de a participa la noul regim democratic.

30. Lustrăția încă ridică multe probleme sensibile, care vor fi discutate în capitolul următor. În general, se poate spune că lustrăția este compatibilă cu un stat de drept democratic doar în măsura în care câteva criterii sunt respectate: în primul rând, vinovăția, fiind individuală, și nu colectivă, trebuie dovedită individual – ceea ce evidențiază necesitatea aplicării individuale, și nu colective, a legilor lustrăției. În al doilea rând, dreptul la apărare, prezumția de nevinovăție, și posibilitatea unei revizuirii judiciare adecvate a deciziei trebuie garantate (un ghid mai elocvent este **detaliat** în parag. 46).

31. În acest context ar trebui adăugat că, deși legile penale nu pot fi adoptate sau aplicate retroactiv, există posibilitatea adoptării și aplicării retroactive a regulamentelor adăugate măsurilor administrative, atâta timp cât nu impun un dezavantaj disproporționat. S-a dovedit în general acceptabil, de exemplu, ca persoanelor care au deținut posturi importante în partidul la conducere și aparatul său represiv sau a căror participare în acte de represiune este dovedită, să le fie interzis accesul la funcții publice (deși nu trebuie automat excluși de la primirea pensiei).

32. O altă posibilitate pentru ca parlamentul sau guvernul să devină active în acest domeniu este prin adoptarea unei declarații de condamnare a crimelor fostului regim. Astfel poate fi combătută o parte din nostalgia pentru trecutul comunist care se strecoară în anumite țări, făcând crimele comuniștilor foarte clare pentru toți. Crearea unei comisii de investigare a istoriei dictaturii comuniste (ca în cazul Parlamentului German) poate fi și ea benefică.

4. Consolidare instituțională

33. Parlamentul este probabil cea mai importantă instituție într-o societate post-comunistă. Bazat pe vot popular, parlamentul reprezintă poporul, și are rolul foarte important de a controla executivul. Principalul instrument al parlamentului în această privință este bugetul. Din acest motiv este foarte important ca procedurile bugetare să fie cât mai transparente.

34. La nivelul consolidării instituționale, cuvântul-cheie este descentralizarea. Sistemele totalitare comuniste au fost în mod necesar extrem de centralizate. Aceasta nu înseamnă că statele centralizate sunt neapărat totalitare sau comuniste (Franța este un foarte bun contra-exemplu), dar în general se poate spune că o structură mai descentralizată dă mai multă putere oamenilor și poate fi un bastion împotriva întoarcerii comuniștilor totalitari la putere.

35. În acest context, susținerea inițiativelor civice la nivel local și organizațiilor non-guvernamentale poate ajuta la descentralizarea „minților și sufletelor” în Europa centrală și de est, pentru a folosi metafora Dr. Cepl. Exprimarea independentă a identității culturale și etnice poate promova tranziția de la protecția-marionetă speci-

fică sistemului comunist (cu menținerea dependenței și subordonării față de forțele politice care le este caracteristică) la protecția socială stimulativă, care susține adaptarea activă la tranziție și dezvoltarea autonomiei indivizilor și comunităților.

36. Ar trebui încercată și o reformă pe termen lung a sistemului educațional. Sistemele educaționale comuniste erau bazate pe învățarea mecanică a informației de către copii; datele erau deseori manipulate pentru a se potrivi cu ideologia conducătoare. O reformă a sistemului educațional ar trebui astfel să încurajeze copiii să gândească mai mult pentru ei înșiși, și să dezvolte abilitățile de evaluare critică a informației.

37. Aparatul represiv a fost central rămânerii la putere a regimurilor totalitar comuniste. De aceea restructurarea serviciilor secrete trebuie să fie o foarte importantă prioritate. Serviciile secrete trebuie integrate în structurile statului ca instituții democratice, responsabile cu menținerea securității naționale și nu cu spionarea populației și credințelor și comportamentelor acesteia. Această instituție ar trebui controlată complet, în mod regulat – preferabil de către Parlament. Controlul ar trebui să privească cel puțin bugetul serviciilor secrete.

38. Unele țări au deschis dosarele serviciilor secrete examinării publice. Cel mai bun exemplu este poate Germania, unde a fost creat un oficiu în acest scop. Persoanele afectate își pot examina dosarele, dacă o doresc. În aceste condiții este dificil să folosești zvonuri privind o posibilă colaborare cu serviciile secrete împotriva opozițiilor politici în campaniile electorale, de exemplu, ceea ce contribuie la stabilitatea societății democratice nou apărute.

5. Societatea

39. La nivelul întregii societăți, consolidarea sistemului de protecție socială poate fi un garant strategic în asigurarea susținerii civice a procesului de democratizare. Renașterea clasei de mijloc, a inițiativei private și a antreprenoriatului ar trebui susținute, pentru ca virtuțile și talentele caracteristice erei totalitare comuniste, cum ar fi disciplina și obediența (care nu favorizează schimbarea și nici nu sunt adaptate unui sistem de piață liberă democratic) să fie înlocuite încetul cu încetul.

40. Este, de asemenea, importantă susținerea unui sistem de valori centrat pe principii democratice, cum ar fi toleranța, drepturile omului și statul de drept. Aceasta este poate cea mai mare provocare, deoarece nu pot fi – și nu trebuie să fie – spălate pe creier generații întregi de ideologia și sistemul de valori totalitar comuniste. Dar atunci când oamenii învață să gândească pentru ei înșiși, ar putea încetul cu încetul să se descătușeze de ideologia comunistă din proprie inițiativă.

41. În această privință este vital ca oamenii să dezvolte un respect pentru diversitate. Majoritatea nu poate deci conduce necontrolată: politicile sale trebuie să fie bazate și pe protecția diverselor minorități (naționale, lingvistice, sexuale și sociale).

D. Problema: obținerea justiției fără violarea drepturilor omului

1. Ghid

42. Acest capitol va aborda ceea ce eu numesc legile de „decomunizare” sau lustrație. Aceste legi își propun să desființeze sistemul totalitar comunist prin ținerea

la distanță, într-o formă sau alta, a foștilor săi susținători de poziții de influență, folosind măsuri administrative (vreau să subliniez aici că nu mă voi ocupa de prevederile legii penale în acest context – cum am arătat în capitolul C.2, sunt în favoarea unei atitudini ferme față de criminali și violatori ai drepturilor omului, care trebuie urmăriți penal în concordanță cu prevederile Codului Penal obișnuit). Multe organizații de drepturile omului și-au exprimat îngrijorarea privind legile lustrației, din cauza caracterului lor deseori colectiv, contradicției cu prezumția de nevinovăție și efectului lor retroactiv. Niveluri variate de vinovăție, cum ar fi circumstanțele atenuante, deseori nu sunt nici ele luate în calcul, astfel încât foștii agenți ai serviciilor secrete sunt tratați la fel de sever precum cei care au fost forțați să colaboreze cu, sau să informeze poliția secretă.

43. Majoritatea oamenilor ar fi de acord că cei care au comis infracțiuni sau abuzuri ale drepturilor omului sub regimuri totalitare nu trebuie lăsați să ocupe în continuare poziții de putere de unde pot submina dificila și delicata tranziție la democrație. Totuși, infractorii nu sunt singurele persoane implicate: mulți oameni au fost alături de regim doar pentru că nu au avut curajul să i se împotrivescă, și astfel să piardă orice șansă de a avea o carieră de succes și o viață normală. Și cine poate arunca prima piatră? Așa cum a spus Vaclav Havel în discursul său de Anul Nou din 1 ianuarie 1990, „Noi toți suntem responsabili, fiecare într-un grad diferit, pentru ținerea în funcțiune a mașinii totalitare. Niciunul dintre noi nu a fost doar o victimă a sa, pentru că noi toți am ajutat împreună la crearea ei”.

44. Dar ce grad de complicitate cu fostul regim ar trebui să oprească persoanele de la a ocupa poziții de responsabilitate în noua societate democratică? Dacă doar apartenența la un partid sau o organizație, sau la aparatul administrativ al vechiului regim, este suficientă pentru descalificarea unei persoane, nu este aceasta o formă de pedeapsă colectivă și vină prin asociere incompatibilă cu principiile „*Rechtsstaat*”-ului și cu drepturile omului? Legile lustrației, mai ales, sunt în pericol de a fi uzurpate în scopul câștigării de lupte politice sau al răzbunării, producând o vânătoare de vrăjitoare împotriva oponentilor politici, de stânga sau nu, ai guvernului actual. Pentru că nu este posibil sau realist să acționezi împotriva unui număr mai mare de oameni, se poate întâmpla de asemenea ca unele persoane să fie penalizate în timp ce altele, la fel de vinovate, să fie lăsate în pace. Acuratețea dosarelor serviciilor secrete, pe care se bazează multe astfel de legi, a fost și ea pusă în discuție¹.

45. Din alt punct de vedere, epurarea fostelor elite ale unei țări comuniste poate costa aceste țări o proporție ridicată din talentul administrativ, managerial și științific limitat pe care îl au, și pe care își permit cu greu să îl piardă. Într-un raport recent emis de Programul pentru Știință și Drepturile Omului al Asociației Americane pentru Avansarea Științei², a fost evidențiat efectul lustrației asupra comunităților

¹ Experiența Republicii Cehe arată, de exemplu, că ofițerii serviciilor de informații câștigau uneori prime prin introducerea de nume false în dosar, atribuirea informației provenite de la o persoană la trei sau patru surse, sau prin continuarea înregistrării persoanelor ca fiind „candidați pentru colaborare”, chiar și după ce aceștia refuzaseră să lucreze cu serviciile secrete.

² *M.H. Sklar, K. Kanev, Decommunization: A new threat to scientific and academic freedom in Central and Eastern Europe, Washington D.C., September 1995.*

științifice și academice din Bulgaria, Republica Cehă și Germania. Deși autorii raportului subliniază faptul că țintele concedierilor își obținuseră în multe cazuri pozițiile prin favoritism politic, astfel încât concedierea lor a dus la deschiderea unor locuri și oportunități pentru cei mai bine calificați profesional care poate fuseseră tratați nedrept în trecut, ei subliniază pericolul pe care l-a reprezentat lustrația pentru abilitatea comunităților științifice și academice de a opera independent¹, și pentru libertatea științifică în general. Raportul a criticat și maniera în care mulți oameni de știință presupuși „pătați” au fost tratați, în multe cazuri în lipsa protecției dreptului la un proces echitabil, astfel reproducându-se multe dintre caracteristicile represive utilizate în mod obișnuit de chiar regimul totalitar.

46. Pentru a fi compatibile cu un stat de drept, legile lustrației trebuie să îndeplinească anumite condiții. În primul rând, lustrația trebuie să se concentreze pe pericolele la adresa drepturilor fundamentale ale omului și procesului de democratizare; răzbunarea nu trebuie să fie niciodată un țel al acestor legi și nu trebuie permisă nici uzurparea politică sau socială a procesului de lustrație. Scopul lustrației nu este să pedepsească persoanele presupus vinovate – aceasta este sarcina procurorilor cu sprijinul legii penale – ci să protejeze democrația incipientă. Herman Schwartz a definit câteva principii ale lustrației² și pe cele mai importante dintre acestea mă voi baza în mare parte în acest studiu pentru a dezvolta un etalon de măsurare a legilor și regulamentelor existente:

a) lustrația trebuie administrată de o comisie independentă, special creată, formată din cetățeni eminenți, nominalizați de șeful statului și aprobați de parlament;

b) lustrația poate fi folosită doar pentru a elimina sau reduce semnificativ amenințarea reprezentată de subiectul lustrației la adresa creării unei democrații libere, viabile, prin utilizarea de către subiect a poziției sale particulare pentru a se implica în violări ale drepturilor omului sau a bloca procesul de democratizare;

c) lustrația nu poate fi folosită pentru pedepsire sau răzbunare; pedepsele pot fi impuse doar pentru activități infracționale trecute, pe baza Codului Penal și în acord cu toate procedurile și garanțiile urmării penale;

d) lustrația trebuie să fie limitată la poziții din care există motive întemeiate să se presupună că subiectul ar putea să reprezinte un pericol semnificativ la adresa drepturilor omului sau a democrației, adică poziții publice neelective cu responsabilități semnificative în crearea sau executarea politicilor și practicilor guvernamentale privind securitatea internă, sau poziții publice neelective din care pot fi ordonate și/sau comise abuzuri asupra drepturilor omului, cum ar fi serviciile de siguranță publică, de securitate și informații, sistemul judiciar și procuratura;

e) lustrația nu se va aplica pozițiilor electivă, decât la cererea candidatului – votanții au dreptul să aleagă pe oricine își doresc (dreptul la vot poate fi retras doar

¹ Potrivit acestui raport, 3.000 de oameni de știință și profesori universitari bulgari (cam 10% din total) au fost excluși de la participarea la orice activități de creare de politici timp de cinci ani [...]. În Germania, 50.000 de profesori au fost concediați, și o mare parte (până la 25%) din profesorii universitari; în Republica Cehă, rata oficială de concediere a oamenilor de știință și profesorilor a ajuns doar la 5,6% [...].

² H. Schwartz, *Lustration in Eastern Europe*, Parker School of East European Law, vol. 1, no. 2 (1994), pp. 141-171.

unui condamnat în urma deciziei unui tribunal – aceasta nu este o lustrăție administrativă, ci o măsură a legii penale);

f) lustrăția nu se va aplica pozițiilor în organizațiile private sau semi-private, deoarece sunt puține poziții în astfel de organizații cu capacitatea de a submina sau amenința drepturile fundamentale ale omului și procesul democratic (lustrăția nu este un instrument în lupta împotriva oligarhiei în astfel de structuri);

g) descalificarea din poziții electivă produsă în urma aplicării legilor lustrăției nu trebuie să dureze mai mult de cinci ani, deoarece capacitatea de schimbare pozitivă în atitudinea și obișnuințele unei persoane nu trebuie să fie subestimată (chiar și infractorii condamnați primesc șansa de eliberare timpurie pentru bună purtare, așa că o persoană care nu a comis nicio infracțiune ar trebui să primească cel puțin aceeași șansă); este preferabil ca măsurile de lustrăție să se încheie cel târziu la 31 decembrie 1999, pentru că noul sistem democratic ar trebui să fie deja consolidat până în acel moment în toate fostele țări totalitar comuniste;

h) persoanelor care au ordonat, comis, sau ajutat semnificativ la violarea drepturilor omului le poate fi interzis accesul la poziții publice; atunci când o organizație a comis violări serioase ale drepturilor omului, se poate considera că un membru, angajat sau agent, a luat parte la aceste violări dacă a fost un înalt oficial al organizației; se va excepta cazul în care subiectul poate dovedi că nu a participat la planificarea, organizarea sau executarea acestor politici, practici sau acte;

i) nicio persoană nu va fi subiect al legilor lustrăției doar din cauza asocierii sale cu activitățile în slujba oricărei organizații care era legală la momentul acestor asocieri sau activități (cu excepția situațiilor descrise mai sus la lit. *h*), sau pentru opinii sau credințe personale;

j) lustrăția va fi impusă doar în privința actelor, angajării sau apartenenței în perioada dintre 1 ianuarie 1980 până la căderea dictaturii comuniste, pentru că este puțin probabil ca cineva care nu a comis violări ale drepturilor omului în ultimii zece ani să o facă în prezent¹ (această limită de timp nu se aplică, desigur, violărilor drepturilor omului urmărite penal);

k) lustrăția „colaboratorilor de conștiință” este permisibilă numai în privința persoanelor care au participat în mod real alături de părți ale administrației (cum ar fi serviciile de informații) la violări importante ale drepturilor omului care au făcut rău altora și care știau sau ar fi trebuit să știe că vor cauza rău prin comportamentul lor (aceasta nu se aplică, de exemplu, persoanelor care au încercat în mod deliberat să inducă în eroare serviciile de securitate, în timp ce pretindeau că, de fapt, cooperează);

l) lustrăția nu va fi impusă unei persoane cu vârsta sub 18 ani la momentul în care a comis actele relevante, a repudiat și/sau abandonat voluntar și cu bună credință apartenența, angajarea sau acțiunile în cadrul organizației relevante, înaintea tranziției la un regim democratic, sau care a acționat sub constrângere;

¹ Într-adevăr, unii dintre cei care comiseseră astfel de violări, cu mulți ani în urmă, au repudiat între timp astfel de acte și credințele de la baza lor, și au avut de suferit în urma acestor repudieri.

m) în niciun caz o persoană nu poate fi subiect al legilor lustrației fără să aibă întreaga protecție a unui proces echitabil, inclusiv, dar nu numai, dreptul la un avocat (din oficiu, dacă subiectul nu își permite să plătească unul), să confrunte și conteste probele împotriva sa, să aibă acces la toate probele incriminatorii și dezincriminatorii existente, să-și prezinte propriile probe, să aibă o audiere publică, dacă o cere, și dreptul la apel la un tribunal independent.

47. Problema drepturilor bănești este una foarte complicată. În principiu, retragerea drepturilor bănești, cum ar fi pensiile, poate fi clasificată ca pedeapsă și, de aceea, nu ar fi admisibilă. Totuși, sunt cazuri în care elita conducătoare din fostele țări totalitar comuniste și-a acordat pensii mult mai ridicate decât cele ale populației obișnuite, de exemplu în Germania de Est uneori de două sau de trei ori mai mari decât suma normală. În aceste cazuri, pare justificat ca pensiile fostei „nomenclaturi” să fie reduse la un nivel obișnuit. Totuși, angajații care au obținut drepturi și care sunt concediați din funcțiile lor în urma aplicării legilor de decomunizare nu ar trebui să-și piardă în totalitate drepturile bănești.

48. În continuare intenționez să prezint câteva studii de caz ale unor legi de „decomunizare” adoptate în diverse țări, luând ca exemple Albania, Bulgaria, Republica Cehă și Germania (în ordine alfabetică)¹. Voi analiza sfera lor de aplicare (limitată la persoanele angajate la stat, de exemplu în administrația de stat, candidații la alegerile pentru parlament sau jurnaliștii), definiția și tratamentul colaboratorilor, compoziția și caracterul organului de decizie (o comisie, și/sau tribunal), și tratamentul drepturilor bănești (acordarea sau retragerea drepturilor la pensie, de exemplu). Voi face, de asemenea, o analiză clară a măsurii în care aceste legi sunt compatibile cu principiile unui stat de drept democratic, bazându-mă pe principiile generale enunțate în cele două capitole anterioare, principii cu care – în calitate de membri ai Consiliului Europei – sper să fim toți de acord.

2. Albania

49. În ultimele câteva luni, două legi care pot fi considerate „legi de decomunizare” au fost adoptate și au intrat în vigoare în Albania: Legea privind genocidul și crimele împotriva populației comise în Albania în timpul regimului comunist din motive politice, ideologice și religioase (din 22 septembrie 1995) și Legea privind verificarea personalităților publice și altor persoane legate de protecția statului democratic (din 30 noiembrie 1995). Mă voi baza [cu preponderență] pe observațiile raportorilor privind onorarea obligațiilor și angajamentelor Albaniei, dl Columberg, Lord Finsberg și dl Ruffy², în evaluarea acestor legi.

50. Legile albaneze ale decomunizării, care se spune că sunt modelate după legea cehă (dar nu după legea cehă aplicabilă în acest moment, care ia în considerare amendamentele Curții Constituționale Cehoslovace), afirmă că persoanele care candidează la funcții înalte – Președintele Republicii, parlamentarii, membrii guvernului,

¹ Alte foste țări totalitar comuniste au adoptat – sau intenționează să adopte – modalități similare, dar legile și regulamentele din aceste patru țări pot fi privite ca cele mai cuprinzătoare și mai rigurose implementate, motiv pentru care le-am ales ca exemplu.

² AS/Jur (1996) 10, pp. 10-13.

administratorii de nivel înalt, judecătorii, procurorii, ofițerii poliției judiciare, polițiștii cu grad înalt, ofițerii armatei, directorii și editorii radioului și ai televiziunii albaneze, persoanele care au funcții de conducere în instituțiile financiare și de asigurări ale statului, cât și în bănci de stat, rectorii și directorii universităților și școlilor universitare etc. – nu au dreptul să fi deținut anumite funcții în perioada 28 noiembrie 1944–31 martie 1991. O prevedere care includea jurnaliștii și angajații cu funcții înalte în presa scrisă având un tiraj de peste 3.000 de exemplare a fost eliminată de Curtea Constituțională la 31 ianuarie 1996.

51. Aceste funcții sunt, printre altele, cele de membri și candidați la Biroul Politic, secretari și membri ai Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Albanез din județe și alte funcții echivalente precum cele de miniștri, deputați ai Adunării Populare, membri ai Consiliului Prezidențial, președinți ai curților supreme, procurori generali și angajați ai serviciilor de securitate a statului. Persoanele înregistrate în dosarele Securității Statului ca fiind colaboratori (informatori, denunțatori, agenți, proprietari de apartamente care permiteau utilizarea acestora de către serviciile secrete, martori în procese politice) sunt și acestea neeligibile pentru funcții înalte. Legile urmează să rămână în vigoare până la 31 decembrie 2001.

52. Mai multe partide albaneze de opoziție, cât și jurnaliști albanezi și organizații nonguvernamentale internaționale, au criticat legile decomunizării. Critica cea mai importantă și repetată se referă la faptul că legile albaneze prejudiciază accesul candidaților la funcții din parlament. Aceasta nu este doar o posibilă violare a unui drept garantat de constituția Albaniei – dreptul de a fi ales, care nu poate fi retras decât persoanelor cu dizabilități mintale și condamnaților din închisori, dar este și o măsură posibil incompatibilă cu statul de drept din motive similare.

53. Compoziția și caracterul comisiei care verifică dacă un candidat la alegeri este „pătat”, și astfel dacă poate candida sau nu, au fost și ele subiect de critică. Se sugerează că, deoarece majoritatea membrilor săi sunt numiți de diferite ministere, comisia este în întregime în mâinile guvernului actual. Președintele comisiei a fost numit de parlament (cu voturile partidelor aflate la guvernare și a celor din opoziție), ceea ce reprezintă un semnal pozitiv. Totuși, vicepreședintele și un membru al comisiei au fost apoi numiți de către Consiliul Miniștrilor (guvernul), și câte un membru de către Ministerul Justiției, Ministerul de Interne, Ministerul Apărării și Serviciul Național de Informații (serviciul secret). Neutralitatea comisiei pare astfel departe de a fi garantată.

54. Competențele comisiei, care o fac echivalentă cu un tribunal, au fost și ele sever criticate. Comisia are dreptul să investigheze și să interogheze persoane, și în cazul refuzului de a depune mărturie sau al mărturiei mincinoase, persoanele răspund penal conform prevederilor Codului Penal. Președintele Parlamentului Albanез, dl Arbnoiri, a arătat că, totuși, comisia ca organism administrativ nu poate ea însăși să decidă în privința acestor interdicții, ci trebuie să ceară unui tribunal să impună astfel de sancțiuni (ceea ce, aparent, nu s-a întâmplat încă). Cu toate acestea, acestor drepturi ale comisiei nu le corespund drepturi echivalente ale acuzaților, cum ar fi dreptul de a fi audiat, dreptul de a-și consulta dosarul sau dreptul de a fi apărat de un avocat. O prevedere similară inclusă inițial în legea cehoslovacă a lustrației a fost eliminată de Curtea Constituțională (a se vedea parag. 62).

55. Posibilitatea de a face apel la Curtea de Casație limitează parțial puterea comisiei. Dl Arbnori a asigurat Comisia pentru Afaceri Juridice și Drepturile Omului că niciun candidat nu va fi oprit de la a participa la alegeri până la primirea verdictului Curții de Casație, atâta timp cât candidatul a introdus un apel la această curte.

56. Pentru a deveni compatibilă cu principiile statului de drept democratic, legea albaneză ar trebui schimbată în câteva privințe, respectând indicațiile date în parag. 46. Le voi menționa aici doar pe cele mai importante:

a) sfera de acțiune: aplicarea legii ar trebui limitată la persoanele angajate la stat în funcții sensibile din care ar putea viola drepturile omului, de exemplu în administrația de stat, armată, serviciile de securitate; nu ar trebui să afecteze candidații la alegerile pentru parlament; ar trebui limitată la acțiuni, statutul de angajat sau membru [al organizațiilor enumerate] între 1 ianuarie 1980 și până la colapsul regimului totalitar;

b) metoda: posibilitatea unor dosare inexacte sau false ar trebui luată în considerare în procesul de lustrare al „colaboratorilor de conștiință”; posibilitatea ca persoanele să fi acționat sub constrângere ar trebui luată în considerare;

c) comisia: compoziția comisiei ar trebui schimbată ca să excludă orice posibilitate de părtinire (adică trebuie evitate relațiile apropiate dintre comisie și guvern, opoziție sau partidele politice).

3. Bulgaria

57. Parlamentul bulgar a adoptat o lege a lustrației la 9 decembrie 1992, numită „Cerințe Adiționale pentru Organizații Științifice și Înalta Comisie de Certificare”. Această așa-numită lege „Panev” (numită după autorul său) privind introducerea temporară a unor cerințe suplimentare pentru membrii organizațiilor executive ale instituțiilor științifice și ale Înaltei Comisii de Certificare, a fost declarată constituțională de către Curtea Constituțională la 11 februarie 1993, spre deosebire de două alte legi bulgare (una privind instituțiile bancare și cealaltă care afectează pensionarii), care au fost declarate neconstituționale de către Curtea Constituțională. Legea a devenit nevalidă din 3 aprilie 1995 în urma unei decizii a parlamentului de a o abroga, dar o voi menționa oricum spre exemplificare.

58. Potrivit legii „Panev”, toți membrii în (sau candidații la alegeri pentru) organele de conducere ale universităților și institutelor de cercetare, cât și ale Înaltei Comisii de Certificare (o organizație academică centrală cu rolul, printre altele, de a examina și aproba acordarea titlurilor academice și științifice), trebuiau să prezinte declarații scrise care certifică satisfacerea noii cerințe impuse de lege – că nu au fost membri ai „nomenclurii” comuniste (de exemplu, foști funcționari ai Partidului Comunist Bulgar de nivel înalt sau mediu, angajați sau informatori ai serviciilor secrete, sau lectori de materii „ideologice”). Refuzul de a semna o astfel de declarație a fost considerat ca echivalent cu o recunoaștere a faptului că persoana respectivă nu îndeplinește această cerință. Cerințele trebuiau să fie aplicate pentru o perioadă de cinci ani din ziua din care legea intra în vigoare.

59. Problema principală a legii „Panev” era că nu oferea posibilitatea examinării cazurilor individuale de către un organism independent și nici nu permitea controlul

judiciar. Pare probabil că anumite drepturi fundamentale au fost violate de către lege, în special dreptul la un proces echitabil și dreptul de a fi audiat. Legea a fost criticată din acest punct de vedere în raportul anual din 1993 al Departamentului de Stat american privind situația mondială a drepturilor omului și raportul anual din 1993 al Federației Internaționale Helsinki pentru Drepturile Omului.

60. Deoarece aria de acoperire a legii era relativ limitată, se spune că implementarea sa nu a afectat decât aproximativ 3.000 de persoane, și niciuna dintre acestea nu a fost concediată din postul de profesor. Consecința principală a fost că noi organisme de conducere academice au fost alese ca urmare a noilor prevederi legale în vigoare. În ciuda violărilor dreptului la un proces echitabil de către legea „Panev”, aceasta poate fi clasificată ca un exemplu relativ moderat, pentru că a afectat doar un grup mic de persoane – oameni de știință – iar consecințele sale nu au fost grave (spre deosebire de Albania, Republica Cehă sau Germania, persoanele lustrate nu au fost concediate). Totuși, pentru a respecta sugestiile stabilite în parag. 46, legea ar fi trebuit modificată în așa fel încât:

a) să creeze o comisie independentă care să supravegheze implementarea legilor lustrației;

b) să includă protecția completă a dreptului la un proces echitabil, inclusiv dreptul de apel la un tribunal.

4. Republica Cehă

61. Una dintre măsurile cu cele mai vaste consecințe, și modelul pentru multe inițiative în alte țări, este legea cehoslovacă a lustrației care este acum – cu amendamentele adăugate de Curtea Constituțională Cehoslovacă – aplicabilă în Republicile Cehă și Slovacă¹. Legea a fost adoptată în octombrie 1991 de către Adunarea Națională Cehoslovacă și urma să fie valabilă până la 31 decembrie 1996, dar a fost recent prelungită până la 31 decembrie 2000, în Republica Cehă.

62. Aria de aplicație a legii cehe este destul de largă, dar mai limitată decât cea albaneză. Legea cehă se aplică persoanelor angajate de către stat în poziții înalte, de exemplu în administrația de stat, armată, televiziunea și agenția de presă de stat, și întreprinderile de stat; nu afectează nici candidații la alegeri pentru parlament, nici jurnaliștii, nici managerii firmelor private. Persoanelor care au ocupat anumite poziții în stat sau în Partidul Comunist, sau care au fost membri ai Securității sau Miliției Populare (printre alte categorii), le este interzis accesul la posturile mai sus menționate. Inițial, legea cehoslovacă includea „colaboratorii de conștiință” ai Securității în categoria persoanelor cu interdicție, dar Curtea Constituțională Cehoslovacă a declarat neconstituțională această prevedere la 26 noiembrie 1992, datorită dificultăților în demonstrarea fără dubii că o persoană a fost colaborator de conștiință al Serviciilor de Securitate (din cauza inexactității dosarelor Poliției Secrete)².

¹ Încă de la început, legea lustrației nu a fost aplicată aproape deloc în partea slovacă a Federației Cehoslovace, iar acest tipar nu s-a schimbat după „divorțul” de catifea dintre cele două țări.

² Această prevedere a făcut mult rău între timp, deoarece în perioadă dinaintea alegerilor parlamentare din iunie 1992, anumite ziare au publicat ilegal liste conținând între 140.000 și

63. Curtea Constituțională Cehoslovacă a declarat, de asemenea, neconstituționale toate articolele legii lustrației care creau o comisie specială care ar fi trebuit să investigheze afirmații. Ministerul de Interne – responsabil de emiterea „certificatelor de acces” – a certificat în mod greșit persoane drept „colaboratori de conștiință” ai Securității. Curtea a afirmat că o astfel de comisie nu ar fi un organism independent și nu ar putea avea nici competențe juridice, deschizând astfel posibilitatea corecțiilor în sistemul judiciar obișnuit¹. Curtea Constituțională a atras atenția în particular asupra faptului că, „deoarece comisia este un organism administrativ, prevederile Codului de Procedură Penală [...] nu se pot aplica procedurilor [penale] și nu poate combina aceste proceduri cu consecințe ale legii penale [...]”².

64. Organizația Internațională a Muncii (ILO) a criticat sever legea, în decizia sa din 28 februarie 1992. A afirmat că legea lustrației a divagat de la intenția sa inițială de îndepărtare din instituțiile publice a persoanelor care au participat la reprimarea drepturilor omului, [favorizând în schimb excluderea unor persoane din serviciul public din cauza] opiniilor lor politice și ideologice. Reacția la succesul experienței cu lustrația a fost și ea la fel de amestecată: în timp ce un ziar ceh important, *LidoveNoviny*, a numit legea lustrației „un exemplu strălucit de incompetență legală” a cărui aplicare a fost „complet dependentă de (...) arbitrarul instituțiilor individuale”, bazându-se pe dosare inexacte, în aprilie 1993, Dr. Cepl, Judecător al Curții Constituționale Cehe, a apărut activitatea comisiei din decembrie 1995.

65. În general, legea cehă a lustrației pare să îndeplinească condițiile conturate în parag. 46, cu excepția faptului că legea ar trebui să fie modificată în așa fel încât:

a) să limiteze lustrația la acte emise sau la persoane care au avut statutul de angajat sau membru, care au avut loc între 1 ianuarie 1980 și 31 decembrie 1989;

b) să se încheie la 31 decembrie 1999 (de fapt, descalificarea bazată pe lustrație nu ar trebui să dureze mai mult de cinci ani, limită ce ar putea fi atinsă în Republica Cehă înainte de această dată, în cazul anumitor persoane lustrate între 1991 și 1994).

5. Germania

66. Măsurile de lustrație din Germania s-au bazat pe tratatul de unificare dintre Republica Democratică Germană (RDG) și Republica Federală. Tratatul stabilea că funcționarii publici din RDG pot fi categorizați ca neeligibili pentru a fi funcționari publici ai Germaniei unite, dacă au violat principiile drepturilor omului și statului de drept sau au lucrat pentru Ministerul Securității de Stat *Stasi*, și dacă – din acest motiv – continuarea muncii lor în pozițiile actuale pare de neconceput³. Pe această

160.000 de nume ale unor presupuși foști „colaboratori”. Multe dintre liste s-au dovedit inexacte sau pur și simplu false, dar au fost folosite, cu toate acestea, pentru a concedia și a stigmatiza oameni, chiar și în organizații private, în cazul cărora legea lustrației nu se aplică.

¹ Curtea de primă instanță în aceste cazuri este curtea regională, și nu cea districtuală.

² Decizia Curții Constituționale a Republicii Federale Cehe și Slovace privind Legea de Screening din 26 noiembrie 1992, republicată în Neil J. Kritz, *Transitional Justice*, vol. III, p. 364.

³ Ministerul de Interne federal german, care a verificat acuratețea informației mele – lucru pentru care sunt foarte recunoscător – a subliniat în acest context că simplu fapt de a fi lucrat

bază, au fost trimise chestionare tuturor angajaților statului din fosta RDG; în ele, apăreau mai multe întrebări privind apartenența la partide politice sau organizații sociale de masă, sau ordine și decorații primite din partea RDG. Pe baza acestor chestionare, o proporție ridicată mai ales dintre profesori a fost concediată (potrivit surselor până la 50.000), deși au fost compensați prin pensii. Potrivit dl Wolfgang Novak, Secretar de Stat pentru Educație al *Landului* est-german Saxonia, doar în landul său, aproximativ 13.500 de profesori și administratori au fost concediați în perioada 1991-1993 pe această bază. Puțini judecători est-germani au primit permisiunea de a-și păstra funcțiile.

67. Procesul de lustrare din Germania a inclus – până la un punct – examinarea probelor de către comisii de lustrare, în care funcționarilor publici lustrați li s-a permis să se apere, inclusiv prin mărturiile unor martori de încredere care să demonstreze că nu au servit sau susținut regimul. Mai mult, departamentele responsabile trebuiau să acorde persoanelor afectate audieri juridice complete în procesul de examinare, în care putea fi contestată veridicitatea conținutului dosarelor *Stasi*. Accesul la sistemul juridic pentru un apel juridic la deciziile de concediere era și el garantat.

68. Practica germană este astfel comparabilă cu cea cehă, adică proporția persoanelor afectate în Germania este mai largă decât în Bulgaria, dar mai puțin decât în Albania. Pentru a fi compatibilă cu sugestiile prezentate în par. 46, Germania ar trebui să aducă amendamente practicii sale în așa fel încât:

a) să limiteze lustrarea la acte emise și sau la persoane care au avut statutul de angajat sau membru în perioada între 1 ianuarie 1980 și 31 decembrie 1989;

b) să ia mai mult în considerare posibilitatea dosarelor inexacte sau false ale *Stasi*; este posibil de asemenea ca metoda chestionarelor să nu fie cea mai potrivită pentru oferirea posibilității de a se apăra a persoanelor care au acționat sub constrângere;

c) să încheie efectele lustrării la 31 decembrie 1999 (ceea ce este posibil, într-adevăr, să fie dificil în cazurile în care funcționarii publici concediați erau aproape de vârsta de pensionare, dar ar trebui încercat cu cei mai tineri).

E. Posibila contribuție a democrațiilor consolidate

69. „Decomunizarea” este deseori văzută în Vest ca o problemă a țărilor europene centrale și de est. Totuși, căderea zidului Berlinului și dezvoltarea instituțiilor democratice europene, cum ar fi Consiliul Europei, au eliminat confruntarea ideologică care a divizat cândva Europa. În timp ce țările europene vestice se puteau autodefini prin contrast cu sistemul țărilor Europei centrale și de est – ca „anti-comunist”, „anti-economie-la-comandă”, „anti-totalitarism” – acest lucru nu mai este posibil în prezent. Democrațiile consolidate au trebuit să învețe să se autodefinească în termeni pozitivi, ca țări democratice, bazate pe statul de drept, cu economii de piață liberă. Umplerea acestor termeni pozitivi cu sensuri reale s-a dovedit deseori la fel de dificilă pentru democrațiile vestice consolidate ca și pentru noile democrații ale Europei centrale și de est.

pentru Ministerul Securității de Stat nu este astfel un motiv suficient pentru terminarea unui contract.

70. Democrațiile consolidate trebuie să realizeze că sunt astăzi în aceeași barcă cu noile democrații ale Europei centrale și de est: poate zidul Berlinului nu mai există în realitate, dar continuă să supraviețuiască în mințile și inimile multor occidentali, care nu acordă suficientă atenție celor ce se întâmplă în „acea altă parte” a Europei. Problemele prin care trec țările în tranziție sunt văzute ca boli de copilărie ale democrației, și de aceea nu li se dă mare atenție. Bolile copilăriei, netratate, se pot dovedi fatale, totuși. Pericolul „restaurației de catifea” a regimurilor totalitare în Europa centrală și de est (de orice culoare și înclinație ideologică) este suficient de real și este în interesul vestului să se asigure că o astfel de repetiție a Războiului Rece este evitată.

71. De aceea, democrațiile consolidate trebuie să se implice și ele în acest proces. Programele de cooperare și asistență la nivel interguvernamental, așa cum sunt implementate de către Consiliul Europei, Uniunea Europeană și alte instituții internaționale sunt importante, și acest „ajutor pentru dezvoltarea democratică” trebuie consolidat prin toate metodele. Nu trebuie să uităm faptul că desființarea moștenirii fostelor regimuri totalitare comuniste include și transformarea minților și inimilor, ceea ce nu se poate face la nivel interguvernamental. Democrațiile consolidate trebuie să-și ajute verii mai tineri să construiască o societate civilă funcțională, începând la nivel local. Acesta este locul unde ajutorul țărilor europene vestice poate conta într-adevăr.

F. Concluzii și recomandări

72. Se poate astfel concluziona că moștenirea fostelor sisteme totalitare comuniste, inclusiv (supra)centralizarea, militarizarea instituțiilor civile (cum ar fi sistemul penitenciar, procuratura sau Ministerul de Interne), birocratizarea, monopolul și suprareglementarea, trebuie desființate și depășite. Scopul trebuie să fie crearea democrațiilor pluraliste, bazate pe statul de drept și respectul drepturilor omului și a diversității, aplicând principiile subsidiarității, libertății de alegere, egalității de șanse, pluralismului economic și transparenței procesului de decizie. Separarea puterilor în stat, libertatea mass-mediei, protecția proprietății private și dezvoltarea societății civile sunt câteva dintre mijloacele de a atinge acest scop.

73. În rezolvarea problemei moștenirii fostelor regimuri totalitare comuniste, justiția trebuie acordată tuturor: atât victimelor fostului regim, cât și fostei elite conducătoare. Eșecul în atingerea unui echilibru între aplicarea justiției și compensarea victimelor, și oferirea unei șanse reale membrilor – necriminali – ai fostei elite conducătoare de integrare în noua societate democratică, poate amenința fundațiile noului stat, prin dezamăgirea și alienarea victimelor și respectiv erodarea drepturilor omului.

74. Astfel, un stat democratic trebuie, în desființarea moștenirii fostelor sisteme totalitare comuniste, să aplice metode procedurale bazate pe statul de drept. Nu poate aplica niciun fel de alte mijloace, pentru că atunci nu ar fi cu nimic mai bun decât regimul totalitar anterior. Un *Rechtsstaat* democratic (un stat de drept) are suficiente mijloace la dispoziția sa pentru a se asigura că este servită cauza justiției și vinovații sunt pedepsiți; nu poate, și nu trebuie, totuși, să răspundă dorinței de răzbunare în locul celei de justiție. Un adevărat *Rechtsstaat* trebuie să respecte drepturile omului și

libertățile fundamentale, cum ar fi dreptul la un proces echitabil și dreptul de a fi audiat, și trebuie să le aplice pe acestea chiar și celor care, atunci când erau la putere, nu le aplicau ei înșiși. Dar un stat de drept se poate apăra și împotriva unei resurgențe a pericolului totalitar comunist, deoarece are la dispoziție mijloace ample care nu intră în conflict cu drepturile omului și statul de drept, folosind atât justiția penală, cât și măsuri administrative.

75. În capitolul C am subliniat în detaliu măsurile penale, administrative, instituționale și sociale care pot fi aplicate. În capitolul D, am acordat o atenție particulară legilor „decomunizării” sau lustrației, și am oferit sugestii specifice despre cum ar trebui să arate astfel de măsuri administrative în scopul de a obține justiție fără încălcarea drepturilor omului. Nu vreau să repet toate acestea aici. Recomandările mele pentru acele țări din Europa centrală și de est care implementează – sau plănuiesc să adopte – astfel de legi ale lustrației sau măsuri administrative similare ar fi să verifice dacă acestea respectă sugestiile, și să le revizuiască, dacă este necesar. Acest demers va duce la evitarea plângerilor privind aceste proceduri la mecanismele de control ale Consiliului Europei prin Convenția europeană a drepturilor omului, procedura de monitorizare a Comitetului de Miniștri, sau procedura de monitorizare a Adunării prin Ordinul nr. 508 (1995).

76. Aș încuraja, de asemenea, toate țările afectate să implementeze măsurile de consolidare instituțională, sugerate în capitolul C. Democrațiile consolidate, în conformitate cu ideile prezentate în capitolul E, ar trebui să ia în considerare și creșterea „asistenței lor pentru dezvoltare democratică” și să-și concentreze programele de asistență mai specific pe activități non-guvernamentale și de masă, pentru a ajuta la construcția societății civile, fără de care noile democrații care încearcă să depășească moștenirea fostelor sisteme totalitare comuniste s-ar putea să nu supraviețuiască.

Comisia de raportare: Comisia pentru Afaceri Juridice și Drepturile Omului

Implicații bugetare pentru Adunare: nu.

Referință pentru comisie: Doc. 7209 și Referința nr. 1995 din 3 februarie 1995.

Rezoluția-proiect adoptată unanim de către comisie la 20 mai 1996.

Membrii comisiei: dl *Hagård* (Președinte), dl *Schwimmer*, dna *Err* (Vice-Președinti), dna *Aguiar*, dnii *Akçali*, *Alexander*, *Arbnori*, *Bartumeu Cassany*, *Berti*, *Bindig*, *Bobelis*, *Bu_ar*, *Cimoszewicz*, *Cioni*, *Clerfayt*, *Columberg*, *Deasy*, *Dees*, *Deniau*, *Fenech*, *Filimonov*, *Fogaš*, *Frunđa*, *Fuhrmann*, *Fyodorov*, *Galanos*, dna *Gelderblom-Lankhout*, dnii *Grimsson*, *Guenov*, *Gürel*, dna *Holand*, dnii *Holovaty*, *Hunault*, *Jansson*, *Jaskiernia*, *Jeambrun*, *Karas*, *Kelam*, *Kirkhill*, *Koschyk*, *Kovalev*, *La Russa*, *Loutfi*, *Maginas*, *Magnusson*, *Martins*, *Mészáros*, *Moeller*, *Németh*, *Pantelejevs*, *Poppe*, *Rathbone*, *Rhinow*, *Robles Fraga*, *Rodeghiero*, *Rokofyllos*, *Severin*, *Solé Tura*, *Solonari*, *Stretovych*, *Tahiri*, *Trojan*, *Weyts*, dna *Wohlwend*.

N.B. Numele membrilor care au participat la vot sunt scrise cu caractere italice.

Secretarii comisiei: dl *Plate*, dna *Chatzivassiliou* și dna *Kleinsorge*.

Rezoluția Parlamentului European la cea de-a 60-a aniversare a finalului celui de-Al Doilea Război Mondial în Europa, la 8 mai 1945

Text adoptat la 12 mai 2005 – Bruxelles

Parlamentul European, având în vedere Prevederea 103(2) din Regulile Procedurale,

A. comemorând aniversarea sfârșitului celui de-Al Doilea Război Mondial în Europa, la 8 mai 1945, ca urmare a capitulării Germaniei Naziste,

B. comemorând și deplângând toate victimele tiraniei naziste,

C. comemorând în particular toate victimele Holocaustului,

D. comemorând și deplângând pierderea tuturor victimelor războiului de ambele părți ca pe o tragedie europeană comună,

E. recunoscător tuturor celor care au contribuit la eliberarea de sub Național-Socialism, un sistem bazat pe inumanitate și tiranie, simbolizată prin această zi de 8 mai 1945,

F. aducând un omagiu special tuturor forțelor aliate care și-au sacrificat viața și tuturor națiunilor, mai ales Statelor Unite, Marii Britanii, Uniunii Sovietice și celelalte state aliate, care au luptat în războiul împotriva nazismului și fascismului, și recunoscător acelor națiuni care au susținut puternic restabilirea libertății și democrației în majoritatea părții vestice a continentului nostru,

G. amintindu-și că pentru unele națiuni sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial a însemnat o nouă tiranie cauzată de Uniunea Sovietică stalinistă,

H. conștient de amploarea suferinței, in justiției și degradării sociale, politice și economice pe termen lung suportate de națiunile captive din partea estică a ceea ce avea să devină Cortina de Fier,

I. recunoscând succesul națiunilor din centrul și estul Europei în instaurarea statului de drept și respectării drepturilor omului în urma revoluțiilor democratice prin care au înlăturat regimurile comuniste și s-au eliberat,

J. privind succesul procesului de integrare europeană și alianța transatlantică, și pacea și prosperitatea pe care au adus-o, ca un răspuns viguros la lecțiile învățate din experiențele negative și eșecurile trecute,

1. Subliniază importanța păstrării vie a amintirii trecutului, pentru că nu poate exista reconciliere fără adevăr și fără memorie; accentuează în același timp faptul că numai o Europă puternică poate oferi mijloacele pentru a depăși atrocitățile trecutului;

2. Își exprimă respectul și aduce omagiu tuturor celor care au luptat împotriva tiraniei, și mai ales celor care au devenit victimele acesteia;

3. Își reînnoiește angajamentul pentru o Europă pașnică și prosperă fondată pe valorile respectului pentru demnitatea umană, libertății, democrației, egalității, statului de drept și respectului pentru drepturile omului;

4. Confirmă poziția sa unită împotriva tuturor regimurilor totalitare de orice orientare ideologică;

5. Salută această primă oportunitate de comemorare a aniversării cu membri aleși din toate cele 25 de țări ale Uniunii Europene ca o expresie a unirii din ce în ce mai strânse a națiunilor și cetățenilor noștri, care au depășit diviziunile dintre agresori și victime și dintre învingători și învinși, o ocazie de a împărtăși și combina amintirile noastre înspre o memorie europeană cu adevărat comună și o oportunitate de a preveni reînnoirea naționalismului și regimurilor totalitare;

6. Salută faptul că statele și popoarele central și est-europene pot acum să se bucure și ele de libertate și de dreptul de a-și determina propriul destin după atâția zeci de ani de dominație sau ocupație sovietică sau de alte dictaturi comuniste; salută unificarea germană și faptul că zece dintre statele central și est-europene s-au alăturat, sau se vor alătura, Uniunii Europene;

7. Subliniază că procesul de integrare europeană a ajutat la depășirea aproape tuturor dictaturilor de după război de pe continentul european, atât în țările Europei Centrale și de Est, cât și în Spania, Portugalia și Grecia;

8. Declară că procesul de integrare europeană și dezvoltarea ulterioară a Uniunii Europene ca un model de pace este rezultatul deciziei libere a persoanelor de a-și determina propriul destin și a se angaja pentru un viitor comun;

9. Declară că, potrivit Acordurilor de la Helsinki, nicio țară nu are dreptul să decidă destinul unei alte țări;

10. Invită toate țările să-și deschidă arhivele privitoare la cel de-Al Doilea Război Mondial;

11. Își instruește Președintele să trimită această rezoluție Consiliului, Comisiei, parlamentelor Statelor Membre, guvernelor și parlamentelor statelor candidate, guvernelor și parlamentelor statelor asociate Uniunii Europene, guvernelor și parlamentelor Membrilor Consiliului Europei și Congresului Statelor Unite.

Raport. Necesitatea condamnării internaționale a crimelor regimurilor comuniste totalitare

Doc. 10765, 16 decembrie 2005 – Strasbourg

Comisia de Afaceri Politice, Drepturile Omului și Democrație/Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei

Raportor: DI Göran Lindblad, Suedia, Grupul Partidului Popular European

Sumar

Regimurile comuniste totalitare care au condus Europa Centrală și de Est în secolul trecut, și care sunt încă la putere în câteva țări din lume, au fost, fără excepție, caracterizate de violări masive ale drepturilor omului.

Adunarea Parlamentară consideră că gradul de conștientizare al publicului în privința crimelor comise de regimurile comuniste totalitare este foarte scăzut.

Adunarea condamnă puternic violările drepturilor omului și face apel la toate partidele comuniste și postcomuniste din statele membre care nu au făcut încă o analiză a istoriei comunismului și a propriului trecut să se distanțeze clar de crimele comise de regimurile comuniste totalitare și să le condamne fără nicio ambiguitate.

Adunarea îndeamnă, de asemenea, Consiliul de Miniștri să creeze o comisie formată din experți independenți cu sarcina de a colecta și analiza informații și legislația privind violarea drepturilor omului sub diferite regimuri comuniste totalitare și să adopte o declarație oficială de condamnare internațională a crimelor comise de regimurile comuniste totalitare.

Adunarea invită statele membre ale Consiliului Europei care au fost conduse de regimuri comuniste totalitare să introducă o zi memorială pentru victime și să creeze muzee pe tema crimelor comunismului.

Memorandum explicativ al dlui Lindblad

1. Introducere

1. Căderea regimurilor comuniste din statele Europei centrale și de est la începutul anilor 1990 a stârnit numeroase discuții privind analiza politică și legală a acțiunilor și crimelor comise în numele ideologiei comuniste. Responsabilitatea autorilor acestor acte și posibila lor urmărire penală a devenit un subiect important de pe agenda publică. În toate fostele țări comuniste au avut loc dezbateri pe această

temă și în câteva țări au fost adoptate legi specifice de „decomunizare” și/sau lustratie.

2. În toate țările în cauză această întrebare a fost considerată o parte a procesului mai amplu de desființare a fostului sistem și de tranziție spre democrație. Acest aspect a fost perceput ca o problemă internă, iar îndrumarea comunității internaționale, și în particular a Consiliului Europei, s-a concentrat pe prevenirea posibilelor violări ale drepturilor omului.

3. În acest sens, au fost elaborate două rapoarte ale Adunării Parlamentare privind măsurile de desființare a sistemelor totalitare comuniste, de către domnii Espersen și Severin, în numele Comisiei de Afaceri Juridice și Drepturile Omului, respectiv în 1995 și 1996. Primul a fost retrimis Comisiei după o dezbateră în cadrul Adunării, cel de-al doilea a condus la adoptarea Rezoluției 1096 (1996).

4. Până acum însă, nici Consiliul Europei, nici o altă organizație interguvernamentală internațională nu a preluat misiunea de a face o evaluare generală a regimurilor comuniste, de a analiza în mod serios crimele comise în numele lor, și de a le condamna public. Într-adevăr, deși este greu de crezut, nu a existat o dezbateră serioasă și în profunzime despre ideologia care a stat la rădăcina terorii generalizate, a violărilor masive ale drepturilor omului, a morții mai multor milioane de persoane, și a năpăstuirii unor națiuni întregi. În timp ce un alt regim totalitar al secolului XX, mai precis nazismul, a fost investigat, condamnat internațional, autorii fiind aduși în fața justiției, crime similare comise în numele comunismului nici nu au fost investigate și nici nu au primit o condamnare internațională.

5. Absența unei condamnări internaționale poate fi explicată, în parte, prin existența țărilor ale căror guverne sunt încă bazate pe ideologia comunistă. Dorința de a păstra relații amicale cu unele dintre acestea ar putea opri anumiți politicieni să trateze acest subiect dificil. Pe de altă parte, mulți politicieni încă activi astăzi au susținut într-o manieră sau alta foste regimuri comuniste. Din motive evidente aceștia ar prefera să nu se confrunte cu problema responsabilității. În multe țări europene există partide comuniste care nu au condamnat form al crimele comunismului. Nu în ultimul rând, elemente diferite ale ideologiei comuniste, cum ar fi egalitatea și dreptatea socială, încă seduc mulți politicieni cărora le este teamă că o condamnare a crimelor comuniste ar fi interpretată ca o condamnare a ideologiei comuniste.

6. Totuși, în opinia Raportorului există o nevoie urgentă de dezbateră publică privind crimele comunismului și condamnarea lor la nivel internațional. Aceasta ar trebui făcută fără nicio altă întârziere, și asta din mai multe motive. În primul rând, în privința percepției generale ar trebui să fie clar că toate crimele, inclusiv cele comise în numele unei ideologii care elogiază cele mai respectabile idei – cum ar fi egalitatea și dreptatea – sunt condamnate, și că nu există nicio excepție de la acest principiu. Acest aspect este important, în mod deosebit, pentru tinerele generații care nu au o experiență personală a regimurilor comuniste. Poziția clară a comunității internaționale privind trecutul poate fi o referință pentru acțiunile lor viitoare.

7. Se pare că există încă un fel de nostalgie a comunismului în unele țări. Aceasta creează pericolul ca într-o țară sau alta comunismul să ajungă iar la putere. Acest raport ar trebui să contribuie la o conștientizare a istoriei acestei ideologii.

8. În al doilea rând, atâta timp cât victimele regimurilor comuniste și familiile lor sunt încă în viață, nu este prea târziu pentru a le acorda o satisfacție morală în compensație pentru suferința lor.

9. Nu în ultimul rând, regimuri comuniste sunt încă active în unele țări ale lumii, iar crime comise în numele ideologiei comuniste continuă să aibă loc. În opinia mea, Consiliul European, organizația care este sinonimă cu drepturile omului, nu are dreptul să rămână indiferentă și mută chiar dacă aceste țări nu sunt state membre ale Consiliului European. Condamnarea internațională va da mai multă credibilitate și argumente opoziției interne din aceste țări și ar putea contribui la o evoluție pozitivă. Acesta este minimul pe care Europa, leagănul ideologiei comuniste, îl poate face pentru aceste țări.

10. Ar trebui subliniat că în acest raport nu se pune problema vreunei compensații financiare a victimelor crimelor comuniste, și singura compensație recomandată este una morală.

11. A 15-a aniversare a prăbușirii regimurilor comuniste din multe țări europene oferă o bună oportunitate pentru o astfel de acțiune. Consiliul European este bine plasat pentru a duce la îndeplinire această sarcină, deoarece aproape jumătate din statele sale membre au avut experiența regimurilor comuniste.

12. În cadrul pregătirii acestui raport, Comisia a organizat o audiere cu participarea unor personalități eminente, a căror expertiză pe acest subiect a contribuit în mare măsură la realizarea acestuia (a se vedea Programul Audierii în Anexa 1). Am fost și în vizite de documentare în Bulgaria (16 mai 2005), Letonia (3 iunie 2005) și Rusia (16-17 iunie 2005) (A se vedea atașate Programele vizitelor în Anexele 2-4). Vreau să-mi exprim recunoștința delegațiilor parlamentare naționale ale acestor țări pentru asistența lor în pregătirea acestor vizite.

13. Vreau să subliniez că acest raport nu are în niciun fel intenția să fie o prezentare exhaustivă a crimelor comuniste. Cercetarea istorică trebuie lăsată istoricilor, și există deja o cantitate substanțială de literatură pe acest subiect, pe care am utilizat-o în pregătirea acestui raport. Acest raport este construit ca o analiză politică a crimelor comunismului.

2. Privire de ansamblu asupra regimurilor comuniste

14. Regimurile comuniste, examinate în acest raport, pot fi definite printr-un număr de caracteristici, în special conducerea unui singur partid de masă care aderă, cel puțin la nivel declarativ, la ideologia comunistă. Puterea este concentrată în mâinile unui grup mic de lideri de partid care nu sunt răspunzători în fața legii sau constrânși de statul de drept.

15. Partidul controlează în așa mare măsură statul încât granița dintre cele două devine confuză. Mai mult, își extinde controlul asupra populației în fiecare aspect al vieții de zi cu zi la un nivel fără precedent.

16. Dreptul la asociere este neexistent, pluralismul politic este eliminat și orice opoziție precum și orice încercare de autoorganizare independentă sunt pedepsite sever. Pe de altă parte, mobilizarea de masă direcționată prin partid, sau organizațiile sale secundare sau satelite, este încurajată și uneori chiar forțată.

17. Pentru a-și impune controlul asupra sferei publice și a preveni orice acțiune în afara controlului său, astfel de regimuri comuniste extind forțele polițienești la un nivel fără precedent, stabilesc rețele de informatori și încurajează denunțurile. Dimensiunea forțelor de poliție, numărul de informatori a variat de la un moment la altul și de la o țară la alta, dar a întrecut întotdeauna cu mult cifrele din orice țară democratică.

18. Mijloacele de comunicare în masă sunt monopolizate și/sau controlate de stat. Cenzura preventivă strictă este aplicată ca regulă. În consecință, dreptul la informație este violat și presa liberă este neexistentă.

19. Naționalizarea economiei, o caracteristică a regimului comunist care decurge direct din ideologie, restricționează proprietatea privată și activitatea economică individuală. În consecință, cetățenii sunt mai vulnerabili în fața statului care are un monopol al locurilor de muncă și este singura sursă de venit.

20. Regimurile comuniste au durat mai mult de 80 de ani în țara în care au apărut pentru prima dată, adică Rusia, numită apoi Uniunea Sovietică. În alte țări europene au durat aproximativ 45 de ani. În afara Europei, partidele comuniste sunt la putere de mai bine de 50 de ani în China, Coreea de Nord și Vietnam, de mai mult de 40 de ani în Cuba, și de peste 30 de ani în Laos. Regimuri comuniste au fost la putere pentru diverse perioade de timp în mai multe țări africane, asiatice și sud-americane, aflate atunci sub influență sovietică.

21. Mai mult de 20 de țări de pe patru continente ar putea fi calificate ca fiind comuniste, sau sub conducere comunistă, pentru o anumită perioadă de timp. În afară de Uniunea Sovietică și cele șase state satelit, lista include Afganistanul, Albania, Angola, Benin, Cambodgia (Kampuchea), China, Congo, Cuba, Etiopia, Coreea de Nord, Laos, Mongolia, Mozambicul, Vietnamul, Yemenul de Sud și Iugoslavia.

22. Numărul de persoane care trăiau sub regimuri comuniste trecea de 1 miliard, înainte de 1989.

23. Longevitatea și expansiunea geografică au condus la diferențe și modificări în practica regimurilor comuniste în diferite țări, culturi și perioade. Regimul comunist a evoluat, datorită propriei dinamici interne sau ca reacție la circumstanțe internaționale. Este dificil să comparăm conducerile comuniste din Rusia din 1930, Ungaria din 1960 sau Polonia din 1980.

24. Totuși, în ciuda diversității, se pot determina clar caracteristicile comune ale regimurilor comuniste istorice indiferent de țară, cultură sau perioadă. Una dintre caracteristicile cele mai evidente este violarea flagrantă a drepturilor omului.

3. Crimele comunismului

25. Regimurile comuniste au fost caracterizate de o violare masivă a drepturilor omului încă de la început. Pentru a ajunge la putere și a o menține, regimurile comuniste au mers și mai departe de asasinări individuale și masacre locale, și au integrat crima în sistemul de guvernare. Este adevărat că la câțiva ani după stabilizarea regimului în majoritatea țărilor europene, și la câteva zeci de ani în Uniunea Sovietică și China, teroarea și-a pierdut o parte din vigoarea inițială. Totuși, „memoria terorii” a jucat un rol important în societăți, iar amenințarea potențială a înlocuit atrocitățile reale. Mai mult, când a fost nevoie, regimurile au recurs la

teroare, așa cum o ilustrează Cehoslovacia în 1968, Polonia în 1971, 1976 și 1981 sau China în 1989. Această regulă se aplică tuturor regimurilor comuniste istorice sau actuale indiferent de țară.

26. Potrivit unor estimări prudente (date exacte nu sunt disponibile) numărul de persoane omorâte de regimuri comuniste în funcție de țară sau regiune pot fi aproximare ca fiind [a se vedea „Le livre noir du communisme: crimes, terreur et répression”, Stéphane Courtois, Edition Robert Laffont, S.A. Paris 1997]:

- Uniunea Sovietică: 20 de milioane de victime
- China: 65 de milioane
- Vietnam: 1 milion
- Coreea de Nord: 2 milioane
- Cambodgia: 2 milioane
- Europa de Est: 1 milion
- America Latină: 150.000
- Africa: 1,7 milioane
- Afganistan: 1,5 milioane

Aceste cifre includ situații variate: execuții individuale și colective, morți în lagăre de concentrare, victimele înfometării și deportărilor.

27. Cifrele citate mai sus sunt documentate, și sunt doar estimări, pentru că există motive argumentate pentru a presupune că ar trebui să fie mult mai ridicate. Din păcate, accesul restricționat la arhive, în particular în Rusia, nu permite o verificare adecvată a exacte.

28. O caracteristică importantă a crimelor comuniste a fost represiunea direcționată împotriva unor întregi categorii de persoane nevinovate a căror unică „crimă” a fost apartenența la aceste categorii. Astfel, în numele ideologiei, regimurile comuniste au omorât zeci de milioane de țărani bogați (culaci), nobili, burghezi, cazaci, ucraineni și alte grupuri.

29. Aceste crime sunt rezultatul direct al teoriei luptei de clasă care a impus necesitatea „eliminării” persoanelor care nu sunt considerate folositoare în construirea unei noi societăți. Un mare număr de victime erau cetățeni de rând.

30. La sfârșitul anilor 20, în Uniunea Sovietică, GPU (fosta Czeka) a introdus un sistem de cote: fiecare district trebuia să furnizeze un număr dat de „inamici de clasă”. Cifrele erau stabilite la nivel central de conducerea partidului comunist. Astfel autoritățile locale au trebuit să aresteze, să deporteze și să execute un număr fix de persoane; dacă nu o făceau, erau ei înșiși ținta persecuției.

31. În privința numărului de victime, lista celor mai grave crime comuniste include următoarele:

- execuțiile individuale și colective ale persoanelor considerate oponenți politici, fără proces sau în urma unor procese arbitrare, represiunea sângeroasă a manifestațiilor și grevelor, omorârea ostaticilor și prizonierilor de război în Rusia între 1918-1922. Lipsa accesului la arhive (și lipsa oricărei documentații privind numeroase execuții) face imposibilă stabilirea unor cifre exacte, dar numărul victimelor este de nivelul zecilor de mii;

- înfometarea a aproximativ 5 milioane de persoane ca urmare a rechizițiilor, mai ales în Ucraina în perioada 1921-1923. Înfometarea a fost utilizată ca armă politică de câteva regimuri comuniste, nu numai în Uniunea Sovietică;

- exterminarea a 300.000-500.000 de cazaci între 1919-1920;

- zeci de mii de persoane au murit în lagăre de concentrare. Și în acest caz, lipsa de acces la arhive face cercetarea imposibilă;

- 690.000 de persoane condamnate la moarte în mod arbitrar și executate în urma „epurării” din partidele comuniste în perioada 1937-1938. Mii de alte persoane au fost deportate sau plasate în lagăre. În total, între 1 octombrie 1936 și 1 noiembrie 1938, aproximativ 1.565.000 de persoane au fost arestate, și dintre acestea 668.305 au fost executate. Potrivit multor cercetători aceste cifre sunt subestimate și ar trebui verificate atunci când toate arhivele vor deveni disponibile;

- asasinarea în masă a aproximativ 30.000 de „kulaks” (țărani bogăți) în timpul colectivizării forțate din perioada 1929-1933. Alte două milioane de persoane au fost deportate între 1930-1932;

- mii de oameni de rând din Uniunea Sovietică acuzați de legături cu „inamicii” și executați în perioada dinaintea de Al Doilea Război Mondial. De exemplu, în 1937, aproximativ 144.000 de persoane au fost arestate și, dintre acestea, 110.000 au fost executate după ce au fost acuzate de legături cu cetățeni polonezi care trăiau în Uniunea Sovietică. Tot în 1937, 42.000 de persoane au fost executate pe motiv că aveau legături cu muncitori germani din U.R.S.S.;

- 6 milioane de ucraineni au murit de foame în urma politicilor de stat deliberate din perioada 1932-1933;

- asasinarea și deportarea a sute de mii de polonezi, ucraineni, lituanieni, letoni, estonieni, moldoveni și locuitori ai Basarabiei între 1939-1941 și 1944-1945;

- deportări ale germanilor din Volga în 1941, tătarilor din Crimeea în 1943, cecenilor și ingușilor în 1944;

- deportări și exterminări ale unui sfert din populația Cambodgiei, între 1975-1978;

- milioane de victime ale politicilor criminale ale lui Mao Zedong în China și Kim Ir Sen în Coreea de Nord. Și în acest caz, lipsa documentației nu permite stabilirea de date precise;

- numeroasele victime din alte părți ale lumii, Africa, Asia și America Latină, în țări care se autointitulează comuniste și dau în mod direct ca referință ideologia comunistă.

Această listă nu este în niciun caz exhaustivă. Nu există nicio țară sau regiune sub conducere comunistă care să nu poată stabili propria sa listă de suferințe [a crimelor sistemului totalitar].

32. Lagărele de concentrare create de primul regim comunist în septembrie 1918 au devenit unul dintre simbolurile cele mai rușinoase ale regimurilor comuniste. În 1921, existau deja 107 lagăre cu peste 50.000 de deținuți. Mortalitatea extrem de ridicată din aceste lagăre poate fi ilustrată de situația din lagărul Kronstadt: din 6.500 deținuți plasați în lagăr în martie 1921, doar 1500 erau în viață un an mai târziu.

33. În 1940, numărul de deținuți se ridică la 2.350.000 în 53 de complexe de concentrare, 425 de colonii speciale, 50 de colonii pentru minori și 90 de case pentru nou-născuți.

34. De-a lungul anilor 1940 au fost înregistrați în medie 2,5 milioane de deținuți în lagăre, în mod constant. Dată fiind rata ridicată de mortalitate aceasta înseamnă că numărul de persoane care erau trimise în lagăr era mult mai ridicat.

35. În total, între 15 și 20 de milioane de persoane au trecut prin lagăre între 1930 și 1953.

36. Lagărele de concentrare au fost introduse și de alte regimuri comuniste, în special de China, Coreea de Nord, Cambodgia și Vietnam.

37. Invasia mai multor țări de către Armata Sovietică în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial a fost urmată în mod sistematic de teroare, arestări, deportări și asasinări masive. Printre țările cele mai afectate au fost Polonia (sunt estimate 440.000 de victime în 1939, inclusiv asasinarea ofițerilor polonezi prizonieri de război în Katyn, în 1940), Estonia (175.000 de victime – inclusiv asasinarea a 800 ofițeri – ceea ce a reprezentat 17,5% din întreaga populație a țării), Lituania, Letonia (119.000 victime), Basarabia și Bucovina de Nord.

38. Deportarea unor întregi națiuni a fost o măsură politică comună mai ales în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Între 1940-1941, aproximativ 330.000 de cetățeni polonezi care trăiau în regiuni ocupate de Armata Sovietică au fost deportați în estul Uniunii Sovietice, în principal în Kazahstan. 900.000 de germani din regiunea Volga au fost deportați în toamna anului 1941; 93.000 de calmuci au fost deportați în decembrie 1943; 521.000 ceceni și inguși au fost deportați în februarie 1944; 180.000 de tătari din Crimeea au fost deportați în 1944. Lista nu ar fi completă fără menționarea letonilor, lituanienilor, estonienilor, grecilor, bulgarilor, armenilor din Crimeea, turcilor meșcheți și kurzilor din Caucaz.

39. Deportările au afectat și oponenții politici. Începând cu 1920, oponenții politici din Rusia au fost deportați în Insulele Solovki. În 1927, lagărul construit în Solovki conținea 13.000 deținuți de 48 de naționalități diferite.

40. Cele mai violente crime ale regimurilor comuniste, cum ar fi crimele în masă și genocidul, tortura, munca silnică și alte forme de teroare fizică în masă, au continuat în Uniunea Sovietică și, într-o măsură mai mică, în alte țări europene, până la moartea lui Stalin.

41. Începând cu mijlocul anilor 50, în țările europene comuniste teroarea a scăzut semnificativ, dar persecuția selectivă a diferitelor grupuri și persoane a continuat. Ea a inclus supravegherea poliției, arestări, detenție, amenzi, tratament psihiatric coercitiv, diverse restricționări ale libertății de mișcare, discriminare la angajare având ca rezultat deseori sărăcia și excluderea profesională, umilirea publică și calomnia. Regimurile comuniste europene poststaliniste au exploatat frica de potențiale persecuții, larg răspândită și foarte prezentă în memoria colectivă. Pe termen lung, însă, memoria ororilor trecute s-a diminuat gradual și a avut o influență mai redusă asupra generațiilor tinere.

42. Totuși, chiar și în timpul acestor perioade relativ calme, regimurile comuniste au fost capabile să recurgă la violență masivă atunci când a fost necesar, așa cum o

arată evenimentele din Ungaria din 1956, din Cehoslovacia din 1968 sau din Polonia din anii 1956, 1968, 1970 și 1981.

43. Prăbușirea regimurilor comuniste din Uniunea Sovietică și alte țări europene a facilitat accesul la anumite arhive care atestă crimele comuniste. Înainte de anii 1990, aceste arhive erau complet inaccesibile. Documentele care pot fi găsite acolo constituie o sursă importantă de informație privind mecanismele de guvernare și luare a deciziilor, și completează cunoașterea istorică privind funcționarea sistemelor comuniste.

4. Concluzii

44. Pare confirmat faptul că dimensiunea criminală a regimurilor comuniste nu a fost rezultatul circumstanțelor, ci mai curând consecința unor politici deliberate, gândite de fondatorii acestor regimuri dinainte de a ajunge la puterea. Liderii comuniști istorici nu și-au ascuns niciodată obiectivele, care erau dictatura proletariatului, eliminarea oponentilor politici și a categoriilor de populație incompatibile cu noul model de societate.

45. Ideologia comunistă, oricând și oriunde a fost implementată, fie în Europa sau în altă parte, a condus întotdeauna teroare în masă, crime și violări la scară largă ale drepturilor omului. Când analizăm consecințele implementării acestei ideologii, nu putem ignora asemănării cu urmările implementării unei alte ideologii a secolului XX, mai precis nazismul. Deși reciproc ostile, aceste două regimuri au avut un număr de caracteristici în comun.

46. Totuși, în timp ce caracterul criminal și condamnat al ideologiei și regimului nazist este incontestabil, de cel puțin jumătate de secol, iar liderii săi și mulți responsabili de crime au fost trași la răspundere, ideologia și regimurile comuniste nu au produs o reacție comparabilă. Crimele regimurilor comuniste au făcut rar subiectul urmăririi penale, și mulți dintre autori nu au fost niciodată aduși în fața justiției. Partidele comuniste sunt încă active în anumite țări, și nu s-au distanțat niciodată de trecutul în care au susținut și colaborat cu regimuri comuniste criminale.

47. Simbolurile comuniste sunt folosite în mod deschis, iar publicul cunoaște puține lucruri în privința crimelor comunismului.. Aceasta lipsă de cunoaștere este evidentă dacă o raportăm la cunoașterea publică a crimelor nazismului. Educația tinerelor generații în multe țări nu ajută în mod cert la reducerea acestei diferențe.

48. Interesele politice și economice ale anumitor țări afectează capacitatea de a critica regimuri comuniste încă active. Acest lucru este în mod deosebit vizibil în cazul Chinei.

49. Ca Raportor, opinia mea este că ar trebui să nu mai existe nicio întârziere în condamnarea ideologiei și regimurilor comuniste la nivel internațional. Aceasta trebuie făcută atât de Adunare la nivel parlamentar, cât și de către Consiliul de Miniștri, la nivel interguvernamental. Personal, nu susțin poziția unor colegi care afirmă că trebuie făcută o distincție clară între ideologie și practică. Cea din urmă provine din prima și, mai devreme sau mai târziu, bunele intenții de la început sunt acaparate ulterior de sistemul unipartit totalitar și abuzurile sale.

50. Ar trebui să fie clar, însă, că sunt condamnate crimele comise în numele ideologiei comuniste și nu o țară în particular. Rușii au fost primele și cele mai

numeroase victime ale ideologiei comuniste. În fiecare țară în care comuniștii au luat puterea, crimele au fost comparabile. Acest raport va contribui, sperăm, la o reconciliere bazată pe adevărul istoric și pe înțelegere.

51. Adunarea ar trebui să recomande Consiliului de Miniștri crearea unei comisii care să realizeze vaste investigații privind crimele comunismului în statele membre ale Consiliului Europei. În același timp, statele membre care nu au creat astfel de comisii la nivel național, ar trebui îndemnate să facă acest lucru. Este de așteptat ca aceste comisii să coopereze îndeaproape cu comisia Consiliului Europei.

52. Scopul final al muncii Consiliului Europei și comisiilor naționale ar fi să stabilească faptele și să propună măsuri concrete care să permită restabilirea dreptății și oferirea de compensații, și omagiu memoriei victimelor.

53. Condiția necesară pentru succesul muncii comisiilor este accesul la arhive, în particular cele din Rusia. De aceea, legislația relevantă în țările în cauză, și mai ales în Rusia, ar trebui să respecte Recomandarea Consiliului de Miniștri (2000) 13 privind o politică europeană de acces la arhive.

54. Nu în ultimul rând, Consiliul de Miniștri ar trebui să inițieze o campanie de conștientizare în statele membre ale Consiliului Europei privind crimele comunismului. Aceasta ar include și revizuirea manualelor școlare. Statele membre ale Consiliului Europei ar trebui să fie încurajate să facă acest lucru la nivel național.

Rezoluția 1481 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei cu privire la necesitatea condamnării internaționale a crimelor regimurilor comuniste totalitare

Text adoptat la 25 ianuarie 2006 (a 5-a Întrunire) – Bruxelles

1. Adunarea Parlamentară se referă la Rezoluția 1096 privind măsurile de desființare a moștenirii fostelor sisteme totalitare comuniste (1996).

2. Regimurile totalitare comuniste care au condus Europa centrală și de est în secolul trecut, și care sunt încă la putere în câteva state ale lumii, au fost, fără excepție, caracterizate de violări masive ale drepturilor omului. Violările au fost diferite în funcție de cultură, țară și perioadă istorică și au inclus asasinări individuale și colective și execuții, decese în lagăre de concentrare, exterminare prin înfometare, deportări, tortură, muncă silnică și alte forme de teroare fizică de masă, persecuție pe criterii etnice sau religioase, violări ale libertății de conștiință, gândire și exprimare, a libertății presei, cât și lipsa pluralismului politic.

3. Crimele au fost justificate în numele teoriei luptei dintre clase și al principiului dictaturii proletariatului. Interpretarea ambelor principii legitimează „eliminarea” persoanelor considerate periculoase construirii unei noi societăți și, astfel, inamici ai regimurilor comuniste totalitare. Un mare număr de victime din fiecare țară în cauză au fost proprii cetățeni. Aceasta a fost situația mai ales în cazul populațiilor fostului U.R.S.S. care au întrecut cu mult alte popoare în privința numărului de victime.

4. Adunarea recunoaște că, în ciuda crimelor regimurilor comuniste totalitare, anumite partide comuniste europene au contribuit la construirea democrației.

5. Căderea regimurilor comuniste totalitare din Europa centrală și de est nu a fost urmată întotdeauna de o investigație internațională a crimelor comise de acestea. Mai mult, autorii acestor crime nu au fost aduși în fața justiției de către comunitatea internațională, cum s-a întâmplat în cazul oribilelor crime comise de Socialismul Național (Nazism).

6. În consecință, gradul de conștientizare al publicului în privința crimelor comise de regimurile comuniste totalitare este foarte scăzut. Partidele comuniste sunt legale și active în câteva țări, chiar dacă în anumite cazuri ele nu s-au distanțat de crimele comise în trecut de regimurile comuniste totalitare.

7. Adunarea este convinsă că o cunoaștere a istoriei este una din precondițiile evitării unor crime similare în viitor. Mai mult, evaluarea morală și condamnarea crimelor comise joacă un rol important în educarea tinerei generații. Poziția clară a comunității internaționale față de trecut poate fi o referință pentru acțiunile lor viitoare.

8. Mai mult, Adunarea consideră că victimele crimelor comise de regimurile comuniste totalitare care sunt încă în viață, sau familiile acestora, merită simpatie, înțelegere și recunoaștere pentru suferințele lor.

9. Regimurile comuniste totalitare sunt încă active în anumite țări ale lumii unde crime continuă să fie comise. Percepțiile asupra interesului național nu ar trebui să împiedice țările să critice regimurile comuniste totalitare existente. Adunarea condamnă puternic toate aceste violări ale drepturilor omului.

10. Dezbaterile și condamnările care au avut loc până acum la nivel național în unele state membre ale Consiliului Europei nu scutesc comunitatea internațională de la luarea unei poziții clare față de crimele comise de regimurile comuniste totalitare. Aceasta are obligația morală să o facă fără întârziere.

11. Consiliul Europei este bine plasat pentru o astfel de dezbatere la nivel internațional. Toate fostele țări comuniste europene, cu excepția Belarusului, sunt acum membre ale Consiliului Europei, protecția drepturilor omului și a statului de drept fiind valori fundamentale pe care CE este construit.

12. Prin urmare, Adunarea condamnă puternic violările masive ale drepturilor omului comise de regimurile comuniste totalitare și își exprimă simpatia, înțelegerea și recunoașterea pentru victimele acestor crime.

13. Mai mult, Adunarea face apel la toate partidele comuniste sau postcomuniste din statele membre care nu au făcut încă o analiză a istoriei comunismului și a propriului trecut să se distanțeze clar de crimele comise de regimurile comuniste totalitare și să le condamne fără nicio ambiguitate.

14. Adunarea consideră că această poziție clară a comunității internaționale va deschide calea unei reconcilieri viitoare. Mai mult, va încuraja, sperăm, istoricii din întreaga lume să-și continue cercetarea în scopul stabilirii și verificării obiective a ceea ce s-a întâmplat.

Declarația privind conștiința morală europeană și comunismul

**Text adoptat la 3 iunie 2008
(Senatul Parlamentului Republicii Cehe) – Praga**

Pentru viitorul demn și democratic al căminului nostru european,

- întrucât societățile care își neglijează trecutul nu au viitor,
- întrucât Europa nu va fi unită atâta vreme cât nu va fi capabilă să-și reconcilieze istoria, să recunoască nazismul și comunismul ca moștenire comună și să conducă o dezbateră sinceră și amănunțită despre toate crimele totalitarismului din secolul trecut,
- întrucât ideologia comunistă este direct responsabilă de crime împotriva umanității,
- întrucât o conștiință încărcată de trecutul comunist este o povară grea pentru viitorul Europei și al copiilor noștri,
- întrucât diferitele moduri de a evalua trecutul comunist pot duce la împărțirea Europei în „Vest” și „Est”,
- întrucât integrarea europeană a constituit o reacție directă la războaiele și violențele provocate de sistemele totalitare de pe continent,
- întrucât conștiința crimelor împotriva umanității comise de regimurile comuniste pe întregul continent trebuie să se răsfrângă asupra tuturor minților europene în aceeași măsură cu crimele regimurilor naziste,
- întrucât există similarități substanțiale între nazism și comunism în ceea ce privește caracterul lor abominabil și crimele lor împotriva umanității,
- întrucât crimele comunismului încă trebuie să fie evaluate din punct de vedere legal, moral și politic, precum și din punct de vedere istoric,
- întrucât acestor crime li s-au găsit justificări spunându-se că au fost comise în numele teoriei luptei de clasă și a principiului dictaturii „proletariatului”, folosind teroarea ca metodă de a menține dictatura,
- întrucât ideologia comunistă a fost folosită ca instrument în mâinile celor care au clădit imperii în Europa și Asia pentru a-și atinge scopurile expansioniste,
- întrucât mulți dintre cei care au comis crime în numele comunismului nu au fost încă aduși în fața Justiției, iar victimele lor nu au fost încă despăgubite,
- întrucât furnizarea de informații extinse despre trecutul totalitar comunist care să ducă la o mai bună înțelegere și abordare a temei este o condiție necesară pentru o viitoare integrare solidă a tuturor națiunilor europene,
- întrucât reconcilierea finală a tuturor popoarelor europene nu este posibilă fără eforturi susținute în vederea stabilirii adevărului și a recuperării memoriei,

- întrucât trecutul comunist al Europei trebuie analizat în amănunțime atât în mediul academic, cât și în rândurile publicului larg, iar generațiile viitoare ar trebui să aibă la dispoziție informații despre comunism care să le fie ușor accesibile,
- întrucât în diferite părți ale globului mai rezistă doar câteva regimuri comuniste, care însă controlează aproape o cincime din populația lumii și, prin accesul la putere, încă comit crime și impun costuri mari pentru bunăstarea popoarelor lor,
- întrucât multe țări, deși partidele comuniste nu sunt la putere, nu s-au distanțat de crimele regimurilor comuniste și nici nu le-au condamnat,
- întrucât Praga este unul din locurile care a avut atât experiența dominației naziste, cât și a celei comuniste, considerând că milioanele de victime ale comunismului și familiile lor sunt îndreptățite să se bucure de dreptate, compasiune, înțelegere și recunoaștere a suferințelor lor în același mod în care victimele nazismului au fost recunoscute moral și politic, noi, participanții Conferinței „Conștiința Europeană și Comunismul”, de la Praga,
- având în vedere Rezoluția Parlamentului European la cea de-a 60-a aniversare a finalului celui de-Al Doilea Război Mondial în Europa, la 8 mai 1945, aniversare sărbătorită la 12 mai 2005,
- având în vedere Rezoluția 1481 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei din 26 ianuarie 2006,
- având în vedere Rezoluția din 5 februarie 2004 a Congresului al XVI-lea al EPP, prin care se solicită crearea unui organism format din profesioniști independenți în vederea colectării și evaluării informațiilor privind încălcarea drepturilor omului sub regimurile totalitare comuniste și îndemnând la crearea unui muzeu memorial al victimelor comunismului,
- având în vedere rezoluțiile privind crimele comunismului adoptate de un număr de parlamente naționale,
- având în vedere experiența Comisiei pentru adevăr și reconciliere din Africa de Sud,
- având în vedere experiența institutelor de memorie și comemorare din Polonia, Slovacia, Republica Cehă, Statele Unite, a Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România, a muzeelor din Lituania, Letonia și Estonia, cât și a Casei Terorii din Ungaria și a muzeelor ocupației din Lituania, Letonia și Estonia,
- având în vedere actuala și următoarele președinții ale Uniunii Europene și ale Consiliului Europei,
- având în vedere faptul că anul 2009 este anul celei de a XX-a aniversări a colapsului comunismului în Europa Centrală și de Est, precum a uciderii în masă din România și a masacrului din Piața Tiananmen din Beijing,

solicităm:

1. ajungerea la o înțelegere paneuropeană conform căreia atât regimurile totalitare naziste, cât și cele comuniste să fie judecate fiecare în conformitate cu potențialul propriu de a dezvolta politici distructive de aplicare sistematică a formelor extreme de teroare, suprimând toate libertățile civice și umane, pornind războaie agresive și, ca parte componentă a propriilor ideologii, exterminând și deportând națiuni întregi

și grupuri de populație, și, drept urmare, acestea să fie considerate principalele dezastre care au lovit secolul XX,

2. recunoașterea faptului că multe crime comise în numele comunismului ar trebui considerate crime împotriva umanității, servind ca avertisment pentru generațiile viitoare, în același mod în care au fost recunoscute crimele nazismului de Tribunalul de la Nürnberg,

3. formularea unei perspective comune privind crimele regimurilor totalitare, *inter alia* regimurile comuniste, și propagarea unei conștiințe europene asupra crimelor comunismului, cu scopul definirii unei atitudini comune față de crimele regimurilor comuniste,

4. introducerea unei legislații care să permită Justiției să îi judece și să îi condamne pe autorii crimelor comuniste și să compenseze victimele comunismului,

5. asigurarea principiului unui tratament egal și non-discriminatoriu al victimelor tuturor regimurilor totalitare,

6. exercitarea unei presiuni la nivel european și internațional în direcția condamnării crimelor comuniste din trecut și în vederea susținerii unei lupte eficiente împotriva crimelor comuniste în desfășurare,

7. recunoașterea comunismului ca parte integrantă, nocivă, a istoriei comune a Europei,

8. acceptarea responsabilității paneuropene a crimelor comise de comunism,

9. stabilirea datei de 23 august, ziua semnării Pactului Hitler-Stalin, cunoscut ca Pactul Molotov-Ribbentrop, ca zi de comemorare a victimelor regimurilor totalitare, atât naziste, cât și comuniste, în același mod în care Europa comemorează victimele Holocaustului la data de 27 ianuarie,

10. adoptarea unei atitudini responsabile de către parlamentele naționale în ceea ce privește recunoașterea crimelor comuniste ca și crime împotriva umanității, conducând la adoptarea legislației necesare și la monitorizarea parlamentară a acestei legislații,

11. organizarea unor dezbateri publice referitoare la folosirea comercială și politică inadecvată a simbolurilor comuniste,

12. continuarea audierilor Comisiei Europene privind victimele regimurilor totalitare, în scopul redactării unei comunicări a Comisiei,

13. stabilirea, în statele europene care au fost conduse de regimuri comuniste totalitare, a unor comitete compuse din experți independenți însărcinați cu strângerea și evaluarea informațiilor referitoare la încălcarea drepturilor omului la nivel național sub regimul totalitar comunist, în scopul unei colaborări strânse cu un comitet de experți al Consiliului Europei,

14. asigurarea unui cadru legal internațional privind accesul liber și nerestricționat la arhivele conținând informații despre crimele comunismului,

15. fondarea unui Institut al Memoriei și Conștiinței Europene care să fie atât – A) institut european de cercetare pentru studierea totalitarismului, dezvoltând proiecte științifice și educaționale și oferind sprijin rețelei de institute naționale de cercetare care se specializează pe tema experienței totalitare, cât și B) un muzeu/centru comemorativ paneuropean al victimelor tuturor regimurilor totalitare, cu scopul

comemorării victimelor acestor regimuri și a conștientizării crimelor comise de acestea,

16. organizarea unei conferințe internaționale pe tema crimelor comise de regimurile totalitare comuniste, cu participarea unor reprezentanți ai guvernelor, alături de parlamentari, profesori, experți și delegați din partea ONG-urilor, urmând ca rezultatele să fie făcute cunoscute la nivel mondial,

17. adaptarea și revizuirea manualelor de istorie a Europei astfel încât copiii să poată învăța și să fie avertizați cu privire la comunism și la crimele sale în același mod în care sunt învățați să privească crimele nazismului,

18. dezbaterea amănunțită și extinsă la nivelul întregii Europe cu privire la istoria și moștenirea comunistă,

19. comemorarea a 20 de ani de la căderea Zidului Berlinului, a masacrului din Piața Tiananmen și a măcelului din Romania

noi, participanții Conferinței de la Praga, intitulate „Conștiință Europeană și Comunism”, ne adresăm tuturor popoarelor Europei, tuturor instituțiilor politice din Europa, incluzând guvernele naționale, parlamentele, Parlamentul European, Comisia europeană, Consiliul Europei și alte organisme internaționale relevante, și facem un apel să îmbrățișeze ideile și cererile formulate în prezenta *Declarație de la Praga* și să le implementeze prin măsuri concrete.

semnatari fondatori:

Václav Havel, fost disident și Președinte al Cehoslovaciei/Republicii Cehă

Joachim Gauck, fost Comisar Federal al arhivelor Stasi, Germania

Göran Lindblad, Vicepreședinte al Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, Membru al Parlamentului, Suedia

Vytautas Landsbergis, Membru al Parlamentului European, fost disident și Președinte al Lituaniei

Jana Hybášková, Membru al Parlamentului European, Republica Cehă

Christopher Beazley, Membru al Parlamentului European, Marea Britanie

Tunne Kelam, Membru al Parlamentului European, fost disident, Estonia

Jiří Liška, Senator, Vicepreședinte al Senatului, Parlamentul Republicii Cehă

Martin Mejstřík, Senator, Parlamentul Republicii Cehă

Jaromír Štětina, Senator, Parlamentul Republicii Cehă

Emanuelis Zingeris, Membru al Parlamentului, Lituania, Președinte al Comisiei Internaționale pentru Investigarea Crimelor Regimurilor de Ocupație Nazistă și Comunistă din Lituania

Tseten Samdup Chhoekyapa, Reprezentant al Sanctității Sale Dalai Lama, Geneva, Tibet

Ivanka Survilla, Președinte în Exil al Bielorusiei, Canada

Zianon Pazniak, Președinte al Frontului Național Popular al Bielorusiei, Președinte al Partidului Conservativ Creștin Belarus, SUA

Růžena Krásná, fost prizonier politic, politician, Republica Cehă

Jiří Stránský, fost prizonier politic, scriitor, fost președinte al clubului PEN, Republica Cehă

Václav Vaško, fost prizonier politic, diplomat, activist catolic, Republica Cehă

Alexandr Podrabinek, fost disident și prizonier politic, jurnalist, Rusia

Pavel Žáček, Director, Institutul pentru Studiarea Regimurilor Totalitare, Republica Cehă

Miroslav Lehký, Vicedirector, Institutul pentru Studiarea Regimurilor Totalitare, Republica Cehă

Łukasz Kaminski, Vicedirector, Institutul Memoriei Naționale (IPN), Polonia

Michael Kißener, profesor de istorie, Johann Gutenberg University, Mainz, Germania

Eduard Stehlík, istoric, Vicedirector, Institutul pentru Istorie Militară, Republica Cehă

Karel Straka, istoric, Institutul pentru Istorie Militară, Republica Cehă

Jan Urban, jurnalist, Republica Cehă

Jaroslav Hutka, fost disident, compozitor, Republica Cehă

Lukáš Pachta, politolog și scriitor, Republica Cehă

Declarația Parlamentului European privind proclamarea zilei de 23 august drept Ziua europeană a comemorării victimelor stalinismului și nazismului

Text adoptat la 23 septembrie 2008 – Bruxelles

Parlamentul European

- având în vedere Convenția Organizației Națiunilor Unite privind inaplicabilitatea limitărilor statutare în cazul crimelor de război și al crimelor împotriva umanității,

- având în vedere următoarele articole din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale a Consiliului Europei: art. 1 – obligația de respectare a drepturilor omului, art. 2 – dreptul la viață, art. 3 – interzicerea torturii și art. 4 – interzicerea sclaviei și a muncii forțate,

- având în vedere Rezoluția 1481 (2006) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind necesitatea de condamnare internațională a crimelor regimurilor comuniste totalitare,

- având în vedere art. 116 din Regulamentul său de procedură,

A. întrucât Pactul Ribbentrop-Molotov, încheiat între Uniunea Sovietică și Germania la 23 august 1939, a divizat Europa în două sfere de interes, prin intermediul unor protocoale adiționale secrete;

B. întrucât practicarea deportărilor în masă, a exterminărilor în masă și a sclaviei în contextul actelor de agresiune ale stalinismului și nazismului intră în categoria crimelor de război și a crimelor împotriva umanității;

C. întrucât, în temeiul legislației internaționale, limitările statutare nu se aplică în cazul crimelor de război și al crimelor împotriva umanității;

D. întrucât consecințele și semnificația ordinii impuse de regimul sovietic și ale ocupației sovietice pentru și asupra cetățenilor statelor postcomuniste sunt prea puțin cunoscute în Europa;

E. întrucât prin art. 3 din Decizia nr. 1904/2006/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 12 decembrie 2006 de instituire pentru perioada 2007-2013 a programului „Europa pentru cetățeni” pentru promovarea cetățeniei europene active se prevede susținerea acțiunii „Memorie europeană activă”, al cărei scop este prevenirea oricărei repetări a crimelor nazismului și ale stalinismului,

1. propune proclamarea datei de 23 august drept Ziua europeană a comemorării victimelor stalinismului și nazismului, pentru a păstra vie memoria victimelor deportărilor în masă și ale exterminărilor în masă, contribuind, în același timp, la întărirea bazelor democrației, precum și la consolidarea păcii și stabilității pe continentul european;

2. încredințează Președintelui sarcina de a transmite prezenta declarație, însoțită de numele semnatarilor, parlamentelor statelor membre.

Lista semntarilor

Jim Allister, Alexander Alvaro, Jan Andersson, Georgs Andrejevs, Laima Liucija Andrikienė, Emmanouil Angelakas, Roberta Angelilli, Robert Atkins, John Attard-Montalto, Elspeth Attwooll, Inés Ayala Sender, Liam Aylward, Maria Badia i Cutchet, Enrique Barón Crespo, Alessandro Battilocchio, Edit Bauer, Jean Marie Beaupuy, Christopher Beazley, Zsolt László Becsey, Bastiaan Belder, Ivo Belet, Irena Belohorská, Monika Beňová, Rolf Berend, Sergio Berlato, Giovanni Berlinguer, Adam Bielan, Šarūnas Birutis, Sebastian Valentin Bodu, Guy Bono, Mario Borghesio, Josep Borrell Fontelles, Victor Boștinaru, John Bowis, Sharon Bowles, Iles Braghetto, Elmar Brok, Danutė Budreikaitė, Cristian Silviu Bușoi, Philippe Busquin, Simon Busuttil, Jerzy Buzek, Martin Callanan, Mogens Camre, Luis Manuel Capoulas Santos, Marco Cappato, David Casa, Paulo Casaca, Michael Cashman, Françoise Castex, Giuseppe Castiglione, Jean-Marie Cavada, Charlotte Cederschiöld, Jorgo Chatzimarkakis, Ole Christensen, Sylwester Chruszcz, Philip Claeys, Luigi Cocilovo, Daniel Cohn-Bendit, Richard Corbett, Dorette Corbey, Titus Corlățean, Corina Crețu, Brian Crowley, Magor Imre Csibi, Marek Aleksander Czarnecki, Ryszard Czarnecki, Daniel Dăianu, Joseph Daul, Dragoș Florin David, Antonio De Blasio, Arūnas Degutis, Véronique De Keyser, Gérard Deprez, Marie-Hélène Descamps, Nirj Deva, Christine De Veyrac, Mia De Vits, Jolanta Dičkutė, Gintaras Didžiokas, Koenraad Dillen, Alexandra Dobolyi, Valdis Dombrovskis, Beniamino Donnici, Bert Doorn, Den Dover, Petr Duchoň, Bárbara Dührkop Dührkop, Andrew Duff, Árpád Duka-Zólyomi, Constantin Dumitriu, Michl Ebner, Lena Ek, Saïd El Khadraoui, Maria da Assunção Esteves, Edite Estrela, Jonathan Evans, Robert Evans, Göran Färm, Richard Falbr, Carlo Fatuzzo, Szabolcs Fazakas, Markus Ferber, Emanuel Jardim Fernandes, Francesco Ferrari, Petru Filip, Hélène Flautre, Alessandro Foglietta, Hanna Foltyn-Kubicka, Nicole Fontaine, Glyn Ford, Ingo Friedrich, Urszula Gacek, Michael Gahler, Kinga Gál, Milan Gaľa, Iratxe García Pérez, Patrick Gaubert, Jas Gawronski, Eugenijus Gentvilas, Georgios Georgiou, Lidia Joanna Geringer de Oedenberg, Adam Gierek, Maciej Marian Giertych, Neena Gill, Béla Glattfelder, Bogdan Golik, Bruno Gollnisch, Ana Maria Gomes, Alfred Gomolka, Donata Gottardi, Genowefa Grabowska, Dariusz Maciej Grabowski, Vasco Graça Moura, Ingeborg Gräßle, Lissy Gröner, Elly de Groen-Kouwenhoven, Françoise Grossetête, Ignasi Guardans Cambó, Ambroise Guellec, Zita Gurmai, Catherine Guy-Quint, Małgorzata Handzlik, Gábor Harangozó, Malcolm Harbour, Marian Harkin, Joel Hasse Ferreira, Satu Hassi, Christopher Heaton-Harris, Gyula Hegyi, Erna Hennicot-Schoepges, Jeanine Hennis-Plasschaert, Edit Herczog, Jim Higgins, Mary Honeyball, Karsten Friedrich Hoppenstedt, Milan Horáček, Richard Howitt, Ján Hudacký, Stephen Hughes, Alain Hutchinson, Jana Hybášková, Filiz Hakaeva Hyusmenova, Marie Anne Isler Béguin, Ville Itälä, Lily Jacobs, Anneli Jäätteenmäki, Mieczysław Edmund Janowski, Livia Járóka, Rumiana Jeleva, Anne E. Jensen, Dan Jørgensen, Romana Jordan Cizelj, Ona

Juknevičienė, Jelko Kacin, Filip Kaczmarek, Gisela Kallenbach, Syed Kamall, Othmar Karas, Sajjad Karim, Ioannis Kasoulides, Piia-Noora Kauppi, Metin Kazak, Tunne Kelam, Glenys Kinnock, Timothy Kirkhope, Dieter-Lebrecht Koch, Eija-Riitta Korhola, Magda Kósáné Kovács, Miloš Koterec, Holger Krahmer, Guntars Krasts, Ģirts Valdis Kristovskis, Aldis Kušķis, Zbigniew Krzysztof Kuźmiuk, Joost Lagendijk, André Laignel, Alain Lamassoure, Jean Lambert, Alexander Graf Lambsdorff, Vytautas Landsbergis, Carl Lang, Romano Maria La Russa, Vincenzo Lavarra, Henrik Lax, Johannes Lebech, Stéphane Le Foll, Roselyne Lefrançois, Klaus-Heiner Lehne, Lasse Lehtinen, Jörg Leichtfried, Jo Leinen, Fernand Le Rachinel, Katalin Lévai, Janusz Lewandowski, Bogusław Liberadzki, Marcin Libicki, Alain Lipietz, Pia Elda Locatelli, Eleonora Lo Curto, Antonio López-Istúriz White, Andrea Losco, Patrick Louis, Caroline Lucas, Sarah Ludford, Astrid Lulling, Elizabeth Lynne, Marusya Ivanova Lyubcheva, Linda McAvan, Arlene McCarthy, Edward McMillan-Scott, Jamila Madeira, Eugenijus Maldeikis, Toine Manders, Ramona Nicole Mănescu, Vladimír Maňka, Thomas Mann, Marian-Jean Marinescu, David Martin, Miguel Angel Martínez Martínez, Jan Tadeusz Masiel, Manuel Medina Ortega, Íñigo Méndez de Vigo, Emilio Menéndez del Valle, Rosa Miguélez Ramos, Marianne Mikko, Miroslav Mikolášik, Francisco José Millán Mon, Gay Mitchell, Nickolay Mladenov, Viktória Mohácsi, Claude Moraes, Javier Moreno Sánchez, Eluned Morgan, Philippe Morillon, Jan Mulder, Cristiana Muscardini, Riitta Myller, Pasqualina Napoletano, Robert Navarro, Cătălin-Ioan Nechifor, Catherine Neris, James Nicholson, null Nicholson of Winterbourne, Rareș-Lucian Niculescu, Lambert van Nistelrooij, Vural Öger, Péter Olajos, Jan Olbrycht, Seán Ó Neachtain, Gérard Onesta, Janusz Onyszkiewicz, Ria Oomen-Ruijten, Dumitru Oprea, Josu Ortuondo Larrea, Csaba Öry, Siiri Oviir, Reino Paasilinna, Maria Grazia Pagano, Borut Pahor, Justas Vincas Paleckis, Vladko Todorov Panayotov, Marco Pannella, Pier Antonio Panzeri, Neil Parish, Ioan Mircea Pașcu, Aldo Patriciello, Béatrice Patrie, Vincent Peillon, Bogdan Pęk, Alojz Peterle, Maria Petre, Willi Piecyk, Rihards Pīks, Mirosław Mariusz Piotrowski, Umberto Pirilli, Paweł Bartłomiej Piskorski, Gianni Pittella, Francisca Pleguezuelos Aguilar, Zita Pleštinská, Rovana Plumb, Zdzisław Zbigniew Podkański, Samuli Pohjamo, Lydie Polfer, Nicolae Vlad Popa, Bernd Posselt, Christa Prets, Vittorio Prodi, Jacek Protasiewicz, John Purvis, Poul Nyrup Rasmussen, Karin Resetarits, José Ribeiro e Castro, Teresa Riera Madurell, Karin Riis-Jørgensen, Maria Robsahm, Bogusław Rogalski, Zuzana Roithová, Dariusz Rosati, Wojciech Roszkowski, Christian Rovsing, Flaviu Călin Rus, Leopold Józef Rutowicz, Eoin Ryan, Guido Sacconi, Aloyzas Sakalas, Katrin Saks, José Ignacio Salafranca Sánchez-Neyra, Manuel António dos Santos, Sebastiano Sanzarello, Jacek Saryusz-Wolski, Gilles Savary, Toomas Savi, Christel Schaldemose, Agnes Schierhuber, Carl Schlyter, Olle Schmidt, Pál Schmitt, György Schöpflin, Esko Seppänen, Adrian Severin, Brian Simpson, Kathy Sinnott, Marek Siwiec, Peter Skinner, Csaba Sógor, Bogusław Sonik, María Sornosa Martínez, Bart Staes, Grażyna Staniszevska, Margarita Starkevičiūtė, Peter Šťastný, Petya Stavreva, Dirk Sterckx, Struan Stevenson, Catherine Stihler, Robert Sturdy, Margie Sudre, László Surján, József Szájer,

Andrzej Jan Szejna, István Szent-Iványi, Konrad Szymański, Csaba Sándor Tabajdi, Hannu Takkula, Charles Tannock, Andres Tarand, Salvatore Tatarella, Britta Thomsen, Silvia-Adriana Țicău, Gary Titley, Patrizia Toia, László Tókécs, Ewa Tomaszewska, Witold Tomczak, Jacques Toubon, Catherine Trautmann, Helga Trüpel, Vladimir Urutchev, Inese Vaidere, Nikolaos Vakalis, Adina-Ioana Vălean, Frank Vanhecke, Anne Van Lancker, Geoffrey Van Orden, Daniel Varela Suanzes-Carpegna, Ari Vatanen, Armando Veneto, Riccardo Ventre, Donato Tommaso Veraldi, Marcello Vernola, Alejo Vidal-Quadras, Kristian Vigenin, Kyösti Virrankoski, Graham Watson, Henri Weber, Renate Weber, Anders Wijkman, Iuliu Winkler, Janusz Wojciechowski, Corien Wortmann-Kool, Anna Záborská, Zbigniew Zaleski, Iva Zanicchi, Andrzej Tomasz Zapałowski, Dushana Zdravkova, Roberts Zīle, Marian Złotea, Tadeusz Zwiefka

Rezoluția Parlamentului European din 2 aprilie 2009 referitoare la conștiința europeană și totalitarismul

Text adoptat la 2 aprilie 2009 – Bruxelles

Parlamentul European,

- având în vedere Declarația universală a drepturilor omului,
 - având în vedere Rezoluția 260-(III)-A a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite din 9 decembrie 1948 privind genocidul,
 - având în vedere art. 6 și 7 din Tratatul privind Uniunea Europeană,
 - având în vedere Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene,
 - având în vedere Decizia-cadru 2008/913/JAI a Consiliului din 28 noiembrie 2008 privind combaterea anumitor forme și expresii ale rasismului și xenofobiei prin intermediul dreptului penal¹,
 - având în vedere Rezoluția 1481 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei din 25 ianuarie 2006 referitoare la necesitatea condamnării în plan internațional a crimelor săvârșite de către regimurile comuniste totalitare,
 - având în vedere Declarația sa din 23 septembrie 2008 privind proclamarea zilei de 23 august drept Ziua europeană a comemorării victimelor stalinismului și nazismului²,
 - având în vedere numeroasele sale rezoluții cu privire la democrație și respectarea drepturilor și libertăților fundamentale, inclusiv Rezoluția adoptată la 12 mai 2005 referitoare la cea de a 60-a aniversare a sfârșitului celui de-Al Doilea Război Mondial în Europa, la 8 mai 1945³, Rezoluția sa din 23 octombrie 2008 referitoare la comemorarea foametei deliberate – Holodomor – din Ucraina⁴, precum și Rezoluția sa din 15 ianuarie 2009 referitoare la Srebrenica⁵,
 - având în vedere comisiile pentru adevăr și justiție înființate în diverse părți ale lumii, care au ajutat persoanele care au trăit în numeroase foste regimuri autoritare și totalitare să depășească diferențele și să ajungă la reconciliere,
 - având în vedere declarațiile făcute la 4 iulie 2006 de Președintele său și de grupurile politice la 70 de ani după lovitura de stat a generalului Franco în Spania,
 - având în vedere art. 103 alin. (4) din Regulamentul său de procedură,
- A. întrucât istoricii admit că nu este posibilă interpretarea într-un mod pe deplin obiectiv a faptelor istorice și că nu există relatări istorice obiective; întrucât, cu toate

¹ JO L 328, 6 decembrie 2008, p. 55.

² Texte adoptate, P6_TA(2008)0439.

³ JO C 92 E, 20 aprilie 2006, p. 392.

⁴ Texte adoptate, P6_TA(2008)0523.

⁵ Texte adoptate, P6_TA(2009)0028.

acestea, istoricii de profesie utilizează instrumente științifice pentru studierea trecutului și încearcă, astfel, să fie cât mai imparțiali cu putință;

B. întrucât niciun organism sau partid politic nu deține monopolul asupra interpretării istoriei, iar astfel de organisme sau partide nu pot pretinde că sunt obiective;

C. întrucât interpretările politice oficiale ale faptelor istorice nu ar trebui să fie impuse prin decizii ale majorității parlamentare; întrucât un parlament nu poate legifera asupra trecutului;

D. întrucât unul dintre obiectivele fundamentale ale procesului de integrare europeană este asigurarea respectării drepturilor fundamentale și a statului de drept în viitor, iar art. 6 și 7 din Tratatul privind Uniunea Europeană oferă mecanismele adecvate pentru atingerea acestui scop;

E. întrucât interpretările eronate ale istoriei pot alimenta politici exclusiviste și, prin urmare, incita la ură și rasism;

F. întrucât amintirile trecutului tragic al Europei trebuie păstrate vii pentru a onora victimele, a condamna criminalii și a pune bazele unei reconcilierii clădite pe adevăr și comemorare;

G. întrucât milioane de victime au fost deportate, închise, torturate și ucise de regimuri totalitare și autoritare în cursul secolului XX în Europa; întrucât trebuie totuși să se recunoască unicitatea Holocaustului;

H. întrucât experiența istorică dominantă a Europei de Vest a fost nazismul și întrucât țările Europei Centrale și de Est au experimentat și comunismul și nazismul; întrucât trebuie promovată înțelegerea pentru dubla moștenire legată de dictaturi a acestor țări;

I. întrucât integrarea europeană a fost de la început o reacție la suferința provocată de cele două războaie mondiale și de tirania nazistă care a condus la Holocaust, precum și la expansiunea regimurilor totalitare și nedemocratice din Europa Centrală și de Est, și a fost, de asemenea, o modalitate de a depăși disensiunile profunde și ostilitatea din Europa prin cooperare și integrare, pentru a pune capăt războaielor și a asigura democrația în Europa;

J. întrucât procesul integrării europene a fost încununat de succes și a condus la o Uniune Europeană ce cuprinde în prezent țările din Europa Centrală și de Est care au trăit sub regimuri comuniste de la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial până la începutul anilor 1990 și întrucât aderările anterioare ale Greciei, Spaniei și Portugaliei, care au suferit sub regimuri fasciste de lungă durată, au contribuit la asigurarea democrației în sudul Europei;

K. întrucât Europa nu va fi unită dacă nu reușește să aibă o viziune comună asupra istoriei sale, dacă nu recunoaște nazismul, stalinismul și regimurile fasciste și comuniste ca o moștenire comună și dacă nu poartă o dezbatere sinceră și aprofundată cu privire la crimele lor din secolul trecut;

L. întrucât, în 2009, Europa reunită va celebra cea de a 20-a aniversare a prăbușirii dictaturilor comuniste din Europa Centrală și de Est, precum și a căderii Zidului Berlinului, ceea ce ar trebui să constituie o oportunitate pentru o mai bună conștientizare a trecutului și pentru recunoașterea rolului inițiativelor cetățenești democratice, precum și un stimul pentru aprofundarea sentimentelor de solidaritate și coeziune;

M. întrucât este, de asemenea, important ca cei care s-au opus activ regimului totalitarist să nu fie uitați și să aibă un loc în conștiința europenilor ca eroi ai epocii totalitare datorită devotamentului, credinței în idealuri, onoarei și curajului lor;

N. întrucât, din perspectiva victimelor, nu contează care regim i-a lipsit de libertate, i-a torturat, i-a ucis sau care a fost motivul,

1. își exprimă respectul pentru toate victimele regimurilor totalitare și nedemocratice din Europa și aduce un omagiu celor care au luptat împotriva tiraniei și oprimirii;

2. își reînnoiește angajamentul privind o Europă pașnică și prosperă, întemeiată pe valorile respectării demnității umane, libertății, democrației, egalității, statului de drept și respectării drepturilor omului;

3. subliniază importanța păstrării memoriei trecutului, deoarece nu există reconciliere fără adevăr și comemorare; își reconfirmă poziția sa solidară împotriva tuturor regimurilor totalitare, indiferent de natura lor ideologică;

4. reamintește că cele mai recente crime împotriva umanității și acte de genocid din Europa aveau încă loc în iulie 1995, și că este nevoie de vigilență constantă pentru a lupta împotriva ideilor și tendințelor nedemocratice, xenofobe, autoritare și totalitare;

5. subliniază că, pentru a consolida conștiința europeană a crimelor comise de regimurile totalitare și nedemocratice, trebuie păstrate dovezile documentare și mărturiile trecutului zbuciumat al Europei, deoarece nu poate să existe reconciliere fără comemorare;

6. regretă că, după 20 de ani de la prăbușirea dictaturilor comuniste din Europa Centrală și de Est, accesul la documentele de relevanță personală și la cele necesare pentru cercetarea științifică este încă restricționat în mod nejustificat în anumite state membre; solicită tuturor statelor membre să depună un efort veritabil pentru a deschide arhivele, inclusiv pe cele ale fostelor servicii de securitate internă, ale poliției secrete și ale agențiilor de informații, deși trebuie să se adopte măsuri pentru a se garanta că nu se abuzează de acest proces în scopuri politice;

7. condamnă în mod ferm și neechivoc toate crimele împotriva umanității și încălcările grave ale drepturilor omului comise de toate regimurile totalitare și autoritare; își exprimă față de victimele acestor crime și față de membrii familiilor acestora compasiunea, înțelegerea și recunoașterea suferințelor lor;

8. declară că integrarea europeană, ca model de pace și de reconciliere, a fost alegerea liberă a popoarelor Europei, care și-au asumat un angajament privind un viitor comun, și că Uniunea Europeană poartă o răspundere specială de a promova și a menține democrația, respectarea drepturilor omului și a statului de drept, nu numai în interiorul, ci și în afara Uniunii Europene;

9. solicită Comisiei Europene și statelor membre să depună eforturi suplimentare pentru a încuraja predarea istoriei europene și pentru a sublinia realizarea istorică pe care o reprezintă integrarea europeană și contrastul puternic între trecutul tragic și ordinea socială pașnică și democratică din Uniunea Europeană de astăzi;

10. consideră că păstrarea adecvată a memoriei istorice, reevaluarea cuprinzătoare a istoriei europene, recunoașterea la nivel european a tuturor aspectelor Europei moderne va consolida integrarea europeană;

11. invită, în acest sens, Consiliul și Comisia să sprijine și să apere acțiunile acelor organizații neguvernamentale, precum Memorial din Federația Rusă, care se angajează în mod activ în cercetarea și strângerea documentelor referitoare la crimele comise în timpul perioadei staliniste;

12. își reafirmă sprijinul fără rezerve pentru consolidarea justiției internaționale;

13. solicită instituirea unei platforme a memoriei și conștiinței europene care să ofere asistență relațiilor și cooperării dintre institutele de cercetare naționale specializate în domeniul istoriei totalitarismului, precum și creării unui centru/memorial pan-european pentru victimele tuturor regimurilor totalitare;

14. solicită consolidarea actualelor instrumente financiare relevante pentru acordarea de asistență destinată cercetării istorice profesionale cu privire la chestiunile prezentate anterior;

15. solicită declararea zilei de 23 august ca Ziua europeană a comemorării victimelor tuturor regimurilor totalitare și autoritare, care să fie comemorată cu demnitate și imparțialitate;

16. este convins că scopul ultim al divulgării și evaluării crimelor comise de regimurile comuniste totalitare îl reprezintă reconcilierea, care poate fi realizată admițând responsabilitățile, cerând iertare și promovând reînnoirea morală;

17. încredințează Președintelui sarcina de a transmite prezenta rezoluție Consiliului, Comisiei, parlamentelor statelor membre, guvernelor și parlamentelor țărilor candidate, guvernelor și parlamentelor țărilor asociate Uniunii Europene, precum și guvernelor și parlamentelor statelor membre în Consiliul Europei.

**Rezoluția privind reunirea unei Europe:
promovarea drepturilor omului și libertăților civile în zona
OSCE în secolul XXI. Declarația de la Vilnius a
Adunării Parlamentare a OSCE**

Text adoptat la 3 iulie 2009 – Vilnius

1. Reamintind Declarația Universală a Drepturilor Omului adoptată de Națiunile Unite, Actul Final de la Helsinki și Carta Drepturilor Fundamentale a UE,
2. Ținând cont de schimbările care au avut loc în zona OSCE în cei 20 de ani de la căderea Zidului Berlinului și a Cortinei de Fier,
3. Observând că, în secolul XX, țările europene au avut experiența a două regimuri totalitare majore, nazist și stalinist, care au adus cu ele genocidul, violarea drepturilor și libertăților omului, crime de război și crime împotriva umanității,
4. Recunoscând unicitatea Holocaustului, amintind statelor participante de impactul său și de actele de antisemitism care continuă să aibă loc în cele 56 de națiuni ale zonei OSCE, și încurajând puternic implementarea viguroasă a rezoluțiilor privind antisemitismul adoptate unanim de către Adunarea Parlamentară a OSCE începând cu Sesiunea Anuală din 2002, din Berlin,
5. Reamintind statelor participante de angajamentul lor de a „condamna totalitarismul în mod clar și neechivoc” (Documentul Reuniunii de la Copenhaga 1990),
6. Reamintind că o cunoaștere a istoriei ajută la prevenirea unor crime similare în viitor, și că o dezbatere onestă și detaliată despre istorie va facilita reconcilierea bazată pe adevăr și memorie,
7. Realizând că tranziția de la dictatură comunistă la democrație nu poate avea loc într-o singură zi, și că ea trebuie să ia în considerare și contextul istoric și cultural al țărilor respective,
8. Subliniind, totuși, că este obligația guvernelor și tuturor sectoarelor societății să se străduiască neobosit pentru atingerea unui sistem cu adevărat democratic care respectă în totalitate drepturile omului, fără a face din diferențele de cultură politică și tradiție un pretext pentru neimplementarea angajamentelor,
9. Deplângând faptul că în multe țări, inclusiv unele cu tradiții democratice de lungă durată, drepturile civile sunt din nou în pericol, deseori datorită măsurilor luate pentru a contracara așa-numite „noi amenințări”,
10. Reamintind inițiativa Parlamentului European de proclamare a zilei de 23 august, în care în urmă cu 70 de ani a fost semnat Pactul Ribbentrop-Molotov, ca o Zi de Comemorare a Victimelor Stalinismului și Nazismului la nivel european, pentru a păstra memoria victimelor deportărilor și exterminărilor în masă,

Adunarea Parlamentară a OSCE:

11. Reconfirmă poziția sa unită împotriva oricărui tip de conducere totalitară indiferent de sursa sa ideologică;

12. Solicită statelor participante să onoreze și să implementeze cu bună credință toate angajamentele luate;

13. Îndeamnă statele participante:

a) să continue studiarea moștenirii totalitare și sensibilizarea opiniei publice în privința acesteia;

b) să dezvolte și să îmbunătățească instrumentele, programele și activitățile educaționale, mai ales pentru generațiile mai tinere, referitoare la istoria totalitară, demnitatea umană, drepturile omului și libertățile fundamentale, pluralismul, democrația și toleranța;

c) să promoveze și să susțină activitățile ONG-urilor care sunt angajate în cercetare și în sensibilizarea opiniei publice privind crimele comise de regimurile totalitare;

14. Cere guvernelor și parlamentelor statelor participante să se asigure că orice structuri și tipare de comportament care rezistă democratizării depline sau perpetuează, înfrumusețează, sau încearcă o întoarcere la, ori extind spre viitor, conducerea totalitară sunt desființate în totalitate;

15. Cere în plus guvernelor și parlamentelor statelor participante să desființeze în totalitate toate structurile și tiparele de comportament care își au rădăcinile în abuzul drepturilor omului;

16. Își reiterează cererea adresată tuturor statelor participante de a-și deschide arhivele istorice și politice;

17. Își exprimă profunda îngrijorare față de glorificarea regimurilor totalitare, inclusiv prin organizarea de demonstrații publice care glorifică trecutul nazist sau stalinist, cât și față de posibila răspândire și întărire a diverselor grupuri și mișcări extremiste, inclusiv neonaziștii și skinheads;

18. Solicită statelor participante să urmeze politici împotriva xenofobiei și naționalismului agresiv și să ia măsuri mai eficiente pentru combaterea acestor fenomene;

19. Cere un respect mai ridicat în toate Statele participante pentru drepturile omului și libertățile civile, chiar și în vremuri dificile de amenințări teroriste, criză economică, dezastre ecologice și imigrație în masă.

Declarația privind Crimele Comunismului

Text adoptat la 24 februarie 2010 – Praga

Noi, participanții la conferința internațională „Crimele Regimurilor Comuniste” ținută desfășurată Praga, între 24 și 26 februarie 2010, declarăm următoarele:

1. Regimurile comuniste au comis, și în anumite cazuri comit și în prezent crime împotriva umanității în toate țările Europei Centrale și de Est și în alte țări în care comunismul este încă activ.

2. Crimele împotriva umanității nu se prescriu potrivit legislației internaționale; cu toate acestea, dreptatea făcută în privința autorilor crimelor comunismului în ultimii 20 de ani a fost extrem de nesatisfăcătoare.

3. Trebuie să nu refuzăm zecilor de milioane de victime ale comunismului dreptul de a li se face dreptate.

4. Deoarece crimele împotriva umanității comise de regimurile comuniste nu cad sub jurisdicția curților internaționale existente, cerem crearea unei noi curți internaționale cu reședința în cadrul UE, destinată cercetării crimelor comunismului. Crimele comuniste împotriva umanității trebuie condamnate de această curte într-o manieră similară celei prin care crimele naziste au fost condamnate de tribunalul de la Nürnberg și celei prin care crimele comise în fosta Iugoslavie au fost condamnate.

5. Nepedepsirea criminalilor comuniști înseamnă desconsiderarea și astfel subrezirea legislației internaționale.

6. Ca act de reparație și restituție, țările europene trebuie să introducă o legislație care egalizează pensiile și beneficiile sociale ale autorilor crimelor comuniste, astfel încât acestea să fie egale cu sau mai mici decât cele ale victimelor lor.

7. Pentru ca democrația să învețe să se poată apăra singură, comunismul trebuie să fie condamnat într-o manieră similară celei în care a fost nazismul. Nu punem semn de egalitate între crimele nazismului și comunismului, inclusiv Gulagul, Laogai și lagărele de concentrare. Fiecare dintre acestea trebuie studiat și judecat în parte pe baza propriilor sale „însușiri” cumplite. Ideologia comunistă și guvernarea comunistă contrazic Convenția Europeană pentru Drepturile Omului și Carta Drepturilor Fundamentale a UE. Așa cum nu suntem dispuși să relativizăm crimele nazismului, nu trebuie să acceptăm relativizarea crimelor comunismului.

8. Cerem statelor membre ale UE să crească gradul de conștientizare și gradul de educație privind crimele comunismului; le reamintim necesitatea implementării, fără întârziere, a Rezoluției Parlamentului European (2 aprilie 2009) care desemnează ziua de 23 august Ziua Europeană de Comemorare a victimelor tuturor regimurilor totalitare și autoritare.

9. Cerem Comisiei Europene și Consiliului European pentru Justiție și Afaceri Interne să adopte o Decizie-cadru care introduce o interdicție paneuropeană împotriva scuzării, negării sau trivializării crimelor comuniste.

10. Crearea Platformei Memoriei și Conștiinței Europene, susținută de Parlamentul European și de Consiliul UE în 2009, trebuie finalizată la nivelul întregii UE. Guvernele trebuie să se ridice la înălțimea angajamentelor privind activitatea lor pentru Platformă.

11. Ca act de recunoaștere a victimelor și de respect pentru suferința imensă produsă unei jumătăți a continentului, Europa trebuie să ridice un memorial pentru victimele comunismului mondial, urmând exemplul memorialului din SUA, din Washington, D.C.

Cele trei zile ale conferinței internaționale „Crimele Regimurilor Comuniste” au fost organizate la sediul Senatului de Vice-Președintele Senatului (Parlamentul Republicii Cehe) Jiří Liška, Directorul Institutului pentru Studiul Regimurilor Totalitare Pavel Žáček, Președintele Partidului Democratic Civic (ODS) Mirek Topolánek și dizidentul chinez Harry Wu, care a petrecut 19 ani în lagărele de muncă din China.

Declarația comună a reprezentanților miniștrilor de Justiție din Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Republica Cehă, Slovacia, Ungaria și Georgia. Conferința de la Tallinn privind Ziua Memorială pentru victimele crimelor comise de regimurile totalitare

Text adoptat la 25 august 2015 – Tallinn

În această zi pan-europeană de comemorare a victimelor regimurilor totalitare, ne readucem aminte de toate victimele acelor regimuri.

Trebuie să rămânem uniți împotriva totalitarismului, indiferent care sunt fundamentele sale ideologice și oricare ar fi forma lui de exprimare.

Sistemul de educație are sarcina de a promova dreptatea istorică și de a oferi generației mai tinere cunoștințe adecvate despre genocidurile motivate ideologic și despre crimele împotriva umanității, săvârșite în trecut, precum și despre cauzele lor.

Memoria victimelor regimurilor totalitare ne obligă să condamnăm afișarea simbolurilor regimurilor totalitare, atunci când ele servesc tentativelor de a justifica și de a glorifica acțiunile acelor regimuri.

Toate regimurile totalitare, precum regimul nazist sau regimul comunist, au restrâns sistematic libertățile oamenilor și le-au violat drepturile, în forme care, la extreme, au constituit crime împotriva umanității, justificate ideologic. Multe dintre crimele comise de regimurile totalitare au fost de natură genocidară.

Genocidul și crimele împotriva umanității sunt fapte penale care nu intră sub incidența prescripției.

Victimele crimelor totalitare au dreptul să li se facă dreptate. Din păcate, practica investigării și a condamnării crimelor regimurilor comuniste a fost insuficientă și eterogenă în rândul statelor.

Temelia concilierii și a construirii unui viitor este dreptatea. Competența actualelor tribunale supranaționale nu include investigarea crimelor din trecut, comise de regimurile comuniste, și pedepsirea celor vinovați pentru ele. Credem că este necesară examinarea posibilității unei cooperări supranaționale, cu scopul luării în considerare a creării unei instituții speciale care să investigheze crimele regimurilor totalitare, inclusiv crimele regimului comunist, la fel cum au fost condamnate crimele regimului nazist, iar persoanele vinovate au fost pedepsite. Este important să se alcătuiască grupul de lucru, format din experți, care să studieze această problemă.

Considerăm necesar să subliniem faptul că trebuie asigurat, în toate statele, accesul public la arhivele care conțin informații despre crimele tuturor regimurilor totalitare.

Chemăm guvernele tuturor țărilor europene să ofere sprijin, atât moral, cât și material, pentru cercetarea istoriei regimurilor totalitare, prevenind astfel manipularea faptelor istorice, și să prezinte rezultatele acelor cercetări.

PARTEA a III-a
Spețe. Doctrina juridică

I. Imprescriptibilitatea crimelor comuniste

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Marea Cameră

Cauza Streletz, Kessler și Krez c. Germania

Cererile nr. 34044/96, 35532/97 și 44801/98

Hotărârea din 22 martie 2001

*Cauza K.-H.W. c. Germania*¹

Cererea nr. 37201/97

Hotărârea din 22 martie 2001

Articolul 7 din Convenție – „Nicio pedeapsă fără lege”

➤ Starea de fapt. Circumstanțele cauzei

Petenții sunt cetățeni germani și s-au născut în 1926, 1920 și respectiv în 1937.

Domnii Fritz Streletz și Heinz Kessler (petenții de rangul unu și doi) au fost condamnați de instanțele germane, au fost închiși în regim de semi-detenție și au fost eliberați după executarea a două treimi din pedepsele aplicate. Petentul de rangul trei, dl Egon Krenz, execută o pedeapsă în regim de semi-detenție, din ianuarie 2000, la închisoarea Plötzensee, din Berlin.

A. Contextul general

Între 1949 și 1961, aproximativ două milioane și jumătate de germani au fugit din Republica Democrată Germană (RDG) în Republica Federală Germană (RFG). Pentru a pune capăt șirului nesfârșit de refugiați, la 13 august 1961, RDG a construit Zidul Berlinului și a impus toate măsurile de securitate de-a lungul graniței dintre cele două state germane, instalând mine antipersonal și sisteme automate de tragere. Multe persoane care au încercat să treacă granița pentru a ajunge în vest și-au pierdut astfel viața, ca urmare a declanșării minelor antipersonal ori a sistemelor automate de tragere, sau fiindcă au fost împușcate de gărzile de frontieră de la granița Germaniei de est. Potrivit autorităților de anchetă ale RFG, cifra totală oficială a fost de 264 de morți. Alte surse au avansat cifre mai mari; de pildă, „Partidul Muncitoresc 13 August” vorbește despre 938 de morți. În orice caz, este foarte dificil de stabilit numărul exact al victimelor, întrucât autoritățile RDG au păstrat secretele incidentele de la frontieră.

¹ În cauza *K.-H.W. c. Germania*, starea de fapt, motivarea și concluziile Curții sunt identice celor din cauza *Streletz, Kessler și Krez c. Germania*.

Consiliul de Stat al RDG a formulat principiile care trebuie urmate în chestiuni de apărare și de securitate națională și a organizat apărarea cu ajutorul Consiliului de Apărare Națională al RDG. Președinții acestor două Consilii, precum și președintele Parlamentului RDG, erau membri ai Partidului Unității Socialiste.

Biroul politic al Comitetului Central al Partidului Unității Socialiste era organul de decizie al partidului și, totodată, cea mai puternică autoritate din RDG. El lua toate deciziile politice și cele referitoare la numirea conducătorilor țării.

Secretarul General al Comitetului Central al Partidului era președintele Consiliului Apărării Naționale și toți membrii Consiliului erau oficiali de partid. În general, Consiliul se întrunea de două ori pe an și lua decizii importante cu privire la crearea și consolidarea regimului de poliție a frontierelor și la ordinele de tragere.

Gărzile de frontieră erau membri ai Armatei Naționale Populare și se aflau în subordinea directă a Ministerului Apărării. Ordinele anuale ale Ministerului Apărării se întemeiau, la rândul lor, pe deciziile Consiliului Apărării Naționale.

Începând cu anul 1961 și, mai ales, în intervalul 1971-1989, consolidarea și perfecționarea echipamentelor de securitate a frontierelor și utilizarea armelor de foc erau subiecte care se discutau în mod regulat la întrunirile Consiliului Apărării Naționale. Ca atare, și ordinele emise de Ministerul Apărării insistau, la rândul lor, pe necesitatea de a proteja cu orice preț frontiera de stat a RDG și precizau că persoanele care violează frontiera trebuie să fie arestate sau „anihilate”; aceste ordine erau apoi implementate de ofițerii de comandă ai regimentelor de grăniceri. Toate acțiunile gărzilor de frontieră, inclusiv instalarea minelor și utilizarea armelor de foc împotriva fugarilor, aveau la bază acest lanț de comandă.

Petenții ocupau posturi importante în aparatul de stat al RDG și în conducerea Partidului Unității Socialiste: petentul de rangul unu a fost membru în Consiliul Apărării Naționale și în Comitetul Central al Partidului Unității Socialiste și ministru adjunct al Apărării; petentul de rangul doi a fost membru în Comitetul Central al Partidului Unității Socialiste, șef de personal al Armatei Naționale Populare, membru al Consiliului Apărării Naționale și ministru al Apărării; petentul de rangul trei a fost membru în Comitetul Central al Partidului Unității Socialiste, în Consiliul de Stat, în Biroul Politic și în Consiliul Apărării Naționale, precum și secretar-general al Comitetului Central al Partidului Unității Socialiste și președinte al Consiliului de Stat și al Consiliului Apărării Naționale.

În toamna anului 1989, câteva mii de cetățeni ai RDG s-au refugiat în ambasadele RFG din Praga sau Varșovia, precum și în Ungaria, care și-a deschis frontiera cu Austria la 11 septembrie 1989. Zeci de mii de oameni au demonstrat pe străzile din Dresă, Leipzig, din Berlinul de Est și din alte orașe. Toate acestea, împreună cu campania de restructurare și de relaxare promovată în Uniunea Sovietică de Mihail Gorbaciov a grăbit căderea Zidului Berlinului, în 9 noiembrie 1989, prăbușirea sistemului din RDG și procesul care a dus la reunificarea Germaniei, în 3 octombrie 1990.

În vara anului 1990, parlamentul nou ales al RDG a pretins adoptarea unor acte normative care să asigure realizarea justiției penale, raportat la nedreptățile comise de Partidul Unității Socialiste.

B. Procedurile desfășurate în fața instanțelor germane

1. Petenții de rangul unu și doi (dl Streletz și dl Kessler)

Printr-o hotărâre din 16 septembrie 1993, Curtea Regională din Berlin a condamnat petenții de rangul unu și doi la pedeapsa închisorii, pentru instigare la omor. Instanța a considerat că ei sunt vinovați de moartea mai multor tineri cu vârsta cuprinsă între 18 și 28 de ani, care au încercat să fugă în RDG, în perioada 1971-1989, prin traversarea frontierei dintre cele două state germane. Victimele (șase și, respectiv șapte victime) au decedat pentru că au declanșat mine antipersonal instalate de-a lungul frontierei sau pentru că au fost împușcate de găzile de frontieră est-germane.

Curtea Regională a reținut că toate ordinele Ministerului Apărării, inclusiv cele privind utilizarea armelor de foc la frontieră, s-au întemeiat pe deciziile Consiliului Apărării Naționale, ai cărui membri erau petenții. Gărzilor de frontieră li s-a ordonat să protejeze granițele RDG cu orice preț, chiar dacă aceasta ar însemna ca persoanele care violează frontierele să-și piardă viața.

Potrivit Curții Regionale, practica autorităților din Germania de Est a depășit, în mod deliberat, textul legii, ordinele scrise și instrucțiunile de serviciu; nu au fost respectate prevederile referitoare la folosirea armelor de foc la frontieră. Pentru găzile de frontieră nu legea scrisă era importantă, ci ceea ce le-a fost insuflat în timpul instruirii, prin educație politică și zi de zi, în timpul serviciului. Ordinul efectiv dat găzilor de frontieră a fost: „Unitatea (...) va asigura securitatea frontierei de stat a RDG (...) datorită ei este aceea de a nu permite traversarea frontierei, de a-i aresta pe cei care violează frontierele sau de a-i «anihila» și de a proteja frontiera de stat cu orice preț (...)”. În cazul în care cineva ar fi reușit să traverseze cu succes cu frontiera, grănicerii de serviciu se puteau aștepta să fie anchetați de procurorul militar.

Printr-o hotărâre din 26 iulie 1994, Curtea Federală de Justiție a menținut mai întâi constatările Curții Regionale, referitoare la încadrarea juridică a faptelor potrivit dreptului din RDG, iar apoi a aplicat dreptul din RFG, întrucât acesta era dreptul aplicabil în locul în care s-au produs consecințele faptelor penale, având în vedere că unul dintre fugari a murit pe teritoriul RFG și, pe de altă parte, pentru că dreptul penal al RFG era mai favorabil decât cel al RDG. În al doilea rând, Curtea Federală de Justiție a recalificat faptele din perspectiva dreptului penal al RFG și a modificat acuzațiile formulate împotriva celor doi petenți la infracțiunea de omor, în calitate de autori indirecti. Durata pedepselor aplicate petenților a rămas neschimbată.

La fel ca și Curtea Regională, Curtea Federală de Justiție a considerat că petenții nu se pot apăra prin invocarea Legii frontierelor de stat. Ea a statuat că interpretarea acestui text normativ de regimul RDG a violat în mod flagrant drepturile omului, în special dreptul la libertatea de mișcare și dreptul la viață, consacrate de Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice, ratificat de RDG la 8 noiembrie 1974. Faptul că RDG nu a transpus aceste prevederi în legislația sa internă nu îi afectează obligațiile în temeiul dreptului internațional. În fine, s-a precizat că sentința Curții Regionale nu a contravenit Legii fundamentale, întrucât petenții nu se puteau întemeia, în apărare, pe o normă contrară unor legi ierarhic superioare. Chiar și la data evenimentelor, o interpretare corectă a Legii frontierelor de stat ar fi indicat că

asemenea apărări nu pot fi invocate din cauza limitelor precizate de actul normativ în sine, din perspectiva Constituției și a obligațiilor internaționale ale RDG.

La 9 septembrie 1994, cei doi petenți au formulat recursuri constituționale, pe care le-au adresat Curții Constituționale Federale. Ei au susținut că acțiunile lor au fost justificate potrivit legii aplicabile în RDG la data evenimentelor, astfel încât ele nu ar fi trebui să-i facă susceptibili de răspundere penală. Interpretarea contrară *ex post facto* a Curții Federale de Justiție a violat principiul potrivit căruia legea penală nu se aplică retroactiv, precum și Legea fundamentală. Ei au susținut că în RFG existau prevederi similare celor din Legea frontierelor de stat a RDG și că fiecare stat a limitat dreptul la viață, atunci când este vorba despre urmărirea infractorilor.

Curtea Constituțională Federală a respins recursurile ca nefondate.

2. Petentul de rangul trei (dl Krenz)

Printr-o hotărâre din 25 august 1997, Curtea Regională Berlin a condamnat petentul de rangul trei la pedeapsa închisorii pentru săvârșirea infracțiunii de omor, în calitate de autor indirect, ca urmare a faptului că acesta a participat la două decizii ale Biroului Politic și la două decizii ale Consiliului Apărării Naționale, referitoare la regimul poliției de frontieră al RDG și, ca atare, este responsabil pentru moartea a patru tineri care au încercat să fugă din RDG, între 1984 și 1989, prin traversarea graniței dintre cele două state germane. Aceste persoane au fost împușcate mortal de către gărzile de frontieră ale Germaniei de Est.

Curtea Regională a susținut că petentul nu poate invoca, în apărare, faptul că suveranitatea RDG a fost restrânsă ca efect al dependenței sale de Uniunea Sovietică, întrucât obligațiile care rezultă dintr-o alianță nu exonerează o persoană de răspunderea penală.

La 9 aprilie 1998, petentul a atacat hotărârea de mai sus la Curtea Federală de Justiție și, în acest sens, s-a întemeiat în special pe principiul non-retroactivității legii penale. La 8 noiembrie 1999, Curtea Federală de Justiție a pronunțat o hotărâre prin care a menținut sub toate aspectele sentința Curții Regionale.

La 12 ianuarie 2000, într-un complet alcătuit din trei judecători, Curtea Constituțională Federală a respins recursul constituțional formulat de petent.

➤ În drept

Pretinsa violare a art. 7 parag. 1 din Convenție

Petenții au susținut că faptele pentru care au fost condamnați nu constituiau infracțiuni la data săvârșirii lor, potrivit dreptului intern al RDG sau dreptului internațional, astfel încât condamnarea lor de către instanțele germane a violat art. 7 parag. 1 din Convenție.

A. Argumentele părților

1. Petenții

În susținerea petenților, condamnarea lor după reunificarea Germaniei nu a fost predictibilă și, în plus, ei nu au fost judecați niciodată în RDG. Chiar și instanțele germane au admis faptul că ei nu au fost urmăriți penal la acea vreme, întrucât actele pentru care sunt acuzați nu constituiau infracțiuni potrivit dreptului penal al RDG, având în vedere Legea frontierelor de stat a RDG. Interpretarea *ex post facto* a dreptului penal al RDG, de către instanțele Germaniei reunificate, nu s-a întemeiat pe o jurisprudență a instanțelor din RDG astfel încât, la data evenimentelor, ar fi fost imposibil ca petenții să o anticipeze. Ca atare, nu este vorba despre o evoluție graduală a interpretării legislației RDG ci, mai curând, despre un refuz total de a admite apărărilor formulate de petenți, pe motiv că ele sunt contrare Legii fundamentale a RFG (Formula lui Radbruch privind „nedreptatea statutară” – *Radbruch'sche Formel des «gesetzlichen Unrechts»*). În plus, implementarea regimului de poliție a frontierelor a fost esențial pentru menținerea/supraviețuirea RDG.

Toți cei trei petenți au considerat că acțiunile lor au fost conforme legislației RDG. Petentul de rangul trei a susținut, în plus, că la data la care a devenit membru al Biroului Politic și al Consiliului Apărării Naționale, în 1983, Consiliul a decis să elimine minele antipersonal și sistemele automate de tragere. Ca atare, el a fost condamnat doar pentru utilizarea armelor de foc de către gărzile de frontieră. Totuși, chiar și această condamnare a fost nejustificată, de vreme ce petentul nu a participat la nicio ședință a Biroului Politic sau a Consiliului Apărării Naționale, în timpul căreia să se fi dat ordinul expres de utilizare a armelor de foc, la frontieră.

Petenții au susținut, de asemenea, că acțiunile lor nu erau incriminate nici în dreptul internațional. Niciun organism internațional nu a criticat RDG pentru violarea Pactului internațional privind drepturile civile și politice, ratificat de RDG și, chiar dacă s-ar fi întâmplat acest lucru, există o distincție fundamentală între răspunderea unui stat în temeiul dreptului internațional, pe de o parte, și răspunderea penală a unei persoane în temeiul dreptului intern, pe de altă parte. În plus, majoritatea statelor interzic sau reglementează în mod strict accesul la frontieră, iar grănicerii sunt autorizați să folosească armele de foc, dacă persoanele pe care le strigă nu răspund avertismentelor.

2. Guvernul reclamat

Guvernul a susținut că petenții, având funcții de conducere în RDG, ar fi putut să înțeleagă cu ușurință că regimul de poliție al frontierelor RDG, cu sofisticarea lui tehnică și utilizarea brută a focurilor de armă, era îndreptat împotriva persoanelor cărora autoritățile administrative le-au interzis să părăsească RDG; de altfel, autoritățile administrative refuzau în mod constant, fără să ofere motive, să le permită cetățenilor din RDG să călătorească în RFG și, mai ales, în Berlinul de vest. Prin urmare, petenții ar fi putut să prevadă și faptul că uciderea fugarilor neînarmați, care nu reprezentau vreo amenințare pentru cineva, ar putea genera urmărirea penală, în temeiul prevederilor legale relevante, interne și internaționale, în ciuda practicii contrare urmate de regimul RDG. Mai exact, oricine ar fi putut să prevadă că, în

eventualitatea unei schimbări de regim în RDG, aceste acte ar putea constitui infracțiuni.

B. Aprecierea Curții

1. Principii generale

Curtea reiterează, mai întâi, principiile fundamentale consolidate de jurisprudența sa, referitoare la interpretarea și aplicarea dreptului intern.

Cu toate că, potrivit art. 19 din Convenție, Curtea are datoria să asigure respectarea angajamentelor asumate de statele părți la Convenție, ea nu are rolul să evalueze preținse erori de fapt sau de drept ale unei instanțe naționale, decât dacă și doar în măsura în care ele ar fi violat drepturi și libertăți protejate de Convenție¹.

De asemenea, autoritățile naționale, mai exact instanțele judecătorești, sunt cele cărora le revine, în primul rând, rolul de a interpreta și de a aplica dreptul intern².

În al doilea rând, Curtea reiterează principiile fundamentale formulate în jurisprudența sa referitoare la art. 7 din Convenție, în special în cauzele *S.W. c. Regatul Unit* și *C.R. c. Regatul Unit*³.

2. Aplicarea principiilor de mai sus, în prezenta cauză

În lumina principiilor de mai sus, referitoare la limitele supravegherii exercitate de instanța europeană, Curtea subliniază faptul că nu îi revine ei rolul de a decide cu privire la răspunderea penală a petenților, aceasta fiind, în primul rând, o chestiune care trebuie evaluată de instanțele interne; rolul Curții este acela de a analiza, din perspectiva art. 7 al Convenției, dacă, la data la care au fost comise, actele petenților constituiau infracțiuni definite cu un grad suficient de accesibilitate și de predictibilitate în dreptul RDG sau în dreptul internațional.

În acest sens, Curtea reține că o particularitate a acestei cauze constă în faptul că este plasată în contextul tranziției dintre două state guvernate de două sisteme juridice diferite și că, după reunificare, instanțele germane au condamnat petenții pentru infracțiuni pe care le-au săvârșit în calitate de lideri ai RDG.

(a) Drept intern

(i) Temeiul juridic pentru condamnarea petenților

Curtea reține că instanțele germane au constatat mai întâi vinovăția petenților pentru instigare la omor, potrivit dreptului penal aplicabil în RDG la data evenimentelor. După ce au respins apărările invocate de petenți – întemeiate pe dreptul și pe practica din RDG – instanțele interne au apreciat că, având în vedere chiar funcțiile de conducere pe care petenții le-au exercitat în aparatul de stat al RDG, aceștia sunt responsabili pentru moartea mai multor persoane cu vârsta cuprinsă între

¹ A se vedea, *inter alia*, *Schenk c. Elveția*, hotărârea din 12 iulie 1988, pct. 45.

² A se vedea, *mutatis mutandis*, *Kopp c. Elveția*, hotărârea din 25 martie 1998, pct. 59.

³ Hotărârile din 22 noiembrie 1995, pct. 34-36 și respectiv pct. 32-34.

18 și 28 de ani, care au încercat să părăsească Germania, între 1971 și 1989, prin traversarea graniței dintre cele două state germane. Instanțele interne au aplicat apoi dreptul penal al RFG, care conținea norme mai favorabile decât cele din dreptul penal al RDG, și au condamnat petenții pentru săvârșirea mai multor fapte de omor, în calitate de autori indirecti, aplicând pedeapsa închisorii de cinci ani și jumătate, de șapte ani și jumătate și, respectiv, de șase ani și jumătate.

Instanțele germane au aplicat astfel principiul formulat în Tratatul de unificare a Germaniei, din 31 august 1990, și în Legea de implementare a acestui tratat, din 23 septembrie 1990, potrivit căruia dreptul aplicabil pentru faptele penale săvârșite de cetățeni ai RDG, pe teritoriul RDG, este cel al RDG, iar normele RFG sunt aplicate doar în măsura în care sunt mai favorabile (*lex mitius*).

Prin urmare, temeiul juridic pentru condamnarea petenților a fost dreptul penal al RDG, în vigoare la data evenimentelor, iar pedepsele aplicate corespund, în principiu, celor prevăzute de normele relevante din dreptul RDG; în concret, pedepsele impuse petenților au fost însă mai reduse, ca efect al principiului aplicării legii penale mai favorabile, care era legea RFG.

(ii) Argumente ale apărării, în temeiul dreptului RDG

Petenții au susținut că au acționat în conformitate cu prevederile legii din RDG și, în plus, nu au fost niciodată condamnați în RDG, pentru faptele care li se impută.

Având în vedere că noțiunea de „lege”, din conținutul art. 7 parag. 1 al Convenției, include atât dreptul scris, cât și cel nescris, Curtea trebuie să analizeze, mai întâi, normele relevante ale dreptului scris al RDG, iar apoi să verifice dacă modul în care instanțele germane au interpretat aceste norme respectă art. 7 parag. 1. În acest sens, Curtea trebuie să analizeze, din perspectiva art. 7 parag. 1, și natura practicii statale a RDG, care se suprapunea normelor invocate, la data evenimentelor.

Întrucât evenimentele relevante ale cauzei s-au petrecut între anii 1971 și 1989, normele dreptului scris aplicabile la acea dată includ versiunile din 1969 și 1979 ale Codului penal, Legea Poliției Populare din 1968, peste care se suprapun Legea frontierelor de stat din 1982, precum și versiunile din 1969 și 1974 ale Constituției RDG.

Este adevărat că Legea Poliției Populare și Legea frontierelor de stat au permis utilizarea focurilor de armă, atunci când ele sunt necesare „pentru a preveni comiterea iminentă a unei infracțiuni sau continuarea săvârșirii unei infracțiuni, care ar fi de natură să constituie o faptă penală foarte gravă” sau „pentru a aresta o persoană în privința căreia există serioase suspiciuni că ar fi comis o faptă penală foarte gravă”. Noțiunea de „faptă penală foarte gravă” a fost definită de lege; iar potrivit legii, situațiile în care infracțiunea de traversare ilegală a frontierei avea un caracter foarte grav au inclus și acele situații în care fapta „pune în pericol viața sau sănătatea umană”, este „săvârșită prin folosirea armelor de foc sau prin utilizarea unor metode ori mijloace periculoase”, are o „intensitate deosebită” sau este „comisă împreună cu alte persoane”.

Legea Poliției Populare și Legea frontierelor de stat a enumerat exhaustiv condițiile în care era autorizată utilizarea armelor de foc și a prevăzut, de asemenea, faptul că „atunci când sunt utilizate armele de foc, viața umană trebuie cruțată ori de

câte ori este posibil”, iar „persoanelor rănite trebuie să li se acorde primul ajutor”; „utilizarea armelor de foc este o măsură extremă, care implică folosirea forței împotriva persoanei”, iar „atunci când este posibil, armele de foc nu ar trebui utilizate împotriva tinerilor”. În plus, Codul penal incrimina lăsarea fără ajutor a unei persoane aflate în pericol.

Aceste prevederi, care au inclus așadar în mod expres principiul proporționalității și principiul potrivit căruia viața umană trebuie protejată, se cuvin a fi citite și în lumina principiilor consacrate în Constituția RDG („normele juridice nu vor contraveni Constituției”; „toate organele de stat, toate grupările sociale și fiecare cetățean au obligația să respecte și să protejeze demnitatea și libertatea persoanei”; „persoana și libertatea fiecărui cetățean al Republicii Democratice Germane sunt inviolabile”; „drepturile cetățenilor nu pot fi restrânse decât în limitele prevăzute de lege și doar atunci când asemenea restricții nu pot fi evitate”).

În prezenta cauză, instanțele germane au condamnat petenții pe considerentul răspunderii lor pentru moartea mai multor persoane care au încercat să traverseze frontiera dintre cele două state germane, de multe ori cu ajutorul unui echipament rudimentar, cum sunt scările mobile. Aceste persoane erau în mare parte tineri neînarmați, care nu reprezentau un pericol pentru nimeni și al căror unic scop era acela de a părăsi RDG, având în vedere că la acea vreme cetățenilor obișnuiți le era imposibil să părăsească în mod legal RDG. Prin urmare, chiar dacă erau interzise de normele din RDG, încercările lor de a traversa frontiera nu puteau fi calificate drept infracțiuni grave, de vreme ce niciuna dintre circumstanțele menționate mai sus nu se încadrează în definiția infracțiunilor grave.

În lumina principiilor menționate mai sus, consacrate în Constituție și în alte prevederi normative ale RDG, condamnarea petenților de instanțele germane nu par, la prima vedere, arbitrar sau contrare art. 7 din Convenție.

Instanțele germane au interpretat diferit argumentele pe care le-au invocat petenții, în apărare, în special cele care au la bază prevederile din Legea frontierelor de stat, a RDG. Având în vedere că interpretarea și aplicarea dreptului intern fac parte, în primul rând, din competența instanțelor interne, nu este rolul Curții să exprime o opinie cu privire la diferitele abordări ale acestora, care ilustrează complexitatea juridică a cauzei. Este suficient ca instanța europeană să se convingă de faptul că soluția la care au ajuns instanțele germane este compatibilă cu prevederile Convenției, mai precis cu art. 7 par. 1.

(iii) Argumente ale apărării, raportate la practica statului RDG

Întrucât termenul „lege” din cuprinsul art. 7 par. 1 al Convenției include și dreptul nescris, înainte de a intra în fondul cauzei, Curtea trebuie să analizeze natura practicii statului RDG, care, la data evenimentelor invocate, se suprapunea normelor scrise.

În acest context, trebuie subliniat că, la vremea respectivă, niciunul dintre petenți nu a fost condamnat în RDG pentru faptele descrise în cauză. Acest lucru a fost posibil din cauza contradicției existente între principiile formulate în Constituția RDG și în legislația acestui stat – care erau foarte asemănătoare celor ale unui stat guvernat de preeminența dreptului – pe de o parte, și practica represivă a regimului

de protecție a frontierelor, din RDG, și ordinele care au fost emise în scopul protejării frontierelor, pe de altă parte.

Pentru a opri fluxul interminabil al fugarilor, RDG a construit Zidul Berlinului, la 13 august 1961, și a întărit toate măsurile de securitate de-a lungul frontierei dintre cele două state, cu mine antipersonal și cu sisteme automate de tragere. În plus, gărzilor de frontieră li s-a ordonat „să nu permită traversarea frontierei, să-i aresteze pe cei care violează granițele sau să îi anihileze și să protejeze frontierele statului cu orice preț”. În cazul unei tentative eșuate de traversare a frontierei, grănicerii de serviciu știau că vor fi anchetați de procurorul militar, dacă nu respectă aceste ordine; când le respectau, se puteau aștepta să fie felicitați.

Așa cum au constatat instanțele germane, ordinele și deciziile de implementare a măsurilor indicate mai sus proveneau, cu certitudine, de la organele de stat ale RDG, menționate în art. 73 al Constituției, mai exact de la Consiliul de Stat și Consiliul Apărării Naționale, ai căror membri erau și petenții.

Scopul acestei practici de stat, descrisă mai sus și implementată de petenți, a fost așadar acela de a apăra „cu orice preț” frontiera dintre cele două state germane, pentru a proteja existența RDG, amenințată de exodul masiv al propriei populații.

Curtea subliniază că rațiunea de stat, care s-a invocat, trebuie să fie îngredită însă de principiile enunțate în propria Constituție și legislație a RDG; mai presus de toate, ea trebuie să respecte necesitatea protejării vieții umane, consacrată în Constituția RDG, în Legea Poliției Populare și în Legea frontierelor de stat, având în vedere faptul că, la data evenimentelor invocate, dreptul la viață era considerat deja, în mod expres, valoarea supremă din ierarhia drepturilor omului.

Curtea consideră că utilizarea minelor antipersonal și a sistemelor automate de tragere, cu efectul lor inevitabil și nediscriminatoriu, precum și natura categorică a ordinelor date grănicerilor, de „a-i anihila pe cei care violează granițele” și de „a proteja frontiera cu orice preț”, încalcă flagrant drepturile fundamentale în Constituția RDG și care sunt confirmate, în esență, de Codul penal al RDG și de legile succesive referitoare la frontierele RDG. Având în vedere și faptul că persoanelor obișnuite le era aproape imposibil să părăsească în mod legal RDG, această practică de stat viola, de asemenea, obligația respectării drepturilor omului și celelalte obligații internaționale ale statului RDG, care, la 8 noiembrie 1974, ratificase Pactul internațional privind drepturile civile și politice unde se consacră în mod expres dreptul la viață și la libertatea de mișcare. Cu toate că utilizarea minelor antipersonal și a sistemelor automate de tragere a încetat în jurul anului 1984, ordinele adresate gărzilor de frontieră au rămas neschimbate până la căderea zidului Berlinului, în noiembrie 1989.

Curtea mai reține că petenții au invocat, în apărarea lor, existența unui ordin de tragere pe care l-au emis chiar ei, și practica subsecventă care a stat la baza condamnării lor. Totuși, conform principiilor generale de drept, nu este posibil ca pârâții să își justifice comportamentul care a dus la condamnarea lor, prin simpla precizare că un asemenea comportament a avut loc efectiv și că, prin urmare, a creat o practică.

În plus, indiferent de răspunderea RDG, în calitate de stat, faptele petenților, ca indivizi, erau incriminate de StGB-DDR, care prevedea că „nicio persoană al cărei comportament violează drepturile omului sau drepturile fundamentale, (...) nu poate

invoca în apărarea sa o lege, un ordin sau instrucțiuni scrise; ea va fi trasă la răspundere penală”.

Prin urmare, nu este nicio îndoială că petenții sunt răspunzători pentru faptele invocate.

(iv) Caracterul predictibil al condamnărilor

Petenții au susținut că, având în vedere realitatea existentă în RDG, condamnarea lor în acest stat nu era predictibilă și că le-ar fi fost absolut imposibil să prevadă faptul că, într-o bună zi, vor fi trași la răspundere de o instanță penală, ca urmare a unei schimbări de circumstanțe.

Curtea nu este convinsă de acest argument. Falia uriașă dintre legislația și practica RDG a fost, în mare parte, chiar consecința acțiunii petenților. Având în vedere funcțiile importante pe care le-au ocupat în aparatul de stat, era imposibil, în mod evident, ca ei să nu cunoască legile RDG, Constituția acestui stat sau obligațiile sale internaționale și criticile care s-au formulat la nivel internațional cu privire la regimul său de poliție a frontierelor. În plus, înșiși petenții au implementat și au menținut acel regim, prin faptul că au suprapus legilor publicate în Gazeta oficială a RDG o serie de ordine secrete și de instrucțiuni de serviciu, referitoare la consolidarea și perfecționarea echipamentelor de protecție a frontierelor și la utilizarea armelor de foc. În ordinul de tragere pe care l-au comunicat gărzilor de frontieră, petenții au insistat asupra necesității de a proteja granițele RDG „cu orice preț” și de a-i aresta „pe cei care violează frontierele” sau de a-i „anihila”. Prin urmare, petenții erau direct răspunzători pentru situația creată la granița dintre cele două state germane, în perioada dintre începutul anilor 1960 și căderea zidului Berlinului, în 1989.

Faptul că petenții nu au fost condamnați în RDG și că au fost acuzați și condamnați de instanțele germane abia după reunificare, în temeiul legilor aplicabile în RDG la data evenimentelor invocate, nu înseamnă, sub nicio formă, că acțiunile lor nu erau infracțiuni la acea vreme, conform legislației statului RDG.

În acest sens, Curtea reține că problema pe care o avea de rezolvat Germania după reunificare, în legătură cu atitudinea care trebuia adoptată față de persoanele care au săvârșit infracțiuni în timpul regimului anterior, este o problemă cu care s-au confruntat și multe alte state care au experimentat o tranziție la un regim democratic.

Curtea consideră că este legitim ca un stat guvernat de preeminența dreptului să demareze proceduri penale împotriva persoanelor care au săvârșit infracțiuni în timpul unui regim anterior; la fel, instanțele unui astfel de stat, care iau locul celor anterioare, nu pot fi criticate pe motiv că aplică și interpretează prevederile legale care au fost în vigoare la data relevantă, din perspectiva principiilor care guvernează un stat supus preeminenței dreptului.

Curtea reiterează faptul că, în orice sistem juridic, există un doză inevitabilă de interpretare judiciară, indiferent cât de limpede ar fi formulată o normă de drept penal; întotdeauna va fi nevoie de clarificarea aspectelor incerte și de o adaptare a normelor la circumstanțele schimbătoare¹. Este adevărat că acest concept vizează, în principiu, dezvoltarea graduală a jurisprudenței dintr-un anumit stat supus

¹ A se vedea *S.W. c. Regatul Unit* și *C.R. c. Regatul Unit*, citat *supra*, pct. 50.

preeminenței dreptului și guvernat de un regim democratic – factori care constituie pietrele de temelie ale Convenției, așa cum se precizează în preambulul ei – dar el rămâne complet valid și atunci când, la fel ca în această cauză, un stat i-a succedat altuia.

Un raționament contrar ar contrazice înseși principiile pe care este întemeiat sistemul de protecție creat prin Convenția europeană. Autorii Convenției au făcut trimitere la aceste principii din preambulul ei atunci când și-au reafirmat „încrederea profundă în acele libertăți fundamentale care stau la baza dreptății și a păcii în lume și care sunt apărute cel mai bine de o democrație politică efectivă, pe de o parte, și de înțelegerea și respectarea unanimă a drepturilor omului, de care ele depind, pe de altă parte”, și au declarat că aceste libertăți fundamentale sunt „înrudite” și au „o moștenire comună de tradiții politice, de idealuri, libertate și preeminență a dreptului”.

Se cuvine subliniat, de asemenea, că parlamentul RDG, care a fost ales în mod democratic în anul 1990, a solicitat expres legislativului german să se asigure că vor fi demarate proceduri penale pentru nedreptățile comise de Partidul Unității Socialiste. Acest lucru face rezonabilă presupunerea potrivit căreia, chiar dacă reunificarea Germaniei nu ar fi avut loc, un regim democratic în RDG, succesor al regimului Partidului Unității Socialiste, ar fi aplicat legislația RDG și ar fi condamnat petenții, așa cum au făcut instanțele germane, după reunificare.

În plus, având în vedere preeminența dreptului la viață, în toate instrumentele internaționale privind protecția drepturilor omului, inclusiv în Convenția europeană, unde dreptul la viață este garantat de art. 2, Curtea consideră că interpretarea strictă a legislației RDG, pe care au făcut-o în această cauză instanțele germane, este compatibilă cu art. 7 parag. 1 al Convenției.

În acest sens, Curtea precizează că prima propoziție din art. 2 parag. 1 al Convenției le pretinde statelor să ia măsurile necesare pentru a proteja viața celor aflați sub jurisdicția lor. Aceasta implică în primul rând obligația de a garanta dreptul la viață, prin instituirea unor norme efective de drept penal, care să prevină comiterea unor infracțiuni ce pun în pericol viața și care să fie susținute de un sistem de punere în executare a legii pentru prevenirea, suprimarea și sancționarea violărilor unor astfel de norme.

Curtea consideră că o practică de stat cum este politica poliției de frontieră din RDG, care violează flagrant drepturile omului și, mai ales, dreptul la viață, valoarea supremă în ierarhia internațională a drepturilor omului, nu poate beneficia de protecția art. 7 parag. 1 din Convenție. Această practică lipsește de substanță legislația pe care ar trebuie să se întemeieze și a fost impusă tuturor organelor statului RDG, inclusiv organelor judiciare, astfel încât ea nu poate fi considerată „drept”, în sensul art. 7 din Convenție.

Prin urmare, Curtea consideră că petenții, care ocupau funcții de conducere în RDG, au creat o aparență de legalitate, raportată la sistemul juridic al RDG, iar apoi au aplicat și au menținut o practică flagrant contrară chiar principiilor acestui sistem juridic, astfel încât ei nu se pot prevala de protecția art. 7 parag. 1 din Convenție. O concluzie contrară ar contraveni obiectului și scopului acestei prevederi, acela de a garanta că nicio persoană nu va fi supusă urmăririi penale, condamnării sau sancționării arbitrare.

Având în vedere considerentele de mai sus, Curtea decide că la data comiterii lor, faptele petenților constituiau infracțiuni definite cu suficientă accesibilitate și predictibilitate, în dreptul RDG.

(b) Dreptul internațional

(i) Norme aplicabile

Curtea consideră de datoria ei să examineze această cauză și din perspectiva principiilor de drept internațional, mai ales din perspectiva principiilor referitoare la protecția drepturilor omului, cu atât mai mult cu cât instanțele germane au formulat argumente întemeiate pe aceste principii. Prin urmare, trebuie analizat dacă, la data comiterii lor, actele petenților constituiau infracțiuni definite cu suficientă accesibilitate și predictibilitate în dreptul internațional, în special de normele dreptului internațional referitoare la protecția drepturilor omului.

(ii) Protecția internațională a dreptului la viață

Curtea reține, mai întâi, că pe parcursul dezvoltării protecției drepturilor omului, convențiile și alte instrumente internaționale relevante au afirmat în mod constant preeminența dreptului la viață. Convergența instrumentelor menționate mai sus este relevantă: ea indică faptul că dreptul la viață este un atribut inalienabil al ființelor umane și constituie valoarea supremă, în ierarhia drepturilor omului. Cu toate acestea, petenții au susținut că acțiunile lor se circumscriu excepțiilor prevăzute de art. 2 al Convenției, care este formulat astfel:

Moartea nu este considerată ca fiind cauzată prin încălcarea acestui articol în cazurile în care aceasta ar rezulta dintr-o recurgere absolut necesară la forță:

- a) pentru a asigura apărarea oricărei persoane împotriva violenței ilegale;
- b) pentru a efectua o arestare legală sau a împiedica evadarea unei persoane legal deținute;
- c) pentru a reprima, conform legii, tulburări violente sau o insurecție.

Având în vedere argumentele formulate mai sus, Curtea consideră că, moartea celor care au încercat să fugă din RDG nu a fost, sub nicio formă, rezultatul unei utilizări a forței care să fie „absolut necesară”; practica de stat creată de petenți în RDG nu a protejat pe nimeni împotriva violenței ilicite, nu a fost aplicată pentru efectuarea unei arestări care să poată fi calificată drept „legală”, potrivit dreptului RDG, și nu a avut nicio legătură cu reprimarea unei tulburări violente sau a unei insurecții, de vreme ce unicul scop al celor care au încercat să fugă din RDG a fost acela de a părăsi țara.

Prin urmare, actele petenților nu pot fi justificate în niciun mod, raportat la art. 2 parag. 2 al Convenției.

(iii) Protecția internațională a libertății de mișcare

Similar art. 2 parag. 2 din Protocolul nr. 4 al Convenției, art. 12 din Pactul internațional privind drepturile civile și politice prevede următoarele: „Orice persoană

este liberă să părăsească orice țară, inclusiv propria sa țară”. Restrângerile aduse acestui drept sunt permise doar atunci când sunt prevăzute de lege, dacă sunt necesare pentru a proteja securitatea națională, ordinea publică, sănătatea publică sau moravurile publice ori drepturile și libertățile altora, și numai dacă astfel de restricții sunt compatibile cu celelalte drepturi consacrate în Convenție.

Petenții s-au prevalat de aceste restricții ale libertății de mișcare, pentru a justifica implementarea și menținerea regimului de poliție a frontierelor, din RDG. Totuși, Curtea apreciază că în prezenta cauză nu se aplică niciuna dintre excepțiile menționate mai sus. În primul rând, actele invocate erau ordine comunicate și executate, care nu erau compatibile nici cu Constituția, nici cu celelalte legi. În al doilea rând, nu se poate susține că o măsură generală, menită să împiedice aproape întreaga populație a unui stat să iasă din frontierele lui, era necesară pentru a proteja securitatea statului sau celelalte interese enumerate. În al treilea rând, modul în care RDG a aplicat interdicția care îi împiedica pe propriii săi cetățenii să părăsească țara, precum și modul în care a sancționat comportamentele contrare acestei politici, a violat și un al alt drept al celor care i-au fost victime, și anume dreptul la viață, consacrat în art. 6 din Pactul internațional privind drepturile civile și politice.

Tot în legătură cu dreptul la libertatea de mișcare, Curtea subliniază că atunci când Ungaria și-a deschis granița cu Austria, la 11 septembrie 1989, aceasta a denunțat un acord bilateral încheiat cu RDG, care se referea în mod expres la art. 6 și 12 din Pactul internațional privind drepturile civile și politice și la art. 62 (schimbarea fundamentală a împrejurărilor) din Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor.

(iv) Răspunderea statului RDG și răspunderea personală a petenților

Ca urmare a faptului că a instalat, de-a lungul frontierei, mine antipersonal și sisteme automate de tragere și că a ordonat gărzilor de frontieră „să anihileze persoanele care violează granițele și să protejeze frontiera cu orice preț”, RDG a instituit un regim de protecție a frontierelor care a ignorat, în mod evident, obligația de a proteja viața umană, consacrată în Constituția și în legile RDG, precum și dreptul la viață, protejat de instrumentele internaționale menționate mai sus; totodată, acest regim a violat și dreptul la libertatea de mișcare, prevăzut de Pactul internațional privind drepturile civile și politice.

Această practică de stat a fost, în mare parte, chiar opera petenților care, în calitate de lideri politici, știau sau ar fi trebuit să știe – de vreme ce nu este posibil ca ei să nu fi cunoscut legile propriei lor țări – că ea violează atât drepturile fundamentale, cât și drepturile omului. Constituția din 1968 prevedea deja următoarele aspecte: „Normele general recunoscute ale dreptului internațional, care urmăresc promovarea păcii și a cooperării pașnice între popoare, sunt obligatorii pentru stat și pentru fiecare cetățean”. De asemenea, încă din anul 1968, capitolul întâi din Partea Specială a Codului penal cuprindea o introducere care preciza: „Pedepsirea fără milă a crimelor împotriva (...) umanității și împotriva drepturilor omului (...) este o condiție indispensabilă pentru pace stabilă în lume, pentru restabilirea încrederii în drepturile fundamentale ale omului, în demnitatea și valoarea ființei umane, și pentru protejarea drepturilor tuturor”. La fel, așa cum s-a menționat anterior, nu este posibil

ca petenții să nu fi cunoscut obligațiile internaționale asumate de RDG sau critica internațională, repetate la adresa regimului său de poliție a frontierelor.

Dacă statul RDG ar mai exista, el ar fi responsabil, din perspectiva dreptului internațional, pentru actele invocate. Rămâne să se stabilească dacă, pe lângă răspunderea statului, petenții ar fi avut, la data relevantă, și o răspundere penală personală. Chiar presupunând că o asemenea răspundere nu rezultă din instrumentele internaționale privind protecția drepturilor omului, menționate mai sus, ea poate fi totuși dedusă, pe baza acestor instrumente internaționale, coroborate cu dispozițiile Codului penal al RDG, care instituia în mod expres, încă din 1968, răspunderea penală individuală a persoanelor care au violat obligațiile internaționale ale RDG, privind drepturile omului și libertățile fundamentale.

În lumina tuturor considerentelor de mai sus, Curtea apreciază că la data comiterii lor, acțiunile petenților întruneau, în plus, elementele unor fapte penale definite cu suficientă accesibilitate și predictibilitate de normele dreptului internațional privind protecția drepturilor fundamentale.

Comportamentul petenților ar putea fi analizat, raportat tot la art. 7 parag. 1 din Convenție, și din perspectiva altor norme de drept internațional, în special a normelor privind crimele împotriva umanității. Concluzia la care a ajuns Curtea face însă ca evaluarea acestui aspect să nu mai fie necesară.

(c) Concluzie

În consecință, condamnarea petenților de instanțele germane, după reunificare, nu a violat art. 7 parag. 1. În lumina acestei constatări, Curtea nu mai trebuie să analizeze dacă aceste condamnări sunt compatibile cu art. 7 parag. 2 din Convenție.

Pretinsa violare a art. 1 din Convenție

Petenții au susținut că decizia Curții Constituționale Federale este incompatibilă cu art. 1 din Convenție.

Potrivit petenților, decizia Curții Constituționale Federale a creat un sistem de justiție discriminatoriu, ca urmare a raportării sale la „formula lui Radbruch”, cu scopul de a nega foștilor cetățeni ai RDG, acum cetățeni ai RFG, posibilitatea de a se întemeia pe principiul non-retroactivității legii penale, consacrat de art. 7 parag. 1 al Convenției.

Curtea menționează că este competentă să examineze orice plângere în lumina tuturor exigențelor Convenției. Pentru realizarea acestei sarcini, Curtea este liberă să atribuie stării de fapt a cauzei – așa cum a fost ea constatată pe baza probelor administrate – o calificare juridică diferită de cea pe care a dat-o petentul sau, dacă este necesar, poate privi starea de fapt într-un mod diferit¹.

¹ A se vedea, *inter alia*, *Foti et alii c. Italia*, hotărârea din 10 decembrie 1982, pct. 44 și *Rehbock c. Slovenia*, nr. 29462/95, pct. 63.

Astfel, în această cauză, plângerea petenților nu se poate întemeia pe art. 1 din Convenție, care este o dispoziție-cadru, ce nu poate fi violată în sine¹. Ea poate fi însă examinată din perspectiva art. 14 al Convenției, coroborat cu art. 7, pentru că petenții s-au plâns, în esență, de discriminarea la care ar fi fost supuși, în calitate de foști cetățeni ai RDG.

Totuși, Curtea consideră că principiile invocate de Curtea Constituțională Federală au o sferă de aplicabilitate generală și, ca atare, sunt valabile și în cazul persoanelor care nu au fost cetățeni ai RDG.

Pentru aceste motive, Curtea, în unanimitate, a decis că art. 7 parag. 1 din Convenție nu a fost violat și că nu s-a produs nicio discriminare contrară art. 14 din Convenție, coroborat cu art. 7.

În conformitate cu art. 45 parag. 2 al Convenției și cu regula 74 alin. (2) din Regulamentul Curții, acestei hotărâri i-au fost anexate următoarele opinii separate:

- a) opinia concurentă a domnului Loucaides;
- b) opinia concurentă a domnului Zupančič;
- c) opinia concurentă a domnului Levits.

Opinia concurentă a Judecătorului Loucaides

Sunt de acord cu concluziile formulate în hotărârea Curții, dar aș vrea să explic propria mea interpretare legată de evaluarea conduitei petenților, în contextul incriminărilor existente în dreptul internațional, la data evenimentelor, raportat la art. 7 parag. 1 din Convenție.

Majoritatea a constatat că petenții au fost condamnați pentru acțiuni care, la data comiterii lor, constituiau infracțiuni definite cu suficientă accesibilitate și predictibilitate de normele internaționale referitoare la protecția drepturilor omului. În acest sens, majoritatea s-a întemeiat pe normele dreptului internațional referitoare la protecția dreptului la viață și la libertatea de mișcare. În ceea ce privește răspunderea penală personală a petenților, pentru violarea acestor norme, majoritatea s-a raportat la art. 95 din Codul penal al RDG, care institua răspunderea penală individuală a persoanelor care au violat obligațiile internaționale ale RDG referitoare la drepturile omului și la libertățile fundamentale. Cu alte cuvinte, atunci când a decis dacă comportamentul petenților constituie „o infracțiune potrivit dreptului internațional”, majoritatea s-a raportat la obligațiile existente în dreptul internațional, care leagă statul RDG, iar în ceea ce privește răspunderea penală personală a petenților, majoritatea s-a întemeiat pe dreptul intern al RDG. Nu sunt de acord cu această abordare. Consider că atunci când art. 7 vorbește despre „o infracțiune potrivit dreptului internațional”, el se referă, în mod clar, la o faptă incriminată direct de dreptul internațional, atât în ceea ce privește comportamentul interzis, cât și răspunderea penală individuală pentru un astfel de comportament.

Prin urmare, trebuie analizat în ce măsură comportamentul petenților constituie o infracțiune în termenii normelor de drept internațional, distincte de normele dreptului intern.

¹ A se vedea *Irlanda c. Regatul Unit*, hotărârea din 18 ianuarie 1978, pct. 238.

Cred că răspunsul ar trebui să fie afirmativ. Mai exact, în opinia mea, comportamentul pentru care au fost condamnați petenții (așa cum acesta a fost descris în hotărârea Curții) echivalează cu o crimă de drept internațional cunoscută sub numele de „crimă împotriva umanității” și care, la data evenimentelor, făcea deja parte dintre principiile generale de drept internațional cutumiar.

În acest sens, nu consider că este necesară o incursiune în întreaga istorie a dezvoltărilor relevante ale dreptului internațional, referitoare la statutul și la noțiunea crimelor împotriva umanității. Este suficient, cred, să mă refer la următoarele aspecte.

Carta Tribunalului Militar pentru Condamnarea Marilor Criminali de Război ai Axei Europene (TMI) a fost primul instrument care a definit „crimele împotriva umanității”, în dreptul internațional pozitiv.

Carta a inclus în definiția „crimelor împotriva umanității” și „uciderea (...) populației civile, înaintea sau în timpul războiului (...)”. Procesele de la Nürnberg au aplicat Carta și au tras la răspundere penală persoane vinovate de „crime împotriva umanității”. Această crimă avea însă legătură cu purtarea războiului. În plus, la acea vreme nu era încă stabilit în mod clar faptul că o asemenea crimă face parte din dreptul internațional cutumiar, mai ales atunci când ea nu avea legătură cu acte de război. Acest lucru s-a consolidat totuși, gradual.

Rezoluția 95 (I) a Adunării Generale a Națiunilor Unite, din 11 decembrie 1946, a afirmat în mod expres „principiile dreptului internațional recunoscute de Carta Tribunalului de la Nürnberg și de hotărârea Tribunalului”, iar formularea acestor principii a fost încredințată Comisiei de Drept Internațional, „în contextul unei codificări generale a infracțiunilor împotriva păcii și a securității omenirii, sau a unui Cod Penal Internațional”. Această rezoluție este dovada punctelor de vedere prevalente ale statelor și a practicii statale, în ceea ce privește principiile respective și, prin urmare, a oferit un temei juridic solid susținerii potrivit căreia aceste principii făceau parte din dreptul internațional cutumiar¹.

Plasarea crimelor împotriva umanității în contextul activităților de război nu a fost considerată o condiție pentru proba unor astfel de fapte². Așa cum a observat în mod corect Lord Millet în hotărârea Camerei Lorzilor, din Pinochet (3)³:

Tribunalul de la Nürnberg a decis că este competent să judece crime împotriva umanității numai dacă ele au fost comise în executarea unor crime de război sau a unor crime împotriva păcii ori în legătură cu astfel de fapte. Însă această concluzie pare să fi fost o restrângere a competenței întemeiată pe limbajul Cartei. Nu există niciun motiv pentru a presupune că ea a fost considerată o exigență substanțială de drept internațional. În perioada imediat următoare celui de-Al Doilea Război Mondial, necesitatea de a stabili o astfel de legătură era firească. Pe măsură ce amintirea războiului s-a estompat, ea a fost abandonată.

¹ A se vedea, *inter alia*, Daillier și Pellet, *Droit international public*, 6th edition, p. 677.

² A se vedea Question of the punishment of war criminals and of persons who have committed crimes against humanity: Note by the Secretary-General, UN GAOR, sesiunea 22, Annex Agenda Item 60, pp. 6-7, UN DOC A/6813 (1967); Tribunalul Penal Internațional pentru Ex-Iugoslavia, cauza *Tadić*, IT-94-1, pct. 623.

³ Weekly Law Reports 909 *et seq.*, [1999] 2.

Punctul de vedere potrivit căruia principiile Nürnberg constituiau drept internațional cutumiar a devenit incontestabil după adoptarea Rezoluției 3074 (XXVIII) a Adunării Generale a Națiunilor Unite, la 3 decembrie 1973, care a proclamat necesitatea cooperării internaționale pentru descoperirea, arestarea, extrădarea și pedepsirea persoanelor vinovate de crime de război și de crime împotriva umanității. S-ar putea adăuga că același punct de vedere a fost păstrat și asumat în hotărârile tribunalelor penale internaționale *ad hoc*, potrivit cărora „începând de la Carta Nürnberg, statutul cutumiar al interzicerii crimelor împotriva umanității și instituirea răspunderii penale individuale pentru săvârșirea unor astfel de fapte nu a fost pusă la îndoială, în mod serios”¹. În orice caz, ceea ce este important în contextul cauzei noastre, este faptul că la data comiterii actelor care le-au fost imputate petenților, „crimele împotriva umanității” erau deja incriminate, fără îndoială, în dreptul internațional cutumiar.

În ceea ce privește elementele crimelor împotriva umanității, recentul Statut de la Roma al Curții Penale Internaționale poate fi considerat un document declarativ al definiției pe care dreptul internațional o dă acestei crime și, totodată, un ghid necesar pentru aplicarea, în cazul nostru, a normelor relevante.

Dar, chiar dacă ne-am ghida numai după conceptul de „crime împotriva umanității” care rezultă din Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg – ale cărei principii au fost confirmate de rezoluțiile menționate mai sus, ale Națiunilor Unite – și chiar dacă prezenta cauză ar fi examinată doar prin trimitere la exigențele minime ale acestei noțiuni, nu există nicio dificultate în a conchide că, în contextul cauzei noastre, acțiunile pentru care s-a constatat vinovăția petenților constituie, fără îndoială, crime împotriva umanității, de cea mai gravă natură. Elementele minime ale unei crime împotriva umanității sunt următoarele:

- a) omor;
 - b) săvârșit împotriva populației civile; și
 - c) comportament sistematic și organizat pentru realizarea unei anumite politici.
- Ultimul element rezultă din combinarea criteriilor (a) și (b).

Pentru motivele arătate mai sus, consider că, la data comiterii lor, acțiunile pentru care au fost condamnați petenții constituiau fapte penale, nu doar în temeiul dreptului intern german, ci și în temeiul dreptului internațional.

Opinia concurentă a Judecătorului Zupančič

În această cauză, am votat pentru constatarea unei non-violări, deoarece consider că instanțele din RFG au aplicat dreptul penal al RDG într-o manieră coerentă juridic. Iar acest lucru este suficient, raportat la scopul art. 7 parag. 1.

De asemenea, sunt de acord că art. 2 parag. 2 nu este aplicabil în această cauză, cu toate că ar putea fi relevant în alte cauze, unde testul raportului dintre integritatea personală, pe de o parte, și o arestare legală și justificată, pe de altă parte, ar duce la un rezultat diferit².

¹ Cauza *Tadić*, citat *supra*.

² A se vedea, e.g., opinia mea disidentă din cauza *Rehbock c. Slovenia* nr. 29462/95, CEDO, 2000-XII.

Este important să se înțeleagă faptul că această hotărâre nu se întemeiază pe art. 7 parag. 2 sau pe noțiunea de „infracțiune internațională”, din textul art. 7 parag. 1.

Art. 7 parag. 2 este o excepție de la principiul *nullum crimen, nulla poena sine lege praevia*, formulat de celebrul teoretician german al dreptului penal – Anselm von Feuerbach. Franz von Liszt a susținut ulterior că garanțiile substanțiale consacrate în principiul legalității sunt o *Magna Carta Libertatum* a inculpaților. Această tradiție a protecției substanțiale din dreptul penal, merge în urmă cel puțin până la anul 1764 și la clasică lucrare a lui Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene*, care a influențat în mod decisiv întreaga tradiție continentală a legalității în dreptul penal. Acest lucru este cu atât mai important, cu cât, spre deosebire de modelul juridic anglo-saxon – cu toate că Magna Carta avea o prevedere similară în clauza 39 (*lex terrae*) – garanțiile se întâlnesc preponderent în dreptul substanțial, mai curând decât în dreptul procedural. Astfel, principiul legalității este tipic interpretat în sensul că ar permite doar interpretarea restrictivă a autorității statului de a pedepsi.

Așa cum vom vedea, în această cauză principiul legalității are un efect opus. El împiedică petenții să se întemeieze pe propria lor interpretare a legii.

Îmi este greu să împărtășesc propoziția referitoare la „fapte penale definite cu suficientă *accesibilitate* și *predictibilitate* de normele dreptului internațional privind protecția drepturilor fundamentale”. Puternicele garanții obiective din dreptul penal substanțial, cuprinse în principiul legalității, nu pot fi reduse la dreptul *subiectiv* de notificare prealabilă a faptelor care se pedepsesc în temeiul dreptului pozitiv.

„Esența principiului legalității are de-a face cu restricționări juridice obiective și riguroase, semantice și logice (*lex certa*), asupra autorității statului de a pedepsi. Acolo unde legea îi oferă infractorului posibilitatea *formală* să prevadă caracterul penal și reprimabil al acțiunilor sau al omisiunilor sale, preeminența dreptului va sancționa comportamentul de natură penală, fără să țină cont de faptul că autorul s-a raportat, zi de zi, la „practica statală” prevalentă și consolidată a impunității. A pretinde contrariul ar echivala cu transformarea actorului penal într-un legislator *in casu proprio*. În aceasta constă adevărata importanță a prezentei cauze.

Dimpotrivă, raportarea excesivă la criteriile subiective cum sunt caracterul *accesibil* și *predictibil* al normelor de incriminare, ar facilita apărarea petenților, întemeiată pe principiul legalității. Ei ar putea susține că, la acea vreme, s-au bazat de fapt pe interpretarea oficială, accesibilă și predictibilă, a dreptului, și pe „practica statului RDG care, la data evenimentelor invocate, se suprapunea normelor scrise”. Petenții ar mai putea susține că raportarea lor la practica de stat – care s-a dovedit a fi greșită abia mai târziu, în lumina unei interpretări stricte a dreptului penal pozitiv – era, totuși, la vremea comiterii faptelor, conformă practicii statale oficiale, constante și predictibile. Un asemenea argument ar face loc unei apărări subsecvente, aceea a erorii scuzabile de drept (*error juris*). (...)

În funcție de dispozițiile referitoare la eroarea de drept, în dreptul penal material al RDG sau al RFG, acțiunile petenților ar putea fi apoi scuzate (nu justificate!).

Într-un asemenea context, eroarea de drept ar putea deveni o punte de legătură între sensul obiectiv al normei de incriminare și percepția subiectivă a acestei norme. Dacă aceasta din urmă nu este total subiectivă și arbitrară, pentru că se întemeiază pe elemente obiective cum sunt „practica de stat” relevantă, „interpretarea oficială

făcută de funcționarul public” etc., atunci eroarea de drept poate deveni o scuză, adică, în termenii dreptului german „un motiv de exonerare de la răspundere penală”.

Raportarea *subiectivă* a petențiilor la „practica statului RDG care, la data evenimentelor invocate, se suprapunea normelor scrise”, ar însemna de fapt că interpretarea schizofrenică pe care ei (și RDG) au dat-o normelor – adică o interpretare fără legătură cu dreptul pozitiv din coduri, oricât de realistă ar fi fost ea din perspectiva „practicii statului RDG” – ar prevala asupra sensului obiectiv al normelor de incriminare din propriul drept penal al statului RDG.

Dar prezenta cauză merge cel puțin cu un pas mai departe, în acest sens. Petenții nu doar s-au „bazat” pe practica de stat a RDG; ei au contribuit chiar la crearea practicii statale a impunității. Însă acestei practici a impunității nu i s-a dat un caracter formal, prin mecanisme legislative, deoarece, fără îndoială, RDG dorea să păstreze față de restul lumii imaginea unui *Rechtsstaat*. Dacă practica impunității ar fi fost legitimată prin norme de drept pozitiv, atunci această cauză ar fi fost una diferită, pentru că ar fi intrat, probabil, în sfera de aplicare a art. 7 par. 2 din Convenție.

În termenii propriului lor drept penal, petenții au fost co-conspiratori într-o mare și solidă conspirație de a ignora semnificația obiectivă a normelor scrise, în sensul că ei au co-conspirat la crearea și la menținerea unei situații duplicitare, în care așa-numita „practică statală” a impunității și chiar a recompensării comportamentului infracțional al altor co-conspiratori era în contradicție totală cu textul formal al normelor penale relevante. Particularitatea acestei cauze constă în faptul că petenții înșiși erau „funcționarii publici sau [membrii] autorității care avea responsabilitatea, potrivit legii, să interpreteze, să aplice și să pună în executare norma de incriminare”.

În acest caz este vorba despre o situație auto-referențială, în care exact aceleași persoane cărora li s-a încredințat responsabilitatea de a interpreta, de a aplica și de a pune în executare norma de incriminare au propagat „practica de stat” pe care o invocă acum și despre care spun că a fost cauza modului în care ei au interpretat dreptul și, prin urmare, motivul exonerării lor de răspundere, potrivit legii. Mai mult chiar, petenții susțin că practica statului RDG făcea parte dintre cauzele obiective de impunitate ale acelei epoci, astfel încât este inacceptabil să se instituie *ex post* răspunderea penală, pentru faptele lor.

Evident, acest lucru ridică problema preeminenței dreptului, mai exact a preeminenței dreptului penal material. Dacă ar admite că această practică de stat face parte din „norma de incriminare”, în sensul art. 7 par. 1, sau dacă ar accepta apărarea întemeiată pe eroarea de drept, Curtea Europeană a Drepturilor Omului ar pecetlui această auto-justificare circulară, contrară preeminenței dreptului.

Este ușor de imaginat o cauză similară, în care petenții au ocupat funcții judiciare înalte în RDG și au participat ei înșiși la crearea practicii judiciare a impunității (jurisprudență și teoria dreptului). Am spune oare, atunci, că acest „element de interpretare judiciară” echivalează cu o „normă de incriminare”?

Așa cum a subliniat teoreticianul german von Ihering, preeminența dreptului se întemeiază pe semnificația formală a textului normativ. Dacă e să protejăm preeminența dreptului, atunci acest sens obiectiv trebuie să rămână independent și, în ultimă instanță, trebuie să fie strict departajat de orice interpretare subiectivă și arbitrară,

indiferent cât de predominantă este această „practică statală” – cu atât mai mult atunci când această interpretare arbitrară predominantă a „dreptului în (in)acțiune”, contrară dreptului scris, este rezultatul convenței între puterea executivă, puterea legislativă și puterea judecătorească a statului.

A menține detașarea obiectivului de subiectiv, în drept, este unicul mod de a garanta că nimeni nu este mai presus de lege.

Opinia concurentă a Judecătorului Levits

1. Sunt de acord cu concluziile prezentate în hotărâre.

Totuși, aș vrea să-mi explic punctul de vedere, cu privire la două aspecte: în primul rând, referitor la interpretarea dreptului în regimurile democratice și nedemocratice (socialiste) și abordarea acestei probleme după tranziția la democrație și, în doilea rând, referitor la conceptul de „crime împotriva umanității”, din dreptul internațional.

2. Hotărârea se întemeiază pe interpretarea dreptului internațional (de pildă, Pactul internațional privind drepturile civile și politice, din 16 decembrie 1966) și a dreptului național, al RDG (spre exemplu, Constituția RDG, Legea Poliției Populare și alte legi). Curtea ajunge la concluzia că, la data evenimentelor invocate, comportamentul petenților a fost contrar atât dreptului internațional, cât și dreptului intern al RDG.

3. Petenții au contestat această interpretare (pe care au adoptat-o și instanțele interne germane) și au susținut, în esență, că dreptul internațional și dreptul intern au fost interpretate și aplicate diferit în RDG și că, în lumina acestei interpretări și aplicări a dreptului, comportamentul lor a fost licit.

4. În opinia mea, această obiecție ridică una dintre cele mai importante probleme din această hotărâre – o chestiune foarte importantă pentru situațiile în care un regim anterior, nedemocratic (socialist, de exemplu), a fost răsturnat și înlocuit cu un regim nou, democratic. Și anume faptul că interpretarea și aplicarea dreptului depinde de ordinea politică generală, în care dreptul funcționează ca sub-sistem.

5. De fapt, aplicând aceleași prevederi ale Constituției RDG, ale altor legi și ale Pactului internațional privind drepturile civile și politice, instanțele din RDG nu ar fi ajuns niciodată la aceeași soluție la care au ajuns instanțele germane după reunificare și la concluzia din această hotărâre, a Curții Europene, din cauza poziționării lor complet diferite față de interpretarea și aplicarea dreptului.

6. Deosebirea dintre sistemul democratic și cel socialist, legate de interpretarea și aplicarea dreptului, acoperă toate elementele importante ale dreptului, în sens larg – în special izvoarele de drept, autonomia raționamentului juridic și interpretarea normelor juridice (de judecători independenți), metodele de interpretare a normelor juridice, ierarhia normelor juridice și caracterul obligatoriu al normelor față de autoritățile statului. Prin urmare, aceleași texte normative (Constituția RDG sau Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice) duc la rezultate diferite, atunci când sunt supuse unor metodologii diferite de aplicare a dreptului, specifice unei anumite ordini politice.

7. De aici se ajunge la întrebarea dacă, după o schimbare a ordinii politice, de la una socialistă, la alta democratică, este legitim să se aplice „vechiul” drept, creat de

regimul nedemocratic anterior, însă potrivit unei abordări legate de interpretarea și aplicarea dreptului care este specifică noii ordini politice democratice.

8. Aș vrea să subliniez faptul că, în opinia mea, nu este loc pentru alte soluții. Statele democratice pot să permită autorităților lor să aplice legea – chiar și legea anterioară, care provine dintr-un regim nedemocratic – dar numai într-o manieră specifică unei ordini politice democratice (în sensul în care este înțeleasă această noțiune, în democrațiile tradiționale). Utilizarea oricărei alte metode de aplicare a dreptului (care să implice soluții diferite, pe baza aceluiași texte normative) ar afecta însăși esența *ordinii publice* a unui stat democratic.

9. Aceleași principii sunt valabile și în ceea ce privește interpretarea și aplicarea normelor de drept internațional, cum ar fi Pactul internațional referitor la drepturile civile și politice. Pactul a fost semnat și ratificat de majoritatea statelor lumii – democratice și nedemocratice (inclusiv de RDG). Un stat democratic nu poate interpreta și aplica prevederile Pactului (și ale norme juridice internaționale) decât potrivit metodologiei de aplicare a dreptului care este specifică unei ordini politice democratice. Așa au procedat și instanțele germane, în această cauză.

10. În consecință, interpretarea și aplicarea normelor juridice interne sau internaționale potrivit metodologiei socialiste sau unei alte metodologii nedemocratice (cu rezultate inacceptabile pentru un sistem democratic) ar trebui să fie considerate indiciul unui sistem democratic alterat. Acest lucru este valabil atât în ceea ce privește evaluarea *ex post facto* a practicii juridice din regimurile nedemocratice anterioare (la fel ca în prezenta cauză, cu toate că aceeași situație poate apărea, desigur, și în alte noi democrații), cât evaluarea practicii juridice actuale (referitoare, de pildă, la Convenție) din regimurile nedemocratice de astăzi. Această practică trebuie considerată o utilizare greșită a legii. După trecerea la un regim politic democratic, persoanele responsabile nu se pot întemeia, pentru a-și justifica propriul comportament, pe modalitatea „specifică” de interpretare a legii în regimurile nedemocratice.

11. În opinia mea, aceasta este o concluzie convingătoare, care derivă din universalitatea inerentă a drepturilor omului și a valorilor democratice, care obligă toate instituțiile democratice. Cel puțin din vremea Tribunalului de la Nürnberg, conceptul de ordine democratică a devenit unul clar pentru toată lumea și, ca atare, predictibil.

12. Acest lucru este confirmat, în opinia mea, și de concluziile prezentei hotărâri.

13. Potrivit hotărârii, comportamentul petenților ar putea fi analizat, raportat tot la art. 7 paragraf 1 din Convenție, și din perspectiva altor norme de drept internațional, în special a normelor privind crimele împotriva umanității, dar, având în vedere concluzia la care a ajuns Curtea după aplicarea normelor de drept internațional referitoare la drepturile omului, coroborate cu normele dreptului intern al RDG, nu mai este necesară examinarea acestei chestiuni.

14. În principiu, sunt de acord cu această interpretare. Totuși, concluziile prezentei hotărâri derivă, mai ales, din modul în care au fost formulate prevederile Constituției și ale altor norme ale RDG, într-un limbaj similar prevederilor constituționale și altor dispoziții normative ale statelor democratice, guvernate de preeminența dreptului (de exemplu, prevederi constituționale referitoare la drepturile omului). Or, nu aceasta a fost intenția reală a regimului nedemocratic al RDG. Prevederile referitoare la

drepturile omului din constituțiile fostelor state socialiste aveau, mai curând, caracter propagandist. Cu toate acestea, pentru motive pe care le consider convingătoare, așa cum am arătat mai sus, instanțele germane interne și Curtea Europeană au interpretat aceste „drepturi la modul serios” (Ronald Dworkin) și le-au atribuit semnificația care derivă din textul unor norme juridice interpretate potrivit metodologiei de aplicare a dreptului care este inerentă sistemului democratic.

15. Cred că modul în care instanțele din democrațiile recente tratează „moștenirea” fostelor regimuri nedemocratice nu ar trebui să depindă doar de maniera în care sunt formulate normele juridice din aceste regimuri nedemocratice, pentru că redactarea unor astfel de norme nu are, în primul rând, o finalitate juridică ci, mai curând, urmărește scopuri propagandistice.

16. Hotărârea a lăsat deschisă și posibilitatea unor alte analize ale comportamentului petenților, din perspectiva faptelor penale incriminate de dreptul internațional.

17. În acest sens, aș vrea să accentuez recente dezvoltări din dreptul internațional referitoare la întărirea protecției drepturilor omului, care includ și norme privind crimele împotriva umanității. În ciuda faptului că multe probleme juridice din acest domeniu nu sunt încă pe deplin rezolvate, sensul acestor dezvoltări este evident.

18. Prin urmare susțin analiza convingătoare a Judecătorului Loucaides, din opinia sa concurentă, potrivit căreia, la data relevantă, comportamentul petenților era o faptă penală nu doar din perspectiva dreptului intern, ci și raportat la dreptul internațional.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Secția a IV-a

Cauza Glässner c. Germania

Cererea nr. 46362/99

Decizia din 28 iunie 2001

Articolul 7 din Convenție – „Nicio pedeapsă fără lege”

➤ **Starea de fapt**

Petentul, Ludwig Glässner, este cetățean german, s-a născut în 1928 și trăiește în Berlin. În perioada cuprinsă între 1964 și 1994, el a fost procuror și a lucrat sub autoritatea Parchetului de Stat al Republicii Democratice Germane (RDG).

A. Circumstanțele cauzei

1. Contextul cauzei și procedurile derulate în fața instanțelor din RDG

În 1977 disidentul est-german Rudolf Bahro a publicat o carte inspirată de evenimentele din Primăvara Pragheză, din 1968; lucrarea, intitulată „Alternativa – O critică a socialismului, așa cum este el în realitate”, critica aparatul de partid al RDG și pleda pentru mai multe reforme, menite să întemeieze un sistem comunist ideal. Ea a fost publicată în Republica Federală Germană (RFG), în septembrie 1977.

În 1975, Rudolf Bahro a scris o teză privind „Condițiile de angajare a personalului de management cu pregătire științifică, în industria RDG”; în perioada de documentare a acestei lucrări, el a stat de vorbă cu aproximativ cincizeci de absolvenți, de la care a adunat comentarii referitoare la condițiile de angajare în sectorul industrial. În ianuarie 1977, universitatea tehnică pe care o urma Dl Bahro i-a respins teza și, din acest motiv, a încercat să o publice în RFG.

La 23 august 1977 Rudolf Bahro a fost reținut, iar a doua zi a fost arestat, în vederea cercetării penale. Procesul său a început la 14 iunie 1978, în fața Tribunalului Berlin, care era competent să judece infracțiuni politice. În calitate de procuror, petentul a recomandat, în numele Parchetului de Stat, ca Dl Bahro să fie condamnat la nouă ani de închisoare pentru „infracțiuni repetate sau tentative de comitere a infracțiunii de colectare de informații secrete”, în conformitate cu art. 98 §1 și §2 din vechiul Cod penal al RDG, și pentru trădare prin transmitere de secrete, în temeiul art. 245 §1 din Codul penal al RDG.

Printr-o sentință pronunțată în 30 iunie 1978, Tribunalul Berlin l-a condamnat pe dl Bahro pentru „colectarea, răspândirea, și tentativa de a răspândi informații secrete” și pentru „trădare prin transmitere de secrete” și i-a aplicat pedeapsa închisorii pe o perioadă de opt ani.

La 7 iulie 1978, avocatul dlui Bahro a formulat apel împotriva acestei sentințe. În susținerile sale, petentul i-a solicitat Curții Supreme să respingă apelul dlui Bahro.

Printr-o decizie din 1 august 1978, Curtea Supremă a constatat că apelul formulat este în mod manifest nefondat și a menținut sentința primei instanțe.

Cu ocazia celei de-a treizecea aniversări a înființării RDG, dl Bahro a beneficiat de efectele unei legi de amnistie, iar în 11 octombrie 1979 a fost eliberat, la recomandarea petentului.

La 15 iunie 1990, în perspectiva apropiatei reunificări a celor două state germane, Comitetul de Prezidiu al Curții Supreme a desființat cele două hotărâri anterioare și l-a achitat pe dl Bahro; condamnarea lui pentru colectare de informații secrete și pentru trădare prin transmitere de secrete a fost considerată neîntemeiată.

2. Proceduri derulate în fața instanțelor germane, după reunificare

La 5 aprilie 1996, Curtea Regională Berlin a condamnat petentul la pedeapsa închisorii, cu durata de un an și trei luni și cu suspendarea executării, pentru fapta de a fi sprijinit și de a fi contribuit la denaturarea intenționată a cursului justiției și la lipsirea de libertate a unei persoane.

Curtea Regională a reiterat principiile generale care se aplică în cazul condamnărilor foștilor membri ai sistemului juridic național al RDG. În acest sens, instanța a precizat că atât judecătorii, cât și procurorii, sunt susceptibili de urmărire penală, întrucât denaturarea intenționată a cursului justiției și lipsirea de libertate sunt fapte incriminate în mod expres de Codul penal al RFG și de Codul penal al RDG. În conformitate cu principiile privind modul de aplicare a dreptului penal în Germania, după reunificare, pentru infracțiuni care au fost comise în RDG înainte de reunificare, Curtea Regională a aplicat prevederile Codului penal la RDG, relevante la data evenimentelor.

În legătură cu prima infracțiune care i-a fost imputată petentului, aceea de a fi sprijinit și de a fi contribuit la denaturarea intenționată a cursului justiției, Curtea Regională a avut în vedere principiul neretroactivității legii penale și, în acest sens, a subliniat că singurele acțiuni condamnabile sunt cele care, raportat la prevederile legale relevante aplicabile în RDG și la valorile pe care se întemeia acest stat, au fost vădit arbitrare și contrare drepturilor omului. Potrivit jurisprudenței Curții Federale de Justiție, pot apărea trei tipuri de cauze – cele în care elementele constitutive ale infracțiunii au fost exagerate, cele în care pedeapsa a fost inadmisibil de disproporționată, în raport cu fapta comisă și, în fine, cele în care procedurile au violat flagrant drepturile omului.

În această cauză, Curtea Regională a considerat că, din perspectiva metodelor de interpretare care existau în RDG, infracțiunile pentru care a fost acuzat dl Bahro puteau fi considerate, în mod rezonabil, „colectare de informații secrete” și „trădare prin transmitere de secrete”. Pe de altă parte, instanța a constatat că pedeapsa pe care i-a aplicat-o dlui Bahro Curtea Supremă a RDG a fost absolut contrară principiului proporționalității, iar acest principiu făcea parte, de asemenea, din dreptul RDG. Chiar dacă, formal, pedeapsa rămânea în limitele fixate de lege, hotărârea din 30 iunie 1978 a violat în mod flagrant regulile de stabilire a pedepsei, prevăzute în Codul penal al RDG.

În hotărârea sa, Tribunalul Berlin a constatat că dl Bahro este vinovat de sprijinirea celor care au încercat să răstoarne regimul socialist, însă comportamentul

lui, anterior anului 1976, nu a avut caracter penal. De asemenea, Tribunalul a constatat că dl Bahro a profitat de poziția lui și de încrederea pe care muncitorii din sectorul industrial o aveau în el, pentru a obține informații de la aceștia. Totuși, atunci când s-au administrat probe, nu s-a demonstrat ce fel de informații a obținut dl Bahro, în acest mod.

Tribunalul a constatat că lucrarea publicată de dl Bahro conține date care ar fi putut să fie folosite de serviciile de informații secrete ale inamicului, în scopul promovării unor măsuri capabile să afecteze economia, iar informațiile cuprinse în teza lui ar fi putut să servească unei „diversiuni ideologice”. Însă nu este deloc clar cum anume ar fi fost posibil ca lucrarea dlui Bahro să determine astfel de consecințe și nici dacă aceste consecințe s-au produs.

În plus, Curtea Regională a criticat Tribunalul Berlin pe motiv că nu a ținut deloc cont de numeroasele circumstanțe atenuante care pledau în favoarea dlui Bahro. În consecință, Curtea Regională a apreciat că pedeapsa care i-a fost aplicată dlui Bahro a fost evident disproporționată și arbitrară. Scopul ei nu a fost acela de a face dreptate, ci de a impune tăcerea unui critic curajos al regimului perpetuat de Partidul Unității Socialiste, sub deghizarea unui proces penal. Încarcerarea dlui Bahro a fost totodată și o violare a legii, de vreme ce s-a întemeiat pe o hotărâre obținută prin denaturarea deliberată a cursului justiției.

În ceea ce privește rolul pe care l-a avut petentul, Curtea Regională a subliniat, mai întâi, că problema nu constă în condamnarea în sine; de fapt, infracțiunile de sprijinire și contribuire la denaturarea intenționată a cursului justiției și de privare de libertate au fost generate de pedeapsa pe care a recomandat-o petentul în timpul ședinței de judecată din 28 iunie 1978, din fața Tribunalului Berlin. Nu petentul a fost cel care, prin susținerile lui, le-a dat judecătorilor ideea de a-l condamna pe dl Bahro, dar el i-a ajutat totuși considerabil în acest sens întrucât, potrivit dispozițiilor relevante din Codul de procedură penală al RDG, judecătorii erau obligați să răspundă susținerilor procurorului, iar constatările lor, în prezenta cauză, s-au bazat în mare parte pe susținerile sale. De asemenea, prin faptul că a recomandat și judecătorilor de la Curtea Supremă să respingă apelul formulat de dl Bahro, petentul a asistat, în același sens, și judecătorii acestei instanțe.

În fine, potrivit constatărilor Curții Regionale, condamnarea petentului nu a fost înlăturată de legea de amnistie adoptată în RDG și nici ca efect al prescripției.

Pentru a stabili durata pedepsei care urma să-i fie aplicată petentului, Curtea Regională s-a raportat și la dreptul penal al RDG în vigoare la data evenimentelor invocate (deoarece conținea norme mai favorabile decât dreptul penal al RFG) și a ținut cont de mai multe circumstanțe atenuante, în favoarea petentului.

Printr-o decizie din 26 noiembrie 1997, Curtea Federală de Justiție, a respins apelul petentului. La 28 iulie 1998, Curtea Constituțională Federală, într-un complet alcătuit din trei judecători, a refuzat să examineze recursul formulat de petent.

B. Drept și practică internă relevante

Potrivit Codului penal al RFG, atunci când există norme penale similare în legislația RDG și RFG, infracțiunile comise pe teritoriul RDG înainte de intrarea în

vigoare a Tratatului de reunificare (3 octombrie 1990) se judecă, în principiu, pe baza legii penale mai favorabile, în vigoare la data evenimentelor.

Legislația relevantă invocată în cauză trimite la normele de incriminare și la regulile de stabilire a pedepselor, precum și la reglementări interne și internaționale privind protecția drepturilor fundamentale (Constituția și Codul penal, din 1974, sau Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, ratificat de RDG la 8 noiembrie 1974).

În plus, s-au invocat, pe de o parte, norme juridice referitoare la situațiile și perioada în care se suspenda curgerea termenului de prescripție a răspunderii penale și, pe de altă parte, jurisprudența consolidată a Curții Federale de Justiție, potrivit căreia refuzul deliberat al autorităților statului RDG și al partidului său unic de a începe urmărirea penală în cazuri în care s-a produs o denaturare deliberată a cursului justiției, constituie „un alt motiv prevăzut de lege” care generează suspendarea termenului de prescripție¹. Această jurisprudență exista în Germania încă din anii 1950, când a fost aplicată crimelor comise în timpul regimului național socialist².

Secțiunea 1 a Legii din 26 martie 1993 privind suspendarea prescripției pentru nedreptățile comise în timpul regimului Partidului Unității Socialiste, cunoscută sub numele de Legea prescripției, care completează această jurisprudență, prevede următoarele:

Atunci când se calculează termenul de prescripție pentru acte comise în timpul regimului nedrept al Partidului Unității Socialiste, care, în concordanță cu dorințele exprese sau implicite ale autorităților publice sau ale partidului unic al fostei RDG, nu au fost condamnate din motive politice sau din rațiuni contrare principiilor fundamentale ale unui sistem constituțional liberal, nu va fi luată în considerare perioada cuprinsă între 11 octombrie 1949 și 2 octombrie 1990. Pe parcursul acestei perioade, prescripția a fost suspendată.

➤ Plângeri

Potrivit petentului, condamnarea lui de către instanțele germane, după reunificare, este contrară principiului neretroactivității legii penale, consacrat de art. 7 parag. 1 din Convenție, întrucât el a acționat în conformitate cu prevederile legale aplicabile în RDG, la data evenimentelor invocate.

În *susținerea Guvernului*, condamnarea petentului respectă exigențele art. 7 parag. 1 din Convenție, deoarece instanțele germane nu au aplicat dreptul penal al RDG într-o manieră arbitrară. Atunci când a solicitat ca dl Bahro să fie condamnat la nouă ani de închisoare, petentul a comis un act arbitrar, care este inacceptabil chiar și raportat la metodele de interpretare specifice statului RDG, și al cărui unic scop a fost acela de a reduce la tăcere un critic curajos al regimului perpetuat de Partidul Unității

¹ A se vedea Curtea Federală de Justiție, cauze penale, Reports of decisions, nr. 40, p. 48 *et seq.* și p. 113 *et seq.*, Reports of decisions, nr. 41, p. 317 *et seq.* și decizia din 26 aprilie 1995, Neue Juristische Wochenschrift, p. 2861 *et seq.*

² A se vedea decizia Curții Federale Constituționale, din 18 septembrie 1952, Reports of decisions, nr. 1, p. 418 *et seq.* și deciziile Curții Federale de Justiție din 28 mai 1963 și 29 octombrie 1969, Reports of decisions, nr. 18, p. 367 *et seq.* și respectiv nr. 23, p. 137 *et seq.*

Socialiste. În cadrul proceselor politice, procurorul era cel căruia i se încredințau de fapt procedurile, iar judecătorii aveau o marjă de intervenție redusă, în privința pedepselor recomandate de procuror. În plus, scopul art. 7 nu poate fi acela de a proteja o persoană care a violat flagrant principiul potrivit căruia pedeapsa trebuie să fie proporțională cu fapta săvârșită, de vreme ce acest principiu este o valoare comună a tuturor națiunilor civilizate. Referitor la prescripție, Guvernul a susținut că, în general, acest aspect nu intră în sfera de aplicare a art. 7 par. 1, deoarece prescripția vizează doar perioada în care o persoană poate fi urmărită penal și este irelevantă cu privire la vinovăție.

În replică, *petentul* a susținut că, la data evenimentelor invocate, el a acționat în conformitate cu prevederile legale aplicabile în RDG, atât raportat la încadrarea juridică a faptelor, cât și la durata pedepsei pe care a recomandat-o în cazul dl Bahro. Instanțele germane au făcut o interpretare *ex post facto* a art. 244 din Codul penal al RDG, potrivit metodelor de interpretare actuale din RFG, care sunt însă contrare celor care au existat în RDG la data relevantă. Potrivit dreptului penal al RDG, denaturarea intenționată a cursului justiției presupune voința de a încălca o lege scrisă, iar această infracțiune nu poate fi creată artificial, prin utilizarea unor principii diferite de interpretare. În plus, la data evenimentelor invocate, pedeapsa recomandată de *petent* era conformă principiului justiției socialiste. *Potentul* a mai susținut că termenul de prescripție de opt ani, prevăzut de Codul penal al RDG, s-a împlinit înainte ca RDG să fie absorbită în RFG, astfel încât el nu mai putea fi urmărit penal, după această dată.

A. Principii generale

Curtea reține că, în conformitate cu prevederile art. 19 din Convenție, ea are datoria să asigure respectarea angajamentelor asumate de Statele Contractante, însă nu are rolul de a examina erori de fapt sau de drept pretinse a fi comise de instanțe naționale, decât dacă și numai în măsura în care erori ar fi putut viola drepturi și libertăți protejate de Convenție. Autoritățile naționale, în special instanțele judecătorești, sunt cele cărora le revine, în primul rând, sarcina de a interpreta și de a aplica dreptul intern.

De asemenea, este legitim ca un stat guvernat de preeminența dreptului să inițieze proceduri penale împotriva persoanelor care au comis infracțiuni în timpul unui regim anterior; la fel, instanțele unui astfel de stat, care le înlocuiesc pe cele preexistente, nu pot fi criticate pe motiv că interpretează și aplică prevederile legale în vigoare la data evenimentelor relevante, în lumina principiilor care guvernează un stat supus preeminenței dreptului.

Curtea reiterează faptul că, din perspectiva art. 7 par. 1, indiferent cât de clar ar fi formulată o dispoziție legală, în orice ramură a dreptului, inclusiv în dreptul penal, există un element inevitabil de interpretare judiciară și întotdeauna va fi necesară elucidarea aspectelor îndoielnice și adaptarea normei la circumstanțe schimbătoare¹. De principiu, acest concept, al interpretării, este relevant pentru dezvoltarea graduală

¹ A se vedea *S.W. și C.R. c. Regatul Unit*, hotărârile din 22 noiembrie 1995, pct. 34-36 și respectiv pct. 32-34.

a jurisprudenței dintr-un stat supus preeminenței dreptului și aflat sub un regim democratic, factori care constituie pietre unghiulare ale Convenției, dar care rămân la fel de importanți și atunci când un stat îi succede altuia¹.

B. Aplicarea principiilor de mai sus, în prezenta cauză

În lumina principiilor de mai sus, Curtea precizează că nu îi revine ei rolul de a decide cu privire la răspunderea penală a petentului, întrucât aceasta este o chestiune care trebuie evaluată, în primul rând, de instanțele interne; rolul Curții este acela de a examina, din perspectiva art. 7 parag. 1 al Convenției, dacă, la data săvârșirii ei, fapta petentului constituia o infracțiune definită cu suficientă claritate și predictibilitate, de legea penală a statului RDG.

Curtea Regională Berlin a condamnat petentul pentru fapta de a fi contribuit la denaturarea intenționată a cursului justiției, în temeiul art. 244 din Codul penal al RDG, coroborat cu art. 336 din Codul penal al RFG, și pentru fapta de a fi sprijinit și de a fi contribuit la lipsirea de libertate a unei persoane, în temeiul art. 131 §1 din Codul penal al RDG, coroborat cu art. 239 §1 din Codul penal al RFG. Mai exact, instanța a constatat că, în cadrul procesului unui faimos disident est-german din anii 1970, petentul, pe atunci procuror în fosta RDG, a solicitat în cunoștință de cauză aplicarea unei pedepse care era vădit disproporționată în raport cu fapta comisă, chiar dacă ar fi să se țină cont de normele de stabilire a pedepsei prevăzute în dreptul RDG, în vigoare la data relevantă. Instanța europeană consideră că modul în care Curtea Regională a interpretat și a aplicat în această cauză art. 244 și 131 §1 din Codul penal al RDG nu a avut un caracter arbitrar.

În hotărârea sa din 1996, Curtea Regională Berlin a analizat în detaliu temeiurile care au stat la baza hotărârii din 1978, a Tribunalului Berlin, ținând cont de contextul particular din RDG și aplicând normele de stabilire a pedepsei care erau în vigoare în RDG, la acea vreme. Ea a ajuns la concluzia că pedeapsa aplicată dl Bahro a fost un act arbitrar, care a violat flagrant normele statului RDG, referitoare la modul de stabilire a pedepselor.

Curtea Regională a efectuat apoi o analiză completă cu privire la rolul pe care l-au avut petentul în acea cauză, în calitatea sa de procuror public, și la impactul pe care l-au avut susținerile lui asupra deciziilor Tribunalului Berlin și ale Curții Supreme.

Este adevărat că petentul nu a participat în mod direct la luarea deciziei; din acest motiv, el a fost acuzat doar pentru fapta de a fi contribuit la deturnarea deliberată a cursului justiției și la lipsirea de libertate, ca urmare a asistenței date judecătorilor în luarea deciziei. Totuși, având în vedere funcția pe care o exercita petentul și cunoștințele lui de drept penal, Curtea Regională a considerat că el trebuie să fi cunoscut faptul că încălca flagrant principiul proporționalității, atunci când a solicitat aplicarea pedepsei închisorii cu o durată de nouă ani, în sarcina dlui Bahro.

În acest sens, mai trebuie subliniat că Parlamentul RDG, ales democratic în 1990, a solicitat în mod expres adunării legislative germane să se asigure că vor fi efectuate

¹ A se vedea cauzele recente *Streletz, Kessler și Krenz c. Germania* [MC] nr. 34044/96, 35532/97 și 44801/98, pct. 49, pp. 81, 82 și *K.-H.W. c. Germania* [MC] nr. 37201/97, pct. 44, pp. 84, 85.

urmăriri penale cu privire la nedreptățile comise de Partidul Unității Socialiste. Prin urmare, este rezonabil să se presupună că, inclusiv în cazul în care reunificarea Germaniei nu ar fi avut loc, un regim democratic care să se fi succedat regimului dominat de Partidul Unității Socialiste din RDG, ar fi aplicat legislația RDG și ar fi condamnat petentul, așa cum au făcut și instanțele germane după reunificare¹. Având în vedere toate considerentele de mai sus, Curtea apreciază că, la data săvârșirii ei, fapta petentului constituia o infracțiune definită cu suficientă accesibilitate și predictibilitate, în legea penală a statului RDG.

C. Problema prescripției

În ceea ce privește termenul de prescripție, Curtea Regională a constatat că potrivit jurisprudenței consolidate a Curții Federale de Justiție, infracțiunile pentru care a fost acuzat petentul nu s-au prescris. În consecință refuzul autorităților de stat din RDG și a partidului său unic de a efectua urmăriri penale în cazurile în care s-a denaturat intenționat cursul justiției, chiar și atunci când astfel de fapte erau susceptibile de pedeapsă potrivit dreptului scris al RDG, reprezintă un „alt temei juridic” pentru suspendarea termenului de prescripție, în sensul art. 83 §2 din Codul penal al RDG. Această jurisprudență era completată de Legea prescripției, din 26 martie 1993, a cărei primă secțiune prevedea că, raportat la efectele prescripției, curgerea timpului trebuie suspendată pentru „acte comise în perioada regimului nedrept al Partidului Unității Socialiste”.

În prezenta cauză, Curtea consideră că este inutil să decidă dacă această jurisprudență, așa cum este ea completată de Legea din 26 martie 1993, satisface exigențele art. 7 parag. 1, deoarece infracțiunea pentru care a fost acuzat petentul nu era supusă prescripției, în legislația RDG.

Pedeapsa închisorii, pe care a solicitat-o petentul în calitatea sa de procuror, și care i-a fost aplicată dlui Bahro de Curtea Regională Berlin, din RDG, a fost atât de disproporționată și de arbitrară încât echivalează cu o violare flagrantă a drepturilor omului, mai exact a dreptului la un proces echitabil în materie penală.

În acest sens, Curtea subliniază că atât art. 14 din Pactul internațional privind drepturile civile și politice, cât și art. 6 din Convenție garantează dreptul la un proces echitabil, în fața unui tribunal independent și imparțial.

RDG a ratificat Pactul din 1974 și, în temeiul art. 8 și 19 §2 din propria sa Constituție, normele dreptului internațional public erau obligatorii pentru autoritățile statului și pentru fiecare cetățean, deci și pentru procurori și judecători. În plus, art. 95 din Codul penal al RDG prevedea că orice persoană al cărei comportament violează drepturile omului trebuie să fie trasă la răspundere penală.

Ca atare, potrivit art. 84 din Codul penal al RDG, infracțiunea pentru care a fost acuzat petentul nu intră sub regimul prescripției, întrucât echivalează cu o violare a drepturilor omului, mai exact a dreptului la un proces echitabil în materie penală.

¹ A se vedea *Streletz, Kessler și Krenz* și *K.-H.W.*, citat *supra*, pct. 84 și respectiv 87.

D. Concluzie

Având în vedere considerentele de mai sus, în prezenta cauză a fost respectat principiul prevăzut de art. 7 parag. 1, potrivit căruia doar legea poate incrimina o faptă și poate institui o pedeapsă. Prin urmare, plângerea este în mod manifest nefondată, în sensul art. 35 parag. 3 din Convenție.

Pentru aceste motive, Curtea, în unanimitate, declară *plângerea inadmisibilă*.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Secția a IV-a

Cauza Kolk și Kislyiy c. Estonia

Cererile nr. 23052/04 și 24018/04 (conexate)

Decizia din 17 ianuarie 2006

Cauza Penart c. Estonia

Cererea nr. 14685/04

Decizia din 24 ianuarie 2006

Articolul 7 din Convenție – „Nicio pedeapsă fără lege”

➤ **Starea de fapt**

A.1 Circumstanțele cauzei (cauza *Kolk și Kislyiy c. Estonia*)

Domnul August Kolk (primul petent) este cetățean estonian și s-a născut în 1924. Domnul Petr Kislyiy (al doilea petent) este cetățean rus și s-a născut în 1921. Ambii petenți locuiesc în Tallinn.

La 10 octombrie 2003, Tribunalul Saare a condamnat petenții pentru crime împotriva umanității, în temeiul art. 61-1 §1 din Codul infracțional (*Kriminaalkoodeks*). În hotărâre se preciza că petenții au participat, în martie 1949, la deportarea populației civile din Republica Estonia, în zone îndepărtate ale Uniunii Sovietice.

La data evenimentelor, primul petent era anchetator în cadrul Ministerului Securității Naționale a Republicii Sovietice Socialiste Estonia (RSS Estonia). El a participat la pregătirea operațiunii de deportare „Priboi” și a întocmit documentele referitoare la deportarea a zece familii. De asemenea, a făcut propuneri pentru deportarea a 27 de persoane. Operațiunea de deportare a fost executată la 25 martie 1949.

În aceeași perioadă, al doilea petent era inspector în cadrul Ministerului de Interne al RSS Estonia. La 25 martie 1949, el a participat la deportarea unei familii, în calitate de comandant al grupului operativ, în sensul că a completat un chestionar referitor la acea familie și a organizat deportarea a patru persoane.

În hotărârea sa, Tribunalul a invocat art. 6 §4 din Codul infracțional și art. 5 §4 din Codul penal (*Karistusseadustik*), potrivit cărora crimele împotriva umanității se pedepsesc, indiferent de data la care au fost comise. Instanța a considerat că acuzațiile formulate împotriva petenților s-au întemeiat în mod corect pe dispozițiile art. 61-1 §1 din Codul infracțional, de vreme ce și Codul penal, care a înlocuit vechiul Cod infracțional începând cu 1 septembrie 2002, prevede sancționarea crimelor împotriva umanității. În acest context, s-a făcut trimitere la secțiunea 3(2) a Legii Codului penal (Regulamentul de implementare), care prevedea că în astfel de cazuri va fi aplicat Codul infracțional. În plus, Tribunalul s-a întemeiat pe hotărârea din 21 martie 2000, pronunțată de Curtea Supremă în cauza *Paulov*, și a invocat art. 6

din Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg (Tribunalul Nürnberg), art. 5 din Statutul Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavia și Convenția Națiunilor Unite privind inaplicabilitatea regimului prescripției la crimele de război și la crimele împotriva umanității („Convenția”).

Avocatul petenților a atacat sentința Tribunalului, la Curtea de Apel Tallinn. El a susținut, *inter alia*, că la data evenimentelor invocate, pe teritoriul Estoniei era aplicabil Codul infracțional din 1946, al Republicii Socialiste Federative Sovietice Ruse (RSFS). Acest Cod nu prevedea sancționarea crimelor împotriva umanității. Răspunderea penală pentru crime împotriva umanității a fost instituită abia în 1994, ca urmare a unor amendamente aduse Codului infracțional din 1992. Referitor la art. 7 al Convenției, avocatul petenților a susținut că Tribunalul nu a stabilit dacă deportarea era o crimă împotriva umanității, potrivit dreptului internațional și a dreptului intern din 1949, sau dacă petenții aveau posibilitatea să prevadă, la acea dată, faptul că săvârșesc o infracțiune.

La 27 ianuarie 2004, Curtea de Apel Tallinn a menținut sentința primei instanțe. Ea a precizat că o crimă împotriva umanității se pedepsește, indiferent de data la care a fost comisă, atât în temeiul Codului infracțional, cât și în temeiul Codului penal. Instanța de apel a făcut trimitere la hotărârea Curții Supreme din cauza *Paulov* și a invocat art. 3 din Constituție, potrivit căruia principiile și normele general recunoscute ale dreptului internațional fac parte integrantă din sistemul juridic estonian. Curtea de Apel s-a raportat la aceleași prevederi ale Codului infracțional și ale Codului penal, pe care s-a întemeiat și Tribunalul. De asemenea, a reținut că art. 7 parag. 2 din Convenție nu împiedică pedepsirea unei persoane pentru o acțiune care, la data comiterii ei avea caracter penal, potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate. Or, în 1949, deportările la care au participat petenții erau considerate crime împotriva umanității. Astfel de acte au fost incriminate de art. 6 din Carta Tribunalului Militar Internațional (Tribunalul Nürnberg) și au fost afirmate ca principii de drept internațional de Adunarea Generală a Națiunilor Unite, la 11 decembrie 1946, în Rezoluția nr. 95. Instanța de apel a considerat că atât Carta Tribunalului Nürnberg, cât și Statutul Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavia, au consacrat norme de drept internațional cutumiar care aveau un caracter imperativ și care trebuiau respectate, indiferent dacă un anumit stat era sau nu parte la un tratat internațional privind protecția drepturilor omului. Curtea de Apel a constatat că întocmirea documentelor privind deportarea, evacuarea oamenilor din casele lor și îmbarcarea acestora pe o navă, în vederea deportării, echivalează cu participarea petenților la un atac amplu împotriva populației civile, în contextul operațiunii de deportare „Priboi”.

La 21 aprilie 2004, Curtea Supremă a respins recursul petenților.

A.2 Circumstanțele cauzei (cauza *Penart c. Estonia*)

Petentul, dl Vladimir Penart, este cetățean rus, s-a născut în 1925 și locuiește în Tallinn. La 9 aprilie 2003, Tribunalul Valga a condamnat petentul pentru crime împotriva umanității, în temeiul art. 61-1 §1 din Codul infracțional (*Kriminaalkoodeks*).

În rechizitoriu se preciza că în perioada cuprinsă între 1953-1954 petentul a avut funcția de director al Departamentului Elva, din cadrul Ministerului de Interne al Republicii Sovietice Socialiste Estonia (RSS Estonia). În vara anului 1953, el a planificat și a coordonat uciderea lui O.R.R., a lui V.S. și a lui P.M., care se ascundeau în păduri, pentru a evita represiunile autorităților de ocupație.

Tribunalul a constatat că petentul era vinovat de o crimă împotriva umanității. Instanța a invocat art. 6 (c) din Carta Tribunalului Militar Internațional (Tribunalul Nürnberg) și a precizat că Uniunea Sovietică a participat la redactarea Cartei, pe care a și semnat-o, la 8 august 1945. De asemenea, a constatat că uciderea extrajudiciară a lui O.R.R., un civil în sensul Convenției IV de la Geneva din 1949, a violat prevederile acestei Convenții. Tribunalul a reținut că, în esență, Uniunea Sovietică s-a raportat la evenimentele din Estonia, care au urmat celui de-Al Doilea Război Mondial, ca la un conflict armat, de vreme ce instituțiile securității de stat și autoritățile militare au primit sarcina să elimine rezistența. Totuși, în 1953, O.R.R. nu reprezenta nici o amenințare pentru securitatea Uniunii Sovietice sau pentru autoritățile locale. El se ascundea de unul singur, nu a participat la o rezistență activă și nu a comis infracțiuni. Cu toate acestea, petentul a considerat necesară uciderea extrajudiciară a lui O.R.R. deoarece, potrivit informațiilor sale, acesta ar fi putut lupta împotriva guvernării sovietice. Prin urmare, O.R.R. a fost persecutat și ucis din cauza convingerilor sale politice și a rezistenței față de guvernarea sovietică. Tribunalul s-a referit la hotărârea pronunțată de Curtea Supremă în 21 martie 2000, în cauza *Paulov*, și a considerat că petentul a comis o crimă împotriva umanității, pentru că a organizat uciderea unei persoane, din cauza convingerilor ei politice. Cu toate că un asemenea omor viola atât dreptul intern, cât și dreptul internațional, petentul a prezumat că nu va fi tras la răspundere, întrucât a acționat în calitate oficială, și a considerat că acțiunile lui erau justificate, în special pe considerente ideologice. Conduita lui legată de organizarea omorului nu a fost determinată de motive personale sau de circumstanțe obiective. Uciderea lui O.R.R. nu a fost inevitabilă, pentru petent; această faptă trebuie considerată „ucidere a populației civile”, adică o crimă împotriva umanității. El a fost condamnat la opt ani de închisoare, cu suspendarea executării pedepsei și cu o perioadă de probă de trei ani.

Potentul a formulat apel împotriva sentinței pronunțate de tribunal, însă condamnarea lui a rămas neschimbată. Avocatul petentului a formulat recurs împotriva deciziei pronunțate de Curtea de Apel și a susținut că instanțele inferioare nu au motivat calificarea victimelor drept civili și au încălcat principiul *nullum crimen, nulla poena sine lege*. El a mai precizat că petentul nu a comis crime împotriva umanității.

Printr-o hotărâre pronunțată la 18 decembrie 2003, Curtea Supremă a menținut decizia Curții de Apel. Ea a confirmat faptul că victimele aveau calitatea de civili, în sensul Convenției IV de la Haga, din 1907 (Convenția referitoare la legile și la cutumele războiului). Instanța de recurs a apreciat că, în 1953, actele comise de petent – organizarea uciderii unor civili, sub pretextul luptei împotriva banditismului – constituiau crime împotriva umanității, potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate. Curtea Supremă a invocat art. 6 (c) din Carta Tribunalului Militar Internațional (Tribunalul Nürnberg), Rezoluția 95 a Adunării

Generale a Organizației Națiunilor Unite, adoptată la 11 decembrie 1946, și principiile Tribunalului Nürnberg, formulate în 1950 de Comisia de Drept Internațional a Organizației Națiunilor Unite.

B. Norme și practică internă relevante (comune cauzelor *Kolk și Kislyiy c. Estonia și Penart c. Estonia*)

Legislația internă relevantă include Constituția Republicii Estonia, Codul infrațional și Codul Penal. Art. 3 §1 din Constituție asimilează sistemului juridic intern principiile și normele general recunoscute ale dreptului internațional, iar art. 23 §1 consacră principiul legalității incriminării și a pedepsei. Codul infrațional (*Kriminaalkoodeks*), în vigoare la data evenimentelor invocate, plasează crimele împotriva umanității într-un regim al imprescriptibilității (art. 6 §4) și asimilează acestor crime „deportarea (...) populației native, în cazul ocupației sau al anexării” (art. 61-1 §1). Codul penal (*Karistusseadustik*), care a intrat în vigoare la 1 septembrie 2002, consacră, de asemenea, principiul legalității incriminării și a pedepsei, sustrage crimele împotriva umanității de la regimul prescripției și asimilează acestor fapte „deportarea forțată”. Regulamentul de implementare a Codului penal se referă la aplicarea legii penale mai favorabile, în cazul infracțiunilor comise înainte de intrarea în vigoare a Codului.

Elementele relevante ale jurisprudenței interne constau în câteva hotărâri ale Curții Supreme.

De pildă, în hotărârea din 21 decembrie 1994 (cauza nr. III-4/A-10/94), Secția de revizuire constituțională, din cadrul Curții Supreme, a precizat următoarele:

În virtutea conceptului supremației dreptului internațional, statele au obligația să respecte normele dreptului internațional, inclusiv normele dreptului internațional cutumiar.

Secția penală a Curții Supreme a reiterat, în mai multe decizii, faptul că principiile și normele general recunoscute ale dreptului internațional fac parte integrantă din sistemul juridic al Estoniei, în temeiul art. 3 din Constituție¹.

În hotărârea din 21 martie 2000, pronunțată în cauza *Paulov*, referitoare la exterminarea extrajudiciară a persoanelor care se ascundeau de represiunile regimului sovietic de ocupație (cauza nr. 3-1-1-31-00), Secția penală a Curții Supreme a statuat următoarele:

4. (...) În cazul unei crime împotriva umanității, infractorul se plasează, din varii motive – în primul și în primul rând din motive de natură religioasă, etnică sau ideologică – în afara sistemului de valori. El acționează pentru atingerea altor scopuri (de pildă, curățarea etnică), iar valorile încălcate – viața, sănătatea, integritatea fizică – sunt, într-un anumit context, lipsite de importanță pentru el. Aici, încălcarea valorilor nu se îndreaptă împotriva unei victime anume; orice persoană poate deveni o victimă. (...)

¹ A se vedea, e.g., hotărârea din 7 februarie 1995, în cauza nr. III-1/3-4/95; hotărârea din 18 aprilie 1995, în cauza nr. III-1/3-11/95 ș.a.

7. Recursul pleacă de la (...) conceptul de crimă împotriva umanității. Se susține că victimele, civili, s-au ascuns prin păduri pentru a evita represiunea. Însă autoritățile de ocupație au hotărât să le priveze de dreptul la un proces echitabil și să le ucidă. În consecință, s-a constatat că a fost comisă o crimă împotriva umanității.

8. Curtea Supremă împărtășește acest ultim punct de vedere și arată că privarea unei persoane de dreptul ei la viață și la un proces echitabil poate fi tratată la fel ca alte acte inumane la care se referă art. 6 (c) din Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg. (...)

C. Documentele internaționale relevante (comune cauzelor *Kolk și Kislyiy c. Estonia și Penart c. Estonia*)

Sunt următoarele: Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, care instituie competența Tribunalului asupra crimelor împotriva umanității și include în categoria acestor crime „deportarea (...) populației civile, înainte sau în timpul războiului”; Rezoluția 95 a Adunării Generale a Națiunilor Unite, adoptată la 11 decembrie 1946, care afirmă „principiile dreptului internațional recunoscute de Carta Tribunalului de la Nürnberg și de hotărârea Tribunalului”; Principiile Tribunalului de la Nürnberg, formulate în anii 1950 de Comisia de Drept Internațional a Națiunilor Unite; Convenția privind inaplicabilitatea regimului prescripției la crimele de război și la crimele împotriva umanității, din 1968, la care sunt părți atât Uniunea Sovietică (din 22 aprilie 1969), cât și Estonia (din 21 octombrie 1991).

➤ **Plângere** (comună cauzelor *Kolk și Kislyiy c. Estonia și Penart c. Estonia*)

Petenții au invocat art. 7 din Convenție și au susținut că sancționarea lor a avut la bază aplicarea retroactivă a legii penale.

➤ **În drept**

Potrivit petenților, condamnarea lor pentru crime împotriva umanității violează prevederile art. 7 din Convenție, întrucât s-a întemeiat pe aplicarea retroactivă a legii penale. Acțiunile lor din anul 1949 [respectiv din 1953 și 1954, în cauza *Penart c. Estonia*] nu erau crime împotriva umanității, potrivit dreptului internațional pozitiv al acelei epoci.

Petenții au susținut că acțiunile pentru care au fost condamnați s-au petrecut în 1949 [respectiv în 1953-1954, în cauza *Penart c. Estonia*], pe teritoriul RSS Estonia. La acea dată, pe teritoriul Estoniei era aplicabil Codul infracțional din 1946, al RSFS Rusia, care nu includea crimele împotriva umanității. Răspunderea penală pentru crime împotriva umanității nu a fost instituită în Estonia decât în 9 noiembrie 1994, când Codul infracțional eston a fost modificat (art. 61-1). Potrivit art. 23 din Constituția Estoniei și a art. 2 §1 din Codul penal, nimeni nu poate fi condamnat pentru o faptă care nu era incriminată, la data săvârșirii ei.

Petenții au mai susținut că deportarea unor familii din Insula Saaremaa, în anul 1949, nu s-a realizat „înaintea sau în timpul unui război”, iar această faptă nu intra în competența Tribunalului Nürnberg. De asemenea, deportarea nu s-a realizat în

contextul executării vreunei crime împotriva păcii sau a unei crime de război. Ca atare, instanțele interne au calificat în mod greșit faptele petenților, drept crime împotriva umanității. Deportarea populației s-a întemeiat pe acte normative ale Uniunii Sovietice. Petenții nu aveau cum să prevadă faptul că, șaizeci de ani mai târziu, acțiunile lor vor fi considerate crime împotriva umanității.

[În cauza *Penart c. Estonia*, petentul a mai susținut că O.R.R. nu a fost ucis „înaintea sau în timpul unui război”, iar această faptă nu intra în competența Tribunalului Nürnberg. Omorul comis în 1953 putea fi pedepsit în temeiul art. 137 din Codul infracțional al RSFS Rusia, care era aplicabil pe teritoriul Estoniei, la data evenimentelor. Căutarea bandiților înarmați V.S. și P.M. nu a contravenit dreptului intern sau internațional. Petentul nu avea cum să știe că aceste acte, comise în 1953, ar putea avea caracter penal sau, mai mult, că ar putea fi considerate crime împotriva umanității. Uciderea lui O.R.R. și coordonarea căutării lui V.S. și P.M. nu s-au realizat în contextul executării vreunei crime împotriva păcii sau a unei crime de război. Ca atare, instanțele interne au calificat în mod greșit acțiunile petentului drept crime împotriva umanității. Potrivit petentului, atunci când l-au condamnat pentru fapte pe care le-a comis în 1953, instanțele interne au ignorat secțiunea 3 (2) din Legea Codului penal (Regulamentul de aplicare). Ele au conferit un efect retroactiv art. 61-1 din Codul infracțional, în detrimentul petentului, și au violat astfel art. 7 al Convenției.]

Curtea reține, mai întâi, că Estonia și-a pierdut independența în urma Tratatului de neagresiune dintre Germania și Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice (cunoscut și sub numele de „Pactul Ribbentrop-Molotov”), încheiat la 23 august 1939, și a protocoalelor lui adiționale secrete. După un ultimatum din 1939, legat de înființarea unor baze militare sovietice, armata rusă a intrat masiv în Estonia, în iunie 1940. Guvernul legitim al țării a fost răsturnat și s-a impus, prin forță, guvernarea sovietică. Regimul comunist totalitar al Uniunii Sovietice a recurs la acțiuni ample și sistematice îndreptate împotriva populației estone, printre care și deportarea a aproximativ 10.000 de persoane, în 14 iunie 1941, și a peste 20.000 de persoane, în 25 martie 1949. După Al Doilea Război Mondial, zeci de mii de persoane s-au ascuns prin păduri, pentru a scăpa de represiunea autorităților sovietice; o parte dintre aceștia au opus o rezistență activă împotriva regimului de ocupație. Potrivit datelor organelor de securitate, în timpul mișcării de rezistență din perioada 1944-1953 au fost uciși aproximativ 1.500 de oameni și au fost arestați aproape 10.000¹.

După ocupația germană din perioada 1941-1944, Estonia a rămas sub ocupația Uniunii Sovietice până în 1991, când și-a redobândit independența. Ca atare, statul a fost împiedicat, temporar, să-și îndeplinească obligațiile internaționale. Estonia nu a devenit parte la Convenția Națiunilor Unite privind inaplicabilitatea regimului prescripției la crimele de război și la crimele împotriva umanității decât abia la 21 octombrie 1991; amendamentele pertinente aduse Codului infracțional, inclusiv art. 61-1, au intrat în vigoare la 9 decembrie 1994.

¹ Conform datelor publicate de Comisia de Stat a Estoniei pentru examinarea politicilor de represiune, de Comisia internațională a Estoniei pentru investigarea crimelor împotriva umanității și de Muzeul eston al ocupațiilor.

Curtea reține că deportarea [respectiv, „uciderea”, în cauza *Penart c. Estonia*], populației civile a fost recunoscută în mod expres ca fiind o crimă împotriva umanității, în Carta Tribunalului de la Nürnberg, din 1945, art. 6 (c). Cu toate că Tribunalul Nürnberg a fost creat pentru judecarea principalilor criminali de război din țările europene ale Axei pentru fapte comise înaintea și în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, Curtea reține că validitatea universală a principiilor referitoare la crimele împotriva umanității a fost confirmată ulterior, *inter alia* de Rezoluția 95 a Adunării Generale a Națiunilor Unite (11 decembrie 1946) și de Comisia de Drept Internațional. Prin urmare, răspunderea pentru crime împotriva umanității nu poate fi limitată la cetățenii anumitor state și la acte comise între limitele temporale specifice ale celui de-Al Doilea Război Mondial. În acest context, Curtea subliniază că art. I (b) din Convenția Națiunilor Unite privind inaplicabilitatea regimului prescripției la crimele de război și la crimele împotriva umanității precizează în mod expres faptul că, indiferent de data la care au fost săvârșite și indiferent dacă au fost comise pe timp de pace sau pe timp de război, crimele împotriva umanității nu vor intra sub regimul prescripției. După ce a devenit parte la Convenția Națiunilor Unite, Republica Estonia avea obligația să implementeze aceste principii.

Curtea reiterează că art. 7 parag. 2 din Convenție prevede în mod expres faptul că acest articol nu va afecta judecarea și sancționarea unei persoane pentru o acțiune sau pentru o omisiune care avea caracter penal la data comiterii ei, în temeiul principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate. Același lucru este valabil și în cazul crimelor împotriva umanității, a căror imprescriptibilitate era prevăzută de Carta Tribunalului Internațional Nürnberg¹.

În plus, Curtea amintește că interpretarea și aplicarea dreptului intern ține, în principiu, de competența instanțelor naționale²; la fel, și atunci când dreptul intern face trimitere la norme de drept internațional general sau la convenții internaționale. Rolul Curții se limitează la a stabili dacă efectele unei asemenea interpretări sunt compatibile cu prevederile Convenției³.

În opinia Curții, este irelevant dacă acțiunile petenților ar fi putut fi considerate licite, în temeiul dreptului sovietic în vigoare la data evenimentelor, de vreme ce instanțele estone au constatat că ele sunt crime împotriva umanității, potrivit dreptului internațional pozitiv, de la data comiterii lor. Curtea nu vede niciun motiv care să permită o concluzie diferită. În acest context, este semnificativ faptul că Uniunea Sovietică era parte la Acordul de la Londra, din 8 august 1945, prin care a fost adoptată Carta Nürnberg. În plus, la 11 decembrie 1946, Adunarea Generală a Națiunilor Unite a confirmat principiile de drept internațional consacrate în Cartă. De vreme ce Uniunea Sovietică avea calitatea de stat membru al Națiunilor Unite, nu se poate susține că autoritățile sovietice nu cunoșteau aceste principii. Prin urmare, Curtea consideră neîntemeiată atât susținerea că acțiunile petenților nu constituiau

¹ A se vedea cauza *Papon c. Franța* (nr. 2), decizie nr. 54210/00 și cauza *Touvier c. Franța*, nr. 29420/95, decizia Comisiei, din 13 ianuarie 1997.

² A se vedea cauza *Papon*, citat *supra* și *Touvier*, citat *supra*.

³ A se vedea, *mutatis mutandis*, cauza *Waite și Kennedy c. Germania* [MC], nr. 26083/94, pct. 54.

crime împotriva umanității, la data la care au fost comise, cât și argumentul potrivit căruia nu era de așteptat, în mod rezonabil, ca ei să cunoască incriminările din dreptul internațional.

În plus, așa cum s-a reținut mai sus, crimele împotriva umanității nu pot intra sub regimul prescripției, indiferent de data la care au fost comise. Estonia a devenit parte la Convenție în 21 octombrie 1991. Curtea nu vede niciun motiv pentru a pune la îndoială modul în care instanțele interne au interpretat și au aplicat dreptul intern, în lumina dreptului internațional relevant. Din perspectiva Curții, este suficient că petenții au fost condamnați și sancționați pe baza unui temei legal, mai exact a art. 61-1 §1 din Codul infracțional. Așadar, chestiunile care fac obiectul plângerilor nu prezintă aparența unei violări a art. 7 din Convenție.

Prin urmare, *aceste plângeri sunt vădit nefondate* și trebuie respinse, în conformitate cu art. 35 parag. 3 și 4 din Convenție. Pentru aceste motive, Curtea, în unanimitate, declară inadmisibile aceste plângeri.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Secția a III-a

Cauza Tess c. Letonia (nr. 2)

Cererea nr. 19363/05

Decizia parțială din 4 ianuarie 2008

Articolul 7 din Convenție – „Nicio pedeapsă fără lege”

➤ **Starea de fapt**

Petentul este resortisant rus; s-a născut în 1921 și a decedat în 2006. La 7 ianuarie 2007, soția lui Doamna Tamara Karlovna Ziyberg i-a comunicat Curții că dorește să mențină plângerea introdusă inițial de soțul său.

Circumstanțele cauzei

1. Parcursul personal al petentului

Petentul s-a născut în 1921 la Iekaterinbourg, în Rusia. După ce și-a terminat studiile, în 1939, a fost înrolat în armata sovietică (Armata Roșie), astfel încât a participat la Războiul finlandez (Războiul de iarnă) și la Al Doilea Război Mondial. După ce a suferit două răni grave, a fost trecut în rezervă.

În mai 1945, petentul a fost trimis în Letonia, pentru a lucra la Comisariatul Popular al Internelor (NKVD), redenumit ulterior Ministerul Securității de Stat al RSS Letonia (prescurtat MGB). În ianuarie 1946, el a fost rechemat la Moscova, pentru a studia limba suedeză. A absolvit în 1947 și a fost promovat la gradul de locotenent. În decembrie 1947, petentul a fost trimis din nou în Letonia, pentru a servi ca interpret de limba suedeză, în cadrul Ministerului pentru Securitatea de Stat a RSS Letonia. După sosirea în Letonia, a fost repartizat, în calitate de anchetator special, la divizia nr. 2 a Ministerului, care se ocupa de contra-spionaj.

În 1954 sau în 1955, petentul a părăsit sistemul securității de stat al U.R.S.S. și s-a reîntors definitiv la viața civilă. În 1977, acestuia i s-a atribuit statutul de invalid de război de gradul II și s-a pensionat. Din 2001 și până la decesul său, a fost înregistrat cu invaliditate de gradul I (cel mai grav).

2. Acuzarea petentului și încercările sale de a sesiza Curtea Constituțională

La 19 martie 1998, Parchetul General a început cercetări preliminare în legătură cu activitățile petentului din februarie și martie 1949. Potrivit Parchetului, petentul a participat la o amplă operațiune de deportare a țăranilor din țările baltice, din 25 martie 1949, denumită operațiunea „Priboi”. În concret, petentul a redactat și a semnat 42 de ordine de deportare forțată a unui număr total de 152 de persoane, dintre care 57 de femei și 48 de copii. Toate aceste decizii au fost executate de agenții serviciilor de securitate sovietice și de activiștii Partidului comunist, care

mergeau la domiciliul victimelor, le arestau și le duceau către punctele de colectare instalate în gări. Din cauza grabei cu care trebuia executată operațiunea de deportare, agenții nu ridicau decât persoanele care erau efectiv prezente la domiciliu; dintre persoanele incluse pe listă, paisprezece erau absente și nu au fost deportate. În unele cazuri, tatăl familiei era absent, astfel încât au fost luați doar soția și copiii. Victimele au fost apoi închise în vagoane de animale și au fost transportate în Siberia, unde au fost silite să trăiască vreme de mai mulți ani în condiții inumane. Unsprezece persoane au murit de foame, de frig sau din cauza bolilor.

Potrivit Parchetului, acțiunile petentului de la acea dată sunt elemente constitutive ale crimei de genocid, așa cum este ea definită de Statutul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, de Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid, din 1948, și de Codul penal leton.

La 21 mai 2001, Parchetul i-a comunicat petentului rechizitoriul și a trimis dosarul Curții Regionale Kurzeme. În februarie 2002, petentul a sesizat Curtea Constituțională cu o cerere prin care solicita constatarea incompatibilității dintre norma internă de incriminare, pe de o parte, și Constituția letonă, Convenția pentru prevenirea și reprimarea genocidului și Convenția europeană a drepturilor omului, pe de altă parte. La 1 martie 2002, Curtea Constituțională a decis că cererea petentului este inadmisibilă, pe motiv că este insuficient motivată. O nouă cerere, mai elaborată, a fost respinsă de Curtea Constituțională în 19 iunie 2002.

Acuzația formulată împotriva petentului a fost examinată, în prima instanță, de Curtea Regională Kurzeme. Petentul a pledat nevinovat. El a susținut că lista persoanelor care urmau să fie deportate fusese deja redactată și aprobată de superiorii săi ierarhici; singura lui sarcină era aceea de a verifica numele înscrise pe aceste liste, iar apoi de a redacta și de a semna o hotărâre de deportare, pentru fiecare familie în parte. În esență, petentul a insistat asupra caracterului pur formal și non-voluntar al participării lui la operațiunea de deportare. Pe de altă parte, el a recunoscut că operațiunea a fost executată în grabă și că ar fi putut afecta persoane inocente.

După ce a citat și a analizat mai multe hotărâri ale Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie și ale celui pentru Rwanda, Curtea Regională a constatat vinovăția petentului pentru genocid și l-a condamnat la pedeapsa închisorii.

Printr-o hotărâre din 11 noiembrie 2004, secția de drept penal a Curții Supreme a respins apelul petentului împotriva hotărârii pronunțate de Curtea Regionale Kurzeme, pe care a menținut-o în întregime. Recursul petentului a fost, de asemenea, respins.

La 5 decembrie 2006, petentul a decedat.

➤ Plângeri

1. Petentul a invocat, *inter alia*, art. 7 din Convenție și a susținut că a fost acuzat de comiterea unei fapte care, la data relevantă, nu era incriminată de dreptul intern sau internațional. În primul rând, el a subliniat că legislația sovietică în vigoare în 1949 nu institua răspunderea penală pentru faptele care i se impută. În al doilea rând, acele fapte nu aveau caracter penal nici potrivit dreptului internațional pozitiv al vremii. Petentul a contestat dreptul statului reclamat de a aplica retroactiv o normă de

incriminare. În plus, potrivit petentului, cauza lui nu poate fi încadrată nici în sfera excepției prevăzute de al doilea paragraf al art. 7 din Convenție. Caracterul penal al actelor care i-au fost imputate nu a fost consacrat de comunitatea internațională, astfel încât autoritățile letone nu se pot prevala de prevederile art. 7 paragraf. 2 al Convenției, pentru a justifica acuzarea lui.

➤ **În drept**

Pretinsa violare a art. 7 din Convenție

Petentul s-a considerat victimă a unei aplicări retroactive a unei legi penale, contrar exigențelor art. 7 paragraf. 1 al Convenției. El a susținut că, la momentul săvârșirii lor, acțiunile care i-au fost imputate nu constituiau infracțiuni, potrivit dreptului intern sau internațional. În opinia petentului, excepția prevăzută de al doilea paragraf al art. 7 nu poate fi reținută în speță, deoarece faptele invocate nu intră în sfera sa de aplicare.

Curtea a considerat că stadiul dosarului nu îi permite să se pronunțe asupra admisibilității acestui petit al plângerii și a apreciat că este necesar să-i fie comunicat Guvernului reclamat, în conformitate cu art. 54.2.b. din Regulamentul Curții.

Pentru aceste motive, Curtea a decis să amâne examinarea petitului întemeiat pe prevederile art. 7 din Convenție.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Marea Cameră

Cauza Kononov c. Letonia

Cererea nr. 36376/04

Hotărârea din 17 mai 2010

Articolul 7 din Convenție – „Nici o pedeapsă fără lege”

La originea cauzei se află o cerere formulată împotriva Republicii Letonia, la 27 august 2004, de un cetățean al Federației Ruse, dl Vassili Makarovich Kononov. Petentul a susținut că art. 7 al Convenției a fost violat, prin condamnarea lui pentru „crime de război”, ca urmare a participării sale la o misiune militară din 27 mai 1944. Cererea a fost repartizată fostei Secții a III-a a Curții și, la 20 septembrie 2007, a fost declarată parțial admisibilă. La 24 iulie 2008, Camera a pronunțat o hotărâre prin care a constatat, cu patru voturi la trei, că art. 7 al Convenției a fost violat. Printr-o scrisoare datată 24 octombrie 2008, Guvernul reclamat a solicitat trimiterea cauzei la Marea Cameră, în conformitate cu art. 43 al Convenției.

➤ **Starea de fapt**

Potentul s-a născut în 1923, în Letonia, și a avut cetățenia letonă până în anul 2000, când i s-a acordat cetățenie rusă, printr-un decret special.

A. Evenimente anterioare datei de 27 mai 1944

În august 1940, Letonia a devenit parte a Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice („U.R.S.S.”) și a fost numită „Republica Socialistă Sovietică a Letoniei” („R.S.S. Letonia”). La 22 iunie 1941, Germania nazistă a atacat Uniunea Sovietică. Înaintarea forțelor germane a obligat forțele sovietice să părăsească regiunea baltică și să se retragă spre Rusia.

Potentul, care locuia la acea vreme lângă graniță, a urmat armata sovietică. Până la 5 iulie 1941, întreaga Letonie era deja ocupată de forțele germane. În 1942, după sosirea în Rusia, petentul a fost recrutat ca soldat în armata sovietică și a fost repartizat în regimentul de rezervă al Diviziei Letone. Din 1942 până în 1943, el a fost supus unui antrenament special pentru operațiuni de sabotaj, în timpul cărora a învățat cum să organizeze și să conducă incursiuni de tip comando în spatele liniilor inamice. În iunie 1943, împreună cu alți 20 de soldați, petentul a fost parașutat pe teritoriul bielorus, aflat atunci sub ocupație germană, aproape de granița letonă și, implicit, de zona în care s-a născut. Potentul s-a alăturat unei unități sovietice de tip comando, alcătuită din membri ai Partizanilor Roșii (o grupare militară sovietică, care ducea un război de gherilă împotriva forțelor germane). În martie 1944, doi dintre superiorii imediați ai petentului i-au încredințat comanda unui pluton ale cărui obiective principale erau sabotarea instalațiilor militare, a liniilor de comunicație și a

punctelor de aprovizionare germane, deraierea trenurilor și propaganda politică în rândul populației locale.

B. Evenimentele din 27 mai 1944, așa cum au fost constatate de instanțele interne

În februarie 1944, armata germană a descoperit și a ucis un grup de Partizani Roșii conduși de ofițerul Chugunov, care se ascundea în hambarul lui Meikuls Krupniks, în satul Mazie Bati. Administrația militară germană a înarmat câțiva bărbați din Mazie Bati cu câte o pușcă și două grenade. Petentul și unitatea lui au bănuțit că sătenii spionau pentru germani și că i-ar fi «turnat» dușmanului pe oamenii lui Chugunov. Prin urmare, au hotărât să declanșeze represalii împotriva sătenilor.

La 27 mai 1944, înarmați și îmbrăcați în uniforma *Wehrmacht*-ului, pentru a evita crearea unor suspiciuni, petentul și cei aflați sub comanda lui au intrat în satul Mazie Bati. Locuitorii se pregăteau de sărbătoarea Rusaliilor. Unitatea de tip comando s-a împărțit în câteva grupuri mici și, la ordinele petentului, fiecare grup a atacat câte o casă.

Câțiva Partizani au dat buzna în locuința fermierului Modests Krupniks, au confiscat armele pe care le-au găsit și i-au ordonat acestuia să iasă în curte. Când fermierul i-a rugat să nu-l omoare în fața copiilor săi, i-au cerut să fugă înspre pădure și apoi, în timp ce alerga, au deschis focul asupra lui. Krupniks, grav rănit, a fost lăsat la marginea pădurii, unde a și murit în dimineața următoare.

Alte două grupuri ale Partizanilor Roșii au atacat casele fermierilor Meikuls Krupniks și Ambrozs Buļs. Meikuls Krupniks a fost închis în baie și bătut cu sălbăticie; atât el, cât și mama lui, au fost grav răniți. Partizanii au îmbibat apoi casa cu petrol, precum și toate clădirile fermei, și le-au incendiat. Soția lui Meikuls Krupniks, aflată în luna a noua de sarcină, a reușit să fugă, dar a fost prinsă de Partizani și împinsă în flăcări printr-o fereastră a casei. În dimineața următoare, sătenii supraviețuitori au găsit rămășițele carbonizate ale celor patru victime. Corpul Doamnei Krupniks a fost identificat datorită scheletului ars al fătului, aflat lângă ea.

Al patrulea grup de Partizani a năvălit în locuința lui Vladislavs Šķirmants, care era în pat, împreună cu fiul său de un an. După ce au găsit o pușcă și două grenade ascunse într-un dulap, i-au ordonat lui Šķirmants să iasă în curte. Apoi au blocat ușa dinspre exterior pentru a nu-i permite soției lui să iasă, l-au dus într-un colț mai retras al curții și l-au împușcat mortal. Al cincilea grup a atacat locuința lui Juliāns Šķirmants. După ce au găsit și au confiscat o pușcă și două grenade, Partizanii l-au dus în hambar și l-au executat. Al șaselea grup a atacat casa lui Bernards Šķirmants și a confiscat armele pe care le-au găsit aici. Partizanii l-au ucis pe Bernards Šķirmants, au rănit-o pe soția acestuia și au incendiat toate construcțiile fermei. Soția lui Bernards Šķirmants a ars de vie, lângă trupul soțului său mort.

Deși Parchetul a susținut că Partizanii au jefuit satul (luând cu ei haine și alimente), Secția de drept penal a Curții Supreme („Secția de drept penal”) și Senatul Curții Supreme au făcut constatări doar referitoare la confiscarea armelor, iar nu și cu privire la sustragerea altor bunuri.

C. Versiunea petentului asupra stării de fapt

În fața Camerei, petentul a contestat elementele stării de fapt pe care le-au reținut instanțele interne.

El a susținut că toți sătenii uciși erau colaboratori și trădători care, în februarie 1944, au predat germanilor plutonul ofițerului Chugunov (care includea femeii și un copil mic): trei femei (mama și soția lui Krupniks și soția lui Bernards Šķirmants) au dat asigurări plutonului condus de Chugunov că *Wehrmacht*-ul se afla destul de departe, dar Šķirmants l-a trimis pe Krupniks să avertizeze forțele germane. Soldații germani au venit în Mazie Bati și au mitraliat hambarul (în care se ascundea plutonul lui Chugunov) cu gloanțe incendiare, iar acesta a luat foc. Fiecare membru al grupului lui Chugunov care a încercat să fugă a fost împușcat. Autoritățile militare germane au recompensat sătenii implicați, cu bani și alimente. Meikuls Krupniks și Bernards Šķirmants erau *Schutzmänner* (membri ai poliției auxiliare germane).

Cu aproximativ o săptămână înaintea evenimentelor din 27 mai 1944, petentul și toți membrii plutonului său au fost înștiințați că o instanță militară *ad hoc* a pronunțat o hotărâre împotriva sătenilor din Mazie Bati implicați în trădarea oamenilor lui Chugunov și că plutonul lor avea ordin să pună în executare această hotărâre. Mai exact, li se cerea „să-i aducă pe cei cinci *Schutzmänner* din Mazie Bati pentru a fi judecați”. Petentul a susținut că el a refuzat să conducă operațiunea (sătenii îl cunoșteau de când era copil, așa încât se temea pentru siguranța părinților săi, care locuiau în satul învecinat). În consecință, ofițerul superior a încredințat misiunea altui Partizan, iar în operațiunea de la Mazie Bati, cel care a dat ordinele a fost acest alt Partizan, iar nu petentul.

La 27 mai 1944 petentul și-a însoțit colegii de unitate. El nu a intrat în sat, ci s-a ascuns în spatele unui tufiș, de unde putea să vadă casa lui Modests Krupniks. La scurt timp a auzit țipete și focuri de armă și a văzut nori de fum. După un sfert de oră, Partizanii s-au întors singuri. Unul dintre ei fusese rănit la braț. Altul ducea șase puști, zece grenade și o cantitate mare de cartușe, toate confiscate din locuințele sătenilor. Partizanii i-au spus petentului că nu au putut să-și îndeplinească misiunea pentru că sătenii „au fugit, trăgând împotriva lor, și pentru că sosiseră germanii”. Petentul a negat faptul că oamenii săi ar fi jefuit Mazie Bati.

D. Evenimente ulterioare

În iulie 1944, Armata Roșie a intrat în Letonia, iar la 8 mai 1945, teritoriul leton a trecut sub controlul forțelor sovietice.

După terminarea războiului, petentul a rămas în Letonia. El a fost decorat pentru activitățile sale militare cu Ordinul Lenin, cea mai înaltă distincție acordată în U.R.S.S. În noiembrie 1946, s-a alăturat Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, iar în 1957 a absolvit Academia Ministerului de Interne din U.R.S.S. Ulterior, până la pensionarea lui, în 1988, a lucrat ca ofițer în diferite ramuri ale forțelor de poliție sovietice.

La 4 mai 1990, Consiliul Suprem al Republicii Socialiste Sovietice a Letoniei a adoptat *Declarația privind restabilirea independenței Republicii Letonia*, prin care s-a proclamat că încorporarea Letoniei în U.R.S.S., în 1940, este ilicită, nulă și lipsită

de efecte și s-a restabilit forța juridică a prevederilor fundamentale ale Constituției din 1922. În aceeași zi, Consiliul Suprem a adoptat *Declarația de aderare a Republicii Letonia la convențiile internaționale privind drepturile omului*; ulterior, Letonia a semnat și a ratificat, în mod procedural, cele mai multe dintre convențiile la care s-a făcut trimitere în Declarație.

La 21 august 1991, după două lovituri de stat eșuate, Consiliul Suprem a votat Legea privind calitatea de stat a Republicii Letonia, care proclama, cu efect imediat, independența deplină.

La 22 august 1996, Parlamentul leton a adoptat *Declarația privind ocuparea Letoniei*, care califica anexarea teritoriului leton de U.R.S.S., în 1944, drept o „ocupație militară” și o „încorporare ilicită”. Reintrarea sovieticilor în posesia teritoriului, la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, a fost considerată o „restabilire a unui regim de ocupație”.

E. Condamnarea petentului

1. Prima cercetare prealabilă și primul proces

În iulie 1998, Centrul pentru Studierea Consecințelor Totalitarismului, cu sediul în Letonia, a trimis Parchetului General al Letoniei un dosar de cercetare penală (privind evenimentele din 27 mai 1944). În august 1998, petentul a fost acuzat de crime de război.

Procesul a început la 21 ianuarie 2000, în fața Curții regionale din Riga. Petentul a pledat „nevinovat”. Curtea regională a reținut că dosarul conține o amplă probațiune a vinovăției petentului și a constatat că acesta a săvârșit acte incriminate de Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg (TMI), de Convenția de la Haga (IV) din 1907 și de Convenția de la Geneva (IV) din 1949. S-a dispus privarea lui de libertate, de îndată, pentru o perioadă de șase ani. Atât petentul, cât și Parchetul, au atacat această hotărâre.

Printr-o decizie din 25 aprilie 2000, Secția de drept penal a desființat hotărârea atacată și a retrimis cauza Parchetului General, cu solicitarea unor cercetări suplimentare. Instanța a considerat că motivarea Curții regionale este lacunară și, mai ales, că nu a reușit să clarifice unele probleme decisive pentru soluționarea cauzei. Astfel, nu s-a stabilit dacă, într-adevăr, Mazie Bati se afla într-un „teritoriu ocupat”, dacă petentul și victimele sale puteau fi calificați drept „combatanți” și, respectiv, „non-combatanți”, sau dacă înarmarea sătenilor de către administrația militară germană i-ar transforma în „prizonieri de război”, în eventualitatea arestării lor. De asemenea, Secția de drept penal a precizat că Parchetul ar fi trebuit să consulte specialiști în istorie și în drept penal internațional. Instanța a dispus eliberarea imediată a petentului.

Parchetul a atacat decizia Secției de drept penal, însă, printr-o hotărâre din 27 iunie 2000, Senatul Curții Supreme a respins pretențiile Parchetului.

2. A doua cercetare prealabilă și al doilea proces

La 17 mai 2001, în urma unei alte cercetări prealabile efectuate de Parchetul General, petentul a fost pus din nou sub acuzare, în temeiul Codului penal din 1961

(art. 68-3). Curtea regională Latgale a judecat cauza și, la 3 octombrie 2003, a achitat petentul pentru crime de război, dar i-a constatat vinovăția pentru tâlhărie.

Curtea regională a analizat situația în care s-a aflat Letonia în urma evenimentelor din anul 1940 și a invaziei germane și a ajuns la concluzia că petentul nu putea fi considerat un „reprezentant al forțelor de ocupație”. Dimpotrivă, el a luptat împotriva forțelor de ocupație ale Germaniei naziste, pentru eliberarea țării. De vreme ce Letonia a fost încorporată în U.R.S.S., comportamentul petentului trebuie evaluat din perspectiva dreptului sovietic. Mai mult, petentul nu putea să prevadă, în mod rezonabil, faptul că la un moment dat va fi considerat „reprezentant al forțelor de ocupație sovietică”. Referitor la operațiunea Mazie Bati, Curtea regională a reținut că sătenii au colaborat cu administrația militară germană, au predat *Wehrmacht*-ului grupul de Partizani Roșii ai lui Chugunov, iar atacul asupra satului a fost efectuat în executarea unei hotărâri a Curții Militare *ad hoc*, înființată în cadrul detașamentului. De asemenea, Curtea regională a admis că moartea celor șase bărbați din Mazie Bati putea fi considerată necesară și justificată de argumente de ordin militar. Totuși, instanța a statuat că o asemenea justificare nu se extinde și la uciderea celor trei femei sau la incendierea construcțiilor din sat, fapte pentru care petentul este responsabil, în calitate de comandant al unității sale. În consecință, pentru că au acționat dincolo de autoritatea conferită prin hotărârea Curții Militare *ad hoc*, atât petentul, cât și cei care-l însoțeau au comis un act de tâlhărie, pentru care sunt deplin răspunzători, doar că, între timp, răspunderea s-a prescris.

Ambele părți au atacat sentința primei instanțe și s-au adresat Secției de drept penal. Petentul a invocat, *inter alia*, art. 7 parag. 1 din Convenție și a solicitat achitarea totală, pe motiv că dispozițiile legii au fost aplicate împotriva lui retroactiv. Acuzarea a invocat o serie de erori grave, de drept și de fapt, ale Curții regionale: aceasta a neglijat complet faptul că încorporarea Letoniei în U.R.S.S. a fost contrară Constituției letone din 1922 și dreptului internațional, așadar ilicită, și că Republica Letonia a continuat să existe *de jure*. Prin urmare, comportamentul petentului, în 1944, putea și trebuia să fie analizat din perspectiva dreptului leton și a dreptului internațional, iar nu a celui sovietic. În plus, Parchetul a criticat și modul în care Curtea regională a evaluat probele administrate în cauză. În acest sens, a precizat că prima instanță s-a bazat pe o serie de afirmații ale petentului care nu erau susținute de nicio probă și, în plus, erau chiar contrazise de probe administrate.

Printr-o decizie din 30 aprilie 2004, Secția de drept penal a constatat vinovăția petentului, a admis apelul Parchetului și a casat sentința Curții regionale Latgale. După ce a reexaminat probele administrate în cauză, instanța de apel a apreciat că „actele comise de V. Kononov și de oamenii săi trebuie calificate drept crime de război”, iar „crimele de război sunt interzise și toate statele au obligația să condamne orice persoană vinovată de săvârșirea lor, întrucât astfel de crime fac parte integrantă din dreptul internațional, indiferent dacă părțile aflate în conflict sunt state-părți la tratate internaționale”. Întrucât petentul era deja bătrân, infirm și inofensiv, Secția de drept penal a dispus privarea lui imediată de libertate, pentru o perioadă de un an și opt luni, pedeapsă care se considera executată datorită duratei arestului preventiv.

Potentul a atacat această decizie la Senatul Curții Supreme. Printr-o hotărâre din 28 septembrie 2004, instanța a precizat că „faptele lui V. Kononov (...) au fost corect

caracterizate, întrucât, în calitate de beligerant și de combatant pe teritoriul leton ocupat de U.R.S.S., el a violat legile și cutumele războiului. (...) Referindu-se la principiul neaplicării regimului juridic al prescripției, instanța de apel s-a conformat obligațiilor create prin tratatele internaționale și a statuat că persoanelor care au săvârșit acele infracțiuni le revine răspunderea penală, indiferent de data la care au fost comise faptele. (...)

➤ **Legislație internă, drept internațional și jurisprudență relevantă**

Legislația internă relevantă include următoarele acte normative: Codul penal din 1926; Codul penal din 1961¹ (completat, în 6 aprilie 1993, cu dispoziții care au incriminat crimele de război, au instituit retroactivitatea normelor penale, în cazul acestor fapte, și le-au exceptat de la regimul prescripției) și Codul penal din 1998.

Normele internaționale invocate în cauză cuprind prevederile „dreptului de la Geneva” (1864-1949), referitoare la tratamentul persoanelor și al bunurilor aflate sub controlul inamicului, precum și legi și cutume ale războiului, dinaintea celui de-Al Doilea Război Mondial.

Jurisprudența anterioară celui de-Al Doilea Război Mondial, relevantă în cauză, se referă la: *curțile marțiale ale Statelor Unite* (1899-1902, Filipine), care au judecat membri ai personalului militar american, acuzați pentru violări ale legilor războiului, în timpul campaniei contra insurecției din Filipine, și pentru execuții extrajudiciare; „*procesele Leipzig*”, care vizau, în principal, tratamentul prizonierilor de război și al răniților; *acuzarea agenților Turciei* de către Regatul Unit, pentru rele tratamente aplicate prizonierilor de război și pentru alte crime comise în timpul Primului Război Mondial.

Condamnarea crimelor de război comise în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial rezultă și din *declarații oficiale sau acte normative interne* ale statelor afectate, precum și din *jurisprudența unor instanțe naționale și internaționale*². De asemenea, în 1968 și 1974 au fost adoptate două convenții internaționale care au consacrat imprescriptibilitatea răspunderii penale pentru crimele de război.

➤ **În drept**

Pretinsa violare a art. 7 din Convenție

Petentul a adresat Curții o plângere în care a invocat violarea art. 7 din Convenție, pe motiv că a fost victima aplicării retroactive a unei legi penale. El a susținut că actele pentru care a fost condamnat nu constituiau o faptă penală în 1944, data comiterii lor.

¹ Acest Cod penal a rămas în vigoare (cu unele modificări) și după ce Letonia și-a redobândit independența.

² Dintre acestea, cele mai importante rămân Carta Tribunalului Militar Internațional (Nürnberg) și hotărârea pronunțată de acest Tribunal.

A. Hotărârea Camerei

Camera a examinat plângerea petentului din perspectiva art. 7 parag. 1 al Convenției. Ea a considerat că art. 68-3 al Codului penal din 1961 (norma de incriminare) se întemeiază mai curând pe dreptul internațional decât pe dreptul intern și că instrumentele internaționale relevante sunt Convenția și Regulamentul de la Haga din 1907. Convenția de la Geneva (IV) din 1949 și Protocolul Adițional din 1977 au fost adoptate după comiterea actelor imputate, din mai 1944, și nu puteau avea efect retroactiv. În 1944, principiile Convenției de la Haga din 1907 erau larg acceptate, aveau caracter universal, alcătuiau normele cutumiare fundamentale ale lui *jus in bello* și erau aplicabile actelor imputate petentului.

Pentru a stabili dacă a existat un temei juridic plauzibil care să justifice condamnarea petentului pentru crime de război și pentru a înțelege dacă petentul ar fi putut să prevadă, în mod rezonabil, că acțiunile unității sale, din 27 mai 1944, îl vor face vinovat pentru astfel de fapte, Camera a reținut că zona Mazie Bati era totodată un teatru de ostilități care implica forțele auxiliare letone și administrația germană.

Camera a analizat apoi statutul juridic al sătenilor și a făcut o distincție între femeile ucise și bărbații uciși. Ea a constatat că petentul avea temeiuri legitime să creadă că bărbații din sat colaborau cu forțele germane și, chiar dacă ei nu ar răspunde tuturor elementelor pe care le presupune definiția unui combatant, *jus in bello* nu îi consideră automat, *per a contrario*, „civili”. Pe baza acestui statut juridic al sătenilor și având în vedere că petentul era „combatant”, Camera a statuat că nu s-a făcut dovada faptului că atacul din 27 mai 1944 este, *per se*, contrar legilor și cutumelor războiului, așa cum sunt ele codificate în Regulamentul de la Haga din 1907 sau, în subsidiar, că nu există un temei pentru condamnarea petentului în calitate de comandant al unității.

Concluzia este aceeași și în privința femeilor ucise, dacă au ajutat, la rândul lor, administrația germană. Pe de altă parte, dacă ele ar fi fost ucise ca urmare a unui abuz de autoritate, acest act nu s-ar putea considera o violare a lui *jus in bello*, și orice urmărire penală în temeiul dreptului intern s-ar fi prescris definitiv, încă din 1954. Ar fi contrar principiului predictibilității ca petentul să fie pedepsit după aproape o jumătate de secol de la împlinirea acestui termen de prescripție.

B. Observațiile adresate Marii Camere de către părți și de terții intervenienți

1. Guvernul reclamat

Guvernul reclamat a considerat că această cauză trebuie examinată din perspectiva art. 7 parag. 1 al Convenției, deoarece actele petentului au caracter penal, conform dreptului intern și internațional în vigoare la data comiterii lor. În temeiul prevederilor acestui articol, rolul Curții este acela de a stabili dacă a existat o prevedere legală care să incrimineze anumite fapte și care să fie formulată cu suficientă claritate și accesibilitate și, în special, dacă instanțele letone aveau dreptul să se întemeieze pe art. 68-3 al Codului penal din 1961 și, implicit, pe elementele relevante ale dreptului internațional. În acest sens, infracțiunea putea fi definită în dreptul scris sau nescris, intern sau internațional, iar art. 7 nu a interzis clarificarea

graduală a normelor de răspundere penală, prin interpretare judiciară, atâta timp cât rezultatul este compatibil cu esența infracțiunii. O astfel de dezvoltare a dreptului penal este cu atât mai importantă, atunci când este vorba de state democratice guvernate de preeminența dreptului, care au urmat unui regim totalitar și care au răspuns obligației de a demara proceduri penale împotriva unor membri ai vechiului regim.

Totuși, în opinia Guvernului reclamat, Camera și-a depășit rolul ei subsidiar, întrucât a modificat constatările referitoare la starea de fapt reținute de instanțele interne. Într-adevăr, atunci când a reevaluată starea de fapt, Camera a neglijat anumite fapte decisive legate de evenimentele din 27 mai 1944, care fuseseră constatate de Secția de drept penal și confirmate de Senatul Curții Supreme, în special raportat la existența unei hotărâri pronunțate de un Tribunal Partizan, cu privire la sătenii din Mazie Bati. În orice caz, o asemenea hotărâre a unui Tribunal Partizan ar fi fost nelegală, deoarece ar fi fost pronunțată *in absentia*, cu violarea exigențelor de bază ale unui proces echitabil.

În plus, pe baza unor prezentări detaliate, Guvernul reclamat a susținut că instanța europeană ar trebui să aibă în vedere dimensiunea mai largă a evenimentelor istorice și politice, anterioare și posterioare celui de-Al Doilea Război Mondial și, mai ales, faptul că ocupația sovietică a Letoniei, în 1940, a fost ilicită și, cu toate că a fost întreruptă de ocupația germană din 1941-1944, la fel de ilicită, ea a continuat până la începutul anilor 1990, când s-a restabilit independența. În timpul ocupației sovietice, Letonia nu a putut să-și exercite puterile suverane și nici să-și îndeplinească obligațiile internaționale. În afară de frica populației locale față de Partizanii Roșii, este o denaturare din partea petentului sugestia că evenimentele petrecute la 27 mai 1944 în Mazie Bati constituie un incident de război civil și că ele nu fac parte dintr-un conflict armat internațional care a opus Puterile Axei și, *inter alia*, U.R.S.S..

Deși Curtea este competentă să aplice principiile relevante ale dreptului internațional, Guvernul reclamat a contestat modul în care Camera a aplicat dreptul internațional. Ea a omis sau a aplicat greșit câteva izvoare importante ale dreptului internațional și anumite principii derivate din aceste izvoare, printre care și criteriile pentru definirea civililor și standardul tratamentului uman care trebuie acordat acestora, principiul potrivit căruia pierderea statutului civil nu determină pierderea protecției internaționale umanitare, limitele necesității militare și interzicerea actelor perfide. Dimpotrivă, Guvernul reclamat a susținut că, în mod evident, petentul este vinovat de crime de război, așa cum erau ele înțelese în 1944 și, în acest sens, s-a referit pe larg la Convențiile și la declarațiile contemporane, precum și la Carta și la hotărârea Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg.

Deși a admis că în 1944 principiul distincției nu era o chestiune deplin tranșată, Guvernul a susținut că sătenii din Mazie Bati aveau, în mod evident, statutul de „civilii”: de fapt, chiar dacă ar fi vorba de persoane înarmate, chiar dacă ele ar simpatiza cu ocupația nazistă și chiar dacă ar face parte dintr-o organizație de aplicare a legii, ei nu și-ar pierde statutul civil. În orice caz, chiar dacă și-ar fi pierdut acest statut și ar fi considerați „combatanți”, nimic nu ar permite execuția sumară și uciderea unei persoane *hors de combat*, cu excepția cazului în care ar fi avut loc un proces echitabil (și nu există nicio dovadă în acest sens), în cadrul căruia s-ar fi

constatat că au fost într-adevăr implicați în comiterea unei fapte penale. În plus, aceste acțiuni nu au fost acte licite ale unor „represalii beligerante licite” deoarece, *inter alia*, prin Convenția de la Geneva din 1929, s-a interzis comiterea unor astfel de acte împotriva prizonierilor de război, iar în ceea ce privește civilii, nu s-a sugerat niciodată că sătenii au comis ei înșiși crime de război.

De asemenea, în 1944 (și ulterior) actele petentului constituiau fapte penale potrivit dreptului intern. Prevederile Codului penal din 1926 (adoptat în 1940, printr-un decret al Consiliului Suprem al R.S.S. Letonia, în vigoare până în 1991 și reintrodus în 1993) au incriminat și au instituit pedepse pentru violări ale legilor și ale cutumelor războiului, iar aceste prevederi erau suficient de clare și de accesibile. Perioada de ambiguitate, din septembrie 1991 până în aprilie 1993, a fost lipsită de importanță practică, întrucât Letonia avea obligația internațională fundamentală să înceapă urmăriri penale în temeiul dreptului internațional existent.

Este irelevant dacă petentul a fost sau nu autorul propriu-zis, de vreme ce lui îi revenea răspunderea pentru unitatea de tip comando.

Condamnarea petentului nu era prescrisă, având în vedere, *inter alia*, prevederile Codului penal din 1926, ale Codului penal din 1961 și ale Convenției din 1968, convenție a cărei forță retroactivă a fost recunoscută de prezenta Curte.

În lumina celor de mai sus, în 1944 era previzibil, în mod clar și obiectiv, faptul că actele petentului aveau caracter penal, și nu este nevoie să se demonstreze că el cunoștea fiecare element legat de calificarea juridică precisă a acestor acte. De asemenea, și condamnarea lui era în mod obiectiv predictibilă, având în vedere, *inter alia*, declarațiile unor state în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial și urmăriri penale, interne și internaționale, din timpul și din perioada imediat următoare războiului, proces în care autoritățile sovietice s-au implicat foarte mult. Faptul că, ani de zile după aceea, el a fost erou sovietic de război, este irelevant: punctul cheie nu constă în a ști dacă această situație politică fortuită ar fi exclus punerea lui sub acuzare, ci dacă, în 1944 se putea considera, în mod rezonabil, că actele lui aveau caracterul unor crime de război.

În subsidiar, faptele petentului constituie crime potrivit „principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate”, în sensul art. 7 parag. 2 din Convenție. Și această prevedere a fost redactată pentru a elimina orice dubiu cu privire la validitatea urmărilor penale efectuate de Tribunalele Militare Internaționale, după Al Doilea Război Mondial; de vreme ce practica internă și internațională subsecventă a confirmat validitatea universală a Tribunalelor Militare Internaționale și a principiilor lor, invocarea art. 7 parag. 2 este acum depășită. Indiferent dacă asemenea „principii generale” sunt un izvor primar sau secundar de drept internațional, ele au derivat din sisteme naționale, pentru a umple golurile din dreptul internațional pozitiv și cutumiar. În absența oricărui consens legat de cercetarea sistemelor naționale, necesar pentru a constata astfel de principii, Guvernul reclamat a inventariat instanțele care s-au pronunțat deja, până în 1944, pe tema crimelor de război și a codurilor penale ale Letoniei și ale Uniunii Sovietice. Guvernul reclamat a arătat că, atunci când au constatat violări ale legilor și ale cutumelor războiului, instanțele interne s-au întemeiat pe principii consacrate ale dreptului internațional, și a susținut

că principiile generale de drept califică actele petentului drept criminale, astfel încât actualele instanțe naționale ar fi putut să recurgă la asemenea principii.

2. Petentul

Potentul a susținut motivarea și concluziile Camerei și a precizat că nu este vinovat de comiterea vreunei fapte penale, în temeiul dreptului național, internațional, sau potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate.

El a contestat sugestia potrivit căreia Camera și-ar fi depășit competența și ar fi decis incorect în privința anumitor elemente de fapt. Dimpotrivă, Guvernul reclamat este cel care a prezentat și a citat în mod eronat în fața Marii Camere elementele stării de fapt, așa cum au fost constatate de Cameră. Potentul a prezentat din nou, în fața Marii Camere, propria lui versiune asupra circumstanțelor legate de uciderea Partizanilor din grupul Maiorului Chugunov, în februarie 1944.

Potentul a susținut că drepturile lui garantate de art. 7 par. 1 au fost violate. Garanțiile oferite de această normă au o importanță centrală și trebuie să fie interpretate și aplicate în așa fel încât să asigure o protecție efectivă împotriva condamnărilor și a proceselor arbitrare.

În ceea ce privește definirea crimei de război, petentul s-a întemeiat, în principal, pe Convenția și pe Regulamentul de la Haga, din 1907, precum și pe Carta și pe hotărârea Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg; el nu s-a raportat la Convențiile de la Geneva din 1949 sau la Protocolul Adițional din 1977, întrucât acestea erau ulterioare evenimentelor. De vreme ce o crimă de război este definită ca faptă comisă de un ocupant, pe teritoriul ocupat, împotriva unei populații civile, actele imputate petentului nu pot fi considerate crime de război, în temeiul dreptului internațional sau al principiilor de drept recunoscute de națiunile civilizate, din următoarele motive:

În primul rând, sătenii nu erau civili ci, fie *aizsargi*, fie *Schutz männer*. Prin urmare, ei erau înarmați de administrația militară germană și exercitau un serviciu activ în folosul acesteia: faptul că au trădat grupul Maiorului Chugunov nu a fost un act de autoapărare, ci unul de colaborare. Ei nu puteau fi considerați parte a populației civile și au devenit o țintă militară legitimă.

În al doilea rând, începând din 1940, Letonia era în mod licit o Republică Socialistă Sovietică și este contrar faptelor istorice și bunului simț să se conteste acest lucru. Declarația din 4 mai 1940 și condamnarea petentului erau menite să exprime condamnarea anexării ilicite a Letoniei în 1940, mai curând decât dorința de a răspunde unor obligații internaționale de urmărire a criminalilor de război. La 27 mai 1944, petentul era un combatant care apăra teritoriul statului său împotriva Germaniei și împotriva altor cetățeni ai Uniunii Sovietice, care colaborau activ cu Germania. De vreme ce U.R.S.S. nu era o putere de ocupație, petentul nu putea fi autorul unei crime de război.

În al treilea rând, în Codul penal din 1926 nu există niciun capitol referitor la crimele de război, iar raportarea Guvernului reclamat la Infrațiunile Militare din Capitolul IX al acestui Cod este eronată, deoarece „crimele militare” sunt violări ale ordinii stabilite a serviciului militar și trebuie deosebite de „crimele de război”.

În plus, petentului îi era pur și simplu imposibil să prevadă că va fi acuzat de crime de război. Procesul lui e fără precedent: este pentru prima dată când un soldat care a luptat împotriva Puterilor Axei este pus sub acuzare, cincizeci de ani mai târziu. La 27 mai 1944 a înțeles că apăra Letonia ca parte a Uniunii Sovietice și nu și-ar fi putut imagina vreodată că, decenii mai târziu, Letonia va considera că a fost ocupată ilicit de U.R.S.S. și că acțiunile lui vor fi calificate drept criminale.

3. Guvernele terților intervenienți

(a) **Guvernul Federației Ruse**

Acest Guvern a susținut că instanțele interne au făcut numeroase erori.

În primul rând, ele nu au aplicat în cauză normele juridice adecvate. În 1944, nu erau în vigoare nici Codul penal din 1961 și nici noile articole introduse în 1993.

În al doilea rând, cu toate că în 1944 Convenția și Regulamentul de la Haga din 1907 reprezentau drept internațional cutumiar, ele nu au oferit un temei pentru acuzarea petentului. Abia Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg a fost cea care a definit răspunderea personală și, chiar și atunci, ea se aplica doar criminalilor de război ai Axei.

Deși Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg a fost rezultatul unui proces de codificare, petentul nu este vinovat de crime de război. Aceasta, întrucât instrumentele relevante îi creau obligații doar raportat la conflictul armat internațional dintre Germania și U.R.S.S., iar nu și cu privire la acțiunile care implicau cetățenii aceluiași stat: *de jure*, în 1944, Letonia făcea parte din U.R.S.S., iar sătenii (cu toate că se aflau, *de facto*, la ordinele administrației/armatei germane) erau cetățeni sovietici, astfel încât petentul și sătenii aveau cetățenie sovietică. Contrar susținerilor formulate de Guvernul reclamat și de Guvernul Lituaniei, Curtea nu este competentă să reevalueze istoria și, în special, încorporarea Letoniei în U.R.S.S., în 1940. Având în vedere criteriile din dreptul internațional pentru definirea „ocupației”, în 1944, U.R.S.S. nu era o putere de ocupație în Letonia.

Având în vedere principiul distincției și criteriile pentru definirea unui combatant, petentul era un combatant antrenat și înarmat, care acționa în numele administrației militare sovietice, pentru executarea hotărârii unui Tribunal Partizan *ad hoc*. Sătenii alcătuiau miliția populară, erau înarmați de administrația militară germană și colaborau activ cu aceasta. În calitate de colaboratori voluntari, sătenii participau activ la ostilități și, ca atare, îndeplineau toate criteriile pentru a fi calificați drept combatanți, fiind astfel o țintă militară legitimă. În fine, niciunul dintre instrumentele internaționale ulterioare nu erau aplicabile, întrucât nu au un caracter retroactiv.

În al treilea rând, principiul general privind inaplicabilitatea termenelor de prescripție în cazul crimelor de război nu vizează și actele petentului din 1944: crimele de război au devenit „crime internaționale” abia de la crearea Tribunalului Militar Internațional, după Al Doilea Război Mondial, astfel încât principiul este incident, în acest caz, doar după înființarea Tribunalului Militar Internațional (cu excepția criminalilor de război ai Axei). Convenția din 1968 nu este aplicabilă întrucât, așa cum se arată mai sus, actele petentului erau îndreptate împotriva altor cetățeni sovietici și, ca atare, ele nu puteau constitui crime de război.

Pentru toate aceste motive, petentul nu ar fi putut să prevadă că va fi acuzat de crime de război, pentru actele sale din 27 mai 1944. În plus, în calitate de cetățean al Uniunii Sovietice, el nu ar fi putut să prevadă că, 40 de ani mai târziu, pe același teritoriu, va trăi într-un alt stat (Letonia), și că acesta va incrimina actele pentru care, în 1944, nu se răspundea penal.

(b) Guvernul Lituaniei

Guvernul Lituaniei s-a referit la două probleme.

Prima problemă vizează statutul juridic al Statelor Baltice în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial și alte chestiuni colaterale de drept internațional. Contrar celor reținute în hotărârea Camerei, Guvernul lituanian a considerat că acesta este un aspect de care trebuie să se țină seama, mai ales atunci când se analizează statutul juridic pe care îl aveau la acea vreme forțele beligerante din Statele Baltice. Într-adevăr, Curtea a admis deja că toate cele trei State Baltice și-au pierdut independența, ca urmare a Pactului Ribbentrop-Molotov (Tratatul de neagresiune din 1939 și Protocolul său secret, Tratatul frontalier și de prietenie din 1939 și Protocolul său secret, precum și al treilea Protocol secret sovieto-nazist din 10 ianuarie 1941): Pactul este un fapt istoric necontestat, un acord ilicit de a recurge la agresiune, *inter alia*, împotriva Statelor Baltice, și a dus la ocuparea lor ilicită de către forțele sovietice. Într-adevăr, invazia sovietică a Statelor Baltice, în iunie 1940, este un act de agresiune, în sensul Convenției de la Londra privind definirea agresiunii din 1933 și al Convenției dintre Lituania și U.R.S.S. din 1933, referitoare la definirea agresiunii. Consimțământul silit al Statelor Baltice, aflate în fața agresiunii sovietice, nu a conferit liceitate acestui act de agresiune.

Însăși Uniunea Sovietică se raportase anterior la *anschluss* ca la o crimă internațională. În plus, în 1989, U.R.S.S. și-a recunoscut actul ilicit de agresiune împotriva Statelor Baltice (Rezoluția privind evaluarea politică și juridică a Tratatului sovieto-german de neagresiune, din 1939). Prin urmare, decurg două concluzii: U.R.S.S. nu a dobândit niciun drept suveran asupra Statelor Baltice, astfel încât, potrivit dreptului internațional, Statele Baltice nu au făcut niciodată parte, în mod legitim, din Uniunea Sovietică și, în plus, Statele Baltice au continuat să existe ca subiecte de drept internațional după agresiunea din 1940 a Uniunii Sovietice, care a dus la ocuparea lor ilicită.

Aplicând aceste date la starea de fapt a prezentei cauze, Guvernul lituanian a susținut că Statele Baltice au fost victime ale agresiunii sovietice și naziste: hotărârea Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg a caracterizat agresiunea în așa fel încât să acorde ambilor agresori același tratament. Popoarele baltice nu aveau niciun motiv special de compasiune față de niciunul dintre ei și, într-adevăr, au avut temeri justificate în privința ambilor agresori, astfel încât o oarecare colaborare cu unul dintre agresori, pentru autoapărare, nu ar trebui să fie tratată în mod diferit. Nu se poate considera că populația Statelor Baltice ar fi fost alcătuită din cetățeni sovietici întrucât, potrivit dreptului internațional, membrii săi și-au păstrat naționalitatea baltică și erau, mai curând, locuitorii unui stat ocupat, care căutau siguranță în raport cu ambele forțe beligerante, de ocupație.

A doua problemă invocată de Guvernul lituanian se referă la calificarea, în temeiul dreptului penal și umanitar internațional, a acțiunilor punitive la care au recurs forțele sovietice, împotriva populației baltice locale și, în special, la chestiunea de a ști dacă membrii acestei populații puteau fi considerați „combatanți”. Or, sătenii nu îndeplineau criteriile pentru definirea combatanților și, ca atare, nu reprezentau un obiectiv militar licit.

Pentru aceste motive, Guvernul Lituaniei a susținut că acțiunile punitive ale forțelor sovietice, împotriva populației locale a Statelor Baltice ocupate, constituie crime de război contrare dreptului internațional pozitiv și cutumiar și principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate. Punerea sub acuzare pentru comiterea lor nu a violat art. 7 al Convenției.

C. Aprecierea Marii Camere

1. Admisibilitate

În decizia din 20 septembrie 2007, Camera a statuat că plângerea petentului este admisibilă, din perspectiva art. 7 al Convenției.

2. Principii generale ale Convenției

Garanția consacrată prin art. 7, un element esențial al preeminenței dreptului, ocupă un loc central în sistemul de protecție al Convenției, așa cum subliniază și faptul că ea nu permite nicio derogare în temeiul art. 15, în timp de război sau în alte situații de urgență publică. Art. 7 trebuie interpretat și aplicat în conformitate cu obiectul și cu scopul său, astfel încât să ofere garanții efective împotriva acuzării, a condamnării și a sancționării arbitrare. Prin urmare, art. 7 nu se limitează la a interzice aplicarea retroactivă a legii penale în defavoarea celui acuzat: el exprimă, mai general, și principiul potrivit căruia doar legea poate să definească o infracțiune și să indice o pedeapsă (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), precum și principiul care interzice interpretarea extensivă a legii penale, în defavoarea celui acuzat, de pildă prin analogie. În consecință, o infracțiune trebuie să fie definită în mod clar, de lege. Această exigență este satisfăcută atunci când o persoană poate să înțeleagă, din formularea dispoziției legale relevante – și, dacă este nevoie, cu ajutorul interpretării făcute de instanțe și cu o consiliere juridică profesionistă – ce acțiuni și inacțiuni îi vor angaja răspunderea penală.

Atunci când se referă la „drept”, art. 7 vizează același concept la care se referă Convenția în alte locuri, atunci când folosește acest termen, un concept care cuprinde dreptul scris și nescris și care implică exigențe calitative, în special cele legate de accesibilitate și de predictibilitate. În ceea ce privește predictibilitatea, Curtea reamintește că, în orice sistem de drept, inclusiv în dreptul penal, există un element inevitabil de interpretare judiciară, oricât de clar ar fi redactată o prevedere legală. Va fi întotdeauna nevoie să se clarifice aspectele obscure ale legii și să se adapteze la circumstanțe schimbătoare. Într-adevăr, în unele state ale Convenției, dezvoltarea progresivă a dreptului penal prin legiferare judiciară este o parte necesară și bine ancorată a tradiției juridice. Nu se poate interpreta că art. 7 din Convenție ar interzice clarificarea graduală a normelor privind răspunderea penală, prin interpretare

judiciară de la caz la caz, cu condiția ca această dezvoltare a dreptului să fie concordantă cu esența infracțiunii și să fie, în mod rezonabil, predictibilă (*Streletz, Kessler și Krenz c. Germania* [MC], nr. 34044/96, 35532/97 și 44801/98, pct. 50; *K.-H.W. c. Germania* [MC], nr. 37201/97, pct. 85 (extrase); *Jorgic c. Germania*, nr. 74613/01, pct. 101-109; și *Korbely c. Ungaria* [MC], nr. 9174/02, pct. 69-71).

În fine, cele două paragrafe ale art. 7 sunt interconectate și trebuie să fie interpretate în mod concordant (*Tess c. Letonia*, (dec.), nr. 34854/02). Având în vedere obiectul cauzei și raportarea sa la legile și la cutumele războiului, așa cum erau ele aplicate înaintea și în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, Curtea consideră că este important să reamintească faptul că lucrările pregătitoare ale Convenției demonstrează că scopul art. 7 parag. 2 a fost acela de a preciza că art. 7 nu vizează legile care, în împrejurările cu totul excepționale de la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, au fost adoptate pentru pedepsirea, *inter alia*, a crimelor de război, astfel încât art. 7 nu urmărește sub nicio formă să facă o judecată morală sau juridică cu privire la acele legi (*X. c. Belgia*, nr. 268/57, decizia Comisiei din 20 iulie 1957, *Yearbook* 1, p. 241). În orice caz, s-a constatat că definiția crimelor de război inclusă în art. 6 lit. b) din Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg are un caracter declarativ al legilor și al cutumelor războiului, așa cum erau ele înțelese în 1939.

Curtea va examina cauza din perspectiva art. 7 parag. 1 al Convenției. În acest sens, Curții nu îi revine sarcina să se pronunțe asupra răspunderii penale individuale a petentului, această problemă fiind, în primul rând, de competența instanțelor interne. În temeiul art. 7 parag. 1, rolul Curții este unul dublu: în primul rând, Curtea trebuie să examineze dacă, având în vedere stadiul dreptului, la 27 mai 1944 a existat un temei juridic suficient de clar pentru ca petentul să poată fi condamnat pentru crime de război; și, în al doilea rând, ea trebuie să analizeze dacă aceste infracțiuni erau definite de lege într-o manieră suficient de accesibilă și de predictibilă, încât petentul să fi putut ști, la 27 mai 1944, ce acțiuni și inacțiuni îi vor angaja răspunderea penală pentru astfel de crime, și să-și fi putut adapta comportamentul în mod corespunzător (*Streletz, Kessler și Krenz*, pct. 51; *K.-H.W. c. Germania*, pct. 46; și *Korbely c. Ungaria*, pct. 73, citat *supra*).

3. Faptele relevante

Înainte de a examina aceste două întrebări, Curtea va aborda disputele dintre părți și terți, cu privire la starea de fapt.

Curtea reamintește că, în principiu, ea nu se poate substitui jurisdicțiilor interne. În conformitate cu art. 19 din Convenție, ea are datoria să asigure respectarea angajamentelor asumate de Părțile Contractante ale Convenției. Având în vedere natura subsidiară a sistemului Convenției, Curții nu îi revine funcția de a analiza pretinse erori de fapt comise de o instanță națională, decât dacă și în măsura în care acestea ar fi putut viola drepturile și libertățile protejate de Convenție (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Schenk c. Elveția*, hotărârea din 12 iulie 1988, pct. 45; *Streletz, Kessler și Krenz*, citat *supra*, pct. 49; și *Jorgic*, citat *supra*, pct. 102) și numai dacă soluția impusă în plan intern este în mod manifest arbitrară.

Camera a statuat, prin hotărâre definitivă, că procesul petentului este compatibil cu exigențele art. 6 parag. 1 al Convenției. Așa cum a subliniat Camera, în contextul plângerii raportate la art. 7, Marea Cameră nu are niciun motiv să conteste descrierea stării de fapt referitoare la evenimentele din 27 mai 1944, așa cum a fost consemnată în deciziile interne relevante, și anume în hotărârea Secției de drept penal, din 20 aprilie 2004, menținută în apel de Senatul Curții Supreme.

Faptele constatate de instanțele interne cu privire la evenimentele din 27 mai 1944 sunt rezumate mai sus, iar Curtea reține următoarele elemente centrale. Atunci când unitatea petentului a intrat în Mazie Bati, sătenii nu erau implicați în activități armate: ei se pregăteau să sărbătorească Rusaliile și Partizanii au găsit acasă toți sătenii uciși. Cu toate că în casele acestor săteni s-au descoperit arme și muniții furnizate de administrația militară germană, niciunul dintre ei nu purta acele arme sau orice alte arme. Camera a apreciat că acest ultim aspect este lipsit de relevanță, însă, din motivele precizate mai jos, Marea Cameră îl consideră pertinent. Deși petentul a susținut în fața Marii Camere că nimeni nu a fost ars de viu, instanțele interne au constatat că patru persoane, dintre care trei femei, au murit în fermele incendiate. În fine, niciunul dintre sătenii uciși nu a încercat să scape și nu a opus Partizanilor nicio formă de rezistență, astfel încât, înainte de a fi uciși, toți erau neînarmați, nu opuneau rezistență și se aflau sub controlul unității petentului.

Instanțele interne au respins unele susțineri ale petentului, referitoare la starea de fapt. Nu s-a probat că sătenii decedați trădaseră unitatea Maiorului Chugunov, ci doar că Meikuls Krupniks a denunțat acea unitate forțelor germane, considerând că prezența unității în hambarul lui crea un pericol pentru familia sa. Arhivele nu au indicat faptul că sătenii uciși erau *Schutzmänner*, ci doar că Bernards Šķirmants și soția lui erau *aizsargi*. Nu s-a stabilit în mod precis nici motivul pentru care administrația militară germană le-a încredințat sătenilor arme.

Atât părțile, cât și Guvernul Federației Ruse, au continuat să dezbată aceste aspecte în fața Curții, iar petentul a prezentat Marii Camere noi înscrisuri din Arhiva de Stat a Letoniei. Curtea reține că faptele contestate vizează gradul de participare la ostilități a sătenilor uciși (fie pentru că au trădat unitatea Maiorului Chugunov a administrației militare germane, fie în virtutea calității lor de *Schutzmänner*, *aizsargi* sau a unei alte calități oficiale, auxiliare) și, prin urmare, statutul lor legal și dreptul conex, la protecție. Instanțele interne au statuat că sătenii aveau statut de „civili”, apreciere susținută și de Guvernul leton. Revizuind unele dintre concluziile instanțelor interne, referitoare la starea de fapt, Camera a considerat că bărbații uciși aveau statut de „colaboratori” și a făcut presupuneri alternative în privința femeilor. Atât petentul, cât și Guvernul Federației Ruse, au atribuit sătenilor statutul de „combatanți”.

Având în vedere disputa indicată mai sus, Marea Cameră își va începe analiza pe baza celei mai favorabile ipoteze, raportat la petent: aceea potrivit căreia sătenii uciși au calitatea de „civili care au participat la ostilități” (au transmis informații administrației germane, așa cum se susține, act care poate fi calificat drept „trădare de

război”¹) sau ipoteza că aveau statut legal de „combatanți” (în temeiul unuia dintre rolurile auxiliare invocate).

Curtea precizează că sătenii nu erau *franc tireurs*, având în vedere natura pretinselor lor activități, care au determinat atacul asupra satului Mazie Bati, precum și faptul că, la acea vreme, sătenii nu participau la vreo acțiune armată. Noțiunea *levée en masse* nu își găsește aplicare, de vreme ce Mazie Bati se afla deja sub ocupație germană.

4. În 1944 exista un temei juridic suficient de clar pentru crimele care au dus la condamnarea petentului?

Potentul a fost condamnat în temeiul art. 68-3 al Codului penal din 1961, prevedere care a fost introdusă de Consiliul Suprem la 6 aprilie 1993. Deși a menționat o serie de acte ca exemple ale unor violări ale legilor și cutumelor războiului, pentru definirea precisă a crimelor de război, textul legii s-a bazat pe „convențiile juridice relevante”. Prin urmare, condamnarea petentului pentru crime de război s-a întemeiat mai curând pe dreptul internațional decât pe dreptul intern și, în opinia Curții, ea trebuie analizată, în principal, din această perspectivă.

Curtea amintește că autoritățile naționale, în special instanțele, sunt cele cărora le revine, în primul rând, sarcina să rezolve probleme legate de interpretarea legislației interne, astfel încât rolul Curții se limitează la a stabili dacă efectele unei astfel de interpretări sunt compatibile cu Convenția (a se vedea *Waite și Kennedy c. Germania* [MC], nr. 26083/94, pct. 54 și *Korbely*, citat *supra*, pct. 72).

Totuși, Marea Cameră împărtășește concluzia Camerei, potrivit căreia puterile de revizuire ale Curții trebuie să fie mai mari atunci când însuși dreptul garantat prin Convenție, în speță art. 7, impune existența unui temei juridic pentru acuzare și pentru condamnare. Art. 7 parag. 1 pretinde Curții să examineze dacă a existat un temei juridic contemporan pentru condamnarea petentului și, în special, Curtea trebuie să se convingă că soluția instanțelor interne (condamnarea pentru crime de război, în temeiul art. 68-3 din fostul Cod penal) este compatibilă cu art. 7 al Convenției, chiar dacă ar exista diferențe între abordarea juridică și motivarea Curții și deciziile interne relevante. A-i acorda Curții o putere de revizuire mai redusă ar face ca art. 7 să fie lipsit de scop. Ca atare, Curtea nu se va pronunța cu privire la diferitele abordări ale instanțelor interne inferioare, în special aceea a Curții regionale Latgale, din octombrie 2003, pe care se întemeiază în principal petentul, dar care a fost desființată de Secția de drept penal. Mai curând, ea trebuie să stabilească dacă decizia Secției de drept penal, așa cum a fost menținută în apel de Senatul Curții Supreme, este compatibilă cu art. 7 (*Streletz, Kessler și Krenz*, citat *supra*, pct. 65-76).

Pe scurt, Curtea trebuie să examineze dacă a existat o bază juridică suficient de clară pentru condamnarea petentului, având în vedere stadiul dreptului internațional, în 1944 (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Korbely c. Ungaria*, citat *supra*, pct. 78).

¹ *Oppenheim și Lauterpacht* (1944), *Oppenheim's International Law* Vol. II: Disputes, War and Neutrality, ed. a 6-a, Longmans Green and Co.: Londra, p. 454, citat cu aprobare în procesul *Shigeru Ohashiet alii*, citat *supra*.

(a) Semnificația statutului juridic al petentului și al sătenilor

Părțile, terții și Camera au fost de acord că petentului i se poate atribui statutul juridic de „combatant”. În principiu, având în vedere înrolarea lui militară în U.R.S.S. și faptul că se afla la comanda unității de Partizani Roșii care a intrat în Mazie Bati, petentul era un combatant, dacă ținem seama de criteriile dreptului internațional pentru calificarea statutului de combatant, care s-au cristalizat anterior Regulamentului de la Haga, din 1907, dar care au fost consolidate prin acest Regulament și care, în mod categoric, erau parte a dreptului internațional, în 1939¹.

Marea Cameră reține că, nici în fața instanțelor naționale și nici în fața Curții, nu s-a contestat faptul că, în timpul atacului asupra sătenilor, petentul și unitatea lui purtau uniforme germane *Wehrmacht*, detaliu care contravine unuia dintre criteriile de calificare menționate mai sus. Acest lucru putea însemna că petentul a pierdut statutul de combatant (pierzând astfel și dreptul de atac), iar faptul că purta uniformă dușmanului în timpul luptei ar fi putut constitui, în sine, o infracțiune. Instanțele interne nu au învinuit însă petentul pe acest temei, pentru o crimă de război distinctă. Totuși, acest factor are o anumită influență asupra celorlalte crime de război de care a fost acuzat (în special uciderea și rănirea cu violențe). Prin urmare, Curtea a pornit de la ideea că petentul și membrii unității lui erau „combatanți”. Una dintre ipotezele referitoare la sătenii decedați este aceea că și ei puteau fi considerați „combatanți”.

În ceea ce privește drepturile atașate statutului de combatant, *jus in bello* recunoștea, în 1944, dreptul combatanților de a beneficia de statutul de prizonier de război dacă sunt capturați, dacă se predau sau dacă sunt *hors de combat*, precum și dreptul prizonierilor de război la tratament uman. În conformitate cu *jus in bello*, în 1944 era așadar ilicită execuția sumară sau supunerea la rele tratamente a unui prizonier de război, utilizarea armelor fiind permisă doar în cazul în care, de pildă, prizonierii de război încercau să evadeze sau să-i atace pe cei care i-au capturat.

În ceea ce privește protecția datorată „civililor care au participat la ostilități”, cea de-a doua ipoteză referitoare la sătenii uciși, Curtea reține că, în 1944, distincția dintre combatanți și civili (și cea dintre protecția aferentă fiecărei categorii) era o piatră de temelie a legilor și a cutumelor războiului, pe care Curtea Internațională de Justiție (CIJ) o consideră unul dintre cele două „principii cardinale incluse în textele care alcătuiesc materia dreptului umanitar”². Prevederile mai vechi ale tratatelor și ale declarațiilor ar indica faptul că, pe la 1944, „civilii” erau definiți *per a contrario* în raport cu definiția combatanților. De asemenea, în 1944, potrivit unei reguli de drept internațional cutumiar, civilii puteau fi atacați doar atâta timp cât participau în mod direct la ostilități.

În fine, dacă s-ar bănuși că civilii care au participat la ostilități au violat astfel *jus in bello* (spre exemplu, trădare prin transmiterea de informații către administrația militară germană), atunci ei ar putea să fie arestați, supuși procesului echitabil și

¹ Caracterul cel puțin declarativ al Regulamentului de la Haga din 1907, în ceea ce privește legile și cutumele războiului, a fost constatat în 1939, în hotărârea Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg (pct. 88, 118 și 207).

² Liceitatea utilizării sau a amenințării cu utilizarea armelor nucleare, Aviz consultativ din 8 iulie 1996, CIJ, pct. 74-87.

sanționării de către tribunale militare sau civile, pentru orice astfel de acte, iar execuția lor sumară, în absența unui asemenea proces, ar fi contrară legilor și cutumelor războiului.

(b) *În 1944 exista o răspundere penală individuală pentru crime de război?*

În 1944, definiția prevalentă a crimei de război viza o infracțiune contrară legilor și cutumelor războiului („crime de război”).

Curtea a reținut, mai jos, principalele etape care au marcat codificarea legilor și a cutumelor războiului și dezvoltarea răspunderii penale individuale, până la Al Doilea Război Mondial, inclusiv.

Elemente ale noțiunii de crimă de război pot fi identificate cu secole în urmă, însă abia jumătatea secolului XIX a cunoscut o perioadă de codificare solidă a actelor care constituie o crimă de război și pentru a căror comitere se poate angaja răspunderea penală a unei persoane. Codul Lieber, din 1863, a evidențiat numeroase fapte împotriva legilor și a cutumelor războiului și a prevăzut pedepse pentru comiterea lor, iar răspunderea penală individuală era inerentă multora dintre articolele sale. Cu toate că era un Cod american, el este prima codificare modernă a legilor și a cutumelor războiului și a influențat conferințele de codificare de mai târziu, mai ales pe cea de la Bruxelles, din 1874. Manualul Oxford, din 1880, a interzis numeroase acte contrare legilor și cutumelor războiului și a prevăzut în mod expres sancționarea autorilor, „cu pedeapsa prevăzută în dreptul penal”. La rândul lor, aceste codificări timpurii și, în special, Proiectul Declarației de la Bruxelles, au inspirat Convenția și Regulamentul de la Haga, din 1907. Dintre codificările timpurii, aceste ultime instrumente au fost cele mai influente și, în 1907, aveau un caracter declarativ al legilor și al cutumelor războiului: ele au definit, *inter alia*, importante noțiuni cheie (combatanți, *levée en masse*, *hors de combat*), au enumerat în detaliu faptele contrare legilor și cutumelor războiului și au instituit, prin Clauza Martens, o protecție reziduală în favoarea localnicilor și a beligeranților, pentru cazurile nereglementate de prevederile speciale ale Convenției și ale Regulamentului de la Haga din 1907. În această privință, responsabilitatea revenea statelor, care aveau obligația să emită directive corespunzătoare, în atenția forțelor armate, și să achite compensații dacă forțele lor armate ar fi violat acele reguli.

Impactul Primului Război Mondial asupra populației civile a inspirat unele prevederi ale Tratatelor de la Versailles și de la Sèvres, în ceea ce privește răspunderea, judecarea și pedepsirea unor presupuși criminali de război. Lucrările Comisiei Internaționale din 1919 și ale Comisiei Națiunilor Unite pentru crime de război au adus contribuții semnificative în dreptul internațional, raportat la principiul răspunderii penale individuale. „Dreptul de la Geneva” proteja victimele războiului și a instituit garanții în favoarea membrilor infirmi ai forțelor armate și în favoarea persoanelor care nu participă la ostilități. Ambele sfere juridice, „Haga” și „Geneva”, se aflau în strânsă legătură una cu alta, cea din urmă completând-o pe cea dintâi.

Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg a oferit o definiție neexhaustivă a crimelor de război care angajează răspunderea penală individuală, iar hotărârea Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg a precizat că, în 1939, normele umanitare ale Convenției și ale Regulamentului de la Haga din 1907, „erau

recunoscute de toate națiunile civilizate și erau considerate norme declaratorii ale legilor și cutumelor războiului”, iar violările acestor prevederi constituiau crime pentru care autorii erau pasibili de pedeapsă. În doctrina contemporană exista un consens asupra faptului că dreptul internațional definise deja crimele de război și că acesta pretindea punerea sub acuzare a persoanelor care au comis astfel de crime¹. În consecință, Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg nu reprezenta legislație penală *ex post facto*. Principiile Nürnberg de mai târziu, extrase din Carta și din hotărârea Nürnberg, au reiterat definiția crimelor de război formulată în Cartă, precum și faptul că orice persoană care comite o crimă potrivit dreptului internațional este răspunzătoare și pasibilă de pedeapsă.

Pe parcursul acestei perioade de codificare, tribunalele militare și penale interne au reprezentat principalul mecanism de punere în aplicare a legilor și a cutumelor războiului. Urmărirea penală în plan internațional, prin intermediul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg a recunoscut în mod expres rolul pe care îl aveau, în continuare, instanțele naționale. În consecință, răspunderea internațională a statului, întemeiată pe tratate și convenții, nu a adus atingere responsabilității cutumiare a statelor de a acuza și de a pedepsi, prin intermediul instanțelor interne penale sau a tribunalelor militare, persoane vinovate de violări ale legilor și ale cutumelor războiului. Dreptul intern și internațional (primul cuprinzând și transpunerea normelor internaționale) a servit drept temei pentru punerea sub acuzare și pentru angajarea răspunderii, în plan intern. Mai ales în cazurile în care dreptul intern nu prevedea caracteristicile specifice ale unei crime de război, instanța internă se putea întemeia pe dreptul internațional ca temei al motivării sale, fără însă a viola principiile *nullum crimen și nulla poena sine lege*.

Analizând practica unor astfel de instanțe interne, Curtea reține că, deși multe state au interzis crimele de război în sistemele lor juridice interne și în manualele militare anterioare Primului Război Mondial, foarte puține state și-au pus sub acuzare propriii criminali de război, curțile marțiale din Filipine ale Statelor Unite fiind o excepție semnificativă și instructivă, așa cum a fost desfășurarea proceselor Leipzig și a celor turcești, după Primul Război Mondial. În fine, în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial a existat intenția, precizată încă de la început, de a se asigura condamnarea criminalilor de război și, în paralel cu acuzarea acestora în plan internațional, s-a menținut și principiul acuzării lor în plan intern. În consecință, la fel ca importante acuzări formulate de Tribunalele Militare Internaționale, în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial (în special în U.R.S.S.) și imediat după Al Doilea Război Mondial au avut loc și procese derulate în plan intern, care vizau pretinse crime de război comise în timpul războiului, unele procese fiind semnificative prin analiza cuprinzătoare pe care au făcut-o unor principii relevante ale legilor și ale cutumelor războiului, în special cu privire la necesitatea unui proces echitabil al combatanților și al civililor suspectați de crime de război.

¹ *Lauterpacht* (1944), *The Law of Nations and the Punishment of War Crimes*, 21 BYIL, pp. 58-95, la p. 65 *et seq.* și *Kelsen* (1945), *The Rule Against Ex Post Facto Laws and the Prosecution of the Axis War Criminals*, 2: *The Judge Advocate Journal*, pp. 8-12.

Curtea a reținut susținerile detaliate și contradictorii ale părților și ale terților cu privire la problema liceității încorporării Letoniei în U.R.S.S., în 1940, și, implicit, cu privire la chestiunea de a ști dacă actele din 27 mai 1944 aveau vreo legătură cu un conflict armat internațional și, prin urmare, dacă puteau fi considerate crime de război. Marea Cameră apreciază că nu îi revine ei rolul de a se pronunța asupra problemei privind liceitatea încorporării Letoniei în U.R.S.S. și, în orice caz, în prezenta cauză, nu este necesar să facă acest lucru. Cu toate că în 1944 era necesar ca actele urmărite drept crime de război să aibă legătură cu un conflict armat internațional, aceasta nu însemna că doar membrii forțelor armate sau cetățenii unui stat beligerant puteau fi urmăriți pentru astfel de fapte. Un aspect relevant îl constituia existența unei legături directe între pretinsa crimă și conflictul armat internațional, în sensul în care crima invocată trebuia să fie un act care să sprijine obiectivele războiului. Instanțele interne au constatat că operațiunea din 27 mai 1944 a fost una plănuită, dată fiind suspiciunea că unii săteni cooperau cu administrația germană, astfel încât este evident că faptele invocate aveau o legătură directă cu conflictul armat internațional sovieto-german și că au fost executate, așa cum se pretinde, pentru urmărirea obiectivelor sovietice de război.

Curtea înțelege că răspunderea individuală la nivel de comandă este o modalitate de răspundere penală pentru neglijarea datoriei de control, care revine unui superior, mai curând decât una întemeiată pe răspunderea pentru actele altora. Noțiunea de răspundere penală pentru actele subordonaților decurge din două vechi reguli cutumiare: în primul rând, un combatant trebuie să se afle sub comanda unui superior și, în al doilea rând, el trebuie să respecte legile și cutumele războiului¹. Răspunderea penală individuală pentru acțiunile subordonaților a fost reținută în unele procese anterioare celui de-Al Doilea Război Mondial², în instrumente de codificare și în declarații de stat, în timpul și imediat după Al Doilea Război Mondial, precum și în unele procese (naționale și internaționale) referitoare la crime comise în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. De atunci, ea a fost recunoscută ca principiu de drept internațional cutumiar³ și constituie o prevedere standard în documentele constituționale ale tribunalelor internaționale.

În fine, acolo unde dreptul internațional nu prevedea cu suficientă claritate o sancțiune pentru crime de război, o instanță internă care constata vinovăția unui acuzat putea să stabilească pedeapsa corespunzătoare, pe baza dreptului penal intern.

În consecință, Curtea consideră că, în mai 1944, crimele de război erau deja definite ca acte contrare legilor și cutumelor războiului, iar dreptul internațional precizase până la acea dată principiile fundamentale aferente acestor crime, precum și o gamă largă de acte calificate astfel. Statelor le era cel puțin permis (dacă nu chiar pretins) să ia măsuri pentru pedepsirea persoanelor vinovate de asemenea crime,

¹ Cauza *Re Yamashita* și Procesul *Takashi Sakai*, citat *supra*.

² „German War Trials: Judgement in the Case of Emil Müller”, *AJIL*, vol. 16 (1922), nr. 4, pp. 684-696.

³ Cauza *Procurorul c. Delalic et alii*, IT-96-21-A, hotărâre din 20 februarie 2001, pct. 195, Camera de Apel a Tribunalului Internațional Penal pentru fosta Iugoslavie (ICTY); *Procurorul c. Blaskic*, IT-95-14-T, hotărâre din 3 martie 2000, pct. 290, Camera de Judecată a Tribunalului Internațional Penal pentru fosta Iugoslavie.

inclusiv în temeiul răspunderii de comandă. Ca atare, în timpul și ulterior celui de-Al Doilea Război Mondial, instanțe naționale și internaționale au pus sub acuzare o serie de soldați pentru crime de război comise în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial.

(c) *Crime de război specifice pentru care a fost condamnat petentul*

Curtea va examina așadar dacă a existat un temei juridic contemporan, suficient de clar, corespunzător crimelor de război specifice pentru care a fost condamnat petentul și, în acest sens, se va ghida după principiile generale de mai jos.

Curtea reamintește precizarea Curții Internaționale de Justiție, din cauza *Canalul Corfu*¹, unde obligația de a notifica prezența unui câmp de mine în apele teritoriale și de a avertiza navele de război care se apropiau nu își avea originea în prevederile Convenției VIII de la Haga din 1907, aplicabilă în timp de război, ci în „principii generale și larg recunoscute”, cel dintâi principiu fiind „considerațiile elementare ale umanității”, care sunt chiar mai stricte pe timp de pace decât în război. În Avizul consultativ de mai târziu, referitor la *Armele nucleare*², Curtea Internațională de Justiție s-a referit la cele „două principii fundamentale cuprinse în textele care alcătuiesc materia dreptului umanitar”. Primul, menționat mai sus, este principiul distincției, care urmărește „protejarea populației civile și a obiectivelor civile”, iar al doilea constă în „obligația de a evita provocarea unor suferințe inutile, combatanților”. Întemeindu-se în mod expres pe Clauza Martens, Curtea Internațională de Justiție a reținut că Convențiile de la Haga și de la Geneva au devenit „principii inviolabile ale dreptului internațional cutumiar”, încă de la hotărârea Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg. Aceasta, întrucât potrivit Curții Internaționale de Justiție, foarte multe reguli de drept umanitar care se aplică în cazul conflictelor armate sunt fundamentale pentru „respectul persoanei umane” și pentru „considerațiile elementare ale umanității”. Acele principii, inclusiv Clauza Martens, erau norme juridice la care trebuiau să se raporteze instanțele, atunci când evaluau comportamente din contextul unui război³.

Curtea reține, în primul rând, că instanțele penale interne s-au întemeiat în principal pe dispozițiile Convenției de la Geneva (IV) din 1949, atunci când au condamnat petentul pentru rele tratamente, pentru rănirea și pentru uciderea sătenilor. Având în vedere, în special, art. 23 (c) al Regulamentului de la Haga din 1907, Curtea consideră că și în ipoteza în care sătenii uciși ar fi considerați combatanți sau civili care participaseră la ostilități, *jus in bello* existent în 1944 ar califica drept crimă de război circumstanțele uciderii lor și a relelor tratamente care le-au fost aplicate, întrucât actele respective au violat o regulă fundamentală privind legile și

¹ Cauza *Canalul Corfu*, hotărâre din 9 aprilie 1949, ICJ Reports 1949.

² Legalitatea utilizării și a amenințării cu utilizarea armelor nucleare, citat *supra*.

³ Legalitatea utilizării și a amenințării cu utilizarea armelor nucleare, citat *supra*; cauza *Procurorul c. Kupreskic et alii*, IT-95-16-T, hotărâre din 14 ianuarie 2000, pp. 521-536, Camera de judecată a Tribunalului Internațional Penal pentru fosta Iugoslavie; și Consecințe juridice ale construirii unui zid în teritoriul palestinian ocupat, Aviz consultativ, 7 iulie 2004, ICJ Reports, 2004, pct. 157.

cutumele războiului, care proteja un inamic aflat *hors de combat*. Pentru ca această protecție să devină incidentă, era necesar ca o persoană să fie rănită, infirmă sau, dintr-un alt motiv, să nu se poată apăra (și să nu poarte arme), dar nu se cerea ca ea să aibă un anumit statut juridic sau să se predea în mod oficial. În calitate de combatanți, sătenii ar fi fost îndreptățiți și la protecția care li se datora ca prizonieri de război aflați sub controlul petentului și a unității sale, iar relele tratamente la care au fost supuși și execuția lor sumară a fost contrară numeroaselor reguli și cutume ale războiului care protejează prizonierii de război. Prin urmare, relele tratamente aplicate sătenilor, rănirea și uciderea lor constituiau o crimă de război.

În al doilea rând, Curtea constată că instanțele interne s-au întemeiat în mod justificat pe art. 23 (b) al Regulamentului de la Haga din 1907, pentru a decide o condamnare distinctă, raportat la rănirea și la uciderea cu viclenie. Conceptele de viclenie și de perfidie erau foarte apropiate la acea vreme, astfel încât rănirea sau uciderea erau considerate a fi comise cu viclenie, dacă se săvârșeau prin inducerea ilicită în eroare a inamicului, în sensul de a-l face să creadă că nu se află sub amenințarea unui atac, de pildă, prin utilizarea improprie a uniformei inamice. Într-adevăr, așa cum s-a precizat mai sus, petentul și unitatea lui purtau uniforme germane în timpul operațiunii din Mazie Bati. Art. 23 (b) se aplică, în mod evident, dacă sătenii sunt considerați „combatanți”, însă putea fi aplicat și în cazul în care erau considerați civili care participaseră la ostilități. În acest ultim sens, textul art. 23 (b) se referea la uciderea sau la rănirea cu viclenie a persoanelor care aparțin națiunii sau armatei ostile, ceea ce s-ar fi putut interpreta în sensul de a include orice persoane aflate sub o formă de control a unei armate dușmane, inclusiv populația civilă a unui teritoriu ocupat.

În al treilea rând, instanțele letone s-au întemeiat pe art. 16 al Convenției de la Geneva (IV) din 1949, pentru a statua că arderea de vie a unei femei însărcinate constituie o crimă de război care violează protecția specială acordată femeilor. Faptul că femeile, în special femeile însărcinate, trebuie să beneficieze de o protecție specială în timpul războiului face parte din legile și cutumele războiului încă din perioada Codului Lieber din 1863. Această protecție a fost ulterior dezvoltată prin dreptul de la „Geneva” referitor la prizonierii de război (în această situație, erau considerate vulnerabile, în mod special, femeile). Curtea consideră că aceste expresii ale „protecției speciale”, coroborate cu protecția acordată prin Clauza Martens, sunt suficiente pentru a constata că a existat o bază juridică plauzibilă care să justifice condamnarea petentului pentru o crimă de război distinctă, respectiv arderea de vie a doamnei Krupniks. Curtea constată că acest punct de vedere este confirmat de numeroasele protecții specifice și speciale create în favoarea femeilor și care, imediat după Al Doilea Război Mondial, au fost incluse în Convențiile de la Geneva (I), (II) și (IV) din 1949, în special în art. 16 al ultimei convenții amintite.

În al patrulea rând, instanțele interne s-au întemeiat pe art. 25 al Regulamentului de la Haga din 1907, care interzice atacurile împotriva localităților fără apărare. Această dispoziție face parte dintr-un grup de prevederi similare ale dreptului internațional (inclusiv art. 23 (g) al Regulamentului de la Haga din 1907), care interzic distrugerea proprietății private, fără ca acest lucru să fie cerut imperativ de

necesitățile războiului. Nici în plan intern și nici în fața Curții nu s-a probat faptul că incendierea fermelor din Mazie Bati era imperativ necesară.

În al cincilea rând, cu toate că în plan intern s-a făcut trimitere la diferite prevederi ale Convenției de la Haga din 1907, ale Convenției de la Geneva (IV) din 1949, și ale Protocolului Adițional din 1977, raportat la jaful invocat (furtul de haine și de hrană), instanțele interne nu au făcut nicio constatare care să confirme faptul că a avut loc un astfel de furt.

În fine, Curtea mai precizează că, și în ipoteza în care s-ar considera că sătenii au comis crime de război (indiferent care ar fi fost statutul lor juridic), petentul și unitatea lui nu ar fi fost îndreptățiți, în temeiul dreptului internațional pozitiv din 1944, decât să aresteze sătenii și să se asigure că ei vor beneficia de un proces echitabil, și doar după aceea ar fi putut să pună în executare vreo pedeapsă. Așa cum a remarcat Guvernul reclamat, versiunea stării de fapt prezentată de petent Camerei și reluată în fața Marii Camere, descrie de fapt ceea ce el ar fi trebuit să facă (să aresteze sătenii în vederea judecării lor). În orice caz, indiferent dacă ar fi avut sau nu loc vreun proces, la un Tribunal Partizan, judecarea sătenilor acuzați *in absentia*, fără știrea sau participarea lor, urmată de executarea acestora, nu ar îndeplini condițiile unui proces echitabil.

De vreme ce Curtea consideră că actele petentului, indicate mai sus, erau în măsură să constituie crime de război în 1944 (*Streletz, Kessler și Krenz c. Germania*, citat *supra*, pct. 76), nu mai este necesar să se refere și la restul acuzațiilor care s-au reținut împotriva lui.

În plus, Senatul Curții Supreme a reținut că Secția de drept penal a constatat, pe baza probelor, că petentul a organizat, a comandat și a condus o unitate de Partizani care urmărea, *inter alia*, să ucidă sătenii și să le distrugă fermele. Curtea a reținut că toate aceste acte ale unității de Partizani sunt suficiente pentru a angaja răspunderea petentului, în temeiul art. 6 din Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg. În special, acele fapte care au fost probate și care indică faptul că petentul a avut, *de jure* și *de facto*, controlul unității de Partizani. Dat fiind scopul misiunii Partizanilor, constatat de instanțele naționale, petentului i se poate atribui *mens rea* pretinsă. Într-adevăr, propria susținere a petentului din fața Marii Camere (aceea că unitatea lui nu ar fi putut aresta sătenii, dată fiind, *inter alia*, situația existentă și obligațiile de luptă ale unității de Partizani), corespunde întru totul faptelor menționate mai sus, constatate de Secția de drept penal. Având în vedere responsabilitatea de comandă a petentului, nu este necesar să se abordeze problema referitoare la posibilitatea instanțelor interne de a constata în mod corect dacă petentul a săvârșit personal vreunul dintre actele comise în Mazie Bati, la 27 mai 1944.

În fine, Curtea mai clarifică două ultime aspecte.

Guvernul reclamat a susținut că acțiunile petentului nu puteau fi considerate represalii licite de război, și nici petentul, nici Guvernul Federației Ruse nu au răspuns convingător acestui argument. Instanțele interne au consemnat că petentul a considerat și a condus operațiunea din Mazie Bati ca „represalii”, însă ele nu au acceptat, în mod evident, o astfel de apărare. Curtea nu găsește vreun temei pentru a pune la îndoială respingerea acestei apărări de către instanțele interne (indiferent dacă sătenii ar fi considerați combatanți sau civili care participaseră la ostilități).

Pe de altă parte, Marea Cameră este de acord cu Guvernul reclamat, atunci când susține că argumentul potrivit căruia și alții au comis crime de război, nu are valoarea unei apărări în raport de acuzația pentru crime de război, cu excepția situației în care acele acțiuni comise de alții sunt de asemenea natură, extensie și uniformitate încât să constituie probe ale schimbării cutumei internaționale.

În concluzie, chiar presupunând că sătenii uciși ar putea fi considerați „civili care participaseră la ostilități” sau „combatanți”, ar exista o bază juridică suficient de clară, având în vedere stadiul dreptului internațional în 1944, pentru condamnarea și pedepsirea petentului pentru crime de război, în calitate de comandant al unității care a atacat satul Mazie Bati, la 27 mai 1944. Curtea mai adăugă faptul că, în ipoteza în care sătenii ar fi fost calificați drept „civili”, ei ar fi fost îndreptățiți, *a fortiori*, chiar la o și mai mare protecție.

5. Acuzațiile pentru crime de război erau prescrise?

Guvernul Federației Ruse a susținut că orice urmărire penală a petentului s-a prescris, cel mai târziu în 1954, dacă ținem seama de termenul maxim de prescripție prevăzut de art. 14 al Codului penal din 1926. Guvernul leton a considerat că punerea sub acuzare a petentului nu beneficiază de regimul prescripției, iar petentul a invocat în apărarea sa hotărârea Camerei.

Potentul a fost condamnat în temeiul art. 68-3 al Codului penal din 1961. Art. 6-1 al acestui Cod preciza faptul că nu există termen de prescripție pentru, *inter alia*, crime de război. Ambele articole au fost preluate în Codul penal din 1993. Senatul Curții Supreme a citat, aprobator, și Convenția din 1968. Prin urmare, disputa părților vizează, în esență, chestiunea de a ști dacă punerea sub acuzare a petentului (pe motiv că nu există niciun termen de prescripție pentru infracțiunile invocate) echivalează cu extinderea *ex post facto* a termenului național de prescripție care s-ar fi aplicat în 1944 și dacă, în consecință, această acuzare echivalează cu aplicarea retroactivă a legii penale (a se vedea *Coëme et alii c. Belgia*, nr. 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 și 33210/96).

Curtea observă că, dacă petentul ar fi fost urmărit pentru crimele de război din Letonia în anul 1944, Capitolul IX privind Infracțiunile Militare din Codul penal din 1926 nu ar fi circumscris, prin el însuși, crimele de război invocate, descrise mai sus (petentul și Guvernul Federației Ruse au fost de acord cu această observație): prin urmare, o instanță internă ar fi trebuit să se întemeieze pe dreptul internațional ca să justifice acuzațiile pentru crime de război. La fel, art. 14 al Codului penal din 1926, cu termenele lui de prescripție aplicabile doar infracțiunilor prevăzute de Codul penal din 1926, nu ar fi putut să aibă vreo incidență asupra crimelor de război incriminate de dreptul internațional, și nicio prevedere a acestui Cod nu preciza că dispozițiile sale referitoare la prescripție ar fi putut să aibă o astfel de aplicare. Dimpotrivă, Curtea arată că acest Cod penal din 1926 a fost creat ca un sistem de urmărire a „actelor sociale periculoase” care puteau leza ordinea socialistă consolidată¹, iar terminologia Notelor Oficiale atașate art. 14 ilustrează acest lucru. În aceste condiții,

¹ Principiile sovietice fundamentale ale dreptului și ale procedurii penale, 1924; și *M. Ancel*, *Les Codes pénaux européens*, tome IV, Paris, CFDC, 1971.

punerea sub acuzare în plan intern, pentru crime de război comise în 1944, ar fi impus invocarea dreptului internațional, nu doar pentru definirea unor astfel de crime, ci și pentru determinarea oricărui termen de prescripție aplicabil.

În 1944, dreptul internațional păstra însă tăcerea pe această temă. Declarațiile internaționale precedente¹, referitoare la răspunderea pentru crime de război și la obligația de a urmări și de a pedepsi persoanele vinovate de astfel de crime, nu au făcut nicio trimitere la vreun termen de prescripție aplicabil. Cu toate că art. II (5) din Legea nr. 10 a Consiliului de Control a abordat problema crimelor de război comise pe teritoriul german înainte și în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, nici Cartele Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg și de la Tokyo, nici Convenția privind genocidul, din 1948, nici Convențiile de la Geneva, din 1949, și nici Principiile de la Nürnberg nu cuprindeau vreo dispoziție referitoare la prescriptibilitatea crimelor de război (așa cum se confirmă în Preambulul Convenției din 1968).

Problema esențială căreia trebuie să îi răspundă Curtea este aceea de a ști dacă, anterior punerii sub acuzare a petentului, o astfel de infracțiune era prescrisă potrivit dreptului internațional. Din paragraful anterior reiese că, în 1944, în dreptul internațional nu exista niciun termen de prescripție pentru urmărirea crimelor de război. Nici evoluția dreptului internațional, după 1944, nu a impus vreun termen de prescripție corespunzător acuzațiilor formulate împotriva petentului, pentru crime de război.

Pe scurt, Curtea conchide, în primul rând, că orice dispoziții ale dreptului intern referitoare la prescripție sunt inaplicabile și, în al doilea rând, că acuzațiile formulate împotriva petentului nu s-au prescris niciodată în temeiul dreptului internațional. Ca atare, urmărirea penală a petentului nu s-a prescris.

6. Petentul ar fi putut să prevadă că actele relevante constituiau crime de război și că va fi condamnat?

Potentul a mai susținut că nu ar fi putut să prevadă faptul că actele imputate constituie crime de război sau să anticipeze că, mai târziu, va fi acuzat pentru comiterea lor.

În primul rând, el a subliniat că, în 1944, era un tânăr soldat aflat în serviciu de luptă în spatele liniilor inamice, rupt de evoluția dreptului internațional, iar în aceste condiții nu ar fi putut să prevadă că actele pentru care este condamnat ar putea constitui crime de război. În al doilea rând, petentul a susținut că, politic vorbind, era imposibil să prevadă că va fi pus sub acuzare: condamnarea lui, după restabilirea independenței Letoniei, în 1991, este un exercițiu politic al statului leton, mai curând decât o dorință reală de îndeplinire a obligațiilor internaționale de a urmări criminali de război.

În ceea ce privește primul argument, Curtea consideră că, fiind vorba despre un ofițer de comandă și despre legile și cutumele războiului, conceptele de accesibilitate și de predictibilitate trebuie analizate conjunct.

¹ Inclusiv Declarația St. James, din 1942, Declarația de la Moscova, din 1943, și Cartele Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg și de la Tokyo.

Curtea amintește că întinderea conceptului de predictibilitate depinde, în mare măsură, de conținutul instrumentului în discuție, de aria de aplicabilitate pentru care a fost conceput, precum și de numărul și de statutul celor cărora li se adresează. Persoanele care desfășoară o activitate profesională trebuie să manifeste un grad înalt de precauție atunci când își îndeplinesc atribuțiile și este de așteptat ca ele să aibă o deosebită grijă în evaluarea riscurilor pe care le implică o astfel de activitate (*Pessino c. Franța*, nr. 40403/02, pct. 33).

Referitor la problema de a ști dacă, în 1944, calificarea actelor imputate drept crime de război, exclusiv în temeiul dreptului internațional, putea fi considerată suficient de accesibilă și de predictibilă pentru petent, Curtea amintește că a stabilit deja anterior faptul că răspunderea penală individuală a unui soldat de rând (un paznic de frontieră) este definită cu suficientă accesibilitate și predictibilitate de, *inter alia*, exigența respectării instrumentelor internaționale fundamentale privind drepturile omului, instrumente care, prin ele însele, nu angajează răspunderea penală individuală, și dintre care unul nu fusese ratificat de statul reclamat, la momentul relevant (*K.-H.W. c. Germania*, citat *supra*, pct. 92-105). Curtea a apreciat că nici chiar un soldat de rând nu poate să manifeste o supunere totală, oarbă, față de o ordine care violează în mod flagrant nu doar dreptul intern, ci și drepturile omului recunoscute în plan internațional, mai ales dreptul la viață, o valoare supremă în ierarhia internațională a drepturilor omului (*K.-H.W. c. Germania*, citat *supra*, pct. 75).

Este adevărat, Codul penal din 1926 nu conține nicio trimitere la legile și la cutumele internaționale ale războiului (la fel ca în *K.-H.W. c. Germania*), iar aceste legi și cutume internaționale nu au fost publicate oficial în U.R.S.S. sau în R.S.S. Letonia (la fel ca în *Korbely c. Ungaria* [MC], citat *supra*, pct. 74-75). Acest aspect nu poate fi însă decisiv. Așa cum reiese cu claritate din concluziile de mai sus, în 1944 legile și cutumele internaționale ale războiului erau suficiente, în sine, pentru a justifica răspunderea penală individuală.

În plus, Curtea reține că, în 1944, aceste legi erau reglementări detaliate de tip *lex specialis*, care fixau parametrii comportamentului penal în timp de război și care se adresau în primul rând forțelor armate și, mai ales, comandanților. Petentul era sergent în armata sovietică, repartizat în regimentul de rezervă al diviziei letone: la acea vreme, el făcea parte dintr-o unitate de tip comando și se afla la comanda unui pluton ale cărui principale activități erau sabotajul și propaganda militară. Ținând seama de poziția lui, aceea de ofițer militar de comandă, Curtea consideră că era de așteptat, în mod rezonabil, ca el să manifeste o grijă specială cu privire la evaluarea riscurilor pe care le implica operațiunea din Mazie Bati. Având în vedere natura flagrant ilicită a relexelor tratamente și a uciderii celor nouă săteni, în condițiile arătate ale operațiunii din 27 mai 1944, chiar și cea mai superficială reflecție i-ar fi indicat petentului că actele imputate riscau să fie contrare cel puțin legilor și cutumelor războiului, așa cum erau ele înțelese la acea vreme și, în special, că ele riscau să constituie crime de război pentru care, în calitate de comandant, îi putea fi angajată răspunderea penală individuală.

Pentru aceste motive, Curtea consideră rezonabil să constate că petentul ar fi putut să prevadă, în 1944, faptul că actele imputate puteau fi calificate drept crime de război.

Cât privește cea de-a doua susținere a petentului, Curtea reține declarațiile de independență din 1990 și 1991, accesiunea imediată a noii Republici Letonia la diverse instrumente privind drepturile omului (inclusiv la Convenția din 1968, în 1992), și inserarea subsecventă a art. 68-3 în Codul penal din 1961, în anul 1993.

Curtea amintește că este legitim și predictibil ca un stat succesor să demareze proceduri penale împotriva persoanelor care au comis crime în timpul unui regim anterior, iar instanțele succesoare nu pot fi criticate pentru că au aplicat și au interpretat în timpul vechiului regim prevederile legale în vigoare la acea vreme, decât din perspectiva principiilor care guvernează un stat supus preeminenței dreptului și numai având în vedere principiile centrale pe care este construit sistemul Convenției. Acesta este cazul, mai ales atunci când problema analizată vizează dreptul la viață, o valoare supremă a Convenției și în ierarhia internațională a drepturilor omului, drept pe care, potrivit Convenției, Părțile Contractante au obligația primară să-l protejeze. La fel ca obligația de urmărire penală care îi revine statului în temeiul legilor și al cutumelor războiului, art. 2 din Convenție impune statelor să ia măsurile adecvate pentru a proteja drepturile celor aflați sub jurisdicția lor și implică obligația primară de a garanta dreptul la viață prin implementarea unor prevederi efective de drept penal, care să prevină comiterea infracțiunilor care amenință viața (a se vedea *Streletz, Kessler și Krenz*, citat *supra*, pct. 72 și 79-86, și *K.-H.W. c. Germania*, citat *supra*, pct. 66 și 82-89). Pentru scopurile prezentei cauze este suficient de reținut că principiile menționate mai sus se aplică și atunci când se produce o schimbare de regim, de natura celei care a avut loc în Letonia, în urma declarațiilor de independență din 1990 și 1991.

În ceea ce privește încrederea petentului în sprijinul autorităților sovietice, după 1944, Curtea consideră că acest argument este irelevant pentru a determina în ce măsură calificarea drept crime de război a actelor imputate, din 1944, era predictibilă.

În consecință, punerea sub acuzare a petentului (și ulterior condamnarea lui) de Republica Letonia, în temeiul dreptului internațional în vigoare la data comiterii faptelor imputate și pe care l-au aplicat instanțele letone, nu pot fi considerate urmări impredictibile.

În lumina tuturor considerentelor de mai sus, Curtea conchide că, la data comiterii lor, actele petentului constituiau infracțiuni definite cu destulă accesibilitate și predictibilitate, de legile și de cutumele războiului.

D. Concluzia Curții

Pentru toate considerentele de mai sus, Curtea a decis, cu paisprezece voturi pentru și trei împotriva, că decizia de condamnare a petentului pentru crime de război nu constituie o violare a art. 7 parag. 1 din Convenție. Prin urmare, nu este necesară examinarea condamnării petentului din perspectiva art. 7 parag. 2 al Convenției.

Acestei hotărâri i-au fost anexate: (a) opinia concurentă conjunctă a Judecătorilor Rozakis, Tulkens, Spielmann și Jebens și (b) opinia disidentă a Judecătorului Costa, la care au achiesat Judecătorii Kalaydjieva și Poalelungi.

Opinia concurentă conjunctă a Judecătorilor Rozakis, Tulkens, Spielmann și Jebens

1. Cu toate că împărtășim întru totul părerea majorității din această cauză, potrivit căreia plângerea petentului nu poate duce la constatarea unei violări a art. 7 din Convenție, ne distanțăm de motivarea unui anumit aspect, legat de concluziile privind argumentul Federației Ruse, conform căruia punerea sub acuzare a petentului echivalează cu o aplicare retroactivă a legii penale.

2. Într-adevăr, Federația Rusă, intervenient în prezenta cauză, a susținut că orice urmărire penală a petentului s-a prescris cel mai târziu în 1954, dacă ținem seama de termenul maxim de prescripție prevăzut de art. 14 al Codului penal din 1926. Potrivit Federației Ruse, petentul a fost condamnat în temeiul art. 68-3 al Codului penal din 1961, iar art. 6-1 al acestui Cod precizează că nu există termen de prescripție pentru, *inter alia*, crime de război. În aceste condiții, Federația Rusă – și petentul – au susținut că punerea lui sub acuzare echivalează cu extinderea *ex post facto* a termenului național de prescripție care s-ar fi aplicat în 1944 și, în consecință, echivalează cu aplicarea retroactivă a legii penale.

3. Răspunsul Curții neagă, în esență, faptul că temeiul răspunderii petentului, în 1944 – în eventualitatea în care petentul ar fi fost acuzat de crime de război în Letonia anulului 1944 – ar fi fost Codul penal din 1926 (cu prevederile lui legate de prescripție). Curtea a considerat că, având în vedere modul în care era redactat acest Cod penal, „punerea sub acuzare în plan intern, pentru crime de război comise în 1944, ar fi impus trimiterea la dreptul internațional, nu doar pentru definirea unor astfel de crime, ci și pentru determinarea oricărui termen de prescripție aplicabil”. Totuși, a continuat Curtea, „în 1944, dreptul internațional păstra tăcerea pe această temă. Declarațiile internaționale precedente, referitoare la răspunderea pentru crime de război și la obligația de a urmări și de a pedepsi persoanele vinovate de astfel de crime, nu au făcut nicio trimitere la vreun termen de prescripție aplicabil (...) nici Cartele Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg și de la Tokyo, nici Convenția privind genocidul, din 1948, nici Convențiile de la Geneva, din 1949, și nici Principiile de la Nürnberg nu cuprind vreo dispoziție referitoare la imprescriptibilitatea crimelor de război (așa cum se confirmă în Preambulul Convenției din 1968)”. Absența oricărei referiri la problema prescriptibilității, în instrumentele postbelice, a condus Curtea la concluzia că dreptul internațional, păstrând tăcerea asupra acestei chestiuni, a recunoscut caracterul imprescriptibil al crimelor comise de petent; că, în 1944, nu exista niciun termen de prescripție fixat de dreptul internațional, cu privire la punerea sub acuzare pentru crime de război; și că, dezvoltările subsecvente nu au indicat faptul că, după 1944, dreptul internațional a instituit vreun termen de prescripție raportat la crimele de război pentru care a fost condamnat petentul.

4. Credem că răspunsul pe care Curtea l-a dat acestui petit particular nu este cel corect. Simpla tăcere a dreptului internațional nu este suficientă pentru a demonstra că intențiile și consimțământul comunității internaționale din 1944 erau clare în ceea ce privește imprescriptibilitatea crimelor de război, mai ales dacă se ține cont de faptul că înainte de Nürnberg și de Tokyo, stadiul dreptului penal internațional, raportat la răspunderea individuală pentru crime de război, nu atinsese încă un grad

de sofisticare și de perfecționare care să permită concluzia că problemele tehnice și procedurale legate de aplicarea acestui drept au fost rezolvate în mod neechivoc. În esență, se poate afirma că, până în 1944, dreptul internațional general – o combinație de acorduri internaționale generale în vigoare și de practică statală – rezolvase problema răspunderii individuale (iar nu doar aceea a responsabilității statale) și că doar perioada postbelică a adaptat chestiunile procedurale, cum este problema regimului prescripției, pentru crimele de război.

5. Totuși, în opinia noastră, problema legată de imprescriptibilitatea crimelor de război ale petentului, din 1944, nu a fost analizată corect de Curte, ca element distinct de exigențele art. 7. În efortul ei de a evalua un argument invocat de părți, Curtea a lăsat impresia că legătura pe care au făcut-o părțile între (im)prescriptibilitatea crimelor de război și natura retroactivă a legii care guvernează astfel de crime este corectă și și-a concentrat pur și simplu eforturile pe încercarea de a demonstra că, în circumstanțele cauzei, crimele respective erau imprescriptibile.

6. Nu aceasta este abordarea corectă. În opinia noastră, abordarea corectă este aceea potrivit căreia art. 7 al Convenției și principiile pe care le consacră pretind ca, într-un sistem al preeminenței dreptului, oricine se gândește să recurgă la un anumit act, trebuie să poată înțelege, pe baza normelor juridice care definesc infracțiunile și pedepsele corespunzătoare, dacă acel act constituie sau nu o faptă penală și ce pedeapsă riscă dacă o săvârșește. Ca atare, nimeni nu poate vorbi de aplicarea retroactivă a dreptului material, atunci când o persoană este condamnată, chiar și tardiv, pe baza normelor în vigoare la data comiterii actului. Considerând, așa cum lasă Curtea să se înțeleagă, că problema procedurală privind regimul prescripției este un element constitutiv al aplicabilității art. 7, legat de problema aplicării retroactive, și așezând alături, la același nivel, condițiile de existență a unei crime sau a unei pedepse, se poate ajunge la rezultate nedorite, care ar putea submina însuși spiritul art. 7.

7. Ar trebui, desigur, să existe un răspuns la argumentele părților privind regimul prescripției, înțeles ca o problemă pur tehnică, mai curând împletită cu caracterul echitabil al procedurilor, pe de o parte, și art. 6 al Convenției, pe de altă parte. În opinia noastră, aceasta înseamnă că, deși problema prescriptibilității, se știe, nu era neapărat rezolvată în 1944 – cu toate că acest lucru nu i-a oferit petentului posibilitatea să profite de o astfel de lacună – dezvoltările care au urmat după Al Doilea Război Mondial au demonstrat totuși, în mod clar, că societatea internațională nu doar și-a consolidat poziția de condamnare fermă a crimelor de război ci, de asemenea, a formulat gradual norme detaliate – inclusiv norme procedurale – privind modul în care dreptul internațional trebuie să se raporteze la astfel de crime. Aceste dezvoltări constituie un lanț neîntrerupt de productivitate juridică și lasă puțin spațiu considerentelor potrivit cărora sistemul internațional nu era pregătit să recurgă la condamnarea crimelor comise în timpul războiului; în acel stadiu al dezvoltării, tăcerea legată de problema prescriptibilității era, firește, asurzitoare. Acest lucru poate fi dovedit și prin adoptarea Convenției din 1968, care „a afirmat” imprescriptibilitatea acestor crime. Tocmai acest lanț de evenimente este cel care a permis Guvernului leton să acuze și să pedepsească petentul pentru crimele pe care le-a comis.

Opinia disidentă a Judecătorului Costa, la care au achiesat Judecătorii Kalaydjieva și Poalelungi

1. Asemenea Camerei, însă contrar majorității din Marea Cameră, am ajuns la concluzia că statul reclamat a violat art. 7 al Convenției, ca urmare a acuzării și a condamnării petentului pentru crime de război. Vom încerca să ne precizăm poziția, sub acest aspect.

2. Este necesară o observație preliminară legată chiar de structura art. 7 al Convenției.

3. Așa cum se știe, primul dintre cele două paragrafe ale acestui articol formulează în termeni generali principiul potrivit căruia infracțiunile și pedepsele trebuie să fie prevăzute de lege, ceea ce implică, în special, interzicerea retroactivității lor; al doilea paragraf (într-un fel, o *lex specialis*) creează o excepție de la acest principiu, pentru acele cazuri în care, la data acțiunii sau a omisiunii, actele constitutive aveau caracter penal, potrivit „principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate”.

4. Marea Cameră a remarcat corect, atunci când a citat cauza *Tess c. Letonia* (decizie, nr. 34854/02, 12 decembrie 2002), că cele două paragrafe ale art. 7 trebuie interpretate într-o manieră concordantă. Pe lângă faptul că liniile argumentative trebuie să fie concordante, ele mai sunt și strâns legate una de alta. Chiar dacă respingem baza juridică națională a infracțiunii, trebuie să ținem seama de dreptul internațional convențional sau de dreptul internațional cutumiar. Iar dacă nici acesta nu oferă o bază juridică suficientă, atunci art. 7, în ansamblul său, este violat.

5. Așa cum a remarcat colegul nostru Egbert Myjer, în opinia concurentă anexată hotărârii în care Camera a constatat o violare, în principiu, în ceea ce privește starea de fapt, Curții nu îi revine sarcina să se substituie instanțelor interne, cu excepția cazurilor de arbitrar manifest. Curtea nu este o instanță de gradul patru și nici un tribunal penal internațional. Ea nu trebuie să judece din nou petentul pentru evenimentele care au avut loc în Mazie Bati, la 27 mai 1944. O decizie definitivă, pronunțată de Curte la 20 septembrie 2007, a respins plângerea petentului privind violarea dreptului său la un proces echitabil, raportat la art. 6 din Convenție. Ca atare, așa cum s-a remarcat în hotărârea Marii Camere, dezbaterea pe fondul cauzei a fost limitată la art. 7. Cu toate acestea, fără să se substituie instanțelor interne, Curtea trebuie totuși să reevalueze aplicarea acelor prevederi ale Convenției, cu alte cuvinte, să se asigure că sancțiunile penale aplicate petentului erau prevăzute de lege și că nu aveau caracter retroactiv. În plus, este evident că, raportat la gravitatea acuzațiilor împotriva petentului, acele pedepse nu erau foarte severe, dat fiind că s-a ținut cont de faptul că el era un om în vârstă, infirm și inofensiv; totuși, clemența arătată acuzatului nu are nicio influență directă asupra fondului plângerii, legat de violarea art. 7 din Convenție.

6. Prima chestiune care trebuie analizată este cea legată de dreptul național. La data evenimentelor, Codul penal sovietic din 1926, care era aplicabil pe teritoriul leton în temeiul unui decret din 6 noiembrie 1940, nu conținea nicio dispoziție privind crimele de război, ca atare. Acest Cod a fost înlocuit de Codul penal din 1961, la 6 ianuarie 1961, așadar după evenimentele invocate, iar o lege adoptată la 6 aprilie 1993, după ce Letonia și-a redobândit independența, în 1991, a introdus în

Codul penal din 1961 prevedea referitoare la crimele de război, și astfel a permis aplicarea retroactivă a legii penale în cazul unor astfel de crime și le-a exceptat de la efectul prescripției. În aceste condiții, este greu de găsit o bază juridică națională contemporană evenimentelor invocate și, dacă înțelegem corect hotărârea, majoritatea a identificat un temei juridic doar prin invocarea dreptului internațional, iar aceasta chiar și după ce a luat în considerare intrarea în vigoare a legii din 1993. Aceeași abordare a fost asumată și de instanțele interne, cel puțin de Senatul Curții Supreme, în hotărârea sa din 28 septembrie 2004, care este decizia finală pronunțată în cauză, la nivel național. Decizia s-a întemeiat, în principal, pe art. 6 §2 (b) din Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg și pe Convenția Națiunilor Unite din 1968 privind inaplicabilitatea regimului juridic al prescripției la crimele de război și la crimele împotriva umanității.

7. În dreptul internațional, problema temeiului juridic este însă mult mai complexă. Ea implică numeroase chestiuni problematice: dacă un astfel de temei juridic a existat cu adevărat, dacă acuzațiile pentru crime de război formulate împotriva petentului s-au prescris sau dacă sunt supuse regimului prescripției și, în fine, dacă urmărirea penală a petentului (după 1998) și condamnarea lui (irevocabilă, în 2004) erau predictibile, în general, și dacă petentul, în special, ar fi putut să le prevadă.

8. În opinia noastră, este necesară o distincție între dreptul internațional în vigoare la data evenimentelor și dreptul internațional dezvoltat ulterior și consolidat gradual, în special după procesul de la Nürnberg care a început în noiembrie 1945 și care a fost, și continuă să fie, sub multe aspecte, de o importanță fundamentală.

9. Spre marele ei merit, hotărârea cuprinde o analiză lungă și atentă a dreptului internațional umanitar, în special a lui *jus in bello* anterior anului 1944. Este adevărat că atât dreptul convențional, cât și dreptul cutumiar în materie s-au dezvoltat, în special datorită Codului Lieber din 1863 și, ulterior, a Convenției și a Regulamentului de la Haga, din 1907. Mai poate fi invocată și declarația, sau „Clauza Martens”, inserată în preambulul celei de-a II-a Convenții de la Haga, din 1899, și reprodusă în preambulul Convenției de la Haga, din 1907.

10. Cu toate acestea nu am fost convingși, nici chiar în urma unei examinări din 2010, prin prisma numeroaselor dezvoltări pozitive subsecvente, că în 1944 aceste instrumente ar fi putut alcătui o bază juridică suficient de solidă și de acceptată, pentru a considera crimele de război ca fiind precis definite și pentru ca definirea lor să fi fost predictibilă. Așa cum observă cu justețe Judecătorul Myjer, în opinia lui concurentă citată mai sus, nu toate crimele comise în timpul războaielor pot fi considerate „crime de război”; dreptul penal trebuie să fie riguros, iar Curtea a remarcat adesea faptul că el nu trebuie interpretat în mod extensiv, în detrimentul unui acuzat, de pildă, prin analogie, întrucât aceasta ar contraveni principiului *nullum crimen, nulla poena sine lege* (a se vedea, e.g., *Kokkinakis c. Grecia*, 25 mai 1993, pct. 52). Petentul a fost acuzat, judecat și condamnat, la mai mult de o jumătate de secol după evenimentele invocate, pe baza unei legi penale care se pretinde a fi existat la acea vreme – situație care este, în mod evident, discutabilă.

11. Așa cum se știe, hotărârea invocă și exemple concrete, anterioare celui de-Al Doilea Război Mondial, de urmăriri penale pentru violări ale legilor războiului (curțile marțiale pentru Filipine ale Statelor Unite, procesele Leipzig, acușările unor

ofițeri turci). Aceste exemple izolate și embrionare nu indică, sub nicio formă, existența unui corp de norme cutumiare suficient de consolidate. Înclinăm, mai curând, spre părerea exprimată de profesorul Georges Abi-Saab și de doamna Rosemary Abi-Saab¹:

13. Astfel, până la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, incriminarea violării regulilor lui *jus in bello*, cu alte cuvinte definirea crimelor de război și a pedepselor atașate acestora, era lăsată pe seama statului beligerant și a dreptului său intern (deși această putere nu putea să fie exercitată decât prin trimiterea la regulile lui *jus in bello* și în limitele acestor reguli, iar uneori era exercitată în virtutea unei obligații asumate prin tratat). Un salt calitativ s-a produs atunci când dreptul internațional a definit în mod direct crimele de război și nu a mai lăsat definirea lor pe seama dreptului intern al fiecărui stat.

(Autorii citează apoi procesul Nürnberg, ca punct de pornire a acestui „salt calitativ”).

12. Înainte de a ajunge la o concluzie cu privire la dreptul și la practica anterioare evenimentelor analizate în prezenta cauză, trebuie subliniat faptul că, din păcate, numeroasele atrocități comise în special în timpul celor două războaie mondiale, nu au dus, în general, la acuzare și pedeapsă, până când Tribunalul de la Nürnberg nu a modificat în acest sens situația. Acest lucru confirmă opinia citată mai sus, a dlui și a dnei Abi-Saab.

13. Cu privire la „Nürnberg” (Carta, procesul și principiile), trebuie remarcat mai întâi că întregul proces a început la mai mult de un an după evenimentele invocate în prezenta cauză. Acordul de la Londra prin care a fost instituit Tribunalul Militar Internațional datează din 8 august 1945. Carta Tribunalului, anexată Acordului, împuternicea Tribunalul să judece și să pedepsească persoanele care, acționând în interesele țărilor europene ale Axei, au comis anumite crime, inclusiv crime de război. Art. 6 (b) din Cartă a oferit prima definiție juridică a crimelor de război și, așa cum s-a remarcat în parag. 6 al acestei opinii, instanțele naționale au fost de părere că aceste prevederi se aplică petentului. Conform hotărârii Tribunalului, clasificarea unor astfel de crime nu rezultă exclusiv din art. 6 lit. b) a Cartei, ci și din dreptul internațional preexistent (în special, Convenția de la Haga, din 1907, și Convenția de la Geneva, din 1929); se pune însă problema dacă această propoziție declarativă, al cărei efect este, în mod evident, retroactiv, trebuie să fie interpretată ca având efect *erga omnes* pentru trecut sau, dimpotrivă, dacă întinderea ei trebuie limitată la competența generală *ratione personae* a Tribunalului, sau chiar la competența lui raportată exclusiv la persoanele pe care le-a judecat. Această problemă este una crucială pentru că, deși petentul a fost acuzat, într-adevăr, pentru acte la care se pretinde că ar fi participat ca autor sau complice, el nu acționa, în mod evident, în interesele „țărilor europene ale Axei”, de vreme ce lupta împotriva lor. Dacă

¹ În capitolul intitulat „Crimele de război”, din lucrarea colectivă *Droit international pénal*, Paris, Pedone, 2000, editată de profesorii Hervé Ascensio, Emmanuel Decaux și Alain Pellet, p. 269.

eliminăm posibilitatea aplicării extensive și prin analogie a dreptului penal, este greu să acceptăm, fără o oarecare ezitare, faptul că „principiile Nürnberg” pot servi aici drept bază juridică.

14. Prin urmare, din punct de vedere istoric, așa cum remarcă din nou Judecătorul Myjer în opinia lui citată mai sus, procesul Nürnberg este cel „care, pentru prima dată, a făcut clar lumii întregi faptul că în viitor, oricui ar comite astfel de crime, i s-ar putea angaja răspunderea personală”. În consecință, considerăm că dreptul internațional a stabilit cu suficientă precizie legile războiului, abia după evenimentele invocate în prezenta cauză. Faptul că procesul Nürnberg a pedepsit *ex post facto* persoanele aduse în fața Tribunalului, nu înseamnă că toate crimele comise în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial ar putea fi raportate retroactiv, pentru scopurile art. 7 parag. 2 din Convenție, la definiția crimelor de război și la pedepsele atașate acestora. În opinia noastră, este evident că „principiile generale de drept recunoscute de națiunile civilizate” au fost declarate la Nürnberg, iar nu mai devreme – cu excepția cazului în care s-ar prezuma, de principiu, că ele preexistau. Dacă ar fi așa, din ce moment au început să existe? De la Al Doilea Război Mondial? De la Primul? De la Războiul de Secesiune și de la Codul Lieber? Nu este oare, cu tot respectul, oarecum speculativ să se tranșeze problema într-o hotărâre pronunțată la începutul secolului XXI? Aceasta este o întrebare care merită formulată.

15. *A fortiori*, nici cele patru Convenții de la Geneva, din 12 august 1949, nici Convenția Națiunilor Unite din noiembrie 1968, privind inaplicabilitatea regimului prescripției la crimele de război, care a intrat în vigoare la 11 noiembrie 1970, nu oferă un temei juridic retroactiv, care să justifice procedurile demarate în 1998 împotriva petentului, mai ales că, potrivit dreptului intern, urmărirea faptei s-a prescris în 1954 (a se vedea *infra*, pct. 18).

16. Toate aceste considerente ne conduc spre concluzia că, la data evenimentelor invocate, nici dreptul internațional și nici dreptul intern nu erau suficient de clare în privința crimelor de război, sau în legătura cu distincția dintre crimele de război și infracțiunile comune, indiferent cât de grave puteau fi astfel de fapte. Iar actele executate la 27 mai 1944 (indiferent de autorii sau/și de complicii lor) au fost, într-adevăr, extrem de grave, judecând după faptele constatate de instanțele naționale.

17. Pe lângă faptul că nu era clar, oare dreptul aplicabil mai era încă, de asemenea, și poate în subsidiar, în vigoare, sau se aplica un termen de prescripție care împiedica astfel demararea procedurilor împotriva petentului sub acuzația de crime de război și, *a fortiori*, condamnarea lui în urma unor astfel de proceduri?

18. În opinia noastră, potrivit dreptului intern în vigoare, urmărirea penală a petentului era prescrisă încă din 1954, deoarece Codul penal din 1926 prevedea un termen de prescripție de zece ani de la data comiterii faptei. Codul penal (din 1961) a fost modificat abia atunci când s-a adoptat legea din 6 aprilie 1993 – după aproape cincizeci de ani de la data evenimentelor – potrivit căreia regimul prescripției răspunderii penale nu se aplica persoanelor găsite vinovate de crime de război. Prin urmare, considerăm că neaplicarea acestei prescripții, în cazul petentului, a dus la aplicarea retroactivă a legii penale, ceea ce, în opinia noastră, nu este compatibil, în mod obișnuit, cu art. 7.

19. Așa cum se știe, majoritatea conchide că, în 1944, dreptul internațional nu conținea niciun termen de prescripție cu privire la urmărirea crimelor de război. Cu toate acestea, așa cum am arătat mai sus, considerăm, mai întâi, că în 1944 actele invocate nu puteau fi calificate drept crime de război, în absența unui temei juridic suficient de clar și de precis și, în al doilea rând, că urmărirea penală cu privire la acele acte s-a prescris în 1954. Prin urmare, nu suntem convingși de această motivare, care echivalează cu constatarea potrivit căreia inaplicabilitatea termenelor de prescripție la faptele penale este regula, iar prescripția este excepția, pe când, în opinia noastră, contrariul este cel care ar trebui validat. Înlăturarea de la regimul prescripției a celor mai grave infracțiuni este un semn evident de progres, întrucât împiedică impunitatea și permite pedepsirea crimelor. Justiția penală internațională s-a dezvoltat semnificativ, în special după înființarea tribunalelor internaționale *ad hoc*, urmate de Curtea Penală Internațională. Totuși, fără un temei juridic clar, este greu să se decidă *ex post facto* că nu trebuie să se aplice un termen de prescripție.

20. În fine, poate cea mai importantă este necesitatea de a evalua predictibilitatea, în 1944, a urmării penale începute în 1998, pe baza unei legi din 1993, pentru acte comise în 1944. Ar fi putut petentul să prevadă, la acea vreme, că peste mai bine de o jumătate de secol, o instanță ar putea considera acele acte drept fundament al condamnării lui, pentru o crimă care, în plus, nu era supusă regimului prescripției?

21. Nu dorim să intrăm într-o polemică legată de predictibilitatea schimbărilor istorice și juridice care au intervenit după evenimentele invocate și, uneori, la mult timp după producerea lor (Procesul Nürnberg, Convențiile de la Geneva din 1949, Convenția Națiunilor Unite din 1968 privind inaplicabilitatea regimului prescripției la crimele de război, legea adoptată în 1993, în urma restabilirii independenței Letoniei, în 1991). Reamintim doar faptul că petentul a fost condamnat în temeiul dreptului internațional. Din acest motiv, nu considerăm decisivă nici analogia pe care o face hotărârea cu speța *K.-H.W. c. Germania* ([MC], nr. 37201/97). Această cauză viza fapte petrecute în 1972, pedepsite de legislația națională în vigoare la acea dată, iar Curtea a statuat că ele ar trebui să fie evaluate și din perspectiva dreptului internațional – însă a dreptului internațional existent în 1972, iar nu în 1944. La fel, în cauza *Korbely c. Ungaria* ([MC], nr. 9174/02), faptele s-au petrecut în 1956 și erau ulterioare, în orice caz, în special Convențiilor de la Geneva, din 1949.

22. Pe scurt, subliniem faptul că în această cauză, scopul nu este acela de a judeca din nou petentul, de a-i stabili răspunderea individuală în calitate de autor, de instigator sau de complice, sau acela de a confirma sau de a respinge evaluarea instanțelor naționale asupra stării de fapt. La fel, nu se pune nici problema de a minimaliza gravitatea actelor comise în Mazie Bati, la 27 mai 1944. Este vorba, în schimb, despre interpretarea și aplicarea art. 7 din Convenția europeană a drepturilor omului. Acest articol nu este lipsit de însemnătate ci, dimpotrivă, este extrem de important, așa cum reiese, în special, din faptul că nu este permisă nicio derogare de la prevederile sale, în temeiul art. 15 din Convenție.

23. În concluzie, considerăm că, raportat la art. 7:

a) temeiul juridic pentru acuzarea și pentru condamnarea petentului nu era suficient de clar, în 1944;

b) el nu putea fi prevăzut la acea vreme, în mod rezonabil, mai ales de către petent;

c) în plus, potrivit legislației interne aplicabile, urmărirea faptei era prescrisă încă din 1954;

d) și, prin urmare, constatarea potrivit căreia actele petentului nu erau supuse regimului prescripției, cu consecința condamnării lui, echivalează cu aplicarea retroactivă a legii penale, în detrimentul petentului.

Pentru toate aceste motive, considerăm că art. 7 a fost violat.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Secția a V-a

Cauza Polednová c. Republica Cehă

Cererea nr. 2615/10

Decizia din 21 iunie 2011

Articolul 7 din Convenție – „Nicio pedeapsă fără lege”

Articolul 6 din Convenție – „Dreptul la un proces echitabil”

Articolul 14 din Convenție – „Interzicerea discriminării”

➤ **În fapt**

Doamna Ludmila Polednová („petenta”) s-a născut în 1921, este cetățean ceh și locuiește în Plzeň.

A. Circumstanțele cauzei

1. Contextul cauzei

După lovitura de stat comunistă, din februarie 1948, în fosta Republică Cehoslovacia s-au desfășurat mai multe procese politice, pentru a consolida puterea Partidului Comunist și pentru a elimina opoziția noului regim totalitar. În acest scop, s-au înființat printr-o lege specială, Tribunalul de Stat și Parchetul Public, care erau supuse controlului politic direct al Partidului. Cel mai important proces a fost cel din 1950, al Miladei Horáková și al altor opoziționiști ai regimului comunist, care au fost acuzați de înaltă trădare și spionaj. În acest proces, petenta a făcut parte din grupul care coordona acuzarea. Ulterior, s-a demonstrat că procesul a fost manipulat, în sensul că autoritățile politice au decis asupra vinovăției și asupra condamnării inculpaților cu mult înainte de proces, iar aceștia din urmă au fost constrânși, prin intermediul unor tehnici de investigație inumane, să recunoască fapte pe care nu le-au săvârșit. Procesul a culminat cu o hotărâre a Tribunalului de Stat, din 8 iunie 1950, prin care patru inculpați au fost condamnați la moarte, iar celorlalți li s-a aplicat pedeapsa închisorii, cu o durată foarte mare. La 24 iunie 1949, Curtea Supremă a respins recursul formulat de condamnați, iar pedeapsa capitală a fost pusă în executare la 27 iunie 1950.

La 30 iunie 1968, într-un climat de relaxare politică, Prezidiul Curții Supreme a casat hotărârile de condamnare din 8 și din 24 iunie 1950, ca urmare a unui recurs în interesul legii, care fusese formulat în numele celor condamnați. Cu această ocazie, s-a constatat că în procesul Miladei Horáková și al celorlalți inculpați, investigațiile nu au fost efectuate de judecătorul de instrucție, ci de anchetatori din cadrul Ministerului de Interne, și că s-au utilizat metode ilegale de anchetă. De asemenea, s-a constatat că în timpul procesului au fost încălcate numeroase prevederi legale, că starea de fapt nu a fost suficient clarificată, că s-au omis multe elemente de probă, că

acțiunile inculpaților au fost parțial provocate de Serviciul Securității de Stat, și că toate autoritățile implicate s-au concentrat cu îndârjire pe acuzații false, care urmăreau eliminarea așa-numiților „dușmani de clasă”. Prin urmare, Curtea Supremă i-a solicitat procurorului competent să reexamineze cauza; astfel, au fost audiate mai multe persoane care au participat în procesul Miladei Horáková. Într-o declarație din aprilie 1969, unul dintre inculpații condamnați la închisoarea pe viață preciza că a fost forțat, prin mijloace de constrângere fizică și psihică, să învețe pe dinafară declarații care fuseseră scrise dinainte; că toate confruntările din timpul audierilor au fost pregătite dinainte, în cel mai mic detaliu, iar procesele-verbale ale audierilor erau de fapt înscrisuri care indicau cu exactitate întrebările pe care urmau să le adreseze procurorii și răspunsurile pe care urmau să le dea inculpații. Același martor a mai precizat că petenta a avut o atitudine dură și nemiloasă.

Consolidarea regimului comunist, în anii 1970, a însemnat și pierderea interesului pentru cercetarea cauzei, care a fost de altfel sistată, în anul 1975, pe motiv că a intervenit prescripția răspunderii penale.

Cauza nu a fost soluționată definitiv decât după căderea regimului comunist, în noiembrie 1989. La 29 iunie 1990, Procurorul General a decis că nu mai exista nicio cauză de soluționat, în privința celor acuzați de instrumentarea dosarelor politice. Referitor la hotărârea din 30 iunie 1968, el a constatat că inculpații au fost acuzați pe nedrept, pentru acțiuni care erau conforme cu principiile unei societăți democratice, și că urmărirea penală a fost inițiată în scopuri politice, pentru a elimina în mod arbitrar opoziția dictaturii totalitare, din timpul regimului comunist.

2. Procedurile penale derulate împotriva petentei

La 8 septembrie 2005, poliția a interogat petenta în legătură cu participarea ei la procesul Miladei Horáková și al celorlalți condamnați. Ea a declarat că nu își mai amintește unele elemente ale stării de fapt și a precizat că, la acea vreme, având încredere în părerea altor procurori, mai experimentați, a fost convinsă că acțiunile invocate erau menite să submineze Republica.

La 6 octombrie 2005, a început urmărirea penală a petentei, pentru complicitate la omor. Ea a fost acuzată pentru rolul pe care l-a avut, în calitate de procuror, în procesul politic din 1950 al Miladei Horáková și al celorlalți condamnați.

La 13 octombrie 2005, petenta a formulat o plângere împotriva ordonanței de începere a urmăririi penale și a susținut că autoritățile nu au specificat care dintre acțiunile sau omisiunile ei constituie complicitate la omor, faptă care ar fi pretins *mens rea*. Potrivit petentei, în urma plângerii pe care a formulat-o, nu a mai fost urmărită penal pentru complicitate la omor, iar poliția a primit ordinul să refacă cercetarea penală. Totuși, în ianuarie 2007, s-au inițiat noi proceduri penale împotriva petentei, de această dată pentru infracțiunea de omor. Petenta a atacat și noua ordonanță de începere a urmăririi penale și a precizat că, în perioada procesului, nu era decât o studentă care răspundea în fața procurorului ierarhic superior și nu putea să lucreze independent. Ea a susținut că acuzațiile formulate împotriva ei sunt imprecise și nu specifică intenția sa de a comite infracțiunea imputată sau modul în care a violat legile de atunci. De asemenea, petenta a precizat că nu a participat la anchetă și că dosarul de urmărire penală a convins-o de vinovăția inculpaților, care

au și făcut, de altfel, mărturisiri spontane, în timpul audierilor. Petenta a considerat firească participarea ei la ședințele de lucru, având în vedere că se pregăteau de un proces public, și a afirmat că a urmat instrucțiunile superiorilor ei.

Între 16 și 18 octombrie 2007, Curtea Municipală Praga a ținut ședința de judecată în absența petentei, care a fost reprezentată de un avocat. Declarația ei a fost citită cu voce tare, împreună cu multe alte documente scrise, și s-au urmărit înregistrări audio și video ale procesului din 1950. La finalul ședinței de judecată, avocatul petentei nu a solicitat administrarea unor probe suplimentare și a prezentat concluzii; el a subliniat că procedurile penale s-ar fi putut iniția la data hotărârii din 30 iunie 1968 și că, în prezent, acestea sunt posibile doar fiindcă termenul de prescripție a fost modificat, după 1989. Avocatul a admis că, participând la proces, clienta lui a manifestat loialitate față de regimul comunist, dar a subliniat că, la acea vreme, Partidul Comunist și KGB-ul conduceau totul, iar psihoza din societate s-a transformat într-o acceptare generală a violării legii.

La 1 noiembrie 2007, Curtea Municipală Praga a constatat vinovăția petentei pentru omor, faptă comisă în participație cu alți procurori și judecători implicați în procesul menționat mai sus, decedați între timp. Instanța a considerat probat faptul că, prin participarea ei, în calitate de membru al acuzării, la procesul din 1950 al Miladei Horáková și al celorlalți condamnați, petenta a violat Codul de procedură penală din 1973, în vigoare la acea vreme, întrucât știa că autoritățile politice au decis cu mult înaintea procesului chestiunea vinovăției și a pedepsirii inculpaților, iar procesul nu urmărea decât să confere o aparență de legalitate eliminării lor fizice. Instanța a constatat că argumentele petentei, prezentate de avocatul ei în ședința publică, sunt contrazise de probele administrate. Printre acestea se numără, în special, documente scrise care demonstrează că procesul a fost pregătit de Ministerul Justiției și de Ministerul de Interne, cu ajutorul Serviciului de Securitate al Statului și al unui grup de procurori, din care făcea parte și petenta, ca urmare a sânguinței de care a dat dovadă în alte procese politice, unde a avut rolul de „procuror al poporului”. Aceste elemente de probă au dovedit că dosarul propriu-zis al procesului, alcătuit din procese-verbale, declarații, încheieri de ședință, minute și toate celelalte documente scrise din cuprinsul lui au fost întocmite dinainte de Ministerul de Interne, că dosarul Parchetului a fost supus aprobării politice, iar avocatul apărării, procurorii și judecătorii au fost instruiți de Ministerul de Justiție în legătură cu modul în care trebuie să se desfășoare procesul, și că, în fiecare zi, după ședința de judecată, se organizau întâlniri politice, la care petenta a fost prezentă. Dosarul conținea și o evaluare scrisă a procesului, semnată de petentă, în care aceasta sublinia importanța investigațiilor politice și lauda excelenta cooperare cu Serviciul Securității de Stat. Având în vedere că potrivit Codului penal din 1852, care era în vigoare la data comiterii infracțiunii, omorul se sancționa cu pedeapsa capitală, instanța a apreciat că faptele imputate petentei trebuie încadrate juridic la omor, Codului penal din 1961, care îi este mai favorabil petentei. Deși Codul prevede un termen de prescripție de douăzeci de ani, trebuie luată în considerare și Legea nr. 198/1993 privind caracterul ilicit al regimului comunist, care a suspendat curgerea termenului de prescripție pentru perioada cuprinsă între 25 februarie 1948 și 29 decembrie 1989, pe motiv că, în acest interval, o serie de considerente politice incompatibile cu principiile

fundamentale ale unui sistem juridic democratic au împiedicat pronunțarea unei condamnări sau a unei achitări. Prin urmare, în această cauză nu s-a prescris răspunderea penală pentru infracțiunile care i-au fost imputate petentei.

Petenta a atacat hotărârea pronunțată de Curtea Municipală Praga și a susținut că, în temeiul legislației anterioare, care îi era mai favorabilă, răspunderea penală pentru fapta care i-a fost imputată s-a prescris (la fel ca într-o cauză similară, referitoare la procurorul K.V., care s-a încheiat cu renunțarea la acuzații). Printr-o hotărâre din 4 februarie 2008, pronunțată cu ușile închise, Înalta Curte din Praga a desființat hotărârea Curții Municipale și a sistat procedurile, pe motiv că s-a împlinit termenul de prescripție.

Procurorul General a formulat recurs împotriva hotărârii pronunțate de Înalta Curte. Curtea Supremă a desființat hotărârea din 4 februarie 2008 și i-a solicitat Înaltei Curți să pronunțe o nouă decizie, care să respecte opinia juridică obligatorie a Curții Supreme. Potrivit Curții Supreme, pentru a identifica încadrarea juridică corectă în această cauză, trebuie să se compare implicarea petentei în proces cu standardele etice imuabile, care îi sunt pretinse unui procuror. În acest sens, instanța s-a referit la decizia sa nr. 7 Tz 179/99, din 7 decembrie 1999, care a definit condițiile în care un judecător poate răspunde penal pentru uciderea unor persoane nevino-vate, condamnate la moarte. În considerarea acestor principii, aplicabile *mutatis mutandis* și procurorilor, acțiunile petentei, care a participat la manipularea frauduloasă a procedurilor judiciare menite să elimine opoziția regimului comunist, au fost complet lipsite de etică. Așa cum a constatat Curtea Municipală, cauza se referă la un proces politic, al cărui rezultat fusese decis dinainte de organul politic al Partidului Comunist, împreună cu Serviciul Securității de Stat. Toți cei care au fost de acord să participe la proces, în calitate de judecători sau de procurori, se aflau într-o poziție similară, aceea de executați cheie ai voinței unui organ politic, și nu exista niciun motiv convingător pentru a distinge între ei, în termenii răspunderii penale. Petenta a fost selectată după ce și-a dovedit sânguința în alte procese politice, a făcut parte din grupul principal de procurori care au instrumentat condamnarea, a participat la întâlnirile politice și a prezentat concluziile finale ale Parchetului, a semnat evaluarea procesului și a asistat la executarea celor condamnați; toate acestea indică gradul în care petenta s-a identificat cu scopul procesului, acela de eliminare fizică a unor victime inocente. Având în vedere faptul că procesul, finalizat cu condamnarea la moarte și cu executarea inculpaților, a constituit un mecanism de omor, este corect să se concluzioneze că petenta, în calitate de procuror, a participat activ la săvârșirea în comun a omorului și că a comis astfel o infracțiune care, potrivit Codului penal din 1852, se pedepsește cu moartea și, ca atare, nu este supusă regimului prescripției.

În procedura de rejudicare, Înalta Curte din Praga a desființat hotărârea din 1 noiembrie 2007, a Curții Municipale, și a constatat vinovăția petentei pentru infracțiunea de omor, în calitate de autor direct (imediat), în temeiul Codului de procedură penală din 1852. La 14 octombrie 2008, petenta a atacat hotărârea Înaltei Curți cu o cerere de recurs, adresată Curții Supreme; ea s-a plâns de tumultul mediatic, de faptul că apărarea nu a putut formula comentarii în legătură cu probele administrate, de lectura în instanță a unei scrisori anonime din partea unui fost gardian al închisorii, care a descris comportamentul petentei în timpul execuției celor condamnați, și de

aplicarea principiului vinovăției colective (fără a se distinge între persoane, raportat la funcția și la poziția lor ierarhică). De asemenea, în susținerea petentei, constatarea vinovăției sale era contrară art. 4 parag. 3 din Carta drepturilor și a libertăților fundamentale (în continuare, Carta), de vreme ce o cauză similară, împotriva lui K.V., un fost procuror militar, a fost sistată la 15 ianuarie 2002, ca efect al prescripției răspunderii penale, decizie care a fost menținută de Curtea Supremă, la 12 iunie 2002. Ea a mai precizat că verdictul s-a întemeiat pe o simplă condamnare morală, ca substitut al absenței probelor care să-i contrazică apărarea; aceasta, cu toate că o cauză trebuie abordată nu doar dintr-o perspectivă morală și etică, ci și din punct de vedere legal. La 19 martie 2009, Curtea Supremă a respins recursul ca neîntemeiat. În martie 2009, petenta a început executarea pedepsei închisorii.

La 27 aprilie 2009, petenta a atacat deciziile din 4 iunie 2008 și din 19 martie 2009, pronunțate de Curtea Supremă, precum și hotărârea din 9 septembrie 2008 a Înaltei Curți, pe calea unui recurs constituțional, întemeiat pe art. 4 parag. 3, 10 și 36-40 din Cartă. Petenta a invocat aplicarea principiului vinovăției colective și admiterea, ca mijloc de probă, a unei scrisori anonime defăimătoare. De asemenea, a subliniat că hotărârile atacate nu au specificat care dintre elementele de probă demonstrează că ea ar fi avut cunoștință de faptul că procesul fusese manipulat și a susținut că nu este posibil să comiți infracțiunea de omor prin erori etice sau morale ori prin violarea prevederilor Codului de procedură penală. În plus, în decizia sa din 4 iunie 2008, Curtea Supremă a dat instrucțiuni Înaltei Curți, referitoare la evaluarea probelor, iar ulterior, Înalta Curte nu a continuat să analizeze cauza și nu a ascultat petenta, căreia i-a acordat doar ultimul cuvânt. Petenta a invocat din nou cauza K.V. și a contestat decizia instanțelor, în ceea ce privește chestiunea legii mai favorabile. În fine, petenta a pus la îndoială motivele pentru care urmărirea penală nu a fost inițiată mai devreme, când erau în viață și alți participanți la proces și când ea s-ar fi putut apăra mai bine. Petenta a considerat că instanțele au fost influențate în această cauză de obiectivul condamnării ei, întrucât era ultima supraviețuitoare al aceluși proces.

La 16 iulie 2009, Curtea Constituțională a respins recursul petentei ca vădit nefondat, pe motiv că ea nu a reușit să demonstreze faptul că s-a produs o violare a drepturilor sale fundamentale.

La 24 martie 2010, Înalta Curte din Praga a hotărât că petenta beneficiază de prevederile a două decrete de grațiere care permit o reducere cu trei ani a pedepsei. La 21 decembrie 2010, Președintele Republicii Cehe a scutit petenta de executarea restului de pedeapsă. Ea a fost eliberată în aceeași zi.

B. Drept național și practică internă relevantă

Legislația internă relevantă trimite, în primul rând, la acte normative care erau în vigoare la data procesului Miladei Horáková și al celorlalți condamnați: Constituția Republicii Cehoslovacia (Legea nr. 150/1948); Codul penal din 1852 (Legea nr. 117/1852); Codul de procedură penală din 1873 (Legea nr. 119/1873).

De asemenea, în cauză au fost invocate *acte normative și jurisprudență internă ulterioare anului 1989*: Carta drepturilor și a libertăților fundamentale; Codul de procedură penală din 1961 (Legea nr. 141/1961); Legea nr. 198/1993 referitoare la

caracterul ilicit al regimului comunist și la rezistența împotriva acestuia (în vigoare din 1 august 1993), care prevede suspendarea termenelor de prescripție în perioada cuprinsă între 25 februarie 1948 și 29 decembrie 1989, în acele cazuri în care nu a fost posibilă o condamnare sau o achitare efectivă, din cauza unor motive politice incompatibile cu principiile fundamentale specifice unui sistem democratic.

Practica internă relevantă trimite la două decizii ale Curții Supreme. În *decizia nr. 7 Tz 179/99* din 7 decembrie 1999, Curtea Supremă a analizat posibilitatea de a urmări penal, pentru săvârșirea infracțiunii de omor, un judecător care a condamnat la moarte persoane nevinovate, într-un alt proces politic din anii 1950; Curtea Supremă a reținut că, la data procesului, Constituția și legile în vigoare conțineau reguli care urmăreau să garanteze că judecătorii pot decide în mod independent, imparțial și echitabil.

În *decizia nr. 6 Tdo 115/2002*, din 12 iunie 2002, Curtea Supremă a respins un recurs pe care Procurorul General l-a formulat în detrimentul lui K.V. Printr-o hotărâre a Curții Municipale Praga, K.V. a fost condamnat pentru omor, în temeiul Codului penal din 1961, pe motiv că în 1949 a contribuit, în calitate de procuror militar și ulterior de judecător de instrucție, la condamnarea nedreaptă la moarte a Generalului H.P. Printre altele, K.V. a fost acuzat de falsificarea unor părți din dosarul cauzei, de distorsionarea încheierilor de ședință, de conducerea cercetărilor judiciare în mod subiectiv și influențat de consilierii sovietici, și de faptul că a propus condamnarea la moarte. Totuși, în urma apelului formulat de K.V., Înalta Curte a calificat aceleași fapte drept participare la omor simplu, în sensul prevederilor relevante din Codul penal militar, în vigoare la acea dată, infracțiune pentru care legea prevedea un termen de prescripție de cinci ani. Prin urmare, Înalta Curte a conchis că termenul de prescripție s-a împlinit înainte de începerea urmăririi penale împotriva lui K.V., la 9 martie 1998.

➤ Plângeri

1. În temeiul art. 7 din Convenție, petenta a susținut că procesul Miladei Horáková și al celorlalți condamnați s-a desfășurat în conformitate cu legile în vigoare la acea vreme, iar instanțele care i-au analizat cauza nu au specificat care sunt prevederile legale pe care le-ar fi violat pentru a săvârși fapta de omor. Ea a mai susținut că este contrar legilor umanismului să aștepti până când toți martorii evenimentelor au murit, înainte de a începe urmărirea penală împotriva unei persoane în vârstă și fragilă, incapabilă să se apere.

2. Prevalându-se de dreptul la un proces echitabil, în sensul art. 6 din Convenție, petenta a invocat faptul că Înalta Curte nu i-a permis să participe la dezbateri, în ședința de judecată, iar Curtea Constituțională nu a fost nici ea de acord să o asculte. Petenta a subliniat că, de vreme ce instanțele s-au întemeiat exclusiv pe probe scrise, vechi de 60 de ani, acestea puteau să constate cu certitudine că ea a avut cunoștință de manipularea procesului Miladei Horáková și al celorlalți condamnați. Petenta a susținut că instanțele nu au fost ghidate de dorința aflării adevărului, deoarece cauza ei era un proces politic care trebuia să se finalizeze cu o condamnare, de această dată a petentei, ultimul supraviețuitor dintre cei implicați în procesul inițial.

3. În fine, petenta s-a plâns că a fost victima discriminării (politice) și a susținut, pe de o parte, că dacă procesul ei s-ar fi desfășurat atunci când mai erau încă în viață și alți martori, iar ea ar fi fost mai tânără, ar fi putut să se apere mai bine. Pe de altă parte, petenta a invocat cauza similară a lui K.V., care nu a fost condamnat, cu toate că a fost procuror unic într-un alt proces. În cazul lui, Înalta Curte a sistat procedurile, pe motiv că intervenise prescripția răspunderii penale, iar Curtea Supremă a menținut această decizie. În fine, petenta s-a plâns de campania media, care, în opinia ei, a etichetat-o drept criminală, încă de la începutul procedurilor inițiate împotriva sa.

4. Într-o completare a cererii ei, datată 26 mai 2010, și în urma deciziilor referitoare la decretele anterioare de grațiere, petenta a susținut că Înalta Curte a exclus-o în mod eronat de la beneficiul decretului de grațiere din 1955. Ea s-a plâns, în temeiul art. 6, de neaplicarea decretului de grațiere nr. 56, din 1993. Acest decret, emis de Președintele Republicii Cehe, ordona Procurorului General, Ministerului de Justiție și Ministerului Apărării să facă propuneri pentru amnistii și grațieri, în cazuri care nu intrau în sfera de aplicare a decretului, dar care vizau, printre altele, femeii cu vârsta mai mare de 55 de ani. În prezenta cauză, se pare că situația petentei nu a fost niciodată comunicată Președintelui, astfel încât acesta nu a putut lua o decizie în privința ei.

➤ În drept

Pretinsa violare a art. 7 din Convenție

Prevalându-se de prevederile art. 7, petenta a invocat, în principal, faptul că instanțele care i-au instrumentat cauza penală nu au specificat care sunt prevederile legale pe care le-a încălcat în timpul procesului Miladei Horáková și al celorlalți condamnați, astfel încât să se poată considera că ar fi comis infracțiunea de omor. Petenta a susținut că acel proces s-a desfășurat conform normelor în vigoare la acea vreme și a considerat că este contrar legilor umanismului ca o persoană în vârstă și fragilă, care nu se poate apăra, să fie urmărită penal după atât de mult timp de la producerea evenimentelor.

Curtea consideră că în această cauză trebuie analizat, mai întâi, dacă petenta a avut un comportament infracțional, raportat la dreptul penal care era în vigoare la data procesului Miladei Horáková și al celorlalți condamnați și, în al doilea rând, dacă se poate concluziona că ea trebuie să fi fost conștientă de caracterul penal al acestui comportament, așa cum pretinde art. 7 din Convenție.

A. Argumentele părților

(a) Mai întâi, *Guvernul* reclamat a invocat *excepția neepuizării căilor interne de atac* și a precizat că petenta nu a susținut explicit, nici în fața instanțelor interne și nici în fața Curții, că ar fi fost sancționată pentru fapte care nu aveau caracter penal, la data comiterii lor. În esență, ea nu a făcut decât să conteste concluziile în fapt și în drept, la care au ajuns instanțele interne. Acesta a fost și motivul pentru care Curtea Constituțională, în decizia sa din 16 iulie 2009, a păstrat tăcerea cu privire la

problema respectării principiului *nullum crimen sine lege*. Prin urmare, Guvernul a considerat că petenta nu le-a acordat autorităților naționale oportunitatea să evalueze dacă s-a produs o violare a art. 7.

Petenta s-a opus excepției invocate de Guvern și a susținut că avocatul ei a subliniat, încă de la începutul procedurilor penale, faptul că acuzațiile nu puteau privi decât acte care constituiau o infracțiune la data comiterii lor, însă nu a primit niciodată un răspuns satisfăcător la această problemă.

În această cauză, *Curtea* nu consideră necesar să stabilească dacă petenta a respectat condiția epuizării căilor interne de atac, deoarece plângerea este, oricum, inadmisibilă, pentru motivele care vor fi arătate în continuare.

(b) În ceea ce privește *fondul plângerii*, *Guvernul* a precizat, mai întâi, că petenta a fost condamnată pentru omor, comis în calitate de autor, în sensul art. 1852 din Codul penal, adică în temeiul unei legi care era în vigoare la data evenimentelor. *Guvernul* a subliniat că procesul Miladei Horáková și al celorlalți condamnați, la care petenta a participat în calitate de procuror, nu a fost decât o simplă formalitate, menită să confere o aparență de legalitate și de legitimitate exterminării fizice a opozanților regimului comunist, instalat în 1948.

De asemenea, *Guvernul* a precizat că petenta nu a menționat explicit dacă, la acea vreme, ar fi fost posibil ca un judecător sau un procuror să fie pedepsit pentru comiterea infracțiunii de omor, prin participarea la un proces trucat, care a dus la executarea unor persoane nevinovate. Ea a contestat, mai curând, faptele constatate de instanțe și evaluarea probelor administrate, și a minimalizat rolul ei în procesul Miladei Horáková și al celorlalți condamnați, însă aceste aspecte nu intră în sfera de competență a Curții. În opinia *Guvernului*, problema care trebuie examinată este aceea de a ști dacă actele și conduita petentei, așa cum au fost ele reținute de instanțele interne, constituiau o infracțiune la data evenimentelor, așa cum consideră *Guvernul*.

Sub acest aspect, *Guvernul* a admis că nu orice acțiune care este, în sine, element constitutiv al unui infracțiuni, poate fi considerată, întotdeauna, de natură penală; aceasta, întrucât dreptul penal prevede, în general, circumstanțe atenuante și exoneratoare, cum ar fi autoapărarea sau exercitarea atribuțiilor oficiale, de către autoritățile penale. Ca atare, atunci când astfel de autorități și-au exercitat obligațiile prevăzute de lege, în limitele statutare, aplicarea unei pedepse într-un proces penal și punerea ei în executare nu echivalează cu săvârșirea infracțiunii de omor, întrucât nu s-a produs o ilegalitate, ci s-a realizat un act de justiție. Totuși, *Curtea Supremă* a constatat că, în această cauză, condamnarea Miladei Horáková și a altor trei persoane nu poate fi considerată un act de justiție, întrucât soarta acestora a fost decisă la finalul unui proces care nu îndeplinea exigențele fundamentale și invariabile pe care le pretinde exercițiul puterii judecătorești; prin urmare, nu exista nicio circumstanță care să înlăture caracterul ilicit al conduitei pe care a avut-o petenta în acea cauză, în calitate de procuror.

Potrivit *Guvernului*, comportamentul petentei a avut un caracter penal, raportat la principiile generale de drept recunoscute de națiunile civilizate, care includ și valorile etice fundamentale, necesare pentru înfăptuirea justiției penale. În plus, procesul Miladei Horáková și al celorlalți condamnați a avut loc după publicarea Declarației

Universale a Drepturilor Omului și într-o perioadă în care se finaliza redactarea Convenției europene, ambele instrumente reflectând principiile menționate mai sus. În acest sens, Guvernul a precizat că, în cauza *Öcalan c. Turcia*¹, Curtea a apreciat că art. 2 din Convenție, care consacră dreptul la viață drept una dintre valorile fundamentale ale societăților democratice, interzice punerea în executare a unei pedepse capitale dispusă în urma unor proceduri care nu au îndeplinit exigențele unui proces echitabil.

În ceea ce privește întrebarea dacă petenta ar fi trebuit să aibă cunoștință, la data relevantă, de natura penală a comportamentului ei, raportat la prevederile dreptului intern sau, cel puțin, la principiile generale de drept recunoscute de națiunile civilizate, Guvernul a susținut că insuficienta pregătire juridică a petentei, care nu-și terminase studiile juridice la acea dată, nu invalidează, sub nicio formă, regula *ignoratio juris non excusat*. Dimpotrivă, faptul că ea avea, totuși, o oarecare pregătire juridică și experiență practică, spre deosebire de majoritatea celor cărora li se aplică dreptul penal, demonstrează că ar fi trebuit să fie conștientă de natura penală a acțiunilor sale. Probele adunate de autoritățile interne, inclusiv înregistrările audio-video, au dovedit, incontestabil, că petenta a participat în mod activ și deliberat, în calitate de procuror, la pregătirea și la conducerea procesului Miladei Horáková și al celorlalți condamnați. Așa cum rezultă în mod clar inclusiv din hotărârea pronunțată la 1 noiembrie 2007, instanțele s-au străduit să demonstreze că petenta trebuie să fi știut că procesul a fost uneltit, cu scopul de a elimina opoziția regimului totalitar. S-a dovedit, așadar, că petenta a făcut parte dintr-un grup care coordona acuzarea și care colaborase cu Ministerul de Interne pentru pregătirea procesului; că a participat la o întâlnire care a culminat cu decizia de a instrui avocații apărării să nu pună în pericol obiectivul politic al procesului, precum și la o altă ședință de anchetă, organizată la Ministerul de Justiție; că petenta, împreună cu alți procurori, au consultat Procurorul General în legătură cu pedepsele care urmau să le fie aplicate viitorilor condamnați; că a redactat o evaluare a procesului, în care a lăudat cooperarea cu Serviciul Securității de Stat și că a fost prezentă la execuția persoanelor condamnate. Potrivit Guvernului, faptul că petenta, în vârstă de 28 de ani la acea vreme, a avut încredere totală în colegii ei mai experimentați, nu o exonerează de răspunderea penală. În plus, alte probe au demonstrat cu certitudine că procesul a fost plănuit în detaliu și că a fost manipulat cu un scop anume, că a fost condus de ministrul adjunct al justiției, prin intermediul unor întâlniri zilnice, că procurorii au participat la redactarea plângerii penale care a fost înregistrată de Serviciul Securității de Stat și că au participat personal la audierea diverșilor inculpați și martori. Guvernul a mai subliniat că procesul Miladei Horáková și al celorlalți condamnați a violat numeroase prevederi ale Constituției Cehoslovaciei, în vigoare la acea dată, și că acele condamnări au fost anulate pentru motive de nelegalitate, în anul 1968, altfel spus încă din timpul regimului comunist. Sub acest aspect, Guvernul a invocat principiul formulat în cauza *Streletz, Kessler și Krenz c.*

¹ Cauza *Öcalan c. Turcia* [MC], nr. 46221/99, pct. 166.

*Germania*¹, potrivit căruia este legitim ca un stat guvernat de preeminența dreptului să demareze proceduri penale împotriva persoanelor care au comis infracțiuni în timpul unui regim anterior și să aplice și să interpreteze prevederile legale care erau în vigoare la acea vreme, din perspectiva principiilor care guvernează un stat supus preeminenței dreptului.

Petenta a susținut că evenimentele invocate, care s-au petrecut după război, într-o perioadă în care oamenii se confruntau constant cu moartea, nu pot fi înțelese la fel, astăzi. Ea a precizat că, la acea vreme, era convinsă de vinovăția Miladei Horáková și a celorlalți condamnați, vinovăție pe care aceștia și-au mărturisit-o, de altfel, în timpul procesului. De asemenea, petenta a subliniat că Milada Horáková era avocat și cunoștea legislația și sistemul judiciar al vremii; prin urmare, ea știa că înalta trădare se pedepsea cu moartea și putea decide să acționeze în consecință.

Petenta a mai susținut că, în loc să încerce să descopere cauzele care au făcut posibile evenimentele din trecut, autoritățile s-au întors împotriva ei, cincizeci și cinci de ani mai târziu, au transformat-o într-un simbol al vechiului sistem și au condamnat-o pentru simplul motiv că a fost procuror într-o țară comunistă, care era totuși recunoscută de alte state, la acea vreme.

În ceea ce privește procesul Miladei Horáková și al celorlalți condamnați, petenta a subliniat că, spre deosebire de instanță, care trebuia să fie independentă, procurorii erau supuși supravegherii superiorilor ierarhici și a Ministerului de Justiție, iar ea, fiind studentă, nu putea să facă nimic fără aprobarea superiorilor ei direcți; prin urmare, nu ar fi putut influența sub nicio formă evenimentele, spre deosebire de situația din cauza *Streletz, Kessler și Krenz*, citată de Guvern. Petenta a precizat că decizia Curții Supreme, din 30 iunie 1968, care a anulat condamnările invocate, nu a menționat, printre cauzele anulării, mediocritatea sau, cu atât mai puțin, activitatea infracțională a procurorilor. Potrivit petentei, în ciuda numeroaselor sale cereri, instanțele nu au reușit să indice nici măcar un singur element de probă care să demonstreze că, în timpul procesului, ea ar fi violat dreptul în vigoare la acea vreme, într-un mod care să echivaleze cu omorul.

B. Aprecierea Curții

Mai întâi, Curtea reiterează faptul că, potrivit art. 19 din Convenție, ea are datoria să asigure respectarea angajamentelor asumate de statele părți la Convenție, dar, cu toate acestea, nu este rolul ei să evalueze pretinse erori de fapt sau de drept ale unei instanțe naționale, decât dacă și doar în măsura în care ele ar fi violat drepturi și libertăți protejate de Convenție. Instanțele judecătorești sunt cele cărora le revine, în primul rând, rolul de a interpreta și de a aplica dreptul intern.

De asemenea, este legitim ca un stat guvernat de preeminența dreptului să demareze proceduri penale împotriva persoanelor care au săvârșit infracțiuni în timpul unui regim anterior, la fel cum este legitim ca instanțele unui astfel de stat, care iau locul celor preexistente, să aplice și să interpreteze prevederile legale în

¹ Cauza *Streletz, Kessler și Krenz c. Germania* [MC], nr. 34044/96, 35532/97 și 44801/98, pct. 81.

vigoare la acea vreme, din perspectiva principiilor care guvernează un stat supus preeminenței dreptului¹.

În ceea ce privește art. 7 din Convenție, acesta nu se limitează la a interzice aplicarea retroactivă a legii penale, în defavoarea unui inculpat; el exprimă, de asemenea, principiul potrivit căruia doar legea poate incrimina o faptă și poate institui pedepse (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), precum și principiul conform căruia dreptul penal nu trebuie interpretat extensiv, în defavoarea unui inculpat, de pildă, prin analogie. Din aceste principii rezultă că o infracțiune trebuie să fie clar definită de lege. Cu toate acestea, indiferent cât de limpede ar fi formulată o normă de drept penal, în orice sistem juridic există o doză inevitabilă de interpretare judiciară; întotdeauna va fi nevoie de clarificarea aspectelor incerte și de o adaptare a normelor la circumstanțe schimbătoare. Este adevărat că acest concept vizează, în principiu, dezvoltarea graduală a jurisprudenței dintr-un anumit stat supus preeminenței dreptului și guvernat de un regim democratic, dar el rămâne complet valid și atunci când, la fel ca în această cauză, un stat i-a succedat altuia².

În lumina principiilor de mai sus, Curtea precizează că nu este rolul ei să decidă cu privire la vinovăția petentei, acesta fiind, în primul rând, un aspect care trebuie evaluat de instanțele interne; rolul Curții este acela de a analiza, din perspectiva art. 7 al Convenției, dacă, la data la care au fost comise, actele petentei constituiau o infracțiune definită cu un grad suficient de accesibilitate și predictibilitate, în dreptul fostului stat Cehoslovacia.

Trebuie menționat, de la început, că instanțele cehe au condamnat petenta pentru omor, în temeiul Codului penal din 1852, în vigoare la data relevantă. Petenta a fost acuzată că a participat, în calitate de procuror, la procesul Miladei Horáková și al celorlalți condamnați; acest proces s-a desfășurat în anul 1950, sub controlul direct al autorităților politice ale vremii, și a culminat cu condamnarea la moarte a câtorva persoane nevinovate. Pe baza a numeroase probe scrise, instanțele au constatat că procesul a fost o simplă formalitate, menită să creeze o aparență de legalitate eliminării fizice a opozițiilor regimului comunist, iar derularea procedurilor și rezultatul lor a fost decis în avans, de organul politic al Partidului Comunist, în cooperare cu Serviciul Securității de Stat. Instanțele au constatat, așadar, că principiile fundamentale privind caracterul echitabil al procedurilor și exigențele etice invariabile atașate puterii judecătorești au fost neglijate, în timpul procesului; ca atare, hotărârea pronunțată nu poate fi considerată un act de justiție, iar participanții la proces, dintre care petenta este singurul supraviețuitor, nu pot evita răspunderea penală, pe considerentul că nu își făceau decât datoria.

De asemenea, instanțele au analizat rolul petentei pe tot parcursul procedurilor judiciare și au apreciat că participarea ei activă și deliberată la proces a contribuit în mod semnificativ la a-i conferi acestuia o aparență de legalitate și la atingerea scopului său politic. Instanțele interne au înțeles că procesul, încheiat cu

¹ A se vedea *Streletz, Kessler și Krenz c. Germania* [MC], nr. 34044/96, 35532/97 și 44801/98, pct. 81.

² A se vedea *Streletz, Kessler și Krenz*, citat *supra*, pct. 49 și 81-82 și *K.-H.W. c. Germania* [MC], nr. 37201/97, pct. 44 și 84-85 (extrase).

condamnarea la moarte și cu executarea persoanelor condamnate, a fost mecanismul omorului; prin urmare, ele au ajuns la concluzia că petenta, procuror în cadrul sistemului judiciar, a comis un omor cvadruplu, în calitate de coautor. În acest sens, Curtea Constituțională a considerat că secțiunea 136 a Legii nr. 117/1852 nu se poate interpreta ca fiind inaplicabilă în cazul anumitor mecanisme de ucidere, cum ar fi un proces manipulat, care violează normele procedurale. În concret, petenta a fost acuzată deoarece a abuzat de rolul ei de procuror și nu a exercitat această funcție în conformitate cu prevederile legale, printre altele, art. 3, 30 și 24 din Codul de procedură penală aplicabil la data evenimentelor, referitoare la obligația autorităților de a căuta probe incriminatorii și exoneratoare, de a proteja interesele statului și de a afla adevărul, prin toate mijloacele posibile. Instanțele au constatat că probele administrate au contrazis și argumentul petentei, potrivit căruia ea nu a avut cunoștință de vreo manipulare a procesului, și au dovedit că aceasta a participat la ședințele politice pregătitoare și a ajutat la pregătirea minutilor preliminare ale procesului, care echivalau cu o transcriere a procesului, astfel încât ea trebuie să fi știut că acele condamnări la moarte au fost decise dinainte, de autoritățile politice.

Având în vedere aceste elemente, Curtea consideră că instanțele interne au aplicat și au interpretat prevederile dreptului penal în vigoare la data evenimentelor într-o manieră care nu a fost deloc arbitrară; în plus, interpretarea strictă a legislației cehoslovace relevante este compatibilă cu art. 7 parag. 1 din Convenție. De asemenea, Curtea apreciază că practica eliminării opozanților unui regim politic, prin intermediul pedepsei capitale, dispusă la finalul unor procese care violează în mod flagrant dreptul la un proces echitabil și, în special, dreptul la viață, nu poate fi numită „lege”, în sensul art. 7 din Convenție¹.

Curtea nu poate accepta nici argumentul potrivit căruia petenta nu a făcut decât să respecte instrucțiunile superiorilor săi ierarhici, mai experimentați, în care a avut încredere absolută. În primul rând, ea nu a pretins că nu ar fi avut acces la prevederile Constituției și ale altor norme relevante; prin urmare, nu i se aplică maxima „necunoașterea legii nu este o scuză”. În al doilea rând, Curtea a stabilit deja că nici măcar un soldat obișnuit nu ar trebui să manifeste obediență oarbă, totală, față de ordine care violează atât de flagrant principiile legislației naționale și drepturile omului recunoscute la nivel internațional, în special dreptul la viață²; iar această observație este deplin aplicabilă în cazul petentei, care a acționat în calitate de procuror după ce, în prealabil, a parcurs studii juridice pregătitoare și a dobândit o oarecare experiență practică a proceselor. În plus, pe baza probelor administrate, instanțele naționale au constatat că petenta trebuie să fi cunoscut faptul că vinovăția inculpaților și pedepsele care urmau să le fie aplicate au fost stabilite de autoritățile politice cu mult înaintea procesului și că principiile fundamentale ale dreptății au fost complet ignorate. Ca atare, în hotărârea din 9 septembrie 2008, Înalta Curte a constatat că petenta a comis infracțiunea, *de facto*, ca urmare a obedienței sale, ceea ce constituie o circumstanță atenuantă și justifică o reducere a pedepsei aplicate.

¹ A se vedea, *mutatis mutandis*, *Streletz, Kessler și Krenz*, citat *supra*, pct. 85 și 87 și *K.-H.W. c. Germania* [MC], nr. 37201/97, pct. 88 și 90 (extrase).

² A se vedea *K.-H.W.*, citat *supra*, pct. 75.

În aceste condiții, Curtea apreciază că petenta, care a contribuit, în calitate de procuror, la crearea unei aparențe de legalitate a procesului politic al Miladei Horáková și al celorlalți condamnați și s-a identificat cu acea practică inacceptabilă, nu se poate prevala de protecția garantată de art. 7. O concluzie diferită ar contraveni obiectului și scopului acestei dispoziții, acela de a garanta că nimeni nu va fi supus acuzării, condamnării sau sancționării arbitrare. În plus, faptul că petenta nu a fost acuzată în fostul stat comunist Cehoslovacia, ci a fost urmărită penal și condamnată de instanțele cehice, abia după restabilirea regimului democratic, nu înseamnă, sub nicio formă, că actele ei nu constituiau o infracțiune potrivit legii penale cehoslovace, în vigoare la acea vreme¹.

Curtea face trimitere la concluzia sa dintr-o cauză anterioară, formulată în contextul succesiunii a două state guvernate de sisteme juridice diferite, potrivit căreia nu este contrară art. 7 parag. 1 din Convenție condamnarea unui petent (pentru că a sprijinit și a contribuit la denaturarea intenționată a cursului justiției și pentru privare de libertate) care a participat, în calitate de procuror, la un proces din Republica Democrată Germană (RDG), împotriva unui disident căruia i s-a aplicat o pedeapsă cu închisoarea, pedeapsă care echivala cu o violare a principiului proporționalității și a regulilor de stabilire a pedepsei, instituite de legea statului RDG².

Deși petenta nu a susținut că procedurile penale demarate împotriva ei ar fi marcate de efectul prescripției, totuși, Curtea consideră semnificativ faptul că aceste proceduri au fost inițiate abia în anul 2005, adică la cincizeci și cinci de ani după producerea evenimentelor relevante, din cauza dispozițiilor cuprinse în secțiunea 5 din Legea nr. 198/1993 referitoare la ilegalitatea regimului comunist, care prevede suspendarea termenului de prescripție pentru perioada cuprinsă între 25 februarie 1948 și 29 decembrie 1989, când orice achitare sau condamnare ar fi fost afectată de considerente incompatibile cu principiile fundamentale ale unui sistem juridic democratic. O lege asemănătoare a fost adoptată și în Polonia, referitor la „crime comuniste” care implicau violări ale drepturilor omului, comise între 1939 și 1989, precum și în Germania reunificată, raportat la „acte comise sub regimul nedrept al Partidului Unității Socialiste”³. Curtea admite că, prin intermediul legii menționate mai sus, statul ceh a încercat să remedieze o problemă care prejudicia regimul democratic și să se distanțeze de o practică inacceptabilă a regimului totalitar, care lăsa nepedepsite unele violări grave ale propriei sale legislații; prin urmare, o asemenea abordare din partea legislativului ceh nu pare incompatibilă, *prima facie*, cu valorile protejate de Convenție. De asemenea, Curtea reține că la data evenimentelor invocate în cauză, art. 231 al Codului Penal din 1952 nu preciza pentru infracțiunea de omor niciun termen de prescripție. Prin urmare, chiar dacă petenta ar fi susținut că termenul de prescripție s-a împlinit, argumentul ei nu ar fi fost acceptat.

Având în vedere considerentele de mai sus, Curtea apreciază că, la data săvârșirii lor, actele petentei constituiau o infracțiune definită cu suficientă accesibilitate și predictibilitate, în dreptul cehoslovac. Curtea consideră că această concluzie face să

¹ A se vedea, *mutatis mutandis*, *Streletz, Kessler și Krenz*, citat *supra*, pct. 79 și 88.

² A se vedea *Glässner c. Germania*, (dec.), nr. 46362/99.

³ A se vedea *K.-H.W.*, citat *supra*, pct. 111.

nu mai fie necesară examinarea cauzei din perspectiva principiilor de drept internațional sau a principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate, cu atât mai mult cu cât instanțele interne nu au recurs la argumente întemeiate pe aceste principii.

Astfel, în opinia Curții, a fost respectat principiul consacrat în art. 7 parag. 1, potrivit căruia doar legea poate incrimina o faptă și poate institui o pedeapsă. Prin urmare, plângerea este vădit nefondată, în sensul art. 35 parag. 3 lit. a) din Convenție.

Pretinsa violare a art. 6 din Convenție

În subsidiar, *petenta* s-a plâns că, după ce a renunțat în mod voluntar la dreptul de a apărea în fața primei instanțe, nici instanța de recurs și nici Curtea Constituțională nu i-au admis cererea de a fi ascultată. În acest sens, ea a subliniat că instanțele s-au bazat doar pe înscrisuri vechi de șaiszeci de ani, astfel încât ele nu au putut stabili cu certitudine că *petenta* avea cunoștință de faptul că procesul Miladei Horáková și al celorlalți condamnați fusese manipulat și, implicit, nu au fost călăuzite de dorința aflării adevărului.

Curtea invocă jurisprudența sa anterioară, potrivit căreia, pentru a fi în prezența unui proces echitabil, fiecare parte trebuie să beneficieze de o șansă rezonabilă de a-și susține cauza, în condiții care să nu o plaseze în dezavantaj față de adversar, și, de asemenea, fiecărei părți trebuie să i se ofere posibilitatea de a consulta înscrisurile depuse la dosarul cauzei și de a afla conținutul probelor furnizate de adversar, precum și ocazia de a formula comentarii pe marginea lor. Se pot imagina diferite metode prin care dreptul intern să răspundă acestor exigențe. Dar, indiferent de metoda aleasă, el trebuie să garanteze că o parte în proces va avea cunoștință de faptul că adversarul ei a înregistrat observații scrise la dosarul cauzei și că i se va acorda o șansă reală să își exprime părerea în privința lor¹. Atunci când se stabilește dacă procedurile judiciare, în ansamblul lor, au avut un caracter echitabil, trebuie să se țină cont și de măsura în care au fost respectate drepturile apărării. În concret, *Curtea* trebuie să analizeze dacă *petentei* i s-a dat posibilitatea să conteste autenticitatea probelor și să se opună administrării sau utilizării lor. În plus, trebuie luată în considerare și calitatea probelor, verificându-se inclusiv dacă circumstanțele în care au fost obținute creează dubii cu privire la acuratețea lor².

În această cauză, instanțele naționale s-au bazat pe probe adunate în timpul cercetărilor preliminare și pe cele administrate în ședința de judecată din fața Curții Municipale Praga, în octombrie 2007. *Petenta* și avocatul ei au avut acces la dosarul de urmărire penală, astfel încât au putut să afle de aceste probe înainte ca dosarul să ajungă la instanță.

De asemenea, *petenta* s-a prezentat personal în fața Înaltei Curți, la ședința de judecată din 2008, în timpul căreia și-a prezentat susținerile orale și a putut să-și expună toate argumentele, obiecțiile și comentariile. Prin urmare, ea nu poate pretinde că instanța de recurs nu i-a acceptat solicitarea de a-i da cuvântul.

¹ A se vedea *Öcalan c. Turcia* [MC], nr. 46221/99, pct. 140 și 146.

² A se vedea *Bykov c. Rusia* [MC], nr. 4378/02, pct. 90 și *Gäfgen c. Germania* [MC], nr. 22978/05, pct. 164.

În ceea ce privește absența unei ședințe propriu-zise de judecată în fața Curții Constituționale, Curtea reține că au fost organizate ședințe publice la prima instanță și la instanțele de recurs, precum și la Curtea Supremă, unde au fost analizate probleme de fapt și de drept. Având în vedere că procedurile specifice Curții Constituționale se limitau la examinarea problemelor de constituționalitate, ele nu au implicat o evaluare directă și completă a acuzațiilor penale. Curtea consideră că, în circumstanțele particulare ale acestei cauze, nu se poate susține că apărarea nu a beneficiat de o șansă reală de a formula comentarii cu privire la observațiile și la probele care au servit drept temei al hotărârilor pronunțate de instanțele naționale.

Prin urmare, acest petit al plângerii petentei este vădit nefondat, în sensul art. 35 parag. 3 lit. a) din Convenție.

Alte pretinse violări

În temeiul art. 14 din Convenție, petenta a susținut, mai întâi, că s-ar fi putut apăra mai bine dacă procedurile penale s-ar fi desfășurat într-o perioadă în care se aflau în viață și alți martori ai evenimentelor invocate, iar ea ar fi fost mai tânără. În al doilea rând, petenta a făcut trimitere la cauza similară K.V., unde inculpatul nu a fost condamnat cu toate că a fost procuror unic într-un alt proces. În cazul lui, Înalta Curte a sistat procedurile penale, pe considerentul efectului prescripției, iar Curtea Supremă a menținut această decizie. De asemenea, petenta s-a plâns de campania media, care ar fi etichetat-o drept criminală, încă de la începutul procedurilor penale. În fine, în temeiul art. 6 din Convenție, petenta a contestat modul în care i-au fost aplicate diferitele decrete președințiale de grațiere.

Ținând cont de toate materialele aflate la dispoziția ei și de limita în care aceste petite ale plângerii intră în sfera competenței sale, Curtea constată că nu există nicio aparență a unei violări a drepturilor și a libertăților prevăzute de Convenție. În opinia Curții, faptul că instanțele naționale au ajuns la o concluzie diferită, într-un dosar penal diferit, întemeiat pe o stare de fapt diferită și pe o încadrare juridică diferită, nu poate fi considerat discriminatoriu. Curtea reține, de asemenea, că procesul petentei își are originea în evenimente care au fost mult timp subiectul unei dezbateri aprinse în societate și nu este de așteptat ca procesul în sine să se desfășoare într-o atmosferă neutră. Petenta nu a demonstrat faptul că împotriva ei s-a declanșat o campanie mediatică de o asemenea virulență încât să schimbe sau să fie susceptibilă a schimba opinia judecătorilor, în cauza sa¹. În fine, Curtea consideră că petitele referitoare la decretele de grațiere și la amnistie exced sfera art. 6 din Convenție. Ca atare, aceste petite trebuie respinse, în conformitate cu art. 35 parag. 3 lit. a) și parag. 4 din Convenție.

Pentru aceste motive, Curtea, în unanimitate, declară plângerea inadmisibilă.

¹ A se vedea, *mutatis mutandis*, Papon c. Franța (nr. 2), (dec.), nr. 54210/00 (extrase).

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Marea Cameră

Cauza Janowiec et alii c. Rusia

Cererile nr. 55508/07 și 29520/09

Hotărârea din 21 octombrie 2013

Articolul 2 din Convenție – „Dreptul la viață”

Articolul 3 din Convenție – „Interzicerea torturii”

➤ Procedura

La originea cauzei se află două cereri (nr. 55508/07 și 29520/09) formulate în fața Curții împotriva Federației Ruse, de către cincisprezece cetățeni polonezi („reclamanții”), la 19 noiembrie 2007 și, respectiv, la 24 mai 2009. Reclamanții locuiesc în Polonia și în Statele Unite ale Americii.

Cererile au fost repartizate Secției a cincea a Curții. Prin decizia sa din 5 iulie 2011, Curtea a reunit cererile. În continuare, a decis să examineze împreună cu fondul cauzei excepția Guvernului cu privire la competența *ratione temporis* a Curții în ceea ce privește capătul de cerere întemeiat pe art. 2 din Convenție sub aspect procedural și a declarat cererile parțial admisibile.

La data de 16 aprilie 2012, o Cameră a Secției a cincea a pronunțat o hotărâre prin care a constatat, cu patru voturi la trei, că a fost în imposibilitatea de a lua cunoștință de fondul capătului de cerere în temeiul art. 2 al Convenției; cu cinci voturi la două, că a existat o încălcare a art. 3 al Convenției în ceea ce privește zece dintre reclamanți; și, în unanimitate, că nu a existat o încălcare a acestei dispoziții în ceea ce-i privește pe ceilalți reclamanți. De asemenea, ea a constatat, cu patru voturi la trei, că Guvernul pârât nu a respectat obligațiile care îi reveneau în temeiul art. 38 al Convenției.

La 5 iulie 2012, reclamanții au solicitat trimiterea cauzei la Marea Cameră în conformitate cu art. 43 din Convenție și art. 73 din Regulamentul Curții. La 24 septembrie 2012, un panel de Mare Cameră a admis cererea. Ulterior, președintele Marii Camere a permis următoarelor organizații să prezinte observații scrise în calitate de terți intervenienți, în conformitate cu art. 36 parag. 2 al Convenției: Open Society Justice Initiative, Amnesty International și Public International Law and Policy Group. De asemenea, unui grup de trei organizații non-guvernamentale – Memorial, European Human Rights Advocacy Centre și Transitional Justice Network – i s-a permis să prezinte o poziție comună în calitate de terți intervenienți.

➤ Starea de fapt

A. Circumstanțele cauzei

1. Context

La 23 august 1939, miniștrii de externe din Uniunea Sovietică și Germania nazistă au semnat un tratat de neagresiune (cunoscut sub numele de „Pactul Ribbentrop-Molotov”), care a inclus un protocol adițional secret prin care părțile au convenit asupra „problemei frontierei dintre respectivele lor sfere de influență în Europa de Est”. În cazul unei reazășări politice și teritoriale a zonelor aparținând statului polonez, sferele de influență ale Germaniei și U.R.S.S. urmau să fie delimitate pe linia râurilor Narew, Vistula și San.

La 1 septembrie 1939, Germania a invadat Polonia, declanșând astfel Al Doilea Război Mondial. La 17 septembrie 1939, Armata Roșie sovietică a intrat pe teritoriul polonez, sub pretextul de a proteja ucrainenii și bielorușii care trăiau în partea de est a Poloniei, deoarece statul polonez s-a prăbușit sub atacul german și nu a mai putut garanta securitatea propriilor cetățeni. Armata poloneză nu a opus rezistență militară. U.R.S.S. a anexat acest teritoriu, plasându-l sub controlul său și, în noiembrie 1939, a declarat că, începând de atunci, cele 13,5 milioane de cetățeni polonezi care locuiau acolo erau cetățeni sovietici.

În urma avansării în teritoriu a Armatei Roșii, în jur de 250.000 de soldați polonezi, grăniceri, ofițeri de poliție, gardieni, funcționari ai statului și alți funcționari au fost reținuți. După ce au fost dezarmați, unii dintre ei au fost eliberați, alții au fost trimiși în lagăre speciale, stabilite de către NKVD (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne, un predecesor al KGB) în Kozelsk, Ostashkov și Starobelsk. La data de 9 octombrie 1939 s-a decis ca ofițerii polonezi să fie cazați în taberele din Kozelsk și Starobelsk și funcționarii rămași, inclusiv ofițerii de poliție și gardienii, în Ostashkov.

La începutul lunii martie 1940, L. Beria, șeful NKVD-ului, i-a prezentat lui J. Stalin, Secretarul General al Partidului Comunist al U.R.S.S., propunerea de a aproba împușcarea prizonierilor de război polonezi, pe motiv că aceștia erau toți dușmani „ai autorităților sovietice, plini de ură împotriva sistemului sovietic de guvernare”, care „continuau activitatea lor contrarevoluționară” și „efectuau acte de agitație antisovietică”. În propunere, se preciza că în lagărele de prizonieri de război erau cazați 14.736 foști ofițeri, dintre care mai mult de 97% erau de naționalitate poloneză, și că alți 10.685 de polonezi erau deținuți în închisorile din zonele vestice ale Ucrainei și Belarusului. La 5 martie 1940, Biroul Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist al U.R.S.S. a examinat propunerea și a decis că dosarele acestor persoane trebuie examinate fără convocarea deținuților, fără comunicarea capetelor de acuzare și fără vreo declarație privind încheierea anchetei. Decizia a fost semnată de J. Stalin, K. Voroshilov, A. Mikoyan, V. Molotov, M. Kalinin și L. Kaganovich.

Uciderea prizonierilor s-a produs în același an, în lunile aprilie și mai: prizonierii din lagărul de la Kozelsk au fost uciși în apropiere de Smolensk, într-un loc cunoscut sub numele de Pădurea Katyn; prizonierii din Starobelsk au fost împușcați în închisoarea Harkov NKVD, iar trupurile lor au fost îngropate în apropiere de satul

Pyatikhatki; ofițerii de poliție de la Ostashkov au fost uciși în Kalinin (în prezent Tver) – închisoare NKVD – și îngropați în Mednoye. Circumstanțele privind executarea prizonierilor aflați în închisorile din vestul Ucrainei și al Belarusului au rămas necunoscute până în prezent.

În 1942 și 1943, muncitorii polonezi care lucrau la căile ferate, iar apoi armata germană, au descoperit gropi comune în apropierea Pădurii Katyn. A fost înființată o comisie internațională, formată din doisprezece experți legiști și personal auxiliar din Belgia, Bulgaria, Croația, Danemarca, Finlanda, Franța, Ungaria, Italia, Țările de Jos, România, Slovacia și Suedia. În aprilie-iunie 1943 au fost exhumate rămășițele a 4.243 de ofițeri polonezi, dintre care au fost identificate 2.730 de persoane. Comisia a conchis că responsabilitatea pentru acest masacru aparține autorităților sovietice.

La rândul lor, autoritățile sovietice i-au acuzat pe germani, care ar fi preluat controlul prizonierilor polonezi, în vara anului 1941. După eliberarea districtului Smolensk de către Armata Roșie, în septembrie 1943, NKVD-ul a înființat Comisia Extraordinară de Stat prezidată de N. Burdenko, pentru a colecta probe privind responsabilitatea germană pentru uciderea ofițerilor polonezi. În comunicatul său din 22 ianuarie 1944, Comisia a anunțat că prizonierii polonezi au fost executați de către germani în toamna anului 1941.

În cursul procesului criminalilor de război germani în fața Tribunalului Militar Internațional, crimele de la Katyn au fost calificate în rechizitoriu drept crime de război. La 13 februarie 1946, adjunctul procurorului șef pentru U.R.S.S., dl Pokrovsky, i-a acuzat pe inculpați de executarea a 11.000 de prizonieri de război polonezi, în toamna anului 1941, bazându-se pe raportul Comisiei Extraordinare de Stat. În ciuda obiecțiilor procurorilor sovietici față de efectuarea anumitor audieri, Tribunalul a audiat, pe 1 și 2 iulie 1946, trei martori ai acuzării și trei martori ai apărării. La încheierea procesului, nu s-a făcut nicio mențiune despre crimele de la Katyn, nici în textul hotărârii Tribunalului Militar Internațional, nici în opinia separată a judecătorului sovietic.

La 3 martie 1959, A. Shelepin, Președinte al Comitetului Securității de Stat (KGB), i-a propus lui N. Hrușciiov, secretarul general al Partidului Comunist al U.R.S.S., ca documentele privind executarea prizonierilor de război polonezi să fie distruse:

Începând cu 1940, înregistrările și alte materiale cu privire la deținuți și ofițeri internați, polițiști, jandarmi, proprietari de terenuri și alte persoane din fosta burghezie poloneză, care au fost împușcați în același an, au fost păstrate de Comitetul Securității de Stat al Consiliului de Miniștri, din U.R.S.S.. Pe baza deciziilor luate de către *troica* specială a NKVD-ului sovietic, au fost împușcate în total 21.857 de persoane, dintre care 4.421 la Katyn (raionul Smolenskiy), 3.820 în lagărul de la Starobelsk, de lângă Harkov, 6.311 în lagărul de la Ostashkov (cartierul Kalininskiy) și 7.305 în alte lagăre și închisori din vestul Ucrainei și al Belarusului.

Întreaga operațiune de lichidare a acestor persoane a avut la bază o decizie a Comitetului Central al Partidului Comunist al U.R.S.S., din 5 martie 1940. De atunci, nu s-a comunicat nicio informație cu privire la acest caz, și toate cele 21.857 de dosare au fost depozitate într-o locație sigilată. Restul documentelor au fost incluse într-un dosar special, cunoscut sub numele de „pachetul nr. 1”, la care nu avea acces

decât secretarul general al Partidului Comunist al U.R.S.S.. La 28 aprilie 2010, conținutul acestui dosar a fost făcut public, în mod oficial, pe site-ul Arhivelor Statului rus. Dosarul conținea următoarele documente istorice: propunerea lui Beria din 5 martie 1940, decizia Biroului Politic de la aceeași dată, paginile eliminate din procesul-verbal al reuniunii Biroului Politic și nota lui Shelepin din 3 martie 1959.

2. Reclamanții și relația lor cu victimele

Atât reclamanții din cauza nr. 55508/07, cât și cei din cauza nr. 29520/09 sunt rude (fii, fiice, nepoți, soții) ale unor militari polonezi, care au fost luați prizonieri de război în timpul invaziei sovietice în Polonia, din septembrie 1939, duși în lagăre sau tabere speciale din U.R.S.S., iar apoi au fost executați, în 1940.

3. Cercetările din cauza penală nr. 159

La data de 13 aprilie 1990, în timpul unei vizite a președintelui polonez W. Jaruzelski la Moscova, președintele U.R.S.S., M. Gorbaciov, i-a predat documentele referitoare la masacrul de la Katyn. Agenția oficială de știri a U.R.S.S. a publicat un comunicat în care a afirmat, pe baza materialelor de arhivă recent dezvăluite, că „Beria, Merkulov și subordonații lor au responsabilitatea directă pentru faptele săvârșite în pădurea Katyn”.

În 1990, s-au deschis, în plan local, anchete penale cu privire la originea unei gropi comune și la „disparația”, în mai 1940, a unor prizonieri de război polonezi, din taberele NKVD-ului. În septembrie 1990, Parchetul Militar General al U.R.S.S. a preluat aceste anchete, într-un dosar unic, cu numărul 159, pe care l-a atribuit unui grup de procurori militari. În anul 1991, s-au efectuat exhumări din gropile comune, s-au analizat documentele de arhivă, au fost audiați peste patruzeci de martori și s-a dispus efectuarea unor autopsii.

La 14 octombrie 1992, președintele rus Boris Elțin a precizat că ofițerii polonezi au fost condamnați la moarte de Stalin și de Biroul Politic al Partidului Comunist al U.R.S.S.. Directorul Arhivelor Statului din Rusia a transferat autorităților poloneze o serie de documente relevante. În timpul unei vizite oficiale în Polonia, la 25 august 1993, Boris Elțin a adus un omagiu victimelor, în fața Crucii Katyn din Varșovia.

La sfârșitul lunii mai 1995, procurorii din Belarus, Polonia, Rusia și Ucraina au avut o întâlnire de lucru la Varșovia, în care au analizat progresul anchetei în cauza nr. 159. Participanții au fost de acord ca procurorii ruși să ceară omologilor lor din Belarus și Ucraina asistență juridică pentru a determina circumstanțele executării în 1940 a 7.305 de cetățeni polonezi. În anii 2001, 2002 și 2004, președintele Institutului Polonez pentru Memoria Națională (INR) a contactat în mod repetat, dar fără succes, Parchetul Militar General rus, cu scopul de a obține acces la dosarul de anchetă.

La 21 septembrie 2004, Parchetul Militar General a decis să înceteze procedurile penale în cauza nr. 159, pe motiv că persoanele responsabile de comiterea faptelor au decedat. La 22 decembrie 2004, Comisia Intra-guvernamentală pentru protecția secretelor de stat a secretizat 36 de volume ale dosarului – dintr-un total de 183 de volume. Decizia de a încetare a anchetei a fost clasificată drept „secret de cel mai înalt grad”, iar existența ei a fost descoperită abia la 11 martie 2005, cu ocazia unei

conferințe de presă ținută de Procurorul General Militar. Guvernul rus a refuzat să prezinte Curții Europene o copie a deciziei din 21 septembrie 2004, pe motiv că acest document ar fi unul strict secret.

Între 9 și 21 octombrie 2005, trei procurori polonezi care efectuau cercetări cu privire la masacrul de la Katyn, precum și expertul principal al Comisiei centrale pentru urmărirea crimelor împotriva națiunii poloneze, au vizitat Moscova, la invitația Parchetului Militar. Ei au examinat 67 de volume din cauza nr. 159, care nu au fost secretizate, dar nu li s-a permis să facă fotocopii. La 8 mai 2010, președintele rus, D. Medvedev, a transmis Parlamentului polonez 67 de volume din dosarul de anchetă privind masacrul de la Katyn. În total, potrivit informațiilor prezentate de guvernul polonez, autoritățile ruse au înmănat fotocopii certificate ale 148 de volume, conținând aproximativ 45.000 de pagini.

4. Procedurile interne, în cauza nr. 55508/07 (Andrzej Janowiec și Antoni Nawratil)

În anul 2003, dl Szewczyk – un avocat polonez angajat de reclamanții Janowiec și Trybowski – i-a solicitat Procurorului General al Federației Ruse *documente referitoare la trei prizonieri de război executați în 1940, printre care Andrzej Janowiec și Antoni Nawratil*.

La 23 iunie 2003, Procurorul General i-a răspuns că Parchetul Militar General efectua o anchetă penală referitoare la executarea ofițerilor polonezi, în 1940, și că în 1991 s-au recuperat aproximativ 200 de cadavre, printre care au fost identificate și rămășițele lui Andrzej Janowiec și Antoni Nawratil. De asemenea, numele lor au fost găsite pe lista prizonierilor aflați în lagărul Starobelsk. Orice alte documente referitoare la aceștia fuseseră distruse. La 4 decembrie 2004, dl Szewczyk a reiterat cererea formulată inițial însă, în 2005, a primit același răspuns din partea Parchetului Militar General.

Ulterior, reclamanții Janowiec și Trybowski au angajat un avocat rus, dl Bushuev, însă Parchetul Militar General i-a refuzat și acestuia accesul la dosar, pe motiv că, oficial, clienții lui nu erau părți vătămate în această cauză. Avocatul a depus o plângere în urma acestui răspuns al Parchetului Militar General, însă ea a fost respinsă, la 18 aprilie 2007, de Tribunalul Militar al Comandamentului de la Moscova. Curtea Supremă a Federației Ruse a menținut această hotărâre.

5. Procedurile interne, în cauza nr. 29520/09

La 20 august 2008, avocații reclamanților au formulat o *plângere împotriva deciziei din 21 septembrie 2004, a Parchetului Militar General, prin care s-a dispus încetarea cercetărilor în dosarul nr. 159*. La 14 octombrie 2008, Tribunalul Militar al Comandamentului din Moscova a respins însă această plângere. La 29 ianuarie 2009, Curtea Supremă a Federației Ruse a menținut, integral, hotărârea din 14 octombrie 2008.

6. Procedura de desecretizare a deciziei din 21 septembrie 2004

La 26 martie 2008, *Memorial*, o organizație nonguvernamentală rusă pentru protecția drepturilor omului, i-a solicitat Parchetului Militar General desecretizarea deciziei din 21 septembrie 2004. La 22 aprilie 2008, Parchetul a răspuns că nu este competent să anuleze calificarea drept *secret* a acelui document, care a fost atribuită la 22 decembrie 2004, de Comisia intra-guvernamentală pentru protecția secretelor de stat (Comisia).

La 12 martie 2009, *Memorial* a solicitat Comisiei desecretizarea deciziei din 21 septembrie 2004, pe motiv că secretizarea documentelor referitoare la ancheta Katyn este inacceptabilă din punct de vedere moral și juridic și încalcă art. 7 din Legea secretelor de stat, care interzice secretizarea oricăror informații referitoare la încălcări ale drepturilor omului. La 27 august 2009, Comisia a răspuns că cererea a fost respinsă, dar nu a oferit detalii suplimentare.

Memorial a contestat refuzul Comisiei în fața Tribunalului din Moscova, însă cererea sa a fost respinsă. În plus, la 26 ianuarie 2011, Curtea Supremă a Federației Ruse a respins și recursul formulat împotriva hotărârii Tribunalului.

7. Proceduri în vederea „reabilitării” rudelor reclamanților

Majoritatea reclamanților au solicitat în mod repetat autorităților ruse, în special Parchetului Militar General, informații cu privire la urmărirea penală din contextul Katyn, în vederea „reabilitării” rudelor lor, în conformitate cu dispozițiile Legii de reabilitare din 1991. Aceasta, întrucât Parchetul Militar General comunicase faptul că cererile de reabilitare pot fi luate în considerare numai după încheierea urmăririi penale.

La 25 octombrie 2005, doamna Witomiła Wolk-Jezierska i-a solicitat Parchetului Militar General o copie a deciziei de întrerupere a cercetărilor în cauza nr. 159. La 23 noiembrie 2005, Parchetul a respins cererea, pe considerentul caracterului secret al deciziei. La 8 decembrie 2005, Ambasada Poloniei la Moscova i-a solicitat Parchetului o explicație în privința reabilitării dlui Wolk. Într-o scrisoare din 18 ianuarie 2006, Parchetul a precizat că nu există niciun temei legal pentru reabilitarea dlui Wolk sau a altor cetățeni polonezi, întrucât cercetările nu au stabilit care sunt prevederile Codului penal din 1926 care au stat la baza represiunii la care aceștia au fost supuși. O scrisoare similară, din 12 februarie 2007, refuza o nouă cerere, în același sens, formulată de doamna Wolk.

La 13 martie 2008, Parchetul Militar General a respins cererea de reabilitare depusă de avocați, în numele tuturor reclamanților. Procurorul a precizat că nu este posibil să se stabilească temeiul juridic pentru represiunile la care au fost supuși cetățenii polonezi, în 1940. În ciuda existenței unor documente care atestă că rudele reclamanților au fost transferate din lagărele de la Ostakhkov, Kozelsk și Starobelsk, la Kalinin, Smolensk și Harkov, eforturile concertate ale anchetatorilor din Belarus, Polonia, Rusia și Ucraina nu au dus la descoperirea unor dosare penale sau a altor documente de urmărirea penală, din 1940. În absența unor astfel de dosare, nu se poate stabili dacă Legea de reabilitare este aplicabilă. La 24 octombrie 2008, Judecătoria Khamovnicheskiy din Moscova a respins plângerea formulată împotriva

acestui răspuns. Instanța a apreciat că, în absența unor dovezi concrete în acest sens, nu există niciun motiv să se presupună că cei zece prizonieri de război polonezi (rude ale reclamanților) au fost uciși. La 25 noiembrie 2008, Tribunalul din Moscova a respins, cu o motivare sumară, recursul formulat împotriva hotărârii Judecătoriai.

8. Declarația Dumei de Stat a Rusiei, cu privire la tragedia de la Katyn

La 26 noiembrie 2010, Duma de Stat, camera inferioară a Parlamentului rus, a adoptat o declarație intitulată „Despre tragedia de la Katyn și victimele ei”, în care se afirmă, în principal, următoarele:

În urmă cu șaptezeci de ani, mii de cetățeni polonezi au fost luați prizonieri de război și închiși în lagărele NKVD ale U.R.S.S.-ului și în închisori din regiunile vestice ale Ucrainei și ale Bielorusiei, unde au fost împușcați.

Propaganda sovietică oficială a atribuit criminalilor naziști răspunderea pentru aceste atrocități, cărora li s-a dat numele colectiv de „tragedia de la Katyn” (...). La începutul anilor 1990, țara noastră a făcut pași mari pentru stabilirea adevărului despre tragedia de la Katyn. S-a recunoscut că exterminarea în masă a cetățenilor polonezi pe teritoriul U.R.S.S.-ului, în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, a fost un act arbitrar al autorităților statului totalitar (...).

Documentele publicate, care au fost păstrate mai mulți ani în arhive secrete, demonstrează nu doar amploarea acestei tragedii, ci atestă, totodată, faptul că tragedia de la Katyn s-a produs la ordinele directe ale lui Stalin și ale altor lideri sovietici (...).

Fotocopii ale mai multor documente păstrate în arhivele închise ale Biroului Politic al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice au fost predate deja părții poloneze. Membrii Dumei de Stat consideră că acest demers trebuie continuat. Este necesar să se continue studierea arhivelor, verificarea listelor cu victime, restabilirea reputației celor care au pierit la Katyn și în alte locuri și descoperirea circumstanțelor în care s-a produs această tragedie (...).

➤ Norme interne și internaționale relevante

Cauza trimite la prevederile unor *instrumente internaționale*, dintre care, cele mai semnificative sunt următoarele: Convenția de la Haga (IV); Convenția de la Geneva, din 1929, privind tratamentul prizonierilor de război; Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg; Convenția din 1968 privind inaplicabilitatea prescripției la crime de război și crime împotriva umanității, la care Federația Rusă este parte; Convenția de la Viena, din 1969, privind dreptul tratatelor, la care Federația Rusă este parte; diverse instrumente internaționale privind protecția drepturilor fundamentale ale omului.

Legislația internă relevantă include: Codul de procedură penală al Federației Ruse (Legea nr. 174-FZ/2001, iar ulterior Legea nr. 63-FZ/1996); Legea privind reabilitarea (Legea nr. 1761-I/1991); Legea referitoare la secretele de stat (Legea nr. 5485-I/1993), care reglementează procedura de identificare a secretelor de stat, de secretizare și desecretizare a informațiilor, în interesul securității naționale a Federației Ruse.

➤ În drept

Excepția lipsei calității procesuale, în procedura din fața curții, a rudelor reclamanților decedați

Pe baza datelor furnizate în cauză, Curtea a ajuns la concluzia că rudele reclamanților decedați au calitate procesuală în procedura derulată în fața instanței europene, și pot continua cererile introduse de antecesorii lor, decedați între timp.

Pretinsa încălcare a art. 2 din Convenție

Reclamanții au invocat faptul că autoritățile ruse nu și-au îndeplinit obligațiile lor procedurale, în conformitate cu art. 2 din Convenție, care le pretind efectuarea unei anchete adecvate și eficiente cu privire la decesul prizonierilor de război, din 1940.

A. Camera Secției a V-a a Curții, care a examinat mai întâi cauza, a constatat că (1) uciderea în masă a prizonierilor polonezi de către poliția secretă sovietică a avut caracteristicile unei crime de război, dar (2) Curtea nu are competență *ratione temporis* să examineze fondul acestei plângeri.

B. Susținerile părților

1. Guvernul rus

Guvernul a susținut că trebuie să se distingă, juridic, între două situații: cea în care o violare a Convenției s-a produs într-o perioadă care nu intră în competența *ratione temporis* a Curții, și alta în care o violare a Convenției „nu exista din punct de vedere juridic”, deoarece la data comiterii faptelor, Convenția nu exista încă. Această distincție este esențială, deoarece numai o încălcare „existentă juridic” ar putea atrage competența Curții. În cazurile examinate anterior de către Curte, evenimentele care au declanșat obligația de a investiga au avut loc după adoptarea Convenției. În speță, pretinsa încălcare a art. 2 s-a produs nu doar în afara competenței *ratione temporis* a Curții, ci, de asemenea, ea nu a existat *de jure*, deoarece „evenimentele de la Katyn” au precedat adoptarea Convenției, la 4 noiembrie 1950, și ratificarea ei de către Rusia, la 5 mai 1998. În plus, Curții îi lipsește și competența *ratione materiae* de a califica masacrul de la Katyn drept „crimă de război”, raportat la dreptul internațional umanitar.

Guvernul a susținut că nu există obligația de a investiga „evenimentele de la Katyn” dar, cu toate acestea, s-au efectuat cercetări în plan intern.

Din punct de vedere al dreptului internațional umanitar, cel puțin până în 1940, nu a existat nicio normă universală referitoare la definirea crimelor de război sau a crimelor împotriva umanității sau cu privire la urmărirea penală a autorilor unor astfel de fapte. Tribunalul Militar Internațional a fost un tribunal *ad-hoc*, iar prevederile Cartei sale, inclusiv definițiile faptelor penale din conținutul Cartei, s-au limitat la procedura derulată în fața acestui Tribunal, împotriva marilor criminali de război aparținând puterilor Axei Europene. Dreptul internațional, așa cum exista în 1940, nu oferea o bază suficientă pentru a califica „evenimentele de la Katyn” drept

crimă de război, crimă împotriva umanității sau genocid, cu excepția cazului în care ar fi atribuite marilor criminali de război ai Axei Europene și ar intra în competența Tribunalului Nürnberg. Cu toate acestea, la solicitarea autorităților poloneze, anchetatorii ruși au examinat „versiunea genocidului” și au constatat că nu s-a comis o astfel de faptă, deoarece suspjecții nu au avut intenția de a distruge, în totalitate sau în parte, un grup național, etnic, rasial sau religios.

Guvernul a reiterat faptul că cercetările din cauza penală nr. 159 au fost efectuate pe considerente politice, ca un gest de bunăvoință, iar nu ca o obligație în temeiul Convenției, astfel încât ele nu pot fi evaluate din perspectiva exigențelor prevăzute de art. 2. Numai acele evenimente care s-au produs după adoptarea Convenției ar putea declanșa o obligație procedurală, în acest sens. În plus, nu se putea aștepta, în mod rezonabil, ca autoritățile ruse să efectueze o anchetă efectivă la cincizeci și opt de ani după producerea evenimentelor invocate, când martorii erau deja morți, iar documentele esențiale distruse.

2. Petenții

Petenții au recunoscut că masacrul comis la Katyn, în 1940, nu intră în competența *ratione temporis* a Curții. Cu toate acestea Curtea ar trebui să aibă competența de a examina dacă Rusia și-a respectat obligațiile procedurale impuse de art. 2 al Convenției, care este o obligație separată și autonomă a statului, chiar și atunci când faptele invocate s-au petrecut înainte de data ratificării Convenției.

Petenții s-au raportat, în acest sens, la „nevoia de a se asigura că garanțiile și valorile care stau la baza Convenției [au fost] protejate în mod real și efectiv”. Expresia „valorile care stau la baza Convenției” a mai fost invocată anterior de Curte, în cauze unde a statuat că discursul bazat pe ură, cum ar fi negarea Holocaustului sau justificarea crimelor de război, este incompatibil cu valorile Convenției (a se vedea *Garaudy c. Franța*, (dec.), nr. 65831/01; *Witzsch c. Germania*, (dec.), nr. 7485/03; *Orban et alii c. Franța*, nr. 20985/05). De vreme ce discursul bazat pe ură a fost considerat contrar valorilor care stau la baza Convenției, același raționament ar trebui să se aplice, *a fortiori*, actelor care subminează însuși sensul dreptății și păcii, valori fundamentale ale Convenției, exprimate în Preambulul său.

Petenții au susținut că masacrul de la Katyn este o faptă incriminată de dreptul internațional. Soldații polonezi capturați de Armata Roșie aveau dreptul la protecția deplină garantată prizonierilor de război, inclusiv la protecția împotriva actelor de violență și a cruzimii. Chiar dacă U.R.S.S. nu era parte la convențiile relevante, de la Haga sau de la Geneva, avea obligația să respecte principiile universale ale dreptului cutumiar internațional, pe care le-au codificat. Fiind incriminat de dreptul internațional, masacrul de la Katyn este o faptă imprescriptibilă, ceea ce înseamnă că obligația cercetării ei subzistă și astăzi.

În susținerea petenților, o investigație efectivă a masacrului de la Katyn este o condiție necesară pentru „reabilitarea” persoanelor ucise, ca victime ale represiunii politice, și pentru creșterea gradului de conștientizare publică a crimelor regimurilor totalitare.

3. Guvernul polonez

Guvernul polonez a susținut că, între 1998 și 2004, autoritățile de urmărire penală ruse, au efectuat o serie de acte procedurale care au produs noi elemente de probă ce ar putea „reînvia” obligațiile procedurale instituite de art. 2 al Convenției. În plus, potrivit acestui Guvern, ancheta de la Katyn a fost contradictorie: pe de o parte, procurorii ruși au confirmat executarea rudelor reclamanților, în 1940, dar, pe de altă parte, instanțele militare ruse le-au declarat persoane dispărute. Autoritățile ruse nu au administrat probe solicitate de reclamanți și nu au depus toate eforturile pentru a efectua examinări medico-legale sau pentru a găsi documente relevante. Prin secretizarea unei părți semnificative a dosarului, autoritățile ruse nu au reușit să stabilească un just echilibru între interesul public privind descoperirea crimelor din trecutul totalitar și interesul privat al reclamanților de a fi elucidate circumstanțele în care au decedat rudele lor.

4. Terți intervenienți

(a) *Open Society Justice Initiative*

Open Society Justice Initiative a susținut că, în temeiul dreptului internațional, statele au obligația să cerceteze crimele de război și crimele împotriva umanității atâta timp cât acest lucru este practic posibil. Această obligație rezultă, implicit, și din interdicția de a supune astfel de fapte regimului prescripției. Desfășurarea unor anchete eficiente este mai dificilă odată cu trecerea timpului, dar, cu toate acestea, practica existentă indică faptul că urmărirea penală este posibilă chiar și la mai multe decenii după comiterea faptelor.

Dreptul la aflarea adevărului, privit din perspectivă individuală, presupune accesul la rezultatele investigațiilor și la dosarele de anchetă. Acest lucru este esențial, pentru a preveni violări ulterioare ale dreptului, pentru a combate imunitatea și a menține încrederea publică în statul de drept.

(b) *Amnesty International*

Amnesty International a susținut că obligația de a investiga crime de război și crime împotriva umanității se extinde la fapte comise înainte de elaborarea și de intrarea în vigoare a Convenției. Uciderea și maltratarea prizonierilor de război și a civililor au fost interzise de dreptul cutumiar internațional, iar statele aveau obligația să urmărească autorii crimelor de război, cu mult înainte de 1939. De altfel, Curtea Interamericană a constatat, în mod repetat, încălcări ale obligației de a investiga, de a urmări și de a pedepsi acte comise înainte de ratificarea Convenției interamericane a drepturilor omului, de către statul pârât (a se vedea *Gomes Lund și Almonacid Arellano c. Chile*, 26 septembrie 2006, pct. 151).

(c) *Memorial (Moscova), EHRAC (Londra) și Transitional Justice Network (Essex)*

Cele trei organizații au susținut că Adunarea Generală a ONU, sistemul interamerican pentru protecția drepturilor omului și tratatele internaționale instituie

obligăția de a investiga crimele de război, pentru a oferi victimelor, familiilor lor, societății în general și comunității internaționale o evidență exactă și transparentă a violărilor comise. Dreptul familiilor de a cunoaște soarta rudelor dispărute sau decedate este o componentă distinctă a obligației de a efectua investigații.

C. Aprecierea Curții

1. Principii generale

Curtea reiterează că dispozițiile Convenției nu obligă o parte contractantă, în legătură cu orice act sau fapt care a avut loc înainte de data intrării în vigoare a Convenției („data critică”). Acesta principiu are la bază regula generală de drept internațional din art. 28 al Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor (a se vedea *Varnava și alții c. Turcia* [MC], nr. 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 și 16073/90, pct. 130; *Šilih c. Slovenia* [MC], nr. 71463/01, pct. 140 și *Blečić c. Croația* [MC], nr. 59532/00, pct. 70). Pentru a stabili competența temporală a Curții, este esențial să se identifice, în fiecare caz, data exactă a pretinsei ingerințe.

Curtea s-a confruntat cu o serie de cauze în care faptele cuprinse în latura materială a art. 2 sau 3 din Convenție ieșeau din competența *ratione temporis* a Curții, în timp ce faptele cuprinse în latura procedurală, adică procedurile penale ulterioare, intrau, cel puțin parțial, în competența Curții (pentru un rezumat al jurisprudenței, a se vedea *Šilih c. Slovenia* ([MC], nr. 71463/01, pct. 148-152).

Obligația procedurală de a efectua o anchetă efectivă, în conformitate cu art. 2, a evoluat într-o obligație separată și autonomă. Deși este declanșată de fapte cuprinse în latura materială a art. 2, ea poate fi considerată o obligație detașabilă, impusă de art. 2 chiar și atunci când faptele relevante au avut loc înainte de data critică.

Cu toate acestea, având în vedere principiul securității juridice, competența *ratione temporis* a Curții, raportat la obligația procedurală impusă de la art. 2 în privința faptelor care au fost comise înainte de data critică, nu este nelimitată. De pildă, în competența *ratione temporis* a Curții nu pot intra decât actele și/sau omisiunile procedurale care au loc după data critică. În plus, există o distincție importantă între obligația de a investiga o moarte suspectă și obligația de a investiga o dispariție suspectă: dispariția este o situație în curs de desfășurare, marcată de incertitudine și de imposibilitate de a trage pe cineva la răspundere; ea nu este un act sau un eveniment „instantaneu”, iar lipsa unei anchete cu privire la soarta persoanei dispărute dă naștere la o situație continuă. Prin urmare, obligația procedurală va persista, atâta timp cât nu se cunoaște soarta persoanei, iar lipsa unei anchete va fi considerată o violare continuă a prevederilor Convenției. Acest lucru este valabil și în cazul în care se presupune că, între timp, a intervenit decesul persoanei dispărute.

Principiile care reglementează competența *ratione temporis* a Curții, raportat la obligația distinctă de a investiga moartea unui individ, și care decurge din art. 2 al Convenției, au fost aplicate în numeroase cauze. Cele mai semnificative se referă la plângerile formulate împotriva României, în legătură cu cercetarea decesului unor protestatari din timpul revoluției române, din decembrie 1989; în aceste cauze, Curtea a constatat că are competență *ratione temporis*, deoarece dosarele invocate se

aflau încă pe rol, la data intrării în vigoare a Convenției (a se vedea *Asociația „21 decembrie 1989” et alii c. România*, nr. 33810/07 și 18817/08; *Pastor și Țiclete c. România*, nr. 30911/06 și 40967/06; *Lăpușan et alii c. România*, nr. 29007/06, 30552/06, 31323/06, 31920/06, 34485/06, 38960/06, 38996/06, 39027/06 și 39067/06, *Șandru et alii c. România*, nr. 22465/03 și *Agache et alii c. România*, nr. 2712/02). Constatări similare au fost făcute și în două cauze subsecvente, referitoare la incidente violente care au avut loc în iunie 1990 (a se vedea *Mocanu et alii c. România*, nr. 10865/09, 45886/07 și 32431/08) și în septembrie 1991 (a se vedea *Crăiniceanu și Frumușanu c. România*, nr. 12442/04).

Criteriile prevăzute în hotărârea *Șilih* pot fi rezumate astfel: în primul rând, dacă decesul a avut loc înainte de data critică, atunci competența *ratione temporis* a Curții se va extinde doar la actele de procedură sau la omisiunile din perioada ulterioară acestei date; în al doilea rând, obligația procedurală va intra în vigoare doar dacă există o „legătură reală” între moarte, ca eveniment declanșator, și intrarea în vigoare a Convenției (perioada scurtă de timp – maxim 10 ani – dintre evenimentul declanșator și data critică; continuarea cercetărilor și după intrarea în vigoare a Convenției etc.); în al treilea rând, absența unei „legături reale” între moarte, ca eveniment declanșator, și intrarea în vigoare a Convenției, ar putea fi totuși suficientă, pentru a stabili competența Curții, în cazul în care este necesar să se asigure că garanțiile și valorile care stau la baza Convenției sunt protejate în mod real și eficient (atunci când evenimentul declanșator are un impact mai mare decât o faptă penală obișnuită și reprezintă negarea fundamentelor Convenției).

2. Aplicarea principiilor enunțate mai sus, în această cauză

Curtea amintește că rudele petenților erau militari în armata poloneză și au fost luați prizonieri în urma invaziei sovietice pe teritoriul de est al Poloniei, în septembrie 1939. În următoarele luni, au fost deținuți în lagărele NKVD din partea de vest a U.R.S.S., în Kozelsk, Ostashkov și Starobelsk.

În 5 martie 1940, la propunerea șefului NKVD, membrii Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist al U.R.S.S. au aprobat execuția extrajudiciară a prizonierilor de război polonezi. Aceștia au fost uciși și îngropați în gropi comune, în aprilie și mai 1940. Listele de prizonieri executați au fost întocmite pe baza „listelor de expediere” ale NKVD, în care erau menționate și numele membrilor de familie ai petenților. Trei dintre rudele petenților au fost identificate în timpul exhumării din 1943, rămășițele celorlalte victime nefiind identificate sau exhumate.

Curtea a reținut că la sfârșitul anului 1939 și începutul anului 1940, membrii familiilor petenților se aflau, în mod cert, pe teritoriul sovietic, sub controlul deplin și exclusiv al autorităților sovietice. Decizia Biroului Politic din 5 martie 1940 prevede că toți prizonierii de război polonezi din lagărele NKVD, fără nicio excepție, au fost executați extrajudiciar de poliția secretă sovietică. Gropi comune de prizonieri care purtau uniforme poloneze au fost descoperite în pădurea Katyn încă în 1943, după preluarea teritoriului de germani. O notă scrisă în 1959 de șeful KGB-ului, un succesor al NKVD-ului, a recunoscut că peste 21.000 de prizonieri polonezi au fost

împușcați de oficialii NKVD. Rudele prizonierilor executați au încetat să mai primească scrisori sau vești de la aceștia în 1940.

Având în vedere aceste elemente de fapt, Curtea consideră justificată presupunerea potrivit căreia membrii familiei petenților, care fuseseră luați prizonieri, au fost executați de autoritățile sovietice, în 1940.

Federația Rusă a ratificat Convenția la 5 mai 1998. Perioada de timp dintre data evenimentelor relevante și data critică este mult mai mare decât în alte situații care au declanșat obligația procedurală prevăzută la art. 2 și, în plus, este prea mare, în termeni absoluți, pentru a permite stabilirea unei legături reale între moartea prizonierilor și intrarea în vigoare a Convenției, raportat la Rusia.

Pentru considerentele de mai sus, Curtea admite excepția invocată de Guvern și constată că nu este competentă, *ratione temporis*, să examineze plângerea în temeiul art. 2 din Convenție.

Pretinsa violare a art. 3 din Convenție

Petenții au susținut că negarea prelungită a unui fapt istoric și păstrarea informațiilor referitoare la soarta rudelor lor, precum și răspunsurile contradictorii formulate de autoritățile ruse la cererile lor de furnizare a acestor informații, reprezintă un tratament inuman sau degradant, care violează art. 3 al Convenției.

A. Susținerile părților

1. Susținerile Guvernului rus

Potrivit Guvernului reclamat, invocarea art. 3 al Convenției este condiționată, în contextul acestei cauze, de îndeplinirea a două condiții: (1) petenții trebuie să fi suferit o incertitudine îndelungată cu privire la soarta rudelor lor și (2) acțiunile autorităților trebuie să fi agravat suferința lor în această perioadă (a se vedea *Luluyev et alii c. Rusia*, nr. 69480/01, pct. 114-115).

În legătură cu primul element, starea de incertitudine, Guvernul a observat că, soarta rudelor petenților nu a putut fi stabilită cu certitudinea pretinsă de procedura „reabilitării” dar, cu toate acestea, nu este rezonabil să se aștepte ca ele să mai fi fost în viață la 5 mai 1998, având în vedere datele lor de naștere și lipsa oricăror vești din partea lor, încă din Al Doilea Război Mondial.

În plus, Guvernul a remarcat, absența unor „factori speciali” care să fi dat suferinței petenților un stres emoțional mai ridicat decât cel pe care îl provoacă, inevitabil, violările grave ale drepturilor omului (a se vedea *Gongadze c. Ucraina*, nr. 34056/02, pct. 184 și *Orhan c. Turcia*, nr. 25656/94, pct. 357-358).

2. Susținerile petenților

Potrivit petenților, Curtea trebuie să poată lua în considerare fapte anterioare intrării în vigoare a Convenției, în măsura în care acestea ar putea fi relevante pentru evenimente care au loc după această dată (a se vedea *Broniowski c. Polonia*, (dec.) [MC], nr. 31443/96, pct. 74 și *Hokkanen c. Finlanda*, pct. 53). În plus, Curtea trebuie să aibă competența de a evalua respectarea de către autoritățile de stat a obligațiilor

care decurg din art. 3, chiar și atunci când decesul în sine excede competenței sale *ratione temporis*.

În ceea ce privește cererile lor adresate autorităților ruse, reclamânții au subliniat că răspunsul procurorilor militari – în sensul că nu se putea stabili care era prevederea din Codul penal care a constituit temeiul juridic al condamnării prizonierilor polonezi – echivalează, în esență, cu afirmația potrivit căreia victimele ar fi fost infractori condamnați, cărora li s-a aplicat pedeapsa capitală. Mai mult chiar, în cadrul procedurii de reabilitare derulată în fața Tribunalului din Moscova, procurorul a susținut că au existat motive pentru reprimarea prizonierilor, întrucât unii ofițeri polonezi au fost „spioni, teroriști și sabotori”, iar armata poloneză „a fost instruită să lupte împotriva Uniunii Sovietice”. Reclamânții au subliniat că suferința lor morală nu este una inerentă decesului, ci rezultă din tratamentul la care au fost supuși de autoritățile ruse.

3. Susținerile Guvernului polonez

Guvernul polonez a susținut că autoritățile ruse au supus petenții la un tratament inuman și degradant, prin faptul că le-au refuzat accesul la documente relevante și le-au oferit informații contradictorii în legătură cu soarta rudelor decedate. Acest comportament a umilit petenții și le-a creat un sentiment de nesiguranță constantă și de stres.

4. Susținerile terților intervenienți

Public International Law & Policy Group a oferit o privire de ansamblu asupra jurisprudenței Curții cu privire la natura și la forța relațiilor de familie, care sunt necesare pentru ca o rudă să fie considerată o victimă a unei încălcări a art. 3. În opinia lor, această jurisprudență indică faptul că instanța europeană este tot mai preocupată de reacția statului, atunci când membrii familiei solicită informații în legătură cu rudele lor dispărute sau ucise.

B. Aprecierea Curții

1. Principii generale

Curtea a fost întotdeauna sensibilă în jurisprudența sa la impactul psihologic profund al unei încălcări grave a drepturilor omului asupra membrilor familiei victimei, reclamânți în fața Curții.

Cu toate acestea, pentru ca o încălcare separată a art. 3 al Convenției să fie constatată cu privire la rudele victimei, ar trebui să existe factori speciali care să ofere suferinței respective o dimensiune și un caracter care să depășească nivelul suferinței emoționale inevitabile care rezultă din încălcarea menționată. Factorii relevanți includ gradul de rudenie, circumstanțele particulare ale relației de rudenie, dacă rudele au asistat la evenimentele în cauză și implicarea reclamânților în încercările de a obține informații despre soarta rudelor lor.

În acest sens, Curtea reiterează că o rudă a unei „persoane dispărute” se poate pretinde victima unui tratament contrar art. 3, în cazul în care dispariția a fost urmată

de o lungă perioadă de incertitudine până la descoperirea trupului victimei. Constaterea unei asemenea violări nu se limitează la cazurile în care statul reclamat este responsabil pentru dispariție, ci se extinde și la eșecul autorităților de a răspunde solicitării de informații, din partea rudelor (a se vedea, în special, *Acis c. Turcia*, nr. 7050/05, pct. 36 și 51-54; *Osmanoglu c. Turcia*, nr. 48804/99, pct. 96; *Luluyev et alii c. Rusia*, nr. 69480/01, pct. 114; *Bazorkina c. Rusia*, nr. 69481/01, pct. 139; *Gongadze c. Ucraina*, nr. 34056/02, pct. 184; *Tanis et alii c. Turcia*, nr. 65899/01, pct. 219; *Orhan c. Turcia*, nr. 25656/94, pct. 358 și *Cakici c. Turcia* [MC], nr. 23657/94, pct. 98).

2. Aplicarea principiilor de mai sus, în prezenta cauză

Curtea observă că situația care se află la baza plângerii în temeiul art. 3 a prezentat inițial caracteristicile unei „dispariții”. Rudele petenților au fost luate prizonieri de către forțele de ocupație sovietice și au fost deținute în lagărele sovietice. Există dovezi că schimbul de corespondență între prizonierii polonezi și familiile lor a continuat până în primăvara anului 1940, astfel încât familiile trebuie să fi fost conștiente de faptul că rudele lor erau în viață. După ce scrisorile lor nu au mai ajuns în Polonia, familiile au rămas, pentru mai mulți ani, într-o stare de incertitudine cu privire la soarta rudelor lor.

În 1943, în urma descoperirii unor gropi comune, în apropiere de Pădurea Katyn, s-a recurs la exhumări și la identificări parțiale. La acel moment au fost identificate doar trei dintre rudele petenților – domnii Wolk, Rodowicz și Mielecki. Autoritățile sovietice au negat faptul că au executat prizonierii de război polonezi și, fără să existe un acces la dosarele Biroului Politic sau ale NKVD-ului, nu s-a putut stabili soarta prizonierilor. În timpul Războiului Rece nu s-a mai încercat identificare victimelor masacrului de la Katyn, iar versiunea sovietică a unor crime naziste a fost impusă ca versiune oficială în Republica Populară Polonia pe întreaga durată a regimului socialist, adică până în anul 1989.

În 1990, U.R.S.S. a recunoscut oficial responsabilitatea conducerii sovietice pentru uciderea prizonierilor de război polonezi. În anii următori, au fost făcute publice documentele care s-au păstrat, referitoare la masacru, iar anchetatorii au efectuat exhumări parțiale din mai multe gropi comune.

În prezenta cauză, competența Curții se extinde numai asupra perioadei de după ratificarea, de statul reclamat, a Convenției europene. Or, la 5 mai 1998, când Federația Rusă a ratificat Convenția, trecuseră deja peste 58 de ani de la executarea prizonierilor de război polonezi. Având în vedere acest interval lung de timp și eforturile care au fost depuse pentru a elucida circumstanțele masacrului de la Katyn, Curtea constată că, raportat la perioada de după data critică, petenții nu pot pretinde că s-au aflat într-o stare de incertitudine cu privire la soarta membrilor de familie care fuseseră luați prizonieri de armata sovietică, în 1939. Ceea ce s-ar fi putut cataloga inițial o „dispariție”, trebuia deja considerată o „moarte confirmată”. Chiar dacă nu au fost recuperate toate cadavrele, moartea prizonierilor a fost recunoscută în mod public de autoritățile sovietice și ruse și a devenit un fapt istoric stabilit. De asemenea, nu există alte circumstanțe speciale, care să justifice constatarea unei violări distincte a art. 3.

În aceste circumstanțe, Curtea consideră că suferința petenților nu a avut o amploare și un caracter distinct de suferința emoțională inerentă, cauzată rudelor victimelor unei violări grave a drepturilor omului. Prin urmare, în cauză, nu s-a produs o violare a art. 3 din Convenție.

Respectarea art. 38 din Convenție de către guvernul reclamat

Curtea a solicitat în mod repetat Guvernului reclamat să prezinte o fotocopie a deciziei din 21 septembrie 2004, prin care s-a dispus încetarea cercetărilor privind masacrul de la Katyn. Guvernul rus a refuzat să prezinte documentul solicitat. Curtea a analizat chestiunea respectării, de către Guvernul reclamat, a obligației de a-i oferi Curții toate instrumentele necesare pentru efectuarea unei cercetări, în conformitate cu prevederile art. 38 al Convenției.

A. Susținerile părților

1. Guvernul rus

Guvernul a susținut că secretizarea a 36 de volume ale dosarului nr. 159 și a deciziei din 21 septembrie 2004 a avut un temei legal și a fost justificată de considerente de securitate națională. Decizia din 21 septembrie 2004 nu a fost comunicată Curții pentru că „organele interne competente nu au ajuns la concluzia” că acele informații pot fi dezvăluite. Oricum, această decizie nu includea mențiuni referitoare la petenți sau la rudele acestora.

În susținerea Guvernului, art. 38 din Convenție nu poate fi interpretat într-un mod care să impună statelor contractante să dezvăluie informații care le-ar putea afecta securitatea. Guvernul s-a referit, *inter alia*, la prevederile Convenției europene privind asistența reciprocă în materie penală, care permit statului contractant să respingă o cerere prin care se solicită documente, dacă există riscul să se aducă atingere suveranității, securității, ordinii publice sau altor interese esențiale ale statului (a se vedea *Liu c. Rusia* (nr. 2), nr. 29157/09, pct. 85 și *Chahal c. Regatul Unit*, 15 noiembrie 1996, pct. 138). În plus, Regula 33 din Regulamentul Curții nu prevede nicio sancțiune pentru dezvăluirea neautorizată a unor informații confidențiale care au fost încredințate Curții.

Guvernul a susținut că s-au furnizat informații cu privire la conținutul deciziei din 21 septembrie 2004, ceea ce ar trebui să fie suficient, raportat la obligația prevăzută de art. 38 al Convenției. În plus, examinarea cauzei din perspectiva art. 38 al Convenției este inutilă, de vreme ce Curtea nu are competența să analizeze fondul plângerii în temeiul art. 2.

2. Petenții

Potrivit petenților, dreptul internațional cutumiar nu permite invocarea unei norme interne, fie ea chiar de rang constituțional, pentru a justifica violarea dreptului internațional. Acest principiu a fost codificat în art. 27 din Convenția de la Viena privind la dreptul tratatelor, ca o extensie a principiului *pacta sunt servanda*, și a fost invocat frecvent în jurisprudența instanțelor internaționale și a organismelor

cvasi-judiciare. Atunci când se confruntă cu reticența unui stat parte de a prezenta materialele solicitate, pe motiv de confidențialitate, tribunalele internaționale recurg la audieri în ședință închisă (*Godínez Cruz c. Honduras*, IACtHR, hotărârea din 20 ianuarie 1989 și *Ballo c. UNESCO*, Tribunalul administrativ OIM, hotărârea nr. 191/1972). În cauza *Canalul Corfu*, CIJ a acceptat refuzul Marii Britanii de a prezenta unele probe considerate a fi secret naval (hotărârea din 9 aprilie 1949). Cu toate acestea, Tribunalul Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie a respins argumentul Guvernului croat întemeiat pe concluziile din hotărârea *Corfu*, invocate ca justificare a refuzului său de a prezenta unele documente și dovezi cu caracter militar, în cauza *Procurorul v. Tihomir Blaskic*. Tribunalul a precizat că un refuz general de a prezenta documentele solicitate, pe motive de securitate națională, ar putea pune în pericol însăși funcționarea Tribunalului (hotărârea din 29 octombrie 1997).

Petenții au subliniat că Guvernul rus nu și-a fundamentat susținerile referitoare la problemele de securitate națională și nu a explicat de ce un document privind o atrocitate comisă de regimul totalitar anterior trebuie să fie secretizat. În plus, decizia de secretizare a acestui document contrazice Legea Secretelor de Stat din Rusia, care interzice secretizarea informațiilor legate de încălcări ale drepturilor omului.

3. Guvernul polonez

Guvernul polonez a susținut că s-a produs o violare a art. 38 al Convenției. El a subliniat faptul că, inclusiv în cursul procedurii din fața Curții, Guvernul rus a prezentat informații contradictorii cu privire la secretizarea documentelor solicitate.

Potrivit legislației ruse, orice informații cu privire la oficiali de rang înalt ai U.R.S.S. privesc perioada anterioară anului 1970, astfel încât, la data emiterii deciziei, se împlinise deja perioada maximă de secretizare a unor informații, pe care secțiunea 13 din Legea secretului de stat o limitează la treizeci de ani. Chiar dacă o parte din documentele relevante au fost secretizate de vechiul regim, nu subzistă un interes public continuu și actual pentru menținerea secretizării.

B. Aprecierea Curții

1. Principii generale

Curtea reiterează faptul că funcționarea eficientă a sistemului instituit de Convenție este condiționată de disponibilitatea statelor de a furniza toate materialele necesare pentru a face posibilă o examinare corectă și efectivă a plângerilor. Refuzul unui guvern de a prezenta astfel de informații, fără o explicație satisfăcătoare, influențează concluziile referitoare la temeinicia susținerilor petentului și, în plus, poate afecta negativ evaluarea gradului de conformare a statului reclamat față de obligațiile care îi revin în temeiul art. 38 al Convenției (a se vedea *Tahsin Acar c. Turcia* [MC], nr. 26307/95, pct. 253-254; *Timurtaş c. Turcia*, nr. 23531/94, pct. 66 și 70 și *Tanrikulu c. Turcia* [MC], nr. 23763/94, pct. 70).

Obligația de a furniza probele solicitate de Curte este obligatorie pentru Guvernul reclamat din momentul formulării unei astfel de cereri, indiferent de momentul procedural în care intervine (a se vedea *Enukidze și Girgyliani c. Georgia*,

nr. 25091/07, pct. 295 și *Bekirski c. Bulgaria*, nr. 71420/01, pct. 111-113). Este o exigență fundamentală ca documentul solicitat să fie depus integral, în cazul în care Curtea a pretins acest lucru, iar orice element lipsă trebuie să fie indicat în mod corespunzător (a se vedea *Damir Sibgatullin c. Rusia*, nr. 1413-1405, pct. 65-68 și *Davydov et alii c. Ucraina*, nr. 17674/02 și 39081/02, pct. 167 și urm.). În plus, orice material solicitat trebuie depus cu promptitudine și, în orice caz, în termenul stabilit de Curte; o întârziere substanțială și inexplicabilă poate determina Curtea să considere explicațiile statului reclamat drept neconvingătoare.

În cazul în care Guvernul invocă argumente care țin de confidențialitate sau de considerente de securitate, Curtea trebuie să se asigure că au existat motive întemeiate și solide pentru a trata documentele respective drept secrete sau confidențiale. Atunci când evaluează natura informațiilor secretizate, Curtea verifică și dacă documentul relevant nu a fost cunoscut de nimeni altcineva, în afara serviciilor de informații secrete și a celor mai înalți oficiali ai statului. Pretinsa natură extrem de sensibilă a informațiilor este pusă la îndoială după ce devine clar că persoane private, cum ar fi avocatul reclamantului, au putut lua cunoștință de documentul invocat.

2. Aplicarea principiilor enunțate mai sus, în prezenta cauză

Curtea reiterează faptul că art. 38 din Convenție pretinde statelor contractante să furnizeze toate materialele necesare Curții pentru examinarea cererilor cu care este sesizată. Curtea are o libertate deplină în legătură cu evaluarea admisibilității și a relevanței fiecărui element de probă. Părțile au obligația să se conformeze solicitărilor probatorii și instrucțiunilor Curții, să furnizeze informații în timp util cu privire la orice obstacole întâmpinate și să ofere explicații rezonabile sau convingătoare pentru nerespectarea acestei obligații (a se vedea *Nevmerzhitky c. Ucraina*, nr. 54825/0, pct. 77 și *Irlanda c. Regatul Unit*, 18 ianuarie 1978, pct. 210). Curtea consideră că decizia solicitată este necesară pentru stabilirea situației de fapt, în prezenta cauză (a se vedea *Dedovskiy et alii c. Rusia*, nr. 7178/03, pct. 107 și *Akhmadova și Sadulaieva c. Rusia*, nr. 40464/02, pct. 137).

Obligația prevăzută la art. 38 din Convenție este un corolar al obligației mai largi de a nu împiedica exercitarea efectivă a dreptului de recurs individual, în conformitate cu art. 34 al Convenției. Exercitarea efectivă a acestui drept poate fi afectată prin nerespectarea de către o parte contractantă a obligației de a ajuta Curtea în examinarea tuturor circumstanțelor referitoare la cauză, inclusiv ca urmare a refuzului de a prezenta elemente de probă pe care Curtea le consideră esențiale pentru îndeplinirea atribuțiilor sale. Ambele articole se referă la chestiuni de procedură, mai curând decât la fondul plângerilor. Este de competența Curții să examineze respectarea de către Guvern a obligației procedurale prevăzută de art. 38 din Convenție, cu atât mai mult cu cât refuzul Guvernului rus de a prezenta dovezile cerute permite unele concluzii negative (a se vedea, *inter alia*, *Shakhgiriyeva et alii c. Rusia*, nr. 27251/03, pct. 134-140; *Utsayeva et alii c. Rusia*, nr. 29133/03, pct. 149-153; *Zubayrayev c. Rusia*, nr. 67797/01, pct. 74-77). Curtea reiterează, în acest sens, că se poate constata un refuz al Guvernului reclamat de a se conforma obligațiilor procedurale, chiar și în absența unei plângeri admisibile privind violarea unui articol al Convenției (a se vedea *Poleshchuk c. Rusia*, nr. 60776/00). Mai mult,

nu este necesar ca ingerința Guvernului să fi restricționat sau să fi avut vreun impact semnificativ asupra exercitării dreptului de recurs individual (a se vedea *McShane c. Regatul Unit*, nr. 43290/98, pct. 151). Curtea subliniază că obligațiile procedurale în temeiul art. 34 și 38 din Convenție trebuie să fie respectate, indiferent de rezultatul final al procedurii, pentru a se putea evita orice efect descurajator, real sau potențial, asupra petenților sau a reprezentanților acestora.

Revenind la refuzul Guvernului rus de a prezenta o copie a deciziei solicitate, Curtea reține că acesta a invocat faptul că decizia a fost secretizată în mod legal, la nivel național, și că legile și regulamentele existente au împiedicat Guvernul să-i comunice Curții materiale secretizate, în lipsa unor garanții cu privire la confidențialitatea acestora.

Curtea subliniază că simpla trimitere la norme interne care a făcut imposibilă comunicarea unor documente sensibile, către organismele internaționale, nu este o explicație suficientă pentru a justifica ascunderea informațiilor solicitate de Curte. De asemenea, Curtea a respins deja obiecții similare din partea Guvernului rus cu privire la pretinsa lipsă de garanții, în procedura Curții, care să garanteze confidențialitatea unor documente sau care să impună sancțiuni pentru violarea confidențialității. Convenția este un tratat internațional care, în conformitate cu principiul *pacta sunt servanda* codificat în art. 26 al Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor, este obligatorie pentru părțile contractante și trebuie respectată cu bună-credință. Potrivit art. 27 din Convenția de la Viena, dispozițiile de drept intern nu pot fi invocate ca justificare pentru refuzul statului contractant de a respecta obligațiile sale prevăzute într-un tratat internațional. În contextul obligației care decurge din textul art. 38 al Convenției, Guvernul reclamat nu se poate întemeia pe impedimente juridice interne pentru a justifica incapacitatea de a prezenta toate materialele necesare pentru examinarea cauzei, de către Curte. Guvernele sunt răspunzătoare în temeiul Convenției pentru actele oricărei agenții a statului, întrucât toate cauzele din fața Curții pun în discuție responsabilitatea internațională a statului (a se vedea *Lukanov c. Bulgaria*, 20 martie 1997, pct. 40).

Guvernul nu a clarificat natura exactă a considerentelor de securitate care au dus la secretizarea unora dintre materialele invocate în dosarul penal, inclusiv decizia din 21 septembrie 2004. S-a susținut doar, fără alte detalii, că decizia din 21 septembrie 2004 conținea „elemente din materia informațiilor, contrainformațiilor și a activităților operaționale și de căutare”.

Curtea subliniază că nu poate contesta decizia autorităților interne, bazată pe considerente de securitate națională. Cu toate acestea, chiar și în cazul în care securitatea națională intră în discuție, conceptele de legalitate și de stat de drept într-o societate democratică impun ca măsurile care afectează drepturile fundamentale ale omului să fie supuse unei anumite forme de procedură contradictorie, în fața unui organism independent competent, pentru a se examina motivele acelei măsuri și probele relevante. În cazul în care nu ar exista posibilitatea de a se contesta în mod efectiv afirmația executivului potrivit căreia ar fi fost în joc securitatea națională a statului, autoritățile interne ar putea aduce atingere în mod arbitrar drepturilor protejate de Convenție (a se vedea *Al Nashif c. Bulgaria*, nr. 50963/99, pct. 123 și 124).

În prezenta cauză, hotărârea Tribunalului din Moscova, din 2 noiembrie 2010, menținută de Curtea Supremă de Justiție, cuprinde o analiză de fond a motivelor care justifică păstrarea caracterului secret al materialelor relevante. Instanțele naționale nu au supus unui control efectiv afirmația executivului potrivit căreia informațiile din cuprinsul acelei decizii invocate ar trebui păstrate secrete pentru mai mult de 70 de ani după producerea evenimentelor. Instanțele interne s-au limitat la a constata că decizia de secretizare a fost emisă de autoritățile administrative competente, dar nu au efectuat o analiză independentă a modului în care s-a ajuns la concluzia că desecretizarea ar constitui un pericol pentru securitatea națională. De asemenea, nu s-a abordat argumentul *Memorial*, potrivit căruia decizia de a înceta ancheta legată de uciderea în masă a unor prizonieri neînarmați, care constituie una dintre cele mai grave violări ale drepturilor omului, nu poate fi supusă secretizării, potrivit secțiunii 7 din Legea secretului de stat. Instanțele naționale nu au verificat nici dacă exista un echilibru între pretinsa necesitate de a proteja informațiile Serviciului Federal de Securitate, pe de o parte, și interesul public de a beneficia de o anchetă transparentă cu privire la crimele regimului totalitar anterior, precum și interesul privat al rudelor victimelor la descoperirea circumstanțelor morții lor, pe de altă parte. Curtea nu poate accepta faptul că prezentarea unei fotocopii a deciziei din 21 septembrie 2004 ar fi putut afecta securitatea națională a Rusiei.

În fine, Curtea subliniază că preocupările legitime de securitate națională pot fi respectate prin intermediul unor aranjamente procedurale adecvate, printre care accesul limitat la documentul respectiv, în conformitate cu art. 33 din Regulamentul Curții, și, *in extremis*, organizarea unei ședințe cu ușile închise. Guvernul rus era deplin conștient de aceste posibilități, însă el nu a solicitat aplicarea unor astfel de măsuri, cu toate că aceasta ține de responsabilitatea părții care solicită confidențialitatea.

Prin urmare, Curtea consideră că, în această cauză, *statul reclamat nu a respectat obligațiile care îi revin în temeiul art. 38 din Convenție*.

În conformitate cu art. 45 parag. 2 din Convenție și cu art. 74 parag. 2 din Regulamentul Curții, prezentei hotărâri i-au fost anexate și opinii separate: (a) opinia concordantă a judecătorului Gyulumyan; (b) opinia concordantă a judecătorului Dedov; (c) opinia parțial concordantă și parțial disidentă a judecătorului Wojtyczek; (d) opinia comună parțial separată a judecătorilor Ziemele, de Gaetano, Laffranque și Keller.

II. Tema lustrației. Verificarea datelor din dosarul personal

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Cauza Wierzbicki c. Polonia

Cererea nr. 24541/94

Hotărârea din 18 iunie 2002

Articolul 6 din Convenție – „Dreptul la un proces echitabil”

➤ **Procedura**

La originea cauzei se află plângerea (nr. 24541/94) îndreptată împotriva Poloniei, depusă la 20 ianuarie 1994, la Comisia Europeană pentru Drepturile Omului („Comisia”) în baza fostului articol 25 din Convenția pentru Protecția Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale („Convenția”) de către un cetățean polonez, dl Piotr Wierzbicki („petentul”). Cazul a fost trimis la Curte de către Comisia Europeană pentru Drepturile Omului la 2 noiembrie 1999, în cadrul termenului de trei luni stipulat de fostele art. 32 parag. 1 și art. 47 din Convenție. Cererea Comisiei se referea la fostele art. 44 și 48 și la declarația prin care Polonia recunoștea jurisdicția obligatorie a Curții (fostul art. 46). Obiectul cererii consta în obținerea unei decizii care să arate dacă faptele cazului indicau o încălcare de către Statul respondent a obligațiilor prevăzute de art. 6 parag. 1 din Convenție. La 13 decembrie 1999, Marea Cameră a stabilit că acest caz trebuie soluționat de una dintre Secții [Regula 100 alin. (1) din Regulamentul Curții]. Astfel, cazul a fost trimis la Secția I.

➤ **În fapt**

În Numărul 4 al ziarului „*Gazeta Polska*”, al cărui redactor-șef era petentul, a fost publicată o listă cu informatorii poliției secrete comuniste. Această listă a fost prezentată Parlamentului (*Sejm*) în iunie 1992 de către Ministrul Afacerilor Interne, ca urmare a unei rezoluții a Parlamentului. Inițial, lista trebuia să rămână confidențială, dar conținutul acesteia a devenit ulterior cunoscut publicului. În aceeași ediție a ziarului, pe lângă listă, a fost publicat și următorul text intitulat: „Informații șterse în ultimul minut”: „[Ministrul Afacerilor Interne] a verificat până în ultimul moment datele pe care trebuia să le prezinte Parlamentului, în baza rezoluției adoptate de acesta. Cu câteva ore înainte ca lista să fie prezentată [Parlamentului], acesta ștersese câteva nume de pe listă, din lipsă de dovezi concludente. Din informațiile noastre, reiese că aceste nume erau: [...]”. Au urmat numele unor politicieni foarte cunoscuți. În Numărul 5 al aceluiași ziar, a fost

publicat un text intitulat „Lista informatorilor – Supliment”, care avea următorul conținut: „Ca urmare a unei neînțelegeri, pe lista persoanelor șterse în ultimul moment din documentul Ministrului Afacerilor Interne, care a fost publicat în Numărul 4 al ziarului „*Gazeta Polska*”, nu am inclus următoarele nume: S.N., care fusese recrutat [de poliția secretă] în timpul șederii acestuia în închisoare”.

La 30 iunie 1993 S.N., care era candidat pentru alegerile parlamentare programate pentru septembrie 1993, a formulat o acțiune în justiție împotriva petentului, la Tribunalul Regional din Varșovia, conform Art. 139 din Legea Electorală. El a arătat că ziarul, al cărui redactor-șef era petentul, publicase informații din care reieșea că fusese informator al poliției secrete din fostul regim comunist și susținea că acest lucru este neadevărat. El a solicitat ca petentul să retragă public această declarație și să-și ceară scuze pentru aceasta prin publicarea unor anunțuri plătite în numeroase ziare.

La 1 iulie 1993, Tribunalul Regional din Varșovia a declarat că obiectul cauzei nu ține de competența sa și a trimis cazul la Tribunalul Regional din Łódź. După stabilirea instanței competente, la 6 august 1993, Tribunalul Regional din Łódź l-a citat pe petent prin fax, la adresa de la locul de muncă, în vederea participării la o ședință programată pentru 7 august 1993. În aceeași zi, avocatul petentului a trimis o întâmpinare, prin care protesta împotriva expedierii citației la locul de muncă al petentului în loc să fie transmisă la adresa de domiciliu și informa tribunalul asupra faptului că petentul nu a fost citat în mod legal. Avocatul a solicitat amânarea audierii. La termenul din 7 august 1993, Tribunalul Regional din Łódź a citat petentul și pe avocatul acestuia prin notificări transmise prin fax la adresele de serviciu pentru o ședință programată pentru 25 august 1993. La audierea din 25 august 1993 în fața Tribunalului Regional din Łódź, s-a prezentat avocatul petentului, fără ca acesta din urmă să fie prezent. Curtea s-a pronunțat în aceeași zi, dând câștig de cauză reclamantului și solicitând petentului-pârât să-și retragă în mod public declarațiile și să publice anunțuri corespunzătoare în numeroase ziare. Petentul a intentat apel împotriva acestei decizii, invocând, printre altele, art. 6 din Convenție. El a invocat nulitatea procedurii ca urmare a faptului că nici petentul, nici avocatul său nu fuseseră citați la termenul din 25 august 1993, cu cel puțin trei zile înainte, potrivit prevederilor art. 149 §3 din Codul de procedură civilă. Mai mult, interesele petentului nu au putut fi protejate în mod corespunzător deoarece acesta nu a avut suficient timp să-și pregătească apărarea între data primirii citației și data audierii. Petentul mai arăta că, întrucât toate cererile sale de administrare a probelor și de audiere a martorilor fuseseră respinse, acesta a fost lipsit de o oportunitate rezonabilă de a dovedi faptele esențiale pentru fondul cauzei. La 31 august 1993, Curtea de Apel din Łódź a respins apelul. Curtea considera că plângerea privind citația era nefondată, argumentând că, deși atât petentul, cât și avocatul acestuia fuseseră citați cu o zi înainte de audiere, acest lucru era justificat, dată fiind natura specială a procedurii aplicabile conform art. 139 din Legea electorală. Cu privire la fond, Curtea a reținut că instanța inferioară ceruse Ministerului să prezinte documentele cerute de petent.

Totuși, această solicitare a fost respinsă. În lumina art. 12 din Regulamentul Biroului de Securitate a Statului, refuzul era legal. Mai mult, simplul fapt prin care numele unei persoane fusese inclus pe lista întocmită de Minister nu era o dovadă

suficientă că respectiva persoană fusese informator cu adevărat. Veridicitatea informațiilor conținute în listă a fost pusă la îndoială în mod repetat de către părțile interesate și, mai pe larg, în numeroase articole de presă. Curtea a considerat că sarcina probei revenea acuzatului, care nu reușise să demonstreze că, la momentul publicării informațiilor în cauză, avea suficiente dovezi care să arate că S.N. fusese informator, după cum se afirma.

Petentul a depus cerere la Comisie, susținând încălcarea art. 6 parag. 1 din Convenție.

➤ În drept

Despre presupusa încălcare a art. 6 parag. 1 din Convenție

Petentul a susținut că a fost împiedicat să aducă probe bazate pe documente și că Tribunalul Regional din Łódź a refuzat să cheme martorii propuși de acesta. Astfel, petentul a fost privat de toate mijloacele pentru a-și susține cauza în fața instanței respective. Mai întâi, petentul a arătat că ziarul său publicase informații de interes public legate de S.N., care, la ora aceea, era candidat la alegerile parlamentare. Informațiile arătau că S.N. fusese în trecut informator al poliției secrete comuniste. Aceste informații nu se bazau pe o investigație făcută de ziarul petentului în arhivele poliției secrete, ci fusese preluată dintr-un document oficial, adică lista informatorilor fostei poliții secrete, emisă în iunie 1992 de Ministrul Afacerilor Interne, ca urmare a unei rezoluții a Parlamentului. Totuși, chiar înainte de prezentarea acestei liste în fața Parlamentului, A.M., Ministrul Afacerilor Interne din acea vreme, a șters numele lui S.N. de pe listă. Articolul contestat din ziarul „*Gazeta Polska*” făcea referire la două aspecte: primul, informația că S.N. fusese un informator, lucru care rezulta din lista redactată de Minister; al doilea, informația reală prin care Ministrul a șters în ultimul moment acest nume de pe listă înaintea prezentării ei în fața Parlamentului. În opinia petentului, informația despre S.N. avea în mod indubitabil statutul unei informații provenite dintr-un document oficial. Petentul a subliniat că, în baza prevederilor relevante din Legea presei din 1984, în special art. 34, el avea obligația, în calitate de redactor-șef să publice comunicatele oficiale emise de cele mai înalte autorități ale statului. Mai mult, acesta nu putea fi tras la răspundere pentru conținutul acestor comunicate. Petentul s-a bazat pe principiile stabilite în jurisprudența organismelor Convenției referitoare la libertatea de exprimare, care constituia unul dintre fundamentele unei societăți democratice.

Curtea reiterează mai întâi că, de regulă, evaluarea situației de fapt este de competența instanțelor naționale (*García Ruiz c. Spania* [G.C.] nr. 30544/96). Art. 6 parag. 1 atribuie „tribunalului” obligația de a derula o analiză adecvată a documentelor depuse, a argumentelor și a probelor. Curtea mai constată că atât admiterea probelor și a dovezilor, cât și audierea martorilor se află sub incidența legislației interne și că, în principal, este sarcina instanțelor naționale să analizeze probele (a se vedea *Sidiropoulos și alții c. Grecia*, hotărârea din 10 iulie 1998). Art. 6 din Convenție nu garantează în mod explicit dreptul de a chema martori sau de a admite probe de către o instanță în cadrul proceselor civile. Totuși, orice restricție impusă asupra dreptului unei părți dintr-un proces civil de a chema martori și de a aduce alte

dovezi în susținerea cauzei sale trebuie să respecte cerințele unui proces echitabil, în sensul parag. 1 din respectivul articol, inclusiv principiul egalității armelor. Referitor la litigiul care implică interese private opuse, egalitatea armelor presupune că fiecărei părți trebuie să i se acorde o șansă rezonabilă de a-și prezenta cauza – inclusiv probele – în condiții care să nu o pună în dezavantaj față de adversarul său (a se vedea *Dombo Beheer c. Olanda*, hotărârea din 27 octombrie 1993).

Curtea constată că ziarul petentului a publicat informații despre S.N., lucru care putea fi considerat în mod clar ca fiind defăimător. Totuși, părțile nu au disputat faptul că numele lui S.N. nu fusese inclus pe lista informatorilor poliției prezentată Parlamentului de Ministrul Afacerilor Interne în iunie 1992. Astfel, Curtea consideră că petentul, atunci când a publicat informația în cauză, nu putea presupune că informația referitoare la presupusa implicare a lui S.N. în polița secretă comunistă făcea parte pur și simplu dintr-un document emis de autoritățile publice și care se bucura de un statut oficial. Acesta ar fi fost cazul doar dacă numele lui S.N. s-ar fi găsit cu adevărat pe lista respectivă. Curtea mai observă că, în calitate de jurnalist, petentul nu avea obligația să dovedească că declarațiile referitoare la S.N., pe care ziarul său le publicase, erau adevărate. Totuși, ar fi trebuit ca acesta să aibă niște motive întemeiate care să-l facă să creadă că aceste declarații corespund realității. Referitor la aceasta, atenția Curții a fost atrasă de faptul că se recunoștea în articolul ofensator faptul că Ministerul hotărâse să nu includă numele lui S.N. pe listă, din lipsă de dovezi concludente. Astfel, petentul, în calitate de redactor-șef al ziarului, trebuie să fi știut că nu există dovezi suficiente în arhivele Ministerului care să ateste că S.N. fusese informator. Curtea mai reține că ziarul petentului nu a reușit, atunci când a publicat informația, să aducă sau să facă referire la vreo dovadă aflată în posesia sa, înscrisuri probatorii sau de altă natură, capabile să susțină afirmația împotriva lui S.N. Mai mult, nu există niciun indiciu care să arate că, dacă petentul ar fi avut la dispoziția sa vreun înscris capabil să susțină afirmația sa, acesta nu l-ar fi putut aduce în fața instanței.

Potentul știa sau ar fi trebuit să știe că orice documente care conțin aceste informații erau protejate de obligația păstrării secretului oficial și că acestea nu puteau fi divulgate în instanță, într-un proces altul decât procesul penal. Mai mult, Curtea observă că Tribunalul Regional nu a respins *de plano* cererea petentului pentru admiterea înscrisurilor probatorii, dar că a cerut mai întâi Ministerului Afacerilor Interne să prezinte instanței documentele relevante. Astfel, instanța nu poate fi acuzată că nu a luat în considerare solicitarea petentului legată de admiterea probelor.

Curtea reține totodată că în pledoaria sa din 12 august 1993, petentul a cerut instanței să-i cheme ca martori pe fostul și pe actualul Ministru al Afacerilor Interne și pe J.K., un politician cunoscut. Aceste cereri au fost respinse ulterior. În recurs, Curtea de Apel din Łódź a analizat plângerea petentului cu privire la refuzul de a chema martori și a conchis că, având în vedere caracterul afirmațiilor formulate împotriva lui S.N. și, în absența unor înscrisuri probatorii aflate în posesia petentului, veridicitatea acestor afirmații nu putea fi verificată doar prin mărturia martorilor. Referitor la aceasta, Curtea reiterează că este responsabilitatea instanțelor naționale să evalueze relevanța dovezilor legate de chestiunile cauzei, deoarece acestea sunt cele mai în măsură. În circumstanțele cauzei de față, Curtea este mulțumită că

instanțele naționale au analizat propunerea petentului de a chema martori și că au prezentat motive detaliate pentru refuzurile lor care, în opinia Curții, nu au fost atinse de un caracter arbitrar. Din aceste motive, refuzul de a admite dovezile propuse de petent nu a reprezentat o limitare disproporționată a capacității acestuia de a aduce argumente în susținerea cauzei sale în timpul procesului.

În consecință, nu există o încălcare a art. 6 parag. 1 din Convenție.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Cauza Turek c. Slovacia

Cererile nr. 57886/00

Hotărârea din 14 februarie 2006

Articolul 8 din Convenție – „Dreptul la respectarea vieții private și de familie”

➤ **Procedura**

La originea cauzei se află o plângere (nr. 57986/00) împotriva Republicii Slovacia, adresată Curții în baza art. 34 din Convenție, formulată la data de 15 aprilie 2000, de un cetățean slovac, dl Ivan Turek („petentul”). Petentul a invocat că înregistrarea sa ca agent în dosarele fostei Agenții de Securitate a Cehoslovaciei (Statna bezpečnost – „StB”), emiterea unui aviz de necolaborare în acest sens, respingerea contestației cu privire la înregistrarea sa și consecințele care decurgeau din ea constituie o încălcare a dreptului la respectarea vieții private garantat de art. 8 al Convenției. În plângerea formulată, petentul a invocat și faptul că durata procedurii în cazul acțiunii intentate a fost incompatibilă cu condiția unui termen rezonabil impusă de art. 6 parag. 1 din Convenție.

➤ **În fapt**

A. Circumstanțele cauzei

Potentul s-a născut în 1944 și locuiește în Presov.

1. Avizul de necolaborare al petentului și efectele acestuia

Potentul a lucrat în aparatul administrativ al sistemului educațional, ocupând o funcție de conducere ce cădea sub incidența secțiunii I a Actului nr. 451/1991 (Legea Lustrației), prin care erau stabilite cerințe suplimentare pentru deținerea anumitor funcții în cadrul administrației publice. În ianuarie 1992, angajatorul petentului a solicitat, în baza secțiunii 6 din Legea Lustrației, ca Ministerul de Interne al Republicii Federale Cehe și Slovace (Ministerul Federal) să emită un aviz cu privire la petent, conform secțiunii 9 din Legea Lustrației. La data de 19 martie 1992, Ministerul Federal a emis un aviz de necolaborare negativ, prin care arăta că petentul face parte din categoriile de persoane la care face referire secțiunea 2 (1) (b) a Legii Lustrației. Această prevedere definea șase categorii de colaboratori ai fostei Agenții a Securității de Stat (StB), a căror înregistrare ca atare în dosarele StB din perioada 25 februarie 1948 – 17 noiembrie 1989, avea drept consecință descalificarea de la deținerea anumitor funcții în administrația publică. Documentul a fost emis la data de 26 martie 1992. Potentul a demisionat din funcția pe care o ocupa. În 1994 a părăsit complet locul de muncă al angajatorului său, simțindu-se obligat să procedeze astfel.

De atunci, petentul a făcut în mod constant naveta la un alt loc de muncă, situat în afara localității de reședință. Informațiile despre persoanele care erau consemnate în dosarele StB în una dintre cele șase categorii amintite la secțiunea 2 (1) (b) din Legea Lustrației au fost făcute publice în ziare și, atât oficial, cât și neoficial, în mediul online.

2. Acțiunea în baza art. 11 din Codul civil

La 25 mai 1992, petentul a depus o acțiune la Tribunalul Municipal din Praga, împotriva Ministerului Federal, cerere având ca obiect protecția reputației sale, în baza art. 11 și următoarele din Codul civil. Petentul a invocat că înregistrarea sa drept colaborator al StB a fost eronată și nejustificată. A solicitat ca Ministerul Federal să emită un nou aviz de necolaborare, care să confirme că nu face parte din categoriile de persoane care cad sub incidența Secțiunii 2 (1) din Legea Lustrației. Tribunalul a trimis o copie după acțiune către pârât, a solicitat petentului să achite taxa judiciară și a fixat termen în data de 6 august. La 23 iulie 1992, petentul a solicitat, în baza art. 12 alin. (2) și (3) din Codul de procedură civilă, strămutarea acțiunii sale la Tribunalul Regional din Košice, iar la 29 iulie 1992, a solicitat anularea ședinței programate pentru 6 august, ca urmare a cererii de strămutare depuse. La 24 septembrie 1992, Tribunalul Municipal a depus dosarul cauzei la Curtea Supremă a Republicii Federale Cehe și Slovace pentru a stabili care tribunal are competență teritorială. La 4 noiembrie, Curtea Supremă a statuat că Tribunalul Regional este competent teritorial să soluționeze cauza.

La 18 februarie 1993, Tribunalul Regional i-a solicitat petentului să specifice cărei instituții publice îi aparțin prerogativele conferite de Legea Lustrației în materie, după dizolvarea Republicii Federale Cehe și Slovace la 1 ianuarie 1993. La 26 februarie 1993, petentul a răspuns că instituția publică responsabilă în Slovacia este Ministerul de Interne al Republicii Slovace (Ministerul Slovac). Rezultă că acțiunea era îndreptată împotriva acestui minister. La 21 aprilie 1993, Tribunalul Regional a solicitat Ministerului Slovac să prezinte observațiile sale, în replică la acțiunea formulată. În răspunsul său, din data de 6 mai 1993, Ministerul a contestat calitatea procesuală pasivă, arătând că nu își asumase atribuțiile fostului Minister Federal în materie de lustrație. În baza Rezoluției nr. 276, emisă de Guvernul Slovaciei la 20 aprilie 1993, pârâtul a afirmat că instituția care a preluat aceste atribuții era Serviciul Slovac de Inteligență (Slovenská informačná služba – „SIS”). La 4 octombrie 1993, petentul a modificat acțiunea din 26 februarie 1993, îndreptând-o împotriva SIS, ca urmare a faptului că prerogativele Ministerului Federal în materia lustrației fuseseră transferate către acesta. La 9 mai 1994, Tribunalul Regional a desfășurat o audiere, în cadrul căreia petentul a modificat obiectul cauzei, în sensul că a solicitat instanței să dispună că înregistrarea sa într-una din categoriile de persoane la care făcea trimitere secțiunea 2 (1) (b) din Legea Lustrației este eronată. În continuare, petentul a solicitat audierea în calitate de martori a foștilor agenți StB P., K. și M. Pârâtul a fost de acord cu modificarea acțiunii și a menționat că documentele relevante ale fostului StB se aflau în arhivele Ministerului Federal. Judecata a fost amânată până la procurarea acestor documente.

La 10 iunie 1994, Tribunalul Regional a trimis o scrisoare către Ministerul Federal, solicitându-i să transmită copii după documentele relevante ale fostei StB. Scrisoarea a fost returnată către expeditor fără răspuns, ca „netrimisă”. La 12 septembrie 1994, în baza tratatului din 29 octombrie 1992 dintre Republica Slovacă și Republica Cehă privind asistența juridică reciprocă („Tratatul de asistență juridică reciprocă” din 1992), Tribunalul Regional a transmis o scrisoare către Tribunalul Municipal, solicitând obținerea de la Ministerul de Interne al Republicii Cehe („Ministerul ceh”) copii ale documentelor fostei StB care se aflau în posesia sa și care îl priveau pe petent. La 27 septembrie 1994, Tribunalul Municipal a recomandat Tribunalului Regional să adreseze această cerere către Ministerul ceh, care să transmită direct răspunsul către Tribunalul Regional. La 3 octombrie 1994, Ministerul ceh informa Tribunal Regional că toate documentele fostei StB privind Slovacia fuseseră transmise către Ministerul slovac și, prin urmare, documentele referitoare la petent trebuie căutate acolo. La 12 octombrie 1994, Tribunalul Regional a solicitat Ministerului slovac transmiterea în termen de 15 zile a copiilor tuturor documentelor fostei StB care făceau referire la petent.

La 2 noiembrie 1992, SIS a răspuns cererii din 12 octombrie 1994, arătând că, în afara unei baze de date în care petentul figurează ca agent al fostei StB, nu există, în posesia sa, alte materiale ale fostei StB, referitoare la petent. Pârâtul a invocat tratatul semnat la 29 octombrie 1992 între guvernele Republicii Cehe și Republicii Slovace privind folosirea comună a informațiilor și a arhivelor rezultate din activitatea ministerelor de interne în domeniul ordinii și siguranței interne. SIS a susținut că, în baza acestui tratat, documentele relevante se aflau în posesia Ministerului ceh. Totodată, SIS a contestat calitatea sa procesuală pasivă, argumentând că prerogativele sale în domeniul securității, care îi fuseseră atribuite prin Rezoluția 276 erau limitate la o perioadă de 9 luni. Din moment ce acest termen expirase, în Slovacia nu mai exista la momentul respectiv o instituție competentă în această materie.

La 21 decembrie 1994, Tribunalul Regional a reiterat cererea către Ministerul Ceh, solicitând copii după documentele fostei StB referitoare la petent. În aceeași zi, a adresat o cerere către Guvernul Republicii Slovace, solicitând informații despre autoritatea competentă să emită avizul de necolaborare, conform Legii Lustrației. Deoarece nu a primit niciun răspuns, Tribunalul a reiterat cererile în mai 1995. La 22 mai 1995, Guvernul a informat Tribunalul Regional că problema succesiunii legale cu privire la prerogativele în materie de lustrație nu este reglementată de actuala legislație. Cu toate acestea, prin analogie, atribuțiile Ministerului Federal au fost asumate de Ministerul slovac. Într-o scrisoare din 24 mai 1995, Ministerul ceh a informat Tribunalul Regional că în arhivele sale nu există documente referitoare la petent. Considerând că scrisoarea SIS din 2 noiembrie 1994 este neclară cu privire la aspectele importante și, în baza Protocolului la Tratatul din 1992, Ministerul ceh a afirmat din nou că documentele se află în Slovacia.

La 9 august 1995, Tribunalul Regional a solicitat SIS să transmită, în termen de 20 de zile, copii ale tuturor documentelor fostei StB care făceau referire la petent și care se aflau în posesia sa. SIS a răspuns acestei solicitări la 24 august 1995 și a propus amânarea judecării pe motivul absenței calității sale procesuale pasive. SIS a mai arătat că documentele pe care le-a transmis erau clasificate și că se impunea

obligăția respectării confidențialității. O nouă înfățișare a avut loc la 11 decembrie 1995. Petentul a extins acțiunea, îndreptând-o și către Guvernul Republicii Slovace, ca organism constituțional colectiv cu personalitate juridică distinctă. Audierea a fost amânată pentru ca petentul să poată transmite din nou cererea extinsă, în scris. Ulterior, la o dată nespecificată, Vicepreședintele Tribunalului Regional a plasat cauza la un alt complet de judecată, pe motiv că primul avea un volum de lucru prea mare. La 9 septembrie 1995, Tribunalul Regional a admis extinderea cererii și, în aceeași zi, i-a solicitat petentului să transmită adresa martorului M. Printr-un memoriu scris, la 19 septembrie 1996, Secretariatul Guvernului a arătat că Guvernul nu este succesorul legal al Ministerului Federal și nu deține niciun fel de prerogative în baza Legii Lustrăției. Ca atare, nu poate avea calitatea de părât în cauză.

La 28 octombrie 1996, petentul a informat Tribunalul că nu cunoaște adresa lui M. și a solicitat instanței să identifice această adresă. Înfațișarea din 15 ianuarie 1997 a fost amânată din cauza absenței reprezentanților petentului și ai Guvernului. La 13 august 1998, Tribunalul Regional a ținut o nouă ședință, la care martorii P., K. și M. nu s-au prezentat. Martorul K. a transmis în scris că „nu-și amintește de petent și nu are cunoștință dacă StB deține dosare cu privire la el”. Petentul a recunoscut că se întâlnise cu domnii K. și M. de câteva ori, înainte și după călătoriile sale în străinătate, când a primit de la aceștia indicații despre cum să se comporte în deplasare și i-au cerut informații despre șederea sa acolo. Discuțiile aveau caracter general și includeau subiectul situației de la locul de muncă al petentului. Totodată, petentul a recunoscut că a obținut și i-a furnizat lui K. o listă de studenți care se pregăteau să studieze în străinătate, informații pe care, oricum, le considera publice. Nu a avut niciodată impresia că a fost considerat colaborator și niciodată nu i-a fost solicitat să păstreze legătura cu K. și cu M. Ședința a fost amânată până la 24 august 1998, în vederea unei noi citări a martorilor.

La înfățișarea din 24 august 1998, Tribunalul Regional a audiat martorii K. și M. Martorul M. a confirmat că a avut misiunea de a-l recruta pe petent pentru a fi colaborator. Cu toate acestea, dacă a avut loc vreodată un act oficial de racolare a petentului, M. nu participase la acesta. Impresia sa a fost aceea că petentul nu era interesat să-l întâlnească. Discuția lor abordase subiecte comune, iar petentul nu îi prezentase niciun fel de documente. Rapoartele din dosarul StB fuseseră întocmite de M., în baza conversației sale cu petentul. Potrivit lui M., petentul nu furnizase niciodată informații care ar fi putut vătăma alte persoane. Existau anumite cote în privința numărului de agenți racolați. Din acest motiv, noile „recrutări” erau, în mod frecvent, doar formale, iar noilor „agenți” nici nu le era adus la cunoștință noul lor statut. Martorul K. a susținut că îl cunoaște pe petent numai din vedere și a negat că ar fi primit vreodată documente sau informații de la el. Dosarul StB al petentului era parțial întocmit de K. În perioada dată, situația din StB fusese de așa natură încât, pentru a fi respectate obiectivele statistice, era posibil ca ofițerii să întocmească un dosar cu privire la un „agent” și să introducă informații provenite din propriile surse, dar să le declare obținute de la „agentul” respectiv. Martorul P. nu a fost prezent, iar Tribunalul a menționat că nu a fost posibilă transmiterea citației în cazul acestuia.

La înfățișarea din 24 septembrie 1998, SIS a transmis Regulamentul din 1972. Din cauză că acesta este un document clasificat, petentul nu a avut acces la el. Părțile

nu au administrat alte probe. Tribunalul Regional a stabilit o nouă ședință pentru data de 24 februarie 1999 și a dispus ca citația să-i fie trimisă lui P. prin intermediul poliției. P. s-a prezentat la această ședință și a depus mărturie, recunoscând că îl cunoaște pe petent, dar că nu își amintește cu claritate detaliile colaborării lor. P. a arătat că organizarea StB era foarte strictă și consideră că, dacă ceva fusese înregistrat, atunci ar fi trebuit să fie și adevărat. Spre deosebire de M., P. era de părere că nu era posibil ca petentul să nu fi știut că acționa în calitate de „agent” al StB.

Potentul a arătat că majoritatea deplasărilor sale în străinătate s-au desfășurat înainte de 1984, anul în care se presupune că ar fi fost racolat ca agent. Prin urmare, afirmația că acceptase să colaboreze cu StB în schimbul unor înlesniri privind călătoriile, este nefondată.

În ședința din 19 mai 1999, Tribunalul Regional a respins acțiunea. În primul rând, Tribunalul a motivat că Guvernul Republicii Slovacia nu avea calitate procesuală pasivă în proces, iar autoritatea statală care ar fi trebuit chemată în justiție era SIS. Pentru identificarea instituției pe care petentul ar fi trebuit să o cheme în judecată, Tribunalul a considerat drept crucial care entitate posedă *de facto* arhivele fostei StB.

În baza dosarului StB referitor la petent, Tribunalul Regional a arătat că petentul fusese listat drept „candidat pentru colaborare secretă” și „agent” al StB începând din 1984. Din rațiuni tactice, fusese stabilit ca petentul să nu semneze un document formal privind colaborarea. Conform regulamentului din 1972, acest lucru era posibil. Dosarul petentului conținea doar un indice cu rapoartele și documentele pe care le-a furnizat. Totodată, exista o notă care făcea referire la faptul că documentele și rapoartele în cauză fuseseră distruse la sfârșitul lui 1989, când, conform dosarului, a fost încheiată și colaborarea cu petentul. De asemenea, Tribunalul Regional a arătat că petentul călătorise în Europa de Vest de 13 ori în perioada cu pricina și că era neobișnuit ca o persoană să fie interviuată de StB înainte și după o astfel de deplasare. De altfel, petentul însuși a recunoscut că a interacționat cu StB-ul cu privire la călătoriile sale, că a avut legături cu K., M. și P. și că s-a întâlnit de bunăvoie cu aceștia. Pe de altă parte, a negat în mod categoric să le fi oferit orice fel de informație secretă. În viziunea Curții, depozițiile martorilor au fost contradictorii. Tribunalul Regional și-a întemeiat decizia pe mărturia lui P, considerând-o credibilă și concordantă cu dosarul cauzei, și a respins mărturia lui K., observând că se afla în contradicție cu depozițiile petentului. În lumina tuturor informațiilor obținute și ținând cont de informațiile privind capacitatea intelectuală a petentului, Tribunalul Regional a stabilit că acesta ar fi trebuit să fi cunoscut motivul pentru care se întâlnea cu agenții StB și că acest contact a evoluat într-o veritabilă colaborare. Potentul a eșuat în a dovedi că înregistrarea sa în dosarele StB a fost nejustificată și contrară normelor aplicabile.

La 6 iulie 1999, petentul a intentat apel la Curtea Supremă, contestând depoziția lui P., obiectând cu privire la absența accesului său la Regulamentul din 1972, care reprezenta o probă cu importanță crucială și a contestat evaluarea situației de fapt de către Tribunalul Regional. Curtea Supremă a menținut decizia Curții regionale, arătând că aceasta evaluase corect situația de fapt și negăsind nicio eroare logică sau de altă natură în evaluarea probelor. De asemenea, Curtea Supremă a arătat că, faptul

că petentul fusese listat în dosarele StB ca persoană din categoriile enunțate în secțiunea 2 (1) (b) din Legea Lustrăției nu însemna că fusese și un colaborator activ al StB. În linie cu jurisprudența anterioară, Curtea Supremă a arătat că emiterea unui aviz de necolaborare nu constituia o ingerință la adresa reputației sau numelui unei persoane. Doar o înregistrare nejustificată ar fi constituit o astfel de încălcare. Întocmai ca Tribunalul Regional, Curtea Supremă a considerat crucial ca petentul să demonstreze că înregistrarea sa era contrară normelor materiale în vigoare la momentul faptelor și că petentul a eșuat în acest sens. Decizia Curții Supreme era definitivă și irevocabilă, nicio cale de atac neputând fi exercitată împotriva acesteia.

B. Legislația aplicabilă

Legislația internă relevantă cauzei include: prevederile art. 48 din Constituție; art. 6, art. 100 alin. (1), art. 114 alin. (1) și art. 120 alin. (1) din Codul de procedură civilă; art. 11 și art. 13 alin. (1) și (2) din Codul civil; Actul Adunării Federale a Republicii Cehe și Slovace din 4 octombrie 1991 (Legea nr. 451/1991) și Actul Memoriei Naționale (Legea nr. 553/2002 cu modificările ulterioare). Legea nr. 451/1991 stabilea cerințe suplimentare privind ocuparea anumitor poziții și funcții în instituții ale statului, prin alegere, desemnare sau numire. Legea prevedea că persoanele menționate în secțiunea 2 (1) lit. a)-h) erau incompatibile cu exercitarea acestor funcții. Faptul că o persoană se afla sub incidența secțiunii 2 trebuia probat printr-un aviz de necolaborare emis de Ministerul de Interne conform secțiunii 9 din aceeași lege.

➤ În drept

Referitor la art. 6 parag. 1 din Convenție

Potentul s-a plâns de durata excesivă a procedurii, invocând drept relevant art. 6 parag. 1 din Convenție. Potentul a recunoscut că identificarea autorității statale cu calitate procesuală pasivă a reprezentat o problemă de o anumită complexitate. Cu toate acestea, a susținut că instanțele nu au găsit o rezolvare eficientă și că nu există o explicație în măsură să justifice durata totală a procesului. În plus, au existat perioade evidente de inactivitate sau activitate ineficientă din partea instanțelor competente. Toate amânările care au fost provocate de autoritățile statului, judecătorești sau cu alte atribuții, sunt imputabile statului pârât. Guvernul a susținut că obiectul cauzei este unul complex și că au existat anumite întârzieri, dar, cu excepția acestora, procedura a fost eficientă. Perioada avută în vedere este cuprinsă între 25 mai 1992 și 26 octombrie 1999. Așadar, a durat șapte ani și aproximativ cinci luni, pentru două grade de jurisdicție.

Curtea a reiterat faptul că, pentru a stabili dacă durata procesului a fost rezonabilă, este necesară raportarea la circumstanțele cauzei și la următoarele criterii: complexitatea cazului, comportamentul petentului și al autorităților relevante și miza pe care o avea cauza pentru petent.

Curtea a constatat frecvent încălcarea art. 6 parag. 1 din Convenție în spețe care ridicau probleme similare celei din cazul de față. Analizând toate probele administrate

și luând în calcul miza pe care procesul o avea pentru petent, Curtea consideră că Guvernul nu a înaintat niciun fapt sau argument capabil să demonstreze că situația este diferită în cazul de față. Având în vedere jurisprudența sa în materie, Curtea consideră că, în prezenta cauză, durata procesului a fost excesivă și nu satisface cerința termenului rezonabil. În consecință, art. 6 parag. 1 a fost încălcat.

Referitor la art. 8 din Convenție

Petentul a invocat încălcarea dreptului la respectarea vieții private potrivit art. 8 din Convenție, susținând că acest drept fost afectat de înregistrarea sa în dosarele StB, de emiterea unui aviz de necolaborare negativ și de rezultatul procesului. Guvernul a susținut că emiterea avizului de necolaborare a avut un fundament legal clar în Legea Lustrației și a fost necesară din considerente de securitate națională. Legea Lustrației stabilea garanții materiale și procedurale cuprinzătoare, în lumina cărora emiterea avizului de necolaborare era proporțională. În plus, începând cu 1 ianuarie 1997, Legea Lustrației a fost abrogată în Slovacia. În consecință, ea nu mai reprezenta o piedică pentru ca petentul să-și trăiască viața așa cum dorește. Singurul plan în care avizul de necolaborare a afectat petentul este cel al angajării sale în administrația publică, într-o funcție de conducere. Petentul a eșuat în a demonstra că nu există o legătură directă între un aviz de necolaborare negativ și demisia sa din 1994. În măsura în care conținutul avizului de necolaborare ar fi devenit public prin acțiunile unui terț, Guvernul nu își asumă nicio răspundere. Guvernul a mai arătat că două niveluri de jurisdicție au examinat cu temeinicie cazul petentului, în cadrul unei proceduri care a îndeplinit cerințele legii. Procedura a respectat principiul contradictorialității, iar petentul, care a fost reprezentat prin avocat, a avut posibilitatea de a aduce oricare probe relevante și de a convinge instanța. Guvernul a mai arătat că petentul nu a avut acces la Regulamentul 1972 pentru motivul că acesta avea caracter secret. Cu toate acestea, singura informație căutată de petent în Regulament era dacă era posibil să devină „agent” al StB fără un act oficial din partea sa. Instanțele de judecată au analizat Regulamentul și au adus la cunoștința petentului secțiunea relevantă, inclusiv informațiile referitoare la recrutarea de noi „agenți”. De aceea, faptul că petentul nu a avut posibilitatea de a consulta Regulamentul 1972 ca atare nu a avut consecințe asupra hotărârii judecătorești. În ce privește sarcina probei, Guvernul arată că petentului, prin calitatea sa procesuală, îi revenea sarcina de a proba ceea ce susține. În concluzie, Guvernul consideră că procedura și soluția nu sunt incompatibile cu garanțiile inerente art. 8 din Convenție.

Petentul a susținut că StB era cunoscut pentru încălcarea drepturilor omului și avea, în general, un caracter compromițător. Integritatea sa morală și psihologică, precum și reputația sa și bunul nume au fost substanțial afectate de etichetarea sa drept „colaborator StB”. Emiterea unui aviz de necolaborare avea un scop legitim, de natura siguranței naționale. Cu toate acestea, avizul a avut la bază o înregistrare greșită și, în consecință, este inacceptabil. Modul în care instanțele s-au ocupat de cauza sa nu a permis o protecție efectivă și sigură a dreptului său la respectarea vieții private. Pe parcursul procesului, nu a avut acces la Regulamentul 1972, care definea categoriile de „agent” și stabilea regulile de cooperare cu agenții, inclusiv regulile privind recrutarea acestora. Acest Regulament constituia o probă decisivă. Neavând

acces la el, petentul nu s-a aflat pe o poziție de egalitate cu adversarul său în ce privește capacitatea de a alege o strategie procedurală adecvată. Mai mult, era discutabil dacă menținerea caracterului clasificat pentru acest Regulament mai avea o justificare reală după căderea regimului comunist, mai ales după ce fusese în mod oficial abrogat. Faptul că sarcina probei în a demonstra inexactitatea înregistrării sale drept colaborator StB i-a revenit însuși petentului constituia o încălcare a unei practici judecătorești constante în cauzele care aveau ca obiect protejarea reputației. În prezenta speță, caracterul disproportionat era cu atât mai evident cu cât înregistrarea care s-a aflat la baza tuturor plângerilor ulterioare, a fost făcută chiar de statul slovac, în secret. Era practic imposibil pentru petent să probeze că nu este agent StB, din moment ce nu a avut acces nici măcar la definiția termenului. Impunerea sarcinii probei către petent în cazul de față echivala cu prezumarea colaborării sale cu StB, contrar Rezoluției 1996. În acest mod, nu era respectată prezumția bunei-credințe, despre care petentul consideră că este valabilă în interpretarea și aplicarea Convenției. Chiar dacă petentul nu a fost formal acuzat, autoritățile statului sunt cele care l-au prezentat drept colaborator al StB și acestora ar trebui să le revină sarcina de a demonstra acest lucru. În final, petentul a arătat că evaluarea depozițiilor martorilor și a celorlalte probe de către tribunalele naționale a avut un caracter arbitrar, printre altele pentru că instanța nu a examinat și nu a luat în calcul depoziția martorului M. Acțiunea sa a fost respinsă fără a se stabili dacă a furnizat vreodată informații și fără a vedea întregul dosar StB care îl privește, ci doar aspectele formale, din moment ce conținutul propriu-zis era pretins distrus la sfârșitul anilor 1980.

➤ Decizia Curții

Curtea observă că înregistrarea petentului ca „agent” de către StB este elementul central al plângerii. Deși Curtea nu are competență *ratione temporis* să examineze înregistrarea propriu-zisă, observă că, ulterior înregistrării, a fost emis un aviz de necolaborare negativ cu privire la petent, iar numele și reputația lui au fost puse sub semnul întrebării. Sistemul legislativ îi oferea petentului posibilitatea de a obține protejarea drepturilor sale contestând înregistrarea în instanță, ceea ce a și făcut, dar fără succes. Aceste fapte afectează dreptul petentului la respectarea vieții private (a se vedea *Leander c. Suedia*, *Rotaru c. Romania* și *Sidabras și Džiautas c. Lituania*). Curtea reiterează că, în timp ce art. 8 din Convenție nu conține cerințe procedurale explicite, procesul decizional în astfel de cazuri trebuie să fie echitabil și de natură să asigure respectul intereselor protejate de art. 8 (a se vedea *Buckley c. Marea Britanie*). Curtea reiterează și faptul că obiectivele diferite urmărite de art. 6 par. 1 și art. 8 din Convenție ar putea justifica o examinare a cauzei din perspectiva ambelor articole (a se vedea *Görgülü c. Germania*). Ținând cont de circumstanțele cazului, Curtea consideră adecvată examinarea caracterului echitabil al procesului, în lumina art. 8 din Convenție.

În particular, Curtea va examina dacă garanțiile procedurale pe care le avea la dispoziție petentul la nivel național, privind dreptul la respectarea vieții private conform art. 8 din Convenție, au avut un caracter practic și efectiv (a se vedea

Papamichalopoulos și alții c. Grecia) și, prin urmare, compatibil cu prevederile Convenției.

În acest demers, Curtea va avea în vedere că, în baza art. 19 din Convenție, îndatorirea ei este aceea de a asigura respectarea obligațiilor asumate de statele contractante conform Convenției. Misiunea sa nu este aceea de a acționa ca o instanță superioară și de a analiza erorile de fapt sau de drept comise de o instanță națională, decât în măsura în care, prin acestea, au fost încălcate drepturile și libertățile protejate de Convenție. În plus, ca regulă generală, este atributul instanțelor naționale să admită, în baza relevanței lor, probele propuse de părți și să le evalueze (a se vedea *Vidal c. Belgia*). Cu toate acestea, Curtea trebuie să stabilească dacă, dintr-o perspectivă de ansamblu, procedura, inclusiv modul în care au fost gestionate probele, a avut un caracter echitabil, în condițiile art. 8 din Convenție.

Curtea observă că, în special în cazurile legate de acțiuni ale instituțiilor care se ocupă cu securitatea națională, pot exista motive legitime pentru a limita accesul la anumite documente și alte materiale. Însă în materia procedurii lustrației, această considerație își pierde aplicabilitatea. În primul rând, procedura lustrației este, prin însăși natura ei, orientată spre clarificarea unor fapte localizate temporal în perioada comunistă și nu au o legătură directă cu activitatea prezentă și operațiunile actuale desfășurate de aceste instituții. De aceea, cu excepția cazului în care este demonstrat contrariul cu privire la o situație specifică, nu se poate presupune că există în continuare un interes public care să impună anumite limite ale accesului la materiale clasificate ca secrete în regimul anterior. În al doilea rând, procedura lustrației depinde în mod inevitabil de examinarea documentelor legate de operațiuni ale agențiilor de securitate care au funcționat sub regimul comunist. Dacă părții la care se referă documentele clasificate nu îi este permis accesul la aceste materiale, atunci va fi în mod substanțial redusă posibilitatea ei de a contrazice versiunea prezentată de agenția de securitate asupra situației de fapt. În final, ținând cont de legislația aplicabilă, de obicei, prerogativa de a stabili care sunt documentele care rămân secrete și pentru cât timp aparține însăși agenției de securitate. De aceea, în procedura lustrației, problema este tocmai legalitatea acțiunilor agenției, iar existența acestei prerogative nu este consistentă cu o procedură echitabilă și nici cu principiul egalității armelor. Din acest motiv, atunci când un stat reglementează lustrația, trebuie să se asigure că persoanele afectate de această măsură se vor bucura de toate garanțiile procedurale conforme cu Convenția în legătură cu orice procedură care derivă din aplicarea acestor măsuri.

În cazul de față, petentul a invocat că, în baza prerogativelor de care dispune și, în mod incontestabil, fără știrea sa, statul a încălcat anumite drepturi. Instanțele naționale au considerat că este crucial ca petentul să probeze că încălcarea nu este conformă cu normele aplicabile, dar aceste norme aveau un caracter secret, iar petentul nu a avut acces total la ele. Pe de altă parte, statul – reprezentat de SIS – s-a bucurat de acces total. În aceste condiții, o astfel de cerință reprezenta o povară nerealistă pentru petent și încălca principiul egalității, indiferent dacă faptul că sarcina probei îi revenea petentului era conform sau nu cu legislația națională. Prin urmare, avea caracter excesiv. Din aceste motive, Curtea consideră că procedura aplicată nu i-a oferit petentului o protecție efectivă cu privire la respectarea dreptului

la viață privată. Curtea a ajuns la această concluzie fără a examina modul în care instanțele naționale au evaluat probele, fapt care, în opinia Curții este, oricum, discutabil. Prin urmare, art. 8 din Convenție a fost încălcat din cauza absenței unei proceduri care să garanteze petentului protecția efectivă a dreptului la respectarea vieții private.

Curtea nu poate specula care ar fi fost sentința în cazul petentului, dacă procedura aplicată ar fi fost compatibilă cu art. 8 din Convenție. Observând încălcarea art. 8 și, ținând seama de faptul că rolul Curții în raport cu instanțele naționale este unul subsidiar, Curtea consideră că nu este necesar să examineze separat efectele înregistrării în dosarele StB și ale avizului de necolaborare negativ asupra vieții private a petentului.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Cauza Zdanoka c. Letonia

Cererea nr. 58178/00

Decizia Marii Camere din 16 martie 2006

Articolul 3 din Protocolul nr. 1 la Convenție

➤ **Procedura**

La originea cauzei se află plângerea (nr. 58178/00) îndreptată împotriva Letoniei, în baza art. 34 din Convenție de către o cetățeană letonă, Tatjana Zdanoka, la data de 20 ianuarie 2000. Petenta a invocat încălcarea drepturilor garantate de art. 3 din Protocolul nr. 1 la Convenție și de art. 10 și 11 din Convenție, ca urmare a împiedicării candidaturii sale la alegerile parlamentare și municipale din Letonia, prin descalificare.

În 2003, prin decizia Camerei, plângerea a fost declarată parțial admisibilă.

➤ **În fapt**

A. Circumstanțele cauzei

Petenta, născută în 1950, a devenit membră a Partidului Comunist din Letonia (PCL) în 1971, în timp ce era studentă la Universitatea din Riga. La sfârșitul anilor 1980, presiunea socială în direcția democratizării vieții politice devenea din ce în ce mai vizibilă în Letonia, la fel ca în alte state din Europa de Est. Introducerea libertății de exprimare în Uniunea Sovietică a declanșat mișcări de masă puternice în Letonia, care acuzau anexarea teritorială, invocând necesitatea unei societăți noi, bazate, printre altele, pe valori identitare letone și insistând asupra redobândirii independenței. Ca urmare a primelor alegeri independente, din martie 1990, reclamanta a fost aleasă reprezentant în Consiliul Suprem (*Augustaka Padome*) al Republicii Sovietice Socialiste Letonia. Reclamanta a continuat să fie membru activ al PCL și după apariția, în aprilie 1990, a unei facțiuni disidente care susținea independența Letoniei și pluripartitismul. În mai 1990, Consiliul Suprem, din care făcea parte și reclamanta, a adoptat *Declarația privind restaurarea independenței Letoniei*. Grupul parlamentar din care făcea parte reclamanta nu a participat la vot. La 13 ianuarie 1991 a avut loc a lovitură de stat, în care PCL a fost implicat. În data de 3 martie 1991, în urma unui plebiscit, ale cărui natură și importanță sunt disputate de către părți, a fost votată independența statală. Letonia a dobândit independență deplină la 21 august 1991, PCL fiind scos în afara legii la două zile după aceasta și dizolvat în mod oficial luna următoare. Cu toate acestea, petenta a continuat să fie membră a parlamentului până la alegerile din iunie 1993.

În martie 1997, petenta a fost aleasă în Consiliul Municipal din Riga din partea „Mișcării pentru Dreptate Socială și Drepturi Egale în Letonia”. Ulterior, în iulie 1998, s-a prezentat în calitate de candidată la alegerile parlamentare, dar candidatura sa a fost respinsă prin decizia Comisiei Electorale Centrale, care a stabilit că nu sunt întrunite cerințele impuse de lege.

În februarie 1999, ca urmare a sesizării Procurorului General, Tribunalul Regional din Riga a constatat că doamna Zdanoka a rămas activă în PCL după lovitura de stat din 1991. Apelul petentei a fost respins de Secția civilă a Curții Supreme prin sentința din 15 Decembrie 1999. Începând cu această dată, doamna Zdanoka a fost descalificată din funcția pe care o ocupa în Consiliul Municipal din Riga. Petenta a solicitat Senatului Curții Supreme casarea hotărârii judecătorești pronunțate de Secția civilă, susținând, între altele, că restricția impusă este incompatibilă cu art. 11 din Convenție. Senatul a declarat apelul inadmisibil, prin hotărâre definitivă, arătând că unicul obiect al deciziei atacate era dacă petenta a luat sau nu parte în mod activ la activitățile PCL după 13 ianuarie 1991, fără a avea competența materială de a analiza consecințele legale ale acestei hotărâri. În plus, Senatul a arătat că o astfel de analiză ar presupune o examinare a compatibilității legislației letoniene cu prevederile Constituției și ale dreptului internațional. Proceduri similare au fost declanșate și împotriva altor foști activiști ai PCL.

La alegerile parlamentare din 2002, petenta a încercat să intre în competiția electorală în calitate de candidat independent, dar candidatura sa a fost respinsă.

Letonia a devenit membră a Uniunii Europene la 1 mai 2004. La alegerile pentru Parlamentul European, petentei i s-a permis să candideze și a fost aleasă.

Petenta a susținut că împiedicarea candidaturii sale la alegerile parlamentare, prin descalificare, pentru motivul activității desfășurate în PCL după data de 13 ianuarie 1991, constituie o încălcare a art. 3 din Protocolul nr. 1.

B. Hotărârea Camerei

Camera arată de la început că obligațiile de loialitate politică stabilite de Curte cu privire la limitarea activităților politice ale funcționarilor publici, nu pot fi aplicate în egală măsură pentru eligibilitatea în cadrul alegerilor parlamentare. În continuare, Camera a arătat că descalificarea petentei urmarea un scop legitim, și anume protecția independenței statului, ordinea democratică și siguranța națională. Camera a observat că restricția aplicată nu era limitată temporal și că o descalificare permanentă putea fi justificată numai în cazul comiterii unor fapte penale grave, precum crime de război sau trădare. În același timp, Camera a considerat că interdicția participării la alegerile parlamentare în cazul liderilor din perioada fostului regim, fără o examinare a comportamentului persoanei în cauză, putea fi privită drept o măsură legitimă și echilibrată doar în primii ani de după recâștigarea independenței Letoniei. Însă după o anumită perioadă, a devenit necesar să se stabilească în ce măsură menținerea ineligibilității mai era justificată de alți factori, în special de participarea persoanei în cauză la evenimentele avute în vedere. Din perspectiva Camerei, instanțele naționale aveau cel mult o putere limitată de a stabili dacă fiecare dintre persoanele cărora li se aplica restricția mai reprezenta un pericol real pentru regimul democratic actual. Curtea însăși trebuie să stabilească în ce măsură, comportamentul

petentei de acum mai bine de un deceniu constituia o justificare suficientă pentru a menține decăderea sa din dreptul de a fi aleasă în cadrul alegerilor parlamentare. Camera a observat că, deși petenta a ocupat o funcție importantă în structura PCL, nu existau probe care să ateste că restricția ce i-a fost impusă este justificată de comportamentul său din momentul 1991. Camera a mai arătat că trebuie luat în calcul faptul că petenta nu a fost niciodată condamnată penal, că PCL nu a fost dizolvat decât după evenimentele din august 1991 și că nimic din comportamentul prezent al petentei nu mai justifica menținerea restricțiilor. În continuare Camera a criticat legislativul leton pentru adoptarea acestor restricții abia în 1995, și nu anterior alegerilor din 1993. Acest lucru demonstrează că foștii lideri PCL nu erau considerați un pericol real pentru democrație. În concluzie, luând în calcul principiile jurisprudenței Curții în materia art. 11 din Convenție, Camera a considerat că decăderea petentei din dreptul de a fi aleasă în Parlament avea caracter disproporționat și, în consecință, reprezenta o încălcare a art. 3 din Protocolul nr. 1.

1. Observații asupra faptelor

În primul rând, Curtea observă că părțile se contrazic în privința unora dintre evenimentele istorice relevante. În acest sens, petenta contesta versiunea Guvernului referitoare la originea și natura primei tentative de lovitură de stat din ianuarie 1991, la plebiscitul din martie 1991 și la colaborarea PCL cu responsabilii pentru cea de-a doua tentativă de lovitură de stat, din august 1991. Cu toate acestea, în exercitarea rolului său, Curții nu înlocuiește instanțele naționale competente, ci evaluează hotărârile luate de acestea, în baza puterii sale de apreciere. În acest demers, Curtea urmărește dacă deciziile autorităților naționale se bazează pe o analiză acceptabilă a situației de fapt și dacă nu au avut un caracter arbitrar. Mai mult, Curtea se va abține, atât cât este posibil, să se pronunțe în materia unor evenimente de natură pur istorică, care nu cad sub incidența competenței sale. Cu toate acestea, Curtea poate accepta anumite adevăruri istorice bine cunoscute și le poate lua în calcul în raționamentul său. În prezenta cauză, nu există indicii ale unei evaluări arbitrare de către instanțele letone a faptelor relevante.

2. Concluziile Curții cu privire la principiile aplicabile art. 3 din Protocolul nr. 1

Art. 3 din Protocolul nr. 1 este înrudit cu alte prevederi ale Convenției, care protejează drepturile civile și politice, sub diferite forme, precum art. 10 care garantează libertatea de exprimare și art. 11 privind libertatea de asociere, aceasta incluzând și forma de asociere prin apartenența la un partid. Există o legătură incontestabilă între aceste prevederi, ce poate fi rezumată prin necesitatea garantării pluralismului opiniilor într-o societate democratică și asigurarea exercițiului nestânjenit al libertăților civice și politice. În plus, Convenția și protocoalele adiționale trebuie privite ca un întreg. Cu toate acestea, atunci când este invocată încălcarea art. 3 din Protocolul nr. 1, Curtea nu trebuie să aplice în mod automat aceleași criterii precum cele prevăzute în al doilea alineat al art. 8 și 11 din Convenție și nici să se raporteze în mod automat la principiile derivate din aplicarea acestor articole.

Având în vedere relevanța pe care o are art. 3 din Protocolul nr. 1 pentru cadrul instituțional al statului, această prevedere este trasată în termeni diferiți de cei ai art. 8 și 11 din Convenție. Art. 3 din Protocolul nr. 1 este formulat în termeni colectivi și generali, chiar dacă a fost interpretat de Curte ca implicând anumite drepturi individuale specifice. Standardele aplicabile pentru a stabili respectarea art. 3 din Protocolul nr. 1 trebuie considerate mai puțin constrângătoare decât cele aplicabile art. 8 până la art. 11 din Convenție. O importanță majoră pentru determinarea relevanței scopului urmărit de restricțiile aplicate drepturilor prevăzute de art. 3 din Protocolul nr. 1 o are conceptul de „limitări implicite”. Dat fiind că art. 3 din Protocolul nr. 1 nu este limitat de o listă specifică de „scopuri legitime” precum cele enumerate de art. 8 până la art. 11, statele membre au libertatea de a invoca un alt scop decât cele enumerate în lista amintită, cu condiția compatibilității acestui scop cu principiul statului de drept și cu obiectivele generale ale Convenției, demonstrat în legătură cu circumstanțele particulare ale cauzei. Conceptul de „limitări implicite” presupune și faptul că nu va fi aplicat testul „necesității” și al „urgenței”, care se aplică în mod tradițional pentru art. 8-11 din Convenție. În evaluarea respectării art. 3 din Protocolul nr. 1, Curtea a luat în calcul în principal două criterii: pe de o parte, dacă măsura a avut caracter arbitrar sau disproporțional și, pe de altă parte, dacă a fost afectat dreptul la opinie. În acest context, a fost subliniată, de fiecare dată, marja de apreciere largă de care se bucură statele membre. În plus, Curtea a afirmat necesitatea ca legislația electorală să fie reglementată în lumina evoluției politice a statului în cauză, ceea ce poate conduce la situația ca anumite instituții considerate inacceptabile în contextul unui sistem politic, să devină acceptabile în contextul specific al altui sistem. Nevoia individualizării unei măsuri legislative în legătură cu care se invocă încălcarea Convenției, precum și nivelul individualizării, depind de circumstanțele particulare ale fiecărui caz, în special de natura, durata și consecințele restricției impuse. Pentru ca o măsură restrictivă să fie conformă cu art. 3 din Protocolul nr. 1, poate fi suficient un grad mai redus de individualizare, spre deosebire de situația presupusei încălcări a art. 8-11 din Convenție.

În ce privește dreptul de a fi ales, care reprezintă așa-numitul aspect „pasiv” al drepturilor garantate de art. 3 din Protocolul nr. 1, Curtea a fost și mai precaută în evaluarea restricțiilor în raport cu contextul, decât atunci când i s-a solicitat examinarea restricțiilor referitoare la dreptul de a alege, adică la aspectul așa-numit „pasiv” al drepturilor prevăzute la art. 3 din Protocolul nr. 1. Astfel, în cazul *Melnychenko*, Curtea a observat că pot fi impuse cerințe mai stricte cu privire la eligibilitatea de a candida pentru alegerile parlamentare, decât în cazul dreptului la vot. Astfel, în timp ce testul aspectului „activ” al art. 3 din Protocolul nr. 1 a fost de cele mai multe ori inclus în evaluarea mai largă a proporționalității reglementărilor care decad o persoană sau un grup de persoane din dreptul de a vota, testul Curții cu privire la aspectul „pasiv” al reglementărilor menționate s-a limitat în principal la verificarea absenței caracterului arbitrar al procedurii interne care a condus la decăderea individului din dreptul de a fi ales.

Aplicând aceste principii la prezenta speță, Curtea observă că petenta a invocat încălcarea art. 3 din Protocolul nr. 1 cu privire la excluderea ei din lista candidaților pentru Parlamentul leton, ca urmare a aplicării secțiunii 5(6) din Legea alegerilor

parlamentare din 1995, pentru motivul „participării active” la activitățile PCUS (PCL) după 13 ianuarie 1991. Curtea evidențiază în primul rând faptul că modul în care criteriul loialității politice este aplicabil funcționarilor publici are cel mult o relevanță minoră pentru circumstanțele prezentei cauze, care tratează o problemă foarte diferită privind eligibilitatea indivizilor drept candidați pentru alegerile parlamentare. Criteriul „neutralității politice” nu poate fi aplicat unor membri ai parlamentului în aceeași manieră ca în cazul altor oficiali ai statului, dat fiind faptul că primii nu pot fi, prin definiție, neutri din punct de vedere politic. În continuare, Curtea arată că restricția ce a fost impusă urmărea obiective compatibile cu principiul statului de drept și cu obiectivele generale ale Convenției, mai exact protejarea independenței statului, ordinii democratice și a siguranței naționale. Rămâne de stabilit dacă restricțiile au avut un caracter proporțional.

În legătură cu acest aspect, trebuie observat că Letonia, la fel ca celelalte țări baltice, și-a pierdut independența în 1940, ca o consecință a delimitării sferelor de influență în Europa Centrală și de Est prin Pactul Ribbentrop-Molotov, un acord contrar principiilor general recunoscute de drept internațional. Anexarea Letoniei la Uniunea Sovietică a fost condusă și realizată de Partidul Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS), Partidul Comunist din Letonia (PCL) fiind un satelit al PCUS. La sfârșitul anilor 1980, starea generală de nemulțumire a populației letone cu privire la regimul sovietic a condus la o mișcare ce favoriza independența statului și democratizarea sistemului politic, fapt care a fost confirmat de rezultatul plebiscitului. În martie 1990, parlamentul nou ales (Consiliul Suprem) a adoptat o declarație pentru reinstaurarea independenței Letoniei. Curtea nu a observat nimic arbitrar în deciziile instanțelor naționale cu privire la faptul că cele două lovituri de stat eșuate din țările baltice, din ianuarie și august 1991, au fost organizate și conduse de PCUS și de filialele sale regionale, inclusiv PCL. Petenta a făcut referire la programul oficial al PCL pentru a exonera partidul de răspundere pentru evenimentele din 1991, considerând că era suficient pentru a demonstra opțiunile democratice ale partidului. Cu toate acestea, intențiile unui partid trebuie evaluate, întâi de toate, în funcție de acțiunile liderilor și membrilor, și nu în baza sloganurilor oficiale.

Restricția privind candidatura în alegerile parlamentare, impusă de legislația letonă prin secțiunea 5(6) a Legii din 1995, persoanelor care „participaseră activ” la activitățile PCL desfășurate între 13 ianuarie 1991 și data dizolvării partidului, în septembrie 1991, trebuie interpretată luând în calcul contextul istorico-politic și larga marjă de apreciere de care se bucura statul cu privire la acest aspect. Părțile în proces nu au fost de acord dacă această prevedere poate fi asimilată unei măsuri preventive sau unei măsuri punitive. În opinia Curții, de esența acestei legislații nu este intenția de a-i pedepsi pe cei care au activat în PCL, ci, mai degrabă, aceea de a proteja integritatea procesului de democratizare, prin excluderea de la participarea într-un legislativ democratic a celor care deținuseră o funcție de conducere într-un partid care a fost direct legat de o încercare violentă de răsturnare a regimului democratic nou instalat. Este adevărat că legislația nu menționează dacă această descalificare operează permanent, dar nici nu reiese că ar avea caracter temporar. În pofida acestei ambiguități, este clar faptul că motivația acestor reglementări este prevenția și nu pedeapsa. În cauza *Refah Partisi și alții*, Curtea a arătat că acțiunile liderilor unui

partid erau imputabile partidului, cu excepția situației în care partidul se distanța de aceste fapte. Și reciproca poate fi valabilă în condiții similare cauzei de față. Mai exact acțiunile unui partid sunt imputabile membrilor săi, în special celor aflați la conducere, cu excepția cazului în care acești membri se distanțează de respectivele acțiuni. Comportamentul unui politician nu este definit doar de faptele și discursurile sale, ci și de omisiunile sale sau de absența unui răspuns, care în egală măsură pot indica unde se poziționează. Curtea consideră rezonabilă prezumția legislativului leton că liderii PCL aveau o poziție antidemocratică, în măsura în care nu se disociaseră de PCL în momentele critice din ianuarie și august 1991. Nici petenta nu făcut vreo declarație prin care să se distanțeze de PCL sau de PCUS la momentul de referință sau ulterior.

Împotriva petentei nu a fost intentată acțiune penală. Dacă aceasta ar fi fost situația, atunci petenta ar fi beneficiat de garanții precum prezumția de nevinovăție. Decăderea prevăzută de secțiunea 5(6) a Legii din 1995 reprezintă o măsură specială de drept public privind accesul la politica de cel mai înalt nivel. În cazul unei asemenea măsuri, sarcina probei poate fi răsturnată și atribuită persoanei care dorește să candideze. Curtea este de părere că autoritățile letone erau îndrituite, în baza marjei lor de apreciere, să prezume că o persoană aflată în poziția petentei a avut opinii politice incompatibile cu necesitatea protejării integrității procesului democratizării. La fel, autoritățile sunt îndreptățite să ia în calcul aparentele rezultate din acțiunile sau omisiunile petentei sau să o declare ineligibilă pentru alegerile parlamentare. În plus, petenta nu a contestat validitatea aparențelor în fața instanțelor naționale.

Curtea reamintește faptul că reglementarea detaliată, prin intermediul legii, a domeniului și a condițiilor unor măsuri, astfel încât instanțelor să le revină doar rolul de a verifica dacă situația unui individ corespunde reglementării, este o formulă pe care Convenția nu o exclude. Această considerație este valabilă mai ales în chestiuni rezultate din situații legate de art. 3 din Protocolul nr. 1. Într-un asemenea context, misiunea primordială a Curții este aceea de a evalua dacă măsura adoptată de legislativ are un caracter proporțional, și nu de a identifica defecte ale acestei măsuri pentru simplul motiv că instanțele naționale nu au putut purcede la o „individualizare completă” a aplicării măsurii în cauză.

Trebuie observat că secțiunea 5(6) a Legii din 1995 este formulată în termeni relativ restrânși. Faptul că restricția se referă doar la persoanele care au „participat activ” în activitățile PCL la momentul avut în vedere, confirmă faptul că legislativul a făcut distincția între diferitele forme de implicare ale foștilor membri de partid, așa cum a indicat și Curtea Constituțională.

În lumina acestor considerații, Curtea constată că legislația în cauză a fost clară și precisă cu privire la definiția categoriei de persoane cărora le este aplicabilă și, totodată, suficient de flexibilă încât să permită instanțelor naționale să stabilească dacă o persoană aparține sau nu categoriei respective. În cauza de față, legislativul leton a conferit prevederilor secțiunii 5(6) a Legii din 1995 un anumit grad de individualizare, în limitele necesare pentru art. 3 din Protocolul nr. 1, astfel încât instanțele naționale au putut evalua în ce măsură restricțiile sunt aplicabile petentei. În baza art. 3 din Protocolul nr. 1, parlamentului leton nu incumba o obligație de a delega o competență extinsă de apreciere instanțelor letone pentru a stabili dacă petenta a

comis o acțiune care să arate că are o responsabilitate personală pentru evenimentele din 1991 sau că o candidatură din partea acesteia prezintă pericol pentru procesul de democratizare. Mai mult, faptul că petenta nu a fost niciodată condamnată penal pentru evenimentele din 1991 nu prezintă importanță majoră pentru justificarea interdicției de a candida. Dimpotrivă, din faptul că acuzațiile penale au vizat doar doi dintre foștii lideri ai PCL, iar restricțiile au fost impuse asupra altor membri de partid, printre care și petenta, autoritățile letone au demonstrat o anumită flexibilitate față de acest grup de persoane. Totodată, Curtea apreciază drept irelevant dacă PCL a avut sau nu caracter legal după 13 ianuarie 1991, dat fiind caracterul evident al naturii **subversive** a activităților sale ulterioare acestei date. Susținerea acordată de petentă acestei organizații anti-democratice este evidentă, iar tăcerea sa cu privire la evenimentele petrecute la vremea respectivă este un indiciu la fel de limpede în acest sens, ca orice acțiune de sprijinire a activităților PCL.

În ce privește faptul că măsura restrictivă nu a fost introdusă de Parlament imediat după redobândirea independenței statului leton, acesta nu are, în viziunea Curții, un caracter crucial. Nu este surprinzător că un regim democratic nou instaurat are nevoie de timp pentru a concepe măsuri adecvate pe care să le adopte. Această considerație este cu atât mai valabilă în Letonia, unde trupele străine, rusești, au rămas până în 1994. Din această cauză, nu se poate concluziona că introducerea măsurii contestate abia în 1995 ar demonstra că statul leton însuși nu considera o astfel de restricție necesară pentru a proteja procesul democratic.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Cauza Matyjek c. Polonia

Cererea nr. 38184/03

Hotărârea din 24 aprilie 2007

Articolul 6 din Convenție – „Dreptul la un proces echitabil”

➤ **În fapt**

Tadeusz Matyjek a fost membru Sjem, respectiv al uneia dintre cele două Camere ale Parlamentului Poloniei. După intrarea în vigoare a Legii lustrației – Legea din 11 aprilie 1997 privind dezvăluirea activității în favoarea serviciilor de securitate a statului sau a colaborării cu acestea între anii 1944 și 1990, exercitate de către persoane cu funcții publice – petentul a declarat că nu a colaborat cu serviciile secrete ale epocii comuniste.

La 1 iunie 1999, reprezentantul autorității pentru interesul public a demarat *proceduri judiciare interne* împotriva petentului, pe considerentul că acesta a mințit când a negat colaborarea cu serviciile secrete. În decembrie 1999, Curtea de Apel din Varșovia, în calitate de primă instanță, a statuat că Tadeusz Matyjek a colaborat în mod deliberat și secret cu serviciul de securitate și, ca atare, acesta a mințit în declarația de lustrație. Printre altele, Curtea și-a întemeiat sentința pe o expertiză întocmită de către Departamentul de Criminologie și Chimie din cadrul Biroului de Securitate a Statului, care a confirmat autenticitatea unei semnături a petentului pe un document existent în dosarul acestuia. Dispozitivul hotărârii a fost comunicat petentului la 3 ianuarie 2000. Motivarea a fost considerată secretă și, potrivit Codului de procedură penală, nu putea fi consultată decât în registrul secret al instanței.

Potentul a introdus apel la hotărârea primei instanțe. El a susținut că serviciul de securitate i-a înregistrat calitatea de colaborator secret fără știrea sau consimțământul său. A precizat că legăturile sale cu Miliția Civilă și cu un agent al serviciilor secrete au fost de natură strict privată și nu au avut niciodată caracterul unei colaborări conștiente. De asemenea, a solicitat audierea mai multor martori și efectuarea unei expertize independente, care să nu provină de la o agenție a Biroului de Securitate a Statului. La 17 februarie 2000, Curtea de Apel din Varșovia, a respins apelul petentului. În aprilie 2000, acesta a solicitat Curții Supreme casarea hotărârii pronunțate de instanța de apel. Curtea Supremă a considerat că cererea petentului de a fi audiați doi martori suplimentari a fost nesocotită, iar acest fapt reprezintă o gravă carență procedurală. În octombrie 2000, Curtea Supremă a casat decizia atacată și a trimis cauza instanței de apel, pentru rejudecare.

La 20 decembrie 2000, în urma unei solicitări formulate de către reprezentantul autorității pentru interesul public, comandantul Biroului de Securitate a Statului a ridicat restricțiile de confidențialitate cu privire la documentele de arhivă referitoare la petent care erau incluse în dosarul aflat pe rolul instanței.

În ședința de judecată din 19 ianuarie 2001, Curtea de Apel din Varșovia a audiat martorii propuși de către petent, iar la 25 ianuarie 2001 a desființat sentința atacată de către apelantul petent și a retrimis cauza primei instanțe. Probațiunea a fost suplimentată cu noi mărturii și scripte. Petentul a fost audiat în ședință publică și s-a dispus efectuarea unei noi expertize de către Institutul de Criminologie al Universității din Varșovia. La 4 decembrie 2001, Curtea de Apel din Varșovia, în calitate de primă instanță, a pronunțat o sentință prin care a statuat că Tadeusz Matyjek a mințit în declarația de lustrație. Petentul a atacat și această nouă hotărâre. Printre altele, el a subliniat faptul că instanța ar fi trebuit să țină seama de calitatea sa de membru al echipei naționale de sport, în virtutea căreia devenea automat angajat al Miliției Civile. În octombrie 2002 și, respectiv, în mai 2003, Curtea de Apel din Varșovia și Curtea Supremă au respins căile de atac exercitate de către petent.

Potrivit legislației interne în vigoare la acea dată, decizia din 17 februarie 2000 a Curții de Apel a fost considerată definitivă și irevocabilă. În consecință, de la aceeași dată, petentul și-a pierdut mandatul de membru al Parlamentului și i s-a interzis să candideze la alegeri ori să dețină funcții publice, pentru o perioadă de 10 ani.

➤ În drept

La 15 octombrie 2003, Tadeusz Matyjek a formulat o plângere la Curtea Europeană a Drepturilor Omului și a invocat încălcarea de către statul polonez a art. 6 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale.

Guvernul pârât a formulat *obiecții preliminare* și a susținut că petentul nu a epuizat mijloacele interne de reparație. Acesta nu a invocat în fața instanțelor naționale caracterul inechitabil al lustrației, problema restricționării accesului la dosarul cauzei și nici faptul că nu și-a putut susține argumentele în conformitate cu principiile contradictorialității și egalității armelor. Petentul a contestat obiecțiile Guvernului și a arătat că regulile privind accesul la dosar și derularea lustrației sunt prevăzute de legislația națională și nu puteau fi contestate într-un proces intern. De asemenea, Guvernul nu a indicat vreun alt mijloc de reparație intern, efectiv, pentru problema inechității procedurilor de lustrație.

Curtea a unit obiecțiile preliminare cu fondul cauzei.

Potentul a invocat în fața Curții caracterul inegal și secret al lustrației, confidențialitatea documentelor precum și incorectitudinea regulilor care guvernează accesul la dosarul cauzei ori modul în care sunt purtate audierile. Petentul a subliniat inechitatea procedurilor de lustrație, ignorarea principiului egalității armelor și incapacitatea sa de a se apăra în mod adecvat. El a arătat că a fost plasat într-un dezavantaj important față de reprezentantul autorității pentru interesul public, întrucât statul avea acces la toate arhivele și dispunea de mijloace tehnice și financiare pentru a le cerceta și pentru a selecta materialele care urmau să fie incluse în dosar.

Cele mai multe documente au fost considerate secrete și ridicarea restricțiilor de confidențialitate a fost arbitrară. Instanța nu a examinat cauza cu grijă, iar petentul nu a putut să conteste probațiunea administrată de reprezentantul pentru interesul public și nici să recurgă la experți independenți. Petentului nu i s-a permis să facă vreo copie din dosarul studiat la arhiva secretă a curții de lustrație. De asemenea, nu i s-a

permis să ia cu sine notițele scrise la arhivă, să le arate cuiva sau să le folosească la audieri. Toate aceste aspecte au rămas neschimbate și după decembrie 2000, când s-au ridicat restricțiile de confidențialitate cu privire la dosarul său. Documentele care au fost anexate dosarului după această dată au fost considerate, în continuare, secrete.

Guvernul a arătat că dificultățile cu care s-a confruntat petentul sunt o consecință a faptului că potrivit legii interne, anumite documente legate de cauză erau considerate secrete de stat. Totuși, ulterior, Biroul de Securitate a Statului a ridicat restricțiile de confidențialitate aplicate acelor documente. Guvernul a susținut că în cauză s-a respectat principiul egalității armelor. Potrivit legii interne privind protecția informațiilor secrete, probele aferente cauzei au putut fi consultate de către părți doar la registratura secretă a instanței de lustrare. Atât petentul, cât și reprezentantul autorității pentru interesul public au fost supuși acelorași restricții privind accesul la dosar și consemnările scrise. Notițele trebuiau luate într-un caiet special, care era apoi așezat într-un plic sigilat și depozitat la registratura secretă. Aceeași procedură era aplicată notițelor luate în timpul audierilor. Plicul care conținea caietele putea fi deschis doar de către persoana care a luat notițele. La 20 decembrie 2000, Biroul de Securitate a Statului a ridicat restricțiile de confidențialitate privind documentele de arhivă legate de persoana petentului, aflate la dosarul cauzei. După această dată, Biroul de Securitate a statului a adăugat la dosar și alte documente, la solicitarea instanței. Aceste documente au fost calificate secrete, au fost depuse la registratura secretă și au fost accesibile părților în condițiile regulilor prezentate mai sus. Procedurile derulate în cazul petentului au fost conduse cu diligență. Instanța a examinat probațiunea administrată de ambele părți, a audiat numeroși martori și a solicitat opiniile a doi experți grafologi. La finalul procesului, niciuna dintre părți nu a formulat o cerere pentru suplimentarea probațiunii.

Președintele Curții a permis unui terț – *Fundația Helsinki pentru drepturile omului*, să intervină în procedura scrisă. Aceasta a susținut că scopul general al Legii lustrării este acela de a dezvălui adevărul referitor la colaborarea anumitor persoane publice cu organele de securitate ale statului. Datorită importanței sociale pe care o are lustrarea și a consecințelor grave determinate de o declarație mincinoasă, principiile statului de drept și garanțiile procedurale trebuie să fie respectate cu strictețe. Art. 6 al Convenției se aplică, în mod evident, procedurilor de lustrare. În consecință, trebuie să fie îndeplinite condițiile unui tribunal independent și imparțial, a duratei rezonabile, a prezumției de nevinovăție. Trebuie să se acorde beneficiul dubiului, să se recurgă la audieri publice, să se asigure accesul la dosare și posibilitatea de a fi luate notițe. Fundația a susținut importanța majoră a dreptului de a avea acces la dosarele relevante pentru procedura lustrării. Dacă unei părți i se refuză accesul la documentele secrete care o privesc, sau la o mare parte dintre acestea, posibilitatea sa de a combate versiunea organului de securitate este grav îngrădită. Absența accesului la dosar și a posibilității de a obține copii ale documentelor acestuia încalcă dreptul la pregătirea unei apărări adecvate și principiul egalității armelor. Dreptul la un proces echitabil este foarte important pentru o persoană acuzată de cooperare cu serviciile secrete. De aceea, dreptul la audieri publice și accesul la dosarele relevante ar trebui să fie restricționat doar în situații excepționale.

Curtea s-a referit mai întâi la *conținutul cauzei* deduse judecății și a decis că urmează să stabilească *dacă procedurile derulate împotriva petentului potrivit Legii lustrației au respectat exigențele unui proces echitabil, în sensul art. 6 al Convenției*. Curtea a amintit că în decizia de admisibilitate a cauzei a stabilit, potrivit criteriilor Engel, că petentul s-a aflat sub acuzare penală. În consecință, procedurii de lustrație care s-a derulat în cazul său i se aplică garanțiile procedurale în materie penală consacrate de art. 6. Curtea a subliniat că garanțiile parag. 3 din art. 6 al Convenției reprezintă aspecte specifice ale dreptului la un proces echitabil, descris, la modul general, în parag. 1. Ca atare, examinarea plângerii petentului se cuvine a fi efectuată din perspectiva ambelor dispoziții ale Convenției. Referitor la respectarea art. 6 din Convenție, Curtea a reiterat faptul că *egalitatea armelor este una dintre trăsăturile conceptului mai larg de proces echitabil*. Potrivit acestui principiu, fiecărei părți trebuie să i se acorde o posibilitate rezonabilă de a-și expune cauza, în condiții care să nu-i creeze un dezavantaj semnificativ față de adversar. Pentru a asigura acuzatului un proces echitabil, orice dificultăți create apărării prin limitarea drepturilor sale, trebuie să fie contracarate în mod adecvat, prin procedurile urmate de către autoritățile judiciare.

Curtea a mai arătat că s-a referit deja la *problema lustrației, în cauza Turek c. Slovacia*¹. Cu acea ocazie, a statuat că, în absența unor evidențe contrare specifice cauzei, nu se poate prezuma menținerea unui interes public actual de a limita accesul la documentele considerate confidențiale în regimurile anterioare. Aceasta, întrucât procedurile de lustrație urmăresc, prin însăși natura lor, stabilirea unor fapte din epoca comunistă și nu au legătură directă cu atribuțiile și activitățile serviciilor de securitate. Procedurile de lustrație depind, inevitabil, de examinarea documentelor referitoare la activitățile fostelor servicii comuniste de securitate. Dacă părții la care se referă documentele i se refuză accesul la conținutul acestora, posibilitățile sale de a combate versiunea organelor de securitate sunt grav restrânse. Potrivit Curții, *considerațiile formulate în cauza Turek c. Slovacia își păstrează relevanța și în prezenta cauză*.

Referitor la *plângerea formulată de către Tadeusz Matyjek*, Curtea a reținut mai întâi că natura secretă a documentelor care au aparținut serviciilor de securitate din perioada comunistă a fost păstrată de acte normative succesive. Statutul confidențial al acestor documente a fost afirmat și de către Biroul de Securitate a Statului. Cel puțin o parte din documentele referitoare la dosarul de lustrație al petentului au fost calificate ca „strict secrete”. Comandantul Biroului de Securitate a Statului avea competența de a ridica exigențele de confidențialitate. În cazul petentului, o asemenea competență a fost exercitată în decembrie 2000. Curtea a considerat că acordarea acestei competențe unui organ de securitate statal este incompatibilă cu echitatea procedurii de lustrație și cu principiul egalității armelor.

Curtea a mai precizat faptul că în perioada anterioară procesului, reprezentantul autorității pentru interesul public a avut acces la toate documentele fostelor servicii de securitate, referitoare la subiectul procedurii de lustrație. După începerea procedurii, petentul a avut de asemenea acces la dosarul instanței. Potrivit legislației

¹ Cauza *Turek c. Slovacia*, nr. 57986/2000.

interne, acestuia nu i s-a permis însă copierea documentelor incluse în dosar și nu a putut consulta actele confidențiale decât la registratura secretă a instanței de lustrare. Părțile nu au contestat faptul că petentul a fost îndreptățit să-și ia notițe, cu ocazia consultării dosarului de lustrare. Totuși, s-a admis că nicio mențiune scrisă nu putea fi făcută decât în caiete speciale, care erau apoi sigilate și depuse la registratura secretă. Aceste caiete nu puteau fi îndepărtate din registratură, iar autorul lor era singurul îndreptățit să le deschidă. Notițele luate în timpul audierilor au avut un regim similar. Guvernul pârât cunoștea faptul că petentul nu putea lua cu sine consemnările sale din timpul ședințelor de judecată și că acesta trebuia să le înmâneze după dezbateri unei persoane anume desemnate. Părțile nu au contestat că apărătorul petentului a fost supus aceluiași restricții. Nu a fost invocată vreo dispoziție a unei legi interne care să permită un comportament diferit.

Curtea a reiterat faptul că participarea efectivă a unei persoane acuzate la procesul său penal include și dreptul de a-și lua note scrise care să o ajute la pregătirea apărării, indiferent dacă persoana în cauză este reprezentată de un avocat. Faptul că petentul nu a putut să ia cu sine propriile notițe consemnate la audieri sau în registratura secretă, pentru a le arăta unui expert sau pentru a le folosi în orice alt scop, l-a lipsit în mod efectiv de posibilitatea de a folosi informațiile notate. El nu s-a putut baza, în acest sens, decât pe memorie. Restricția confidențialității s-a menținut cu privire la documentele care au fost prezentate în cauză ulterior datei de 20 decembrie 2000, când petentului i s-a permis consultarea dosarului. Guvernul a recunoscut că după această dată s-au depus la registratura secretă a instanței noi documente aferente cauzei.

Pentru petent, miza procedurilor de lustrare consta în renumele său, în retragerea calității de membru al Parlamentului și interzicerea îndeplinirii unor funcții publice, pentru o perioadă de zece ani. Având în vedere acest aspect, Curtea a subliniat importanța faptului ca petentul să fi avut acces neîngrădit la dosarele care îl priveau, libertatea de a folosi orice note scrise și, dacă era necesar, posibilitatea de a obține copii de pe documentele semnificative.

Curtea a respins susținerea guvernului pârât, referitor la egalitatea de tratament a părților în ceea ce privește restricțiile de confidențialitate aplicate în cauză. Conform legislației interne, reprezentantul autorității pentru interesul public este investit cu puteri identice unui procuror. El are dreptul să audieze martori, să solicite opiniile unor experți și să consulte întreaga documentație care se referă la persoana supusă procedurii de lustrare. Această documentație include, printre altele, acte întocmite de fostele servicii de securitate.

Curtea a mai reținut faptul că doar dispozitivul hotărârilor judecătorești pronunțate de către instanțele naționale în decembrie 1999 și în februarie 2000 a fost comunicat petentului. Motivarea nu a putut fi citită decât la registratura secretă a curților interne. Această etapă procedurală a fost esențială pentru petent întrucât, potrivit legii interne, decizia din decembrie 2000 a fost considerată definitivă și irevocabilă. Începând cu această dată, petentului i s-au aplicat sancțiunile prevăzute de Legea lustrăriei, ceea ce a determinat, în mod special, pierderea mandatului său de parlamentar.

Curtea a admis că la sfârșitul anilor 1990 statul era interesat să realizeze lustrarea, cu privire la persoanele care dețineau cele mai importante funcții publice. Totuși,

dacă un stat urmează să adopte măsuri de lustrație, trebuie să se asigure că persoanele afectate se bucură de toate garanțiile procedurale consacrate de Convenție. Este posibil să existe situații în care interese majore ale statului impun păstrarea secretului cu privire la anumite documente, inclusiv cele întocmite în vechiul regim. Din cauza intervalului mare de timp care a trecut de la întocmirea documentelor, astfel de situații pot să apară, însă doar în mod excepțional. Sarcina de a proba asemenea interese majore ale statului aparține Guvernului, pentru că o excepție nu trebuie să devină normă. Persoana supusă procedurilor de lustrație este plasată într-un dezavantaj evident, într-un sistem în care rezultatul proceselor de lustrație depinde în mare măsură de reconstituirea activităților fostelor servicii secrete și în condițiile în care cele mai multe dintre documentele relevante au fost considerate secrete, iar competența de a decide menținerea confidențialității a fost încredințată actualelor servicii secrete.

Pe considerentele arătate, Curtea a apreciat că natura confidențială a documentelor, restricțiile de acces la dosar aplicate persoanei lustrate, precum și poziția privilegiată a reprezentantului pentru interesul public, în cadrul procedurilor de lustrație, au îngrădit în mod grav posibilitatea petentului de a dovedi că legăturile sale cu serviciile secrete ale perioadei comuniste nu pot fi calificate, în sensul Legii lustrației, drept „colaborare secretă intenționată”. Curtea a statuat că aplicarea cumulativă a regulilor interne, precum și contextul aparte al procedurilor de lustrație, i-au creat practic petentului o sarcină nerealistă și nu au respectat principiul egalității armelor.

Curtea a analizat dacă, prin căile interne de atac, petentul ar fi putut reclama cu succes particularitățile procedurilor de lustrație. În această privință, a statuat că nu există o asemenea certitudine, întrucât regulile privind accesul la documentele considerate secrete au fost instituite prin lege, iar instanțele au aplicat aceste dispoziții legislative. De altfel, anterior, Legea lustrației a fost de mai multe ori obiectul unor contestații respinse la Curtea Constituțională. În plus, Guvernul nu s-a referit la vreun alt mijloc intern de reparație, la care s-ar fi putut recurge cu succes în prezenta cauză. Așadar, nu s-a dovedit că petentul a dispus de o cale efectivă de atac, prin care să se opună cadrului legal care a fixat particularitățile procedurilor de lustrație. În consecință, riposta Guvernului cu privire la epuizarea căilor interne de atac trebuie respinsă.

Curtea a concluzionat că, *în ansamblu, procedura de lustrație care a fost aplicată petentului, nu poate fi considerată echitabilă în sensul art. 6 par. 1 coroborat cu art. 6 par. 3 din Convenție*. Prin urmare, *aceste prevederi ale Convenției au fost încălcate*.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Cauza Luboch c. Polonia

Cererea nr. 37469/05

Hotărârea din 15 ianuarie 2008

Articolul 6 din Convenție – „Dreptul la un proces echitabil”

➤ **Procedura**

La originea cauzei s-a aflat plângerea (nr. 37469/05) împotriva Republicii Polonia, adresată Curții, potrivit art. 34 din Convenție, formulată la data de 7 octombrie 2005 de un cetățean polonez, dl Zbigniew Luboch („petentul”). Acesta a pretins că procedura lustrației care i s-a aplicat a fost nedreaptă, încălcând art. 6 din Convenție. La 14 martie 2006, Curtea a decis să înștiințeze Guvernul polonez cu privire la plângere. Conform art. 29 paragraf. 3 din Convenție a decis să unească obiecțiile preliminare cu fondul.

➤ **În fapt**

A. Circumstanțele cauzei

Potentul s-a născut în 1956 și locuiește în Rzeszów. Între 1981 și 1986 a studiat Dreptul. Ulterior, a urmat un stagiul de 4 ani în avocatură, începând să profeseze ca avocat din 1992. Potentul arată că, începând cu 1984 a avut deplasări frecvente în străinătate, pentru a-și vizita familia, dar și în interes profesional. La una dintre revenirile sale în țară, potentul l-a întâlnit pe W.C., un fost coleg al său, care s-a oferit să-l ajute în legătură cu o scrisoare care ar fi sosit din străinătate și i-ar fi putut provoca probleme potentului. Potentul nu știa că W.C., care pretindea că este profesor, era în realitate ofițer al Serviciului de Securitate (*Śłużba Bezpieczeństwa* – „StB”). În primăvara anului 1987, potentul a aflat acest lucru, l-a izgonit din apartamentul său și a întrerupt orice legătură cu acesta. La acest eveniment, au existat trei martori, T.L., B.M. și M.S.

B. Procedura lustrației

În aprilie 1997, Parlamentul a adoptat o lege pentru dezvăluirea persoanelor care ocupă funcții publice și care au lucrat pentru serviciile de securitate ale statului sau au colaborat cu acestea în perioada 1944-1990 (Legea lustrației din 1997). Legea lustrației se aplica persoanelor care ocupau funcții publice, precum miniștri sau membri ai parlamentului, aceștia având obligația să declare dacă au lucrat sau au colaborat cu serviciile de securitate în perioada regimului comunist. Prevederile acestei legi erau aplicabile și judecătorilor, procurorilor și avocaților. După intrarea în vigoare a acestui act normativ, potentul a declarat că nu a colaborat în secret și de bunăvoie cu serviciile de securitate din perioada comunistă.

În anul 2000, la o dată nespecificată, Comisarul pentru interesul public a depus o plângere la Curtea de Apel din Varșovia pentru motivul că petentul ar fi mințit în declarația sa, negând colaborarea cu serviciile de securitate. Comisarul l-a audiat pe W.C. ca martor. La 30 mai 2000, Curtea de Apel din Varșovia a declanșat procedura lustrației în cazul petentului. La 5 iunie 2000, petentul a fost informat în legătură cu acest fapt și că putea să consulte dosarul în instanță. La 25 octombrie 2001, Curtea de Apel din Varșovia, ca primă instanță în procedura lustrației, a stabilit că petentul a colaborat în secret și cu bună știință cu Serviciul de Securitate și că a depus o declarație de lustrație mincinoasă. Dispozitivul hotărârii judecătorești a fost transmis petentului, însă motivarea hotărârii a fost calificată drept „strict secretă” și, conform art. 100 alin. (5) din Codul de procedură penală, putea fi consultată numai la registrul secret al Curții de Apel.

La 3 ianuarie 2002, petentul a intentat apel, susținând că hotărârea primei instanțe se baza în principal pe declarațiile lui W.C., care nu a fost audiat de Curtea de Apel din Varșovia. Cu toate acestea, instanța a luat în calcul transcrierea declarațiilor date de W.C. în fața Comisarului. Aceste declarații au fost făcute în absența petentului sau a avocatului acestuia. W.C. era ofițer al Serviciului de Securitate în subordinea căruia se presupune că ar fi lucrat petentul. La 16 mai 2002, Curtea de Apel l-a audiat ca martor pe W.C., notificându-l că Șeful departamentului Securității de Stat i-a ridicat obligația de confidențialitate cu privire la obiectul cauzei. Curtea a refuzat martorii propuși de petent, pentru motivul că declarațiile acestora nu ar fi fost relevante pentru stabilirea adevărului în cauză. La 3 septembrie 2004, Curtea de Apel din Varșovia, în calitate de instanță de apel în procedura lustrației a menținut hotărârea primei instanțe. Se pare că atât dispozitivul, cât și motivarea au fost puse la dispoziția petentului.

La 15 noiembrie 2004, petentul a intentat recurs la Curtea Supremă. *Inter alia*, a argumentat că în apel, instanța a refuzat să audieze martorii propuși de el și care ar fi răsturnat presupunerea colaborării sale cu serviciile de securitate. În continuare, petentul a arătat că instanța de apel nu a luat în considerare argumentele sale cu privire la faptul că interacțiunea sa cu W.C. a fost de natură privată și nu a constituit o colaborare secretă și intenționată. De asemenea, petentul a arătat faptul că nu a putut consulta dosarul în procedură în fața Comisarului și nu a putut aduce probe în acea etapă a procedurii. La 14 aprilie 2005, Curtea Supremă a respins recursul. Petentului i-a fost comunicat dispozitivul hotărârii. Curtea Supremă a declarat „secretă” motivarea scrisă a hotărârii, petentul putând să o consulte la Institutul Memoriei Naționale (*Instytut Pamięci Narodowej*).

La 15 mai, Președintele Curții de Apel, în baza Legii lustrației din 1997, a dispus publicarea în Monitorul Oficial (*Monitor Polski*) a informației că, decizia finală din 25 octombrie 2001 a Curții de Apel din Varșovia a stabilit că declarația petentului în procedura lustrației a fost mincinoasă. În consecință, la 9 iunie 2005, Președintele Baroului din Rzeszów, a emis o hotărâre prin care petentul era decăzut din dreptul de a profesa avocatura. La 11 noiembrie 2005, petentul a solicitat Președintelui Republicii Polonia grațierea, dar a fost informat că grațierea putea fi acordată numai persoanelor care fuseseră condamnate penal.

➤ În drept

Cu privire la art. 6 din Convenție

Petentul a invocat încălcarea art. 6 din Convenție, ca urmare a faptului că procedura lustrației nu s-a desfășurat corect. Petentul a contestat rezultatul acestei proceduri, arătând că instanțele naționale au refuzat să cheme în instanță martorii propuși de el. În continuare, petentul a mai arătat că i s-a cerut să se oblige în mod formal să păstreze confidențialitatea asupra a tot ceea ce s-a discutat în cadrul procedurii desfășurate. Din acest motiv, se impunea ca toate notele luate de la dosar și în timpul audierilor să fie depuse la instanță.

Potentul a invocat încălcarea principiului egalității armelor în cazul său, deoarece a fost împiedicat să aibă acces la dosar și, în consecință, nu s-a putut apăra în mod corespunzător de afirmațiile Comisarului pentru Interes Public. Mai mult, petentul susține că a fost complet privat de posibilitatea de a participa la procedura desfășurată în fața Comisarului și nu a avut acces nici la dosarul cauzei în acea etapă. Potentul a subliniat că probele obținute de Comisar, fără ca el să fi avut posibilitatea de a le contesta, au avut un rol decisiv în procedura lustrației. Situația petentului a fost mai dezavantajoasă pentru acesta decât cea a unui suspect în etapa anterioară anchetei penale. Potentul s-a aflat într-o situație semnificativ inferioară în raport cu Comisarul, care a avut acces la toate documentele și arhivele. În ce privește etapa judiciară a procedurii lustrației, petentul a arătat că au fost refuzate toate propunerile sale de martori, care ar fi fost în măsură să răstoarne presupusa lui colaborare cu serviciile de securitate. În consecință, el nu a putut contesta versiunea prezentată de Comisar cu privire la situația de fapt. De aceea, dreptul său la apărare a fost grav încălcat în procedura lustrației. În plus, petentul a arătat că nu a putut lua note cu privire la propria cauză din registrul secret al instanței și nici nu i-a fost permis să realizeze copii. În timpul audierilor, nu putea folosi nicio notă sau alte materiale. Potentul a mai susținut că probele clasificate din cazul său cuprindeau documente produse de fostele servicii de securitate și vizau informații obișnuite precum rezultatele sale la universitate, situația sa materială, dacă mergea la restaurante sau la biserică etc.

Guvernul a susținut că dreptul petentului la un proces echitabil a fost respectat. Guvernul a recunoscut că, inițial, Legea lustrației nu prevedea posibilitatea persoanei în cauză de a fi audiată de Comisarul pentru Interes Public și de a consulta documentele care se aflau la baza cererii Comisarului pentru demararea procedurii lustrației. Cu toate acestea, toate materialele care s-au aflat la dispoziția Comisarului au fost ulterior accesibile și petentului, în etapa judiciară a procedurii lustrației. Guvernul a mai arătat că o parte din materialul probatoriu din dosarul petentului a fost clasificat ca „strict secret”, menținut ca atare de Departamentul Securității de Stat și după intrarea în vigoare a Legii privind protejarea informațiilor clasificate din 1999. Caracterul clasificat al acestor documente a influențat desfășurarea procedurii, dar nu a avut efecte nefavorabile asupra corectitudinii procesului. Guvernul a subliniat că, în conformitate cu Legea privind protejarea informațiilor clasificate din 1999 și art. 156 alin. (4) din Codul de procedură penală, părțile au avut acces la probatoriu doar în registrul secret al instanței de lustrație, aceleași reguli stricte de

acces aplicându-se atât petentului, cât și Comisarului, în special cele privind consemnarea notițelor. În continuare, Guvernul a observat că necesitatea de a proteja interesul public putea justifica reținerea accesului părților la anumite probe (*Edwards și Lewis c. Marea Britanie*). Cu toate acestea, a subliniat că, în cazul de față, petentul a avut acces la toate probele. Guvernul a menținut argumentul că solicitarea petentului de a aduce anumiți martori nu avea, contrar afirmațiilor acestuia, capacitatea de a răsturna prezumția colaborării sale cu serviciile de securitate. Curtea a refuzat aceste probe fiindcă vizau elemente ale situației de fapt deja stabilite sau care nu făceau obiectul cauzei. Guvernul a concluzionat, afirmând că nu a avut loc o încălcare a art. 6.

➤ Decizia Curții

Curtea reamintește că garanțiile procedurale consacrate de art. 6 din Convenție sunt aplicabile și procedurii lustrației. În continuare, observă că garanțiile de la parag. 3 ale aceluiași articol constituie aspecte specifice ale dreptului la un proces echitabil enunțat în mod general de primul paragraf. De aceea, consideră adecvat să analizeze concomitent cererea petentului cu privire la ambele aliniate.

Conform principiului egalității armelor, fiecare parte trebuie să beneficieze de o oportunitate rezonabilă de a-și susține argumentele în condiții care să nu o plaseze într-o poziție substanțial dezavantajoasă în raport cu partea adversă (*Bulut c. Austria*). În continuare, Curtea observă și că, pentru a asigura acuzatului un proces echitabil, orice dificultăți provocate printr-o limitare a drepturilor sale va trebui compensată de procedura urmată de autoritățile judecătorești (*Doorson c. Olanda și Van Mechelen și alții c. Olanda*).

Curtea s-a pronunțat anterior asupra procedurii lustrației în cazul *Turek c. Slovacia* în care a arătat că, exceptând cazul în care este demonstrat contrariul cu privire la o situație specifică, nu se poate presupune că există în continuare un interes public care să impună anumite limite ale accesului la materiale clasificate ca secrete în regimul anterior. Aceasta pentru că procedura lustrației este, prin însăși natura ei, orientată spre clarificarea unor fapte localizate temporal în perioada comunistă și nu au o legătură directă cu activitatea prezentă și operațiunile actuale desfășurate de aceste instituții. Procedura lustrației depinde în mod inevitabil de examinarea documentelor legate de operațiuni ale agențiilor de securitate care au funcționat sub regimul comunist. Dacă părții la care se referă documentele clasificate nu îi este permis accesul la aceste materiale, atunci va fi în mod substanțial redusă posibilitatea ei de a contrazice versiunea prezentată de agenția de securitate asupra situației de fapt. Aceste considerații rămân relevante pentru cazul de față, în ciuda faptului că existe anumite diferențe de formă privind procedura lustrației în Polonia.

Revenind la prezenta speță, Curtea observă în primul rând că Guvernul a indicat o serie de acte normative succesive, în baza cărora materialele serviciilor de securitate din perioada comunistă continuau să fie considerate secrete de stat. Rezultă că, cel puțin o parte din documentele legate de procedura lustrației în cazul petentului erau clasificate ca „strict secrete”. Curtea consideră că prerogativele de care dispunea Șeful Departamentului Securității de Stat, în special aceea de a dispune el însuși

menținerea sau ridicarea caracterului confidențial, contravin cerinței caracterului echitabil al procedurii lustrației, inclusiv principiului egalității armelor (*Matyjek c. Polonia*).

În al doilea rând, Curtea observă că în etapa premergătoare judecării, Comisarul pentru Interes Public a avut acces la registrul secret din departamentul său sau de la Institutul Memoriei Naționale, la toate materialele fostelor servicii de securitate referitoare la persoana supusă procedurii lustrației. După începerea procedurii lustrației, petentul a avut acces la dosarul său din instanță. Cu toate acestea, conform art. 156 din Codul de procedură penală și secțiunii 52 (2) din Legea privind protejarea informațiilor clasificate din 1999, nu putea efectua copii ale dosarului, iar materialele confidențiale puteau fi consultate doar la registrul secret al instanței competente să desfășoare procedura lustrației. Mai mult, părțile nu au adus în discuție dacă, în timpul consultării dosarului, petentului i s-a permis să ia notițe. Cu toate acestea, orice notițe pe care le-a luat puteau fi trecute doar în caiete speciale, care erau ulterior sigilate și puteau fi deschise doar de persoana care le luase (a se vedea *Matyjek c. Polonia*). Curtea reamintește că participarea efectivă a inculpatului în procesul final presupune în egală măsură dreptul de a aduna note care să faciliteze pregătirea apărării, indiferent dacă este reprezentat sau nu (a se vedea *Pullicino c. Malta* și *Matyjek c. Polonia*). Faptul că petentul nu a putut lua cu sine de la registrul secret propriile note, pentru a le arăta expertului sau pentru a le folosi în orice alt scop, a constituit o piedică efectivă în a folosi informațiile, deoarece a trebuit să se bazeze exclusiv pe memorie. Având în vedere care era miza procesului pentru petent – nu doar reputația, ci și interdicția de a fi membru al Parlamentului European sau de a deține o funcție publică timp de 10 ani – Curtea consideră că era important pentru el să aibă acces nestingherit la notele pe care le-a luat consultând dosarul și, dacă este necesar, inclusiv posibilitatea de a obține copii după documentele relevante.

În al treilea rând, Curtea nu este convinsă de argumentul Guvernului că în etapa judiciară a lustrației, aceleași limitări privind accesul la documente confidențiale se aplicau și Comisarului pentru Interes Public. Conform legislației interne, Comisarul avea drept de acces la toate documentele referitoare la persoana supusă lustrației, emise *inter alia* de serviciile de securitate. Dacă era necesar, putea să audieze martori sau să solicite expertize. De asemenea, Comisarul avea la dispoziția sa un registru secret cu personalul care fusese oficial abilitat să acceseze documente clasificate ca secrete de stat, să analizeze declarațiile de lustrație prin prisma documentelor existente și să pregătească dosarul cauzei pentru procedura lustrației.

Curtea a arătat că lustrația este o măsură temporară prin natura ei și că necesitatea de a desfășura o asemenea procedură se reduce cu timpul (*Ādamsons c. Letonia*). Curtea recunoaște că la sfârșitul anilor 1990 statul avea un interes în efectuarea lustrației cu privire la persoanele care dețineau cele mai importante funcții publice. Curtea acceptă, de asemenea, că un interes similar era încă legitim în deceniul actual, cel puțin cu privire la alegerile parlamentare (a se vedea *Chodyncki c. Polonia*). Cu toate acestea, Curtea reamintește că atunci când un stat reglementează lustrația, trebuie să se asigure că persoanele afectate de această măsură se vor bucura de toate garanțiile procedurale conforme cu Convenția în legătură cu orice procedură care derivă din aplicarea acestor măsuri (*Turek c. Slovacia*).

Curtea acceptă că pot exista situații în care păstrarea caracterului secret al anumitor documente, chiar și al celor produse de un regim politic anterior, este impusă de un interes de stat important. Cu toate acestea, o astfel de situație are caracter excepțional, ținând seama de faptul că a trecut o perioadă considerabilă de timp față de momentul în care documentele respective au fost create. Guvernului îi revine sarcina de a proba existența unui astfel de interes într-un caz particular, deoarece ceea ce a fost acceptat ca excepție nu trebuie să devină normă. Curtea consideră că un sistem în care rezultatul procesului de lustrație depinde în mare măsură de reconstituirea acțiunilor fostelor servicii secrete, în timp ce majoritatea documentelor relevante rămân clasificate drept secrete, iar prerogativa de a decide asupra menținerii caracterului confidențial aparține serviciilor secrete actuale, creează pentru persoana supusă lustrației o poziție clar dezavantajoasă.

În lumina argumentelor prezentate mai sus, Curtea consideră că, din cauza caracterului confidențial al documentelor și din cauza restricțiilor în ce privește accesul petentului la dosarul personal, precum și ca urmare a poziției privilegiate a Comisariatului pentru Interes Public în cadrul procedurii lustrației, capacitatea petentului de a demonstra că interacțiunile sale cu serviciile secrete din perioada comunistă nu a constituit o „colaborare intenționată și secretă” în sensul Legii lustrației a fost aspru restrânsă. Având în vedere contextul special al lustrației și aplicarea cumulativă a regulilor amintite, Curtea consideră că sarcina probei plasată asupra petentului este nerealistă în practică și nu a respectat principiul egalității armelor.

Rămâne de clarificat dacă petentul ar fi putut contesta cu succes procedura lustrației în apel și în recurs. Curtea a ținut cont de argumentul Guvernului că problema accesului la materiale clasificate a fost reglementată de legi succesive privind secretele de stat și de art. 156 din Codul de procedură penală, acestea fiind regulile cărora li s-a conformat speța. Cu toate acestea, Curtea nu este convinsă că petentul ar fi putut să atace cu succes în apel și în recurs normele naționale în vigoare. În ce privește argumentul excepției de neconstituționalitate pe care se sprijină Guvernul, Curtea a reamintit că Legea lustrației a fost contestată la Curtea Constituțională în repetate rânduri, fără succes. În plus, Curtea a arătat că invocarea neconstituționalității era eficientă în contextul art. 35 par. 1 din Convenție doar în situațiile în care presupusa încălcare a Convenției rezulta din aplicarea directă a unei dispoziții legale considerate de petent ca neconstituțională (a se vedea *Szot-Medyńska c. Polonia* (dec.), nr. 47414/99, 9 octombrie 2003; *Pachla c. Polonia* (dec.), nr. 8812/02, 8 noiembrie 2005). Curtea observă că în cazul de față, plângerea nu are drept cauză o normă legală sau un set precis de norme, ci mai degrabă modul aplicării dispozițiilor legale relevante la cazul său și în special art. 156 alin. (4) din Codul de procedură penală, care îi permitea Președintelui instanței de lustrație să limiteze accesul petentului la propriul dosar și posibilitatea sa de a lua notițe sau de a copia documentele (a se vedea *Bobek c. Polonia* și *Luboch c. Polonia*). Curtea indică jurisprudența constantă a Curții Constituționale conform căreia nu este competentă să se pronunțe asupra cererilor bazate exclusiv pe interpretarea eronată a unei norme legale. Guvernul nu a făcut referire la nicio altă cale de a obține reparații, bazată pe norme interne, care ar fi oferit petentului o perspectivă rezonabilă de rezolvare a problemei sale. Rezultă că Guvernul nu a reușit să demonstreze că petentul ar fi avut

la dispoziție, în baza legislației interne, o cale eficientă de a contesta normele privind lustrația. De aceea, obiecția Guvernului despre neepuizarea căilor interne de atac trebuie respinsă. În aceste condiții, Curtea concluzionează că, privită în ansamblu, procedura lustrației aplicată petentului nu poate fi considerată echitabilă în termenii art. 6 parag. 1 din Convenție coroborat cu art. 6 parag. 3. Rezultă că aceste prevederi au fost încălcate.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Cauza Zickus c. Lituania

Cererea nr. 26652/02

Hotărârea din 7 aprilie 2009

Articolul 8 din Convenție – „Dreptul la respectarea vieții private și de familie”

Articolul 14 din Convenție – „Interzicerea discriminării”

➤ **Procedura**

La originea cauzei de află plângerea (nr. 26652/02) îndreptată împotriva Republicii Lituania, adresată Curții în baza art. 34 din Convenție, de către un cetățean lituanian, dl Egidijus Žikus („petentul”), la 8 iulie 2002. Petentul a susținut că și-a pierdut locul de muncă, iar perspectiva sa de reangajare a fost restrânsă ca urmare a faptului că i s-a aplicat Legea privind înregistrarea persoanelor care au recunoscut colaborarea cu serviciile secrete din fostul U.R.S.S., iar acest lucru a condus, între altele, la o încălcare a art. 8 și art. 14 din Convenție.

➤ **În fapt**

A. Circumstanțele cauzei

Potentul s-a născut în 1950 și locuiește în regiunea Vilnius.

La 4 martie 1992, petentul a primit o medalie comemorativă „13 ianuarie”, acordată persoanelor care s-au distins prin apărarea libertății și independenței Lituaniei în perioada ianuarie – septembrie 1991. La 30 septembrie 1996, petentul a primit Medalia Voluntarilor Fondatori ai Armatei Lituaniei. La 12 septembrie 2000, o comisie guvernamentală specială („Comisia”), a descoperit că petentul a fost „colaborator secret” conform Legii privind înregistrarea persoanelor care au recunoscut colaborarea cu serviciile secrete din fostul U.R.S.S. și a decis să publice această informație în „Monitorul Oficial”. Petentul a depus o cerere la Tribunalul Administrativ Regional din Vilnius, solicitând anularea concluziei Comisiei referitoare la colaborare. La 7 mai 2001, tribunalul a admis în parte cererea petentului, pronunțându-se în sensul inexistenței unor probe pertinente suficiente pentru a demonstra că petentul a fost colaborator KGB. La 23 iulie 2001, Comisia a publicat informația în „Monitorul Oficial”. La 27 iulie 2001, petentul a fost demis prin decret din funcția pe care o deținea la Departamentul de Resurse Umane din cadrul Ministerului Afacerilor Interne, pe motivul fostei sale colaborări. Petentul a solicitat din nou constatarea nulității concluziilor Comisiei, urmând toate nivelurile de jurisdicție. La 16 ianuarie 2002, Curtea Supremă Administrativă a respins cererea petentului și a menținut decizia instanțelor inferioare cu privire la concluzia că petentul a fost colaborator al serviciilor secrete din U.R.S.S..

B. Legislația internă relevantă

Legea privind înregistrarea persoanelor care au recunoscut colaborarea cu fosta U.R.S.S. a fost adoptată la 23 noiembrie 1999 și a intrat în vigoare la 1 ianuarie 2000. Legea stabilea crearea unei comisii guvernamentale speciale responsabilă pentru identificarea persoanelor care au colaborat cu serviciile secrete ale fostei U.R.S.S. și înregistrarea acestor persoane drept „colaboratori secreți”.

➤ În drept

Despre art. 8 coroborat cu art. 14

Petentul a susținut că restricțiile care i-au fost aplicate în baza Legii privind înregistrarea, afectându-i perspectivele de angajare, constituie o încălcare a art. 8 din Convenție, coroborat cu art. 14.

Guvernul a observat în primul rând că, în ciuda asemănărilor de formă cu alte cauze anterioare îndreptate împotriva Lituaniei (a se vedea *Sidabras și Džiautas c. Lituania*, nr. 55480/00 și 59330/00; *Rainys și Gasparavičius c. Lituania*, nr. 70665/01 și 74345/01, 7 aprilie 2005), prezenta speță este diferită pentru probleme de fond. În *Sidabras și Džiautas c. Lituania* petenții au contestat concluziile autorităților statale cu privire la faptul că ar fi lucrat pentru filiala lituaniană a Comitetului pentru Securitatea de Stat (KGB), precum și demiterea lor din funcțiile pe care le ocupau în sectorul public, aceea de inspector financiar și, respectiv, de procuror. În mod similar, în *Rainys și Gasparavičius c. Lituania*, petenții au contestat concluziile autorităților statului cu privire la faptul că au fost angajați ai KGB, precum și demiterea din profesiile pe care le exercitau în sectorul privat, aceea de jurist al unei companii de telecomunicații și, respectiv, aceea de avocat pledant. Guvernul lituanian a susținut că în prezenta speță, petentul a cerut instanțelor naționale doar anularea deciziei Comisiei care se pronunțase în legătură cu colaborarea sa secretă cu KGB, precum și decizia Comisiei de a publica această informație în „Monitorul Oficial”. De aceea, la nivelul jurisdicțiilor interne, nu a contestat efectele legale produse de decizia Comisiei, mai precis, dacă restricțiile profesionale constând în concedierea sa și retragerea licenței de avocat au fost legitime și rezonabile. De asemenea, Guvernul a susținut că art. 8 nu este aplicabil, deoarece prevederile sale nu constituie o garanție pentru dreptul de a păstra sau de a alege o anumită profesie. Guvernul a arătat că mai există o deosebire care separă această cauză de celelalte două spețe citate, în care Curtea a descoperit că art. 14 coroborat cu art. 8 au fost încălcate. În cele două spețe, restricțiile cu privire la exercitarea anumitor ocupații, deținerea anumitor funcții și îndeplinirea anumitor sarcini, fuseseră aplicate automat petenților pentru singurul motiv că, la un moment dat în trecut, desfășuraseră o activitate în favoarea filialei lituaniane a Comitetului pentru Securitatea de Stat (KGB). În cauza de față, dispozițiile legii care au fost aplicate petentului, nu au impus în mod necondiționat restricții în exercițiul activității profesionale. În primul rând, persoana vizată trebuia să fi exercitat activități de colaborare cu serviciile secrete ale fostei U.R.S.S., în secret și de bunăvoie. În al doilea rând, persoana în cauză trebuia să nu fi respectat termenul stabilit de lege pentru recunoașterea

colaborării în fața autorităților statului. În al treilea rând, faptul colaborării trebuia să fi fost făcut public în „Monitorul Oficial”. Guvernul a menționat că 1.500 de persoane s-au supus procedurii stabilite de lege și s-au prezentat în fața Comisiei în termenul legal de 6 luni. Petentul a avut posibilitatea să procedeze la fel, iar dacă ar fi recunoscut colaborarea, nu i s-ar mai fi aplicat consecințele legale nefavorabile. Guvernul susține că, din moment ce petentul a decis în mod deliberat să nu recunoască colaborarea în termenul menționat, statul avea dreptul și, totodată, obligația de a aplica măsurile restrictive legate de locul de muncă. Din acest motiv, statul nu a depășit limitele marjei de apreciere, iar legea a constituit o măsură de protejare a siguranței statului, proporțională cu drepturile petentului prevăzute de art. 8 par. 1 din Convenție. Guvernul a mai arătat că măsurile luate împotriva petentului nu pot fi considerate discriminatorii doar pentru motivul apartenenței petentului la un anumit grup de persoane, acela al „foștilor colaboratori secreți”, din moment ce nu simpla apartenență a determinat efectele negative la adresa petentului. Legea nu a impus o responsabilitate colectivă tuturor „colaboratorilor secreți”, fără excepție. Din moment ce restricțiile profesionale au fost aplicate numai acelor colaboratori care nu au recunoscut colaborarea, nu a avut loc un tratament discriminatoriu la adresa petentului, în termenii art. 14. *Potentul* a contestat susținerile Guvernului.

➤ Decizia Curții

Curtea reiterează, așa cum a arătat anterior, că cerința loialității față de stat este o condiție inerentă angajării funcționarilor publici de către instituțiile statului responsabile de protejarea interesului general (a se vedea *Sidabras și Džiautas c. Lituania*). Prin urmare, Curtea se va limita să evalueze dacă restricțiile profesionale din sectorul privat aplicate petentului în cauza de față, sunt compatibile cu art. 8 din Convenție. În legătură cu această problemă, Curtea face referire la concluziile sale din spețele *Sidabras și Džiautas c. Lituania*, respectiv *Rainys și Gasparavičius c. Lituania*, în care a stabilit că art. 14, coroborat cu art. 8 au fost încălcate prin aplicarea măsurii legale în conformitate cu care, din cauza statutului de „foști ofițeri KGB”, petenții au fost excluși de la angajarea în anumite domenii din sectorul privat. Curtea nu sesizează niciun motiv pentru a nu aplica același raționament ca în *Sidabras și Džiautas c. Lituania*, dat fiind că excluderea petentului din barou și restricțiile asupra posibilităților de angajare în anumite ramuri din sectorul privat, ca urmare a statutului său de „fost colaborator secret”, a afectat în mod direct dreptul său la respectarea vieții private. În consecință, plângerea reclamantului va fi examinată conform art. 14, coroborat cu art. 8.

Conform jurisprudenței Curții, o diferență de tratament are caracter discriminatoriu dacă nu există „o justificare obiectivă și rezonabilă”, adică dacă nu urmărește „un scop legitim” sau dacă nu există o „relație rezonabilă de proporționalitate între măsurile aplicate și scopul ce a fost urmărit” (a se vedea *Marckx c. Belgia*, 13 iunie 1979).

Curtea acceptă că restricțiile care au fost aplicate petentului, în baza legii, în ce privește perspectivele sale de angajare, precum și diferența de tratament, au urmărit un scop legitim, acela al protejării siguranței publice, bunăstării economice și

drepturilor altor persoane (a se vedea *Sidabras și Džiautas c. Lituania*). Rămâne de stabilit dacă diferențierea astfel creată este o măsură proporțională. Curtea subliniază că restricțiile impuse de stat asupra oportunităților de angajare ale unei persoane în sectorul privat nu poate fi justificată din perspectiva Convenției în același mod ca restricțiile din sectorul public (a se vedea *Rainys și Gasparavičius c. Lituania*). Mai mult, pentru a decide asupra proporționalității măsurii, Curtea nu poate ignora maniera ambiguă în care sunt tratate problema lipsei de loialitate a foștilor colaboratori secreți ai KGB și aplicarea restricțiilor privind angajarea în anumite profesii din sectorul privat. În special, art. 9 din Lege precizează funcțiile din sectorul privat din care trebuie exclus petentul, ca persoană lipsită de loialitate. Cu toate acestea, Curtea nu a găsit nici anterior o legătură rezonabilă între funcțiile avute în vedere și scopul legitim invocat pentru excluderea din astfel de funcții. În egală măsură, Curtea nu este convinsă de argumentul Guvernului referitor la proporționalitatea măsurilor instituite de lege, din moment ce, dacă petentul ar fi mărturisit colaborarea în termen, atunci nu i-ar mai fi fost aplicate restricțiile în sectorul privat. În acest sens, Curtea observă absența unei diferențe în Lege între diferitele tipuri de colaborare cu KGB. Mai mult, în cauză nu există probe concrete care să demonstreze că petentul prezintă vreun risc pentru siguranța națională, în cazul în care ar fi fost angajat în anumite funcții din sectorul privat. De asemenea, Curtea observă că Legea a intrat în vigoare în anul 2000, la aproape un deceniu după ce Lituania își declarase independența. Rezultă că și restricțiile au fost aplicate petentului cu privire la activitatea sa profesională, la un deceniu după ce încetase colaborarea cu KGB. Această decalare temporală, deși nu este un argument decisiv prin ea însăși, poate fi considerată relevantă în decizia Curții cu privire la proporționalitatea măsurilor impuse. În cele din urmă, Curtea ia în calcul faptul că autoritățile lituaniene au recunoscut ele însele loialitatea față de stat a petentului acordându-i acestuia câteva distincții importante. În lumina celor arătate mai sus, Curtea concluzionează că măsura de a interzice petentului să caute un loc de muncă în anumite ramuri ale sectorului privat, prevăzută de art. 8 alin. (4) și (9) din Lege, este disproporționată, în ciuda scopului legitim urmărit de această interdicție. De aceea, Curtea constată încălcarea art. 14 din Convenție, coroborat cu art. 8.

Opiniile separate ale Juecătorilor Tulkens, Cabral Barreto și Zagrebelsky

Considerăm că această cauză ar fi trebuit să fie soluționată întocmai ca *Sidabras și Džiautas c. Lituania*, respectiv *Rainys și Gasparavičius c. Lituania*, care s-au pronunțat cu privire la chestiuni similare. Simpla constatare a încălcării art. 14 din Convenție, coroborat cu art. 8 nu oferă petentului, în opinia noastră, o reparație suficientă. Petentul ar fi trebuit să primească o compensație pentru daunele materiale și morale care au rezultat din situația sa.

Opiniile separate ale Juecătorilor Jociene, Tsotsoria și Sajo

Din păcate, nu putem să achiesăm la decizia Camerei în sensul încălcării art. 14 din Convenție, coroborat cu art. 8. Suntem de acord cu Camera asupra faptului că restricțiile impuse petentului conform Legii și, de aici, diferența de tratament care i s-a aplicat, au urmărit scopul legitim al protejării securității naționale, a siguranței

publice, a bunăstării economice a statului și a drepturilor celorlalți cetățeni. Întrebarea principală la care trebuie să răspuns răspundem este dacă restricțiile impuse cu privire la sectorul privat au caracter proporțional cu scopul legitim urmărit. Subliniem că atunci când statul impune anumite restricții asupra posibilității unei persoane de a se angaja în sectorul privat, pentru motivul lipsei loialității față de stat, nu pot fi justificate din perspectiva Convenției în același fel ca în cazul în care sectorul public ar fi fost cel avut în vedere. Cu toate acestea, observăm că trebuie făcută o distincție între speța de față și cauze anterioare cu același obiect. În *Sidabras și Džiautas c. Lituania*, respectiv *Rainys și Gasparavičius c. Lituania*, legislația aplicabilă avea în vedere foști angajați ai fostelor servicii de securitate sovietice. Spre deosebire de aceasta, legea aplicabilă prezentei cauze avea, în opinia noastră, și obiectivul protejării foștilor colaboratori ai serviciilor de securitate din fosta Uniune Sovietică. Motivele personale pentru a deveni informator variau de la invidie, loialitate politică, conformism, până la interese materiale sau de altă natură. Este posibil ca unii dintre ei să fi fost simple victime ale regimului. Este posibil ca din colaborare să fi rezultat consecințe dramatice pentru soarta celor care au fost denunțați, în timp ce în alte situații au fost interese pur triviale. În cazurile *Sidabras și Džiautas c. Lituania*, respectiv *Rainys și Gasparavičius c. Lituania*, legea stabilea o interdicție clară și necondiționată a angajării lor în anumite ramuri ale sectorului privat. Legea aplicabilă prezentei spețe urmărește, de asemenea, o consecință particulară a colaborării secrete anterioare, și anume faptul că toți colaboratorii secreți erau șantajabili. Unul dintre obiectivele acestei legi era acela de a preveni șantajul, atât în sectorul public, cât și în sectorul privat.

Cât despre circumstanțele cauzei, observăm că interdicția de angajare în sectorul privat nu era necondiționată, ci „foștii colaboratori secreți” aveau un termen de 6 luni pentru a recunoaște colaborarea. În plus, un aspect foarte important ce trebuie luat în calcul este faptul că, doar în cazul în care o persoană nu recunoștea colaborarea în termen, aceasta era publicată în „Monitorul Oficial” și i se aplicau interdicțiile prevăzute de lege. Aceasta a fost situația petentului. Observăm, totodată, că petentul nu a prezentat niciun argument care să explice sau să justifice absența recunoașterii colaborării. El nu a putut nega faptul colaborării anterioare, în ciuda unui proces echitabil și a faptului că a avut acces la dosarul personal. Mai mult, simpla recunoaștere a colaborării sale, nu ar fi condus la aceleași restricții. Dimpotrivă, dacă ar fi recunoscut, statutul său de fost colaborator nu ar fi fost făcut public și ar fi putut exercita în continuare profesia sa. Acest lucru îi protejează pe foștii colaboratori de posibilitatea șantajului și le poate crea chiar anumite avantaje. Avem în vedere și faptul că statul, în momentul în care a pus în balanță interesele de securitate națională și pe cele ale colaboratorului, a adoptat măsuri prin care să-l protejeze pe cel de-al doilea. În particular, acțiunea recunoașterii și orice informație legată de acest lucru, rămăneau clasificate drept secrete de stat. Pe lângă aceasta, autoritățile statale aveau obligația de a proteja aceste persoane în cazul în care ar fi fost supuse șantajului. Considerăm că aceste precauții sunt suficiente pentru a garanta respectul la viața privată. Statul nu poate fi făcut responsabil pentru eșecul petentului de a se conforma Legii. În consecință, considerăm că art. 8 coroborat cu art. 14 nu au fost încălcate.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Cauza Jalowiecki c. Polonia

Cererea nr. 34030/07

Hotărârea din 17 februarie 2009

Articolul 6 din Convenție – „Dreptul la un proces echitabil”

➤ **Procedura**

La originea cauzei s-a aflat plângerea (nr. 34030/07) împotriva Republicii Polonia, adresată Curții în baza art. 34 din Convenție, formulată la data de 3 august 2007 de un cetățean polonez, dl Stanisław Jałowicki („petentul”). Petentul a pretins *inter alia* că procedura lustrației care i s-a aplicat a fost nedreaptă, încălcând art. 6 din Convenție. La 25 februarie 2008, Președintele Secției a IV-a a decis să înștiințeze Guvernul polonez cu privire la plângere. De asemenea, a decis să unească excepțiile cu fondul [art. 29 alin. (3)].

➤ **În fapt. Circumstanțele cauzei**

Potentul s-a născut în 1946 și locuiește în Stronie Śląskie.

La 3 august 1997 a intrat în vigoare Legea din 11 aprilie 1997 privind dezvăluirea activității în favoarea serviciilor de securitate a statului sau a colaborării cu acestea între 1944 și 1990 (Legea lustrației din 1997). La 14 aprilie, petentul, în calitate de candidat pentru Parlamentul European, a declarat că nu colaborase cu serviciile secrete din perioada comunismului. Ulterior a fost ales ca membru al Parlamentului European.

La 9 decembrie 2004, Curtea de Apel din Varșovia a decis începerea procedurii lustrației împotriva petentului, ca urmare a cererii Comisarului pentru Interes Public, pentru motivul că ar fi depus o declarație mincinoasă atunci când a negat colaborarea cu serviciile secrete. La 17 februarie 2006, Curtea de Apel din Varșovia, în calitate de primă instanță în procedura lustrației, a stabilit că declarația a fost mincinoasă, din moment ce petentul a colaborat în secret și de bunăvoie cu serviciile secrete ale statului. Curtea a mai stabilit că petentul se întâlnește cel mai probabil de două ori, în 1973, cu agenții serviciilor secrete și a acceptat să le ofere ajutorul său, în calitate de consultant.

Potentul a intentat apel împotriva acestei decizii, afirmând că nu a colaborat niciodată cu serviciile secrete, iar întâlnirea în cauză era legată de pregătirea unui articol. Petentul a mai făcut referire la activitatea sa ulterioară în mișcarea „Solidarność” și la faptul că, din acest motiv, a fost persecutat și arestat de autoritățile comuniste. După aceea, i-a fost permis să părăsească Polonia și, în perioada 1985-1994 a lucrat pentru Radio Europa Liberă din Munchen, la secțiunea poloneză. La 6 iunie 2006, Curtea de Apel din Varșovia, în calitate de instanță de apel în procedura lustrației, a menținut

decizia primei instanțe. La 1 februarie 2007, Curtea Supremă a respins recursul petentului, decizia fiind comunicată către acesta la 8 martie 2007.

➤ În drept. Decizia Curții

În primul rând, Curtea reamintește că garanțiile prevăzute de parag. 3 al art. 6 din Convenție constituie aspecte specifice ale dreptului la un proces echitabil enunțat în mod general de primul paragraf. De aceea, consideră adecvat să analizeze concomitent cererea petentului cu privire la ambele aliniate.

Conform principiului egalității armelor, fiecare parte trebuie să beneficieze de o oportunitate rezonabilă de a-și susține argumentele în condiții care să nu o plaseze într-o poziție substanțial dezavantajoasă în raport cu partea adversă (*Bulut c. Austria*). În continuare, Curtea observă și că, pentru a asigura acuzatului un proces echitabil, orice dificultăți provocate printr-o limitare a drepturilor sale va trebui compensată de procedura urmată de autoritățile judecătorești (*Doorson c. Olanda* și *Van Mechelen și alții c. Olanda*).

Curtea s-a pronunțat anterior asupra procedurii lustrației în cazul *Turek c. Slovacia* în care a arătat că, exceptând cazul în care este demonstrat contrariul cu privire la o situație specifică, nu se poate presupune că există în continuare un interes public care să impună anumite limite ale accesului la materiale clasificate ca secrete în regimul anterior. Aceasta pentru că procedura lustrației este, prin însăși natura ei, orientată spre clarificarea unor fapte localizate temporal în perioada comunistă și nu au o legătură directă cu activitatea prezentă și operațiunile actuale desfășurate de aceste instituții. Procedura lustrației depinde în mod inevitabil de examinarea documentelor legate de operațiuni ale agențiilor de securitate care au funcționat sub regimul comunist. Dacă părții la care se referă documentele clasificate nu îi este permis accesul la aceste materiale, atunci va fi în mod substanțial redusă posibilitatea ei de a contrazice versiunea prezentată de agenția de securitate asupra situației de fapt. Aceste considerații rămân relevante pentru cazul de față, în ciuda faptului că existe anumite diferențe de formă privind procedura lustrației în Polonia.

Revenind la prezenta speță, Curtea observă în primul rând că Guvernul a indicat o serie de acte normative succesive, în baza cărora materialele serviciilor de securitate din perioada comunistă continuau să fie considerate secrete de stat. Rezultă că, cel puțin o parte din documentele legate de procedura lustrației în cazul petentului erau clasificate ca „strict secrete”. Curtea consideră că prerogativele de care dispunea Șeful Departamentului Securității de Stat, în special aceea de a dispune el însuși menținerea sau ridicarea caracterului confidențial, contravin cerinței caracterului echitabil al procedurii lustrației, inclusiv principiului egalității armelor (*Matyjek c. Polonia*).

În al doilea rând, Curtea observă că în etapa premergătoare judecății, Comisarul pentru Interes Public a avut acces la registrul secret din departamentul său sau de la Institutul Memoriei Naționale, la toate materialele fostelor servicii de securitate referitoare la persoana supusă procedurii lustrației. După începerea procedurii lustrației, petentul a avut acces la dosarul său din instanță. Cu toate acestea, conform art. 156 din Codul de procedură penală și secțiunii 52 (2) din Legea privind

protejarea informațiilor clasificate din 1999, nu putea efectua copii ale dosarului, iar materialele confidențiale puteau fi consultate doar la registrul secret al instanței competente să desfășoare procedura lustrației. Mai mult, părțile nu au adus în discuție dacă, în timpul consultării dosarului, petentului i s-a permis să ia notițe. Cu toate acestea, orice notițe pe care le-a luat puteau fi trecute doar în caiete speciale, care erau ulterior sigilate și puteau fi deschise doar de persoana care le luase (a se vedea *Matyjek c. Polonia*). Curtea reamintește că participarea efectivă a inculpatului în procesul final presupune în egală măsură dreptul de a aduna note care să faciliteze pregătirea apărării, indiferent dacă este reprezentat sau nu (a se vedea *Pullicino c. Malta* și *Matyjek c. Polonia*). Faptul că petentul nu a putut lua cu sine de la registrul secret propriile note, pentru a le arăta expertului sau pentru a le folosi în orice alt scop, a constituit o piedică efectivă în a folosi informațiile, deoarece a trebuit să se bazeze exclusiv pe memorie. Având în vedere care era miza procesului pentru petent – nu doar reputația, ci și interdicția de a fi membru al Parlamentului European sau de a deține o funcție publică timp de 10 ani – Curtea consideră că era important pentru el să aibă acces nestingherit la notele pe care le-a luat consultând dosarul și, dacă este necesar, inclusiv posibilitatea de a obține copii după documentele relevante.

În al treilea rând, Curtea nu este convinsă de argumentul Guvernului că în etapa judiciară a lustrației, aceleași limitări privind accesul la documente confidențiale se aplicau și Comisarului pentru Interes Public. Conform legislației interne, Comisarul avea drept de acces la toate documentele referitoare la persoana supusă lustrației, emise *inter alia* de serviciile de securitate. Dacă era necesar, putea să audieze martori sau să solicite expertize. De asemenea, Comisarul avea la dispoziția sa un registru secret cu personalul care fusese oficial abilitat să acceseze documente clasificate ca secrete de stat, să analizeze declarațiile de lustrație prin prisma documentelor existente și să pregătească dosarul cauzei pentru procedura lustrației.

Curtea a arătat că lustrația este o măsură temporară prin natura ei și că necesitatea de a desfășura o asemenea procedură se reduce cu timpul (*Ādamsons c. Letonia*). Curtea recunoaște că la sfârșitul anilor 1990 statul avea un interes în efectuarea lustrației cu privire la persoanele care dețineau cele mai importante funcții publice. Curtea acceptă, de asemenea, că un interes similar era încă legitim în deceniul actual, cel puțin cu privire la alegerile parlamentare (a se vedea *Chodyncki c. Polonia*). Cu toate acestea, Curtea reamintește că atunci când un stat reglementează lustrația, trebuie să se asigure că persoanele afectate de această măsură se vor bucura de toate garanțiile procedurale conforme cu Convenția în legătură cu orice procedură care derivă din aplicarea acestor măsuri (*Turek c. Slovacia*).

Curtea acceptă că pot exista situații în care păstrarea caracterului secret al anumitor documente, chiar și al celor produse de un regim politic anterior, este impusă de un interes de stat important. Cu toate acestea, o astfel de situație are caracter excepțional, ținând seama de faptul că a trecut o perioadă considerabilă de timp față de momentul în care documentele respective au fost create. Guvernului îi revine sarcina de a proba existența unui astfel de interes într-un caz particular, deoarece ceea ce a fost acceptat ca excepție nu trebuie să devină normă. Curtea consideră că un sistem în care rezultatul procesului de lustrație depinde în mare măsură de reconstituirea acțiunilor fostelor servicii secrete, în timp ce majoritatea

documentelor relevante rămân clasificate drept secrete, iar prerogativa de a decide asupra menținerii caracterului confidențial aparține serviciilor secrete actuale, creează pentru persoana supusă lustrației o poziție clar dezavantajoasă.

În lumina argumentelor prezentate mai sus, Curtea consideră că, din cauza caracterului confidențial al documentelor și din cauza restricțiilor în ce privește accesul petentului la dosarul personal, precum și ca urmare a poziției privilegiate a Comisarului pentru Interes Public în cadrul procedurii lustrației, capacitatea petentului de a demonstra că interacțiunile sale cu serviciile secrete din perioada comunistă nu a constituit o „colaborare intenționată și secretă” în sensul Legii lustrației a fost aspru restrânsă. Având în vedere contextul special al lustrației și aplicarea cumulativă a regulilor amintite, Curtea consideră că sarcina probei plasată asupra petentului este nerealistă în practică și nu a respectat principiul egalității armelor.

Rămâne de clarificat dacă petentul ar fi putut contesta cu succes procedura lustrației în apel și în recurs. Curtea a ținut cont de argumentul Guvernului că problema accesului la materiale clasificate a fost reglementată de legi succesive privind secretele de stat și de art. 156 din Codul de procedură penală, acestea fiind regulile cărora li s-a conformat speța. Cu toate acestea, Curtea nu este convinsă că petentul ar fi putut să atace cu succes în apel și în recurs normele naționale în vigoare. În ce privește argumentul excepției de neconstituționalitate pe care se sprijină Guvernul, Curtea a reamintit că Legea lustrației a fost contestată la Curtea Constituțională în repetate rânduri, fără succes. În plus, Curtea a arătat că invocarea neconstituționalității era eficientă în contextul art. 35 parag. 1 din Convenție doar în situațiile în care presupusa încălcare a Convenției rezulta din aplicarea directă a unei dispoziții legale considerate de petent ca neconstituțională (a se vedea *Szott-Medyńska c. Polonia* (dec.), nr. 47414/99, 9 octombrie 2003; *Pachla c. Polonia* (dec.), nr. 8812/02, 8 noiembrie 2005). Curtea observă că în cazul de față, plângerea nu are drept cauză o normă legală sau un set precis de norme, ci mai degrabă modul aplicării dispozițiilor legale relevante la cazul său și în special art. 156 alin. (4) din Codul de procedură penală, care îi permitea Președintelui instanței de lustrație să limiteze accesul petentului la propriul dosar și posibilitatea sa de a lua notițe sau de a copia documentele (a se vedea *Bobek c. Polonia* și *Luboch c. Polonia*). Curtea indică jurisprudența constantă a Curții Constituționale conform căreia nu este competentă să se pronunțe asupra cererilor bazate exclusiv pe interpretarea eronată a unei norme legale. Guvernul nu a făcut referire la nicio altă cale de a obține reparații, bazată pe norme interne, care ar fi oferit petentului o perspectivă rezonabilă de rezolvare a problemei sale. Rezultă că Guvernul nu a reușit să demonstreze că petentul ar fi avut la dispoziție, în baza legislației interne, o cale eficientă de a contesta normele privind lustrația. De aceea, obiecția Guvernului despre neepuizarea căilor interne de atac trebuie respinsă. În aceste condiții, Curtea concluzionează că, privită în ansamblu, procedura lustrației aplicată petentului nu poate fi considerată echitabilă în termenii art. 6 parag. 1 din Convenție coroborat cu art. 6 parag. 3. Rezultă că aceste prevederi au fost încălcate.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Cauza Zablocki c. Polonia

Cererea nr. 10104/08

Hotărârea din 31 mai 2011

Articolul 6 din Convenție – „Dreptul la un proces echitabil”

➤ **Procedura**

La originea cauzei se află cererea nr. 10104/08 îndreptată împotriva Republicii Polonia, prin care un cetățean al acestui stat, dl Grzegorz Zablocki („petentul”), a sesizat Curtea la 20 februarie 2008 în temeiul art. 34 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Acesta a pretins că procedura lustrăției care i s-a aplicat a fost nedreaptă, încălcând art. 6 din Convenție. La 24 noiembrie 2008, Curtea a decis să înștiințeze Guvernul polonez cu privire la plângere. De asemenea, a decis să unească obiecțiile preliminare cu fondul.

➤ **În fapt**

Reclamantul s-a născut în 1949 și locuiește în Koszalin. La 11 aprilie 1997, parlamentul a adoptat Legea privind deconspirarea persoanelor care dețin funcții publice și care au lucrat pentru serviciile de securitate ale statului sau au colaborat cu acestea în perioada 1944-1990 (Legea lustrăției din 1997). Persoanele cărora li se aplicau prevederile acestei legi, precum miniștri sau membri ai parlamentului, aveau obligația de a declara dacă au lucrat pentru serviciile de securitate sau au colaborat cu acestea în perioada regimului comunist. Prevederile Legii lustrăției se aplicau *inter alia* judecătorilor, procurorilor, avocaților și membrilor consiliului de supraveghere ai consiliului director din „Televiziunea Poloneze SA” și din „Radio Polonia SA”, precum și filialelor acestora.

La 15 decembrie 1998, petentul, membru al consiliului de supraveghere a Filialei Koszalin a Radioului Național, a declarat că nu colaborase cu serviciile secrete din perioada regimului comunist. În 2002, petentul a devenit membru al consiliului director al aceluiași post de radio. În februarie 2005, Comisarul pentru interes public l-a informat pe petent că avea îndoieli legate de veridicitatea declarației de lustrăție a acestuia. La 23 septembrie 2005, Curtea de Apel din Varșovia a decis să deschidă proceduri de lustrăție împotriva petentului, ca urmare a unei cereri depuse de Comisar pe motivul că petentul mințise în declarația sa de lustrăție atunci când a negat colaborarea cu serviciile secrete. Petentul, care nu a fost reprezentat, s-a prezentat la audieri deși locuia în Koszalin, la 450 kilometri distanță de locul unde se afla instanța. Ședințele nu au fost publice. La 20 septembrie 2006, Curtea de Apel din Varșovia, în calitate de primă instanță în procedura lustrăției, a constatat că petentul depusese o declarație de lustrăție mincinoasă întrucât acesta fusese colaborator secret

al serviciilor secrete ale Statului. Curtea a stabilit că între 1971 și 1974, petentul, la acea vreme student la Universitatea Torun, fusese colaborator secret și semnase un așa-numit angajament de colaborare. Curtea și-a fondat constatările pe declarațiile făcute de domnul A.W., ofițer al Serviciului de Securitate (*Shuzba Bezpieczeństwa*, „StB”) care îl recrutase. Curtea a stabilit că petentul se întâlnește de câteva ori cu dl A.W. și că o dată a primit și o plată. Petentul a arătat că nu colaborase niciodată cu StB și că nu transmisese niciun fel de informații serviciului. El contesta autenticitatea documentelor, ale căror originale fuseseră distruse și doar microfilmele fuseseră păstrate. La 10 ianuarie 2007, Curtea de Apel din Varșovia, în calitate de tribunal de lustrație de a doua instanță, menținea sentința contestată. Curtea a stabilit că dovezile dosarului nu fuseseră numeroase, dar că indicaseră evident faptul că petentul fusese un colaborator secret al StB. La 28 august 2007, Curtea Supremă (*Sąd Najwyższy*) a respins recursul în anulare al petentului ca fiind nefundat. Petentului i s-a interzis să mai ocupe vreă funcție publică timp de zece ani, în baza Legii lustrației din 1997.

➤ În drept

Curtea reamintește că garanțiile procedurale consacrate de art. 6 din Convenție sunt aplicabile și procedurii lustrației. Curtea a examinat anterior tema lustrației în *Turek c. Slovacia* și alte cauze împotriva Poloniei. Raportat la prezenta speță, Curtea observă în primul rând că Guvernul a recunoscut faptul că o parte din probe au avut caracter secret. În cauzele anterioare care au avut ca obiect procedura lustrației în Polonia, Curtea a observat că natura secretă a documentelor care au aparținut serviciilor de securitate din perioada comunistă a fost păstrată de acte normative succesive. Caracterul secret a fost menținut și de Departamentul pentru Securitatea Statului. De aceea, cel puțin o parte din documentele legate de cazul petentului au avut caracter „strict secret”. Directorul Departamentului pentru Securitatea Statului deținea prerogativa ridicării caracterului confidențial. Cu toate acestea, Curtea reamintește că a considerat o prerogativă asemănătoare aparținând Agenției pentru Securitatea de Stat, drept neconformă cu o procedură echitabilă de lustrație sau cu principiul egalității armelor (a se vedea *Turek; Matyjek; Luboch; Rasmussen*)

În al doilea rând, Curtea observă că în etapa premergătoare judecății, Comisarul pentru Interes Public a avut drept de acces la registrul secret din departamentul său sau de la Institutul Memoriei Naționale, la toate materialele fostelor servicii de securitate referitoare la persoana supusă procedurii lustrației. După începerea procedurii lustrației, petentul a avut acces la dosarul său din instanță. Cu toate acestea, conform art. 156 din Codul de procedură penală și secțiunii 52 (2) din Legea privind protejarea informațiilor clasificate din 1999, nu putea efectua copii ale dosarului, iar materialele confidențiale puteau fi consultate doar la registrul secret al instanței competente să desfășoare procedura lustrației. Mai mult, părțile nu au adus în discuție dacă, în timpul consultării dosarului, petentului i s-a permis să ia notițe. Cu toate acestea, orice notițe pe care le-a luat puteau fi trecute doar în caiete speciale, care erau ulterior sigilate și puteau fi deschise doar de persoana care le luase (a se vedea *Matyjek c. Polonia*). Curtea reamintește că participarea efectivă a inculpatului în procesul final presupune în egală măsură dreptul de a aduna note care să faciliteze

pregătirea apărării, indiferent dacă este reprezentat sau nu (a se vedea *Pullicino c. Malta* și *Matyjek c. Polonia*). Faptul că petentul nu a putut lua cu sine de la registrul secret propriile note, pentru a le arăta expertului sau pentru a le folosi în orice alt scop, a constituit o piedică efectivă în a folosi informațiile, deoarece a trebuit să se bazeze exclusiv pe memorie. Având în vedere care era miza procesului pentru petent – nu doar reputația, ci și interdicția de a fi membru al Parlamentului European sau de a deține o funcție publică timp de 10 ani – Curtea consideră că era important pentru el să aibă acces nestingherit la notele pe care le-a luat consultând dosarul și, dacă este necesar, inclusiv posibilitatea de a obține copii după documentele relevante.

În al treilea rând, Curtea nu este convinsă de argumentul Guvernului că în etapa judiciară a lustrației, aceleași limitări privind accesul la documente confidențiale se aplicau și Comisarului pentru Interes Public. Conform legislației interne, Comisarul avea drept de acces la toate documentele referitoare la persoana supusă lustrației, emise *inter alia* de serviciile de securitate. Dacă era necesar, putea să audieze martori sau să solicite expertize. De asemenea, Comisarul avea la dispoziția sa un registru secret cu personalul care fusese oficial abilitat să acceseze documente clasificate ca secrete de stat, să analizeze declarațiile de lustrație prin prisma documentelor existente și să pregătească dosarul cauzei pentru procedura lustrației.

Curtea a arătat că lustrația este o măsură temporară prin natura ei și că necesitatea de a desfășura o asemenea procedură se reduce cu timpul (*Ādamsons c. Letonia*). Curtea recunoaște că la sfârșitul anilor 1990 statul avea un interes în efectuarea lustrației cu privire la persoanele care dețineau cele mai importante funcții publice. Curtea acceptă, de asemenea, că un interes similar era încă legitim în deceniul actual, cel puțin cu privire la alegerile parlamentare (a se vedea *Chodynicky c. Polonia*). Cu toate acestea, Curtea reamintește că atunci când un stat reglementează lustrația, trebuie să se asigure că persoanele afectate de această măsură se vor bucura de toate garanțiile procedurale conforme cu Convenția în legătură cu orice procedură care derivă din aplicarea acestor măsuri (*Turek c. Slovacia*).

Curtea acceptă că pot exista situații în care păstrarea caracterului secret al anumitor documente, chiar și al celor produse de un regim politic anterior, este impusă de un interes de stat important. Cu toate acestea, o astfel de situație are caracter excepțional, ținând seama de faptul că a trecut o perioadă considerabilă de timp față de momentul în care documentele respective au fost create. Guvernului îi revine sarcina de a proba existența unui astfel de interes într-un caz particular, deoarece ceea ce a fost acceptat ca excepție nu trebuie să devină normă. Curtea consideră că un sistem în care rezultatul procesului de lustrație depinde în mare măsură de reconstituirea acțiunilor fostelor servicii secrete, în timp ce majoritatea documentelor relevante rămân clasificate drept secrete, iar prerogativa de a decide asupra menținerii caracterului confidențial aparține serviciilor secrete actuale, creează pentru persoana supusă lustrației o poziție clar dezavantajoasă.

În lumina argumentelor prezentate mai sus, Curtea consideră că, din cauza caracterului confidențial al documentelor și din cauza restricțiilor în ce privește accesul petentului la dosarul personal, precum și ca urmare a poziției privilegiate a Comisarului pentru Interes Public în cadrul procedurii lustrației, capacitatea petentului de a demonstra că interacțiunile sale cu serviciile secrete din perioada comunistă nu a

constituit o „colaborare intenționată și secretă” în sensul Legii lustrației a fost aspru restrânsă. Având în vedere contextul special al lustrației și aplicarea cumulativă a regulilor amintite, Curtea consideră că sarcina probei plasată asupra petentului este nerealistă în practică și nu a respectat principiul egalității armelor.

Rămâne de clarificat dacă petentul ar fi putut contesta cu succes procedura lustrației în apel și în recurs. Curtea a ținut cont de argumentul Guvernului că problema accesului la materiale clasificate a fost reglementată de legi succesive privind secretele de stat și de art. 156 din Codul de procedură penală, acestea fiind regulile cărora li s-a conformat speța. Cu toate acestea, Curtea nu este convinsă că petentul ar fi putut să atace cu succes în apel și în recurs normele naționale în vigoare. În ce privește argumentul excepției de neconstituționalitate pe care se sprijină Guvernul, Curtea a reamintit că Legea lustrației a fost contestată la Curtea Constituțională în repetate rânduri, fără succes. În plus, Curtea a arătat că invocarea neconstituționalității era eficientă în contextul art. 35 parag. 1 din Convenție doar în situațiile în care presupusa încălcare a Convenției rezulta din aplicarea directă a unei dispoziții legale considerate de petent ca neconstituțională (a se vedea *Szott-Medyńska c. Polonia* (dec.), nr. 47414/99, 9 octombrie 2003; *Pachla c. Polonia* (dec.), nr. 8812/02, 8 noiembrie 2005). Curtea observă că în cazul de față, plângerea nu are drept cauză o normă legală sau un set precis de norme, ci mai degrabă modul aplicării dispozițiilor legale relevante la cazul său și în special art. 156 alin. (4) din Codul de procedură penală, care îi permitea Președintelui instanței de lustrație să limiteze accesul petentului la propriul dosar și posibilitatea sa de a lua notițe sau de a copia documentele (a se vedea *Bobek c. Polonia* și *Luboch c. Polonia*). Curtea indică jurisprudența constantă a Curții Constituționale conform căreia nu este competentă să se pronunțe asupra cererilor bazate exclusiv pe interpretarea eronată a unei norme legale. Guvernul nu a făcut referire la nicio altă cale de a obține reparații, bazată pe norme interne, care ar fi oferit petentului o perspectivă rezonabilă de rezolvare a problemei sale. Rezultă că Guvernul nu a reușit să demonstreze că petentul ar fi avut la dispoziție, în baza legislației interne, o cale eficientă de a contesta normele privind lustrația. De aceea, obiecția Guvernului despre neepuizarea căilor interne de atac trebuie respinsă. În aceste condiții, Curtea concluzionează că, privită în ansamblu, procedura lustrației aplicată petentului nu poate fi considerată echitabilă în termenii art. 6 parag. 1 din Convenție coroborat cu art. 6 parag. 3. Rezultă că aceste prevederi au fost încălcate.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Cauza Zawisa c. Polonia

Cererea nr. 37293/09

Hotărârea din 31 mai 2011

Articolul 6 din Convenție – „Dreptul la un proces echitabil”

➤ **Procedura**

La originea cauzei se află cererea nr. 37293/09 îndreptată împotriva Republicii Polonia, prin care un cetățean al acestui stat, dl Jerzy Zawisa („petentul”), a sesizat Curtea la 10 iulie 2009, în temeiul art. 34 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Acesta a pretins că procedura lustrăției care i s-a aplicat a fost nedreaptă, încălcând art. 6 din Convenție. La 10 mai 2010, Curtea a decis să înștiințeze Guvernul polonez cu privire la plângere. De asemenea, a decis să unească obiecțiile preliminare cu fondul.

➤ **În fapt**

Potentul s-a născut în 1943 și locuiește în Varșovia, fiind cadru militar pensionat. La 11 aprilie 1997, parlamentul a adoptat Legea privind deconspirarea persoanelor care dețin funcții publice și care au lucrat pentru serviciile de securitate ale statului sau au colaborat cu acestea în perioada 1944-1990 (Legea lustrăției din 1997). Persoanele cărora li se aplicau prevederile acestei legi, precum miniștri sau membri ai parlamentului, aveau obligația de a declara dacă au lucrat pentru serviciile de securitate sau au colaborat cu acestea în perioada regimului comunist. În 2002, petentul a intrat în politică, iar în 2004, intenționa să candideze la alegerile pentru Parlamentul European. Totuși, partidul din partea căruia candida, și-a retras sprijinul pentru petent după ce acesta l-a informat că în timpul serviciului militar colaborase cu agenția de contraspionaj. La sfârșitul anului 2004, Institutul Memoriei Naționale a întocmit o listă cu persoanele publice care au fost colaboratori sau candidați la statutul de colaborator ai serviciilor de securitate comuniste. Lista a fost publicată online și denumită neoficial „lista Wildstein” după numele jurnalistului care se presupune că ar fi obținut-o de la Institut. Numele „Jerzy Zawisza” se afla pe listă, iar petentul a întrebat Institutul dacă se referea la el. Institutul l-a informat pe petent că numele se referea la el. Petentul a fost ales membru al Parlamentului. La 9 octombrie 2005, în declarația de lustrăție, petentul a afirmat că nu colaborase, servise sau lucrase pentru serviciile de securitate din timpul regimului comunist. La 12 octombrie 2005, a informat *Sejm*-ul că avusese contracte cu serviciile de contraspionaj militar. La o dată nespecificată, Comisarul pentru Interes Public l-a informat pe petent că avea îndoieli legate de veridicitatea declarației de lustrăție a acestuia și l-a invitat la un interviu, la 10 octombrie 2006. La următorul interviu, petentul a fost

invitat să citească consemnările existente despre presupusa sa colaborare. La 21 decembrie 2006, Comisarul a solicitat Curții de Apel din Varșovia să înceapă procedura de lustrare împotriva petentului pe motiv că depusese o declarație de lustrare în care mințise, negând colaborarea cu serviciile secrete. La 28 decembrie 2006, Curtea de Apel din Varșovia a decis să admită solicitarea Comisarului și a inițiat procedurile de lustrare împotriva petentului. La 17 și 24 ianuarie 2007, avocații petentului au consultat partea clasificată din dosarul cauzei la registrul secret al curții. În ambele ocazii, avocații au avut dreptul să ia notițe în caietul special ținut de Șeful registrului secret. Totuși, aceștia nu au profitat de această oportunitate.

La 7 martie 2007, Curtea de Apel din Varșovia, în calitate de primă instanță în procedura lustrării, a constatat că, între 1964 și 1975, petentul fusese colaborator secret al serviciului de contraspionaj militar și că acea declarație de lustrare era neadevărată. Petentul a intentat apel, susținând că, în calitate de cadru militar, primise ordin să colaboreze cu serviciul de contraspionaj militar și în consecință, colaborarea sa nu intra sub incidența Legii lustrării. A mai susținut că atunci când a făcut declarația comisese o eroare justificabilă. Conform Guvernului, apelul petentului nu se referea la chestiunea restricțiilor de acces la dosarul cauzei. Curtea de Apel din Katowice a menținut sentința contestată. Petentul a intentat recurs, respins ca nefondat de Curtea Supremă.

➤ În drept

Curtea reamintește că garanțiile procedurale prevăzute de art. 6 din Convenție, sunt aplicabile nu doar proceselor penale, ci și procedurii lustrării. În mai multe cauze împotriva Poloniei ce au avut ca obiect procedura lustrării și tema procesului echitabil, Curtea a considerat că este firesc să examineze împreună cererea petentului derivată din art. 6 parag. 1 cu cea derivată din parag. 3. Curtea consideră că jurisprudența relevantă (a se vedea *Matyjek*, *Luboch*, *Gorny*) este aplicabilă și la prezenta cauză.

În cauza *Āadamsons c. Letonia* Curtea a subliniat că dacă un stat trebuie să adopte măsuri legate de lustrare, acestea trebuie să îndeplinească anumite condiții pentru a fi compatibile cu Convenția. Mai întâi, legea lustrării trebuie să fie accesibilă persoanei în cauză și previzibilă cu privire la efectele sale. În al doilea rând, lustrarea nu trebuie să servească în mod exclusiv scopului de condamnare sau răzbunare, întrucât pedepsirea vinovaților trebuie să se limiteze la sfera dreptului penal. În al treilea rând, dacă legislația internă permite restricții ale drepturilor garantate prin Convenție, aceasta trebuie să fie suficient de precisă pentru a permite individualizarea responsabilității fiecărei persoane afectate de ea și să conțină garanții procedurale adecvate. În final, autoritățile naționale trebuie să aibă în vedere că măsurile legate de lustrare sunt temporare prin natura lor și că nevoia obiectivă de a restricționa drepturile individuale ca urmare a procedurilor respective se reduce în timp (a se vedea *Āadamsons*). Curtea confirmă că principiile de mai sus se aplică și legilor poloneze asupra lustrării. În cauza *Turek c. Slovacia*, Curtea observă că, în special în cazurile legate de acțiuni ale instituțiilor care se ocupă cu securitatea națională, pot exista motive legitime pentru a limita accesul la anumite documente și alte materiale.

Însă în materia procedurii lustrației, această considerație își pierde aplicabilitatea. În primul rând, procedura lustrației este, prin însăși natura ei, orientată spre clarificarea unor fapte localizate temporal în perioada comunistă și nu are o legătură directă cu activitatea prezentă și operațiunile actuale desfășurate de aceste instituții. Procedura lustrației depinde în mod inevitabil de examinarea documentelor legate de operațiuni ale agențiilor de securitate care au funcționat sub regimul comunist. Dacă părții la care se referă documentele clasificate nu îi este permis accesul la aceste materiale, atunci va fi în mod substanțial redusă posibilitatea ei de a contrazice versiunea prezentată de agenția de securitate asupra situației de fapt. Aceste considerații sunt aplicabile și prezentei spețe, în pofida câtorva diferențe minore în situația de fapt.

În final, Curtea constată încălcarea art. 6, cu o motivare identică.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Cauza Szulc c. Polonia

Cererea nr. 43932/08

Hotărârea din 13 noiembrie 2012

Articolul 8 din Convenție – „Dreptul la respectarea vieții private și de familie”

➤ **Procedura**

La originea cauzei s-a aflat plângerea (nr. 43932/08) îndreptată împotriva Republicii Polonia, adresată Curții în baza art. 31 din Convenție, la data de 29 august 2008, de un cetățean polonez, doamna Joanna Szulc. Între altele, petenta a invocat încălcarea art. 8 din Convenție în ce privește accesul său la dosarul personal, depozitat la Institutul Memoriei Naționale.

➤ **În fapt**

A. Circumstanțele cauzei

Petenta a susținut că, în 1974 a primit o ofertă de muncă de la compania japoneză Kanematsu-Gosho Ltd, propunere pe care, aparent, a refuzat-o. În perioada 1974-1975, petenta a lucrat pentru Ambasada Nigeriei în Varșovia, iar în 1976, pentru Ambasada Indiei. Serviciile de securitate au încercat să o racoleze drept colaboratoare de mai multe ori, dar petenta nu a acceptat niciodată, în ciuda amenințărilor. În decembrie 1974, petenta a fost chemată la sediul Miliției Civile din Varșovia. A purtat o conversație cu un ofițer al serviciului de contraspionaj în legătura cu oferta de muncă pe care o primise de la compania japoneză. Ofițerul a încercat să o convingă să colaboreze cu serviciile, dar petenta a refuzat, afirmând că preferă să renunțe la oferta de muncă. În 1975, au avut loc întâlniri ulterioare cu agenți ai serviciilor de securitate. Petenta a refuzat colaborarea de fiecare dată. Una dintre aceste întâlniri a avut legătură cu cererea petentei de a obține o viză de călătorie în Grecia. Petenta a primit ordin să realizeze un raport din călătoria sa. La revenirea în țară, a adus acest raport. Pentru câțiva ani, petenta a locuit în Anglia și a fost implicată în activitățile de susținere a Mișcării Solidaritatea din Polonia.

1. Accesul la dosarul petentei depozitat la Institutul Memoriei Naționale

Potrivit Legii din 18 decembrie 1998 privind Institutul Memoriei Naționale, această instituție avea drept atribuții, între altele, depozitarea și cercetarea documentelor serviciilor de securitate comuniste. Dreptul de a avea acces la aceste documente era garantat, în principal, „persoanelor vătămate”, așa cum erau definite de Legea institutului. La 15 februarie 2001, petenta a solicitat Institutului permisiunea de a consulta toate documentele întocmite de serviciile de securitate care erau deținute de

Institut și care aveau legătură cu ea. Petenta fost informată că nu poate fi considerată „parte vătămată” în termenii secțiunii 6 din Legea Institutului, că Institutul nu a găsit niciun document creat de serviciile secrete în legătură cu ea și că va fi continuată căutarea în arhive.

La 26 octombrie 2005, Curtea Constituțională a stabilit că nu sunt constituționale acele prevederi din Legea Institutului care încalcă dreptul persoanelor interesate, altele decât „persoanele vătămate”, de a primi informații despre documentele care le privesc. Bazându-se pe decizia Curții Constituționale, petenta a solicitat din nou accesul la toate documentele referitoare la ea și depozitate la Institut. La 15 noiembrie 2006, petentei i s-a permis să consulte acele documente din dosarul său, din care reieșea că a reprezentat un subiect de interes pentru fostele servicii de securitate. Cu toate acestea, petenta nu a avut acces la toate documentele care se refereau la ea și nu i s-a permis să copieze sau să facă anumite consemnări din aceste documente. La 25 noiembrie 2006, petenta a transmis Președintelui Institutului o nouă cerere pentru a consulta toate documentele care o privesc. Petenta a observat că documentele pe care i-a fost permis să le citească, confirmau refuzul său de a colabora cu serviciile de securitate. Tot din aceste documente, petenta a aflat de existența unui plan de supraveghere al serviciilor de securitate la adresa sa. A observat de asemenea, că primise un nume de cod și și-a exprimat indignarea cu privire la acest lucru. Directorul arhivei Institutului i-a răspuns la 20 februarie 2007 că cererea sa de acces la toate documentele care o privesc nu poate fi admisă, fiindcă dreptul de acces nu avea în vedere toate documentele, ci doar pe cele în care persoana interesată era tratată ca un subiect de interes. Petenta a solicitat din nou accesul la toate documentele care făceau referire la ea, în mai 2007, bazându-se pe modificările legislative și deciziile Curții Constituționale ulterioare ultimei sale cereri. Directorul filialei din Varșovia a Institutului a refuzat accesul său la două documente, invocând secțiunea 31 §1(2a) din Legea Institutului, care stipula că este necesară o decizie administrativă pentru refuzul accesului la documente al căror conținut arăta că petentul a fost considerat de către serviciile de securitate drept informator secret sau agent sub acoperire. Petenta a formulat apel, susținând că decizia a fost dată în baza unor prevederi declarate neconstituționale de Curtea Constituțională. Președintele Institutului a anulat decizia din motive procedurale și a dispus reluarea cazului. La 4 iunie 2008, Directorul filialei din Varșovia a Institutului a emis o decizie prin care refuza accesul petentei la trei documente, invocând din nou secțiunea 31 §1(2a) din Legea Institutului. Petenta a intentat apel. La 12 august 2008, Președintele Institutului a confirmat decizia, precum și faptul că documentele în cauză indicau că petenta a fost considerată de serviciile de securitate informator secret sau agent sub acoperire. În legătură cu argumentul petentei că decizia s-a bazat pe o normă neconstituțională, Președintele Institutului a menționat că secțiunea 30 §2 din Legea Institutului constituia o baza legală substanțială pentru acordarea sau refuzul accesului la documente, în timp ce secțiunea 31 §1 era o prevedere de natură procedurală. Faptul că legislatorul a formulat în secțiunea 31 §1 aceleași condiții de refuz ca în secțiunea 30 §2, nu putea fi interpretat făcând abstracție de aceste condiții. Președintele Institutului nu a acceptat argumentul petentei că, din moment ce secțiunea 30 §2 a fost declarată neconstituțională și abrogată, rezultă că și o normă diferită, dar cu același conținut,

este, de asemenea, neconstituțională. Împotriva acestei decizii, petenta a formulat o cerere la Curtea Administrativă Regională din Varșovia, cerere care a fost respinsă de instanță. În recursul depus la Curtea Administrativă Supremă, petenta a susținut, între altele, că deciziile prin care Institutul i-a interzis accesul la documente, constituiau o încălcare a normelor constituționale și a art. 8 din Convenție. La 21 octombrie 2009, Curtea Administrativă Supremă a suspendat procesul pentru motivul că un alt complet solicitase Curții Constituționale să se pronunțe cu privire la constituționalitatea prevederilor secțiunii 31 §1(2) din Legea Institutului. La 20 octombrie 2010, Curtea Constituțională a stabilit că secțiunea 31 §1(2) nu era compatibilă cu Constituția și, în special, cu dreptul la protecția vieții private, dreptul de acces la documentele oficiale care au legătură cu persoana ce solicită accesul și dreptul de a solicita rectificarea și radierea informațiilor false sau incomplete. Curtea Administrativă Supremă a reluat procesul la 14 ianuarie 2011, iar la 4 mai 2011, având drept bază legală decizia Curții Constituționale, a emis o sentință prin care a casat hotărârea Curții Administrative Regionale din Varșovia și celelalte două decizii anterioare ale Institutului. La 22 august 2011, filiala din Varșovia a Institutului a permis accesul petentei la copii ale tuturor documentelor referitoare la ea, care fuseseră create de serviciile de securitate comuniste.

2. Numele petentei pe lista Wildstein și procedura de „auto-lustrație”

În octombrie 2004, Institutul Memoriei Naționale a decis crearea unei liste cu numele ofițerilor, colaboratorilor, candidaților pentru colaborare ai serviciilor securității de stat, precum și a altor persoane pe numele cărora existau dosare. Această listă conținea numele, prenumele și, în anumite cazuri, numărul de dosar. Lista era disponibilă la computerele din biblioteca Institutului, la care aveau acces restrâns cercetătorii și jurnaliștii. În ianuarie 2005, lista, care conținea 240.000 de nume, a fost publicată online și neoficial denumită „lista Wildstein”, după numele jurnalistului care se presupune că ar fi publicat-o. În replică la aceste evenimente, la data de 4 martie 2005, Parlamentul a adoptat un amendament la Legea Institutului și a adăugat secțiunea 29a, care le acorda persoanelor interesate, dreptul de a obține un certificat care să ateste dacă numele lor se găsește în listă.

În februarie 2005, petenta a observat că numele său apărea pe „lista Wildstein”. La 9 februarie 2005, petenta a depus o cerere la Institut, pentru a clarifica dacă datele sale personale corespundeau celor din „lista Wildstein”. La 27 ianuarie 2006, Institutul a emis un certificat prin care confirma acest lucru. Același certificat o informa că nu beneficia de statutul de „parte vătămată” și, în consecință, nu avea drept de acces la documentele care se aflau în custodia Institutului.

La 18 octombrie 2007, petenta a solicitat Curții Regionale din Varșovia să instituie o așa-numită procedură de „auto-lustrație” conform secțiunii 20(5) din Legea lustrației, care prevedea că procedura lustrației putea fi declanșată și de o persoană care, anterior intrării în vigoare a Legii lustrației a deținut o funcție publică și care a fost acuzată public că a lucrat sau a colaborat cu serviciile de securitate ale statului în perioada 1944-1990. Petenta a invocat decizia Curții Constituționale din 11 mai 2007, care extindea această prevedere și asupra persoanelor care nu au deținut funcții publice. Petenta a dat o declarație de lustrație în care a negat să fi colaborat în mod

intenționat și în secret cu serviciile secrete și a solicitat instanței să constate că declarația sa este adevărată. Petenta a susținut că prezența numelui său în „lista Wildstein”, care devenise publică, reprezenta o acuzație publică. De asemenea, a menționat că Institutul a refuzat să o încadreze în categoria „persoanelor vătămate” și, în consecință, nu i-a permis accesul la anumite documente care făceau referire la ea. Aceste circumstanțe ar fi putut indica existența anumitor documente care să ateste colaborarea sa cu serviciile de securitate. În plus, petenta a găsit numele său în „lista Wildstein” și a primit un certificat care atesta că datele sale personale corespund cu cele a persoanei din listă. Petenta a susținut că această situație era profund nedreaptă și a solicitat declanșarea procedurii de lustrare în vederea încheierii speculațiilor referitoare la presupusa ei colaborare cu serviciile de securitate.

La 18 decembrie 2007, Curtea Regională din Varșovia a respins cererea de declanșare a lustrării, considerând că petenta nu a fost acuzată public de colaborare secretă în sensul art. 20(5) din Legea lustrării. Petenta a declarat apel împotriva acestei decizii. La 29 februarie 2008, Curtea de Apel din Varșovia a menținut decizia instanței inferioare. Această decizie a Curții de Apel era definitivă și irevocabilă.

B. Legislația internă relevantă

Legea privind Institutul Memoriei Naționale a intrat în vigoare la 19 ianuarie 1999 și reglementa atribuțiile Institutului, între care depozitarea și cercetarea documentelor serviciilor de securitate comuniste. Dreptul de a avea acces la acele documente era garantat în principal „persoanelor vătămate”, așa cum erau definite de Legea Institutului. Acces limitat era acordat ofițerilor, angajaților și colaboratorilor serviciilor de securitate și, separat, cercetătorilor și jurnaliștilor. Secțiunea a 6-a a Legii Institutului definea „persoana vătămată” drept acea persoană în legătură cu care serviciile de securitate au strâns informații în mod deliberat și chiar în secret. Însă o persoană care ulterior devenise ofițer, colaborator sau angajat al serviciilor de securitate nu mai putea fi considerată „parte vătămată”. Conform secțiunii 30 §2 a Legii Institutului, orice persoană avea dreptul de a verifica dacă are sau nu statutul de „persoană vătămată” în termenii legii. O persoană care deținea acest statut avea dreptul de a obține informații de la Institut în legătură cu documentele care îl priveau (secțiunea 30 §1). Institutul avea obligația de a informa „persoana vătămată” în legătură cu modul în care poate avea acces la documentele care o privesc și să-i asigure, la cerere, copii după aceste documente. Legea mai prevedea dreptul „persoanei vătămate” de a indica acele corecturi sau clarificări necesare, referitoare la documentele existente.

➤ În drept

Despre art. 8 din Convenție

Petenta a invocat încălcarea art. 8 din Convenție ca urmare a încercărilor sale eșuate de a obține accesul la toate documentele strânse de serviciile de securitate din perioada comunistă, care făceau referire la persoana ei și care erau depozitate la Institut. Petenta a arătat că procesul său a putut fi încheiat abia după două decizii ale

Curții Constituționale și un amendament adus Legii Institutului în 2010. Înainte de intrarea în vigoare a acestui amendament adus Legii Institutului, petenta nu a avut la dispoziție niciun remediu intern efectiv prin care să obțină accesul la toate documentele relevante care o priveau. Petenta a arătat relevanța faptului că solicitările sale eșuate de a obține acces integral la documente s-au întins pe o perioadă de 10 ani, în ciuda primei decizii a Curții Constituționale, din 2005. De asemenea, petenta a subliniat faptul că în momentul publicării „listei Wildstein”, în 2005, nu avea la dispoziție nicio posibilitate de a obține accesul la documentele care făceau referire la ea, în vederea clarificării rațiunilor pentru care numele său se regăsea în lista respectivă. Încercările sale multiple, în decursul unui număr mare de ani, de a-și apăra reputația s-au dovedit ineficiente. Petenta a afirmat că respectul vieții private presupunea obligația pozitivă a statului de a pune la dispoziția indivizilor o procedură eficientă și accesibilă care să le permită accesul la documentele care îi privesc, create de serviciile secrete comuniste.

În observațiile preliminare, Guvernul, făcând referire la jurisprudența Curții, a recunoscut aplicabilitatea art. 8 la tematica deținerii într-o arhivă secretă a informațiilor privind viața privată. În legătură cu obligațiile pozitive ale statului, Guvernul a citat jurisprudența Curții, indicând necesitatea asigurării unui drept legal de acces la arhive sau o prevedere clară a mijloacelor legale prin care o persoană poate solicita accesul sau contesta interzicerea lui.

➤ Decizia Curții

A. Aplicabilitatea art. 8

Guvernul a recunoscut aplicabilitatea art. 8 din Convenție. Nu există motive pentru Curte să fie de altă părere. Jurisprudența constantă a Curții a arătat că deținerea de informații legate de viața privată a unui individ, într-o arhivă secretă, și publicarea acestor informații se află sub incidența art. 8 (a se vedea *Rotaru c. România* [MC], nr. 28341/95). În cauza de față, petentei i-a fost refuzat accesul la anumite documente care, conform observațiilor Institutului, arătau că a fost considerată informator secret sau agent sub acoperire, de serviciile de securitate comuniste. În același timp, din documentele la care a avut acces, rezulta că petenta a fost obiect de interes pentru serviciile de securitate. Petenta nu a avut acces la toate documentele și nu a putut contesta în mod eficient afirmațiile existente. În aceste condiții, nu există nicio îndoială că dreptul petentei la respectul vieții private a fost pus la încercare (a se vedea *Rotaru; Haralambie c. România*, nr. 21737/03). În consecință, art. 8 parag. 1 din Convenție este aplicabil.

B. Respectarea art. 8

Petenta a invocat că, pentru o perioadă de mai bine de 10 ani, a încercat fără succes să obțină accesul integral la dosarul său, întocmit de serviciile de securitate comuniste. Curtea reamintește că, dincolo de obligațiile negative care incumbă statelor în baza art. 8, pot exista obligații pozitive inerente pentru a garanta o protecție efectivă a vieții private. Pentru a stabili dacă o astfel de obligație pozitivă

există, trebuie avut în vedere echilibrul necesar între interesul general și cel al persoanei în cauză, obiectivele prevăzute de parag. 2 al art. 8 având relevanță în acest sens. În ce privește accesul la dosarul personal deținut de autorități publice, cu excepția informațiilor legate de securitatea națională, Curtea a recunoscut interesul vital, protejat de Convenție, al persoanelor care urmăresc să obțină informații necesare pentru a cunoaște și a înțelege etapa copilăriei lor sau a dezvoltării timpurii, precum și informații despre riscurile de sănătate la care au fost expuse persoanele în cauză. În contextele amintite, Curtea a considerat că există o obligație pozitivă în sarcina statului de a asigura „o procedură efectivă și accesibilă”, care să permită petentului accesul la „toate informațiile relevante și adecvate”. În cauza *Haralambie c. România*, Curtea a extins această obligație la informațiile legate de trecutul unei persoane, care se găsesc în dosarele create de serviciile secrete în perioada regimului totalitar (a se vedea *Jarnea c. România*, nr. 41838/05).

Curtea confirmă că această abordare este aplicabilă și prezentei spețe. Rezultă că, pentru orice persoană aflată în situația petentei, care urmărea obținerea accesului integral la dosarul personal, statul ar fi trebuit să asigure „o procedură efectivă și accesibilă” în fața autorităților detentoare ale dosarului în cauză. Este important de precizat că procedura la care se face referire trebuie să permită părții interesate accesul la toate informațiile relevante și adecvate privind colaborarea sa cu serviciile de securitate. De asemenea, procedura trebuie să prevadă posibilitatea corectării informațiilor eronate din dosarele relevante.

Curtea observă că există riscuri evidente privind reputația unei persoane într-un sistem în care dosarele aparținând fostelor servicii de securitate se află în custodia unei autorități statale care are atribuții exclusive și discreționare de a califica o persoană drept colaboratoare a acestor servicii. În acest context, Curtea constituțională a evidențiat riscul caracterului arbitrar al acestei clasificări de către Institut, având ca fundament criteriile și practica fostelor servicii de securitate. Așa cum arată Curtea Constituțională, nu trebuie pierdut din vedere faptul că arhiva Institutului conținea informații care adesea fuseseră colectate fără un fundament legal sau chiar în mod ilegal. Istoria recentă a statelor fost-comuniste demonstrează că dosarele întocmite de serviciile de securitate puteau fi folosite ca instrumente care să servească interese politice ori de altă natură.

În cazul de față, prima cerere de acces la dosarul personal a fost formulată de către petentă la 15 februarie 2001. Curtea observă că, în baza primei legi care reglementa activitatea Institutului, accesul la aceste documente era legat de statutul de „persoană vătămată”. Modificările aduse acestei legi, care au intrat în vigoare la 15 martie 2007, au instituit un nou regim de acces la documentele care se aflau depozitate la Institut. Prin decizia emisă la 11 mai 2007, Curtea Constituțională a declarat ca neconstituționale prevederile secțiunii 30 §2(2) din legea modificată, care excludea accesul persoanelor interesate la documentele care arătau dacă au fost considerate informatori secreți sau agenți sub acoperire de către serviciile de securitate. Conform deciziei Curții Constituționale, atunci când documentele create de serviciile de securitate, care constituie indicii ale colaborării cu aceste servicii, au fost folosite pentru a genera consecințe negative în legătură cu o anumită persoană,

atunci această persoană ar trebui să aibă dreptul de acces la toate aceste documente, în scopul asigurării unei posibilități efective de apărare a propriei reputații.

La 20 martie 2007, petenta a solicitat, în baza modificărilor legislative, accesul la toate documentele care fac referire la ea. Institutul a refuzat accesul la trei documente. Curtea este surprinsă de această abordare din partea președintelui Institutului, dată fiind decizia anterioară a Curții Constituționale cu privire la o normă care conținea prevederi identice. Rezultă că, aparent, indicațiile clare date de Curtea Constituțională, au fost ignorate în practica Institutului.

Curtea mai observă că, în total, procedura la care a fost supusă petenta și multiplele sale încercări de a obține accesul la dosarul personal, au durat 10 ani, până la 22 august 2011, când accesul a devenit explicit posibil ca urmare a deciziei Curții Constituționale din 20 octombrie 2010 și a modificării legii Institutului, prin care obstacolele la acces au fost înlăturate. Această perioadă de timp nu poate fi considerată rezonabilă. Curtea observă că, în acest interval de timp, petenta a întâmpinat numeroase obstacole, unele dintre ele cu caracter legislativ, fiind gradual înlăturate prin trei decizii ale curții Constituționale. În plus, petenta s-a confruntat cu obstacole de natură administrativă create de Institut, care nu a urmat indicațiile Curții Constituționale în interpretarea legislației aplicabile. Curtea mai observă că, dacă petentei i-ar fi fost acordat accesul la toate documentele relevante într-un timp rezonabil, nu ar mai fi apărut problemele legate de publicarea neautorizată a unor informații deținute de Institut sau petenta ar fi avut posibilitatea de a contesta afirmațiile împotriva sa. Curtea remarcă faptul că petenta a arătat că accesul la dosarul său era relevant în contextul desecretizării și publicării „listei Wildstein”.

Având în vedere toate aceste considerații, Curtea este de părere că statul pârât nu și-a îndeplinit obligația pozitivă de a asigura o procedură efectivă și accesibilă care să permită accesul petentei la toate informațiile relevante, care i-ar fi permis să conteste calificarea sa de către serviciile de securitate drept informator secret (a se vedea *Haralambie și Jarnea c. România*).

În consecință, art. 8 din Convenție a fost încălcat.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Cauza Naidin c. România

Cererea nr. 38162/07

Hotărârea din 21 octombrie 2014 rămasă definitivă la 21 ianuarie 2015

Articolul 8 din Convenție – „Dreptul la respectarea vieții private și de familie”

Articolul 14 din Convenție – „Interzicerea discriminării”

➤ **Procedura**

La originea cauzei se află plângerea nr. 38162/07, adresată Curții Europene a Drepturilor Omului și îndreptată împotriva României de dl Petre Naidin, cetățean al acestui stat („petentul”), la data de 24 august 2007, în baza art. 34 din Convenție. Petentul a susținut că art. 8 și art. 14 din Convenție au fost încălcate și că, prin aplicarea interdicției de a ocupa funcții publice, a fost adusă atingere dreptului său la respectarea vieții private.

➤ **În fapt. Circumstanțele cauzei**

Potentul s-a născut în 1954 și locuiește în Călărași. Între 1990 și 1991, petentul a exercitat funcția de subprefect al județului Călărași. Ulterior, a fost ales și reales deputat în Parlamentul României, din care a făcut parte pe durata a trei legislaturi, până în 2004. În 2000, când candida pentru a treia oară pentru Camera Deputaților, Consiliul național pentru Studierea arhivelor Securității („CNSAS”) a inițiat din oficiu o verificare a trecutului petentului, în baza Legii nr. 187/1999 privind accesul la arhivele poliției politice. Pe parcursul cercetărilor și după două audieri ale petentului, CNSAS a stabilit că acesta a colaborat cu Securitatea între 1971 și 1974. Decizia CNSAS era fundamentată pe o declarație din 1971, semnată de petent, la vremea aceea în vârstă de 17 ani, prin care se angaja să colaboreze cu Securitatea. În timpul studiilor liceale și al serviciului militar, așa cum reiese din documente, a furnizat rapoarte despre anumiți colegi ai săi considerați drept suspecți că ar fi ascultat posturi de radio străine, ar fi avut rude în străinătate sau nu ar fi mâncat carne. Hotărârea CNSAS a fost publicată în Monitorul Oficial.

Potentul a contestat în fața Curții de Apel București interpretarea dată de CNSAS acțiunilor din trecut, susținând că aceste fapte au fost inocente și fără consecințe și că nu puteau fi înțelese decât în contextul specific epocii. CNSAS a răspuns, arătând că rapoartele furnizate de petent erau, în contextul epocii, de natură să aducă atingere drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanelor vizate, iar legea nu distingea între diferitele grade de colaborare.

Printr-o hotărâre definitivă dată la 20 august 2001, Curtea de Apel a respins contestația, arătând că, în termenii Legii nr. 187/1999, petentul a colaborat cu poliția politică, din moment ce a furnizat informații susceptibile să afecteze drepturi și

libertăți fundamentale, fără a fi necesar să fie verificate consecințele concrete pe care acele informații le-au avut asupra persoanelor în cauză.

În anul 2003, Guvernul, susținut de o majoritate parlamentară din care făcea parte și petentul, și-a asumat răspunderea politică în legătură cu un proiect de lege privind combaterea corupției și transparența funcției publice. În expunerea de motive, era stabilit drept obiectiv al acestei modificări legislative, crearea unei culturi a funcției publice care să ofere servicii de calitate și în interesul legitim al cetățeanului. Printre numeroasele modificări legislative, proiectul de lege adăuga la art. 50 din Legea nr. 188/1999 privind statutul funcționarilor publici, un nou paragraf care interzicea accesul la funcția publică pentru persoanele care comiseseră acte de poliție politică. Moțiunea de cenzură depusă de opoziție nu a întrunit numărul de voturi necesar, textul de lege fiind adoptat și devenind astfel Legea nr. 161/2003.

În 2004, la finalul mandatului său, petentul și-a exprimat dorința de a redeveni funcționar public și a solicitat Agenției Naționale a Funcționarilor Publici înscrierea sa în lista de rezervă a subprefecților. În acest sens, petentul a invocat dispozițiile legii referitoare la prefecți, care permitea foștilor subprefecți să fie înscriși pe o listă de rezervă a prefecturilor. La 1 octombrie 2004, Agenția a notificat petentul asupra respingerii cererii sale, în baza art. 50 din Legea nr. 188/1999 privind statutul funcționarilor publici, cu modificările din 2003, articol care interzicea accesul colaboratorilor Securității la funcții publice. Petentul a introdus o acțiune în contencios administrativ pentru a contesta refuzul Agenției și a ridicat o excepție de neconstituționalitate în fața Curții de Apel București cu privire la art. 50 din Legea nr. 188/1999. Invocând dispozițiile Constituției și ale Convenției europene a drepturilor omului, petentul a susținut că a fost discriminat în mod neîntemeiat cu privire la accesul său la funcția publică. A criticat caracterul general al acestei interdicții și absența luării în considerare a circumstanțelor proprii fiecărui caz. Prin decizia din 24 ianuarie 2006, Curtea Constituțională a confirmat constituționalitatea textului de lege atacat și a arătat că interdicția constituia o expresie a voinței legiuitorului, care se bucura de o amplă marjă de apreciere în această materie. Curtea Constituțională a estimat că diferența de tratament în privința accesului la funcția publică a avut o justificare obiectivă și rațională, constând în exigența devotamentului tuturor funcționarilor față de regimul democratic. De altfel, citând jurisprudența Curții Europene, Curtea Constituțională a amintit că accesul la funcția publică nu era un drept garantat nici de legislația internă, nici de Convenție. Printr-o hotărâre a Curții de Apel din 11 aprilie 2006, confirmată în recurs prin hotărârea definitivă a Înaltei Curți de Casație și Justiție, a fost respinsă contestația la refuzul înscrierii pe lista de rezervă a subprefecților.

➤ În drept

A. Despre presupusa încălcare a art. 8, coroborat cu art. 14 din Convenție

Potentul a contestat respingerea cererii sale de reintegrare în serviciul public și, în special, în corpul de rezervă al subprefecților, pentru motivul colaborării sale cu poliția politică în perioada regimului comunist, susținând că acest refuz constituie o ingerință la adresa vieții sale private. Acesta se consideră victimă a unei discriminări

nejustificate în privința perspectivelor sale de angajare în sectorul public prin comparație cu alte persoane care au exercitat anteriori funcții similare. Petentul invocă art. 8 din Convenție, coroborat cu art. 14.

Aprecierea Curții cu privire la admisibilitatea cererii

1. Despre excepția de inadmisibilitate *ratione materiae*

Guvernul a susținut că imposibilitatea petentului de a se reintegra în serviciul public nu poate fi considerată drept o încălcare a dreptului său la respectarea vieții private conform art. 8.

Curtea constată că petentul susține că, din cauza colaborării sale anterioare cu poliția politică, este victima unui tratament diferit în raport cu alte persoane care, asemenea lui, au exercitat funcția de subprefect și care, în această calitate, au beneficiat de dreptul de a se reintegra în serviciul public.

Curtea reamintește că, deși în jurisprudența sa a apreciat în mod constant că prin Convenție nu sunt garantate nici libertatea de profesie, nici accesul la o anumită profesie, a admis totodată că o diferență de tratament în privința numirii într-o funcție putea cădea sub incidența dispozițiilor Convenției. De asemenea, Curtea reamintește că o restrângere a accesului la anumite funcții de interes public, era de natură să antreneze consecințe legate de valorificarea dreptului la respectarea vieții private în sensul art. 8, din moment ce constituie un impediment pentru persoana în cauză de a exercita o profesie care corespunde calificărilor sale profesionale.

În speță, refuzul înscrierii petentului pe lista de rezervă a subprefecților nu era justificat de absența calificărilor profesionale impuse de funcție. În plus, după căderea regimului comunist, petentul exercitase această funcție, la care a renunțat ulterior pentru a îndeplini o serie de mandate parlamentare. Având în vedere experiența profesională a petentului în funcții publice, Curtea apreciază că interzicerea totală și definitivă de a se reintegra în sectorul public are pentru petent repercusiuni evidente privind modul în care își construiește identitatea și relațiile sociale. Rezultă că, în circumstanțele particulare ale cauzei, art. 8 coroborat cu art. 14 din Convenție sunt aplicabile. Prin urmare, Curtea respinge excepția incompatibilității *ratione materiae* la plângerea a Convenției.

2. Despre excepția de inadmisibilitate *ratione personae*

Guvernul a reproșat petentului absența opoziției sale, în calitate de deputat, la momentul adoptării modificării legislative care l-a împiedicat să se reintegreze în serviciul public.

Curtea reamintește că art. 8 nu poate fi invocat în legătură cu o atingere adusă reputației, rezultată în mod previzibil din acțiuni aparținând chiar celui care depune plângerea. Totodată, Curtea arată că persoanele private nu sunt îndrituite în baza Convenției să conteste o anumită dispoziție legală pentru simplul motiv că li se pare contrară Convenției, fără să fi fost în mod direct victimele efectelor acestei legi.

În orice caz, Curtea observă că, după ce a fost personal afectat de modificarea statutului funcționarilor, petentul a depus o acțiune în justiție și a contestat constituționalitatea dispoziției legislative în cauză în fața Curții Constituționale,

invocând argumente fundamentate pe Convenție. De aceea, Curtea respinge excepția de incompatibilitate *ratione personae* invocată de Guvern. Curtea constată că prezenta plângere nu este nefondată în termenii art. 35 parag. 3 din Convenție și arată că nu constată niciun alt motiv de inadmisibilitate. Rezultă că plângerea petentului este admisibilă.

B. Despre fondul cauzei

1. Argumentele părților

Potentul a susținut că, în viziunea sa, refuzul autorităților de a-l înscrie pe lista de rezervă a subprefecților și interdicția reintegrării sale în serviciul public pentru motivul colaborării anterioare cu poliția politică din perioada regimului comunist constituie o discriminare. El a denunțat ignorarea caracterului nevătămător al acțiunilor sale de către autoritățile administrative și judiciare interne.

Guvernul a afirmat că restricția care face obiectul litigiului este prevăzută de lege și urmărește un scop legitim într-o societate democratică, și anume protejarea securității naționale, siguranței publice, bunăstării economice naționale și a libertăților persoanelor. Guvernul susține că reglementările privind accesul la funcțiile publice trebuie interpretate în contextul politic și social din România, profund marcat de acțiunile nefaste ale fostului regim comunist. În ce privește caracterul perpetuu al interdicțiilor, Guvernul estimează că acest lucru este justificat de necesitatea stabilirii și conservării fundamentelor democratice ale statului.

2. Aprecierea Curții

Curtea reamintește că o diferență de tratament este discriminatorie dacă „îi lipsește o justificare obiectivă și rezonabilă”, adică dacă nu urmărește un „scop legitim” sau dacă nu există un „raport de proporționalitate rezonabil între mijloacele folosite și scopul urmărit” (a se vedea cauza *Sidabras și Džiautas c. Lituania*).

În speță, Curtea observă că art. 50 din Legea nr. 188/1999 privind statutul funcționarilor publici reglementează o distincție între persoanele susceptibile a se integra sau reintegra în funcții publice, distincție bazată pe trecutul acestora. Urmând exemplul restricțiilor stabilite în mai multe state fost comuniste, persoanele care au colaborat cu Securitatea nu aveau acces pentru a se reintegra în funcții publice.

Curtea a luat cunoștință de hotărârea Curții Constituționale din 24 ianuarie 2006, conform căreia interzicerea accesului la funcții publice pentru foștii colaboratori ai poliției politice era justificată de necesitatea devotamentului față de regimul democratic, așteptat de la toți funcționarii publici. Referitor la aceasta, Curtea amintește că, în principiu, statele membre au un interes legitim în a reglementa condițiile angajării în serviciul public. Un stat democratic are dreptul de a cere funcționarilor săi să fie devotați principiilor constituționale care sunt fundamentale pentru acest stat. În prezenta cauză, Curtea trebuie să țină seama de trecutul comunist, precum și de faptul că, pentru a evita repetarea unor experiențe din acest trecut, este necesar ca statul să se sprijine pe un sistem democratic capabil să se apere.

Având în vedere considerațiile precedente, Curtea recunoaște că diferența de tratament care i-a fost aplicată petentului, constând în suprimarea oricărei posibilități

a acestuia de a se angaja în funcții publice, urmărirea scopuri legitime, și anume protejarea securității naționale, siguranței publice, precum și a drepturilor și libertăților persoanelor.

Rămâne de stabilit dacă măsura ce face obiectul procesului a avut un caracter proporțional.

Petentul a reclamat caracterul absolut al interdicției și faptul că nu a fost luat în calcul caracterul acțiunilor sale, în opinia sa, ne semnificative.

Curtea observă că perspectivele profesionale ale petentului nu au fost restrânse decât cu privire la funcții publice și cu atât mai mult la cele care presupun înalte responsabilități, cum este și funcția în care petentul dorește să se reintegreze și care presupune exercițiul unei părți din suveranitatea statală. Rezultă că interdicția care îl vizează pe petent nu este disproporționată în raport cu obiectivul legitim al statului de a asigura devotamentul persoanelor în a căror sarcină se află protejarea interesului general.

De asemenea, Curtea observă că nu există nicio restricție impusă de stat cu privire la perspectiva angajării sale în sectorul privat, chiar și în întreprinderi care ar putea prezenta o anumită importanță pentru anumite interese ale statului în materie economică, politică sau de securitate. În mod similar, petentului nu îi este interzis să ocupe funcții în sectorul public, altele decât acelea care implică exercițiul autorității statale.

În legătură cu presupusa absență a luării în considerare a naturii și a consecințelor acțiunilor petentului, Curtea constată că aceste aspecte au făcut obiectul unei examinări în contradictoriu în fața Curții de Apel București, care s-a pronunțat cu privire la acest aspect prin hotărârea sa din 20 august 2001. Având în vedere că aste vorba despre elemente de fapt, care se încadrează în marja de apreciere a statelor membre, Curtea nu ar fi îndreptățită să repună în discuție concluziile la care au ajuns instanțele interne.

Aceste elemente sunt suficiente pentru Curte în a stabili concluzia că art. 8, coroborat cu art. 14 din Convenție nu au fost încălcate.

III. Informațiile depozitate în arhivele polițiilor politice și accesul la acestea

Curtea Europeană a Drepturilor Omului,

*Cauza Rotaru c. România*¹

Cererea nr. 28341/95

Hotărârea din 4 mai 2001

Articolul 8 din Convenție – „Dreptul la respectarea vieții private și de familie”

Articolul 13 din Convenție – „Dreptul la un remediu efectiv”

Articolul 6 din Convenție – „Dreptul la un proces echitabil”

➤ Procedura

Curtea a fost sesizată, conform **normelor** aplicabile anterior intrării în vigoare a Protocolului nr. 11, de către Comisia Europeană a Drepturilor Omului („Comisia”) și de către un cetățean român, **domnul** Aurel Rotaru („petentul”), la 3 iunie și, respectiv, la 29 iunie 1999 (art. 5 parag. 4 din Protocolul nr. 11 și fostele art. 47 și 48 din Convenție). La originea cauzei s-a aflat plângerea (nr. 28.341/95) îndreptată împotriva României, Comisia fiind sesizată la 22 februarie 1995 **conform** fostului articol 25 din Convenție. Petentul a invocat încălcarea dreptului **său** la respectarea vieții private, **drept consecință** a faptului că Serviciul Român de Informații deține și folosește un dosar cu datele sale personale. Petentul a invocat și încălcarea dreptului de acces la un tribunal și a dreptului de a obține reparații în fața unei instanțe naționale, competente să se pronunțe asupra cererii de modificare sau de distrugere a dosarului. La 21 octombrie 1996, Comisia a **admis** cererea. Prin raportul din 1 martie 1999, Comisia a constatat că a existat o încălcare a art. 8 și 13 din convenție.

La 7 iulie 1999 Marea Cameră a hotărât că această cauză ar trebui examinată în Marea Cameră [art. 100 alin. (1) din Regulamentul de organizare și funcționare a Curții].

¹ Traducerea ne aparține. O versiune alternativă este prezentă în portalul HUDOC al Curții Europene a Drepturilor Omului, unde a fost pus la dispoziție de cu sprijinul Consiliului Superior al Magistraturii din România (www.csm1909.ro) și R.A. „Monitorul Oficial” (www.monitoruloficial.ro).

➤ În fapt

A. Circumstanțele cauzei

1. Condamnarea petentului din 1948

În 1946, după instaurarea regimului comunist, petentului, care la vremea respectivă era student, i s-a refuzat de către prefectul județului Vaslui publicarea a două broșuri, „Suflet de student” și „Proteste”, cu motivarea că aveau un caracter antiguvernamental. Nemulțumit de acest refuz, petentul a transmis prefectului două scrisori în **își exprima nemulțumirea în legătură cu faptul** că noul regim popular a suprimat libertatea de exprimare. **Ca urmare** a acestor scrisori, la 7 iulie 1948, petentul a fost arestat. La 20 septembrie 1948, Tribunalul Popular din Vaslui l-a condamnat la un an de închisoare pentru **comiterea** infracțiunii de ultraj.

2. Procedura declanșată în baza Decretului-lege nr. 118/1990

După **căderea** regimului comunist în anul 1989, noua putere a adoptat Decretul-lege nr. 118/1990, care **reglementa anumite drepturi în favoarea** persoanelor persecutate de regimul comunist și care nu au avut activitate fascistă. În **baza** acestui decret-lege, la 30 iulie 1990, petentul **formulat o acțiune la** Judecătoria Bârlad prin care chema în judecată Ministerul de Interne, Ministerul Apărării Naționale, și Direcția muncii din județul Vaslui, **cerând** să fie luată în considerare **pentru** calcularea **vechimii** în muncă **și perioada în care a executat pedeapsa dispusă prin sentința penală din anul 1948**. **Totodată, reclamantul a solicitat restituirea drepturilor** bănești corespunzătoare. Judecătoria Bârlad a pronunțat o sentință la 11 ianuarie 1993. **Luând în calcul** declarațiile martorilor propuși de petent, sentința de condamnare din anul 1948 și adevărurile de la Universitatea din Iași, instanța a constatat că, în perioada 1946-1949, petentul fusese persecutat din motive politice. Prin urmare, **instanța** a admis cererea petentului și a acordat drepturile prevăzute de Decretul-lege nr. 118/1990. În susținerea apărării sale, Ministerul de Interne a prezentat instanței o scrisoare din 19 decembrie 1990, primită de la Serviciul Român de Informații (S.R.I.), scrisoare **cu** următorul cuprins:

„La adresa dumneavoastră nr. 99.110 din 11 decembrie 1990, privind pe numitul Rotaru Aurel, din Bârlad, vă facem cunoscut că în urma verificărilor efectuate au rezultat următoarele:

- sus-numitul, în perioada efectuării studiilor la «Facultatea de Științe» din Iași a activat ca membru legionar în Asociația Studenților Creștini;
- în anul 1946, a înaintat Cenzurii orașului Vaslui două broșuri intitulate «Suflet de student» și «Proteste», solicitând publicarea lor, dar nu a obținut acest lucru, deoarece aveau conținut antiguvernamental;
- dintr-o declarație dată în anul 1948 rezultă că a făcut parte din organizația P.N.T. –tineret;
- sus-numitul nu are cazier penal și nu a fost arestat în perioada menționată de el;

- între anii 1946-1948, din cauza opiniilor sale a fost chemat de mai multe ori de către organele de siguranță și audiat în legătură cu atitudinea sa. (...)”.

3. Procedura declanșată împotriva S.R.I.

Petentul a chemat în judecată S.R.I., **susținând** că nu a fost niciodată membru al mișcării legionare române, că nu a **urmnat** la Facultatea de Științe, ci Facultatea de Drept din Iași și că mai multe informații furnizate de S.R.I. în scrisoarea din 19 decembrie 1990 erau false și **aveau caracter defăimător**. Petentul a **ormulat cererea în baza dispozițiilor** Codului civil **privind** la răspunderea civilă delictuală și a **cerut** obligarea S.R.I. la plata de daune morale. Fără a invoca un text de lege precis, **reclamantul** a **cerut și obligarea S.R.I. la modificarea sau la distrugerea dosarului cu** informațiile **privind** la presupusul său trecut legionar. Judecătoria București a respins cererea **printr-o hotărâre pronunțată la 6 ianuarie 1993**. Petentul a **intentat recurs împotriva** acestei hotărâri.

La 18 ianuarie 1994, **deși** a constatat că informația privind trecutul legionar al petentului era falsă, **Tribunalul Municipiului București** a respins recursul, **rgumentând** că nu exista o culpă a S.R.I. din moment ce acesta nu era decât depozitarul datelor contestate, și în lipsa culpei, nu se poate vorbi de o răspundere civilă delictuală. Instanța a **observat** că informațiile au fost culese de fostele servicii de siguranță ale statului. În urma desființării acestor servicii **în 1989**, arhivele au fost transmise Securității, iar în 1990, S.R.I. a preluat arhivele fostei Securități.

4. Cererea prin care petentul a solicitat obligarea judecătorilor la plata unor daune morale

La 13 iunie 1995 **reclamantul** a introdus o **acțiune** prin care **cerea** obligarea la despăgubiri a tuturor judecătorilor care i-au respins **acțiunea** prin care solicitase anularea sau distrugerea **dosarului**. **Petentul** a invocat art. 3 din Codul civil privind denegarea de dreptate, **precum** și dispozițiile art. 6 din Convenție.

5. Cererea de revizuire

În iunie 1997, ministrul justiției a comunicat directorului S.R.I. că plângerea petentului a fost declarată admisibilă de către **Comisia Europeană a Drepturilor Omului**. **Prin urmare**, ministrul justiției a **cerut** directorului S.R.I. să verifice **din nou** dacă petentul **făcuse parte din mișcarea legionară** și, **în cazul în care această** informație s-ar fi dovedit falsă, să înștiințeze **reclamantul asupra acestui fapt**, **astfel încât reclamantul** să-l poată folosi ulterior într-o eventuală cerere de revizuire.

La data de 6 iulie 1997, directorul S.R.I. l-a informat pe ministrul justiției că datele privind trecutul legionar al petentului, menționate în scrisoarea din 19 decembrie 1990, au fost obținute în urma studierii arhivelor S.R.I. A fost **identificat** un tabel întocmit de Biroul **de Siguranță** din Iași, în care era menționat un anume Aurel Rotaru, „*element de masă, membru al Asociației Studenților Creștini*”. Directorul S.R.I. a **observat** că tabelul **era datat la 15 februarie 1937** și a apreciat că, **din moment ce** la acea dată **domnul Rotaru**, „*în vârstă de aproximativ 16 ani, nu putea fi student la Facultatea de Științe din Iași, credem că ne aflăm în prezenta unei*

regretabile erori care a făcut să considerăm că domnul Rotaru Aurel din Bârlad este aceeași persoană cu cea înscrisă în tabelul respectiv ca membru legionar". O copie a acestei scrisori a fost transmisă reclamantului, care, la 25 iulie 1997, a solicitat Curții de Apel București revizuirea hotărârii pronunțate la 15 decembrie 1994. În cererea de revizuire, reclamantul a cerut anularea documentelor defăimătoare, un leu cu titlu de daune morale, precum și toate cheltuielile de jusecată suportate de la începutul procesului. S.R.I. cerut respingerea cererii de revizuire, apreciind că acțiunea a rămas fără obiect, având în vedere scrisoarea directorului S.R.I. din 6 iulie 1997, cererea a rămas fără obiect. Printr-o hotărâre definitivă din 25 noiembrie 1997, Curtea de Apel București dispus anularea hotărârii hotărârea din 15 decembrie 1994.

B. Dreptul intern aplicabil

Dispozițiile aplicabile Legii nr. 187 din 20 octombrie 1999 cu privire la accesul cetățenilor la propriul dosar deținut de Securitate și deconspirarea securității ca poliție politică, intrată în vigoare la data de 9 decembrie 1999, sunt următoarele:

Articolul 1

(1) Orice cetățean român sau cetățean străin care după 1945 a avut cetățenie română are dreptul de acces la propriul dosar întocmit de organele securității (...). Acest drept se exercită la cerere și constă în studierea nemijlocită a dosarului, eliberarea de copii de pe actele dosarului și de pe înscrisurile doveditoare despre cuprinsul dosarului.

(2) Totodată persoana, subiect al unui dosar din care rezultă că a fost urmărită de organele securității statului, are dreptul, la cerere, să afle identitatea agenților de securitate și a colaboratorilor, care au contribuit cu informații la completarea acestui dosar.

(3) De drepturile prevăzute de alin. (1) și (2) beneficiază soțul supraviețuitor și rudele până la gradul al doilea inclusiv ale persoanei decedate, în afară de cazul în care aceasta a dispus altfel.

Articolul 2

Pentru a asigura dreptul de acces la informațiile de interes public, orice cetățean român (...), precum și presa scrisă și audiovizuală, partidele politice (...) au dreptul de a fi informate (...) în legătură cu calitatea de agent sau de colaborator al organelor securității (...) a persoanelor care ocupă sau candidează pentru a fi alese ori numite în următoarele demnități sau funcții: **a)** Președintele României; **b)** deputat sau senator; [...].

Articolul 7

(1) Pentru aplicarea prevederilor prezentei legi se înființează Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (...) cu sediul în municipiul București, denumit în continuare Consiliu.

(2) Consiliul este un organism autonom cu personalitate juridică, supus controlului Parlamentului (...).

Articolul 8

(1) Consiliul este condus de un colegiu compus din 11 membri.

(2) Membrii Colegiului Consiliului sunt numiți de Parlament, la propunerea grupurilor parlamentare, potrivit configurației politice a celor două Camere (...) pentru un mandat de 6 ani. Mandatul poate fi reînnoit o singură dată.

Articolul 13

(1) Persoanele îndreptățite pot solicita Consiliului, în conformitate cu prevederile art. 1 alin. (1), în condițiile prezentei legi, următoarele:

a) consultarea dosarelor (...) întocmite până la data de 22 decembrie 1989 de organele de securitate;

b) eliberarea unor copii de pe (...) aceste dosare (...);

c) eliberarea unor adeverințe privind apartenența sau neapartenența, colaborarea sau necolaborarea cu organele de securitate;[...].

Articolul 14

(1) Conținutul adeverințelor eliberate potrivit art. 13 alin. (1) lit. c) poate fi contestat la Colegiul Consiliului (...).

➤ În drept

A. Excepții preliminare ridicate de Guvern

1. Cu privire la calitatea de victimă

Guvernul a **susținut** că petentul nu mai poate **invoca calitatea** de „victimă” a unei încălcări a Convenției în sensul art. 34, **argumentând că acesta obținuse** câștig de cauză în fața Curții de Apel București care, prin hotărârea **jusecătorească** din 25 noiembrie 1997, a declarat nule mențiunile incluse în scrisoarea Serviciului Român de Informații (S.R.I.) din 19 decembrie 1990. Or, în opinia Guvernului, singura încălcare a drepturilor petentului a **rezultat** din aceasta scrisoare.

Potentul a **cerut** Curții să continue examinarea cauzei, arătând că hotărârea din 25 noiembrie 1997 nu a schimbat în mod fundamental situația care a determinat plângerea inițială. **Mai întâi**, simplul fapt de a recunoaște eroarea mențiunilor, după **decizia de admisibilitate** a Comisiei, nu poate **reprezenta un remediu suficient pentru încălcarea** drepturilor garantate de Convenție. În al doilea rând, petentul nu are încă acces la dosarul său secret, care nu este doar **depozitat la S.R.I.**, ci și folosit de **acesta**. Din **acest motiv**, chiar și **ulterior** hotărârii din 25 noiembrie 1997, folosirea de către S.R.I. a informațiilor privind pretinsul trecut legionar al petentului sau a oricăror alte informații **din** dosarul său nu poate fi exclusă.

În ceea ce privește calitatea de „victimă”, Curtea reamintește că, în anumite condiții, **o persoană are dreptul de a pretinde** că este victima a unei încălcări, generată de simpla existența a unor măsuri secrete sau a unei legislații ce **admite asemenea** măsuri, chiar dacă **ele** nu i-au fost efectiv aplicate (**hotărârea Klass și alții c. judecată Germania** din 6 septembrie 1978). **În plus**, „o hotărâre sau o măsură favorabilă petentului nu este suficientă, în principiu, pentru a pierde calitatea de «victimă»,

decât în situația în care autoritățile naționale au recunoscut, explicit sau implicit, iar apoi au reparat încălcarea convenției” (hotărârea *Amuur c. Franța* din 25 iunie 1996, și hotărârea *Dalban c. România* [MC] nr. 28.114/95, pct. 44, CEDO, 1999-VI). În prezenta cauză, Curtea observă că petentul critică deținerea unui dosar clasificat, care conține informații ce îl vizează și a cărui existență a fost dezvăluită în mod public în cursul unei proceduri judiciare. Pentru aceste motive, petentul se poate pretinde victimă a unei încălcări a Convenției.

Curtea mai observă că prin hotărârea din 25 noiembrie 1997 Curtea de Apel București a dispus anularea mențiunilor referitoare la pretinsul trecut legionar al petentului, care fuseseră inserate în scrisoarea din 19 decembrie 1990, constatând că, probabil, se refereau la o altă persoană cu același nume. Chiar acceptând ideea că, într-o anumită măsură, petentul a obținut prin această hotărâre o reparație în ceea ce privește informațiile false din dosarul său personal, Curtea este de părere că reparația nu este decât parțială și insuficientă pentru a conduce la pierderea calității de victimă. În afara considerentelor enumerate mai sus cu privire la calitatea de victimă ce izvorăște din deținerea unui dosar secret, Curtea a avut în vedere și alte elemente importante.

Aparent, informațiile privind pretinsul trecut legionar al petentului mai sunt încă păstrate în dosarele S.R.I. fără să fi fost realizată vreo trimitere la hotărârea din 25 noiembrie 1997. Totodată, Curtea de Apel București nu s-a pronunțat, și nici nu avea competența să facă acest lucru, asupra faptului că S.R.I. este îndrituit de legislația română să dețină și să folosească dosare create de fostele servicii de informații, care conțin informații cu privire la petent. Or, capătul principal de cerere se referă la faptul că legislația internă nu reglementează suficient de precis condițiile în care S.R.I. își exercită atribuțiile și nu pune la dispoziție persoanei o cale de a obține repararea eventualelor prejudicii în fața unei autorități naționale. În final, Curtea de Apel București, prin hotărârea din 25 noiembrie 1997, nu s-a pronunțat asupra despăgubirilor cerute pentru repararea prejudiciului moral suferit și nici asupra cheltuielilor de judecată.

În lumina acestor afirmații, Curtea concluzionează că petentul se poate pretinde „victimă” în sensul art. 34 din Convenție și, în consecință, respinge excepția invocată de Guvern.

2. Cu privire la epuizarea căilor de atac interne

Guvernul a mai ridicat și excepția neepuizării căilor interne de atac. Curtea observă că există o strânsă conexiune între acest argument al Guvernului și temeiul capătului de cerere formulat de reclamant în baza art. 13 din Convenție. Prin urmare, Curtea reunește excepția cu fondul.

B. Cu privire la presupusa încălcare a art. 8 din Convenție

Potentul susține că S.R.I. deține și poate folosi în orice moment informații privind viața sa privată, dintre care unele sunt false și defăimătoare. El invocă încălcarea art. 8 din Convenție.

1. Cu privire la aplicabilitatea art. 8

Guvernul contestă aplicabilitatea art. 8, susținând că informațiile specificate în scrisoarea S.R.I. din 19 decembrie 1990 nu au legătură cu viața privată a petentului, ci cu viața sa publică. Hotărând să se implice în activitatea politică și să publice pamflete, petentul a renunțat implicit la „anonimatul inerent vieții private”. În ceea ce privește interogarea sa de către poliție și cazierul său judiciar, este vorba de informații publice.

Curtea reamintește că art. 8 parag. 1 din Convenție este aplicabil atunci când este vorba despre stocarea unui dosar clasificat și comunicarea unor informații ce țin de „viața privată” a unei persoane (cauza *Leander c. Suedia* din 26 martie 1987, seria A nr. 116, p. 22, pct. 48). Respectarea vieții private include dreptul individului de a avea și de a dezvolta relații cu semenii săi; în plus nicio rațiune nu permite excluderea activității profesionale sau comerciale din sfera noțiunii de „viață privată” (cauzele *Niemietz c. Germania* din 16 decembrie 1992, seria A nr. 251-B, p. 33, pct. 29 și *Halford c. Regatul Unit* din 25 iunie 1997).

Curtea a subliniat deja concordanța dintre această interpretare extensivă și Convenția Consiliului Europei din 28 ianuarie 1981 privind protecția persoanelor față de procesarea datelor cu caracter personal, intrată în vigoare la 1 octombrie 1985, care are drept scop „protejarea (...) oricărei persoane fizice (...), respectarea (...) în special a dreptului la viață privată, față de procesarea datelor cu caracter personal” (art. 1), acestea fiind definite la art. 2 că „orice informație privind o persoană fizică identificată sau identificabilă” [cauza *Amann c. Suedia* (MC) nr. 27.798/95]. De asemenea, unele informații cu caracter public pot avea legătură cu viața privată atunci când ele sunt în mod sistematic colectate și incluse în dosare aflate în posesia unor autorități publice, cu atât mai mult atunci când se referă la trecutul îndepărtat al unei persoane.

În speță, Curtea constată că scrisoarea S.R.I. din 19 decembrie 1990 conținea informații privind viața petentului, în special studiile sale, activitățile politice și cazierul său judiciar, unele dintre acestea fiind culese cu mai mult de 50 de ani în urmă. În opinia Curții, astfel de informații, culese sistematic și introduse într-un dosar ținut de agenți ai statului, pot fi analizate din punctul de vedere al noțiunii de „viață privată”, în sensul art. 8 parag. 1 din Convenție. Cu atât mai mult cu cât unele informații au fost declarate nereale, riscând să aducă atingere reputației petentului.

În consecință, art. 8 din Convenție este aplicabil.

2. Justificarea încălcării

Principala problemă este aceea de a stabili dacă încălcarea constatată este justificabilă din punctul de vedere al art. 8 parag. 2 din Convenție. Acest alineat este de strictă interpretare pentru că stabilește o excepție la un drept garantat de Convenție, acest alineat este de strictă interpretare. Recunoscând că într-o societate democratică existența unor servicii de informații se poate dovedi legitimă, Curtea reamintește că supravegherea secretă a persoanelor nu este acceptată de Convenție decât ca o măsură strict necesară pentru apărarea instituțiilor democratice (hotărârea *Klass și alții*). Pentru a exista conformitate cu cerințele art. 8, este necesar ca

ingerința să fie „prevăzută de lege”, să urmărească unul dintre scopurile legitime enumerate de parag. 2 și, în plus, să fie necesară într-o societate democratică pentru atingerea scopului respectiv.

Comisia a considerat că dreptul intern nu definea cu suficientă precizie condițiile în care S.R.I. putea să arhiveze, să comunice și să folosească informații referitoare la viața privată a petentului.

Curtea reamintește jurisprudența sa constantă, conform căreia „prevăzut de lege” înseamnă nu doar o **existența unei baze legale** în dreptul intern, **ci și calitatea conținutului reglementat de legea** în cauză: astfel, aceasta trebuie să fie accesibilă persoanei și previzibilă (a se vedea **hotărârea Amann c. Elveția**).

În cauza de față Curtea constată că art. 6 din Decretul-lege nr. 118/1990, invocat de Guvern ca temei, permite oricărei persoane să **recunoașterii probeze îndeplinirea condițiilor impuse pentru recunoașterea** anumitor drepturi, fie prin documente oficiale eliberate de autoritățile competente, fie prin orice element cu valoare de probă. **Modul de obținere a acestui tip de probă nu este prevăzut de lege și nici nu sunt acordate** competențe Serviciului Român de Informații în vederea culegerii, **stocării și comunicării de date privind viața privată**. Curtea trebuie, deci, să verifice dacă Legea nr. 14/1992 **privind** la organizarea și funcționarea S.R.I., invocată de Guvern, poate constitui **temeiul legal** al acestor măsuri. Cu privire la acest aspect, **Curtea observă** că legea autorizează S.R.I. să **colecteze**, să arhiveze și să **utilizeze** informații **privind** securitatea națională. Curtea are dubii cu privire la relevanța **informațiilor deținute de petent** pentru securitatea națională. **Totuși**, Curtea reamintește că autoritățile naționale și instanțele sunt chemate **în primul rând** să interpreteze și să aplice dreptul intern (**hotărârea Kopp c. Elveția** mai sus citată, p. 541, pct. 59) și constată că, prin hotărârea din 25 noiembrie 1997, Curtea de Apel București a confirmat legalitatea deținerii de către S.R.I. a **informațiilor în cauză**, în calitate de depozitar al arhivelor fostelor organe de siguranță.

Pentru aceste motive, Curtea concluzionează că arhivarea unor date **despre** viața privată a petentului are temei legal în dreptul intern.

Curtea apreciază că și cerința accesibilității legii a fost îndeplinită, **dat fiind că** Legea nr. 14/1992 a fost publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 33 din 3 martie 1992.

În ceea ce privește cerința previzibilității legii, Curtea reamintește că o **lege** este „previzibilă” numai atunci când este redactată cu suficientă precizie, **cât** să permită oricărei persoane să își **adapteze** conduita. Curtea a subliniat importanța acestui concept **în special în cazul în care** este vorba despre o supraveghere secretă (**hotărârea Malone c. Regatul Unit** din 2 august 1984, reluată în **hotărârea Amann c. Elveția** mai sus citată, pct. 56): „Curtea reamintește că **expresie** «prevăzută de lege» nu se referă doar la dreptul **național**, ci vizează și calitatea «legii»; această **sintagmă se referă la compatibilitatea legii cu principiul preeminenței dreptului**, menționat **expres** în preambulul Convenției (...). **Așa cum arată** obiectul și scopul art. 8, **dreptul intern trebuie să ofere o anumită protecție împotriva încălcărilor arbitrare ale drepturilor garantate de paragraful 1 (...). Or, pericolul arbitrarului apare cu o deosebită claritate atunci când o autoritate își exercită atribuțiile în secret (...)**”.

Pentru a se determina „calitatea” dispozițiilor legale invocate în **speță**, trebuie analizat în ce măsură **legislația națională** stabilește cu suficientă **exactitate circumstanțele** în care S.R.I. poate **arhiva și utiliza date despre** viața privată a petentului. Curtea **observă** că art. 8 din Legea nr. 14/1992 **stipulează** că **informații vizând siguranța națională** pot fi **adunate**, înregistrate și arhivate în dosare secrete. **Cu toate acestea**, nicio **normă** internă nu **stabilește** limite în exercitarea acestei competențe, **care să fie apoi respectate**. Astfel, **legislația internă** nu definește **ce fel de informații pot fi stocate**, categoriile de persoane susceptibile să facă obiectul măsurilor de supraveghere, precum strângerea și arhivarea **informațiilor și** nici împrejurările în care pot fi luate aceste măsuri **sau** procedura **de urmat**. **În același timp**, legea nu **impune** limite **în legătură** cu vechimea informațiilor deținute și durata păstrării lor.

Curtea trebuie, **totodată**, să verifice dacă există garanții adecvate și suficiente împotriva abuzurilor, **fiindcă** un sistem de supraveghere secretă **menit să apere** siguranța națională, **justificat** de **obiectivul** apărării democrației, **generează în același timp** riscul de a o submina sau chiar de a o distruge (**hotărârea Klass și alții c. Germania**). Pentru a fi compatibil cu **condițiile** art. 8, un sistem de supraveghere secretă trebuie să conțină garanții stabilite **legal**, aplicabile atunci când activitatea structurilor **competente** să supravegheze este controlată. Procedura de control trebuie să respecte valorile unei societăți democratice, **cu cât mai multă fidelitate**, în special principiul preeminenței dreptului, la care preambulul Convenției **face trimitere expresă**. Aceasta înseamnă că orice ingerință **din partea** executivului în exercitarea drepturilor unei persoane va fi supusă unui control eficient, asigurat – cel puțin și în ultimă instanță – de către puterea judecătorească, care oferă cele mai largi garanții de independență, imparțialitate și procedură (**hotărârea Klass și alții c. Germania**).

În **speță**, Curtea reține că sistemul românesc de **adunare** și de arhivare a informațiilor nu **oferă asemenea** de garanții, **fiindcă** Legea nr. 14/1992 nu **stabilește** nicio procedură de control în timpul aplicării măsurii sau după ce aceasta a încetat. Prin urmare, Curtea constată că dreptul intern nu indică **suficient de clar** limitele și modalitățile de exercitare a marjei de apreciere **de cere beneficiază autoritățile**.

Prin urmare, deținerea și folosirea de către S.R.I. a unor informații privind viața privată a petentului nu erau măsuri „prevăzute de lege”, ceea ce este suficient pentru a se constata o încălcare a art. 8. **Această încălcare exonerează Curtea de obligația de a examina legitimitatea scopului urmărit prin măsurile dispuse și dacă acestea erau „necesare într-o societate democratică”.**

În consecință, a existat o încălcare a art. 8.

Opinia concordantă a domnului Judecător Wildhaber, la care se alătură opiniile domnilor Makarczyk, Turmen, Costa, doamnei Tulkens, domnului Casadevall și doamnei Weber

În cauza de față, petentul a invocat o încălcare a dreptului la respectarea vieții private, **generată** de deținerea și utilizarea de către Serviciul Român de Informații (S.R.I.) a unui dosar conținând **anumite** informații, **datând în special** din perioada 1946-1948.

În acest context, Curtea de la Strasbourg decide că s-a produs o încălcare a art. 8, art. 13 și art. 6 parag. 1. În conformitate cu jurisprudența sa constantă (hotărârea *Malone c. Regatul Unit* din 2 august 1984; hotărârea *Kruslin și Huvig c. Franța* din 24 aprilie 1990; hotărârea *Halford c. Regatul Unit* din 25 iunie 1997; hotărârea *Kopp c. Elveția* din 25 martie 1998; și hotărârea *Amann c. Elveția* [MC] nr. 27798/95) Curtea apreciază că normele de drept intern care permit strângerea, consemnarea și arhivarea în dosare secrete a unor informații vizând securitatea națională nu prezintă un grad suficient de previzibilitate. În consecință, deținerea și folosirea de către S.R.I. a unor informații cu privire la viața privată a petentului nu erau „prevăzute de lege”, motiv pentru care a existat o încălcare a art. 8. Personal, subscriu în totalitate la aceste concluzii.

Cu toate acestea – indiferent dacă temeiul juridic este sau nu este suficient – aş dori să adaug că am serioase îndoieli cu privire la faptul că încălcarea drepturilor petentului ar fi urmărit un scop legitim din punct de vedere al art. 8 parag. 2. Referitor la scopul legitim, de obicei Curtea admite că acesta este legitim atunci când sunt îndeplinite condițiile prevăzute la parag. 2 din art. 8-11. Totuși, fiind vorba despre securitatea națională, apreciez că trebuie să existe cel puțin o legătură rezonabilă și reală între măsurile care aduc atingere vieții private și obiectivul invocat pentru ca acest scop să poată fi considerat legitim. Din punctul meu de vedere păstrarea arbitrară a unor informații referitoare la viața privată a persoanelor cu scopul asigurării securității naționale este de natură să ridice probleme serioase.

În cauza *Rotaru*, sunt încă păstrate, fără a se oferi o garanție adecvată și eficientă împotriva abuzurilor, informații culese în nelegal și arbitrar de regimul politic anterior, informații dintre care unele s-au dovedit necorespunzătoare adevărului și care privesc activitatea desfășurată de o persoană în adolescență și în timpul studiilor, cu mai bine de 50 de ani în urmă și chiar 63 de ani, în unul dintre cazuri. Nu revine Curții sarcina de a se pronunța dacă aceste informații trebuie distruse, dacă trebuie să existe o reglementare privind dreptul de acces la aceste informații ori dreptul de a cere rectificarea acestora ori dacă un alt sistem ar fi conform Convenției. Cu toate acestea, este dificil de identificat un interes privind securitatea națională capabil să justifice păstrarea în continuare a informațiilor privind viața privată a petentului. Prin urmare, consider că onorata Curte ar fi trebuit să constate că măsura în discuție nu urmărea un scop legitim în sensul art. 8 parag. 2.

O asemenea concluzie nu ar mai fi făcut necesară examinarea împrejurării de a ști dacă măsura era necesară într-o societate democratică, fiindcă acest lucru este condiționat de existența unui scop legitim. Dacă totuși Curtea ar fi preferat să admită existența unui scop corelat securității naționale, atunci ea ar fi trebuit să reamintească că statele nu dispun de puteri discreționare și nelimitate pentru a supune persoanele fizice unor măsuri de supraveghere secretă. Astfel, este necesar să existe un echilibru între interesul statului de a lua măsuri necesare în vederea protecției siguranței naționale și amploarea măsurilor care duc la încălcarea dreptului petentului la respectarea vieții. În speță, Curtea reține că sistemul românesc de colectare și de arhivare a informațiilor nu furnizează asemenea garanții, fiindcă Legea nr. 14/1992 nu stabilește nicio procedură de control în timpul aplicării măsurii sau după ce aceasta a încetat. Prin urmare, Curtea constată că legislația națională nu indică

suficient de clar limitele și modalitățile de exercitare a marjei de apreciere ce revine autorităților statului. În consecință, deținerea și folosirea de către S.R.I. a unor date referitoare la viața privată a petentului nu erau măsuri „prevăzute de lege”, ceea ce este suficient pentru a se constata o încălcare a art. 8. Aceasta încălcare exonerează Curtea de sarcina de a verifica legitimitatea scopului urmărit prin măsurile dispuse, precum și caracterul lor erau „necesare într-o societate democratică”.

Pe scurt, chiar dacă ar fi existat în cauza Rotaru un temei de drept previzibil, Curtea ar fi trebuit totuși să se pronunțe pentru încălcarea art. 8, fie pentru motivul că nu există un scop legitim care să justifice perpetuarea păstrării unui sistem abuziv de dosare secrete, fie pentru că această măsură nu era necesară într-o societate democratică.

Opinia separată parțială a domnului Juecător Bonello

După ce a constatat că prevederile art. 8 sunt aplicabile cauzei analizate, majoritatea a decis că a existat o încălcare a acestui articol. Am votat împreună cu majoritatea în favoarea constatării altor încălcări ale Convenției, dar nu pot să rețin aplicabilitatea art. 8. Art. 8 protejează viața privată a individului. De esența acestei protecții este dreptul oricărei persoane de a nu expune publicului aspectele cele mai intime ale ființei sale. Există anumite elemente, legate de persoana noastră, sau de modul nostru de a gândi, care, din punctul de vedere al Convenției, trebuie să rămână inaccesibile. Nu este legitimă păstrarea, clasarea sau divulgarea unor informații care vizează domeniile cele mai secrete ale activității, orientării sau convingerii unui individ, plasate în spatele zidurilor confidențialității. Dar activitățile care, prin însăși natura lor, publice nu pot beneficia de protecția oferită de art. 8. Informațiile secrete deținute de serviciile de securitate ale statului, pe care petentul a solicitat să le consulte, erau în principal legate de: a) participarea activă a unui anume Aurel Rotaru la o mișcare politică; b) cererea sa de a publica a două pamflete cu caracter politic; c) apartenența acestuia la filiala de tineret a unui partid politic; d) faptul că nu avea antecedente penale. Primele trei tipuri de informație trimit exclusiv la activități publice, eminentamente publice așa putea spune, din moment ce activitatea politică și publicistică presupun implicarea publicului ca o condiție a existenței și a succesului lor. Documentele nu menționau că petentul ar fi votat pentru un anumit partid politic – ceea ce, desigur, ar fi constituit interferență într-o zonă interzisă de confidențialitate. Aceste documente demonstrează, în primul rând, existența unor manifestări publice de militantism public ale lui Aurel Rotaru în cadrul unor organizații publice. În ce măsură păstrarea unor documente despre aceste activități eminentamente publice ale unui individ încalcă dreptul acestuia la viața privată? Până acum, în mod corect după părerea mea, Curtea a decis că protecția oferită de art. 8 vizează unele domenii confidențiale, precum informațiile medicale și sanitare, activitatea și orientarea sexuală, relațiile familiale, relațiile profesionale și comerciale, precum și alte chestiuni de natură privată în care orice imixtiune publică ar reprezenta o depășire ilegală a barierelor firești ale sinelui. În opinia mea, militantismul public în cadrul unor partide politice publice nu are legătură cu principiul care ridică protecția vieții private la rangul de drept fundamental. Al patrulea element datele aflate la dosarul petentului face referire la o notă în care se

arată că acesta nu are cazier **penal**. În opinia Curții chiar și aceasta informație **conduce la încălcarea** dreptului la viață privată al petentului. Curtea a subliniat că observațiile serviciilor române de informații (care **includ chiar și** informații mai **vechi** de 50 de ani) **conțineau** și cazierul judiciar al petentului și a concluzionat că „*astfel de informații, atunci când sunt sistematic strânse și arhivate într-un **dosar** păstrat de agenți ai statului **se referă** «viața privată» în sensul art. 8 parag. 1 din Convenție*”. **În opinia mea, acest lucru** depășește în mod periculos sfera art. 8. A declara că păstrarea de către poliție a cazierului judiciar a unei persoane aduce atingere art. 8 (chiar dacă **din** speța de față, **rezultă** că individul în cauză nu are antecedente **penale**) poate avea consecințe **imprevizibile** și importante în ceea ce privește securitatea națională, siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracționalității, valori pe care art. 8 le protejează în mod expres. Dacă aș fi împărtășit teza majorității, conform căreia dreptul la viața privată protejează și informații emanate publice, aș fi subscris și eu la **decizia** cu privire la încălcarea art. 8, deoarece nu am nicio rezervă referitor la concluzia Curții, conform căreia păstrarea și **utilizarea** de către **autoritățile publice** a informațiilor **privind petentul** nu erau „prevăzute de lege”.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Cauza Haralambie c. România¹

Cererea nr. 21737/03

Hotărârea din 27 octombrie 2009

Articolul 6 din Convenție – „Dreptul la un proces echitabil”

Articolul 8 din Convenție – „Dreptul la respectarea vieții private și de familie”

Articolul 1 din Protocolul nr. 1 la Convenție

➤ **Procedura**

La originea cauzei se află cererea nr. 21737/03 îndreptată împotriva României, prin care un resortisant al acestui stat, dl Nicolae Haralambie („reclamantul”), a sesizat Curtea la 30 mai 2003, în temeiul art. 34 din **Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale** („Convenția”). **Pe cale principală**, reclamantul **invocă**, pe de o parte, **încălcarea** dreptului de acces la o instanță **ca urmare a** refuzului instanțelor de a controla aplicarea Legii nr. 18/1991 de către o comisie administrativă. **Pe de altă parte**, **petentul arată** că obstacolele în calea exercitării dreptului său de acces la dosarul personal creat de fostele servicii secrete ale regimului comunist au încălcat dreptul său la viață privată.

➤ **În fapt**

A. Circumstanțele cauzei

Reclamantul s-a născut în 1930 și locuiește în București.

1. Acțiunea în revendicare a unui teren în conformitate cu Legea nr. 18/1991

În 1991 reclamantul împreună cu alți moștenitori ai mamei sale, Z.E., au sesizat Comisia Administrativă a județului Călărași, competentă cu aplicarea Legii nr. 18/1995 cu o **acțiune în revendicare a proprietății asupra** mai multor parcele de teren agricol care i-au aparținut lui Z.E. Comisia a admis **cererea**. Prin decizia din 23 septembrie 1993, Comisia județeană a anulat reconstituirea dreptului de proprietate al reclamantului și al celorlalți moștenitori **cu privire la o parcelă** de un hectar **aflată** în comuna Tămădăul Mare.

După o nouă cerere a reclamantului, prin decizia din 16 mai 2002, Comisia **județeană din Călărași a dispus punerea în posesie a reclamantului, în comun cu alți**

¹ Traducerea aparține editorilor acestei lucrări. O versiune alternativă este prezentă în portalul HUDOC al Curții Europene a Drepturilor Omului, unde a fost pusă la dispoziție cu sprijinul Consiliului Superior al Magistraturii din România (www.csm1909.ro) și R.A. „Monitorul Oficial” (www.monitoruloficial.ro).

trei moștenitori, **cu o parcelă** de un **hectar**, în comuna Lehliu-Gară, din cauza absenței **unui** teren disponibil pe teritoriul comunei Tămădăul Mare. Reclamantul a contestat amplasarea terenului **acordat** de comisie **și a cerut un teren** situat pe vechiul **amplasament**. **Sesizată de reclamant cu o acțiune în baza Legii nr. 118/1991**, Judecătoria Lehliu-Gară a **respins cererea** prin hotărârea din 24 octombrie 2002. Prin hotărârea definitivă din 7 februarie 2003, Tribunalul Călărași a respins recursul reclamantului, **motivând** că, deși pretențiile reclamantului erau reale, **competența stabilirii** amplasamentului și **atribuirii efective** a parcelelor **nu aparțineau nici instanțelor, nici comisiilor departamentale**, fiind exclusiv de competența comisiilor locale.

2. Pretinsele persecuții din partea serviciilor de informații

Referindu-se la persecuțiile suferite la momentul instaurării **regimului comunist în 1945, începând** cu confiscarea proprietăților agricole ale mamei sale, reclamantul **pretins** că a suferit **până în prezent** consecințele acestor **persecuții**.

La 18 martie 2002, acesta s-a adresat Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității („CNSAS”), organism creat prin Legea nr. 187/1999 privind accesul la propriul dosar și deconspirarea **poliției politice comuniste, solicitând să se stabilească** dacă a **fost subiectul** măsurilor de supraveghere ale Securității. În urma unei întrebări adresate de CNSAS, Serviciului Român de Informații („SRI”), la 3 aprilie 2002, acesta din urmă a răspuns Consiliului că **numele persoanei era menționat într-o** fișă cu mențiunea **în atenția S.M.B.**, dar că dosarul nu a fost păstrat în arhive. La 28 martie 2003, Consiliul i-a răspuns reclamantului că „în urma verificărilor efectuate până în prezent la actualii deținători ai arhivelor, SRI ne-a comunicat că există o fișă cu numele dumneavoastră cu mențiunea *«În atenția S.M.B., dar dosarul nu s-a păstrat în arhivă»*”.

La 17 aprilie 2003, CNSAS a răspuns unei cereri de informații suplimentare a reclamantului, **arătând** că instituția nu **se afla** încă în posesia arhivelor Securității, dar că **aștepta ca acest lucru să se producă în viitorul apropiat**. De asemenea, Consiliul i-a comunicat că aceste arhive erau deținute de SRI și că își declina orice răspundere pentru conținutul răspunsului **formulat** de acesta din urmă.

La 26 iunie 2003, reclamantul a **solicitat CNSAS explicații despre** data transferului arhivelor Securității **de către SRI**, inclusiv a dosarului **petentului**. Prin scrisoarea din 9 iulie 2003, Consiliul a răspuns cererii reclamantului **amintind** că, în **baza art. 20 din Legea nr. 187/1999**, Serviciul Român de Informații **avea obligația de a transfera** aceste arhive și că neîndeplinirea acestei obligații „angaja, conform aceluiași articol, răspunderea penală, administrativă, civilă sau disciplinară a directorilor instituțiilor și respectiv a persoanelor în cauză”. Scrisoarea nu includea **nici o** altă precizare. La 19 mai 2008, CNSAS a răspuns agentului guvernamental **de pe lângă Curte** că, în urma deciziei Consiliului Suprem de Apărare a Țării **privind** transferul dosarelor Securității către CNSAS, a fost identificat un dosar pe numele persoanei în cauză. **Cu toate acestea**, CNSAS a precizat că, în ciuda faptului că numele persoanei în cauză și ale părinților săi, **așa** cum figurau în dosar, corespundeau informațiilor furnizate de acesta, data nașterii **precizată** în dosar era „10.10.1930”, în timp ce, **în speță, persoana era** născută la „10.01.1930”. Prin

urmare, CNSAS invocă faptul că, în primul rând, trebuia să se stabilească dacă **există identitate între cele două persoane**.

Așa cum **rezultă** din scrisoarea din 20 mai 2008 a SRI, prezentată Curții de către Guvern în cursul anului 2005, în cadrul procesului de transfer al dosarelor create de Securitate, **conform** Legii nr. 187/1999, a fost identificat un dosar pe numele persoanei în cauză, care a fost trimis la CNSAS la 19 octombrie 2005.

La 21 mai 2008, Consiliul i-a răspuns reclamantului că, **drept urmare a cererii sale** din 2002, **era** invitat să consulte **propriul dosar** creat de Securitate pe numele său, identificat în arhive și care cuprindea douăzeci și una de pagini.

La 23 iunie 2008, reclamantul și-a consultat dosarul personal.

La 8 iulie 2008, **reclamantul** a primit o copie a dosarului, cu mențiunea „deschis astăzi, 12 aprilie 1983”. Mențiunea „dosarul a fost microfilmast astăzi, 23 iulie 1996” apărea, de asemenea, pe coperta dosarului.

Nota clasată la pagina 20 **din dosar**, care fusese anexată „pentru exploatare” scrisorii din 23 noiembrie 1989, adresată de Departamentul Securității Statului „unității militare 0800 București – Securitate”, preciza că reclamantul a făcut comentarii **nefavorabile** cu privire la situația economică și politică a țării și că a difuzat conținutul ostil al emisiunilor postului de radio Europa liberă, exprimându-și, în cadrul **discuțiilor** cu anturajul său, convingerea că existența mai multor partide politice era **necesară** pentru **statele** din blocul comunist.

O fișă nedatată, clasată la respectivul dosar, **arăta** că reclamantul figura ca „fost colaborator [...] între 1970-1971” (date rezultate din evidență: fost colaborator Dir. II **din** 1970-1971).

Un raport din 21 iulie 1979 preciza că reclamantul era un fost colaborator din perioada 1970-1975 și propunea să îl recruteze ca informator. **În finalul raportului era precizat** că, „în cazul în care discuțiile ar duce la un refuz de a ne susține în secret [...], vom orienta discuțiile asupra anumitor aspecte apărute în perioada în care a fost detașat să lucreze în străinătate”. Această propunere a fost aprobată la 1 august 1979. La 7 august 1979, reclamantul a semnat un angajament **de colaborare** cu Securitatea.

Un raport redactat de un locotenent-colonel la pagina 13 din dosar, menționa că reclamantul se eschiva de la munca de securitate și preciza că „vom insista **să-l** convingem să se angajeze într-o colaborare mai activă cu noi”. De asemenea, raportul preciza că „vom lua măsuri de verificare în ceea ce îl privește, prin controlarea corespondenței sale și prin dirijarea pe lângă el a altor surse din întreținere”.

La 31 iulie 2008, Consiliul a răspuns unei scrisori a reclamantului din 4 iulie 2008. Acesta preciza că SRI era responsabil de fiabilitatea informației care i-a fost **comunicată la 17 aprilie 2003, conform căreia dosarul său personal nu fusese păstrat în arhive**.

➤ În drept

A. Cu privire la pretinsa încălcare a art. 6 parag. 1 din Convenție

Petentul a pretins încălcarea dreptului de acces la o instanță, **ca urmare a refuzului** instanțelor de a se pronunța cu privire la legalitatea amplasării parcelei alocate de

comisia de aplicare a Legii nr. 18/1991. Acesta invocă art. 6 parag. 1 din Convenție, formulat după cum urmează:

„Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil [...] a cauzei sale, de către o instanță [...] care va hotărî [...] asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil. [...]”

Guvernul solicită Curții să **constate** faptul că dispozițiile legislative care limitau controlul jurisdicțional al deciziilor comisiilor administrative competente cu aplicarea Legii nr. 18/1991 au fost abrogate, astfel încât **întinderea de competență a instanțelor** este deja nelimitat.

1. Cu privire la admisibilitate

Curtea constată că acest capăt de cerere nu este în mod vădit nefondat în sensul art. 35 parag. 3 din Convenție. **Totodată**, Curtea subliniază că acesta nu prezintă niciun alt motiv de inadmisibilitate. Prin urmare, este necesar să fie declarat admisibil.

2. Cu privire la fond

Curtea a examinat deja chestiunea dreptului de acces la o instanță în cazul reclamanților **cărora li s-a respins** acțiunea, fără o examinare de fond, din cauza competenței exclusive a comisiilor administrative în domeniu, **după sesizarea instanțelor interne cu o acțiune care vizează controlarea deciziilor luate de comisiile locale pentru a stabili amplasare terenurilor atribuite conform Legii nr. 18/1991**; Curtea a stabilit încălcarea art. 6 parag. 1 din Convenție (cauzele *Glod*, *Hauler* și *Valentin Dumitrescu*).

Curtea a **analizat** prezenta cauză și **a considerat** că Guvernul nu a prezentat niciun fapt sau argument convingător care să poată conduce la o concluzie diferită. În fapt, art. 6 parag. 1 din Convenție **prevede** posibilitatea de a supune deciziile luate de autoritățile administrative **controlului ulterior al unui organ judiciar de jurisdicție deplină, atunci când** nu îndeplinesc ele însele această dispoziție, cum este cazul în **speță** (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Glod*).

Având în vedere cele **arătate** mai sus, Curtea consideră că refuzul instanțelor interne de a **se pronunța cu privire la dreptul reclamantului de a fi pus în posesia terenului pe vechiul amplasament, conform prevederilor Legii nr. 18/1991, și plasarea acestei decizii** la discreția comisiei administrative, a adus atingere însăși esenței dreptului său de acces la o instanță (a se vedea *Hauler* și *Terra Woningen c. Regatul Țărilor de Jos*, hotărârea din 17 decembrie 1996, *Culegere* 1996-VI; p. 2122-2123).

Aceste elemente sunt suficiente **astfel încât** Curtea să **ajungă la concluzia că art. 6 parag. 1 din Convenție a fost încălcat**.

B. Cu privire la pretinsa încălcare a art. 1 din Protocolul nr. 1 la Convenție

Petentul susține că, din cauza refuzului autorităților de a-i restitui terenul care a aparținut mamei **sale, i-a** fost încălcat dreptul la respectarea bunurilor sale, în sensul art. 1 din Protocolul nr. 1 la Convenție, care este formulat după cum urmează:

„Orice persoană fizică sau juridică are dreptul la respectarea bunurilor sale. Nimeni nu poate fi lipsit de proprietatea sa decât pentru cauză de utilitate publică și în condițiile prevăzute de lege și de principiile generale ale dreptului internațional.

Dispozițiile precedente nu aduc atingere dreptului statelor de a adopta legile pe care le consideră necesare pentru a reglementa folosința bunurilor conform interesului general sau pentru a asigura plata impozitelor ori a altor contribuții, sau a amenzilor”.

Guvernul a respins acest argument.

Curtea a considerat că acest capăt de cerere este legat de cel examinat anterior și, prin urmare, trebuie să fie declarat admisibil.

Ținând cont de constatarea privind art. 6, Curtea a arătat că nu trebuie examinat separat dacă, în speță, a fost încălcată această dispoziție [a se vedea, printre altele, *Glod, Hauler și mutatis mutandis hotărârea Laino c. Italia* [MC], nr. 33158/96, CEDO, 1999-I; *Biserica Catolică din Caneea c. Grecia*, din 16 decembrie 1997, *Culegere 1997-VIII*].

C. Cu privire la pretinsa încălcare a art. 8 din Convenție

Reclamantul a pretins încălcarea dreptului său la viață privată ca urmare a împiedicării exercitării dreptului de acces la dosarul personal creat de fosta Securitate și deținut de serviciile secrete. Acesta invocă art. 8 din Convenție, care este formulat după cum urmează:

„1. Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale.

2. Nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea acestui drept decât în măsura în care acest amestec este prevăzut de lege și dacă constituie o măsură care, într-o societate democratică, este necesară pentru securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirea faptelor penale, protejarea sănătății sau a moralei, ori protejarea drepturilor și libertăților altora”.

Guvernul respinge acest argument.

1. Cu privire la admisibilitate

În observațiile complementare înaintate la 22 octombrie 2008, după ce reclamantul avusese acces la dosarul personal, Guvernul a contestat aplicabilitatea art. 8, susținând că informațiile din dosar nu făceau referire la viața sa privată, ci la colaborarea cu fosta Securitate, precum și la felul în care petentul își îndeplinesc obligațiile care rezultaseră din această colaborare.

Potentul a răspuns că, după un termen de așteptare nerezonabil de lung pentru vârsta sa înaintată, nu i s-au prezentat dosarele Securității care îl vizau. El invocă faptul că, în dosarul creat în 1983 și care i-a fost prezentat, figurează o notă referitoare la anii 1970-1975 și concluzionează probabila existență a unui alt dosar pentru această perioadă.

Curtea evidențiază că **argumentele invocate** de Guvern în observațiile sale suplimentare seamănă mai **mult** cu o excepție preliminară care rezultă din pierderea calității de victimă a reclamantului.

Prin urmare, Curtea **a examinat mai întâi** excepția Guvernului.

2. Cu privire la excepția întemeiată pe absența calității de victimă a reclamantului

Potrivit art. 34 din Convenție, „Curtea poate fi sesizată printr-o cerere de către orice persoană fizică [...] care se pretinde victimă a unei încălcări de către una dintre înaltele părți contractante a drepturilor recunoscute în Convenție sau în protocoalele sale [...]”.

Curtea reamintește că, **este** în primul rând, **obligația autorităților naționale de a remedia** o pretinsă încălcare a Convenției. **Din acest punct de vedere, întrebarea dacă petentul se poate pretinde victimă a unei presupuse încălcări se pune în toate etapele procedurale cu privire la Convenție** [a se vedea *Karahalios c. Grecia*, nr. 62503/00, 11 decembrie 2003 și *Malama c. Grecia (dec.)*, nr. 43622/98, 25 noiembrie 1999]. O **sentință** sau o măsură favorabilă **petentului** nu este suficientă, în principiu, pentru a-i retrage acestuia statutul de „victimă” decât în cazul în care autoritățile naționale au recunoscut, explicit sau în esență, iar apoi au reparat **efectiv** încălcarea Convenției [a se vedea, printre altele, *Rotaru c. România [MC]*, nr. 28341/95, **CEDO, 2000-V**].

În **prezenta cauză**, Curtea **arată că reclamantul** a sesizat Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității **la 18 martie 2002, pentru a afla dacă a fost subiectul** măsurilor de supraveghere înainte de 1989. Curtea constată că, **doar după șase ani** de demersuri fără succes și **abia** după comunicarea prezentei cereri către Guvernul pârât, reclamantul a putut consulta, la 23 iunie 2008, un dosar personal deschis pe numele său în 1983.

Curtea **constată** că **petentul**, în vârstă de șaptezeci și doi de ani la data sesizării CNSAS, **invocă**, pe de o parte, **piedici** nejustificate în calea dreptului său de acces la dosarul personal timp de peste șase ani și, pe de altă **parte, caracterul** incomplet al dosarului prezentat, făcând referire în special la cele două documente incluse în dosar și care vizau perioada 1970-1975.

Presupunând **că, într-un fel sau altul, reclamantul ar fi obținut o anumită reparație**, prin accesul la **dosarul ce** i-a fost remis la 23 iunie 2008, Curtea consideră că această reparație este doar **una parțială și, în orice caz, insuficientă**, în sensul jurisprudenței sale, **pentru a retrage** calitatea de victimă a **petentului** (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Rotaru*, **citată anterior**). **Concret**, Curtea **subliniază** că reclamantul **invocă** în **principal ineficiența procedurii prevăzute de lege la momentul faptelor și care stabilea** condițiile în care își putea exercita dreptul de acces la dosar, **ineficiență cauzată**, în special, **de neexecutarea** de către SRI a obligației de a trimite **arhivele Securității către CNSAS**.

Curtea concluzionează că **petentul** se poate pretinde întotdeauna „victimă”, în sensul art. 34 din Convenție. Prin urmare, este necesar să se respingă excepția.

3. Cu privire la excepția de neepuizare a căilor de atac interne

În observațiile prezentate la 4 iulie 2008, înainte ca **petentul** să aibă acces la dosar, Guvernul invocă neepuizarea căilor de atac interne și faptul că **petentul** nu a introdus nicio plângere împotriva răspunsurilor CNSAS din 28 martie și 17 aprilie 2003. **Cu acest argument**, el preciza că reclamantul putea **intenta** o acțiune în contencios administrativ întemeiată pe art. 1 din Legea nr. 29/1990 și prezenta Curții un exemplu de hotărâre judecătorească în care se admitea o acțiune în contencios administrativ împotriva CNSAS, și anume hotărârea nr. 152 din 3 decembrie 2007, pronunțată în primă instanță de Curtea de Apel Bacău. În această cauză, curtea de apel a admis o acțiune împotriva CNSAS, prin care se urmărea obținerea comunicării identității colaboratorilor care au furnizat Securității informații despre **solicitant**.

În plus, Guvernul arăta că art. 16¹ introdus în Legea nr. 187/1999 de O.U.G. nr. 16/2006 **crea** o cale de atac specifică pentru cazurile de refuz din partea CNSAS a **accesului** la dosar.

Curtea reamintește că obligația de epuizare a **căilor interne de atac, stabilită** de art. 35 din Convenție, vizează căile de atac accesibile reclamantului și efective, **de natură să remedieze** situația denunțată de acesta. Pentru a se pronunța cu privire la chestiunea dacă, în **condițiile** specifice ale **cauzei**, reclamantul a îndeplinit această **cerință**, trebuie **stabilit în primul rând** actul autorităților statului contestat **la care face referire petentul** [a se vedea *Sabin Popescu c. România*, nr. 48102/99, 2 martie 2004 și *Ciobanu c. România*, (dec.) nr. 29053/95, 20 aprilie 1999).

În această privință, Curtea constată că **cererea** reclamantului **are în vedere** piedicile în calea **exercitării** dreptului său de acces la **propriul dosar ca urmare a faptului** că autoritatea **în posesia căreia se afla** dosarul său, și anume SRI, nu și-a îndeplinit, timp de câțiva ani, obligația de a transmite către CNSAS arhivele care intră sub incidența Legii nr. 187/1999, **între care și** dosarul personal al **petentului** creat de Securitate.

Prin urmare, Curtea consideră că o acțiune în contencios administrativ **formulată** împotriva CNSAS, **conform precizărilor Guvernului**, nu putea **conduce prin ea însăși la** reparația solicitată de reclamant în măsura în care **din practica judiciară în materie a instanțelor naționale reiese** că acțiunile împotriva CNSAS au fost respinse pentru lipsă de răspundere, **având în vedere** că CNSAS a făcut demersuri pe lângă SRI pentru a obține accesul la informațiile solicitate de persoanele în cauză. Chiar dacă aceste demersuri nu au avut **efect** sau au fost finalizate parțial. **Totodată**, acțiunile îndreptate împotriva SRI au fost declarate inadmisibile din cauza lipsei calității SRI de a sta **în justiție**.

La momentul la care reclamantul și-a introdus cererea, Guvernul nu a adus niciun exemplu de hotărâre judecătorească definitivă care să fi angajat răspunderea SRI din lipsă sau întârziere **în executarea** obligației sale de transfer al arhivelor, **rezultată** din art. 20 alin. (3) din **Legea nr. 187/1999**.

Practica judiciară exemplificată de Guvern, și anume decizia pronunțată în primă instanță de Curtea de Apel Bacău la 3 decembrie 2007, nu este relevantă pentru prezenta **speță**, deoarece nu este vorba de o cauză privind accesul la propriul dosar și nu **se referă la** obstacolul deosebit pentru exercitarea dreptului de acces pe care îl reprezenta **faptul că, deși** impus prin lege, **transferul arhivelor** nu a avut loc.

Chiar dacă presupunem că exemplul citat de Guvern este capabil să demonstreze existența unei practici a instanțelor naționale în sensul contestării răspunderii instituției gestionare a dosarelor Securității pentru necomunicarea informațiilor, Curtea constată că decizia la care face referire Guvernul datează din decembrie 2007, deci cu mult după data la care reclamantul a început demersurile în cadrul prezentei cauze. Din acest punct de vedere, Curtea observă că multe alte hotărâri ale Înaltei Curți de Casație și Justiție, pronunțate în cursul perioadei relevante pentru prezenta cauză, demonstrează reticența celei mai înalte instanțe din țară în a angaja răspunderea CNSAS pentru necomunicarea informațiilor, în cazuri în care dosarele trimise de SRI erau incomplete sau când CNSAS nu deținea respectivele dosare.

În plus, chiar o acțiune împotriva CNSAS, în care reclamantul ar fi obținut câștig de cauză, nu poate fi considerată ca oferind o redresare suficientă, deoarece a dus doar la o eventuală acordare a unei compensații financiare, din cauza neîndeplinirii de către CNSAS a obligației sale față de solicitantul accesului la dosar (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Petkov și alții c. Bulgaria*, nr. 77568/01, 178/02 și 505/02, 11 iunie 2009).

În final, în ceea ce privește art. 16¹ din Legea nr. 187/1999, introdus de O.U.G. nr. 16/2006, care creează o cale de atac specifică în caz de refuz din partea CNSAS de a permite accesul la dosar, Curtea constată că Guvernul nu a prezentat niciun exemplu de hotărâre judecătorească pronunțată în baza acestei prevederi, care, de altfel, a fost abrogată doi ani mai târziu. De asemenea, dispoziția invocată de Guvern privește refuzul CNSAS de a acorda acces tocmai la documentele din arhivele sale. Această dispoziție nu acoperă situația petentului, constând în lipsa accesului la dosarul personal din cauza netransferării arhivelor Securității aflate în posesia SRI.

În consecință, Curtea constată că, în circumstanțele specifice ale cauzei, nicio cale de atac eficientă nu era disponibilă în dreptul intern pentru reclamant.

Prin urmare, este necesar să se respingă și această excepție a Guvernului.

D. Cu privire la temeinicia cauzei

1. Cu privire la aplicabilitatea art. 8 din Convenție

În observațiile sale suplimentare prezentate la 22 octombrie 2008, după ce reclamantul a avut acces la dosarul său personal, Guvernul contestă aplicabilitatea art. 8, susținând că datele incluse în acest dosar nu vizau viața sa privată, ci colaborarea sa cu fosta Securitate și modul în care și-a îndeplinit obligațiile care rezultau de aici.

Curtea reamintește că datele cu caracter public pot avea legătură cu viața privată în cazul în care sunt obținute și colectate sistematic în dosarele autorităților publice. Cu atât mai mult în cazul în care respectivele date privesc trecutul îndepărtat al unei persoane (*Rotaru*, citată anterior și *Rad*, citată anterior). În plus, Curtea a considerat că respectarea vieții private include dreptul individului de a lega și dezvolta relații cu semenii săi și că, în principiu, niciun motiv nu permite excluderea activităților profesionale din noțiunea de „viață privată” (*Rotaru*, citată anterior, și *mutatis mutandis*, *Sidabras și Džiautas c. Lituania*, nr. 55480/00 și 59330/00, pct. 48-49, CEDO, 2004-VIII).

În sfârșit, Curtea a subliniat deja concordanța între această interpretare extensivă și cea a Convenției elaborate în cadrul Consiliului Europei privind protecția persoanelor cu privire la procesarea automată a datelor cu caracter personal, din 28 ianuarie 1981, intrată în vigoare în România la 1 iunie 2002, al cărui scop este „de a garanta [...] oricărei persoane fizice [...] respectarea [...] în special a dreptului său la viața privată, cu privire la procesarea automată a datelor cu caracter personal care o privesc” (art. 1), acestea din urmă fiind definite la art. 2 ca „orice informații referitoare la o persoană fizică identificată sau identificabilă” [cauza *Amann c. Elveția* [MC], nr. 27798/95, pct. 65, CEDO, 2000-II, și cauza *Rotaru*, citată anterior, pct. 43).

În speță, reclamantul a fost informat de CNSAS, la 28 martie 2003, că a **fost subiectul** unor măsuri de supraveghere ale Securității și că exista un dosar pe numele său.

Mai precis, nota clasată la pagina 20 din respectivul dosar, anexată, „în scopul folosirii”, unei scrisori din 23 noiembrie 1989, indica faptul că, în discuțiile cu membrii anturajului său, reclamantul a făcut comentarii **nefavorabile** cu privire la situația economică și politică a țării și a difuzat conținutul ostil al emisiunilor postului de radio Europa liberă, exprimându-și convingerile referitoare la pluralismul partidelor politice.

Este evident faptul că, atât **faptul păstrării**, după obținere, a unor astfel de informații într-un dosar **aflat în posesia agenților** statului, cât și interesul **petentului** de a avea acces la conținutul acestui dosar **sunt elemente care țin de** „viața privată” în sensul art. 8 parag. 1 din Convenție (a se vedea *Rotaru*, citată anterior, pct. 44 și *Rad*, citată anterior, pct. 34). În **prezenta cauză**, era vorba de a comunica persoanei informații care o vizau și a căror natură exactă **îi era complet necunoscută acesteia**, atâta timp cât nu avea acces la **dosar**. Prin urmare, **era necesar ca petentul** să poată lua cunoștință de aceste **informații** cu caracter personal, chiar intim, și **a posibilă inexactitate** putea aduce atingere reputației sale (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Gunes c. Franța*, nr. 32157/06, pct. 26, 20 noiembrie 2008). **Cu** atât mai mult cu cât, **așa cum** reiese din preambulul Legii nr. 187/1999, scopul acestor dosare era să terorizeze populația. **Rezultă că** era legitim, în **asemenea** condiții, ca reclamantul să creadă că informațiile obținute puteau afecta cele mai intime aspecte ale vieții sale private.

În această condiții, Curtea consideră că art. 8 este aplicabil în speță.

2. Cu privire la respectarea art. 8

Reclamantul reproșează statului că nu i-a acordat acces la dosarul personal creat de Securitate, înainte de 1989, **deși acest drept era recunoscut** atât de legislația națională, cât și de instituția însărcinată în principal cu aplicarea **legii**, și anume **CNSAS**.

În primele observații prezentate la 4 iulie 2008, Guvernul a precizat că nu a fost vorba de un refuz **al accesului** la dosar, ci doar de un obstacol obiectiv **provocat de** imposibilitatea de a identifica dosarul și, apoi, de dubii **privind** identitatea persoanei care face obiectul dosarului.

De asemenea, Guvernul a **menționat** că, în speță, „controlul informațiilor nu a putut fi realizat direct de CNSAS, care nu se afla în posesia tuturor dosarelor”. **Cu privire la** obligația prevăzută la art. 20 din Legea nr. 187/1999, de a **transmite toate dosarele fostei Securități către Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității**, Guvernul a **evidențiat** faptul că termenul prevăzut de lege a fost prorogat **prin** art. IV din O.U.G. nr. 16/2006, **iar acest** termen, în principiu, a fost respectat.

În observațiile suplimentare din 22 octombrie 2008, **ulterioare momentului în care petentul** a avut acces la **propriul** dosar, Guvernul a **specificat** că întârzierea constatată în speță a fost generată de motive obiective, în special de deficiențele sistemului de arhivare și de numărul mare de dosare personale păstrate de **SRI**, **dar** nu de o rea-credință **imputabilă** autorităților. De asemenea, Guvernul a **subliniat** că CNSAS a efectuat toate demersurile prevăzute de lege pentru a identifica dosarul care **facea referire la petent și a considerat** că întârzierea în cauză nu reprezintă o atingere adusă vieții sale private.

Curtea reamintește că **obligațiilor** negative incluse la art. 8 din Convenție, care **urmăresc**, în principal, **protejarea persoanei în fața ingerințelor** arbitrare ale puterilor publice, li se pot adăuga obligațiile obiective inerente respectării efective a vieții private [*Roche c. Regatul Unit* [MC], nr. 32555/96, **pct. 157**, CEDO, 2005-X]. **Nu există o definiție precisă care să delimiteze** obligațiile pozitive **de cele** negative ale statului **conform** art. 8, dar principiile aplicabile sunt comparabile [*Odièvre c. Franța* [MC], nr. 42326/98, **pct. 40**, CEDO, 2003-III].

Referitor la accesul la dosarele personale deținute de puterile publice, **cu excepția** informațiilor sensibile pentru securitatea națională, precum **cele din** cauza *Leander c. Suedia* (26 martie 1987, **pct. 51**, seria A nr. 116), Curtea a recunoscut un interes primordial, protejat de Convenție, persoanelor care doresc să obțină informații **ce** le sunt necesare pentru a **descoperi** și a înțelege **propria** copilărie și anii perioadei de formare (*Gaskin c. Regatul Unit*, 7 iulie 1989, **pct. 49**, seria A nr. 160) sau pentru a-și descoperi identitatea personală, în special filiația lor naturală (*Odièvre*, citată anterior, **pct. 41-47**), sau informații privind riscurile pentru sănătate la care persoanele în cauză au fost supuse (*Roche*, citată anterior, **pct. 161** și *Guerra și alții c. Italia*, **pct. 60**, 19 februarie 1998, *Culegere de hotărâri și decizii* 1998-I).

În acest context, Curtea a considerat că autoritățile aveau obligația pozitivă de a oferi persoanelor în cauză o „procedură efectivă și accesibilă” care să le permită accesul la „toate informațiile relevante și corespunzătoare” (*Roche*, citată anterior, **pct. 162**, *McGinley și Egan c. Regatul Unit*, 9 iunie 1998, **pct. 101**, *Culegere de hotărâri și decizii* 1998-III).

În prezenta cauză, reclamantul **invocă** de faptul că nu a primit acces la informațiile incluse în dosarul **personal** deținut de SRI și că aceste informații au fost păstrate abuziv de acesta din urmă, în ciuda obligației care rezulta din Legea nr. 187/1999 de a le pune la dispoziția CNSAS pentru a le asigura persoanelor în cauză exercitarea efectivă a dreptului lor de acces. **În replică la acest** refuz, reclamantul se plânge în esență nu de **o acțiune**, ci de o inacțiune din partea statului (*Gaskin*, citată anterior, **pct. 41**).

Curtea **constată** faptul că legislația internă, și anume art. 1 din Legea nr. 187/1999, **precum și** art. 1 din O.G. nr. 24/2008 care a înlocuit-o, **consacră** dreptul

fiecărui cetățean român de a avea acces la dosarul personal deținut de Securitate și la alte documente și informații referitoare la persoana sa. În plus, art. 20 din Legea nr. 187/1999, și art. 31 din O.U.G. nr. 24/2008 stabilesc că SRI și alte instituții care dețin arhivele în cauză erau **aveau obligația de a garanta** acest drept de acces la respectivele dosare și **de a le preda către** CNSAS la cererea acestuia din urmă.

Prin aceste **prevederi**, legislația internă a instituit în mod formal o procedură administrativă de acces la dosare (a se vedea, de asemenea, decizia *Rad*, citată anterior, pct. 35 și 42). Rămâne să se stabilească dacă, în cazul reclamantului, această procedură a fost efectivă.

În speță, începând cu 28 martie 2003, CNSAS l-a informat pe reclamant că a **fost subiectul** unor măsuri de supraveghere ale Securității și că a fost identificat un dosar pe numele său, dar că existau anumite dificultăți în a-l găsi.

Totuși, Curtea **constată că** că **petentul** a fost invitat să consulte **propriul dosar** abia la 21 mai 2008, adică la **mai mult de șase ani** de la prima sa cerere care data din 18 martie 2002 și la cinci ani de la data la care CNSAS l-a informat că a fost identificat un dosar pe numele său. **De asemenea**, Curtea constată că abia după ce cererea a fost comunicată Guvernului, reclamantul a obținut un răspuns la cererea sa (*Bourdov c. Rusia*, nr. 59498/00, **pct. 36**, CEDO, 2002-III). **Din documentele de la dosar rezultă** că dosarul identificat pe numele reclamantului a fost predat **către** CNSAS la 19 octombrie 2005.

În măsura în care Guvernul **sugerează că** principala cauză a acestei întârzieri **este** neîndeplinirea de către SRI, în detrimentul reclamantului, a obligației sale de transferare a respectivelor arhive către CNSAS, Curtea **constată** că, într-o primă **fază**, legea nu prevedea niciun termen pentru realizarea transferului. Abia **ulterior schimbării legislative** din 2006, la care face **referire** Guvernul, a fost **reglementat** un termen de șizeci de zile pentru transferul arhivelor.

Astfel, Curtea constată că durata procedurii administrative în cauză a depășit cu mult termenul impus de legea din 2006. Dacă legislativul a stabilit un termen de treizeci de zile pentru ca CNSAS să răspundă persoanelor **viziate** și, prin modificarea legii din 2006, un termen de șizeci de zile pentru ca SRI și alte instituții să predea respectivele arhive, în opinia sa **rezultă în mod clar că** o astfel de procedură trebuia desfășurată cu o celeritate deosebită [a se vedea, *mutatis mutandis*, *Nichifor c. România (nr. 1)*, nr. 62276/00, **pct. 28**, 13 iulie 2006 și *Gunes c. Franța*, nr. 32157/06, **pct. 26**, 20 noiembrie 2008].

În plus, ținând seama de vârsta înaintată a reclamantului, Curtea consideră că interesul său de a-și rememora parcursul personal **din** perioada regimului totalitar era cu atât mai urgent.

Având în vedere argumentul Guvernului pe parcursul unei anumite perioade, dosarul în cauză era de negăsit, Curtea **observă** că din elementele dosarului **rezultă** că respectivul dosar a fost microfilmă la 23 iulie 1996, deci era deja disponibil sub **o** altă formă decât pe suport de hârtie și că, în orice caz, dosarul **se afla** în posesia CNSAS din 19 octombrie 2005.

În plus, Curtea nu poate **lua în calcul**, în speță, **nici** cantitatea de dosare transferate – care **de la** doar 3.573 dosare în 2002-2003 a **ajuns** la 249.803 dosare trimise de SRI în 2006 și 15.500 dosare în 2008 – **nici** deficiențele sistemului de arhivare, inclusiv

eroarea materială privind data nașterii reclamantului, **prezentă** în dosarul personal identificat pe numele său, puteau doar prin ele să justifice o întârziere de peste șase ani din partea instituțiilor în cauză, pentru a admite cererea reclamantului.

Având în vedere aceste aspecte, Curtea consideră că statul nu și-a îndeplinit obligația pozitivă pe care o avea, aceea de a oferi reclamantului o procedură efectivă și accesibilă care să-i permită accesul la dosar într-un termen rezonabil (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Roche*, citată anterior, pct. 166-167, și *mutatis mutandis*, *Kenedi c. Ungaria*, nr. 31475/05, **pct. 48**, 26 mai 2009).

În consecință, a fost încălcat art. 8 din Convenție.

Referitor la pretinsa neîndeplinire din partea autorităților a obligației de a-i prezenta reclamantului toate documentele din dosarul său personal, în special **pe acelea** care vizau perioada 1970-1975 și la care fac **trimitere** două note pe care le-a putut consulta, ținând **cont** de informațiile care i-au fost prezentate de părți, Curtea nu este în măsură să adopte o poziție **despre** eventuala existență a altor documente **fac referire la petent**.

Având în vedere acest **lucru** și **concluzia** Curții, cu privire la ineficiența procedurii de acces la dosarul personal, **Curtea** consideră că nu trebuie examinată separat pretinsa neîndeplinire de către autorități a obligației de a-i prezenta reclamantului toate documentele din dosarul său personal (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Roche*, citată anterior, pct. 168).

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Cauza Kamburov c. Bulgaria (II)

Cererea nr. 14336/05

Hotărârea din 6 ianuarie 2011

Articolul 8 din Convenție – „Dreptul la respectarea vieții private și de familie”

➤ **În fapt**

Petentul, dl Dimitar Kostadinov Kamburov, este cetățean bulgar, născut în 1926 și locuiește în Plovdiv.

A. Circumstanțele cauzei

1. Detenția petentului în perioada 1946-1947

La scurt timp după instaurarea regimului comunist în Bulgaria, petentul a fost arestat administrativ într-un lagăr de muncă, pentru o perioadă de șase luni. Mandatul de arestare, emis de Directorul Departamentului Administrativ al Miliției Populare, la o dată necunoscută din noiembrie sau decembrie 1946, avea următorul conținut: „Având în vedere că directorul regional al Miliției Populare din Plovdiv a raportat, în scrisoarea nr. 5746 că [petentul], în vârstă de douăzeci și opt de ani și care locuiește în Plovdiv, violează femeii sub amenințare și vorbește deschis împotriva Frontului Patriotic, dispun să fie plasat într-un lagăr de muncă pentru o perioadă de șase luni”.

2. Informații privind detenția, obținute de petent în 1992

În 1991, după căderea regimului comunist, legislativul a adoptat Legea reabilitării politice și civile a persoanelor persecutate („Legea din 1991”), care conferea anumite drepturi compensatorii persoanelor care au făcut obiectul represiunii comuniste. Fiindcă petentul urmărea să se prevaleze de oportunitățile create de această lege, a solicitat Ministerului de Interne să emită un certificat privind detenția sa. Intenția petentului era aceea de a demonstra că a fost persecutat în termenii Legii din 1991 și, în consecință, este îndrituit să obțină compensații. La 21 februarie 1992, Ministerul a emis un certificat care menționa că petentul a fost arestat din „motive penale”. Ca urmare a obiecțiilor petentului, serviciile competente din cadrul Ministerului au derulat o nouă verificare. Printr-o scrisoare, la 21 decembrie 1992, petentul a fost informat că fusese trimis în detenție pentru viol, fără mandat de arest, în baza ordinului nr. 13561/46 emis de Ministerul de Interne și că Ministerul nu avea alte informații legate de persecuția la adresa sa. În continuare, scrisoarea menționa că dacă petentul nu va fi satisfăcut de răspunsul furnizat, acesta poate încerca să-și facă dreptate în instanță.

3. Prima cerere în constatare

În 1993, petentul s-a adresat instanțelor cu o cerere în constatare, îndreptată împotriva Ministerului și directoratului regional de interne din Plovdiv, solicitând instanței să constate că detenția sa din perioada 1946-1947 a constituit o persecuție din cauza convingerilor sale politice. La 19 iulie 1993, Tribunalul din Plovdiv a admis cererea petentului și a arătat că acesta a fost arestat din cauza originii sale și a opțiunilor politice. Decizia nu a fost menținută de Curtea de Apel din Plovdiv, iar recursul petentului a fost respins de Curtea Supremă.

4. Informații despre detenție, obținute de petent în 1997

La 21 iulie 1997, petentul a solicitat din nou Ministerului de Interne emiterea unui certificate privind detenția sa. Printr-o scrisoare din 9 septembrie 1997, arhiva Ministerului l-a informat că registrele sale arată că motivele pentru care autoritățile au dispus arestarea sa în 1946-1947 au fost „infracțiunea de viol sub amenințare și declarațiile sale libere în legătură cu Frontul Patriotic”.

5. A doua cerere în constatare

În 2000, petentul s-a adresat din nou instanței împotriva Ministerului de Interne și directoratului regional de interne din Plovdiv, solicitând constatarea faptului că mandatul de arestare emis împotriva sa a fost incorect emis pentru motive penale, precum și faptul că reprezentantul Ministerului, care a încheiat mandatul, înregistrase un fapt fals doar pentru a justifica arestarea sa. Acțiunea petentului a fost respinsă, atât la nivelul primei instanțe, cât și în apel. Curtea Supremă a confirmat decizia instanțelor inferioare, arătând că mandatul de arest nu poate fi contestat în prezent, iar acest lucru ar fi fost posibil doar la momentul material al emiterii sale.

6. Alte solicitări ale petentului

La 29 octombrie 2008, petentul a solicitat serviciilor de securitate socială să-i suplimenteze pensia, conform secțiunii a 9-a a Legii din 1991. La aceeași dată, petentul a solicitat autorităților din Plovdiv să-i acorde compensații, în baza aceleiași legi, pentru detenția sa din 1946-1947. Cererile sale au fost respinse de instituțiile competente.

B. Plângerea la CEDO

Potentul a invocat încălcarea art. 8 din Convenție în legătură cu faptul că Ministerul de Interne a continuat să păstreze în arhiva sa informații false și defăimătoare la adresa sa. De asemenea, petentul a invocat art. 13 din Convenție, în legătură cu faptul că legislația bulgară nu prevedea un mecanism prin care ar fi putut contesta veridicitatea informațiilor despre persoana sa sau ar fi putut solicita casarea lor.

➤ În drept

În legătură cu art. 8

A. Argumentele părților

Guvernul a arătat că petentul nu a epuizat căile interne de atac și că, în baza secțiunii 4(3) din Legea reabilitării politice și civile a persoanelor persecutate, acesta ar fi putut solicita o comisie specială cu scopul stabilirii naturii represivității la care a fost supus și a motivelor detenției sale. În loc să apeleze la această procedură, petentul a apelat la căi inadecvate. Guvernul a recunoscut că reținerea de informații în legătură cu petentul cade sub incidența art. 8, dar a susținut că această interferență a fost justificată. Înainte de 1989, strângerea, reținerea și procesarea informațiilor din arhivă era reglementată de Decretul din 1951 privind arhiva națională a Republicii Populare Bulgaria și de Legea Arhivelor Naționale din 1974. Conform acestor reglementări, toate autoritățile care dețineau astfel de documente aveau obligația de a le transmite unei comisii speciale. Documentele în cauză nu erau clasificate și puteau fi accesate. Principalul scop al acestei arhive era să strângă, să analizeze și să depoziteze documente care conțin informații privind agențiile cu caracter represiv ale statului totalitar, precum și modul în care au restrâns drepturile politice și libertățile cetățenilor. În baza informațiilor disponibile, se puteau obține doar concluzii speculative referitoare la detenția petentului, dar un răspuns detaliat putea fi obținut doar urmând procedura în fața comisiei speciale stabilite de Legea din 1991.

Potentul a susținut că, în timp ce informațiile despre el au fost adunate de poliția politică a regimului totalitar, au continuat să fie depozitate până în prezent. Datele disponibile arătau că nu a existat o bază legală pentru detenția sa. În orice caz, principala problemă în cazul său a fost imposibilitatea de a refuza sau de a obține casarea informațiilor false existente cu privire la persoana sa de agențiile regimului totalitar. Obiectivele Legii din 1991 erau altele decât acestea. Singura dispoziție legată de aceste informații pe care o prevedea era posibilitatea de a solicita ca anumite documente să devină secrete conform secțiunii a 9-a a Legii din 1997 privind accesul la documentele agențiilor fostei securități de stat și a fostului departament de inteligență. Cu toate acestea, dacă ar fi solicitat acest lucru, ar fi recunoscut în mod tacit că presupusa sa faptă penală era adevărată. Iar o astfel de solicitare ar fi fost respinsă în condițiile în care informațiile false despre persoana sa îl incriminau cu acțiuni de violență, care, în baza aceleiași legi, reprezentau un motiv de respingere a cererii de clasificare.

B. Decizia Curții

În primul rând, Curtea observă că nu are competență *ratione temporis* pentru a evalua evenimentele care s-au desfășurat înainte ca prevederile că Convenției să intre în vigoare în legătură cu Bulgaria, la 7 septembrie 1992. De asemenea, nu îi revine rolul de a stabili dacă dreptul național sau practica judecătorească a instanțelor naționale sunt conforme Convenției. Curtea trebuie să se limiteze, atât cât este

posibil, la examinarea circumstanțelor particulare ale cauzei și la solicitările precise ale petentului.

Revenind la problema epuizării căilor interne de atac, condiție prevăzută de art. 35 din Convenție, Curtea începe prin a observa contextul specific și faptul că această cauză s-a derulat într-o perioadă de tranziție de la un regim totalitar la democrație și a avut ca obiect informații strânse cu șazececi de ani în urmă, în perioada în care fusese instaurat regimul comunist în Bulgaria. Informațiile avute în vedere proveneau din documente create de autoritățile regimului comunist și care făceau referire la activități care au avut ca efect detenția unei persoane și restrângerea drepturilor acesteia. Nu există niciun indiciu că, după căderea regimului în 1989, autoritățile au urmărit să folosească aceste informații în detrimentul petentului.

În mod normal, un remediu legat de depozitarea și reținerea de informații personale de către autorități, ar fi efectiv doar dacă ar fi capabil să conducă la distrugerea sau rectificarea acestor informații. Cu toate acestea, Curtea nu este convinsă că situația este aceeași în circumstanțele prezentei cauze. Distrugerea unor documente create de serviciile de securitate ale fostului regim comunist, nu numai că ar împiedica victimele acestui regim să consulte documentele care le privesc, dar ar încălca interesul general al societății postcomuniste din Bulgaria să conducă o analiză istorică necesară a evenimentelor care au avut loc în acea perioadă (a se vedea *Rad c. România*). Din acest motiv, nu este surprinzător că Legea din 1997 privind accesul la dosarele fostelor agenții ale securității de stat a interzis în mod explicit distrugerea, tănuirea sau deteriorarea acestor documente, incriminându-le ca fapte penale. Mai mult, distrugerea documentelor referitoare la petent l-ar fi împiedicat pe acesta să obțină o compensare efectivă pentru orice daună suferită în legătură cu detenția din perioada 1946-1947. Curtea nu consideră nici că, pentru a fi efectiv, un remediu trebuie să meargă până la a permite petentului o rectificare formală sau o anulare a ordinului prin care s-a dispus anterior pedepsirea sa. Dacă lucrurile ar sta astfel, acest lucru ar însemna derivarea ca decurgând din Convenție a unui drept general de a obține anularea sancțiunilor impuse în perioada comunistă, pe motivul falsității sau al presupusei falsități. O astfel de decizie ar fi neconcordanță cu poziția strictă a Curții în sensul că din Convenție nu decurge nicio obligație pentru statele membre de a acorda reparații pentru daunele sau nedreptățile suferite din partea acțiunilor sau omisiunilor autorităților statale anterior ratificării Convenției (a se vedea *Kopecký c. Slovacia* [MC], nr. 44912/98; *Woś c. Polonia* (dec.), nr. 22860/02).

Rămâne de stabilit dacă petentul a avut la dispoziție – și a folosit – o procedură sau o combinație de proceduri care i-ar fi permis să obțină o compensație pentru incomodarea drepturilor sale legitime în materie de viață privată, în raport cu presupusele informații defăimătoare, păstrate de autoritățile statului. Petentul a chemat de două ori în judecată Ministerul de Interne, cererea sa fiind respinsă de fiecare dată, pe motiv că prevederile invocate de acesta nu erau aplicabile cazului său și că petentul putea recurge la o cale alternativă de compensare, mai adecvată situației sale: posibilitatea de a beneficia de examinarea detenției din perioada 1946-1947 de către o comisie specială, în baza Legii reabilitării politice și civile a persoanelor persecutate (1991). Misiunea acestei comisii era aceea de a elucida natura și condițiile presupusei persecuții aplicate de regimul comunist. Rezultă că această comisie ar fi

fost competentă să se pronunțe dacă detenția petentului din perioada 1946-1947 s-a bazat exclusiv pe motive politice, iar motivele penale invocate de Miliția Populară au fost false.

Până în aprilie 2005, persoanele care pretindeau că au fost victime ale represiunii în regimul comunist puteau apela direct la această comisie. După modificarea legislativă din aprilie 2005, comisia putea acționa, așa cum explica într-o scrisoare transmisă petentului, doar în baza unei sesizări din partea unei autorități competente să evalueze cererea de compensare formulată în baza Legii din 1991. Nu există niciun indiciu care să arate că petentul a încercat să apeleze direct la comisia specială, înainte de aprilie 2005. Totodată, situația arată că nici în octombrie 2009, când s-a adresat din nou autorităților, petentul nu a cerut ca situația sa să fie sesizată comisiei speciale pentru a stabili dacă a fost sau nu victima persecuției politice. Cel mai important aspect este faptul că petentul nu a solicitat nici revizuirea hotărârilor judecătorești prin care nu i-au fost acordate compensații, fără ca instanța să apeleze la comisia specială. Rezultă că petentul nu a folosit în mod corespunzător căile pe care le avea la dispoziție pentru protejarea drepturilor protejate de art. 8.

Curtea mai observă că, în baza secțiunii a 9-a din Legea privind accesul la dosarele fostelor agenții ale serviciilor de stat, petentul ar fi putut solicita clasificarea informațiilor care îl privesc. Argumentul său că o astfel de cerere ar fi fost respinsă pe motiv că informațiile false despre persoana sa îl incriminau cu acțiuni de violență este pur speculativă. Nu existau motive care să-l împiedice să solicite acest lucru, după ce ar fi apelat în prealabil la o comisie specială pentru stabilirea adevărului.

Curtea consideră că procedura stabilită de Legea din 1991, împreună cu accesul restrâns al terților la dosarul petentului erau capabile, în circumstanțele specifice ale prezentei cauze, să ofere petentului un remediu efectiv. Petentul nu s-a prevalat de posibilitățile pe care le avea la dispoziție. Rezultă că plângerea sa trebuie respinsă conform art. 35 parag. 1 și 4 din Convenție pentru neepuizarea căilor interne de atac.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

*Cauza Tudor c. România*¹

Cererea nr. 23445/04

Hotărârea din 24 septembrie 2013

Articolul 8 din Convenție – „Dreptul la respectarea vieții private și de familie”

➤ **Procedura**

La originea cauzei se află cererea nr. 23445/04 îndreptată împotriva României, prin care un **cetățean** al acestui stat, doamna Antoneta Tudor („**petenta**”), a sesizat Curtea la 2 aprilie 2004, în temeiul art. 34 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale („Convenția”).

Reclamanta a fost reprezentată de M. Matei, avocat în București. Guvernul român („Guvernul”) a fost reprezentat de agentul guvernamental, doamna I. Cambrea, din cadrul Ministerului Afacerilor Externe.

Reclamanta a **invocat încălcarea dreptului său** la respectarea vieții private, garantat de art. 8 din Convenție, **ca urmare a** imposibilității de a obține accesul la dosarele și documentele **aflate în posesia fostelor** fostele servicii secrete ale regimului comunist cu privire la tatăl său decedat. **De asemenea, petenta susține** că nu a beneficiat de garanțiile prevăzute la art. 6 parag. 1 din Convenție în cadrul procedurii pe care a inițiat-o în fața instanțelor interne, **ca urmare a** refuzului autorităților competente de a transmite instanțelor informații complete **cu privire la** dosarele și documentele în cauză.

La 23 iunie 2011, cererea a fost comunicată Guvernului. În conformitate cu art. 29 parag. 1 din Convenție, **Curtea a hotărât**, de asemenea, **unirea admisibilității cu** fondul.

➤ **În fapt**

A. Circumstanțele cauzei

Reclamanta s-a născut în 1951 și locuiește în București.

1. Cererea depusă la Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității

În 2000 și 2001, reclamanta s-a adresat de mai multe ori Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS), organism **creat** de Legea

¹ Traducerea ne aparține. O versiune alternativă este prezentă în portalul HUDOC al Curții Europene a Drepturilor Omului, unde a fost pus la dispoziție de cu sprijinul Consiliului Superior al Magistraturii din România (www.csm1909.ro) și R.A. „Monitorul Oficial” (www.monitoruloficial.ro).

nr. 187/1999 privind accesul la propriul dosar și deconspirarea securității ca poliție politică (dosar întocmit de fostele servicii secrete ale regimului comunist – „Securitatea”) și a **cerut** accesul la dosarul întocmit de Securitate cu privire la tatăl **său** decedat.

La **solicitarea** CNSAS din 22 ianuarie 2002, Serviciul Român de Informații (SRI) a **transmis** către CNSAS, la 15 octombrie 2003, două dosare cu privire la N.T. Dosarele în cauză erau: dosarul nr. 24618/București (dosar penal) și dosarul nr. 6625/București (dosar de urmărire penală).

Reclamanta a consultat aceste dosare la 4 mai și 16 noiembrie 2001 și la 24 martie 2003. Conținutul **celor două** dosare a dezvăluit existența altor două dosare **despre** N.T. și anume *dosarul problemă* nr. 129 și *dosarul fond operativ* nr. 53172, volumul 764.

Reclamanta a solicitat CNSAS, **în repetate rânduri**, să i se **acorde** accesul la celelalte două **dosare**, **declarând** că **scopul pe care îl urmărea era acela de a descoperi adevăratele** cauze ale decesului tatălui său, survenit în condiții suspecte, atunci când **era subiectul** unei anchete a serviciilor secrete pentru **presupusa** apartenență a acestuia la o mișcare legionară. **Reclamanta a arătat** că documentele pe care **le-a** putut **consulta indicau** că tatăl său **s-ar fi** sinucis prin spânzurare, fapt de care se **îndoia** profund, **ținând cont de** declarațiile mai multor martori care **asistaseră** la înmormântarea acestuia și care au constatat că **pe** fruntea acestuia **se aflau** urme de gloanțe.

Printr-o scrisoare din 17 septembrie 2003, CNSAS a solicitat SRI să îi trimită toate dosarele referitoare la N.T., făcând referire la celelalte două dosare identificate de reclamantă, altele decât cele deja trimise.

La 15 octombrie 2003, SRI a răspuns CNSAS că nu a identificat alte dosare cu privire la N.T., **cu excepția celor** pe care le-a trimis deja. CNSAS a informat reclamanta **în legătură cu** răspunsul primit.

Reclamanta a formulat o nouă **cerere**, **adresată** direct **către** SRI, pentru a obține accesul la celelalte două dosare care puteau conține informații cu privire la tatăl său decedat.

La 22 ianuarie 2004, SRI i-a răspuns că dosarele **referitoare** la tatăl său **fuseseră** deja trimise **către** CNSAS. **Tot atunci**, a informat-o că nu putea să dea curs cererilor sale, explicând că „dosarele la care dorea să aibă acces nu se găseau în arhivele [sale] sau intrau sub incidența legii privind protecția informațiilor clasificate”.

2. Acțiunea în contencios administrativ

La 7 iulie 2003, reclamanta a sesizat Curtea de Apel București cu o acțiune îndreptată împotriva CNSAS, **solicitând asigurarea accesului** la toate dosarele cu privire la N.T. **Reclamanta a arătat** că dosarele **deja consultate indicau** existența altor dosare cu privire la tatăl său decedat, și anume *dosarul problemă* nr. 129 și *dosarul fond operativ* nr. 53172, volumul 764, la care nu i s-a permis accesul. **Reclamanta a mai arătat** că, **în acest mod**, **intenționa** să clarifice circumstanțele decesului tatălui său, care **a fost subiect al** unei anchete a Securității.

Prin hotărârea din 2 decembrie 2003, Curtea de Apel a respins acțiunea reclamantei, apreciind că cererile sale depuse la CNSAS fuseseră soluționate. **Curtea de**

Apel a făcut trimitere la scrisoarea adresată CNSAS de către SRI, prin care îl informa că i-a trimis două dosare cu privire la N.T., și anume dosarul 24618/București (dosar penal) și nr. 6625/București (dosar de urmărire penală), și că nu a identificat alte dosare cu privire la N.T. (*supra*, pct. 7 și 11).

Reclamanta a **intentat** recurs împotriva acestei **hotărâri, în care** reproșa Curții de apel faptul că nu a luat **calcul** cererile adresate SRI-ului de către CNSAS, în care erau menționate alte două dosare. **Reclamanta** considera că **necesită verificarea existenței acestor** dosare.

Prin hotărârea definitivă din 5 octombrie 2004, Înalta Curte de Casație și Justiție a respins recursul reclamantei, reținând că aceasta a avut acces la toate dosarele referitoare la tatăl său, care au fost identificate de SRI și trimise CNSAS, și anume dosarul nr. 24618/București (dosar penal) și nr. 6625/București (dosar de urmărire penală). Nu a **fost făcută** nicio precizare cu privire la celelalte două dosare menționate de CNSAS în scrisoarea sa din 17 septembrie **2003**.

3. Evenimentele ulterioare hotărârii definitive din 5 octombrie 2004, pronunțată de Înalta Curte de Casație și Justiție

Prin scrisoarea din 10 octombrie 2011, în care răspundea unei solicitări de informații din partea agentului guvernamental român, SRI a precizat că dosarul „*problemă*” nr. 129 nu a putut fi identificat în arhivele pe care le-a preluat de la fosta Securitate. În **legătură cu dosarul fond operativ** nr. 53172, volumul 764, a **arătat** că acesta a făcut parte, până în 2005, din dosarele **care afectau securitatea** naționale și că, ulterior, au fost declassificate și transferate la CNSAS în decembrie 2006.

Prin scrisoarea din 20 octombrie 2011, CNSAS, răspunzând la o solicitare de informații din partea agentului guvernamental, a precizat că, începând cu 2006, se afla în posesia *dosarului fond operativ* nr. 53172, volumul 764. Acest dosar făcea parte din miile de dosare pe care i le transferase SRI în 2006. În plus, a precizat că verificase recent dosarul în cauză și că identificase o pagină pe care era menționat numele tatălui reclamantei. A menționat că persoana în cauză va fi invitată să studieze documentul respectiv.

Printr-o scrisoare din 20 octombrie 2011, CNSAS a informat reclamanta că, în urma unei verificări suplimentare în arhivele sale, **în baza** cererii formulate de aceasta în anul 2000, identificase o nouă pagină pe care era menționat numele tatălui său. A invitat reclamanta la sediul CNSAS pentru ca aceasta să o poată studia.

B. Dreptul și practica interne relevante

Conform art. 1 din Legea nr. 187/1999 în vigoare la momentul faptelor, orice cetățean român are dreptul de acces la propriul dosar întocmit de organele securității. Acest drept se exercită prin depunerea la CNSAS a unei cereri de către persoana în cauză și permite studierea nemijlocită a dosarului, obținerea de copii ale tuturor documentelor de la dosar sau referitoare la conținutul acestuia. De acest drept beneficiază soțul supraviețuitor și rudele până la gradul al doilea inclusiv ale persoanei decedate.

În temeiul art. 20 din lege, CNSAS primește în gestiune toate documentele privitoare la exercitarea drepturilor prevăzute de prezenta lege, cu excepția celor care privesc siguranța națională. În temeiul art. 20 alin. (2), membrii CNSAS au acces neîngrădit la arhivele vizate de lege pe întreaga perioadă în care sunt păstrate de SRI sau de alte instituții. Potrivit alin. (3) al acestui articol, Serviciul Român de Informații, Ministerul de Interne, Ministerul Justiției și Ministerul Apărării Naționale, Arhivele Naționale și orice alte instituții care dețin asemenea documente sunt obligate să asigure CNSAS drept de acces și, la cererea acestuia, să furnizeze documentele respective. Alin. (6) de la articolul respectiv prevede că stabilirea în concret a dosarelor care privesc siguranța națională se face de comun acord de către CNSAS împreună cu conducerea SRI. În cazul unei divergențe în această privință între SRI și CNSAS, Consiliul Suprem de Apărare a Țării are competența de a soluționa problema stabilirii dosarelor care privesc siguranța națională.

Primul raport privind activitatea CNSAS pentru perioada 13 martie 2000-31 mai 2002, publicat în 2002, prezenta în preambul dificultățile întâmpinate în funcționarea sa, în special imposibilitatea accesului direct la arhivele deținute de serviciile secrete, reticente să le predea.

O.U.G. nr. 16/2006 pentru modificarea Legii nr. 187/1999 încredința, la art. 20 alin. (7), unor comisii mixte paritare, alcătuite din membri ai SRI și CNSAS, sarcina de a stabili în concret dosarele și celelalte materiale arhivistice care privesc siguranța națională. În caz de divergență, Consiliul Suprem de Apărare a Țării avea competența de a hotărî dacă un dosar privea sau nu siguranța națională. Conform raportului anual al CNSAS publicat în 2008, Serviciul Român de Informații a predat CNSAS, în 2007, 15.500 dosare.

O.U.G. nr. 24/2008 privind accesul la propriul dosar, care a înlocuit Legea nr. 187/1999, a extins dreptul de acces la dosar, în cazul decesului persoanei în cauză, la moștenitorii și rudele acesteia până la gradul al patrulea inclusiv. Ordonanța a menținut dispozițiile anterioare privind competența comisiilor mixte paritare, alcătuite din membri ai SRI și CNSAS, de a stabili în concret dosarele și celelalte materiale arhivistice privind siguranța națională. Art. 24 prevede, în plus, că CNSAS are posibilitatea de a solicita declasificarea dosarelor în cauză în cazul în care consideră că nu se justifică menținerea caracterului lor secret.

Un inventar mai exhaustiv al dispozițiilor legislative relevante în materie de acces la propriul dosar întocmit de fostele servicii secrete ale regimului comunist, precum și al dispozițiilor referitoare la datele cu caracter personal, este prezentat în hotărârile *Haralambie c. România* (nr. 21737/03, pct. 31-48, 27 octombrie 2009.), *Rotaru c. România* [(MC), nr. 28341/95, pct. 31-32, CEDO, 2000-V] și *Petrina c. România* (nr. 78060/01, 14 octombrie 2008, pct. 17-18), precum și în decizia *Rad c. România* [(dec.), nr. 9742/04, pct. 24-29, 9 iunie 2009].

➤ În drept

Cu privire la pretinsa încălcare a art. 8 din Convenție

Reclamanta denunță o încălcare a dreptului său la viața privată, din cauza împiedicării exercitării dreptului său de acces la dosarul întocmit de către fosta Securitate

în privința tatălui său decedat – și deținut, ulterior, de serviciile secrete ale noului regim – drept care îi era recunoscut de Legea nr. 187/1999. Aceasta se plânge de caracterul incomplet al informațiilor și documentelor care i-au fost comunicate de CNSAS, precum și de termenul nerezonabil al demersurilor sale pe lângă această autoritate. Aceasta invocă art. 8 din Convenție, redactat după cum urmează:

„1. Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale.

2. Nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea acestui drept decât în măsura în care acest amestec este prevăzut de lege și constituie o măsură care, într-o societate democratică, este necesară pentru securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirea faptelor penale, protejarea sănătății sau a moralei, ori protejarea drepturilor și libertăților altora”.

A. Cu privire la admisibilitate

Guvernul obiectează că reclamanta nu are calitatea de victimă, în sensul art. 34 din Convenție, a unei eventuale încălcări a art. 8 din Convenție; în fapt, informațiile la care afirmă că nu a avut acces nu o priveau personal, ci se refereau la o persoană decedată.

Reclamanta susține că era esențial pentru ea să clarifice împrejurările suspecte ale decesului tatălui său, prin dobândirea accesului la dosarele referitoare la acesta, deținute de Securitate, astfel cum îi permitea legislația națională. Ea susține că, de la schimbarea regimului politic în România, nu a încetat să încerce să adune informații privind ancheta desfășurată de către serviciile secrete ale fostului regim în privința tatălui său decedat.

Curtea observă că reclamanta nu era vizată direct de dosarele aflate în posesia Securității. Totuși, Curtea consideră că există o relație directă între cererea acesteia de acces la dosarul tatălui său decedat și propria viață privată, în sensul art. 8 din Convenție. În fapt, conținutul acestui dosar era în mod cert important pentru a-i permite să stabilească circumstanțele decesului tatălui său, survenit într-o perioadă în care acesta făcea obiectul unei anchete desfășurate de serviciile secrete. În plus, Curtea subliniază că legislația națională îi recunoaște dreptul de acces la dosarele personale și la arhivele deținute de Securitate, care privesc un membru apropiat al familiei sale. Persoana în cauză poate, prin urmare, să susțină că este victimă, în sensul art. 34 din Convenție, a pretensei încălcări a art. 8.

De asemenea, Curtea constată că acest capăt de cerere nu prezintă niciun alt motiv de inadmisibilitate. Prin urmare, este necesar să fie declarat admisibil.

B. Cu privire la fond

Reclamanta menționează că, în ciuda numeroaselor sale demersuri pe lângă autoritățile naționale, nu a reușit să consulte toate dosarele și documentele întocmite de fostele servicii secrete în privința tatălui său decedat. Susține că instanțele naționale nu au efectuat cercetări aprofundate pentru a găsi anumite dosare și documente aflate în posesia SRI-ului, de a căror existență aflase indirect, consultând alte dosare la care avusese acces. Ea subliniază că a putut să consulte o parte din dosarele în

cauză abia după comunicarea cererii sale Guvernului român, adică după mai mult de zece ani de la depunerea primei cereri la CNSAS.

Guvernul consideră, în principal, că, în speță, nu a fost încălcat dreptul reclamantei la respectarea vieții sale private. Subliniază că persoana în cauză a avut acces de mai multe ori la dosarele care îl vizau pe tatăl său și a putut obține fotocopiile ale acestora. Face trimitere la deciziile instanțelor naționale, care nu au confirmat acuzațiile reclamantei referitoare la caracterul incomplet al documentelor aduse în atenția sa. În ceea ce privește *dosarul problemă* nr. 129 și *dosarul fond operativ* nr. 53172, volumul 764, Guvernul face trimitere la informațiile pe care le-a primit în octombrie 2011 de la SRI și CNSAS, precizând că primul nu a fost găsit și că o pagină relevantă din al doilea a fost trimisă persoanei în cauză în 2011. În subsidiar, Guvernul apreciază că ingerința în dreptul la respectarea vieții private a reclamantei a avut loc în conformitate art. 8 parag. 2, având în vedere că CNSAS a efectuat demersurile prevăzute de lege pentru a asigura identificarea tuturor documentelor referitoare la tatăl reclamantei.

Curtea reamintește că, în trecut, a avut deja ocazia să examineze caracterul efectiv al mecanismelor naționale puse la dispoziția cetățenilor români, cu scopul de a asigura accesul persoanelor interesate la dosarele deținute de Securitate. Aceasta a constatat că statul român nu îndeplinise obligația pozitivă pe care o avea de a le asigura reclamanților o procedură efectivă și accesibilă, care să le permită să aibă acces într-un termen rezonabil la toate informațiile relevante care îi privesc și care au fost strânse de fosta Securitate, aflate încă în posesia autorităților publice (a se vedea *Haralambie*, citată anterior, pct. 96, și *Jarnea c. România*, nr. 41838/05, pct. 60, 19 iulie 2011). În lumina circumstanțelor prezentei cauze, Curtea apreciază că nu există niciun element care să o conducă la o concluzie diferită.

În speță, trebuie să se constate că, abia la zece ani de la prima sa cerere depusă la CNSAS, reclamanta a putut avea acces la o parte din documentele de care luase cunoștință încă din 2001. Deși era obligată prin lege să furnizeze CNSAS toate documentele necesare sau să îi permită accesul la arhivele sale, SRI, autoritatea care deținea arhivele fostei Securități, a informat CNSAS că nu mai deținea alte documente referitoare la tatăl reclamantei în afară de cele pe care le trimisese deja (*supra*, pct. 11). Or, din informațiile obținute în special după comunicarea cererii, reiese că astfel de documente existau într-adevăr în arhivele SRI-ului (*supra*, pct. 18-20).

Deși dosarele în cauză intrau sub incidența legii privind protecția informațiilor clasificate, ceea ce ar fi justificat refuzul SRI-ului de a le transfera, trebuie să se constate că legislația națională prevedea, pentru acest tip de documente, o procedură specială care nu a fost urmată în speță. În fapt, legea națională prevedea, pentru a se hotărî dacă un dosar privea sau nu siguranța națională, o competență împărțită între SRI și CNSAS, sub forma unor comisii mixte paritare (pct. 22, *in fine*). Or, neinformând CNSAS cu privire la existența acestor dosare, SRI l-a împiedicat să își exercite competențele prevăzute de lege.

În plus, Curtea subliniază că instanțele naționale nu au verificat dacă reclamanta beneficiase efectiv de drepturile care îi erau garantate prin lege. Deși persoana în cauză le-a semnalat existența altor dosare cu privire la tatăl său decedat, dosare la

care nu obținuse accesul, instanțele naționale i-au respins cererea, fără să verifice temeinicia susținerilor sale privind autoritățile în cauză (*supra*, pct. 15 și 17, *in fine*).

De asemenea, Curtea evidențiază că, timp de peste zece ani, reclamanta nu a obținut nicio explicație referitoare la dosarele lipsă, în afară de răspunsul evaziv și lacunar al SRI-ului din 2003, care sugera că se afla în posesia altor documente care ar fi putut să o intereseze (*supra*, pct. 13). În plus, reclamanta nu avea la dispoziție niciun mijloc de a obliga această autoritate să îi furnizeze mai multe informații sau să îi pună la dispoziție documentele lipsă, deoarece, conform unei jurisprudențe constante, acțiunile îndreptate împotriva SRI-ului erau inadmisibile din cauza lipsei calității de a sta în justiție (*Haralambie*, citată anterior, pct. 41-43), ceea ce făcea inutile toate demersurile insistente pe lângă această instituție.

Aceste elemente îi sunt suficiente Curții pentru a concluziona că statul nu și-a îndeplinit obligația pozitivă care îi revenea de a-i asigura reclamantei o procedură efectivă și accesibilă, care să îi permită să aibă acces, într-un termen rezonabil, la toate informațiile strânse de fosta Securitate cu privire la tatăl său decedat și care se aflau încă în posesia autorităților publice.

Prin urmare, a fost încălcat art. 8 din Convenție.

IV. Lustrația morală

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

*Cauza Petrina c. România*¹

Cererea nr. 78060/01

Hotărârea din 14 octombrie 2008

Articolul 8 din Convenție – „Dreptul la respectarea vieții private și de familie”

➤ Procedura

La originea cauzei se află cererea nr. 78060/01, introdusă împotriva României de un cetățean al acestui stat, **domnul** Liviu Petrina („**petentul**”), care a sesizat Curtea la data de 16 ianuarie 2001 în temeiul art. 34 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale („Convenția”). La data de 21 ianuarie 2003, Curtea a declarat cererea inadmisibilă în parte și a hotărât să comunice Guvernului cererea întemeiată pe art. 8 din Convenție. La data de 15 noiembrie 2007, prevalându-se de prevederile art. 29 parag. 3 al Convenției, Curtea a **dispus reunirea excepțiilor preliminare cu** fondul cauzei vor fi examinate împreună.

➤ În fapt

Reclamantul s-a născut în anul 1940 și locuiește **la** București.

La data de 7 octombrie 1997, în **timpul** unei emisiuni televizate („Starea de veghe”) având drept subiect proiectul de lege privind accesul la informațiile aflate în arhiva fostelor servicii de securitate ale statului („Securitate”) C.I. (ziarist la săptămânalul *Cațavencu*) a afirmat, între altele, că în cadrul Partidului Național Țărănesc (P.N.Ț.) s-ar afla foști agenți ai acestui serviciu **secret**. **Totodată el** a afirmat că era vorba despre „eroi falși”, **despre** „agenți ai *Securității*” care ar fi făcut închisoare „pentru altceva” și care pretindeau că sunt „foști deținuți politici”. Acesta a **exemplificat folosind** numele reclamantului. La dosar a fost prezentată o transcriere a pasajelor relevante **din emisiune**. La data de 27 octombrie 1997 C.I. a publicat **în săptămânalul Cațavencu** un articol intitulat „Halucinatele fapte ale secretarului de stat Indescifrabil Grigore” în care reclamantul **era menționat** drept fost secretar de

¹ Traducerea ne aparține. O versiune alternativă este prezentă în portalul HUDOC al Curții Europene a Drepturilor Omului, unde a fost pus la dispoziție de cu sprijinul Consiliului Superior al Magistraturii din România (www.csm1909.ro) și R.A. „Monitorul Oficial” (www.monitoruloficial.ro).

stat în Ministerul Afacerilor Externe, cu gradul de „căpitan în Securitate”, și „o cârțiță” în P.N.Ț. La dosar a fost anexată copia acestui articol.

La data de 5 noiembrie 1997, reclamantul a depus plângere penală pentru insultă și calomnie împotriva lui C.I., la Judecătoria sectorului 1 București constituindu-se parte civilă. Reclamantul a denunțat drept calomnioase afirmațiile făcute de C.I. în cadrul emisiunii din data de 7 octombrie 1997, conform cărora ar fi un fost agent de Securitate, „infiltrat ilegal în Partidul Național Țărănesc”, precum și afirmațiile din articolul de presă publicat la data de 27 octombrie 1997 în săptămânalul *Cațavencu*, potrivit cu care era un „căpitan în Securitate” și „o cârțiță în Partidul Național Țărănesc”. La data de 30 martie 2000, Judecătoria sectorului 1 București l-a achitat pe C.I. și a respins pretențiile civile ale reclamantului. După ce a constatat că C.I. era autorul afirmațiilor pretins calomnioase, instanța a considerat că nu aveau decât un caracter „general, imprecis și că în consecință infracțiunile nu existau, din lipsa unui element intențional”. Instanța a considerat că săptămânalul *Cațavencu* era o publicație cu rol moralizator și umoristic.

Reclamantul a intentat recurs împotriva acestei hotărâri, dar Tribunalul București a respins acest recurs ca neîntemeiat, prin hotărârea judecătorească din data de 18 iulie 2000. Instanța a considerat că afirmațiile lui C.I. constituiau „judecăți de valoare care derivau din libertatea de opinie și din dreptul său de a comunica idei”. Instanța a invocat cauza *Lingens c. Austria* (hotărârea din 8 iunie 1986), în care se realizează distincția între „fapte” și „judecăți de valoare”, faptele putând fi dovedite spre deosebire de judecăți. În continuare, instanța a subliniat importanța aplicării directe a Convenției în dreptul intern, în special în practica judecătorească internă. Instanța a reamintit că, exceptând condițiile prevăzute de paragraful 2 din articolul 10 din Convenție, libertatea de exprimare implică nu numai „informații” sau „idei” considerate inofensive sau indiferente, ci pe cele care „scandalizează, șochează sau neliniștesc”. Referitor la presă, instanța a subliniat că aceasta nu trebuie să depășească limitele dreptului la o bună reputație, având obligația de a transmite cetățenilor informații și idei. Această libertate este cu atât mai importantă atunci când presa comunică informații despre viața politică și politicieni. În sfârșit, instanța, citând cauza *Lingens*, a observat că „omul politic beneficiază și el de protecție, chiar și atunci când nu acționează în interiorul vieții sale private, dar imperatiivele acestei protecții trebuie puse în balanță cu interesele discuției libere a chestiunilor politice”.

La 13 ianuarie 1998, reclamantul a depus împotriva lui M.D., ziarist la *Cațavencu*, o plângere penală pentru insultă și calomnie, constituindu-se parte civilă. El a menționat că pârâțul, într-un articol publicat sub semnătura sa, a afirmat despre reclamant era „maior în Securitate” și că, prin intermediul său, membrii P.N.Ț. au pretins că sunt parlamentari „adevărați” în timpul Parlamentului provizoriu din 1990. Prin sentința din data de 27 ianuarie 2000, Judecătoria sectorului 1 București l-a achitat pe M.D. de acuzațiile de insultă și calomnie și a respins pretențiile civile ale reclamantului. Instanța a motivat hotărârea prin absența, în cadrul afirmațiilor ce au făcut obiectul litigiului a atribuirii unei „anumite fapte, identificate prin detalii enunțate” în sarcina reclamantului. Totodată, instanța a constatat că inculpatul era pamfletar, articolul în cauză având acest caracter și că „urmările acestui gen de pamflet erau întotdeauna benefice pentru societate”. Reclamantul a formulat un

recurs împotriva acestei hotărâri, recurs care a fost respins, pe baza aceluiași raționament, prin hotărârea din 18 iunie 2000 a Tribunalului București.

La 14 decembrie 2004, reclamantul a prezentat la dosar un certificat din partea Consiliului Național pentru studierea arhivelor Departamentului Securității de Stat arătând că reclamantul nu figura printre persoanele care au colaborat cu organele Securității.

➤ În drept

Despre pretinsa încălcare a art. 8 din Convenție

Invocând art. 8 din Convenție, petentul a a susținut că dreptul său la bună reputație și onoare a fost încălcat din cauza afirmațiilor de C.I. făcute în cursul emisiunii difuzate la 7 octombrie 1997 în *Cațavencu*. Curtea reamintește în primul rând încadrarea juridică a faptelor ce i-au fost prezentate spre examinare, precum și faptul că s-a statuat deja anterior în legătură cu dreptul la apărarea reputației, arătând că este un drept care, în calitate de element al vieții private, este legat de art. 8 din Convenție (a se vedea, *Chauvy și alții c. Franța*, nr. 64915/01).

A. Asupra admisibilității

1. Observație preliminară

Guvernul și-a exprimat îndoiala cu privire la data introducerii acțiunii, dar nu a invocat o excepție în acest sens. Acesta a afirmat că nu există nicio probă asupra datei introducerii cererii și a solicitat Curții să-i confirme dacă termenul de șase luni, așa cum este prevăzut de art. 35 parag. 1 din Convenție, a fost respectat în cauză. Petentul a arătat că data introducerii acțiunii a fost 16 ianuarie 2001, data trimiterii primei sale scrisori Curții, informație care se regăsește și în cadrul hotărârii parțiale privind admisibilitatea cauzei, din 21 ianuarie 2003. Acesta consideră că cererea sa a fost introdusă în termenul legal prevăzut de art. 35 parag. 1 din Convenție.

Așa cum rezultă din hotărârea sa din 21 ianuarie 2003 asupra admisibilității cauzei, Curtea notează că prezenta cauză a fost introdusă la data de 16 ianuarie 2001 (data primei scrisori a reclamantului) și că sentințele definitive ale instanțelor naționale datează din data de 18 iulie 2000. În consecință, termenul de șase luni prevăzut de art. 35 parag. 1 din Convenție a fost respectat.

2. Asupra excepției de incompatibilitate *ratione materiae* invocate de Guvern

Guvernul a susținut că afirmațiile considerate calomnioase de către petent nu sunt de natură să afecteze viața privată și a cerut Curții să respingă această cerere pentru incompatibilitate *ratione materiae* cu Convenția. În opinia Guvernului, tema apartenenței reclamantului la *Securitate* privește mai ales domeniul vieții publice și nu viața sa privată. Faptul de a face parte din această organizație sau de a colabora cu ea reprezintă, în opinia Guvernului, o manifestare de voință a reclamantului, similară cu aderarea la o asociație, la un partid politic, ori la orice altă activitate în afara vieții private. În opinia Guvernului, la momentul faptelor, participarea unei persoane la

serviciile *Securității* putea fi verificată în baza Legii nr. 14 din 3 martie 1992 privind organizarea și funcționarea Serviciului Român de Informații (consultarea documentelor secrete după acordul prealabil al directorului Serviciului). Guvernul consideră că afirmațiile **jurnaliștilor** au fost **realizate** în cadrul unei dezbateri publice **care urmărea** numirea **petentului, persoană politică cunoscută, într-o funcție din cadrul Ministerului Afacerilor Externe**. Guvernul **admite** că afirmațiile **ce fac obiectul procesului ar putea constitui** o ingerință **adusă dreptului** la respectarea reputației **petentului**, dar fără ca **acest lucru să reprezinte concomitent** o atingere adusă dreptului la respectarea vieții sale private. *Per a contrario* cauza *Earl Spencer și Countess Spencer c. Regatul Unit al Marii Britanii*. Guvernul reamintește că în caz de conflict între libertatea de exprimare și **dreptul la** reputație, Curtea nu le poate acorda aceeași însemnătate, libertatea presei fiind mai importantă, **cu atât mai mult în situația** când este vorba despre oameni politici. În final, Guvernul **susține** că viața privată a unei persoane ar putea fi **afectată** eventual **de** dezvăluirea unor fapte reale și **care vizează** aspecte **ce** nu ar trebui să fie dezvăluite public. **Or**, speța era vorba despre afirmații false care nu **ar putea afecta** reclamantul, **pentru că nu urmăresc** aspecte legate de viața sa privată. Guvernul consideră că în **cauză** este vorba despre un conflict între particulari **cu privire** la informații **despre trecutul** reclamantului, care nu sunt nici secrete, nici confidențiale, **și au legătură cu** viața publică a acestuia. În opinia Guvernului, prezenta **speță diferă** este diferită de cauza *Rotaru* citată anterior și prezintă o situație similară celei din cauza *Ždanoka c. Letonia*, (dec.), nr. 58278/00, 6 martie 2003 (folosirea informațiilor publice **privind colaborarea** reclamantilor – politicieni – cu fostele regimuri comuniste).

Potentul consideră **abuzivă** abordarea sugerată de Guvern, **prin care compară** „aderarea la *Securitate*” cu **adeziunea** la o asociație sau **la** un partid politic. El **argumentează** că instanțele românești nu și-au îndeplinit **obligația** de a **proteja** dreptul **său la viața privată**. În opinia **petentului**, după căderea **regimului comunist** în 1989, *Securitatea* a fost comparată cu grupările criminale naziste. **Potentul** consideră că regimul care a urmat căderii comunismului a împiedicat accesul la dosarele **aflete în posesia Securității** pentru a putea **genera** o anumită confuzie și **pentru** a manipula opinia publică. În observațiile sale **privind admisibilitatea și temeinicia cauzei** formulate **ca răspuns pentru precizările Guvernului**, reclamantul a cerut Curții să **oblige** Guvernul român **la clarificarea situației privind apartenența sa la Securitate**. El a **adăugat** că **în speță** nu este vorba despre un conflict între **persoane private**, **după cum susține** Guvernul, **fiindcă** C.I. și M.D. ar **reprezenta** interesele unui anumit partid politic. În final, reclamantul a **făcut** referire la certificatul eliberat de CNSAS care **demonstrează** că nu a fost identificat drept agent sau colaborator al *Securității*.

Curtea reamintește că noțiunea de viață privată cuprinde elemente care **privesc** la identitatea unei persoane, **precum** numele său, fotografia sa, integritatea sa fizică și morală ; garanția oferită de art. 8 din Convenție **are drept principal obiectiv asigurarea dezvoltării personalității fiecărei persoane, în relațiile cu ceilalți, fără ingerințe exterioare**. **Prin urmare**, există o zonă de interacțiune între individ și terți care, chiar și într-un context public, poate aparține „vieții private” (a se vedea *Von Hannover c. Germania* [MC], nr. 59320/00, CEDO, 2004-VI, parag. 50). Curtea a concluzionat că publicarea unei fotografii **are efecte asupra vieții private** a unei

persoane chiar dacă această persoană este una publică (*Schüssel c. Austria*, (dec.), nr. 42409/98, 21 februarie 2002 și *Von Hannover* citată anterior). În **speță** este vorba despre două publicații și despre o emisiune televizată care ar fi putut afecta reputația reclamantului. Or, Curtea reamintește că, potrivit jurisprudenței, dreptul la apărarea reputației este un drept care, în calitate de element al vieții private, este legat de art. 8 din Convenție (a se vedea *Abeberry c. Franța*, (dec.), nr. 58729/00, 21 septembrie 2004 și *Leempoel & S.A. ED Ciné Revue c. Belgia*, nr. 64772/01, noiembrie 2006). În cauza *Chauvy* citată anterior (care viza o atingere adusă libertății de exprimare), Curtea a considerat că reputația unei persoane, afectată de publicarea unei scrisori, era protejată de art. 8 din Convenție și că sarcina sa era aceea de a verifica dacă autoritățile **statului** au **asigurat** echilibrul just în apărarea celor două valori garantate de Convenție (art. 8 și 10) și care, în **spețe de acest tip, se pot afla în tensiune**.

Indiferent dacă este vorba despre publicarea unui raport **de către autoritățile statale**, în cazul unei anchete privind activitatea comercială a societății reclamantilor (a se vedea *Fayed și the House of Fraser Holdings plc c. Regatul Unit al Marii Britanii*, nr. 17101/90, decizia Comisiei din 15 mai 1992), sau despre publicarea unei serii de articole acuzând reclamantul de omor (a se vedea *White c. Suedia*, nr. 42435/08, septembrie 2006), **ori** despre **utilizarea** unei **stigmată cu caracter jignitor**, însoțită de o fotografie a reclamantului, publicată într-o **publicație săptămânală** (a se vedea *Minelli c. Elveția*, (dec.), nr. 14991/02, 14 iunie 2005), Curtea **recunoaște** apărarea dreptului la reputația unei persoane **în baza** art. 8 din Convenție, drept **element al** dreptului la respectarea vieții private. Într-o altă **speță**, **tema** apărării dreptului la respectarea reputației **în baza** art. 8 din Convenție a fost lăsată deschisă (a se vedea *Gunnarsson c. Islanda*, nr. 4591/04, 20 octombrie 2005). În final, în cauza *Pfeifer împotriva c. Austria* (nr. 12556/03, 15 noiembrie 2007), Curtea a **apreciat** că reputația unei persoane **constituie** o parte a **identității sale personale** și fizice, **și privește** viața acesteia, inclusiv în **situația** unei critici **formulate în cadrul** unei dezbateri publice. **Prin urmare**, art. 8 se aplică în speță. Reiese că excepția preliminară **invocată de Guvern** trebuie respinsă.

În **continuare**, Curtea constată că această plângere nu este în mod **vădit** neîntemeiată în sensul art. 35 parag. 3 din Convenție. **Totodată, ea observă** că aceasta nu prezintă niciun alt motiv de inadmisibilitate și o declară deci admisibilă.

B. Asupra fondului **cauzei**

Guvernul consideră că o eventuală aplicare a art. 8 din Convenție în speță ar conduce la un conflict între două drepturi fundamentale garantate de Convenție: dreptul la respectarea vieții private și libertatea de exprimare. Fiecare din aceste drepturi ar putea, în opinia Guvernului, să restrângă exercitarea celuilalt și să fie el însuși restrâns. Acesta consideră că în speță dreptul la apărarea reputației se confruntă cu libertatea de exprimare. Guvernul reamintește importanța marjei de apreciere a statului, atât potrivit art. 8 cât și art. 10 din Convenție. Guvernul consideră că o eventuală condamnare a ziariștilor ar fi fost contrară prevederilor art. 10 din Convenție. În opinia sa, este **indiscutabil** că în **prezenta cauză** era vorba despre o dezbateră de interes public, și anume interesul de a **identifica pe cei care au colaborat cu fostul** regim și de a evita ca aceste persoane să ocupe **funcții publice** în

noua democrație instaurată. Aceasta este situația reclamantului, care a candidat la funcția de Secretar de stat în Ministerul Afacerilor Externe. În opinia Guvernului, acest fapt constituie o probă pentru caracterul real al afirmațiilor. De aceea, Guvernul consideră că reclamantului îi revine sarcina de a dovedi contrariul, caz în care instanțele internaționale ar fi putut condamna ziaristii pentru calomnie. Cu privire la obligațiile pozitive ce decurg din art. 8 din Convenție, în opinia Guvernului, sistemul judiciar ar trebui să ofere reclamantului o cale de atac pentru a obține reparația pretinsei încălcări ; or, în cauză, reclamantul a beneficiat de posibilitatea de a depune plângere pentru calomnie, lucru ce a fost evidențiat de instanțele interne; și, în plus, așa cum a constatat Curtea admisibilității la data de 21 ianuarie 2003, când s-a pronunțat asupra procedurii în litigiu a avut un caracter echitabil.

Petentul susține că nu a lucrat niciodată pentru Securitate. Din punctul său de vedere, autorităților naționale le revine sarcina de a efectua cercetări pentru a stabili dacă afirmațiile corespund realității. Sub acest aspect, petentul este de părere că autoritățile au refuzat să acorde accesul persoanelor interesate la informațiile din dosarele Securității, pentru a manipula opinia publică și a-i calomnia pe membrii opoziției, din care și el făcea parte. În opinia sa, nu era vorba despre împiedicarea exercitării libertății de exprimare, ci numai de impunerea unor restricții afirmațiilor calomnioase care îi încălcaseră dreptul la respectarea reputației sale. Acesta se referă la observațiile Guvernului, potrivit cărora afirmațiile ziaristilor aveau un caracter real, ceea ce contrazice motivația reținută de instanțele naționale și confirmă susținerea sa.

Curtea constată că reclamantul nu se plânge de o acțiune a statului, ci de o apărare insuficientă a reputației sale din partea acestuia. Curtea reafirmă faptul că art. 8 are drept principal obiect apărarea individului în raport de ingerințele arbitrare ale autorităților publice, fără a fi limitat la a pretinde statului să se abțină de la asemenea ingerințe; acestui angajament negativ i se pot adăuga obligații pozitive privind respectarea efectivă a vieții private sau de familie. Ele pot impune adoptarea de măsuri vizând respectarea vieții private până la relațiile indivizilor între ei. Este dificil de stabilit o graniță precisă între obligațiile pozitive și cele negative ale statului în baza art. 8; totuși, principiile aplicabile sunt comparabile. Mai exact, în ambele situații, trebuie luată în calcul menținerea justului echilibru între interesul general și interesele individului, statul beneficiind oricum de o marjă de apreciere (a se vedea Pfeifer).

În speță, Curții îi revine sarcina de a stabili dacă statul, în contextul obligațiilor pozitive ce rezultă din art. 8 din Convenție, a păstrat acest echilibru just în protejarea dreptului reclamantului la reputație, element ce face parte din apărarea vieții private și a libertății de exprimare garantate de art. 10 (a se vedea, Von Hannover).

Curtea observă că afirmațiile făcute de ziaristul C.I. în cadrul emisiunii televizate din 7 octombrie 1997 făceau referire directă la colaborarea petentului cu Securitatea. Articolul de presă publicat la data de 27 octombrie 1997 de același ziarist a întărit aceleași afirmații. Cu acest prilej, C.I. nu pune la îndoială calitatea reclamantului de agent al Securității, atribuindu-i chiar un grad superior în ierarhia fostelor servicii secrete. Articolul a fost publicat de M.D., la de 13 ianuarie 1998, se referea la același subiect și conținea afirmații similare. Curtea consideră că, deși au existat trei

episoade **temporale** diferite, afirmațiile **ce fac obiectul litigiului** se înscriau în cadrul aceleiași dezbateri și făcea parte dintr-o campanie de presă îndreptată împotriva reclamantului.

Curtea reamintește că libertatea de exprimare **reprezintă** una din bazele esențiale ale unei societăți democratice și că această libertate este valabilă nu numai pentru „informațiile” sau „ideile” **binevoitoare ori** sau considerate drept inofensive sau indiferente, ci și pentru acelea ce scandalizează, șochează sau neliniștesc. **Acest fapt este impus de pluralism, toleranță** și spiritul de deschidere fără de care nu există „societate democratică”. Presa **are** un rol **vital** într-o societate democratică: dacă nu trebuie să depășească anumite limite, **corelate** în special **apărării** reputației și drepturilor altuia, îi revine totuși sarcina de a comunica, **respectând** obligațiile și responsabilitățile, informațiile și ideile asupra tuturor chestiunilor de interes general. Libertatea jurnalistică **include** și posibila recurgere la o anumită doză de exagerare **sau** chiar de provocare (a se vedea *Von Hannover* citată anterior).

În acest context, Curtea consideră că obligația pozitivă ce **rezultă** din art. 8 din Convenție trebuie să **fie pusă** în discuție **atunci când** afirmațiile **vizate** depășesc limitele **unor critici** acceptabile **conform** art. 10 din Convenție (*cauza Chauvy*).

Totodată, Curtea reamintește că art. 10 parag. 2 din Convenție nu **permite limitări** ale libertății de exprimare în **sfera** discursului politic sau **problemelor** de interes general. În plus, **îngrădirile** criticii admisibile sunt mai **largi atunci când este vorba despre** un om politic – **în calitatea sa de om politic** un simplu particular: spre deosebire de al doilea, primul se expune inevitabil și conștient unui control atent al faptelor și **al** gesturilor sale atât din partea ziariștilor, cât și din **cetățenilor**. **Prin urmare, este necesară** o toleranță mai mare (a se vedea *Feldek c. Solvacia*).

În **jurisprudența** sa, Curtea **distinge** între fapte și judecăți de valoare. **Caracterul concret al faptelor** se poate demonstra, **dar** exactitatea **judecăților** de valoare **nu poate fi dovedită**. **Pentru aceasta, cerința preciziei** este irealizabilă și aduce atingere libertății de opinie în sine, element **findispensabil** al dreptului **garantat** de art. 10 (*cauza Lingens* și *cauza Ivanciuc c. România*). Nu e mai puțin adevărat că faptul de a acuza anumite persoane implică **și** obligația de a furniza **un fundament real și suficient** și că, inclusiv o judecată de valoare se poate dovedi excesivă **în absența totală a unei baze reale** (a se vedea *cauza Ivanciuc* și *cauza Cumpănă și Mazăre*).

Curtea consideră că subiectul dezbaterii în cauză – adoptarea unei legislații care să permită dezvăluirea numelor foștilor colaboratori ai *Securității* – dezbateri mediatizată și urmărită de public, prezenta un interes major pentru **toată societatea românească**. Colaborarea oamenilor politici cu această organizație era o chestiune socială și morală foarte sensibilă în contextul istoric specific al României [a se vedea, *mutatis mutandis*, *C.V. Tudor c. România*, (dec.), nr. 6928/04, 15 iunie 2006].

Curtea **observă** că în ciuda caracterului satiric al săptămânalului *Cațavencu*, articolele în cauză erau de natură să jignească reclamantul, **în absența oricărui** indiciu **despre** eventuala **sa** apartenență la această organizație. **Totodată**, Curtea constată, că mesajul articolelor în litigiu era **neechivoc** și direct, lipsit de orice element **de ironie** sau umor.

Deși prin rolul ce-i revine presa are datoria **efectivă** de a **atrage atența** publicului atunci când **cunoaște presupuse** abuzuri din partea aleșilor locali și funcționarilor

publici, **acțiunea** de a acuza **în mod** direct anumite persoane, indicându-le **cu precizie** numele și funcțiile, **presupune ca** ziaristii **din** speță **să aibă și** obligația de a furniza o bază reală suficientă (*Lešnik c. Slovacia*, nr. 35640/97; *Vides Aizsardzibas Klubs c. Letonia*, nr. 57829/00, 27 mai 2004). Or, **în prezenta** cauză nu era **în discuție** nici o chestiune **din sfera** faptelor istorice stabilite clar, nici o informație **referitoare la** trecutul reclamantului, **care să fi fost** divulgată de reclamantul însuși, nici **vreun raport oficial** ce ar putea **reprezenta un fundament** pentru divulgarea unor informații (a se vedea *a contrario* **cauza Chauvy**, citată anterior și **cauza Bladet Tromso și Stensaas c. Norvegia** ([MC], nr. 21980/93).

Atunci când **a fost verificată importanța ansamblului de afirmații făcute** în litigiu, **a rezultat că acestea conțineau** acuzații reale și că cei doi ziariști **urmăreau** să transmită opiniei publice un mesaj prea puțin echivoc – și anume **faptul că petentul, persoană politică cunoscută** în noua democrație română, **avusese** o poziție importantă în aparatul de represiune comunistă, **iar** după Revoluția din 1989, **se „erijase”** în apărător al democrației (a se vedea, *mutatis mutandis*, **cauza Cumpănă și Mazăre**, citată anterior, și **cauza Perna**, citată anterior). Curtea este convinsă că afirmațiile în litigiu **erau direct îndreptate către** persoana reclamantului și nu **către** capacitățile **ei** profesionale (a se vedea *a contrario* și *mutatis mutandis* **cauza Nikula c. Finlanda**, nr. 31611/96).

În **aceste condiții și luînd în calcul atmosfera** de teroare instaurată de agenții fostelor servicii de informații, Curtea nu poate împărtăși opinia instanțelor **naționale** potrivit căreia afirmațiile lui C.I. și M.D. aveau un caracter „general și nedeterminat”. De altfel, Guvernul nu contestă caracterul real al afirmațiilor.

În **consecință**, Curtea nu crede că **în acest context** se poate **constata existența** „dozei de exagerare” sau de „provocare” a cărei **utilizare este o permisibilă pentru exercitarea libertății** jurnalistice (a se vedea **cauza Dalban c. România** [MC], nr. 28114/95, Culegere, 1999-VI, pct. 49). Potrivit **Curții, această speță constituie o deformare** a realității, lipsită de orice bază reală (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Constantinescu c. România*, nr. 28871/95).

Curtea este de părere că, **în prezenta cauză**, afirmațiile celor doi ziariști au depășit limitele acceptabile, acuzând reclamantul că a făcut parte dintr-o grupare de represiune și teroare folosită de vechiul regim **ca instrument de poliție politică**. **Curtea mai observă absența** unui cadru legislativ care **să fi permis**, la **momentul respectiv**, accesul publicului la dosarele *Securității*, **fără ca acest lucru să-i fie imputabil petentului**. Chiar dacă s-ar **recunoaște** că afirmațiile în cauză ar **erprezintă** judecăți de valoare, Curtea consideră că sunt lipsite de orice bază reală. Nu exista niciun indiciu că reclamantul ar fi lucrat în calitate de agent de *Securitate*; **de altfel**, răspunsul oficial al CNSAS, în 2004, a confirmat **absența** oricărei implicări a reclamantului în structurile *Securității*. **Referitor la cauza Ždanoka**, invocată de Guvernul pârât, Curtea consideră că această cauză este complet diferită. **În speța invocată**, informațiile care au condus la neeligibilitatea reclamantei nu erau nici secrete și nici măcar **nu aveau caracter confidențial**, deoarece puteau fi consultate liber în arhiva publică.

În **aceste condiții**, Curtea nu este convinsă că **argumentele** prezentate de instanțele **naționale** pentru a apăra libertatea de expresie erau suficiente pentru a **avea prioritate**

în fața reputației reclamantului. Curtea consideră că nu exista proporționalitate rezonabilă între interesele concurente implicate.

Prin urmare, a avut loc încălcarea art. 8 din Convenție.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

*Cauza Petrenco c. Moldova*¹

Cererea nr. 20928/05

Hotărârea din 30 martie 2010

Articolul 8 din Convenție – „Dreptul la respectarea vieții private și de familie”

➤ **Procedura**

La originea cauzei se află cererea (nr. 20928/05) depusă împotriva Republicii Moldova la Curtea Europeană a Drepturilor Omului, potrivit art. 34 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale („Convenția”), de către dl Anatol Petrenco („reclamantul”), cetățean al Republicii Moldova, la 25 mai 2005.

Reclamantul a fost reprezentat de dl Vlad Moga, **avocat** care își desfășoară activitatea în Chișinău. Guvernul Moldovean („Guvernul”) a fost reprezentat de Agentul său, dl V. Grosu.

Reclamantul a susținut că drepturile sale au fost încălcate prin publicarea **unor declarații** defăimătoare într-un ziar aflat în proprietatea Guvernului, precum și prin faptul că instanțele **moldovenești** nu au asigurat protecția reputației sale.

La 28 august 2007, Curtea a decis să comunice cererea Guvernului. De asemenea, Curtea a **stabilit** să examineze fondul cererii simultan cu admisibilitatea acesteia (art. 29 **parag. 3**).

➤ **În fapt**

A. Circumstanțele cauzei

Reclamantul s-a născut în 1954 și locuiește în Chișinău. La momentul desfășurării evenimentelor relevante prezentei cereri, acesta era Președintele Asociației Istoricilor din Republica Moldova, profesor universitar și autorul programei școlare la disciplina „Istoria Universală” pentru anul 1996.

La 4 aprilie 2002, ziarul oficial al Guvernului Republicii Moldova, *Moldova Suverană*, a publicat un articol scris de către un istoric și **fost** vice-ministru al educației, S.N., intitulat „Comentariul la răspunsul de pe Internet al domnului Petrenco”. Articolul respectiv făcea remarci negative cu privire la competența reclamantului în calitate de istoric. În continuare, acesta sugera că locul său la universitate în calitate de doctorand și cariera sa ulterioară de istoric erau consecința cooperării sale cu

¹ Traducerea a folosit varianta disponibilă la [http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/PETRENCO%20\(ro\).pdf](http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/PETRENCO%20(ro).pdf), cu câteva modificări.

serviciile secrete din perioada sovietică. În special, articolul conținea următoarele afirmații:

„Cu alte cuvinte, dle Petrenco, aceasta nu este o întrebare politică, ci ține de memoria dvs «slabă» sau de absența demnității profesionale”.

„Dar, vedeți, ei nu l-au înțeles corect pe acest preot care alungă duhurile rele...”

„...pentru merite deosebite (care confirmă încrederea PCÎU (b)¹ – KGB²), [reclamantul] a fost trimis la studii de doctorat...”

„...ca student, el excela... datorită «realizărilor sale speciale» (acesta era o persoană cultivată care știa cum să bată la ușile superiorilor săi în mod politicos: cioc-cioc-cioc?!? [stuk-stuk-stuk]³) și a devenit membru al PCUS⁴ – PCÎU (b) în perioada anilor de studenție...”

„...o dată, Partidul a trimis o «Volga» în mod special [pentru reclamant] (câtă încredere aveau cei din CC – KGB în camaradul Petrenco Anatolii Mihailovici!!), ca să îl conducă la Chișinău...”

La 18 aprilie 2002, reclamantul a deschis în justiție acțiune pentru defăimare împotriva lui S.N. și a ziarului, urmărind publicarea unei dezmințiri și compensarea prejudiciului moral.

Pe parcursul procesului desfășurat în fața Judecătoriei sectorului Centru, instanța a audiat un martor interogat anterior cu privire la alegația că reclamantul ar fi colaborat cu serviciile secrete sovietice în timpul studenției. Martorul nu a putut confirma dacă reclamantul a fost implicat în serviciile secrete și a menționat doar că KGB opera sub acoperire.

În hotărârea din 30 aprilie 2003, Judecătoria sectorului Centru a admis parțial pretențiile reclamantului. Instanța a stabilit că s-a confirmat faptul că reclamantul a fost membru al Partidului Comunist. Totuși, aceasta a susținut că afirmația privind legăturile reclamantului cu serviciile secrete („care confirmă încrederea PCÎU (b) – KGB”) era defăimătoare, deoarece nu s-a demonstrat faptul că acesta era agent KGB. Hotărârea instanței menționa, *inter alia*:

„...afirmația lui S.N. că A. Petrenco «a fost trimis la studii de doctorat»... doar datorită «realizărilor sale speciale» pentru KGB și «care confirmă încrederea PCÎU (b) – KGB», nu poate fi interpretată decât ca semnificând faptul că reclamantul a colaborat cu KGB, despre care se știe că a fost o organizație represivă în perioada Uniunii Sovietice. Orice astfel de colaborare este extrem de condamabilă de către societatea civilă. Luând în considerație faptul că aceasta nu a fost confirmată încă, afirmațiile afectează grav onoarea și demnitatea reclamantului și îi cauzează prejudiciu moral și, în consecință, trebuie retrase...”

¹ PCÎU (b) – Acronimul pentru „Partidul Comuniștilor Întregii Uniuni (al Bolșevicilor)”, denumirea oficială a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice între 1925 și 1952, în perioada lui Stalin.

² KGB – Acronimul în rusă pentru fostele servicii secrete ale Uniunii Sovietice.

³ „stuk-stuk-stuk” – onomatopee rusă utilizată pentru a sugera că cineva este informator, de obicei al fostei poliții politice.

⁴ PCUS – Acronimul pentru „Partidul Comunist al Uniunii Sovietice”, denumirea oficială a partidului Comunist Sovietic după 1952.

Instanța a **dispus ca ziarul** să publice în decurs de 15 zile dezmințirea unora dintre afirmațiile expuse în articolul publicat la 4 aprilie 2002, inclusiv afirmația care „confirmă încrederea PCÎU (b) – KGB”. În continuare, aceasta a **stabilit în sarcina lui S.N.** și a ziarului să plătească reclamantului 900 de lei moldovenești (MDL) (echivalentul a 57 euro (EUR) la momentul respectiv) și, corespunzător, suma de 1,800 MDL (114 EUR).

De asemenea, instanța s-a pronunțat în favoarea lui S.N. într-o acțiune reconvențională cu privire la un articol pretins a fi publicat de reclamant. Reclamantul a atacat hotărârea cu apel.

La 23 decembrie 2003, Curtea de Apel Chișinău a anulat hotărârea Judecătoriei Sectorului Centru **invocând o eroare** de procedură și a remis cauza pentru rejudecare **la** Judecătoria sectorului Centru.

În așteptarea rejudecării cauzei, la 1 aprilie 2004, *Moldova Suverană* a publicat un articol intitulat „*Moldova Suverană* nu tolerează acuzații și primitivisme”, care afirma, *inter alia*, că:

„...articolul lui S.N. din 4 aprilie 2002... și limbajul necorespunzător utilizat nu reprezintă politica editorială a ziarului. Epitete precum «memorie slabă» sau «lipsa demnității personale» [sic], «preot care alungă duhurile rele» utilizate de savantul [S.]N. în privința savantului Petrenco ne sunt străine.

Mai mult, reamintim că articolul respectiv a fost publicat cu doi ani în urmă și că, de atunci, consiliul editorial s-a schimbat, începând cu editorul său de la momentul respectiv, I.G., și continuând cu departamentul politic al ziarului.

În consecință, regretăm remarcile compromițătoare și limbajul exagerat utilizat la adresa istoricului dl Petrenco, chiar dacă ne asumăm dreptul de a nu împărtăși opiniile și ideile sale politice”.

În procedurile următoare în fața Judecătoriei sectorului Centru, S.N. a declarat că în timpul perioadei sovietice nimeni nu ar fi fost trimis **la** Moscova la studii de doctorat fără susținerea Partidului Comunist și a KGB. Totuși, el a acceptat că nu toți cei trimiși la studii de doctorat erau agenți KGB.

La 12 mai 2004, Judecătoria Sectorului Centru a respins acțiunea reclamantului, constatând, *inter alia*:

„...Conform autorului art., acesta l-a publicat de bună credință și nu a avut intenția de a-și umili sau defăima fostul coleg [dl Petrenco]. Dimpotrivă, acesta a declarat că, după părerea sa personală, dl Petrenco a fost un student eminent și un activist credincios, care era manierat și respectuos față de cei mai în vârstă. Faptul că acesta a devenit membru al PCUS nu era un secret și nu dezvăluia intenția de a defăima, deoarece fiecare are dreptul de a deveni membru al unui partid politic...

...instanța constată că ambii [autorul și reclamantul] erau foști colegi ai facultății de istorie și au publicat articole în presă fără intenția de a se defăima reciproc”.

Reclamantul a **formulat** apel.

La 28 septembrie 2004, Curtea de Apel Chișinău a respins apelul, constatând că S.N. nu putea fi **tras** la răspundere pentru exprimarea propriilor opinii. **Considerând** distincția dintre circumstanțele cauzei și judecățile de valoare și **Curtea de Apel** a afirmat:

„...[Curtea de Apel] consideră că frazele scrise în articol reprezintă propria opinie subiectivă a autorului în privința dlui Petrenco...

Într-o societate democratică, o persoană nu poate fi trasă la răspundere pentru exprimarea propriilor opinii...

Noțiunea de «judecată de valoare» trebuie de asemenea luată în considerație, ceea ce înseamnă că o persoană nu poate fi trasă la răspundere pentru opiniile sau părerile sale în privința anumitor evenimente sau circumstanțe..., adevărul cărora nu poate fi demonstrat”.

Reclamantul a **intentat** recurs. Acesta a susținut în **principal** că:

„...articolul menționat a fost publicat de un ziar cu rea-credință și instanța de fond a constatat greșit că S.N. publică articole în presă fără intenția de a-l defăima pe reclamant. Reclamații au publicat în mod intenționat articolul cu scopul de a prejudicia onoarea, demnitatea și reputația profesională a reclamantului.

...reclamantul nu obiectează în privința dreptului autorului de a-și exprima în mod liber părerile, însă el obiectează în privința remarcilor denigratoare din articol, care nu sunt adevărate și care, în esență, prejudiciază onoarea, demnitatea și reputația profesională a reclamantului.

Instanțele nu au luat în considerație faptul că reclamații au răspândit informații prejudiciabile pentru onoarea [reclamantului] și nu au aplicat prevederile secțiunilor 7 și 7/1 din Codul civil...”

Reclamantul a anexat la recursul său un raport lingvistic al afirmațiilor autorului, pregătit de Centrul Național de Terminologie al Departamentului pentru Relații Interetnice. Raportul a stabilit că S.N. l-a insultat în mod direct pe reclamant și că articolul i-a prejudiciat onoarea, demnitatea și reputația profesională.

La 1 decembrie 2004, Curtea Supremă de Justiție a **respins ca** inadmisibil recursul reclamantului **pentru motivul că** acesta reitiera argumentele prezentate în primă instanță și în fața Curții de Apel. Cu toate acestea, instanța a examinat în mod concis problemele ce au izvorât din cauza respectivă și a constatat, *inter alia*, că:

„...art. 10 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și art. 32 din Constituția Moldovei garantează dreptul la libertatea de exprimare, inclusiv dreptul de a comunica informații și idei.

În circumstanțele date, prin faptul respingerii acțiunii reclamantului, instanțele au constatat în mod corect necesitatea stabilirii unei distincții între fapte și «judecățile de valoare».

Așa cum au arătat instanțele inferioare în hotărârile lor cu privire la prezenta cauză, afirmațiile autorului trebuie tratate **ca** «judecățile de valoare», circumstanță care exclude răspunderea juridică a ziarului *Moldova Suverană* pentru opinia pe care a exprimat-o în privința anumitor evenimente și circumstanțe, al căror adevăr este imposibil de demonstrat.

În contextul celor expuse și luând în considerație faptul că afirmațiile contestate sunt, în esență, «judecățile de valoare»... recursul trebuie respins”.

Curtea nu a comentat asupra raportului anexat la recurs.

În opinia reclamantului, el nu a fost citat **în vederea participării** la audierea în fața Curții Supreme de Justiție.

B. Legislația națională relevantă

1. Libertatea de exprimare și dreptul la reputație

Art. 32 din Constituție garantează libertatea de exprimare și prevede, în măsura în care este relevant, următoarele:

„(1) Oricărui cetățean îi este garantată... libertatea exprimării.

(2) Libertatea de exprimare nu trebuie să prejudicieze onoarea, demnitatea sau dreptul altei persoane...

(3) Sunt interzise și pedepsite prin lege... defăimarea...”

Prevederile pertinente din Codul civil în vigoare la momentul respectiv erau:

Articolul 7. Apărarea onoarei și demnității

Orice persoană fizică sau juridică este în drept să ceară prin judecată dezmințirea informațiilor care lezează onoarea și demnitatea ei, dacă cel care a răspândit asemenea informații nu dovedește că ele corespund realității.

În cazul în care asemenea informații au fost răspândite prin intermediul unui mijloc de informare în masă, instanța de judecată obligă redacția acestuia să publice, în termen de 15 zile de la data intrării în vigoare a hotărârii instanței de judecată, o dezmințire la aceeași rubrică, pe aceeași pagină, în același program sau ciclul de emisiuni.

Articolul 7/1. Repararea prejudiciului moral

Prejudiciul moral, cauzat unei persoane în urma răspândirii unor informații care nu corespund realității și care lezează onoarea și demnitatea acesteia, se repară în folosul reclamantului de către persoana fizică sau juridică care a răspândit aceste informații.

Mărimea compensației se stabilește de către instanța de judecată, în fiecare caz **în parte**, de la șaptezeci și cinci până la două sute de salarii minime, în cazul în care informațiile au fost răspândite de o persoană juridică, și de la zece până la o sută de salarii minime, în cazul în care acestea au fost răspândite de o persoană fizică.

Publicarea operativă a scuzelor sau a dezmințirilor pentru informația specificată la alin. (1) al prezentului articol, până la pronunțarea hotărârii instanței de judecată, constituie temei pentru micșorarea mărimii compensației sau pentru exonerarea de plată a ei.

La 12 iunie 2003 a intrat în vigoare un nou Cod civil, al cărui art. 16 prevede următoarele:

„(1) Orice persoană are dreptul la respectul onoarei, demnității și reputației sale profesionale.

(2) Orice persoană este în drept să ceară dezmințirea informației ce îi lezează onoarea, demnitatea sau reputația profesională dacă cel care a răspândit-o nu dovedește că ea corespunde realității. [...]

(8) Orice persoană în a cărei privință a fost răspândită o informație ce îi lezează onoarea, demnitatea și reputația profesională este în drept, pe lângă dezmințire, să ceară repararea prejudiciului material și moral cauzat astfel...”

2. Prevederi cu referire la Moldova Suverană

Prevederile pertinente din hotărârea de Guvern nr. 305 din 17 mai 2004 privind lansarea ziarului de stat, *Moldova Suverană*, declară următoarele:

„(1) Lansarea ziarului de stat Moldova Suverană va intra în vigoare începând cu 1 iulie 1994.

Editorul ziarului de stat va fi numit printr-o hotărâre de Guvern...”

Prevederile pertinente din hotărârea de Guvern nr. 587 din 20 iunie 2005 privind lichidarea ziarului *Moldova Suverană*, declară următoarele:

„În scopul îndeplinirii obligației statului de a preveni și limita monopolul de stat în mass-media...

(1) Ziarul de stat *Moldova Suverană*... va fi lichidat începând cu 1 iulie 2005...”

3. Prevederi cu privire la procedura în fața Curții Supreme

Codul de procedură civilă din 12 iunie 2003 stabilea procedura în fața Curții Supreme de Justiție. Art. 440, în partea relevantă, prevede următoarele:

„Procedura examinării admisibilității recursului. (1) În cazul în care se constată existența unuia din temeiurile prevăzute la art. 433, completul din 3 judecători decide, printr-o decizie motivată irevocabilă, asupra inadmisibilității recursului. În astfel de cazuri, va fi pregătit un raport cu privire la inadmisibilitate, care, însoțit de o copie a recursului și a hotărârii, va fi păstrat de Curte în dosarul cauzei respective. (2) Asupra admisibilității recursului se decide fără citarea părților”.

Art. 442 prevede:

„(1) Judecând recursul..., instanța verifică, pe baza actelor din dosar, în limitele invocate în recurs, legalitatea hotărârii atacate, fără a administra noi dovezi”.

➤ În drept

Pretinsa încălcare a art. 6 parag. 1 din Convenție

Reclamantul s-a plâns în temeiul art. 6 parag. 1 din Convenție de inechitatea procedurii, susținând că instanțele naționale au aplicat legea în mod incorect și nu au comentat raportul pe care acesta l-a prezentat ca probă. De asemenea, acesta a pretins că nu a fost citat corespunzător de Curtea Supremă de Justiție pentru a participa la ședința din 1 decembrie 2004.

Art. 6 parag. 1 din Convenție, în partea relevantă, prevede următoarele:

„1. Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil... într-un termen rezonabil a cauzei sale... asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil”.

Guvernul a contestat faptul că ar fi avut loc o încălcare a art. 6 parag. 1 în procedura națională.

A. Argumentele părților

Petentul a susținut că autoritățile judiciare au interpretat și aplicat greșit legea și au adoptat decizii ilegale. În continuare, acesta a **pretins** că toate instanțele de

judecată ar fi acționat părțitor în favoarea reclamațiilor în procedura de examinare desfășurată în fața acestora. În ceea ce privește raportul Centrului Național de Terminologie, reclamantul a pretins că acesta ar fi fost de asemenea prezentat în primă instanță și în mod eronat nu a fost apreciat de către instanțe. În cele din urmă, **petentul** a afirmat că nu a fost citat pentru a participa la ședința Curții Supreme de Justiție.

Guvernul a indicat că pretenția reclamantului a fost examinată de câteva instanțe naționale, care au aplicat legea în vigoare la momentul respectiv, interpretată într-un mod rezonabil și justificat de circumstanțele specifice ale cauzei. Acestea au luat în considerație principiile pertinente accentuate de Curte. Pretenția generală a reclamantului că legea a fost aplicată ilegal era, după părerea Guvernului, insuficientă pentru a constata o încălcare a art. 6 **parag.** 1 în lipsa oricărei explicații a specificului plângerii. Hotărârile instanțelor naționale au fost motivate corespunzător, cu referire la legislația pertinentă.

În ceea ce privește plângerea reclamantului despre omisiunea Curții Supreme de Justiție de a comenta raportul lingvistic, Guvernul a afirmat că raportul nu a fost prezentat în primă instanță sau în fața Curții de Apel. În baza legislației naționale, Curtea Supremă urma să examineze cauza fără a administra noi probe (a se vedea **parag.** 29 *supra*). Faptul că instanța nu a ajuns la concluzia urmărită de reclamant nu însemna că aceasta ar fi apreciat eronat probele cauzei. Suplimentar, conform reglementărilor aplicabile, Centrul Național de Terminologie nu avea competența de a pregăti rapoarte de expertiză pentru a fi prezentate în instanță. În orice caz, din punct de vedere procedural, raportul nu întrunea cerințele corespunzătoare, inclusiv **pe cele** referitoare la modul de semnare a acestuia.

În privința plângerii reclamantului că acesta nu ar fi fost citat la ședința Curții Supreme de Justiție, Guvernul a evidențiat că potrivit legislației care reglementează procedura civilă, admisibilitatea unui recurs la Curtea Supremă de Justiție urma să fie examinată în lipsa **părților**.

În concluzie, Guvernul a considerat că în prezenta cauză nu a avut loc o încălcare a art. 6 **parag.** 1 din Convenție.

B. Admisibilitatea

1. Principii generale

Curtea reiterează că, în conformitate cu art. 19 din Convenție, unica sarcină **care îi revine** constă în asigurarea respectării obligațiilor asumate de statele **părți** la Convenție. În special, ea nu este competentă să examineze o plângere în care se pretinde că instanțele naționale au comis erori de fapt sau de drept, cu excepția cazului în care consideră că asemenea erori ar fi putut atrage o posibilă încălcare a unor drepturi și libertăți stabilite în Convenție (a se vedea, de exemplu, *Schenk c. Elveția*, 12 iulie 1988; și *Laaksonen c. Finlandei/Finlanda*, nr. 70216/01, 12 aprilie 2007). În **particular**, **deși** art. 6 garantează dreptul la un proces echitabil, acesta nu stabilește nicio regulă cu privire la admisibilitatea probelor ca atare, **fiind** o chestiune ce **aparține reglementărilor naționale** (a se vedea *Schenk*; *Jalloh c. Germania*, nr. 54810/00 și *Bykov c. Rusia*, nr. 4378/02).

Curtea **reamintește** că audierea publică reprezintă un principiu fundamental prevăzut de art. 6 **parag.** 1. Totuși, obligația de a desfășura o ședință nu este absolută. Conform jurisprudenței Curții, în procedurile în fața primei și singurei instanțe, dreptul la un „proces public” în sensul art. 6 **parag.** 1 atrage dreptul la o „audiere”, cu excepția cazului în care există circumstanțe excepționale care justifică lipsirea de o asemenea audiere (a se vedea, de exemplu, *Håkansson și Sturesson c. Suedia*, 21 februarie 1990 și *Fredin c. Suedia (nr. 2)*, 23 februarie 1994). Totuși, modul de aplicare a art. 6 **parag.** 1 în procedurile în fața instanțelor de recurs depinde de caracteristicile specifice procedurilor în cauză. Din acest punct de vedere, trebuie să se țină cont de ansamblul procedurilor în ordinea juridică națională și de rolul instanței de recurs în acest sens (a se vedea *Helmers c. Suedia* 9 octombrie 1991). Dat fiind faptul că o ședință publică s-a desfășurat în prima instanță, absența unei astfel de ședințe în fața instanțelor de apel sau recurs poate fi justificată prin caracterul specific al procedurii respective. Astfel, procedura în apel și procedura privind chestiunile de drept, spre deosebire de cele de fapt, pot corespunde cu cerințele art. 6, deși reclamantului nu i s-a acordat posibilitatea de a fi audiat în persoană de instanța de apel sau de recurs (a se vedea *Helmers*). Principiul major al echității cuprins în art. 6 reprezintă, ca întotdeauna, argumentul-cheie (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Pélissier și Sassi c. Franța* [MC], nr. 25444/94, CEDO, 1999-II, pct. 52 și *Sejdovic c. Italia* [MC], nr. 56581/00, CEDO, 2006-..., pct. 90).

2. Aplicarea principiilor generale în prezenta cauză

Curtea notează că reclamantul s-a plâns de aplicarea incorectă a legii în prezenta cauză. Totuși, acesta nu a prezentat detalii suplimentare cu privire la pretinsa aplicare eronată a legii și în special nu a explicat modul în care o pretinsă eroare ar fi putut determina o posibilă încălcare a drepturilor și libertăților stabilite în Convenție. Respectiv, Curtea consideră că această parte a plângerii este nefondată.

În ceea ce privește plângerea reclamantului asupra faptului că instanțele nu au luat în considerație raportul Centrului Național de Terminologie, Curtea constată de la bun început că, faptul că instanțele nu au făcut **în hotărârile lor o referire directă la raport**, nu poate fi considerat de la sine că acestea au refuzat în general să aprecieze raportul. Nu este clar în prezenta cauză dacă raportul a fost exclus în mod expres din cadrul probelor de către instanțele naționale. Totuși, chiar dacă instanțele au refuzat să ia în considerație raportul, Curtea reamintește că **aspectele legate de admisibilitatea probelor** reprezintă în primul rând **o chestiune a cărei reglementare face obiectul legislației naționale**. Problema apărută în fața Curții este dacă procedura în ansamblu, inclusiv modul în care au fost obținute probele, a fost echitabilă (a se vedea *Bykov*). În prezenta cauză, nu există probe **care să demonstreze că omisiunea** de a examina raportul Centrului Național de Terminologie de către instanțe ar fi determinat inechitatea procedurii în ansamblu.

În cele din urmă, **referitor** la plângerea reclamantului cu privire la faptul că instanțele nu l-au citat pentru participarea la ședință în fața Curții Supreme de Justiție, Curtea notează că recursul reclamantului la Curtea Supremă de Justiție a fost depus doar în privința chestiunilor de drept și că ședința respectivă era una de constatare a admisibilității. Referitor la astfel de ședințe, legislația moldovenească

stipula că decizia asupra admisibilității unui recurs depus la Curtea Supremă era adoptată **pe baza prezentărilor** scrise **ale cauzei**, fără **citarea părților**. În **aceste condiții**, având în vedere faptul că reclamantul a beneficiat de o ședință în prima **instanță** și că ședința în cauză era o audiere susceptibilă de a fi atacată doar cu privire la chestiunile de drept, Curtea stabilește că faptul necitării reclamantului la ședință nu a determinat o încălcare a art. 6 **parag. 1**.

În concluzie, ținând cont de cele menționate, Curtea consideră că procesul în cauza reclamantului, luat în ansamblu, a fost echitabil. În consecință, aceasta constată că plângerea reclamantului **pe baza art. 6 parag. 1** este în mod evident nefondată potrivit art. 35 **parag. 4** din Convenție.

Pretinsa încălcare a art. 8 din Convenție

Deși inițial, invocând art. 10, reclamantul s-a plâns în esență de încălcarea **dreptului** la protecția reputației sale ca urmare a articolului publicat în *Moldova Suverană*. Curtea reiterează că ține de competența sa să asigure aprecierea legală a circumstanțelor cauzei **prezentate spre examinare** (a se vedea *inter alia*, *Scoppola c. Italia*, nr. 10249/03). Mai mult, aceasta a constatat anterior că dreptul unei persoane la protecția reputației, în calitate de element al „vieții private”, reprezintă un drept care cade sub incidența art. 8 din Convenție (a se vedea *Petrina c. România*, nr. 78060/01, 14 octombrie 2008), care prevede următoarele:

„1. Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale.

2. Nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea acestui drept decât în măsura în care această ingerință este prevăzută de lege și dacă constituie o măsură care, într-o societate democratică, este necesară pentru securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirea faptelor penale, protejarea sănătății sau a moralei, ori protejarea drepturilor și libertăților altora”.

Guvernul a respins alegațiile reclamantului că dreptul său la protecția reputației a fost încălcat.

A. Argumentele părților

Reclamantul a afirmat că articolul din 4 aprilie 2002 i-a prejudiciat onoarea, demnitatea și reputația sa profesională în calitate de istoric. Acesta a subliniat faptul că, la momentul în care articolul a fost publicat, el era Președintele Asociației Istoricilor din **Moldova** și că afirmațiile conform cărora **cariera sa de istoric** a fost rezultatul colaborării sale cu serviciile secrete ale Fostei Uniuni Sovietice au fost făcute în scopul compromiterii reputației sale profesionale. Acesta a respins sugestia că era, la momentul publicării articolului sau în timpul procedurii naționale în cauză, membru al unui partid politic, deși ulterior, în octombrie 2006, **a fost ales** președinte al Mișcării „Acțiunea Europeană”, un partid politic mic din Moldova.

Suplimentar, reclamantul a susținut că instanțele naționale au caracterizat greșit **afirmațiile drept** judecăți de valoare. În opinia sa, **afirmațiile** din articol nu **au fost confirmate** și instanțele naționale au omis să comenteze asupra argumentului său

potrivit căruia, prin publicarea retragerii la 1 aprilie 2004, ziarul *Moldova Suverană* a recunoscut că acesta a depășit limitele libertății de exprimare.

Referindu-se la jurisprudența Curții în *Pfeifer c. Austria* (nr. 12556/03), Guvernul a acceptat că reputația unei persoane era garantată de art. 8, chiar dacă persoana respectivă a fost criticată în contextul unei dezbateri publice.

Referitor la faptul dacă a avut loc o încălcare a art. 8, Guvernul a explicat de la început că *Moldova Suverană* avea o politică editorială independentă la momentul publicării art.. Respectiv, a argumentat acesta, dat fiind faptul că autorul articolului era o persoană particulară, statul nu era direct responsabil pentru afirmațiile contestate. Suplimentar, acesta a evidențiat că statul nu a fost reclamat în procedura națională și că, în fața instanțelor naționale, reclamantul nu a insistat asupra argumentului responsabilității directe a statului pentru publicarea articolului.

Referitor la pretinsa neasigurare de către instanțe a protecției reputației reclamantului, Guvernul a considerat că problema principală consta în faptul dacă instanțele au stabilit **un echilibru just** între dreptul reclamantului la respectul reputației și libertatea de exprimare a lui S.N. și a ziarului *Moldova Suverană*. Accentuând limita marjei de apreciere a statului în asemenea probleme, Guvernul a susținut că constatarea instanțelor naționale, conform căreia declarațiile contestate erau judecări de valoare având o bază faptică suficientă, a fost rezonabilă. Suplimentar, Guvernul a susținut că respectiva cauză urma a fi examinată într-un context mai larg în care declarațiile au fost făcute, **și anume** disputa îndelungată dintre S.N. și reclamant, care s-a produs ca urmare a neînțelegerii profesionale, dar care a devenit o dispută cu caracter **din ce în ce** mai personal odată cu trecerea timpului. În sfârșit, Guvernul a **subliniat** că articolul respectiv a fost publicat în contextul unei dezbateri politice cu o tematică referitoare la probleme de interes general din istoria Moldovei, în special în privința conținutului și calității manualelor de istorie și a aprecierii numeroaselor evenimente istorice. Contribuțiile aduse de S.N. și de reclamant la dezbateri au generat contribuții suplimentare din partea altora în domeniu. Guvernul a afirmat că reclamantul era o figură politică binecunoscută în domeniu: acesta a candidat cu succes la alegerile parlamentare din 1998 și 2001 și era din anul 2000 președintele „*Mișcării de Apărare Națională*”. Respectiv, opiniile exprimate în contextul dezbaterii erau de un anumit interes public. Referindu-se la importanța asigurării libertății de exprimare în contextul dezbaterii politice pe probleme de interes general, Guvernul a solicitat Curții să constate inadmisibilitatea plângerii reclamantului ca fiind vădit nefondată sau, alternativ, că nu a avut loc o încălcare a art. 8.

B. Admisibilitatea

Jurisprudența Curții stabilește, iar Guvernul reclamat acceptă faptul că art. 8 este aplicabil în circumstanțele ce rezultă din cauză (a se vedea *Chauvy și alții c. Franța*, nr. 64915/01; *Pfeifer c. Austria* și *Petrina c. România*). Afirmația reclamantului că dreptul său la protecția reputației a fost încălcat în urma publicării articolului din 4 aprilie 2002 ridică probleme de fapt și de drept care sunt suficient de grave, astfel încât aprecierea lor trebuie să depindă de o examinare a fondului cauzei. Prin urmare, Curtea constată că plângerea nu este în mod evident neîntemeiată în contextul art. 35

parag. 3 din Convenție. Suplimentar, ea declară că plângerea nu este inadmisibilă din alte motive. Prin urmare, aceasta urmează a fi declarată admisibilă.

C. Fondul

1. Principii generale

Curtea reiterează că, deși obiectul art. 8 **are ca obiect** protecția persoanei împotriva unei imixțiuni arbitrare din partea autorităților publice, acesta nu doar obligă statul să se abțină de la asemenea imixțiune. **Suplimentar, în sarcina statului pot apărea obligații pozitive** inerente pentru respectarea eficientă a vieții private și de familie. Aceste obligații pot presupune adoptarea măsurilor desemnate să asigure respectul vieții private și de familie chiar în sfera relațiilor inter-personale (a se vedea *Odièvre c. Franța*, nr. 42326/98 și *Dickson c. Regatul Unit*, nr. 44362/04). Curtea consideră că prezenta cauză **vizează** obligațiile pozitive ale statului **rezultate din** art. 8, în vederea asigurării respectului eficient a vieții private a reclamantului, în special dreptul său la **respectarea** reputației (a se vedea *Petrina*). Principiile aplicabile sunt similare celor care apar în cauze ce implică obligațiile negative ale statului: trebuie avut în vedere echilibrul echitabil care urmează a fi găsit între interesele concurente, **și anume**, în prezenta cauză, dreptul reclamantului la protecția reputației sale și dreptul ziarului și al lui S.N. la libera exprimare.

Curtea **reamintește** că libertatea de exprimare constituie **unul** dintre **principalele fundamente** ale unei societăți democratice și că garanțiile acordate presei au o anumită importanță. Deși nu trebuie să depășească anumite limite, în special respectul pentru reputația și drepturile altora, **libertatea de exprimare presupune comunicarea** – într-un mod conform cu obligațiile și responsabilitățile sale – **unor** informații și idei în privința tuturor problemelor de interes public. **Nu doar presei îi revine** sarcina de a comunica informații și idei, dar și publicul are dreptul de a le primi. Dacă ar fi altfel, presa nu și-ar putea îndeplini rolul său vital de „gardian public” (a se vedea, *inter alia*, *Observer și Guardian c. Regatul Unit*, 26 noiembrie 1991; *Bladet Tromsø și Stensaas c. Norvegia*, nr. 21980/93 și *Flux c. Moldova*, nr. 22824/04, 29 iulie 2008). Prin urmare, libertatea jurnaliștilor cuprinde posibilitatea recurgerii la un anumit grad de exagerare sau chiar la provocare (a se vedea *Von Hannover c. Germania*, nr. 59320/00). În această privință, din jurisprudența Curții rezultă că dreptul la libera exprimare este aplicabil nu doar **informațiilor** sau ideilor care sunt recepționate favorabil sau considerate inofensive **ori neutre**, ci și celor care insultă **ori** șochează Statul sau orice sector al populației. Acestea sunt cerințele pluralismului, toleranței și viziunii largi fără de care nu există „o societate democratică” (a se vedea, *inter alia*, *Handyside c. Regatul Unit*, 7 decembrie 1976 și *Nilsen și Johnsen c. Norvegia*, nr. 23118/93). Această libertate **admite excepții** stabilite în art. 10 **parag. 2**, care **sunt de strictă interpretare**. Necesitatea oricăror restricții trebuie stabilită în mod convingător (a se vedea, de exemplu, *Lingens c. Austria*, 8 iulie 1986; *Nilsen și Johnsen și Tammer c. Estonia*, nr. 41205/98).

Curtea reiterează că alegerea mijloacelor prevăzute să asigure **conformitatea** cu art. 8 în sfera relațiilor dintre indivizi este, în principiu, o problemă care se încadrează în **marja** de apreciere a Statelor Contractante. În acest sens, există numeroase

moduri de asigurare a „respectului **vieții private**”, iar natura obligațiilor statului va depinde de **specificul vieții** private în discuție (a se vedea *Odièvre*). Suplimentar, sarcina Curții de a exercita supravegherea **nu înseamnă că aceasta se substituie autorităților naționale**, ci **revizuieste**, în ansamblu, deciziile pe care acestea le-au adoptat în contextul cauzei, conform **marjei** lor de apreciere (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Tammer*).

În cauzele în care Curtea **se pronunță asupra echilibrului dintre** protecția vieții private și libertatea de exprimare, ea a menționat mereu contribuția adusă de articolele din presă în dezbaterile de un interes general (a se vedea, de exemplu, *Tammer; Von Hannover și Standard Verlags GmbH c. Austria*, nr. 21277/05, 4 iunie 2009). În cauze privind dezbateri sau chestiuni **de interes public**, limita criticii acceptabile este mai mare în ceea ce privește politicienii sau alte persoane publice, decât **în raport cu particularii**: primii, spre deosebire de ultimii, și-au expus benevol acțiunile **în fața** controlului public – **al jurnaliștilor și al publicului larg** și, prin urmare, trebuie să demonstreze un grad mai înalt de toleranță (a se vedea *Petrina*).

În cele din urmă, Curtea a **făcut distincția între** circumstanțele cauzei și judecățile de valoare. În timp ce existența faptelor poate fi demonstrată, adevărul judecăților de valoare nu poate fi probat. Cerința probării adevărului unei judecăți de valoare este imposibil de îndeplinit și încalcă însuși dreptul la liberă exprimare, care reprezintă o parte fundamentală a drepturilor garantate de art. 10. Clasificarea unei afirmații în calitate de circumstanță de fapt sau de judecată de valoare reprezintă o problemă care în primul rând ține de **marja** de apreciere a autorităților naționale, în special a instanțelor naționale. Totuși, chiar dacă o afirmație constituie judecată de valoare, trebuie să existe o bază faptică suficientă care să o susțină, în absența căreia aceasta ar putea fi excesivă (a se vedea, de exemplu, *Pedersen și Baadsgaard c. Danemarca*, nr. 49017/99; *Timpul Info-Magazin și Anghel c. Moldova*, nr. 42864/05, 27 noiembrie 2007 și *Petrina*).

2. Aplicarea principiilor generale prezentei cauze

Curtea notează că reclamantul a criticat articolul publicat în *Moldova Suverană* la 4 aprilie 2002 pe motiv că i-ar fi prejudiciat reputația, prin faptul că acesta conținea **insulte și declarații false privind** calitatea sa de membru al serviciilor secrete sovietice. Curtea remarcă natura generală a articolului și cea a afirmațiilor pe care acesta le conținea. Suplimentar, ea **observă** că articolul conținea mai mult referințe la presupusele legături ale reclamantului cu serviciile **secrete sovietice**.

Curtea **face referire** la constatarea Judecătoriei sectorului Centru din prima sa hotărâre din 30 aprilie 2003, privind faptul că referințele din articol nu puteau fi interpretate altfel decât semnificând colaborarea reclamantului cu KGB. Instanța a mai observat că KGB a fost recunoscut **ca** organizație represivă în timpul perioadei sovietice și că respectiva colaborare era condamnată de societatea civilă. Ea a stabilit că nu exista nicio probă că o astfel de colaborare a avut loc și că, în consecință, articolul era **defăimător**. Instanța a dispus publicarea retragerii anumitor fraze, inclusiv fraza care indica faptul că reclamantul a fost trimis la studii de doctorat datorită meritelor sale deosebite „care confirmă încrederea PCUS (b) – KGB”. Deși cauza a fost reexaminată ulterior de către Judecătoria sectorului Centru și atacată la

Curtea de Apel și la Curtea Supremă de Justiție, niciuna dintre hotărârile ulterioare nu s-a **pronunțat dacă** articolul ar trebui considerat **ca insinuând** colaborarea reclamantului cu KGB. Curtea consideră că instanțele naționale sunt, în principiu, mai competente să aprecieze intenția ascunsă în frazele contestate din articol, decât o instanță internațională și, în special, să judece modul în care publicul larg din Moldova ar putea interpreta și reacționa la astfel de fraze. În consecință, este regretabil faptul că hotărârile ulterioare ale instanțelor nu au adresat această problemă. Luând în considerație termenii articolului și constatările singurei instanțe naționale care a examinat problema, Curtea este convinsă că autorul articolului a intenționat să insinueze că reclamantul a colaborat cu KGB. Prin urmare, problema **este** dacă aceste alegații se încadrează în domeniul criticii acceptabile sau a comentariilor echitabile.

În procesul examinării **situației** dacă comentariile din articol sunt acceptabile, Curtea se referă în primul rând la argumentele Guvernului **privind** natura dezbaterii în contextul în care a fost publicat articolul contestat, și anume o discuție despre conținutul și calitatea manualelor de istorie și despre aprecierea diverselor evenimente **istorice**. Suplimentar, Curtea accentuează faptul că problema colaborării cetățenilor Republicii Moldova cu serviciile secrete ale regimului sovietic, în special a celor care dețin funcții de conducere sau care sunt considerate respectabile, reprezenta o problemă socială și morală deosebit de sensibilă în contextul specific din Moldova (a se vedea, *mutatis mutandis*, **Petrina**).

În al doilea rând, Curtea **observă** că reclamantul, în calitate de Președinte al Asociației Istoricilor din Republica Moldova la momentul respectiv, era o persoană publică. Autor al programei școlare pentru disciplina „Istoria Universală” în anul **1996**, era posibil ca părerile și opiniile sale să fie considerate deosebit de semnificative în contextul dezbaterii desfășurate în 2002 cu privire la conținutul manualelor de istorie. Prin urmare, Curtea este de părere că gradul acceptabil de critică al reclamantului în contextul respectivei dezbateri a fost relativ înalt.

În al treilea rând, Curtea notează că autorul articolului contestat era de asemenea un istoric și un fost vice-ministru al **Educației**. Există posibilitatea ca o dezbatere aprinsă între reclamant și S.N., care să dezvăluie și să explice părerile lor diferite **relative la subiect**, ar contribui la eficiența dezbaterii generale și ar informa publicul larg despre problemele relevante. Într-adevăr, în comentariile sale, Guvernul a explicat că contribuțiile reclamantului și ale lui S.N. au determinat reacții suplimentare din partea altora din **domeniu**.

În al patrulea rând, **Curtea consideră** semnificativ faptul că la 1 aprilie 2004, *Moldova Suverană* a publicat o dezmințire în care se dezicea de articolul lui S.N. din 4 aprilie 2002, explicând că limbajul **inadecvat** utilizat nu reprezenta politica editorială a ziarului și că acesta nu aproba termeni precum „memorie slabă”, „lipsa demnității personale” și „preot care alungă duhurile rele”, utilizați de S.N. *Moldova Suverană* a încheiat prin exprimarea regretului pentru „remarcile defăimătoare și limbajul necumpătat” la adresa reclamantului.

În circumstanțele date, Curtea consideră că aspectul general al articolului și limbajul jignitor utilizat de S.N., în contextul unei dezbateri aprinse cu privire la conținutul manualelor de istorie și al declarației ulterioare publicate de *Moldova*

Suverană, nu a generat în sine încălcarea drepturilor reclamantului cu privire la respectul reputației sale.

Totuși, considerații diferite se aplică alegațiilor specifice intenționate să insinueze că reclamantul a colaborat cu serviciile secrete din perioada sovietică. Curtea observă că instanțele naționale au declarat afirmațiile respective drept judecăți de valoare și au stabilit că, dat fiind faptul că S.N. a publicat articolul cu bună-credință și fără intenția de a umili sau defăima reclamantul, pretenția reclamantului de defăimare trebuie **respinsă**. Curtea de Apel a accentuat că, în opinia ei, frazele scrise în articol reprezentau „propria părere subiectivă” a lui S.N. despre reclamant și că o persoană nu poate fi răspunzătoare pentru exprimarea propriilor opinii cu privire la anumite evenimente, al căror adevăr nu poate fi **probat**. Această abordare a fost aprobată de Curtea Supremă de Justiție în hotărârea sa ulterioară referitoare la **admisibilitate**.

Spre deosebire de instanțele naționale, Curtea nu este convinsă că afirmațiile respective pot fi considerate doar judecăți de valoare. După cum Curtea a constatat **deja**, articolul intenționa să insinueze că reclamantul a colaborat cu KGB. În opinia Curții, întrebarea dacă o persoană a colaborat cu serviciile secrete din perioada sovietică nu este doar o problemă de speculație, ci o circumstanță istorică, capabilă a fi demonstrată prin probe pertinente (a se vedea *mutatis mutandis*, **Pfeifer c. Austria și Petrina**). Instanțele naționale nu au prezentat probe convingătoare în privința concluziilor lor despre natura afirmațiilor în cauză. În circumstanțele date, în pofida **marjei** de apreciere acordate instanțelor naționale **cu privire la clasificarea** unei afirmații drept circumstanță de fapt sau judecată de valoare, Curtea constată că alegațiile despre colaborarea cu KGB reprezentau circumstanțe evidente ale cauzei (a se compara cu *Scharsach și News Verlagsgesellschaft c. Austria*, nr. 39394/98).

Curtea **subliniază** natura declarației în prezenta cauză, care ar fi putut discredita reclamantul și opiniile sale despre chestiunile puse în discuție. De fapt, decât să contribuie la dezbateri, declarația riscă să submineze integritatea și utilitatea. Curtea reiterează că statutul unei persoane ca politician sau altă persoană publică nu înlătură necesitatea existenței unui temei de fapt suficient pentru declarații care îi prejudiciază reputația, chiar dacă astfel de declarații sunt considerate judecăți de valoare și nu circumstanțe de fapt, ca în prezenta cauză (a se vedea **Petrina**). În această privință, **Curtea reamintește** că pronunțând hotărârea din 30 aprilie 2003, Judecătoria sectorului Centru a evidențiat lipsa oricărei probe a faptului că reclamantul a fost agent **KGB**. Hotărârile ulterioare ale instanțelor naționale nu au stabilit altceva. Curtea a notat că în materialele prezentate **de părți** nu există nicio indicație a colaborării reclamantului cu serviciile secrete din perioada sovietică. În timpul procedurii în fața Judecătoriei sectorului Centru, reclamantii nu au prezentat niciun material considerat a fi suficient de **către instanță în susținerea** declarației respective și niciun martor nu a susținut că reclamantul ar fi fost implicat în astfel de activități. În asemenea caz, nu este indicat să se facă referință la limita de provocare sau exagerare permisă în general pentru ziarele ce publică articole ce se referă la persoane publice. Cauza dată se referea la o prezentare distorsionată a realității, pentru care autorul nu a demonstrat niciun suport de fapt (a se vedea **Petrina**). Insinuând colaborarea reclamantului cu KGB, de parcă aceasta era un fapt stabilit,

când nu era decât pură speculație din partea autorului, articolul a depășit limitele comentariilor acceptabile.

În sfârșit, Curtea reiterează că *Moldova Suverană* a publicat ulterior o dezmințire. Totuși, deși dezmințirea se referea la regretul cu privire la natura jignitoare a articolului și limbajul ofensiv utilizat, este important de observat faptul că aceasta nu a făcut nicio mențiune la declarația că reclamantul a colaborat cu serviciile secrete din perioada sovietică și, în special, nu a clarificat faptul că lipsea orice teme pentru o asemenea alegație.

În concluzie, Curtea consideră că articolul publicat la 4 aprilie 2002, prin faptul insinuării lipsite de orice teme a colaborării reclamantului cu serviciile secrete din perioada sovietică, a depășit limita acceptabilă pentru comentarii în contextul unei dezbateri de interes general. Luând în considerație în particular gravitatea alegației din prezenta cauză, Curtea constată că argumentele invocate de instanțele naționale în favoarea ziarului și a dreptului lui S.N. la libera exprimare au fost insuficiente pentru a prevala asupra dreptului reclamantului la protecția reputației sale. Prin urmare, a avut loc încălcarea art. 8 din Convenție.

Aplicarea art. 41 din Convenție

Art. 41 din Convenție prevede:

„Dacă Curtea declară că a avut loc o încălcare a Convenției sau a Protocoalelor sale și dacă dreptul intern al înaltei părți contractante nu permite decât o înlăturare incompletă a consecințelor acestei încălcări, Curtea acordă părții lezate, dacă este cazul, o reparație echitabilă”.

A. Prejudiciul

Reclamantul a pretins suma de 7.000 EUR pentru suferința psihologică rezultată din umilința și ofensa suportată după publicarea articolului contestat.

Guvernul a considerat că în prezenta cauză nu urmează să fie acordată nicio compensație pentru prejudiciul moral. Acesta a susținut că pretenția reclamantului era nefondată și exagerată. Acesta urma să demonstreze că a suferit în urma pretenției încălcări, însă el nu a prezentat nicio dovadă a pretinsului prejudiciu cauzat. Guvernul a solicitat Curții să ia în considerație comportamentul reclamantului, consecințele și durata încălcării și să stabilească faptul că însăși constatarea unei încălcări în prezenta cauză ar reprezenta o satisfacție echitabilă.

B. Costuri și cheltuieli

Reclamantul a prezentat o listă detaliată în valoare de 5.936 MDL (echivalentul a circa 370 EUR la momentul prezentării plângerii) cu privire la cheltuielile judiciare în fața instanțelor naționale și a Curții, precum și alte costuri suplimentare.

Guvernul a accentuat faptul că reclamantul putea pretinde doar acele cheltuieli necesare și efectiv suportate drept quantum. Acesta a susținut că reclamantul a suportat cheltuieli care nu erau necesare și că au fost prezentate chitanțe insuficiente cu privire la alte costuri și cheltuieli pretinse a fi suportate. În orice caz, Guvernul a

afirmat că pretențiile reclamantului erau în totalitate speculative și a solicitat Curții să le respingă.

Având în vedere chitanțele prezentate de reclamant, Curtea a considerat rezonabilă acordarea sumei de 300 EUR pentru costuri și cheltuieli.

C. Penalități

Curtea consideră oportun ca penalitatea de întârziere să se întemeieze pe rata de refinanțare a Băncii Centrale Europene, careia urmează să i se adauge trei procente.

Din aceste considerente, Curtea

1. *Declară*, în unanimitate, admisibilă cererea reclamantului în temeiul art. 8 din Convenție și restul cererii inadmisibilă;

2. *Susține* prin șase voturi la unu că a avut loc o încălcare a art. 8 din Convenție;

3. *Susține* prin șase voturi la unu

a) că statul reclamat trebuie să achite reclamantului, în decurs de trei luni de la data la care hotărârea va deveni definitivă în conformitate cu prevederile art. 44 **parag. 2** din Convenție, următoarele sume de bani, care urmează a fi achitate în valuta națională a statului reclamat la rata de schimb aplicabilă la data efectuării plății:

(i) 1.200 EUR (o mie două sute euro), plus orice taxă care ar putea fi încasată, pentru prejudiciu moral;

(ii) 300 EUR (trei sute euro), plus orice taxă care ar putea fi încasată, pentru costuri și cheltuieli;

b) că din momentul expirării celor trei luni sus menționate, o penalitate de întârziere va fi plătită reieșind din sumele de mai sus, raportată la rata de refinanțare a Băncii Centrale Europene pentru perioada de neachitare, plus trei procente;

4. *Respinge* în unanimitate restul pretențiilor reclamantului de satisfacție echitabilă.

Întocmită în limba engleză și notificată în scris la 30 martie 2010 potrivit art. 77 **alin. (2) și (3)** din Regulamentul Curții.

Lawrence Early, Grefier

Nicolas Bratza, Președinte

În **conformitate** cu art. 45 **parag. 2** din Convenție și Regula 74 **alin. (2)** din Regulamentul Curții, la prezenta hotărâre se anexează opiniile separate:

a) opinia comună concordantă a Judecătorilor Garlicki, Šikuta și Poalelungi;

b) opinia disidentă a Judecătorului David Thór Björgvinsson.

Opinia concordantă a Judecătorilor Garlicki, Šikuta și Poalelungi

Suntem pe deplin de acord cu constatarea că a existat o încălcare a art. 8 din Convenție și că, în împrejurările din speță, protecția reputației urma să ia prioritate față de libertatea de exprimare. Ceea ce ne îndeamnă să exprimăm o opinie

concurrentă, este faptul că această speța *Petrenco* poate fi considerată ca o ilustrare a două probleme de ordin mai general.

1. Acesta este așa-numitul caz de „lustrație primară”: o situație în care se fac publice declarații cu privire la colaborarea cu fostele structuri politice comuniste în cadrul unei dezbateri politice, de presă și/sau de către o persoană privată implicată din punct de vedere politic. În timp ce în procesul de „lustrație obișnuită” existența unei astfel de colaborări este evaluată și stabilită de către o autoritate publică care are acces la documentele necesare și este în măsură să ofere garanții procesuale pentru toți cei implicați (a se vedea, pentru standardele necesare, hotărârea în cauza *Ādamsons c. Letonia*, nr. 3669/03, 24 iunie 2008), procesul de „lustrație primară” are loc în afara oricărui cadru procedural prestabilit. Dispunând de potențialul său capabil de a discredita persoana în cauză, ea este direcționată, de obicei, în adresa politicianilor sau a altor persoane publice.

Pentru a evita astfel de cazuri, care rezultă din răzbunare personală sau din motive politice, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a adoptat Liniile directoare ale Consiliului Europei cu privire la legile lustrației¹. Conform principiilor respective, lustrația „poate fi compatibilă cu un stat democratic și de drept, în cazul în care mai multe criterii sunt îndeplinite”. Printre aceste criterii sunt:

(a) vinovăția trebuie să fie probată în fiecare caz în parte²;

(b) dreptul la apărare, prezumția de nevinovăție și dreptul de recurs la o instanță trebuie să fie garantat³.

Mai mult, lustrația nu poate fi folosită pentru a pedepsi sau în scop de răzbunare⁴. Aceste principii se aplică *a fortiori* atunci când nu a fost angajată o procedură formală a lustrației împotriva unui reclamant.

Dezbaterea politică își are propriile sale reguli și, uneori, acestea pot fi foarte aspre pentru cei care decid să participe activ la ea. Dar nici presei, nici adversarilor politici nu li se poate acorda permisiunea de a distruge. De aceea, însuși faptul că „lustrația primară” are loc într-un context politic nu este suficient pentru a-i absolve de la obligația de a proteja reputația și bunul renume al altora.

Din moment ce acuzațiile privind colaborarea cu structurile politice comuniste trebuie, prin natura lor, să fie considerate ca constatări de fapt, Curtea a aplicat în mod corect examinarea în bază de „temeiuri suficiente”. Cei care înaintează în mod public astfel de acuzații trebuie să fie capabili de a demonstra existența acestui temei. Acest fapt reprezintă mai puțin decât datoria de a prezenta o dovadă absolută de colaborare. Dar ceea ce poate – și ar trebui – să fie necesar este, pe de o parte, prezentarea faptelor și a informației care, luate împreună, ar putea indica o astfel de cooperare, și, pe de altă parte, pentru a afișa suficientă diligență în abordarea problemei și compararea diferitelor surse de informații. *Mutatis mutandis*, aceasta este abordarea care trebuie luată în ceea ce privește acuzațiile de corupție (a se vedea –

¹ Rezoluția 1096 privind Măsurile de demontare a patrimoniului fostelor sisteme totalitare comuniste (1996).

² Idem, parag. 12.

³ Ibidem.

⁴ A se vedea Raportul cu privire la demontarea patrimoniului fostelor sisteme totalitare comuniste, Doc. 7568, 3 iunie 1996, parag. 3.

într-un context de dezbatere politică – *Rumyana Ivanova c. Bulgaria*, nr. 36207/03, 14 februarie 2008; *Flux c. Moldova*, nr. 22824/04, 29 iulie 2008 și *Mahmudov și Agazade c. Azerbaidjan*, nr. 35877/04, 18 decembrie 2008).

2. Activitatea pre-democratică a persoanelor publice în prezent pot trezi un interes legitim din partea opiniei publice și poate constitui o chestiune de dezbatere politică. Presa trebuie să joace un rol proeminent în astfel de debateri.

Dar singurul mod de a plasa această dezbatere într-un cadru civilizată este de a face disponibile arhivele statului în care informațiile despre evenimentele din trecut pot fi cercetate. Atât timp cât accesul la arhive rămâne rezervat doar pentru câteva persoane privilegiate în acest sens, va fi foarte dificilă eliminarea „lustrației primare” din debaterile politice.

În hotărârea sa în *Turek c. Slovacia* (nr. 57986/00), Curtea a indicat în mod clar (cu referire la procedurile de lustrație) că, numai în cazul în care se demonstrează ideea contrară, în baza circumstanțelor unui caz specific, „nu se poate presupune că există un interes public continuu și efectiv în impunerea de restricții asupra accesului la materiale clasificate ca fiind confidențiale în perioada fostelor regimuri”. Acest lucru se datorează faptului că procedurile de lustrație sunt, prin însăși natura lor, orientate spre stabilirea faptelor datând din perioada comunistă și care nu sunt direct legate de funcțiile și operațiunile curente ale serviciilor de securitate. Procedurile lustrației inevitabil depind de examinarea documentelor referitoare la operațiunile fostelor agenții comuniste de securitate. Dacă părții, la care se referă materialele clasificate, îi este negat accesul la toate sau la cea mai mare parte din materialele în cauză, posibilitățile lui sau ale ei de a contrazice versiunea faptelor susținute de agenția de securitate, vor fi grav **redușe**”.

Prin urmare, nu excludem posibilitatea că ar putea exista unele obligații pozitive ale statului în acest domeniu. Dezvăluirea completă a materialelor din arhive nu poate fi întotdeauna posibilă (în special atunci când, ca și în cazul Moldovei, o parte semnificativă a informației este controlată de un alt stat). Cu toate acestea – după cum Curtea a indicat deja în cazul *Rotaru* – împiedicarea arbitrară a oricărui acces rezonabil în acest sens, poate constitui o încălcare atât a art. 8, cât și a art. 10 din Convenție.

Opinia disidentă a Judecătorului David Thór Björgvinsson

1. Nu sunt de acord cu majoritatea în ceea ce privește constatarea unei încălcări a art. 8 din Convenție.

2. Majoritatea a ajuns la concluzia, spre deosebire de instanțele naționale, că declarațiile din articol care se refereau la colaborarea reclamantului cu structurile KGB nu au avut niciun temei și că faptul asocierii la o „organizație represivă” i-ar fi afectat reputația. Faptul că nu a fost satisfăcută cererea sa de către instanțele naționale, a determinat majoritatea să considere că autoritățile moldovenești nu și-au îndeplinit obligațiile lor pozitive de a garanta protecția onoarei și reputației reclamantului, la care acesta avea dreptul potrivit art. 8.

3. În procesul de evaluare de către instanța națională a art. 8 și art. 10, a fost corect luat în considerație doar art. 10. În opinia mea, nu există niciun motiv suficient pentru a schimba aprecierea instanțelor naționale.

4. Reclamantul, dl Anatol Petrenco, este președintele Asociației Istoricilor din Republica Moldova, profesor universitar și autor al manualelor „Istoria Universală”. De asemenea, după cum au fost prezentate în parag. 87 din observațiile scrise ale Guvernului din 10 ianuarie 2008, înainte și după publicarea articolului în cauză, acesta a fost implicat activ în politică. El a fost un membru al Partidului Comunist din fosta Uniune Sovietică și un membru al Frontului Democrat în numele căruia a candidat pentru a fi ales în Parlament, în 1998. El a fost, de asemenea, membru al Partidului Național Liberal, pe listele căruia a candidat la alegerile parlamentare din 2001. Din anul 2000, a fost liderul Mișcării Naționale. Din anul 2006, a fost președintele mișcării „Acțiunea Europeană”, un partid politic din Republica Moldova, deși unul minor.

5. Astfel, reclamantul nu este doar un savant binecunoscut în Republica Moldova. El este, de asemenea, un participant activ la dezbaterile politice în general. El este o persoană publică care, ca atare, s-a expus voluntar, încât nu poate cere limitarea controlului asupra acțiunilor sale, din trecut și din prezent, din partea jurnaliștilor, politicienilor și altor participanți la dezbateri publice. Curtea a constatat frecvent că întinderea unor critici și comentarii acceptabile este mai mare în ceea ce privește politicienii sau alte persoane publice, decât în cazul persoanelor fizice private (a se vedea *Petrina c. România*, nr. 78060/01, 14 octombrie 2008). Reclamantul, în calitate sa de participant la dezbateri publice, ar fi trebuit să fie pregătit pentru comentarii dure, exagerate și chiar nedrepte asupra acțiunilor sale din trecut și prezent, nu numai sub forma unor așa-numite judecăți de valoare, dar, de asemenea, în ceea ce privește prezentarea faptelor. În plus, în calitate de participant activ la o dezbateri publice, reclamantul a dispus de toate posibilitățile de a răspunde la orice insinuări care se presupune că ar fi fost îndreptate spre el. Acesta este modul în care o dezbateri publice prin intermediul mass-media se desfășoară într-o societate democratică și care ar trebui să funcționeze.

6. Pentru a evalua dacă faptul publicării articolului a depășit limitele criticii acceptabile într-o societate democratică în care libertatea de exprimare ocupă un loc important, următoarele puncte sunt relevante:

(i) Articolul a fost publicat în contextul unei dezbateri pe teme privind istoria și politica Moldovei. Aceasta a fost, prin urmare, o temă de interes general, deși se presupune că a luat forma unei dezbateri între reclamant și S.N., devenind oarecum personală. Prin urmare, prezenta cauză urmează a fi în mod evident diferențiată de un alt caz, cum ar fi *Biriuk c. Lituania* (nr. 23373/03, 25 noiembrie 2008), care se referea la o ingerință flagrantă în viața privată a reclamantului. În multe cazuri în care Curtea a fost solicitată să aprecieze importanța protecției vieții private în raport cu libertatea de exprimare, ea a subliniat întotdeauna importanța contribuției aduse de articolele din presă unei dezbateri de interes general (a se vedea, printre altele, *Tammer c. Estonia*, nr. 41205/98; *Von Hannover c. Germania*, nr. 59320/00 și *Standard Verlags GmbH c. Austria*, nr. 21277/05, 4 iunie 2009).

(ii) În ceea ce privește conținutul articolului **contestat**, sunt de acord cu majoritatea că unica chestiune importantă se referă la declarațiile cu privire la pretinsa colaborare a reclamantului cu KGB-ul. Cu toate acestea, nu sunt de acord că acestea ar trebui privite ca acuzații directe de colaborare cu KGB-ul. KGB-ul este

menționat de două ori în articol. Cu toate acestea, în nicio sursă nu s-a indicat direct că reclamantul ar fi colaborat cu KGB-ul. Prima declarație presupune pur și simplu încrederea pe care PCÎS (Partidul Comunist al bolșevicilor Întregii Uniuni) și KGB-ul ar fi avut-o în acesta, și a doua – faptul că ele mizau pe el. Aceste declarații nu afirmă prin însăși modul de formulare, faptul că reclamantul ar fi fost un colaborator al KGB. În cel mai bun caz, ele conțin o aluzie a faptului că reclamantul era privit favorabil de către KGB.

(iii) De asemenea, este relevant faptul că până la rejudecarea cauzei la 1 aprilie 2004, ziarul *Moldova Suverană* a publicat un articol care poate fi privit ca fiind o dezmințire a unui articol publicat anterior și o încercare de a distanța ziarul de conținutul acestuia. Acesta declarat, printre altele, că „...regretăm remarcile denigratoare și limbajul jignitor...” Majoritatea persoanelor au interpretat aceste cuvinte în mod **restrictiv**, că acestea nu s-ar fi referit la declarațiile în cauză, sau cel puțin nu suficient de clar. Nu sunt de acord cu aceasta. Deși prin articolul respectiv nu sunt retrase anume remarcile cu privire la pretinsa colaborare a reclamantului cu KGB-ul, cuvintele „observații depreciative” sunt cel mai ușor de înțeles ca fiind toate comentariile denigratoare în acel articol, inclusiv cele cu privire la KGB.

(iv) Reclamantul nu contestă faptul că a fost membru al Partidului Comunist din fosta Uniune Sovietică. Desigur, membru al Partidului Comunist este un lucru; colaborarea cu KGB-ul este cu totul altul. Cu toate acestea, nu se discută faptul colaborării lui cu un fost regim represiv, chiar și cu una dintre formele acestuia mai puțin tiranice. În astfel de circumstanțe și, în special, în contextul unei dezbateri politice privind chestiuni de interes public, nu admit faptul că simpla presupunere că reclamantul ar fi fost agreat de către KGB ar fi putut ridicat nivelul de stigmatizare a sa, astfel încât să justifice sacrificarea dreptului fundamental la libertatea presei în scopul protecției drepturilor sale garantate de art. 8.

Relevanța și gravitatea declarațiilor privind reputația reclamantului trebuie să fie de asemenea evaluate în funcție de întregul context social și politic în care acestea au fost făcute. În multe dintre țările ex-comuniste, inclusiv Republica Moldova, insinuări similare celor din prezenta cauză sunt nu mai puțin frecvente în dezbateri politică și socială de zi cu zi. Adevărate sau false, acestea ar trebui să fie privite ca o parte inevitabilă a dezbaterii publice, în condițiile în care se creează un nou sistem politic pe ruinele unui regim represiv, cu care mulți dintre prezenții actorii au fost asociați într-un fel sau altul în cadrul dezbaterii publice.

7. Luând în considerație cele expuse mai sus, publicarea unui articol în ziar, prin care se insinua poziția favorabilă a KGB-ului referitor la reclamant, nu depășește limitele a ceea ce este acceptabil în contextul unei dezbateri generale politice și de conotație istorică în Republica Moldova. Acest lucru nu a constituit mai mult decât ceea ce era de așteptat, și anume ca reclamantul să tolereze și să reacționeze în contextul unei dezbateri publice. În aceste condiții, dezmințirea articolului respectiv prin intermediul dezbaterii publice este forma cea mai adecvată de a reacționa într-o societate democratică.

8. În consecință, în opinia mea, nu a existat o încălcare a art. 8 din Convenție.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Secția a III-a

*Andreescu c. România*¹

Hotărârea din 8 iunie 2010

Articolul 10 din Convenție – „Libertatea de exprimare”

Articolul 6 din Convenție – „Dreptul la un proces corect”

➤ Procedura

La originea cauzei se află plângerea nr. 19452/02, îndreptată împotriva României de către A. („petentul”), cetățean român, care a sesizat Curtea la 29 martie 2002, în baza art. 34 din Convenție. Petentul susține că dreptul său la libera exprimare a fost încălcat prin condamnarea sa penală și civilă pentru defăimare. De asemenea, petentul susține că a fost încălcat dreptul său la un proces echitabil, ca urmare a faptului că instanța de recurs l-a condamnat fără a-l audia, după ce fusese achitat de prima instanță.

➤ În fapt

A. Circumstanțele cauzei

Potentul s-a născut în 1952 și locuiește în București.

Potentul este un militant pentru drepturile omului, recunoscut în România. El este membru fondator al Comitetului Helsinki Român și a fost inițiatorul mai multor asociații nonguvernamentale care militează pentru drepturile omului. De asemenea, petentul este conferențiar universitar, predând Etică și Științe politice, și colaborează în mod constant cu mai multe ziare și publicații. În timpul regimului comunist, înainte de anul 1989, petentul a suportat persecuții, a fost arestat sau i s-a stabilit domiciliu obligatoriu pentru criticile la adresa regimului de atunci cu privire la problema încălcării drepturilor omului, pentru interviurile acordate presei occidentale, precum și pentru acțiunile pașnice de protest pe care le-a condus, cum ar fi greva foamei.

La 9 decembrie 1999 a fost publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, Legea nr. 187/1999 privind accesul la propriul dosar și deconspirarea Securității ca poliție politică. Conform acestei legi, orice cetățean român sau străin care a obținut cetățenia română după 1945 are dreptul să cunoască conținutul dosarului întocmit cu privire la persoana sa de organele poliției politice a fostului regim. În plus, legea dispune că orice persoană din al cărei dosar personal rezultă că a fost pusă sub

¹ În conformitate cu traducerea cauzei publicate în Monitorul Oficial nr. 162 din 7 martie 2011 și sinteza de pe site-ul Curierului Judiciar postată la 9 mai 2011: <http://curieruljudiciar.ro/2011/03/09/CEDO-cauza-andreescu-c-romania/>.

supraveghere de către Securitate are dreptul de a cunoaște identitatea agenților serviciilor secrete și a colaboratorilor care au contribuit cu informații la dosar.

În luna iunie 2000, petentul s-a adresat CNSAS solicitând accesul la propriul dosar de informații creat de către fosta Securitate. El nu a primit răspuns în termenul de 30 de zile prevăzut de art. 12 din Legea nr. 187/1999. În luna septembrie 2000, petentul a adresat CNSAS o noua cerere solicitând să fie informat dacă membrii Sinodului Bisericii Ortodoxe Române au fost sau nu colaboratori ai fostei Securități. Petentul nu a primit răspuns în termenul prevăzut de lege.

1. Conferința de presă organizată de petent la 20 februarie 2001

În absența unui răspuns la solicitările adresate CNSAS, petentul a anunțat o conferință de presă la 20 februarie 2001, în cadrul căreia intenționa să își exprime preocuparea cu privire la lipsa de eficiență în ce privește procedurile prevăzute de Legea nr. 187/1999. În cursul conferinței de presă, el a declarat ziariștilor prezenți că este dezamăgit de modul în care este aplicată Legea nr. 187/1999 și a denunțat problemele legate de aplicarea legii, probleme care erau de natură să aducă atingere atât drepturilor persoanelor particulare, cât și interesului public. Petentul a invitat autoritățile să respecte legea, iar publicul să urmărească acest aspect cu vigilență. Ca răspuns la întrebările ziariștilor cu privire la cauzele lipsei de eficacitate a activității CNSAS, petentul a menționat lipsa de profesionalism, indiferența și lenea membrilor Colegiului CNSAS.

Întrebat de ziariști cu privire la îndoielile pe care le-ar putea avea în ceea ce privește independența membrilor CNSAS, el a răspuns că o singură persoană îi inspiră neîncredere din cauza presiunilor care au fost exercitate asupra sa în timpul regimului comunist, presiuni având ca scop să îi distrugă rezistența și să o determine să se plieze indicațiilor regimului. Petentul l-a nominalizat pe A.P., membru al Colegiului CNSAS, personalitate publică recunoscută în domeniul culturii, fost ministru al Culturii și, ulterior, al Afacerilor Externe. Prezentând motivele pe care își fundamenta bănuielile, petentul a precizat că „desigur, asta nu este o dovadă că neapărat dl [A.P.] a colaborat într-un fel cu Securitatea”. Petentul a evocat, de asemenea, funcțiile acceptate de A.P. în unul dintre primele guverne de după 1989, precum și remarcile acestuia cu privire la „marile dileme morale din spatele dosarelor” și reticența sa în ceea ce privește deconspirarea poliției politice, manifestată în cursul dezbaterilor dedicate acestui subiect.

Evocând episodul Mișcării pentru Meditație Transcendentală și al Grupului de la Păltiniș la care o parte a intelectualității românești, printre care și A.P., s-a afiliat înainte de 1989, suferind represaliile regimului comunist, petentul s-a referit la metodele utilizate de poliția politică pentru a distruge rezistența psihică a persoanelor vizate, precum anchete abuzive, amenințări, intimidări, înscenări și hărțuiri. Potrivit petentului, persoanele care făcuseră obiectul unor anchete erau puse în situația de a continua să prezinte explicații agenților Securității „cu ocazia unor discuții ulterioare”, fiind astfel determinate să cedeze progresiv presiunilor și să acționeze împotriva propriei conștiințe.

Discursul petentului s-a bucurat de o largă acoperire media.

2. Procedura în fața instanțelor naționale

La 27 februarie 2001, A.P. a formulat o plângere penală împotriva petentului, acuzându-l de insultă și calomnie pentru afirmațiile acestuia din cadrul conferinței de presă din 20 februarie 2001. A.P. a solicitat în același timp daune morale în cuantum de un miliard de lei românești vechi (ROL) și obligarea petentului să prezinte scuze publice. Prin sentința din 13 iulie 2001, Judecătoria Sectorului 4, București a dispus achitarea petentului, cu motivarea că elementele materiale și intenționale ale infracțiunilor de care era acuzat acesta nu erau reunite în speță, și a respins pretențiile civile ale părții vătămate.

Referindu-se la libertatea de exprimare, la dreptul publicului de acces la informațiile de interes public și la dreptul la protejarea demnității terților, astfel cum sunt garantate de Constituție, instanța a reținut mai întâi că afirmațiile petentului, descriind partea vătămată drept o persoană „care a avut o incredibilă obediență față de [P.R.]” și drept o persoană slabă, incapabilă să reziste poliției politice a regimului comunist, erau judecări de valoare și nu depășeau limitele criticii acceptabile a personalităților publice, în măsura în care petentul nu a folosit expresii triviale sau injurioase, iar afirmațiile sale nu se apropiau de absurd sau de imposibilitatea obiectivă. În consecință, instanța a concluzionat că nu există infracțiunea de insultă în ceea ce îl privește pe petent. Apoi, instanța a estimat că se putea deduce din discursul petentului că acesta a reproșat părții vătămate că ar fi colaborat cu fostă Securitate. Instanța a reținut că petentul a acționat cu bună-credință, deoarece el nu a exprimat niciodată certitudinea că partea civilă a colaborat cu Securitatea, ci doar bănuielile sale în acest sens, bazate pe anumite indicii de natură să dea naștere la asemenea îndoieli. Instanța a reținut că petentul a insistat mereu asupra subiectivității demersului său și asupra absenței unor probe certe, avertizând astfel membrii publicului și invitându-i să aprecieze personal indiciile existențe. Respingând capătul de cerere cu privire la plată de daune morale, cu motivarea că petentul nu a comis nicio faptă ilicită, ci doar și-a exercitat dreptul la libertatea de exprimare garantat de Constituție, instanța a dispus în plus că rămân în sarcina statului cheltuielile judiciare avansate de stat.

Partea civilă a introdus recurs în fața Tribunalului București împotriva Sentinței din 13 iulie 2001. În același timp, Parchetul a introdus recurs, cu motivarea că cheltuielile de judecată ar fi trebuit reținute în sarcina părții care a pierdut. Printr-o decizie din 29 octombrie 2001, Tribunalul București a admis recursul introdus de A.P. și l-a condamnat pe petent la plata unei amenzi penale de 5.000.000 ROL și la daune morale în cuantum de 50.000.000 ROL către partea vătămată. Instanța a stabilit că petentul nu a putut demonstra veridicitatea afirmațiilor sale conform cărora A. P. a colaborat cu fosta Securitate, în timp ce Certificatul din 12 iunie 2001 eliberat de CNSAS atesta că A.P. nu a colaborat. Tribunalul București nu a făcut nicio referire la considerentele reținute de Judecătoria în favoarea achitării petentului.

La 19 februarie 2002, petentul a plătit amenda penală. La 5 august 2002, petentul a plătit avocatului lui A.P. suma stabilită cu titlu de daune morale.

➤ În drept

Cu privire la pretinsa încălcare a art. 10 din Convenție

Invocând art. 10 din Convenție, petentul susține că faptul că a fost condamnat penal și civil, prin Decizia din 29 octombrie 2001 a Tribunalului București, reprezintă o ingerință disproporționată adusă libertății sale de exprimare și care nu era necesară într-o societate democratică. Exercitarea acestor libertăți ce comportă îndatoriri și responsabilități poate fi supusă unor formalități, condiții, restrângeri sau sancțiuni prevăzute de lege care, într-o societate democratică, constituie măsuri necesare pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății, a moralei, a reputației sau a drepturilor altora, pentru a împiedica divulgarea informațiilor confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești”.

A. Argumentele părților

Potentul consideră că condamnarea să penală și civilă pentru calomnie constituie o ingerință în libertatea să de exprimare, ingerință care nu răspunde unei nevoi sociale imperioase. El susține că și-a exercitat în mod legitim dreptul la libertatea de exprimare prin pronunțarea discursului incriminat, exprimând o apreciere subiectivă a faptelor și aparențelor, formulând judecăți de valoare, iar nu certitudini în ceea ce privește poziția lui A.P. cu privire la deconspirarea fostei poliții politice și având o bază factuală suficientă. Potentul arată în acest sens că discursul sau a fost decent și de bună-credință.

Potentul consideră de asemenea că motivele invocate de autoritățile naționale pentru a justifica ingerința nu erau pertinente și suficiente.

Potentul subliniază că sumă pe care a trebuit să o plătească lui A.P. cu titlu de daune morale, cumulată cu amenda penală, reprezenta, la momentul faptelor, de peste 30 de ori salariul lunar minim.

Guvernul admite că Decizia din 29 octombrie 2001 a Tribunalului București ar putea fi interpretată drept o ingerință în dreptul petentului la libertatea de exprimare. Totuși, el consideră că este vorba despre o ingerință prevăzută de lege, și anume de art. 206 din Codul penal pentru condamnarea penală și de art. 998 și 999 din Codul civil pentru condamnarea civilă. În plus, condamnarea avea un scop legitim, și anume protecția reputației altora, în speță a lui A.P., care ocupa o funcție publică importantă.

B. Aprecierea Curții

Curtea apreciază că, condamnarea care face obiectul cauzei reprezintă o „ingerință” în exercitarea de către petent a dreptului său la libertatea de exprimare. Această imixtiune încalcă art. 10 din Convenție, cu excepția cazului în care este „prevăzută de lege”, urmărește unul sau mai multe dintre scopurile legitime enumerate în art. 10 parag. 2 și este „necesară, într-o societate democratică” pentru a le atinge.

1. „Prevăzută de lege”

Curtea observă că Tribunalul București s-a bazat, pentru a ajunge la condamnarea petentului, pe art. 206 din Codul penal referitor la calomnie și pe art. 998 din Codul civil ce reglementează răspunderea civilă delictuală. Astfel, ingerința era „prevăzută de lege”.

2. „Scop legitim”

Curtea observă că ingerința în litigiu urmărea un scop legitim raportat la art. 10 par. 2 din Convenție, și anume protecția reputației altora, în speță cea a dlui A.P., cunoscut drept om de cultură, fost ministru al Culturii și al Afacerilor Externe și fost membru al Colegiului CNSAS.

3. „Necesară într-o societate democratică”

Curtea mai trebuie să verifice dacă această ingerință era „necesară” într-o societate democratică pentru a atinge scopul legitim urmărit. Pentru aceasta, ea va avea în vedere principiile fundamentale care se desprind din jurisprudența sa în materie. În exercitarea puterii sale de control, Curtea nu se poate substitui instanțelor interne competente, ci trebuie să stabilească dacă hotărârile pe care acestea le-au pronunțat în baza marjei de apreciere de care dispun sunt conforme art. 10 din Convenție. De aici nu rezultă că ea ar trebui să se limiteze doar la a cerceta dacă statul pârât a utilizat această putere cu bună-credință, cu grijă și în mod rezonabil. Curtea trebuie să analizeze ingerința în litigiu în lumina ansamblului cauzei, inclusiv din perspectiva amplorii afirmațiilor imputate petentului și a contextului în care acesta le-a emis.

Curtea trebuie să verifice dacă autoritățile interne au asigurat un just echilibru între, pe de o parte, protecția libertății de exprimare, consacrată de art. 10 din Convenție și, pe de altă parte, cea a dreptului la reputația persoanelor implicate în cauză, care, în calitate de element al vieții private, este protejat de art. 8 din Convenție. Curtea observă că, în prezenta cauză, Tribunalul București a considerat că, prin afirmațiile făcute cu ocazia unei conferințe de presă, petentul l-a expus pe A.P. disprețului public și unor posibile sancțiuni, ținând cont de funcțiile deținute de acesta.

Este necesar deci să se examineze, având în vedere principiile menționate mai sus, dacă motivele invocate de Tribunalul București pentru a justifica condamnarea persoanei în cauză erau „pertinente și suficiente”. Curtea amintește în această privință că art. 10 par. 2 din Convenție nu permite în niciun fel de restricții aduse libertății de exprimare în domeniul discursului politic sau al unor probleme de interes general. Curtea evidențiază în principal că discursul incriminat al petentului se înscria în contextul special al unei dezbateri de ordin național privind o temă de interes general și extrem de sensibilă.

Curtea constată că petentul a avertizat publicul asupra faptului că el doar exprimă anumite îndoieli, că făcea o apreciere subiectivă a faptelor și aparențelor cu privire la poziția lui A.P. în ceea ce privește problema deconspirării fostei poliții politice. Afirmațiile făcute nu erau prezentate ca fiind certitudini. Mai mult, Curtea constată că este vorba despre niște afirmații orale pronunțate cu ocazia unei conferințe de

presă, ceea ce l-a lipsit pe petent de posibilitatea de a le reformula, reface sau de a le retrage. Curtea apreciază în continuare că buna-credință a petentului este dovedită și de participarea sa la procedura penală îndreptată împotriva sa. Curtea observă că persoana în cauză a dat dovadă de interes pentru proces, prezentându-se la termenele stabilite de instanțe în față Judecătoriei și a Tribunalului. Astfel, el a putut fi audiat personal în procedura din față Judecătoriei, a putut să depună concluzii scrise și să prezinte, în toate stadiile procedurii, elementele de probă susceptibile să dovedească afirmațiile sale.

În ceea ce privește caracterul proporțional al atingerii dreptului la libertatea de exprimare, Curtea amintește că natura și severitatea pedepselor aplicate sunt elemente care trebuie luate în considerare. Curtea consideră că ingerința în libertatea de exprimare a petentului nu a fost, în speță, justificată de motive pertinente și suficiente. Astfel, ingerința nu ar putea fi considerată proporțională și deci „necesară într-o societate democratică” în sensul art. 10 din Convenție.

În consecință, a existat o încălcare a acestei dispoziții.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Cauza Ciuvică c. România

Cererea nr. 29672/05

Hotărârea din 15 ianuarie 2013

Articolul 10 din Convenție – „Libertatea de exprimare”

Articolul 6 din Convenție – „Dreptul la un proces echitabil”

➤ **În fapt**

Petentul, dl Mugur Cristian Ciuvică, este cetățean român, născut în 1960 și locuiește în București. La momentul faptelor, petentul era purtător de cuvânt al partidului Acțiunea Populară și își anunțase candidatura pentru funcția de primar al municipiului București, în cadrul alegerilor locale stabilite pentru 6 iunie 2004. Adversarul său politic era Traian Băsescu, primar al Bucureștiului la momentul respectiv, reales primar în iunie 2004 și, ulterior, președinte al statului, în decembrie 2004. La 15 februarie 2004, înainte de începerea campaniei electorale, petentul a organizat o conferință de presă în numele partidului sus-menționat, la care a fost prezent și vicepreședintele partidului, M.B. Petentul a precizat de la începutul conferinței că obiectivul său era acela de a prezenta un document care demonstrează în primul rând faptul că „Traian Băsescu a fost informator al Securității” (serviciul secret din perioada comunistă) și, în al doilea rând, că „timp de 14 ani, din decembrie 1989 și până în prezent, s-a aflat într-o minciună continuă”. Pe parcursul conferinței, petentul a făcut public un document intitulat „Registrul membrilor partidului [comunist] a căror colaborare cu Securitatea a fost aprobată” și în care figura, pentru anul 1978, și numele lui Traian Băsescu, ofițer de marină, ca „sursă” a Securității. Petentul a mai declarat că „Traian Băsescu fusese folosit de Securitate ca «sursă», ceea ce înseamnă că Traian Băsescu fusese un simplu informator care își turnase colegii și prietenii la Securitate, primind în schimb bani și susținere pentru promovarea profesională”.

A adăugat că „informațiile unor turnători precum Băsescu, transmise către Securitate, au distrus vieți, cariere și au trimis oameni în închisorile comuniste”, iar „Traian Băsescu face parte din caracatița securisto-comunistă care conduce astăzi România”. Petentul a explicat de asemenea, modul în care se presupune că serviciile secrete l-ar fi recrutat pe Traian Băsescu și evoluția carierei sale după ce a acceptat să colaboreze cu Securitatea. Petentul a declarat că scopul conferinței era acela de a informa publicul cu privire la trecutul unuia dintre candidații la alegerile locale și că realizase mai multe cercetări alături de specialiști în materia colaborării cu Securitatea pentru a verifica autenticitatea documentului prezentat și exactitatea concluziilor sale. La 16 februarie 2004, în ziua care a urmat conferinței de presă, petentul, invocând art. 2 din Legea nr. 187/1999 privind accesul cetățenilor la dosarul personal creat de Securitate, a solicitat CNSAS să stabilească dacă Traian Băsescu

putea fi considerat colaborator al Securității. La 18 februarie 2004, Traian Băsescu a depus plângere penală pentru defăimare împotriva petentului, la Judecătoria Sectorului 2 București. Traian Băsescu a denunțat afirmațiile petentului din cadrul conferinței de presă susținute la 15 februarie 2004. Totodată, s-a constituit parte civilă, solicitând condamnarea petentului la plata unei sume simbolice de 500 de lei. În plângerea formulată, Traian Băsescu a precizat că nu contestă autenticitatea documentului prezentat de petent în cadrul conferinței, document care, de altfel, fusese făcut public pentru prima dată în 1993 și asupra căruia CNSAS se pronunțase anterior. Traian Băsescu a menționat că, în calitate de căpitan de navă, în perioada comunistă, întocmea în mod regulat rapoarte la finalul unei deplasări sau la final de an, având ca obiect persoanele contactate în porturi străine, starea navei, cheltuielile efectuate, precum și alte informații tehnice privind deplasarea. Totodată, a subliniat că rapoartele erau adresate armatorului, dar nu cunoștea destinația ulterioară a acestora.

➤ În drept

Invocând art. 10 din Convenție, petentul a susținut că sentința prin care a fost condamnat în civil de instanțele interne constituie o ingerință disproporționată adusă libertății sale de exprimare, în raport cu ceea ce este necesar într-o societate democratică.

Invocând art. 6 din Convenție, petentul a susținut că procedura nu a avut un caracter echitabil. În această privință, petentul a subliniat că Judecătoria Sectorului 2 București a suspendat ședința de judecată pentru câteva ore pentru ca partea civilă să poată participa la proces, comportamentul inadecvat al judecătorilor în timpul dezbaterilor din 7 februarie 2005 și servilismul procurorului.

Curtea estimează că sentința care i-a fost impusă petentului constituie o „ingerință” adusă libertății sale de exprimare. O astfel de imixtiune constituie o încălcare a art. 10 din Convenție, cu excepția cazului în care este „prevăzută de lege”, urmărește unul sau mai multe scopuri legitime, așa cum sunt enumerate în al doilea paragraf al art. 10 și este „necesară într-o societate democratică” pentru atingerea scopurilor urmărite.

1. „Prevăzută de lege”

Curtea observă că Judecătoria Sectorului 2 București, pentru a da stabili sentința care i s-a aplicat petentului, s-a sprijinit pe art. 998-999 din Codul civil, care reglementa răspunderea civilă delictuală la momentul faptelor. Rezultă că ingerința era „prevăzută de lege”. În această privință, nu sunt relevante pentru existența și calitatea legii, argumentele petentului despre aplicarea cu caracter neregulat al acestei prevederi, dar se va analiza în ce măsură instanțele interne au avut motive suficiente și pertinente pentru condamnarea aplicată petentului.

2. „Scop legitim”

Curtea constată existența unui scop legitim în sensul art. 10 paragraf. 2 al Convenției cu privire la ingerința ce face obiectul litigiului, și anume protecția reputației altei

persoane, în speță a lui Traian Băsescu, om politic cunoscut, primar al Bucureștiului la momentul faptelor.

3. „Necesar într-o societate democratică”

Curții îi revine sarcina de a cerceta dacă această ingerință era necesară într-o societate democratică pentru a atinge scopul legitim urmărit. În exercițiul prerogativelor sale, Curtea nu poate să se substituie jurisdicțiilor interne competente, limitându-se la a verifica, din perspectiva art. 10, deciziile instanțelor interne supuse analizei sale. Din acest fapt, nu decurge că ar trebui să se limiteze la a cerceta dacă statul pârât s-a folosit cu bună-credință, cu grijă și în mod rezonabil de prevederile legii. Curtea va analiza ingerința ce face obiectul procesului în lumina ansamblului circumstanțelor cauzei, inclusiv conținutul comentariilor sale și contextul în care au fost realizate. Curții îi revine în special sarcina de a stabili dacă motivele invocate de autoritățile naționale pentru a justifica ingerința sunt „pertinente și suficiente” și dacă măsura dispusă de instanță este „proporțională cu scopurile legitime urmărite”. În acest context, Curtea trebuie să se convingă că autoritățile naționale, în baza unei aprecieri acceptabile a faptelor pertinente, au aplicat reguli conforme principiilor consacrate de art. 10. În plus, Curtea trebuie să verifice dacă autoritățile interne au creat un just echilibru în a proteja, pe de o parte, libertatea de exprimare consacrată de art. 10 și, pe de altă parte, dreptul la reputație al persoanelor în cauză, ca element al vieții private, reglementat de art. 8 din Convenție. Rezultă că poate fi necesară adoptarea unor măsuri pozitive de natură să garanteze respectarea vieții private chiar și în relațiile dintre indivizi. Curtea observă că, în prezenta cauză, instanțele interne au considerat că prin intermediul afirmațiilor exprimate în cadrul unei conferințe de presă, petentul l-a expus pe Traian Băsescu dezaprobării publice și a adus atingere onoarei sale, demnității și reputației. De aceea, având în vedere principiile menționate, trebuie verificat dacă au fost „pertinente și suficiente” motivele precizate de instanțele interne pentru condamnarea civilă a petentului. În acest sens, Curtea amintește că art. 10 parag. 2 din Convenție nu lasă loc unor restrângeri ale libertății de exprimare în domeniul discursului politic sau al unor chestiuni de interes general. De aceea, Curtea va trebui să țină seama de ansamblul contextului în care au fost formulate afirmațiile ce au făcut obiectul litigiilor.

➤ Decizia Curții

Curtea arată că discursul petentului se înscria în contextul particular al unei dezbateri de interes național având o temă de interes public și deosebit de sensibilă, și anume posibila colaborare cu Securitatea a unor figuri politice cunoscute în România. Curtea subliniază că s-a mai pronunțat anterior asupra unor spețe care vizau acuzații privind colaborarea cu Securitatea (*Tudor c. România, Andreescu c. România, Petrina c. România*). Curtea reamintește că în cauza *Oberschlick c. Austria*, a estimat că limitele de critică admisibile sunt mai largi atunci când vizează personalități politice, care acționează în calitatea de persoane publice, decât în cazul persoanelor private. Omul politic este expus în mod inevitabil și conștient la un control atent asupra faptelor și gesturilor sale, atât din partea jurnaliștilor, cât și din

partea cetățenilor. Evident, acesta beneficiază de dreptul de a li se proteja reputația, chiar și dincolo de contextul vieții private, dar imperativele acestei protecții trebuie puse în balanță cu interesul asigurării discuțiilor libere asupra chestiunilor politice, iar excepțiile care vizează libertatea de exprimare sunt de strictă interpretare.

În speță, comentariile se refereau la Traian Băsescu, persoană publică și candidat pentru un nou mandat la primăria municipiului București. În acest context, se impunea o anumită toleranță față de criticile privind posibila sa colaborare cu Securitatea. Curtea constată că instanțele naționale au condamnat petentul în plan penal pentru defăimare, dar au constatat că sunt îndeplinite condițiile pentru răspundere delictuală și au considerat că afirmațiile și comentariile acestuia aduceau atingere „onoarei, demnității și reputației” lui Traian Băsescu sub aspectul că îl acuzau că ar fi fost „turnător și informator la Securitate și, prin aceste acțiuni a avut acces la funcții importante, dar în același timp a distrus vieți, cariere și a trimis persoane în închisori comuniste”.

Curtea nu dorește să se substituie aprecierilor instanțelor naționale bazate pe art. 998-999 din Codul civil, cu aprecierile proprii despre „onoarea, demnitatea și reputația” lui Traian Băsescu. În consecință, se limitează la a arăta faptul că afirmațiile petentului, astfel cum au fost formulate, lăsau să se înțeleagă fără echivoc că ar fi fost în posesia unor documente care probau în mod indiscutabil colaborarea lui Traian Băsescu cu Securitatea, precum și consecințele acestei colaborări. Ținând cont de sentimentele populației și, implicit, ale electoratului, cu privire la Securitate și la persoanele care au colaborat cu acest organ al poliției politice (a se vedea *Petrina c. România*), asemenea acuzații au un caracter grav.

Jurisprudența constantă a Curții stabilește în mod clar că pentru a aprecia existența unei „necesități sociale imperioase” în măsură să justifice o ingerință în exercițiul libertății de exprimare, trebuie făcută o distincție între fapte și judecăți de valoare. Dacă materialitatea faptelor poate fi demonstrată, judecățile de valoare nu se pretează la o demonstrare a exactității lor. Desigur, atât timp cât afirmațiile vizează comportamentul unui terț, distincția poate fi dificilă. Nu este mai puțin adevărat că până și o judecată de valoare se poate dovedi excesivă dacă este total privată de o bază factuală. În această situație, Curtea amintește că persoanele urmărite pentru afirmațiile lor în raport cu un subiect de interes general trebuie să beneficieze de dreptul de a fi exonerate de răspundere prin stabilirea bunei lor credințe, iar atunci când este vorba despre fapte concrete, prin demonstrarea veridicității acestora.

În prezenta cauză, afirmațiile care au făcut obiectul litigiului erau de natura unor judecăți de valoare, dar, în același timp, așa cum au arătat instanțele interne, imputau fapte concrete. De aceea, petentul ar fi trebuit să beneficieze de această dublă posibilitate. Curtea observă că instanțele naționale au luat în considerare demersurile petentului de a verifica autenticitatea documentului făcut public, acordându-i în acest fel prezumția de bună-credință și exonerându-l de răspundere penală. Curtea observă că petentul nu s-a mulțumit, așa cum susține, la a prezenta un document care ar fi putut constitui un început de probă al colaborării lui Traian Băsescu cu Securitatea. Din conținutul afirmațiilor sale reiese că a făcut acuzații punctuale grave și că a încercat să transmită opiniei publice un mesaj oarecum echivoc, și anume faptul că Traian Băsescu ar fi colaborat cu Securitatea și din această activitate ar fi obținut

beneficii importante pe seama persoanelor ale căror vieți ar fi fost distruse prin aceleași activități sau care ar fi fost închise în lagăre comuniste. Petentul nu a anunțat în niciun moment publicul că ar avea dubii despre aceste lucruri sau că era vorba doar despre o apreciere subiectivă a faptelor privind colaborarea lui Traian Băsescu cu fostul regim politic, alegând să se exprime ca și când ar fi relatat certitudini. Petentul a sesizat CNSAS, instituție creată prin lege pentru a se pronunța asupra acestor chestiuni, în ziua imediat următoare conferinței de presă. Ar fi fost prudent dacă ar fi solicitat un răspuns din partea acestei instituții înainte de a face declarațiile litigioase. Trebuie reținut faptul că, printr-un certificat emis la 27 septembrie 2004, CNSAS a atestat că Traian Băsescu nu putea fi considerat colaborator al Securității, ca organ de poliție politică. Nu reiese din alte probe aflate la dosar că acest atestat ar fi fost între timp invalidat.

De altfel, Curtea apreciază că termenii utilizați de petent nu au fost indispensabili pentru comunicarea mesajului, bazându-se pe concluziile instanțelor naționale care au stabilit că acești termeni relevă intenția petentului de a ofensa victima, care era adversarul său politic. Or, în absența unei baze factuale demonstrate de petent, Curtea nu poate admite că afirmațiile făcute de acesta nu au depășit nivelul de exagerare și provocare pe care art. 10 din Convenție îl tolerează. În aceste condiții, Curtea apreciază că instanțele naționale au oferit „motive pertinente și suficiente” pentru a stabili că petentul adusesese atingere „onoarei, demnității și reputației” lui Traian Băsescu și pentru a-l condamna.

În ce privește proporționalitatea atingerii aduse dreptului la libertatea de exprimare, Curtea precizează că trebuie luate în considerare natura și greutatea pedepselor impuse. Este necesar să se examineze motivele care l-au determinat pe judecătorul național să stabilească nivelul daunelor interese. Curtea observă că suma care a fost dispusă nu era rezultatul aplicării un regim legal diferit dreptului comun, creat pentru a-l favoriza pe Președintele Republicii, funcție exercitată de Traian Băsescu începând din 2004. Dimpotrivă, judecătorul național a observat în primul rând faptul că o condamnare civilă constituia nu doar o sancționare de fapt a autorului pentru prejudiciile provocate, ci și un drept al persoanei care suportase aceste consecințe de a fi despăgubită în plan moral. În stabilirea sumei au fost luate în calcul valoarea morală lezată, gravitatea prejudiciului, precum și intensitatea cu care aceasta a fost percepută de opinia publică. Urmând jurisprudența sa în această materie, Curtea nu ar putea califica aceste criterii drept arbitrare.

Având în vedere toate considerațiile de mai sus, Curtea estimează că măsura adoptată în legătură cu petentul nu este disproporționată în raport cu scopul urmărit. În aceste condiții, ingerința adusă libertății de exprimare a petentului poate fi privită drept „necesară” într-o societate democratică. Din aceste motive, Curtea nu constată existența niciunui motiv pentru care instanțele naționale ar fi înțeles într-un manieră prea restrânsă principiul libertății de exprimare sau, într-o manieră, prea extinsă, obiectivul protejării reputației altei persoane. Rezultă că plângerea depusă este vădit neîntemeiată și este respinsă conform art. 35 parag. 3 și 4 din Convenție.

V. Folosirea simbolurilor comuniste

Curtea Europeană a Drepturilor Omului – Secția a II-a

Cauza Vajnai c. Ungaria

Hotărârea din 8 iulie 2008

Articolul 10 din Convenție – „Libertatea de exprimare”

În perioada relevantă la care se raportează această cauză dl Vajnai era vicepreședinte al Partidului Muncitorilor (*Munkáspárt*), care avea o orientare de stânga. La 21 februarie 2003, dl Vajnai a luat cuvântul în cadrul unei demonstrații organizate în centrul Budapestei. Demonstrația s-a desfășurat la vechea amplasare a statuii lui Karl Marx, care fusese înlăturată de către autorități. Cu acea ocazie, dl Vajnai purta pe haină o stea roșie cu cinci colțuri și cu un diametru de cinci centimetri, simbol al mișcării muncitorești internaționale. În temeiul art. 269/B (1) din Codul penal, o patulă a poliției care se afla la fața locului i-a cerut dlui Vajnai să-și îndepărteze steaua roșie de pe haină, iar acesta s-a conformat.

Ulterior, s-au inițiat proceduri penale împotriva dlui Vajnai, pe motiv că a purtat în mod public simboluri totalitare. La 10 martie 2003, el a fost audiat în calitate de învinuit, iar în 11 martie 2004 a fost condamnat de către Curtea Districtuală Centrală din Pesta pentru fapta de a fi utilizat un simbol totalitar. Curtea i-a acordat însă o perioadă de probă de un an și, pentru acest interval, a suspendat executarea pedepsei.

Domnul Vajnai a formulat apel împotriva acestei sentințe. La 24 iunie 2004, Curtea Regională din Budapesta a decis să suspende procedurile și să trimită cauza Curții de Justiție a Comunităților Europene (CJE) pentru a se pronunța în acțiune preliminară, în temeiul art. 234 din Tratatul privind înființarea Comunității Europene. Trimiterea a fost înregistrată la CJE în 28 iulie 2004 și viza interpretarea principiului nediscriminării, ca principiu fundamental al dreptului comunitar.

În hotărârea de trimitere, Curtea Regională a menționat că în câteva state membre ale Uniunii Europene steaua roșie sau secera și ciocanul sunt simboluri ale partidelor de stânga. În consecință, se impune întrebarea dacă legislația unui stat membru care interzice utilizarea simbolurilor specifice mișcării muncitorești internaționale are un caracter discriminatoriu, raportat la faptul că același comportament nu este supus niciunei sancțiuni în alte state membre.

La 6 octombrie 2005 CJE a statuat că nu are competența de a se pronunța în această chestiune. Secvențele relevante ale motivării au fost formulate astfel:

„Curtea nu are o asemenea competență atunci când dispozițiile naționale sunt situate în afara scopului dreptului comunitar și când obiectul procesului nu are nicio legătură cu vreuna din situațiile vizate de tratate.

Este limpede că situația dlui Vajnai nu are nicio legătură cu vreuna dintre situațiile reflectate în prevederile tratatelor, iar dispozițiile maghiare aplicate (...) se află în afara scopului dreptului comunitar.

În aceste circumstanțe, (...) în temeiul art. 92 (1) din Regulile de procedură, (...) Curtea nu are competența de a răspunde întrebării care i-a fost adresată de către Fővárosi Bíróság”.

Printr-o decizie pronunțată la 16 noiembrie 2005, Curtea Regională Budapesta a menținut sentința primei instanțe și, implicit, condamnarea dlui Vajnai.

La 15 mai 2006, dl Vajnai a formulat o plângere la Curtea Europeană a Drepturilor Omului și a invocat violarea dreptului său la libertatea de exprimare, protejată de art. 10 al Convenției.

Cadrul juridic căruia i se circumscrie plângerea cuprinde legislație și jurisprudență internă.

Legislația internă relevantă trimite la prevederile Constituției, care afirmă caracterul independent și democratic al statului maghiar și instituie dreptul fundamental al libertății de exprimare, precum și la dispozițiile Codului penal aflat în vigoare la data evenimentelor, care, prin Secțiunea 269/B incriminează utilizarea simbolurilor totalitare.

De asemenea, este citată Decizia nr. 14/2000 a Curții Constituționale, referitoare la constituționalitatea Secțiunii 269/B din Codul penal. Selectiv, textul acestei decizii preciza următoarele:

„Convenția (jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului) recunoaște statelor o largă marjă de apreciere pentru a stabili ce poate să fie privit ca o ingerință «necesară într-o societate democratică» (...).

În deciziile sale de până acum, Curtea Constituțională s-a referit (...) la circumstanțele istorice (cel mai adesea schimbarea în regimul politic, privită ca un fapt) și a recunoscut că asemenea circumstanțe pot impune anumite restricții ale drepturilor fundamentale (...).”

Constituția aparține unui stat democratic aflat sub domnia legii și, prin urmare, puterea constituantă a considerat că democrația, pluralismul și demnitatea umană sunt valori care merită să fie protejate; totodată, ea a declarat neconstituțională orice activitate îndreptată către obținerea sau exercitarea puterii publice prin folosirea forței (...) Secțiunea 269/B impune sancționarea faptelor de a distribui, de a utiliza în fața unei mari adunări publice și de a expune public simboluri care au fost folosite de către regimurile politice dictatoriale (...). Toate aceste simboluri (...) reprezintă idei politice negative care au fost puse în practică în istoria Ungariei, în secolul XX, ele sunt interzise în mod expres (...) în Constituție și s-a impus tuturor obligația de a li se opune (...).

Utilizarea simbolurilor în maniera interzisă de Secțiunea 269/B din Codul penal poate provoca un sentiment rezonabil de amenințare și teamă, justificat de experiența concretă a oamenilor (...) care au suferit în trecut, deoarece asemenea simboluri reprezintă riscul ca asemenea acțiuni inumane să se repete (...).

În opinia Curții Constituționale, dacă (...) protecția valorilor constituționale nu poate fi realizată prin alte mijloace, protecția obținută prin legea penală nu este disproporționată, cu condiția să existe necesitatea protecției împotriva utilizării unor

asemenea simboluri. Necesitatea (...) depinde de natura restricției, de contextul social și istoric și de impactul asupra persoanelor afectate. (...) în prezenta cauză, statutul examinat urmărește scopul de a proteja valorile constituționale (...).

Îngăduirea utilizării necondiționate, deschise și publice, a simbolurilor vizate (...) ar jigni toate persoanele atașate democrației, care respectă demnitatea umană a oamenilor și condamnă astfel ideologiile urii și ale violenței, și ar jigni în mod special pe aceia care au fost persecutați de nazism și de comunism. În Ungaria, amintirile celor două ideologii reprezentate de simbolurile interzise (...) sunt încă vii în conștiința publică (...). Persoanele care au suferit profund și rudele lor trăiesc printre noi. Utilizarea unor asemenea simboluri reamintește trecutul recent și amenințările acelor vremuri, suferințele inumane, deportările și ideologiile fatale (...).

Din perspectivă istorică, restrângerea libertății de exprimare prin Secțiunea 269/B din Codul penal reprezintă răspunsul unei nevoi sociale stringente.

Potrivit Curții Constituționale, în situația istorică actuală, nu există niciun instrument juridic efectiv, altul decât dreptul penal și pedeapsa penală, împotriva utilizării simbolurilor precizate în Secțiunea 269/B §1 (...).

Pentru motivele arătate, în opinia Curții Constituționale, restrângerea instituită în Secțiunea 269/B din Codul penal nu este disproporționată”.

În ceea ce privește *admisibilitatea plângerii*, Guvernul s-a referit la jurisprudența Curții¹ și a reamintit că, atunci când dreptul la libertatea de exprimare a fost invocat de către petenți pentru a justifica publicarea unor texte care violau însuși spiritul Convenției și valorile esențiale ale democrației, CEDO a recurs, direct ori indirect, la art. 17 din Convenție, pentru a respinge susținerile acestor petenți și pentru a le declara plângerile inadmisibile. În opinia Guvernului, Curtea a confirmat ulterior această abordare² și, mai mult chiar, într-o cauză care implica art. 11³, ea a precizat că „scopul general al art. 17 este acela de a preveni grupările totalitare de la exploatarea, în interese proprii, a principiilor enunțate de Convenție”. Guvernul a precizat că există și alte cauze în care Curtea a formulat concluzii similare⁴.

În perspectiva Guvernului, steaua roșie simbolizează idei și practici totalitare îndreptate împotriva valorilor fundamentale ale Convenției, iar gestul de a purta acest simbol exprimă dispreț față de victimele regimului comunist și reprezintă apărarea unei politici îndreptate spre distrugerea drepturilor și libertăților protejate de Convenție. Deși cazurile citate mai sus se referă la exprimarea unor idei rasiste și antisemite care aparțin nazismului și ideologiei totalitare, toate ideologiile de natură totalitară (inclusiv bolșevismul simbolizat de steaua roșie) ar trebui să fie tratate în mod egal, iar expresia lor să fie scoasă de sub protecția art. 10.

Petenții nu s-a exprimat cu privire la aceste susțineri ale Guvernului.

Curtea a considerat că această plângere este diferită de cele invocate de Guvern. În cauzele *Garaudy c. Franța* și în *Lehideux și Isorni c. Franța* era vorba despre apărarea politicii naziste, iar art. 10 a fost invocat de către grupări cu vederi totalitare.

¹ Cauzele *Garaudy c. Franța* (2003), *J., Glimmerveen și J. Hagenbeek c. Olanda* (1979), *Pierre Marais c. Franța* (1996).

² Cauza *Lehideux și Isorni c. Franța* (1998).

³ Cauza *W.P. și alții c. Polonia* (2004).

⁴ Cauzele *Norwood c. Regatul Unit* (2004), *Witzsch c. Germania* (2005).

În această cauză nu s-a demonstrat că petentul a exprimat dispreț față de victimele unui regim totalitar sau că aparține unei grupări cu ambiții totalitare. Petentul era membru al unui partid politic înregistrat de stânga și a purtat steaua roșie la o demonstrație legală a partidului. În aceste circumstanțe, nu se poate concluziona că prin etalarea ei s-a urmărit apărarea sau propagarea asupririi totalitare. Ea este, mai curând, simbolul unor mișcări politice legale de stânga. Contrar cauzelor citate mai sus, manifestarea care a fost sancționată în această cauză nu are legătură cu propaganda rasistă.

În consecință, *plângerea* nu reprezintă un abuz al dreptului de petiționare, din perspectiva art. 17 al Convenției. Ca atare, ea nu este incompatibilă *ratione materiae* cu prevederile Convenției și *nu poate fi declarată inadmisibilă*.

În ceea ce privește *fondul cauzei*, Curtea a analizat mai întâi *existența unei ingerințe* în dreptul petentului la libertatea de exprimare.

Potentul a susținut că decizia instanțelor interne de a-l condamna pentru utilizarea unui simbol totalitar reprezintă o ingerință în dreptul său la libertatea de exprimare și, de vreme ce a fost stabilită răspunderea sa penală, este indiferentă suspendarea executării pedepsei pentru perioada de un an.

În *opinia Guvernului*, chiar dacă s-ar considera că decizia de condamnare a petentului reprezintă o ingerință în dreptul său la libertatea de exprimare, această ingerință a fost justificată din perspectiva art. 10 parag. 2.

Curtea a apreciat că sancțiunea penală aplicată petentului reprezintă o ingerință în dreptul său protejat de art. 10 parag. 1 al Convenției. De asemenea, a reiterat faptul că o asemenea ingerință violează Convenția dacă nu îndeplinește exigențele art. 10 parag. 2. În acest sens, trebuie să se stabilească dacă a fost „prevăzută de lege”, dacă a urmărit unul sau mai multe scopuri legitime și a fost „necesară într-o societate democratică”.

Curtea a analizat mai întâi dacă ingerința a fost „prevăzută de lege”. Guvernul și-a însușit poziția Curții Constituționale, potrivit căreia restricțiile privind utilizarea simbolurilor totalitare sunt prevăzute de lege care este suficient de clară pentru a îndeplini condițiile predictibilității.

Curtea a precizat că acest aspect nu a fost contestat de către părți, astfel încât *a acceptat calificarea ingerinței ca fiind prevăzută de lege*.

În ceea ce privește *scopul legitim al ingerinței* invocate, *petentul* a subliniat că Ungaria a trecut de la un regim totalitar la o societate democratică în urmă cu peste două decenii. Ungaria a devenit membră a Consiliului Europei, a Organizației privind Tratatul Atlanticului de Nord, a Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică și a Uniunii Europene. Țara este o democrație stabilă în care, din 1990, au avut loc cinci alegeri generale cu participarea mai multor partide politice. Partidul de aripă stângă, căruia îi aparține petentul, nu a fost niciodată acuzat că ar fi încercat să răstoarne Guvernul. Acest partid a participat la toate alegerile generale, dar nu a atins niciodată pragul necesar pentru a obține un loc în Parlament. Guvernul nu a pretins că petentul, partidul său ori ideologia acestuia ar amenința regimul politic democratic al țării. În aceste condiții, scopul legitim de a declanșa urmărirea penală a petentului pentru etalarea unei stele roșii la o manifestare politică, este foarte vag.

Guvernul a precizat că dispoziția legală contestată a fost introdusă în Codul penal pentru că dictaturile secolului XX au provocat multă suferință poporului ungar. Etalarea simbolurilor legate de dictatură provoacă multor cetățeni sentimente de neliniște, teamă ori indignare, iar uneori chiar violează drepturile celor morți. Etalarea publică a simbolurilor unui partid de dictatură echivalează cu opoziția față de domnia legii și trebuie să fie privită ca o demonstrație împotriva democrației pluraliste.

Guvernul s-a manifestat în concordanță cu poziția Curții Constituționale asupra acestei chestiuni și a susținut că măsura aplicată petentului a urmărit scopurile legitime de a preveni dezordinea și de a proteja drepturile terților.

Curtea a acceptat faptul că ingerința invocată a urmărit scopurile legitime de a preveni dezordinea și de a proteja drepturile terților.

În continuare, *Curtea a analizat dacă ingerința era necesară într-o societate democratică și, în special, dacă a fost proporțională cu scopul urmărit.*

Petentul a susținut că există o diferență esențială între ideologiile fasciste și comuniste și că, în orice caz, steaua roșie nu poate fi asociată exclusiv „dictaturii comuniste”. În cadrul mișcării muncitorești internaționale, steaua roșie – uneori înțeleasă ca reprezentare a celor cinci continente sau a celor cinci degete ale mâinii unui muncitor – a fost privită, începând din secolul XIX, ca simbol al luptei pentru justiție socială, pentru eliberarea muncitorilor și libertatea oamenilor și, în general, ca simbol al socialismului în sens larg.

În 1945 Ungaria și alte state din vechiul bloc estic au fost eliberate de sub controlul nazist de către soldați sovietici care purtau steaua roșie. Pentru mulți cetățeni ai acestor state, steaua roșie este asociată cu ideea de antifascism și cu eliberarea de sub totalitarismul de aripă dreaptă. Ea a fost adoptată de către intelectualii progresivi care urmăreau să realizeze reconstrucția și modernizarea Ungariei de la începutul secolului XX.

Potentul a recunoscut faptul că înainte de tranziția la democrație, în Europa Centrală și de Est au fost săvârșite infracțiuni grave de către forțele de securitate ale regimurilor totalitare, iar steaua roșie se număra printre simbolurile lor totalitare. Totuși, aceste violări ale drepturilor omului nu pot discredita ideologia comunistă ca atare și nu pot contesta valorile simbolizate de steaua roșie.

În plus, spre deosebire de propaganda fascistă, promovarea comunismului nu a fost considerată ilegală de către instrumente de drept internațional. Steaua roșie este considerată un simbol al diverselor mișcări și idei de stânga, și poate fi etalată în mod liber în majoritatea statelor europene. De fapt, Ungaria este singurul stat parte al Convenției în care etalarea publică a stelei roșii este incriminată ca infracțiune.

De asemenea, petentul a subliniat că Guvernul nu a demonstrat existența unei „nevoi sociale stringente” care să impună o interdicție generală de a etala public acest simbol. Este puțin probabil ca stabilitatea democrației pluraliste a Ungariei să fie subminată prin faptul că el a utilizat un simbol politic pentru a-și exprima apartenența ideologică și identitatea politică. Dimpotrivă, interdicția generală de a folosi steaua roșie ca simbol politic este cea care subminează pluralismul, prin împiedicarea lui și a altor politicieni de stânga să-și exprime în mod liber opiniile politice.

Guvernul a susținut că, în Ungaria, steaua roșie nu este doar un simbol al mișcării muncitorești internaționale. Istoria recentă a Ungariei a schimbat semnificația sa într-un simbol al regimului totalitar caracterizat de ideologii și practici care au apărut violări masive ale drepturilor omului și acapararea prin forță a puterii. Purtarea acestui simbol în public echivalează cu asumarea și cu intenția de propagare a ideologiilor de natură totalitară care au caracterizat dictaturile comuniste.

Guvernul a atras atenția asupra deciziei Curții Constituționale, potrivit căreia această restricție a dreptului la libertatea de exprimare, raportată la experiența istorică a societății maghiare, este răspunsul unei „nevoi sociale stringente” și urmărește scopurile legitime de a preveni dezordinea și de a proteja drepturile terților. Curtea Constituțională a acceptat faptul că aceste scopuri nu puteau fi atinse prin mijloace mai puțin severe decât cele ale dreptului penal. În plus, această instanță a considerat că restricția este proporțională scopurilor urmărite, deoarece ea are un caracter limitat și vizează doar câteva forme bine stabilite de expunere publică a unor asemenea simboluri, și anume cele care implică asumarea ideologiilor totalitare pe care le reprezintă și identificarea cu aceste ideologii. S-a admis faptul că nu este interzisă utilizarea acestor simboluri în scopuri științifice, artistice, educaționale sau informative.

Guvernul a subliniat că potrivit legii, fapta petentului poate fi sancționată doar cu amendă penală, iar aceasta este cea mai ușoară pedeapsă în dreptul penal maghiar. În plus, petentului nu i s-a aplicat pedeapsa, ci i s-a acordat o perioadă de probă de un an.

Curtea s-a referit la *principiile generale care se aplică în cauză* pentru a stabili dacă ingerința a fost „necesară într-o societate democratică” și, implicit, dacă ea corespunde unei „nevoi sociale stringente”. Statele părți au o anumită marjă de apreciere atunci când stabilesc dacă o asemenea nevoie există, dar ea este corelată controlului european, care include atât legislația, cât și hotărârile care fac aplicarea ei, chiar și cele pronunțate de o instanță independentă. Curtea este așadar autorizată să decidă în ultimă instanță dacă o „restricție” este în concordanță cu libertatea de exprimare protejată de art. 10.

În exercitarea jurisdicției sale de control, sarcina Curții nu este aceea de a lua locul autorităților naționale competente ci, mai curând, aceea de a revizui, din perspectiva art. 10, hotărârile pe care acestea le-au pronunțat în virtutea puterii lor de apreciere. În mod special, Curtea trebuie să stabilească dacă rațiunile invocate de către autoritățile naționale pentru a justifica ingerința sunt „relevante și suficiente”. Procedând astfel, Curtea trebuie să se asigure că autoritățile naționale s-au întemeiat pe o evaluare rezonabilă a faptelor relevante și că au aplicat standarde conforme principiilor exprimate în art. 10.

De asemenea, Curtea a reiterat faptul că libertatea de exprimare, protejată de art. 10 parag. 1 al Convenției, este unul dintre fundamentele esențiale ale unei societăți democratice și una dintre condițiile de bază ale dezvoltării sale și ale sentimentului de împlinire al fiecărei persoane. Supusă parag. 2 al art. 10, ea se aplică nu doar „informațiilor” sau „ideilor” care sunt receptate favorabil ori care sunt considerate inofensive ori indiferente, ci și celor care ofensează, șochează ori deranjează; acestea sunt exigențele pluralismului, ale toleranței și ale deschiderii interioare, în absența cărora nu există „societate democratică”. Cu toate că libertatea de exprimare poate fi

supusă unor excepții, acestea „trebuie să fie interpretate în sens restrâns”, iar „necesitatea oricăror restricții trebuie stabilită în mod convingător”.

În plus, Curtea a subliniat că art. 10 parag. 2 lasă puțin loc restricțiilor privind discursul politic sau dezbaterea chestiunilor de interes public. În această cauză, decizia petentului de a purta în public o stea roșie trebuie să fie privită ca fiind modul său de a-și exprima opiniile politice. Etalarea unor simboluri vestimentare se încadrează în limitele de aplicare ale art. 10.

Curtea a evaluat starea de fapt a prezentei cauze, din perspectiva principiilor arătate. *Mai întâi, a reamintit cauza Rekvényi c. Ungaria* (1999) care, în materia libertății de exprimare viza restricția anumitor drepturi politice ale ofițerilor de poliție maghiari. În acea cauză, restricțiile respective au fost considerate compatibile cu art. 10 al Convenției, mai ales în temeiul faptului că ele se aplicau membrilor forțelor armate care, în circumstanțele speciale ale tranziției spre democrație, urmau să aibă un rol esențial în susținerea pluralismului, dar, în egală măsură îl putea submina dacă și-ar fi pierdut neutralitatea. Curtea a statuat că acea ingerință se circumscrie marjei de apreciere a autorităților naționale, deoarece ele înțelegeau experiența istorică a Ungariei care se afla la baza acelei restricții.

Totuși, Curtea a apreciat că circumstanțele prezentei cauze sunt diferite de cele prezentate mai sus, cel puțin din două puncte de vedere. În primul rând, dl Vajnai era un om politic care nu participa la exercițiul puterii publice, în timp ce dl Rekvényi era un ofițer de poliție. În al doilea rând, s-au scurs aproape două decenii de când Ungaria a trecut la pluralism, iar statul s-a dovedit a fi o democrație stabilă: a devenit membru al Uniunii Europene, după ce mai întâi s-a integrat în sistemul de valori al Consiliului Europei și al Convenției. În plus, nimic nu sugerează că ar exista un pericol real și prezent ca vreo mișcare sau vreun partid politic să restaureze dictatura comunistă. Guvernul nu a demonstrat existența unei asemenea amenințări înainte de a institui interdicția menționată.

Curtea s-a referit și la motivarea Curții Constituționale, pe care s-au întemeiat argumentele Guvernului privind marja de apreciere pe care o au statele în acest domeniu. În acest sens, instanța europeană a subliniat că niciunul dintre cazurile pe care le-a citat Curtea Constituțională¹ nu tratează în mod expres problema limitelor pe care le are statul în restrângerea libertății de exprimare a oamenilor politici.

În opinia Curții, atunci când libertatea de exprimare este exercitată prin intermediul unui discurs politic, limitările sunt justificate doar dacă există o nevoie socială evidentă, stringentă și precisă. Prin urmare, orice restricții trebuie aplicate cu cea mai mare grijă, mai ales atunci când este vorba de simboluri care au semnificații multiple. În astfel de cazuri există riscul ca interdicția de ansamblu a acestor simboluri să creeze o restricție și în contexte în care aceasta nu s-ar justifica.

Este adevărat că violările masive ale drepturilor omului, comise în timpul comunismului, au discreditat valoarea simbolică a stelei roșii. Cu toate acestea, ea nu poate fi înțeleasă ca reprezentând exclusiv regimul totalitar comunist așa cum a pretins

¹ Cauzele *Barfod c. Danemarca* (1989), *Markt intern Verlag GmbH și Klaus Beermann c. Germania* (1989), *Chorherr c. Austria* (1993), *Casado Coca c. Spania* (1994), *Jacobowski c. Germania* (1994).

implicit Guvernul. Steaua roșie încă mai simbolizează, de asemenea, mișcarea muncitorească internațională care luptă pentru o societate mai dreaptă, precum și anumite partide politice legale, care sunt active în diferite state membre.

În plus, Guvernul nu a demonstrat că expunerea vestimentară a stelei roșii înseamnă exclusiv identificarea cu ideile totalitare, mai ales că petentul a recurs la acest gest cu ocazia unei demonstrații pașnice organizate în mod legal, la care a participat în calitate de vicepreședinte ale unui partid politic înregistrat, de aripă stângă, și nu i se cunoștea vreo intenție de a participa la viața politică a Ungariei în detrimentul statului de drept. Curtea a subliniat că doar examinarea atentă a contextului în care sunt exprimate cuvintele ofensatoare permite o distincție coerentă între limbajul șocant și ofensiv, protejat de art. 10, și limbajul care nu beneficiază de dreptul la toleranță într-o societate democratică.

Pentru aceste motive, Curtea a considerat că interdicția invocată în această cauză este prea largă în raport cu semnificațiile multiple pe care le are steaua roșie. Interdicția contestată include activități sau idei care fac parte, în mod evident, dintre cele protejate de art. 10. În plus, nu există niciun criteriu satisfăcător pentru a distinge între diferitele semnificații ale simbolului incriminat, iar legislația relevantă a Ungariei nici nu încearcă să ofere un astfel de criteriu distinctiv. Chiar dacă ar fi existat asemenea distincții, s-ar fi creat incertitudini cu efect paralizant asupra libertății de exprimare și asupra autocenzurii.

În ceea ce privește scopul invocat, de prevenire a dezordinii, Curtea a precizat că Guvernul nu s-a referit la nicio situație în care etalarea publică a stelei roșii a provocat în Ungaria vreun pericol actual sau îndepărtat. În opinia Curții, înlăturarea unui pericol presupus, ca o măsură preventivă de protecție a democrației, nu poate fi considerată o „nevoie socială stringentă”. Oricum, distinct de interdicția invocată, există mai multe fapte care sunt incriminate de legea maghiară cu scopul de a reprimă tulburările publice, chiar dacă acestea ar fi provocate de utilizarea stelei roșii.

În ceea ce privește legătura dintre interdicția stelei roșii și ideologia ofensivă, totalitară, Curtea a subliniat că răspândirea potențială a acestei ideologii, deși ar fi odioasă, nu poate constitui unica rațiune pentru a o limita printr-o sancțiune penală.

Un simbol care poate avea mai multe semnificații în contextul stării de fapt a cauzei, expus de către liderul unui partid politic înregistrat căruia nu i se cunosc ambiții totalitare, nu poate fi echivalat cu propaganda periculoasă. Cu toate acestea, secțiunea 239/B din Codul penal al Ungariei nu pretinde dovada faptului că etalarea simbolului echivalează cu propaganda totalitară. În schimb, simpla expunere este considerată a fi, indiscutabil, propagandă totalitară, cu excepția cazurilor în care etalarea simbolului servește unor scopuri științifice, artistice, informative sau educaționale. În opinia Curții, caracterul nediscriminatoriu al interdicției impune concluzia că aceasta este inacceptabil de largă.

Curtea nu a neglijat faptul că teroarea sistematică folosită pentru a consolida regimul comunist al câtorva țări, printre care și Ungaria, a creat o cicatrice adâncă în mintea și în sufletul Europei. De aceea, etalarea unui simbol odios în perioada acelor regimuri poate tulbura victimele trecutului și rudele lor, cărora asemenea gesturi le-ar putea părea, în mod îndreptățit, lipsite de respect. Cu toate acestea, astfel de

sentimente, deși sunt de înțeles, nu pot, prin ele însele, să fixeze limitele libertății de exprimare. Date fiind cunoscutele garanții juridice, morale și materiale, pe care Ungaria le-a oferit victimelor comunismului, asemenea emoții nu pot fi considerate temeri raționale. În opinia Curții, un sistem juridic care restrânge drepturile omului pentru a satisface dictatele sentimentului public – real sau imaginar – nu poate fi considerat conform nevoilor sociale stringente ale unei societăți democratice, întrucât această societate trebuie să gândească în mod rezonabil. A susține contrariul ar însemna a admite faptul că libertatea de exprimare și libertatea opiniei sunt supuse unui veto arbitrar.

Pe aceste considerente, Curtea a apreciat că sancționarea petentului pentru simplul fapt de a fi purtat o stea roșie nu poate fi considerată drept răspuns la o „nevoie socială stringentă”. De asemenea, măsura care i s-a aplicat, deși este destul de ușoară, are caracter penal și antrenează consecințe foarte grave. Sancțiunea nu a fost proporțională scopului legitim urmărit. Ca atare, ingerința în dreptul petentului la libertatea de exprimare nu poate fi justificată din perspectiva art. 10 parag. 2 din Convenție.

Art. 10 al Convenției a fost violat.

În temeiul art. 41 din Convenție, petentul a solicitat 10.000 de euro, cu titlu de daune morale cauzate de pierderea reputației sale, ca urmare a hotărârii de condamnare.

În privința acestei cereri, Curtea a statuat că recunoașterea unei violări a art. 10 din Convenție conferă petentului o satisfacție suficientă pentru orice prejudiciu moral pe care l-a avut.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Secția a II-a

Cauza Fratanoló c. Ungaria

Cererea nr. 29459/10

Decizia din 3 noiembrie 2011

Articolul 10 din Convenție – „Libertatea de exprimare”

➤ **Starea de fapt**

Petentul s-a născut în 1952 și locuiește în Pécs. La 6 martie 2008, petentul – la acea vreme membru al Partidului Muncitorilor Maghiari, o formațiune politică înregistrată, de orientare stângă – a fost condamnat de Curtea Districtuală din Pécs pentru fapta de a fi expus în public un simbol totalitar. În acest sens, instanța a reținut că petentul a purtat în public o stea roșie cu cinci colțuri, în timp ce participa la o demonstrație organizată cu ocazia zilei de 1 mai, când se sărbătorea intrarea Ungariei în Uniunea Europeană și Ziua Internațională a Muncitorilor.

Curtea Regională Baranya a răsturnat, în apel, această hotărâre și a achitat petentul, pe motiv că acțiunile lui nu prezentau, în fond, niciun pericol social. Curtea Regională a invocat, în motivare, și o hotărâre a Curții Europene, pronunțată într-o cauză similară, unde condamnarea pentru fapta de a fi purtat o stea roșie cu cinci colțuri a fost considerată o violare a dreptului petentului la libertatea de exprimare, consacrată de art. 10 al Convenției (*Vajnai c. Ungaria*, nr. 33629/06). În recurs, Curtea de Apel Pécs a desființat însă decizia instanței de apel și a menținut sentința primei instanțe, pe considerentul că petentul s-a identificat cu simbolul pe care îl purta, iar infracțiunea pentru care a fost condamnat nu este condiționată de producerea unui rezultat, ci se consideră săvârșită prin simplul fapt de a recurge la comportamentul prevăzut de norma de incriminare. Curtea de Apel a apreciat că acțiunea petentului îndeplinește condiția existenței unui pericol social.

➤ **În drept**

La 21 mai 2010, petentul a adresat o plângere Curții Europene a Drepturilor Omului și a susținut că decizia internă de condamnare violează libertatea lui de exprimare, consacrată în art. 10 al Convenției. Curtea a constatat admisibilitatea, *prima facie*, a acestei cereri și a analizat-o în fond.

Părțile nu au contestat faptul că s-a produs o ingerință în drepturile petentului consacrate de art. 10 al Convenției. Pentru ca o astfel de ingerință să nu violeze Convenția, ea trebuie respecte exigențele parag. 2 al art. 10: să fie prevăzută de lege, să urmărească unul sau mai multe dintre scopurile legitime prevăzute de acest paragraf și să fie necesară într-o societate democratică, pentru atingerea acelor scopuri.

Curtea reține că restricțiile privind utilizarea simbolurilor totalitare este *prevăzută de lege*, iar ingerința invocată a *urmărit scopul legitim* de a preveni dezordinea și de a proteja drepturile altora.

Referitor la *caracterul necesar al ingerinței, într-o societate democratică*, părțile au avut susțineri contradictorii.

Guvernul reclamat a susținut că atunci când autorul se identifică cu un simbol interzis, simplul act de a purta acel simbol le poate induce celorlalți un sentiment de amenințare și de teamă. În mod evident, petentul a avut o motivație politică atunci când a purtat steaua roșie, în mijlocul unei adunări numeroase de persoane și în timp ce era intervievat de posturi de televiziune. Pentru spectatori era limpede că petentul se identifica cu acel simbol și reprezenta un pericol pentru societate.

Potentul a susținut că restrângerea libertății sale de exprimare nu se poate justifica, în temeiul parag. 2 al art. 10 din Convenție. El a susținut că Guvernul nu a demonstrat că faptul de a purta steaua roșie nu putea însemna decât identificarea cu ideile totalitarismului; aceasta, cu atât mai mult cu cât petentul era lider al Partidului Muncitorilor Maghiari și a purtat acest simbol la un eveniment politic licit și pașnic, care avea scopul de a sărbători, în aceeași zi, intrarea Ungariei în Uniunea Europeană și Ziua Internațională a Muncitorilor.

Potentul a subliniat că purtat steaua roșie pentru a-și exprima părerile politice, și anume afilierea la comunism, la mișcarea internațională a muncitorilor, și pentru a-și manifesta solidaritatea cu un coleg de partid care fusese condamnat pentru gestul de a purta steaua roșie. Gestul de a expune steaua roșie în acel context nu putea induce nimănui un sentiment de teamă sau impresia unei amenințări. Nu se poate considera că o interdicție nediscriminatorie a simbolurilor totalitare, fără să se pretindă vreo dovadă că expunerea lor ar echivala cu propaganda totalitară, ar fi răspuns unei nevoi sociale presante.

➤ **Aprecierea Curții**

Curtea s-a referit la *principiile generale care se aplică în cauză* pentru a stabili dacă ingerința a fost „necesară într-o societate democratică” și, implicit, dacă ea corespunde unei „nevoi sociale stringente”. Statele părți au o anumită marjă de apreciere atunci când stabilesc dacă o asemenea nevoie există, dar ea este corelată controlului european, care include atât legislația, cât și hotărârile care fac aplicarea ei, chiar și cele pronunțate de o instanță independentă (a se vedea, *inter alia*, *Perna c. Italia* [MC], nr. 48898/99, pct. 39 și *Association Ekin c. Franța*, nr. 39288/98, pct. 56).

În exercitarea jurisdicției sale de control, sarcina Curții nu este aceea de a lua locul autorităților naționale competente ci, mai curând, aceea de a revizui, din perspectiva art. 10, hotărârile pe care acestea le-au pronunțat în virtutea puterii lor de apreciere (a se vedea *Fressoz și Roire c. Franța* [MC], nr. 29183/95, pct. 45).

În mod special, Curtea trebuie să stabilească dacă rațiunile invocate de autoritățile naționale pentru a justifica ingerința sunt „relevante și suficiente” și dacă măsura luată a fost „proporțională cu scopul legitim urmărit” (a se vedea *Chauvy et alii c. Franța*, nr. 64915/01, pct. 70). Procedând astfel, Curtea trebuie să se asigure că

autoritățile naționale s-au întemeiat pe o evaluare rezonabilă a faptelor relevante și că au aplicat standarde conforme principiilor exprimate în art. 10 (a se vedea, *inter alia*, *Zana c. Turcia*, 25 noiembrie 1997, pct. 51).

De asemenea, Curtea a reiterat faptul că libertatea de exprimare, protejată de art. 10 parag. 1 al Convenției, este unul dintre fundamentele esențiale ale unei societăți democratice și una dintre condițiile de bază ale dezvoltării sale și ale sentimentului de împlinire al fiecărei persoane. Supusă parag. 2 al art. 10, ea se aplică nu doar „informațiilor” sau „ideilor” care sunt receptate favorabil ori care sunt considerate inofensive ori indiferente, ci și celor care ofensează, șochează ori deranjează; acestea sunt exigențele pluralismului, ale toleranței și ale deschiderii interioare, în absența cărora nu există „societate democratică” (a se vedea, *inter alia*, *Oberschlick c. Austria (nr. 1)*, 23 mai 1991, pct. 57 și *Nilsen și Johnsen c. Norvegia* [MC], nr. 23118/93, pct. 43). Cu toate că libertatea de exprimare poate fi supusă unor excepții, acestea „trebuie să fie interpretate în sens restrâns”, iar „necesitatea oricăror restricții trebuie stabilită în mod convingător” (a se vedea, *e.g.*, *Observer și Guardian c. Regatul Unit*, 26 noiembrie 1991, pct. 59).

În plus, Curtea a subliniat că art. 10 parag. 2 lasă puțin loc restricțiilor privind discursul politic sau dezbaterii chestiunilor de interes public (a se vedea *Feldek c. Slovacia*, nr. 29032/95, pct. 74 și *Sürek c. Turcia (nr. 1)* [MC], nr. 26682/95, pct. 61). În această cauză, decizia petentului de a purta în public o stea roșie trebuie să fie privită ca fiind modul său de a-și exprima opiniile politice. Etalarea unor simboluri vestimentare se încadrează în limitele de aplicare ale art. 10.

Curtea a evaluat starea de fapt a prezentei cauze, din perspectiva principiilor arătate. Ea a precizat că restrângerea dreptului de a purta simbolul stelei roșii, cu cinci colțuri, nu este justificată decât atunci când există un pericol real și prezent ca un partid sau o mișcare politică să reinstaureze dictatura comunistă. Guvernul nu a demonstrat însă existența unei asemenea amenințări. Există riscul ca o interdicție absolută a dreptului de a folosi acel simbol ar putea restrânge și utilizarea lui în contexte în care nu s-ar justifica nicio restricție. Prin urmare, Curtea consideră că interdicția în cauză este prea largă, raportat la sensurile multiple ale stelei roșii: ea s-ar putea extinde la activități sau idei care fac parte dintre cele protejate de art. 10, și nu există niciun mod satisfăcător de a delimita sensurile diferite ale simbolului. În plus, dacă asemenea distincții ar exista, s-ar fi putut crea incertitudini, cu efect negativ asupra libertății de exprimare. Nici chiar propaganda potențială a ideologiei comuniste nu ar putea fi, **singură, motivul** pentru a limita expunerea stelei roșii, prin norme de drept penal. În orice caz, un simbol care poate avea sensuri multiple nu poate fi echivalat cu o propagandă periculoasă.

Curtea consideră că prezenta cauză nu este substanțial diferită de cauza *Vajnai* și că argumentele prezentate în motivarea acelei hotărâri sunt valabile și aici. Singurul element care ar putea distinge această cauză de *Vajnai* constă în susținerea Guvernului potrivit căreia comportamentul petentului prezintă un pericol social deoarece el indică identificarea sa cu ideile totalitare. Totuși, Curtea consideră că nu este chemată să se pronunțe asupra acestei chestiuni, de vreme ce Guvernul a precizat că petentul a fost sancționat pentru simpla expunere a simbolului. În opinia Curții, petentul a fost supus astfel aceleiași restricții nediscriminatorii ca dl Vajnai.

Curtea a statuat deja că ingerința nu poate fi justificată decât dacă Guvernul demonstrează că portul stelei roșii înseamnă exclusiv identificarea cu ideile totalitare; aceasta, cu atât mai mult cu cât petentul a purtat acel simbol la o demonstrație pașnică, organizată potrivit legii. Totuși, instanțele interne au negat necesitatea unei examinări a contextului în care a fost expus simbolul stelei roșii; ele nu au analizat nici măcar gestul petentului care a generat o intimidare. În absența unei evaluări privind proporționalitatea ingerinței, Curtea constată că Guvernul reclamat nu a dovedit că ingerința invocată în cauză corespundea unei nevoie sociale presante.

Pentru considerentele expuse mai sus, Curtea conchide că, în prezenta cauză, s-a produs o violare a art. 10 din Convenție.

VI. Limitarea asocierii politice și a înființării de partide cu platforme comuniste

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Secția a III-a

Cauza Partidul Comuniștilor (Nepecești) și Ungureanu c. România

Cererea nr. 46626/1999

Hotărârea din 3 februarie 2005

Articolul 11 din Convenție – „Libertatea de întrunire și de asociere”

La originea cauzei se află cererea nr. 46.626/1999, introdusă împotriva României, prin care o formațiune politică Partidul Comuniștilor (Nepecești) (Partidul comuniștilor care nu au fost membri ai Partidului Comunist Român, „PCN”) și un cetățean al acestui stat, dl Gheorghe Ungureanu, au sesizat Comisia Europeană a Drepturilor Omului („Comisia”), pe motiv că respingerea cererii lor de a înregistra PCN ca partid politic a adus atingere libertății lor de asociere, protejată de art. 11 al Convenție.

➤ În fapt

A. Circumstanțele cauzei

1. Respingerea cererii de înregistrare a PCN

Primul petent este o formațiune politică a cărei înregistrare ca partid politic a fost refuzată prin hotărârea din 28 august 1996 a Curții de Apel București. Al doilea petent este președintele acestei formațiuni politice.

La 23 martie 1996 a avut loc Conferința națională de constituire a PCN și au fost adoptate statutul și programul politic al acestei formațiuni. Programul politic preciza că PCN are drept obiectiv apărarea intereselor oamenilor muncii și respectarea esenței doctrinei comuniste. S-a deplâns evoluția societății românești după răsturnarea regimului din 1989 și transformarea țării într-o „colonie a imperiilor neocoloniale europene și mondiale”. Programul cuprindea, de asemenea, și o serie de idei politice.

La 4 aprilie 1996, petentul de rangul doi, în calitate de reprezentant al PCN, a solicitat Tribunalului București înscrierea noii formațiuni în registrul special al partidelor politice. La 19 aprilie 1996, Tribunalul a respins cererea ca neîntemeiată. În motivarea sentinței se preciza, printre altele, că programul politic al formațiunii încalcă dispozițiile Decretului-lege nr. 8/1989, care prevăd că „scopurile partidelor

politice trebuie să se întemeieze pe respectarea suveranității, iar mijloacele de realizare a scopului urmărit trebuie să fie în conformitate cu ordinea de drept din România”. Sentința Tribunalului a fost atacată la Curtea de Apel București, însă instanța de recurs a menținut hotărârea primei instanțe, pe care a considerat-o corectă.

2. Publicațiile ulterioare ale petentului de rangul doi

După anul 1997, petentul de rangul doi a continuat să își exprime opiniile politice, prin intermediul publicației „Pentru socialism”, al cărei redactor-șef este. La 13 august 1998 a publicat un articol intitulat „Manifestul comunist”, în care își proclama adeziunea față de doctrina comunistă și critica deriva conducătorilor Partidului Comunist, înainte de 1989, și politica dusă de guvernanți, după 1989. Numeroase articole publicate în anii 1998 și 1999 foloseau lozinci precum „Muncitori din toate țările, uniți-vă!”, „Lupta continuă!” sau „Trăiască socialismul!” Într-unul dintre articole, petentul nota că, odată ajuns la putere, „nu va (ar) accepta decât pe cei care îl vor (l-ar) accepta”.

În anul 2000, dl Ungureanu a publicat o carte intitulată „Contrarevoluția antisocialistă, antipopulară și antinațională”, în care își prezenta viziunea politică, își exprima adeziunea față de doctrina comunistă și clasa muncitoare, îl desemna pe Marx drept cel mai mare filozof politic al omenirii și critica trădarea progresivă a idealurilor comuniste de către autoritățile dinainte de 1989, făcând totodată elogiul fostului președinte Ceaușescu. Petentul preciza că, spre deosebire de regimul comunist dinainte de 1989, el se pronunță pentru alegeri libere și pluripartite, la care să participe toate forțele politice; de asemenea, se declara adeptul unei concurențe politice bazate pe respectul celorlalți și al opiniilor lor politice. Printre altele, menționa dificultatea de a găsi, după 1989, numărul necesar de membri pentru a înregistra PCN și faptul că partidul nu era cunoscut în țară, îndeosebi de cei cărora li se adresa în mod special, țărani și muncitorii.

➤ În drept

Pretinsa încălcare a art. 11 din Convenție

Petenții au susținut că refuzul instanțelor interne de a înregistra PCN ca partid politic le-a violat libertatea de asociere, garantată de art. 11 al Convenției.

Atât părțile, cât și Curtea admit că refuzul înregistrării PCN ca partid politic reprezintă o ingerință în dreptul la asociere al petenților. O astfel de ingerință violează art. 11 din Convenție, cu excepția situației în care este „prevăzută de lege”, vizează unul sau mai multe scopuri legitime, în conformitate cu art. 2, și este „necesară într-o societate democratică” pentru atingerea acelor scopuri.

Curtea reține că deciziile instanțelor interne se întemeiază în exclusivitate pe Decretul-lege nr. 8/1989 privind înregistrarea și funcționarea partidelor politice, care prevede posibilitatea de a refuza înregistrarea ca partide politice a formațiunilor de tip fascist sau a celor care răspândesc concepții contrare ordinii constituționale și juridice a țării. Prin urmare, ingerința invocată este prevăzută de lege.

De asemenea, raportat la experiența totalitară pe care a avut-o România, refuzul înregistrării PCN poate fi considerată o măsură orientată spre protecția securității naționale și spre protecția drepturilor și a libertăților celorlalți.

În fine, Curtea analizează caracterul necesar al ingerinței într-o societate democratică. În acest sens, instanța europeană amintește că, în ciuda rolului său autonom, cât și a specificității sferei sale de aplicare, art. 11 trebuie privit și în raport cu art. 10 al Convenției. Protecția opiniilor și a libertății de a le exprima constituie unul dintre obiectivele libertății de asociere; aceasta, cu atât mai mult în cazul partidelor politice, dat fiind rolul lor esențial în menținerea pluralismului și a bunei funcționări a democrației.

În opinia Curții, nu există democrație fără pluralism. Din acest motiv, libertatea de exprimare se referă nu doar la „informații” sau „idei” primite favorabil sau considerate inofensive ori indiferente, ci și la acelea care frapază, șochează sau îngrijorează (a se vedea, *inter alia*, *Handyside c. Regatul Unit*, hotărârea din 7 decembrie 1976, pct. 49; și *Jersild c. Danemarca*, hotărârea din 23 septembrie 1994, pct. 37). Având în vedere faptul că, prin activitatea lor, partidele politice participă la un exercițiu colectiv al libertății de exprimare, ele pot invoca drepturile garantate de art. 10 și 11 din Convenție (a se vedea *Partidul Comunist Unit din Turcia et alii c. Turcia*, hotărârea din 30 ianuarie 1998, pct. 42-43).

Un partid politic ai cărui adepți incită la violență sau propun proiecte care nu respectă regulile democrației ori vizează distrugerea acesteia și ignorarea drepturilor și libertăților pe care ea le recunoaște, nu se poate prevala de protecția Convenției împotriva sancțiunilor aplicate pentru aceste motive (a se vedea *Yazar et alii c. Turcia*, cererile nr. 22723/1993 și 22725/1993, pct. 49).

Curtea amintește că, pentru a determina dacă refuzul înregistrării unui partid politic răspunde unei „nevoi sociale imperioase”, trebuie să se stabilească, în principal: (i) dacă există indicii capabile să dovedească faptul că riscul la adresa democrației este suficient și imediat; (ii) dacă actele și discursul liderilor pot fi atribuite partidului respectiv; (iii) dacă actele și discursurile imputabile partidului politic constituie un ansamblu care redă imaginea clară a unui model de societate conceput și propovăduit de partid și care ar intra în contradicție cu conceptul de „societate democratică”. Curtea va ține cont și de contextul istoric în care se situează refuzul înregistrării unui partid politic.

În cauză, Curtea trebuie să analizeze dacă ingerința invocată răspunde unei „nevoi sociale imperioase” și era „proporțională cu scopurile legitime urmărite”.

Curtea reține că instanțele naționale au respins cererea petenților exclusiv pe baza unei constatări a neconformității statutului și a programului politic ale PCN cu dispozițiile Decretului-lege nr. 8/1989, întrucât această formațiune politică nu a avut activitate politică anterior. La fel ca autoritățile naționale, Curtea analizează caracterul necesar al ingerinței prin raportare la programul politic și la statutul PCN.

Curtea nu poate da curs cererii Guvernului de a-și extinde analiza și la luările de poziție ale celui de-al doilea petent, formulate la câțiva ani după ingerința invocată, adică la articolele de presă din 1998-1999, citate anterior, și la cartea publicată în anul 2000. Ea nu s-ar putea substitui instanțelor interne în aprecierea faptelor care depășesc cadrul cauzei. În orice caz, în pofida limbajului lor critic și uneori virulent,

Curtea nu vede în publicațiile ulterioare ale petentului o luare de poziție care ar putea fi interpretată, în mod rezonabil, drept invitație la violență, sub forma unui proiect politic care ignoră regulile democrației. În această privință, Curtea observă că și în aceste texte neoficiale destinate unor simpatizanți potențiali ai PCN, petentul se declară favorabil alegerilor libere, pluripartite, și jocului politic bazat pe respectul celorlalți și al opiniilor lor politice. Curtea va examina necesitatea ingerinței ținând cont, în principal, de motivarea instanțelor interne.

Analizând statutul și programul politic ale PCN, Curtea observă că textele insistă asupra respectului suveranității naționale, a integrității teritoriale și a ordinii juridice și constituționale a țării, precum și asupra principiilor democrației, printre care pluralismul politic, sufragiul universal și libera participare la viața politică. Aceste texte nu cuprind niciun pasaj care ar putea fi considerat o invitație la violență, la revoltă sau la orice altă formă de respingere a principiilor democratice (a se vedea *Partidul Socialist din Turcia (STP) et alii c. Turcia*, cererea nr. 26482/95, pct. 45; *a contrario, Partidul Comunist din Germania c. Republica Federală Germania*, cererea nr. 250/57, decizia Comisiei din 20 iulie 1957).

Curtea reține că programul politic și statutul PCN cuprind, într-adevăr, pasaje care critică atât abuzurile fostului partid comunist dinainte de 1989, de care se distanțează, cât și politica dusă după anul 1989.

În opinia Curții, una dintre principalele caracteristici ale democrației constă în faptul că oferă posibilitatea de a dezbate prin dialog, fără violență, probleme ridicate de diferite curente politice de opinie, chiar dacă acestea deranjează sau îngrijorează. Democrația se bazează pe libertatea de exprimare. În acest sens, o formațiune politică ce respectă principiile fundamentale ale democrației nu poate fi afectată de simplul fapt că a criticat ordinea constituțională și juridică a țării și că dorește să o dezbată public pe scena politică. Or, în speță, instanțele interne nu au arătat prin ce anume ar fi contrare principiilor fundamentale ale democrației programul și statutul PCN. În această privință, Curtea respinge argumentul Guvernului, potrivit căruia România nu poate permite ca apariția unui partid comunist să facă obiectul unei dezbateri democratice.

Desigur, experiența politică a statelor contractante a arătat că, în trecut, partidele politice cu scopuri contrare principiilor fundamentale ale democrației nu au dezvoltat aceste obiective în textele oficiale, înainte de a prelua puterea. Nu se poate exclude că programul politic al unui partid ascunde obiective și intenții diferite de cele afișate public. Pentru a ajunge la o asemenea concluzie, trebuie comparat conținutul programului cu actele și luările de poziție ale membrilor și ale liderilor acelui partid. Or, în prezenta cauză, programul PCN nu putea fi dezmințit de acțiuni concrete, întrucât cererea de înregistrare fusese respinsă, iar partidul n-a avut practic posibilitatea să recurgă la asemenea acțiuni.

Curtea este dispusă să ia în considerare și contextul istoric al cazurilor pe care le examinează, de această dată, experiența comunismului totalitar a României, dinainte de 1989. Totuși, acest context nu poate justifica, în sine, necesitatea ingerinței, cu atât mai mult cu cât partide comuniste cu ideologie marxistă există și în alte câteva țări semnatare ale Convenției. Prin urmare, Curtea constată că în această cauză nu sunt reunite toate criteriile care definesc „nevoia socială imperioasă” a ingerinței: nu

s-a probat faptul că programul politic al petenților era incompatibil cu „o societate democratică” și, cu atât mai puțin, existența unei amenințări iminente la adresa democrației.

Prin urmare, o măsură atât de radicală cum este respingerea cererii formulată de petenți pentru înregistrarea PCN ca partid politic, adoptată înainte chiar ca acest partid să-și înceapă activitatea, este disproporționată în raport cu scopul propus și, în consecință, nu este necesară într-o societate democratică.

În consecință, art. 11 al Convenției a fost violat.